STAATKUNDIG

EN

STAATHUISHOUDKUNDIG

JAARBOEKJE

VOOR

1858.

[illegible]

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK.

DERDE JAARGANG.

(2e REEKS. VIJFDE JAARGANG.)

AMSTERDAM,
BIJ I. S. WITKAMP,
[illegible]

Jaarboekje

STAATKUNDIG

EN

STAATHUISHOUDKUNDIG

JAARBOEKJE

VOOR

1858.

UITGEGEVEN DOOR

DE VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK.

TIENDE JAARGANG.

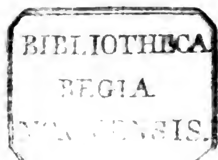
(2e Serie, VIJFDE JAARGANG).

AMSTERDAM,

BIJ E. S. WITKAMP,

AAN HET BUREAU DER REDACTIE OP HET KONINGSPLEIN.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

LEDEN

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK.

Mr. J. ACKERSDIJCK, te Utrecht.
Mr. H. AMESHOFF, te Amsterdam.
Dr. L. ALI COHEN, te Groningen.
Mr. P. W. ALSTORPHIUS GREVELINK, te 's Gravenhage.
Mr. M. M. VON BAUMHAUER, Idem.
Jhr. Mr. W. E. J. BERG VAN DUSSEN MUILKERK, te Amsterdam.
Mr. J. H. BEUCKER ANDREAE, te Leeuwarden.
Mr. W. R. BOER, te Utrecht.
Dr. W. BOSCH, te Velp.
Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER, te Amsterdam.
Mr. P. P. VAN BOSSE, te 's Gravenhage.
Mr. J. L. DE BRUIJN KOPS, Idem.
Mr. J. T. BUIJS, te Leyden.
A. ELINK STERK, Jr., te 's Gravenhage.
Mr. G. A. FOKKER, te Middelburg.
Jhr. Mr. W. T. GEVERS DEYNOOT, te 's Gravenhage.
Mr. J. HEEMSKERK, AZ., te Amsterdam.
Jhr. Mr. H. J. VAN DER HEIM, te 's Gravenhage.
Mr. H. HOOFT GRAAFLAND, te Utrecht.
Dr. A. H. ISRAËLS, te Amsterdam.
Dr. J. C. DE MAN, te Middelburg.

Mr. W. C. MEES, te Amsterdam.
Mr. G. A. DE MEESTER, te Harderwijk.
HENDRIK MULLER, SZN., te Rotterdam.
P. N. MULLER, te Amsterdam.
J. MUNNICH, te Batavia.
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, te 's Gravenhage.
Mr. I. J. RAHUSEN, te Amsterdam.
Mr. J. C. REEPMAKER, te Rotterdam.
Mr. O. VAN REES, te Groningen.
Mr. B. W. A. E. Baron SLOET TOT OLDHUIS, te Arnhem.
Mr. L. A. J. W. Baron SLOET TOT OLDHUIS, te Zwolle.
Dr. W. C. H. STARING, te Haarlem.
Mr. B. D. H. TELLEGEN, te Groningen.
Mr. S. VISSERING, te Leiden.
Mr. E. VAN VOORTHUYSEN, Hzn., te Maarssen.
Dr. J. WTTEWAAL, te Voorst.
H. A. WIJNNE, te Groningen.
Dr. J. ZEEMAN, te Amsterdam.

I N H O U D.

HET RIJK BUITEN EUROPA.

AFD. III. ONDERSCHEIDENE MEDEDEELINGEN, VERGELIJKINGEN ENZ.

Afd. IV. mengelwerk.

HET NEDERLANDSCHE MINISTERIE.

Sedert de opgave in den vorigen jaargang, bl. XV, zijn in het Nederlandsche Ministerie de volgende veranderingen voorgevallen:

Bij Kon. Besluit van 30 Nov. 1857 werd op het daartoe gedaan verzoek eervol ontslag verleend aan den luitenant-generaal H. F. C. Baron FORSTNER VAN DAMBENOY, als Minister van Oorlog, en in diens plaats benoemd, bij Besluit van 26 Dec., de generaal-majoor T. C. VAN MEURS.

In Maart 1858 diende het geheele Ministerie zijn ontslag in. Het werd bij Kon. Besl. van 12 Maart aangenomen, wat betrof:

Jhr. Mr. A. G. A. RIDDER VAN RAPPARD,	als	Minister	van	Binnenlandsche Zaken.
Dr. A. VROLIK,	"	"	"	Finantiën.
Mr. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN,	"	"	"	Justitie.
Jhr. Mr. D. T. GEVERS VAN ENDEGEEST,	"	"	"	Buitenlandsche Zaken.
Mr. M. WIARDI BECKMAN,	"	"	"	Herv. en andere Eerediensten.
Mr. P. MIJER,	"	"	"	Koloniën.

terwijl de Ministers van Marine, R.-C. Eeredienst en Oorlog met hunne portefeuilles bleven belast.

Het nieuwe Ministerie, waarin sedert geene verandering is gekomen, is thans zamengesteld uit::

Mr. J. K. Baron VAN GOLTSTEIN, (Voorzitter der Tweede Kamer).....	*Buitenlandsche Zaken.*
Mr. C. H. B. BOOT, (Burgemeester van Amsterdam)..................	*Justitie en (tijdelijk)*
Jhr. Mr. J. G. H. VAN TETS VAN GOUDRIAAN, (Commissaris des Konings in Zeeland)...	*(Herv. en and. Eered.* *Binnenlandsche Zaken.*
Mr. J. W. VAN ROMUNDE.....................................	*R.-K. Eeredienst.*
Mr. J. S. LOTSY..	*Marine.*
Mr. P. P. VAN BOSSE, (Lid van de Tweede Kamer)................	*Finantiën.*
T. C. VAN MEURS...	*Oorlog.*
J. J. ROCHUSSEN, (Minister van Staat; Oud-Gouv.-Gener. van Ned.-Indië).	*Koloniën.*

DE STATEN-GENERAAL.

EERSTE KAMER.

De vacature, ontstaan door het bedanken van den Heer MARTENS VAN SEVENHOVEN (zie J. IX, bl. XVI), werd vervuld door Mr. E. VAN VOORTHUYSEN, HZN., die den 4den Augustus 1857 zitting nam. Bij Missive van 12 April 1858 nam dat lid, ten gevolge zijner verkiezing tot lid der Tweede Kamer, zijn ontslag, en werd vervangen door Jhr. Mr. J. HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN, die den 26sten Mei 1858 zitting nam.

De Eerste Kamer is thans (medio Junij 1858) aldus zamengesteld:

Wegens N.-BRABANT.	J. v. aftred.	Wegens GELDERLAND.	J. v. aftred.
Jhr. Mr. M. A. J. van der Beken Pasteel...	1859.	Jhr. M. C. E. J. F. van Nispen van Pannerden.	1859.
Jhr. G. J. P. van Meeuwen..............	1862.	Jhr. Mr. C. H. baron van Rhemen van Rhemenshuizen..................	1859.
Mr. N. F. C. J. Sassen..................	1862.	Jhr. M. H. K. W. baron van Goltstein van Oldenaller..........................	1862.
H. P. van den Dries.....................	1865.		
Jhr. L. J. B. van Sasse van Ysselt.......	1865.		

	J. v. aftred.
Jhr. H. W. baron van Aylva van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen	1862.
E. W. van Dam van Isselt	1865.
Wegens Z.-HOLLAND.	
Mr. P. Loopuyt	1859.
A. van Weel, Dz	1859.
Mr. J. A. Philipse (*President*)	1862.
A. van Ryckevorsel, Hz	1862.
D. Blankenheym	1865.
A. Harteveld, Jr.	1865.
O. B. 't Hooft van Benthuizen	1865.
Wegens N.-HOLLAND.	
A. F. Insinger	1859.
F. van der Oudermeulen	1859.
D. Borski	1862.
Jhr. Mr. F. L. H. J. Bosch van Drakensteyn	1862.
J. C. van Wessem	1865.
H. van Beeck Vollenhoven	1865.
Wegens ZEELAND.	
Jhr. Mr. M. C. Paspoort van Grijpskerke	1859.
Mr. C. van der Lek de Clercq	1862.
Wegens UTRECHT.	
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen	1859.
Jhr. J. D. C. C. W. baron D'Ablaing van Giessenburg	1865.
Wegens FRIESLAND.	
Jhr. Mr. F. J. J. van Eysinga	1859.
Jhr. G. R. G. van Swinderen	1862.
Jhr. T. A. M. A. van Andringa de Kempenaer	1865.
Wegens OVERIJSSEL.	
Jhr. J. D. C. baron van Heeckeren van Wassenaer	1859.
Mr. W. H. Cost Jordens	1862.
Mr. J. A. G. baron de Vos van Steenwijk	1865.
Wegens GRONINGEN.	
Mr. J. J. Cremers	1859.
Mr. A. J. van Royen	1862.
Wegens DRENTHE.	
Mr. W. J. Tonckens	1865.
Wegens LIMBURG.	
P. Regout	1859.
Jhr. L. L. G. M. de Villers de Pité	1862.
L. F. H. Beerenbroek	1865.

Griffier: Jhr. Mr. J. A. SINGENDONCK. — *Commies-Griffier:* Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE, sedert 3 Junij 1858, in plaats van Jhr. Mr. H. J. VAN DER HEIM.

TWEEDE KAMER.

De veranderingen in de Tweede Kamer waren (sedert de vorige opgave (zie J. IX, bl. XVI) de volgende:

De Heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, wegens Leyden afgevaardigd, nam den 20sten Julij 1857 zijn ontslag. In zijne plaats werd den 2den Sept. bij herstemming gekozen Mr. R. J. SCHIMMELPENNINCK, met 909 van de 1560 uitgebragte stemmen, die den 22sten Sept. zitting nam.

In het Kiesdistrict Amersfoort, had ten gevolge van het bedanken van Jhr. Mr. W. L. F. C. RIDDER VAN RAPPARD in Sept. 1857 [1] op den 22sten Sept. eene verkiezing plaats, die geene volstrekte meerderheid opleverde, Bij herstemming werd den 6den Oct. met 976 van de 1711 uitgebragte stemmen gekozen Jhr. Mr. H. A. M. VAN ASCH VAN WIJK, die den 12den Oct. 1857 zitting nam.

Ten gevolge der benoeming van de Heeren Mr. J. K. baron VAN GOLTSTEIN, Mr. P. P. VAN BOSSE, Prof. J. BOSSCHA, den 12den Maart 1858, tot Ministers; van den Heer J. P. DELPRAT tot Generaal-Majoor, den 2den April, en van den Heer Mr. J. BIERUMA OOSTING, 14 April, tot Kantonregter, moesten er nieuwe verkiezingen plaats hebben in de Kiesdistricten Utrecht, Rotterdam, Amsterdam, 's Gravenhage en Leeuwarden.

---

[1] Het bedanken van den Heer Jhr. W. L. F. C. RIDDER VAN RAPPARD wordt niet in het *Bijblad* vermeld. *Red.*

In het Kiesdistrict Utrecht werden bij de verkiezingen op 8 April 1858 uitgebragt 1446 stemmen, waarvan zich 952 vereenigden op Mr. E. VAN VOORTHUYSEN, HZN., die den 13den April zitting nam.

In plaats van den Heer VAN BOSSE werd in het Kiesdistrict Rotterdam, op den 8sten April, met 572 van de 991 stemmen gekozen Mr. N OLIVIER, die mede den 13den April zitting nam.

Bij de verkiezingen te Amsterdam, den 28sten April, werd met 839 van de 882 uitgebragte stemmen gekozen Mr. G. C. J. VAN REENEN, die den 3den Mei zitting nam.

De verkiezingen op den 4den Mei te 's Gravenhage voerden tot geen eindresultaat; bij de herkiezingen op den 18den Mei werd de Heer J. P. DELPRAT herkozen met 631 van de 1230 stemmen.

Hetzelfde was het geval met de verkiezingen, den 11den Mei te Leeuwarden; bij de herkiezing op 25 Mei werd gekozen Dr. W. H. IDZERDA met 742 van de 1224 stemmen.

In Junij ll. had de periodieke aftreding van de helft der leden plaats. De verkiezingen leverden den volgenden uitslag op:

HOOFDKIES-DISTRICT.	AFTREDENDE LEDEN.	GEKOZEN LEDEN.	UITGE-BRAGTE STEMMEN.	GET. STEMM. OP HET GEKOZ. LID UITGEBRAGT.
Zuidhorn	G. Reinders	Herkozen.	561	391
Appingadam	J. F. Zylker	"	1,093	894
Assen	Mr. P. van der Veen	"	703	540
Leeuwarden	Dr. W. H. Idzerda	"	1,488	826
Sneek	Jhr. Mr. P. B. J. Vegelin van Claerbergen.	Jhr. W. H. Lycklama à Nycholt.	1,323	700
Dokkum	J. T. ter Bruggen Hugenholtz	Herkozen.	597	469
Zwolle	Mr. J. P. P. baron van Zuylen van Nyevelt	"	1,086	679
Almelo	Mr. G. M. van der Linden	"	758	586
Zutphen	Mr. W. H. Dullert	"	1,235	985
Arnhem	Mr. Æ. baron Mackay	"	1,096	987
Nijmegen	Jhr. J. A. C. A. van Nispen van Sevenaer	"	1,126	1,049
Tiel	Mr. J. M. de Kempenaer	"	941	539
Amersfoort	Jhr. Mr. H. A. M. van Asch van Wyk	"	1,462	865
Utrecht	Mr. N. P. J. Kien	Mr. N. P. J. Kien. Jhr. Mr. J. L. H. de Muralt.	1,305	572 376
Hoorn	Jhr. Mr. D. van Akerlaken	Herkozen.	884	762
Alkmaar	Mr. K. A. Poortman	"	1,095	700
Haarlem	Mr. J. Heemskerk, Bzn.	"	762	467
Amsterdam	J. C. Band	Mr. A. J. Duymaer v. Twist.	1,216	1,169
"	S. R. van Franck	Herkozen.	1,216	706
"	Mr. G. C. J. van Reenen	"	1,216	1,156
Leyden	P. H. baron Taets van Amerongen.	"	1,085	571
Gouda	M. A. F. H. Hoffman	"	1,665	989
Delft	Mr. W. Wintgens	"	1,039	907
Rotterdam	Mr. A. Hoynck van Papendrecht.	"	669	489
's Gravenhage	J. P. Delprat	"	1,139	631
Dordrecht	Mr. P. A. Sander	"	948	634
Middelburg	Mr. J. J. Slicher van Domburg.	"	890	556
Zierikzee	Mr. S. H. Anemaet	"	818	668
Breda	Mr. K. A. Meeussen	"	1,289	1,223
Tilburg	Mr. F. J. Jespers	"	935	850
Eindhoven	Mr. A. A. J. Meijlink	"	994	955
Maastricht	Mr. Ch. de Limpens	C. A. baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky.	856	820
Roermonde	Mr. L. de Lom de Berg	Herkozen.	1,254	766
's Hertogenbosch	Mr. J. L. A. Luyben	"	1,058	1,029

Er moest derhalve alleen in het kiesdistrict Utrecht eene herstemming plaats vinden, waarvan de uitslag bij het drukken dezes nog niet bekend is.

De *Tweede Kamer* is thans, medio Junij, aldus zamengesteld:

HOOFDKIES-DISTRICT.	AFGEVAARDIGDEN.	J. VAN AFTREDING.
Groningen	S. Blaupot ten Cate	1860.
Zuidhorn	G. Reinders	1862.
Appingadam	R. Westerhoff	1860.
〃	J. F. Zylker	1862.
Assen	Mr. L. graaf van Heiden Reinestein	1860.
〃	Mr. P. van der Veen	1862.
Leeuwarden	Mr. J. Dirks	1860.
〃	Dr W. H. Idzerda	1862.
Sneek	Jhr. W. H. Lycklama à Nyeholt	1862.
〃	Mr. S. Wybenga	1860.
Dokkum	J. T. ter Bruggen Hugenholtz	1862.
Steenwijk	Jhr. C. M. Storm van 's Gravesande	1860.
Zwolle	Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis	1860.
〃	Mr. J. P. P. baron van Zuylen van Nyevelt	1862.
Almelo	Dr. W. R. baron van Hoëvell	1860.
〃	Mr. G. M. van der Linden	1862.
Deventer	Mr. J. R. Thorbecke	1860.
Zutphen	Mr. W. H. Dullert	1862.
〃	W. B. baron Schimmelpenninck van der Oye (*President*)	1860.
Arnhem	Mr. W. baron van Lynden	1860.
〃	Mr. Æ. baron Mackay	1862.
Nijmegen	Jhr. G. E. G. C. K. Dommer van Poldersveldt	1860.
〃	Jhr. J. A. C. A. van Nispen van Sevenaer	1862.
Tiel	Mr. J. M. de Kempenaer	1862.
Amersfoort	Jhr. Mr. H. A. M. van Asch van Wyk	1862.
〃	Mr. J. F. baron van Reede van Oudtshoorn	1860.
Utrecht	Mr. E. van Voorthuysen, Hzn.	1860.
〃	?	1862.
Hoorn	Jhr. Mr. D. van Akerlaken	1862.
〃	Mr. P. M. Nolthenius	1860.

HOOFDKIES-DISTRICT.	AFGEVAARDIGDEN.	J. VA TRE
Alkmaar	Jhr. Mr. C. van Foreest	
〃	Mr. K. A. Poortman	
Haarlem	Mr. J. Heemskerk, Bz.	
Amsterdam	Mr. A. J. Duymaer van Twist.	
〃	Mr. G. C. J. van Reenen	
〃	S. R. van Franck	
〃	Mr. M. H. Godefroi	
〃	H. Stolte	
Leyden	Mr. R. J. Schimmelpenninck	
〃	P. H. baron Taets van Amerongen	
Gouda	Jhr. Mr. W. M. de Brauw	
〃	M. A. T. H. Hoffman	
Delft	C. Hoekwater	
〃	Mr. W. Wintgens	
Rotterdam	Mr. N. Olivier	
〃	Mr. A. Hoynck van Papendrech	
's Gravenhage	J. P. Delprat	
〃	Jhr. Mr. W. T. Gevers Deijnoot	
Dordrecht	Mr. J. D. van der Poel	
〃	Mr. P. A. Sander	
Gorinchem	Jhr. Mr P. J. Elout van Soeterwoude	
Middelburg	Mr. D. van Eck	
〃	Mr. J. J. Slicher van Domburg	
Goes	Mr. J. J. van Deinse	
Zierikzee	Mr. S. H. Anemaet	
Breda	Mr. K. A. Meeussen	
〃	Mr. L. D. Storm	
Tilburg	Mr. C. C. A. Beens	
〃	Mr. F. J. Jespers	
Eindhoven	Mr. J. B. Bots	
〃	Mr. A. A. J. Meylink	
Maastricht	C. A. baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky	
〃	Mr. P. F. E. van Wintershoven	
Roermonde	Mr. P. L. de Lom de Berg	
〃	Mr. M. P. H. Strens	
Boxmeer	Mr. J. B. L. Hengst	
'sHertogenbosch	Mr. J. L. A. Luyben	
〃	Dr. J. H. H. de Poorter	

Griffier: D. VEEGENS. — *Commies-Griffier:* Mr. J. J. BEAUJON.

AFDEELING I.

STATISTISCH OVERZIGT,

NAAR

DE VERSCHILLENDE ONDERWERPEN.

HET RIJK BINNEN EUROPA.

I. GRONDGEBIED.

Het *Statistisch Jaarboek*, 1858, bevat, bl. 112, eenige mededeelingen omtrent de ontginningen sedert de opname voor het kadaster, die, hoewel nog niet volkomen juist, toch zeker de waarheid meer nabij komen omtrent de grootte van ons Land en de verhouding der bebouwde tot de onbebouwde gronden. Met verwijzing naar het later mede te deelene nemen wij daaruit hier alleen over de uitgestrektheid van ons Land, welke wordt berekend te zijn **3,262,223** bunders, of **594.^{547}** vierkante geographische mijlen; en wel:

	BUNDERS.	□ MIJLEN.		BUNDERS.	□ MIJLEN.
N.-Brabant	512,376	93.^{382}	Friesland	327,065	59.^{608}
Gelderland	508,966	92.^{760}	Overijssel	337,682	61.^{543}
Z.-Holland	303,541	55.^{321}	Groningen	234,010	42.^{649}
N.-Holland	249,424	45.^{458}	Drenthe	265,669	48.^{419}
Zeeland	165,707	30.^{200}	Limburg	220,551	40.^{196}
Utrecht	137.232	25.^{011}			

II. BEVOLKING.

A. *Staat der Bevolking.* De *wettelijke* bevolking is, volgens de opgaven in de *Prov. Verslagen*, in 1856 in alle gewesten vermeerderd, zoodat zij van 1 Januarij 1856 tot 1 Januarij 1857 geklommen is van 3,215,780 tot 3,251,498 zielen. In onderstaande opgave is zulks aangetoond voor ieder gewest, waarbij men vergelijke den staat op bl. 1 van den vorigen jaargang.

Wettelijke bevolking op 1 *Jan.* 1857.

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL 1 JAN. 1857.	VERMEERDERING IN 1856.
Noord-Brabant	201,575	203,206	404,781	1,318
Gelderland	198,140	195,084	393,224	3,195
Zuid-Holland	291,525	314,867	606,392	9,127
Noord-Holland	257,253	276,875	534,128	7,720
Zeeland	79,517	83,430	162,947	962
Utrecht	77,028	79,796	156,824	2,268
Friesland	132,054	134,539	266,593	2,831
Overijssel	115,704	113,749	229,453	2,257
Groningen	100,482	102,079	202,561	2,800
Drenthe	44,982	42,874	87,856	1,753
Limburg	103,908	102,831	206,739	1,487
Totaal 1 Jan. 1857	1,602,168	1,649,330	3,251,498	—
" " 1856	1,582,927	1,632,853	3,215,780	—
vermeerdering	19,241	16,477	35,718	35,718

De *feitelijke* bevolking op 1 Jan. 1857 wordt in de Verslagen aldus opgegeven:

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
Noord-Brabant	205,561	204,117	409,678
Gelderland	200,825	195,596	396,421
Zuid-Holland	295,099	316,932	612,031
Noord-Holland	261,625	280,609	542,234
Zeeland	81,504	84,287	165,791
Utrecht	79,134	80,248	159,382
Friesland	132,966	135,153	268,119
Overijssel	118,942	114,781	233,723
Groningen	101,501	102,983	204,484
Drenthe	47,901	44,884	92,785
Limburg	108,091	105,398	213,489
Tot. 1 Jan. 1857	1.633,149	1,664,988	3,298,137
" " " 1856	1,612,859	1,648,368	3,261,227

Onder deze feitelijke bevolking zijn begrepen: 21,532 personen behoorende tot de land- en 2,032 tot de zeemagt, 1,984 krankzinnigen, 4,690 gevangenen en 6,655 bestedelingen in de Koloniën der Maatschappij van weldadigheid in Overijssel en Drenthe, te zamen 36,893 zielen.

Het totaal der *feitelijke* bevolking is, blijkens bovenstaande opgaven, op 1 Jan. 1857 dus nog 46,639 meer dan dat der *wettelijke* bevolking. In het *Mengelwerk* zullen wij omtrent dit verschil eenige opmerkingen mededeelen.

Eene vergelijking der *feitelijke* bevolking met die van vroegere jaren (vergelijk de staten der bevolking in 1796, 1815, 1830, 1840 en 1850, in den vorigen jaargang, bl. 2), doet zien, dat zij is vermeerderd, zonder Limburg:

		JAREN.		ZIELEN.					ZIELEN.
van	1796—1815,	in 19	met	166,422,	gemidd.	per	jaar	met	8,760
〃	1815—1830,	〃 15	〃	380,321,	〃	〃	〃	〃	25,355
〃	1830—1840,	〃 10	〃	236,525,	〃	〃	〃	〃	23,652
〃	1840—1850,	〃 10	〃	187,887,	〃	〃	〃	〃	18,788
〃	1850—1857,	〃 7	〃	233,040,	〃	〃	〃	〃	33,291
〃	1796—1857,	〃 60	〃	1,204,185,	〃	〃	〃	〃	20,069

Of in genoemde 60 jaren van 1,880,463 tot 3,084,648 (zonder Limburg) zielen, dat is: ruim 64 pCt.

Sedert de laatste telling (1849) tot 1 Jan. 1857 zou de *feitelijke* bevolking (met inbegrip van Limburg) zijn vermeerderd van 3,056,879 tot 3,298,137 zielen, of gemiddeld per jaar met 34,608 zielen.

Deze vermeerdering is deels een gevolg van de overmaat der geboorten en de vestiging van vreemdelingen in ons Land, deels ook van de latere bijschrijving van personen in de bevolkingsregisters. Zoo werden in de jaren 1854—56 in Z.-Holland bijgeschreven 908 personen, te Amsterdam alleen: in 1851 11,600; in 1852 4,517; in 1853 2,710; in 1854 2,632; in 1855 2,890; in 1856 1,298, te zamen 25,647 personen.

De vergelijking van de bevolking der 87 vroegere steden op verschillende tijdstippen, laten wij dit jaar achterwege, om die echter na de volkstelling in 1859 weder te vervolgen, hierbij verwijzende naar den *vergelijkenden staat der feitelijke bevolking op* 19 *Nov.* 1849 *en* 1 *Jan.* 1856 *in al de gemeenten des Rijks*, medegedeeld in het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 84 en volg., waaruit o. a. blijkt, dat in het zevenjarig tijdvak de bevolking is:

	vermeerderd in:		*verminderd* in:	
N.-Brabant	148	gemeenten.	37	gemeenten.
Gelderland	109	〃	7	〃
Z.-Holland	186	〃	22	〃
N.-Holland	127	〃	13	〃
Zeeland	85	〃	31	〃
Utrecht	67	〃	24	〃
Friesland	42	〃	1	〃
Overijssel	59	〃	3	〃
Groningen	54	〃	3	〃
Drenthe	29	〃	4	〃
Limburg	87	〃	38	〃
	993	〃	183	〃

Naar de *godsdienstige gezindten* was de bevolking aldus op 1 Jan. 1857 verdeeld:

GEZINDTEN.	Noord-Brab.	Gelder-land.	Zuid-Holland	Noord-Holland	Zeeland.	Utrecht.	Friesl.	Overijss.	Groning.	Drenthe.	Hertogd. Limb.	TOTAAL.
Nederd. Hervormden.	43163	233618	420076	287914	115432	90903	219179	145063	164213	75634	3954	1,799,149
Waalsch Hervormden	232	422	2945	3285	152	481	114	136	159	2	202	8,130
Presbyter. Hervormd.	8	29	174	260	67	2	1	7	1	—	—	549
Episcopalen	7	—	244	197	4	21	—	17	1	—	7	498
Leden der Schotsche Gemeente........	—	—	104	—	—	1	—	3	—	—	—	108
Evang.-Lutherschen..	647	2217	12013	33611	1130	2037	758	1310	2050	282	487	56,542
Hersteld Evang.-Luth.	8	105	375	8743	4	143	155	71	10	11	3	9,628
Doopsgezinden......	25	448	807	15968	245	328	15969	2797	4810	269	6	41,672
Remonstranten	32	96	3334	1439	2	206	35	40	15	7	8	5,214
Moravische Broeders.	—	8	2	14	—	278	—	2	—	—	—	304
Grieken............	—	—	24	15	—	2	—	—	—	—	—	41
Christ. Afgescheid...	2928	4449	7227	2270	3901	1593	5727	4365	12489	6045	—	50,994
Roomsch-Katholijk..	355826	146971	146214	146418	41358	57991	22422	71815	14621	3605	207423	1,214,664
R.-K. Biss. Clerezij..	12	227	1288	2659	2	1209	1	9	14	2	—	5,423
Nederl. Israëlieten...	1870	4508	11079	27863	637	1579	2156	3510	4075	1913	1394	60,584
Ned. Port. Israëliet..	19	21	392	2977	2	20	15	35	5	—	—	3,486
Tot geene der gen. Gezindten beh....	4	105	94	495	11	30	61	273	98	86	5	1,262
	404781	393224	606392	534128	162947	156824	266593	229453	202561	87856	213489	3,258,248

Aanmerking. Het verschil in het totaal-cijfer wordt veroorzaakt door dat voor 10 provinciën de wettelijke, voor Limburg alleen de feitelijke bevolking is gevolgd.

Getal huizen en huisgezinnen. Zie den vorigen jaargang, bl. 6.

B. *Loop der bevolking.* Vergelijk omtrent den loop der bevolking in 1855 in vergelijking met 1850—1854, het artikel van Mr. M. M. VON BAUMHAUER in den vorigen jaargang, bl. 259 volg., alsmede de zeer uitvoerige staten van het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 1—83. Wij deelen hier alleen mede de totaalcijfers over de 10 jaren 1847—1856:

GEBOORTEN.

	WETTIG.			ONECHT.			ALGEMEEN TOTAAL.		
	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1847....	45,213	42,029	87,242	2,278	2,150	4,428	47,491	44,179	91,670
1848....	47,715	44,476	92,191	2,331	2,095	4,426	50,046	46,571	96,617
1849....	53,713	50,888	104,601	2,727	2,604	5,331	56,440	53,492	109,932
1850....	54,248	50,902	105,150	2,974	2,795	5,769	57,222	53,697	110,919
1851....	55,319	52,004	107,323	2,897	2,816	5,713	58,216	54,820	113,036
1852....	57,084	53,324	110,408	2,665	2,671	5,336	59,750	55,995	115,745
1853....	54,301	50,820	105,121	2,397	2,292	4,689	56,698	53,112	109,810
1854....	54,087	51,007	105,094	2,264	2,205	4,469	56,351	53,212	109,563
1855....	53,907	50,164	104,071	2,094	2,026	4,120	56,001	52,190	108,191
1856....	55,281	51,751	107,032	2,316	2,205	4,521	57,597	53,956	111,553

Onder het algemeen totaal der geboorten zijn de volgende getallen *levenloos aangegevenen* begrepen:

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.		MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1847....	2,477	1,890	4,367	1852....	3,275	2,403	5,678
1848....	2,627	2,140	4,767	1853....	3,135	2,378	5,513
1849....	3,002	2,481	5,483	1854....	2,884	2,435	5,319
1850....	3,077	2,504	5,581	1855....	2,965	2,411	5,376
1851....	3,222	2,445	5,667	1856....	3,117	2,428	5,545

Het aantal *Sterfgevallen* (ongerekend de levenloos geborenen) en *Huwelijken* was als volgt:

	STERFGEVALLEN.			HUWELIJKEN.
	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.	
1847........	51,669	47,789	99,458	19,280
1848........	47,608	46,266	93,874	21,906
1849........	51,397	49,540	100,937	25,081
1850........	37,139	36,061	73,200	27,386
1851........	37,898	36,659	74,557	26,768
1852........	40,812	39,475	80,287	25,530
1853........	42,314	40,614	82,928	24,487
1854........	41,446	40,348	81,794	22,895
1855........	45,253	44,949	90,202	23,367
1856........	38,347	37,798	76,145	24,509

Uit deze opgaven blijkt, dat het aantal geboorten en huwelijken gunstiger cijfers heeft opgeleverd in 1856 dan in 1855, en de sterf-

gevallen mede veel minder aanzienlijk zijn geweest dan in een der vier voorafgaande jaren.

C. *Bevolkingsregisters.* Het geregeld bijhouden der registers blijft voortdurend in vele gemeenten bezwaren opleveren; algemeen wordt echter in de Prov. Verslagen getuigd, dat men daaraan meerdere zorg dan vroeger besteedt.

D. *Landverhuizing.* In 1856, zie den vorigen jaarg. bl. 263; — in 1857, zie de derde afdeeling.

III. PROVINCIALE AANGELEGENHEDEN.

1. *Commissarissen des Konings.* In N.-Brabant trad Mr. A. J. BORRET, gedurende 14 jaren Gouverneur en later Commissaris des Konings in dat gewest, den 31sten Augustus 1856 als zoodanig, na bekomen eervol ontslag, af, en werd vervangen door Jhr. P. J. BOSCH VAN DRAKENSTEIN; terwijl bij K. B. van 7 Sept. 1856, op verzoek mede eervol ontslag werd verleend aan Jhr. Mr. E. VAN MEÉUWEN, Gouverneur en Commissaris des Konings in Limburg, gedurende 10 jaren, welke werd vervangen door Mr. P. J. A. VAN DER DOES DE WILLEBOIS.

2. *Zamenstelling der Prov. Staten.* In de verdeeling der provinciën in kiesdistricten kwam in 1856 geene, en in de onderkiesdistricten slechts weinige verandering. Aan de verkiezingen voor leden der prov. staten namen deel in N.-Brabant ruim 48 pCt der kiezers, in Gelderland ruim 56 pCt., in N.-Holland ruim 31 pCt., in Friesland 36 pCt., in Limburg 66 pCt.

Het getal kiezers wordt aldus opgegeven:

	IN 1853.	IN 1854.	IN 1855.	IN 1856.
N.-Brabant in 1852...14,750	—	12,588	12,523	12,505
Gelderland „ 1851...10,440	—	—	10,991	11,573
Z.-Holland „ 1852...14,750	14,773	14,978	15,127	15,361
N.-Holland „ 1851...11,835	11,988	12,276	12,542	12,696
Zeeland	4,368	4,331	4,356	4,341
Utrecht	4,555	4,652	4,682	4,715
Friesland	7,712	7,734	7,734	7,849
Overijssel	5,664	5,749	5,804	5,880
Groningen	5,959	6,111	6,181	6,202
Drenthe	2,015	2,112	2,168	2,171
Limburg	3,558	3,647	3,625	3,654
	—	—	85,733	86,949

3. De *werkzaamheden der Prov. Staten* waren in 1856 weder van veelvuldigen aard, waaronder die in het belang van den waterstaat en de verbetering van communicatie-middelen eene ruime plaats

beslaan. Ten opzigte van nieuwe vastgestelde en gewijzigde reglementen vervolgen wij hier over 1856 onze vroegere opgave, daarin echter alleen de algemeene provinciale reglementen opnemende, met weglating der vele reglementen voor polderbesturen en hoogheemraadschappen.

N.-Brabant. Reglement, houdende bepalingen ten aanzien van het maken van keuren, door waterschapsbesturen (*Bijv. Stsbl.* 1856, No. 287).

Reglement op de springstieren (gewijzigd) (*ald.* No. 289).

Gelderland. Reglement van voorzieningen in cas van ijsgang en watersnood van 1819 (gewijzigd) (*ald.* No. 206).

Nieuw reglement op het beheer der rivierpolders (*ald.* No. 219).

Z.-Holland. Algemeen reglement voor de polders (*ald.* No. 207).

Utrecht Reglement op de veenderijen (gewijzigd) (*ald.* No. 187).

Friesland. Reglement op de paardenfokkerij (gewijzigd) (*ald.* No. 195).

Reglement op de herziening en instandhouding der floreenregisters (gewijzigd) (*ald.* No. 230).

Limburg. Reglementen op het toezigt over de waterlossingen en over de buurtwegen (gewijzigd) (*ald.* No. 173 en 174).

Ingetrokken werden: in *N.-Brabant* het poot- en plantreglement en nopens het sloopen van gebouwen (*ald.* No. 290); — in *Z.-Holland* mede het reglement op het sloopen van gebouwen (*ald.* No. 194); — in *N.-Holland* het reglement op de vervaardiging en den ijk van botervaten (*ald.* No. 11); — de Staten van *Utrecht* stelden eene verordening vast, waarbij slechts een achttal provinciale reglementen, tegen welker overtreding straf is bedreigd, gehandhaafd en de overige afgeschaft werden (*ald.* No. 298); — in *Overijssel* en *Drenthe* werden de reglementen op de schoolgelden en bezoldiging der onderwijzers in de kleine steden en gemeenten ten platten lande ingetrokken (*ald.* No. 12 en 8).

4. *Gedeputeerde Staten.* Algemeen wordt in de Verslagen op nieuw gewezen op de steeds vermeerderende werkzaamheden van Ged. Staten, die in 1856 door de veelvuldige gewisselde schrifturen ter zake van de herziening der plaatselijke belastingen en die van de bestaande plaatselijke verordeningen, waarbij straf is bedreigd, nog werden vergroot. Ged. Staten van Limburg wijzen daarbij ook op de voor hen vermeerderde werkzaamheden door de uitvoering en toepassing der wet van 30 Junij 1855, betreffende de huizen van bewaring.

Uit meerdere andere opgaven omtrent de werkzaamheden van Ged. Staten, nemen wij hier de volgende over:

Op de agenda van Ged. Staten van N.-Brabant werden in 1856 gebragt 10,858 stukken (in 1855 9,203). Bij hen kwamen in, ongerekend periodieke rapporten, 7,056 stukken (in 1855 4,969), van hen gingen uit 2,617 brieven, behalve 752 stukken om berigt en raad aan collegiën en ambtenaren verzonden, terwijl zij 1,497 besluiten namen.

Bij Ged. Staten van *Gelderland* kwamen in 6,096 en gingen uit 6,028 stukken, terwijl zij 1,110 brieven schreven (in 1855 respectivelijk 5,911, 5,642 en 1,112).

Bij Ged. Staten van *Z.-Holland* kwamen in 1856 in 8,478 stukken (1,298 meer dan in 1855); zij hielden 106 vergaderingen, waaruit 3,341 resolutiën en verslagen voortvloeiden, naar de hoofdonderwerpen verdeeld als volgt:

finantiële zaken	726	onderwijs	171
reglementen en verordeningen van plaatselijke policie	181	armwezen	651
reclames tegen belastingen enz.	148	strandvonderij	52
waterstaat en polders	430	oprigten van fabrieken	115
middelen van vervoer	134	ijk van maten en gewigten	13
militie en schutterijen	79	jagt en visscherij	57
		verschillende zaken	584

In het Verslag van N.-Holland wordt het aantal uitgebragte rapporten in 1855 en 1856 opgegeven, welke wij in vergelijking brengen met de voorafgaande jaren:

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
finantiële zaken	1,009	882	911	937	1,055
reglementen en verordeningen van plaatselijke policie	131	221	342	218	217
reclames tegen de aanslagen in 's Rijks dir. belastingen	150	196	199	235	222
waterstaat en polders	246	323,	293	314	403
middelen van vervoer	52	23	43	26	51
militie en schutterij	26	28	54	29	63
onderwijs	37	58	36	27	49
armwezen	51	90	89	287	349
strandvonderij	29	48	71	38	26
oprigten van fabrieken	23	9	21	21	26
ijk van maten en gewigten	3	2	4	2	3
jagt en visscherij	//	3	9	10	2
zaken, die voor dadelijke behandeling vatbaar waren	1,481	1,487	1,239	1,321	1,265
	3,238	3,370	3,311	3,465	3,731

Ged. Staten van *Zeeland* ontvingen 6,304 stukken, welke in 53 vergaderingen werden behandeld en 4,327 besluiten ten gevolge hadden; terwijl 3,759 stukken werden afgezonden.

In *Overijssel* hielden Ged. Staten 54 zittingen en namen daarin 3,052 besluiten, als omtrent:

	1856.	1855.		1856.	1855.
armwezen	540	492.	burgerlijke stand	27	4.
begraafplaatsen	20	10.	eeredienst	49	63.
provinc. begrootingen	175	179.	finantiën	76	70.
gemeente- //	196	139.	gemeente-besturen enz.	93	113.
belastingen	440	453.	// goederen //	223	201

	1856.	1855.		1856.	1855.
geneeskundige dienst...	14	6.	policie..............	376	109.
generale zaken........	29	29.	posterij, middelen van vervoer............	185	169.
gevangenissen.........	31	12.	rekeningen...........	108	101.
gratificatiën...........	2	2.	schutterij............	6	6.
grensscheidingen.	1	1.	staten-generaal enz....	63	31.
jagt en visscherij......	16	11.	strandvonderij.........	1	3.
maten en gewigten....	38	26.	tollen.......	165	138.
nationale militie......	30	29.	verveeningen..........	17	27.
nijverheid............	98	113.	waterstaat............	695	584.
onderwijs.	196	227			
onvoorziene rampen....	1	4			

Ged. Staten van *Drenthe* deelen mede, dat, behalve de verzendingen ter voorloopige instructie, welke 1,791 (in 1855 2,811) beliepen, het aantal nommers in de notulen hunner vergaderingen van 1856 voorkomende, 3,395 (in 1855 3,003) heeft bedragen.

In *Limburg* werden door Ged. Staten 6,215 (in 1855 6,272) stukken behandeld, ongerekend de periodieke.

5. *Provinciale ambtenaren.* Bij den ijver der ambtenaren ter provinciale griffie en hunne veelvuldige werkzaamheden, wordt op nieuw in eenige Verslagen de wensch uitgedrukt van eene ruimere bezoldiging, inzonderheid in het Verslag van Gelderland. In de toelichting tot de staatsbegrooting 1858 leest men echter: "dat de Regering meende aan dien wensch niet te kunnen voldoen, vermits bij het vaststellen der begrootingen over 1855, 1856 en 1857 deze post voor jaarwedden op de provinciale griffiën reeds voor elke provincie eene verhooging heeft ondergaan, en het niet geraden schijnt, daarop ieder jaar terug te komen."

Het Verslag van N.-Brabant bevat eene lijst dier tractementen, volgens welke aldaar ter prov. griffie werkzaam zijn:

2	commiezen genietende eene jaarwedde van..	*f*	1,400—*f*	1,500
4	commiezen..............................	"	950—"	1,000
2	adj. commiezen 1e klasse................	"	800—"	950
9	" " 2e "	"	400—"	800
5	klerken................................	"	400—"	550
1	kamerbewaarder........................	"	450—"	600
1	concierge..............................			
2	boden			

6. *Provinciale archieven en kaarten.* (Zie KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.)

7. *Provinciale geldmiddelen.*

a. *Kosten van het provinciaal bestuur, zoover het rijksbestuur is.* De uitgaven hebben in 1856 beloopen eene som van *f* 557,610. (*Toelichting tot de staatsbegrooting*, Hoofdst. V, Afd. II, in het breede gespecificeerd.) Voor 1857 is toegestaan *f* 547,916 (verg. *Jaarb.* IX,

bl. 13). De sommen voor 1858 uitgetrokken, leveren alleen dat verschil op, dat de post van jaarwedden, enz. verhoogd is met *f* 600 en die van bureau- en locaalbehoeften is vastgesteld voor Gelderland op *f* 8,650, N. Holland *f* 10,525, Utrecht *f* 7,430, Friesland *f* 8,930. De totale sommen zijn alzoo voor 1858:

Jaarwedden van de Commissarissen des Konings, de Ged. Staten, ambtenaren, enz.	*f* 415,920
Bureau- en locaalbehoeften, drukwerk, gebouwen	〃 84,475
Reis- en verblijfkosten van de Commissarissen des Konings, Ged. Staten, enz.	〃 9,010
Idem van de Staten	〃 42,320
	f 551,725

b. *Begrootingen der enkel provinciale en huishoudelijke inkomsten en uitgaven in* 1858. Zie de III[de] Afdeeling.

c. De *Provinciale belastingen*, in 1857 geheven wordende, zijn in den vorigen jaargang, bl. 16, opgegeven. Het totaal bedrag dier belastingen, door ons bij raming verkregen, verschilt eenigzins met de opgaven in het *Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 175, volgens welke zij voor dat jaar aldus waren geraamd:

N.-Brabant	*f* 103,036	Friesland	*f* 131,774
Gelderland	〃 90,986	Overijssel	〃 31,736
Z.-Holland	〃 215,461	Groningen	〃 151,678
N.-Holland	〃 185,009	Drenthe	〃 19,273
Zeeland	〃 51,755	Limburg	〃 60,164
Utrecht	〃 52,202		

Eene totale som uitmakende van *f* 1,093,074.

De *Provinciale belastingen*, in 1858 geheven wordende, zijn:

	OPCENTEN OP DE GRONDBELASTING.	OPCENTEN OP HET PERSONEEL.	TOTAAL DER OPBRENGST.
N.-Brabant	7½	9	*f* 98,827
Gelderland	4½	6	〃 69,597
Z.-Holland	5½	5½	〃 183,531
N.-Holland	6½	6	〃 185,284
Zeeland	6	5	〃 49,533
Utrecht	6	6	〃 52,787
Friesland	11	10½	〃 142,687
Overijssel	4½	6	〃 32,242
Groningen	18	13	〃 152,703
Drenthe	11½	8	〃 19,784
Limburg	16	13	〃 62,256
In Zeeland nog: regt voor het gebruik van provinciale steigers			〃 2,385
〃 Groningen 〃 havengeld			〃 165
		Totaal	*f* 1,051,781

Zie de Wetten van 15 Dec. 1857 (*Stsbl.* N°. 130—143, en *Bijbl. Staatsc.* 1857/58. t. a. p.

d. *Toestand der Provinciale geldmiddelen.*

Noord-Brabant. De schuld der provincie, op 1 Jan. 1856 bedragende *f* 429,000 en op 1 Jan. 1857 *f* 529,000, was op 1 Julij 1857 geklommen tot *f* 635,000, van welke *f* 604,500 tegen 4½ pCt. en *f* 30,500 à 5 pCt. In deze laatste som, in April 1857 ter inschrijving opengesteld, werd geen deel genomen, dan nadat de rente van 4½ op 5 pCt. gebragt werd

De afgesloten prov. rekening over 1855 leverde, bij eene ontvangst van *f* 421,579 en eene uitgaaf van *f* 514,895, een nadeelig slot op van *f* 93,315 (verg. voor de jaren 1848—54 J. IX, bl. 16). Het tekort is een gevolg der vele onkosten voor den aanleg en het onderhoud van wegen. Zoo werd tot aanleg van wegen in 1855 besteed door de provincie *f* 247,576, en van 1848—1855 ingesloten *f* 867,660.

Gelderland. Na de mededeeling der ontvangsten en uitgaven over 1856, een waarschijnlijk goed slot zullende opleveren van *f* 37,483, merken Ged. Staten aan: "dat de toestand der prov. fondsen niet ongunstig is te noemen, doch dat men echter behoort te zorgen, dat de schijn niet voor het wezen genomen worde. Toekomstige begrootingen zijn reeds met aanzienlijke subsidiën bezwaard. Belangrijke posten daarvoor op de begrootingen gebragt, zijn nog niet uitbetaald. Zij zouden het daarom wenschelijk achten, dat bij het verleenen van subsidiën wierde gelet of de omstandigheden zoodanige zijn, dat de werken, waarvoor zij gevraagd worden, binnen den tijd, waarin de begrootingen afloopen, tot stand kunnen komen en aan de subsidiën die voorwaarden te verbinden, welke tot stuiting van het kwaad noodig schijnen te zijn."

Zuid-Holland. De rekening van 1855 heeft, ondanks de buitengewone voorzieningen, die in 1855 in het belang der zeeweringen op het eiland Goedereede moesten genomen worden, een batig slot opgeleverd van *f* 20,080, terwijl ook voor 1856 gunstige verwachting mogt gekoesterd worden.

Noord-Holland. De prov. fondsen verkeeren voortdurend in gunstigen toestand. De dienst 1854 leverde een voordeelig slot op van *f* 15,678.

Zeeland. De dienst 1854 sloot met een batig saldo van *f* 21,260, die van 1855 van *f* 9,635, en die van 1856 voorloopig van *f* 9,319. Van de geldleening van *f* 220,000 werden op 1 Jan. 1857 de 9 laatste aandeelen afgelost. De provincie bleef toen nog bezwaard met eene schuld van *f* 150,000 à 4 pCt., terwijl in 1856 eene nieuwe geldleening ad *f* 30,000 tot verbetering van wegen is aangegaan.

Utrecht. De rekening van 1855 leverde, bij eene ontvangst van *f* 68,981 en eene uitgave van *f* 58,992, een batig slot op van *f* 10,989 Nieuwe geldleeningen werden niet aangegaan en de schuld verminderde weder door aflossing; de rentelast bedroeg in 1856 nog *f* 360.

Friesland. De provinciale rekening over 1854 leverde een batig slot op van *f* 6,668, die van 1855 van *f* 16,569. De gevestigde prov. schulden beliepen op 1 Jan. 1857 nog *f* 228,000, ongerekend de leening van *f* 270,000, goedgekeurd bij K. B. van 5 Jan. 1857.

Overijssel. Bij eene ontvangst van *f* 179,661 en eene uitgave van *f* 179,232 leverde de dienst van 1855 een batig slot op van *f* 429. Onder de ontvangsten in 1856 komen voor *f* 71,000 aan geldleeningen, en onder de uitgaven *f* 75,625 renten en aflossingen.

Groningen. Het aanzienlijk batig slot der rekeningen over 1853 en 1854 en de groote sommen voor openbare werken besteed, geven het bewijs, dat de toestand van de geldmiddelen van dit gewest gunstig zijn. Nieuwe geldleeningen werden er niet gesloten; terwijl bij de raming der uitgaven voor 1856 de schuldenlast was verminderd tot *f* 99,000.

Drenthe. Ook Ged. Staten van dit gewest noemen den toestand der prov. geldmiddelen gunstig, daar de gewone inkomsten ter bestrijding der gewone uitgaven voldoende zijn. Aan renten en aflossingen van geldleeningen werd in 1856 *f* 18,375 uitgegeven.

Limburg. Wanneer men de belangrijke uitgaven voor aanlegwerken van verschillende nieuwe provinciale wegen en de verleende subsidie tot verbetering van buurtwegen in aanmerking neemt, dan is het blijkbaar dat de toestand der prov. geldmiddelen gunstig en allezins bevredigend is. In 1856 zijn geene geldleeningen gedaan. Bij K. B. van 4 Sept. van dat jaar is echter het besluit goedgekeurd tot het aangaan eener geldleening van *f* 70,000. Op de begrooting van 1856 werd *f* 3,800 voor rentebetaling uitgetrokken.

IV. HUISHOUDING DER GEMEENTEN.

1. *Vereeniging en splitsing van gemeenten.* Bij de wetten van 13 Junij 1857 (*Stsbl.* N°. 58 tot 85) zijn weder onderscheidene voordragten tot vereeniging van gemeenten goedgekeurd. Daardoor hebben de volgende veranderingen plaats gevonden:

GEMEENTEN.	PROVINCIËN.	NAAM DER VEREEN. GEM.
Peursum en Neder-Slingeland ..	Z.-Holland.	Peursum.
Hekendorp en Oukoop........	〃	Hekendorp.
Bergambacht en Zuidbroek. ..	〃	Bergambacht.
Ottoland en Laag-Blokland....	〃	Ottoland.
Groote-Lindt, Heer-Oudelandsambacht en Kijfhoek.......	〃	Groote-Lindt.
Heerjansdam en Kleine-Lindt...	〃	Heerjansdam.
Egmond-Binnen en Wimmenum.	N.-Holland.	Egmond-Binnen.
Heemstede en Berkenrode.....	〃	Heemstede.
Ransdorp en Schellingwoude...	〃	Ransdorp.
Haarlemmerliede en Spaarnwoude.	〃	Haarlemmerliede.

GEMEENTEN.	PROVINCIËN.	NAAM DER VEREEN. GEM.
Melissant, Onwaard en Roxenisse.	Zeeland.	Melissant.
Vrouwepolder en Gapinge.....	"	Vrouwepolder.
's Heer-Arendskerke en 's Heer-Hendriks-kinderen.........	"	's Heer-Arendskerke.
Arnemuiden en Kleverskerke..	"	Arnemuiden.
N.-Polsbroek en Zuid-Polsbroek.	Utrecht.	Polsbroek.
Leersum en Darthuizen.......	"	Leersum.
Maarssen en Maarssenbroek...	"	Maarssen.
Driebergen en Sterkenburg....	"	Driebergen.
Breukelen-Nijenrode en Portengen....................	"	Breukelen-Nijenrode.
Bunnik en Rhijnauwen.......	"	Bunnik.
Kamerik-Mijzijde, Kamerik-Houtdijken, 's Gravesloot en Teckop..................	"	Kamerik.
Willige-Langerak, Cabauw en Zevender..................	"	Willige-Langerak.
Houten, Oud-Wulven en Schonauwen..................	"	Houten.
Linschoten, Wulverhorst en Achthoven................	"	Linschoten.
Harmelen en Gerverskop.....	"	Harmelen.
Hoogland en Duist...........	"	Hoogland.
Wilnis en Oudhuizen.........	"	Wilnis.
Baarn en de Vuursche........	"	Baarn.

Bij de Wet van 12 Aug. 1857 (*Staatsbl.* N°. 98), werd voorts de Anna-Jacoba-polder in Zeeland, tot dusverre behoorende aan de gemeenten Bruinisse en St. Philipsland, geheel toegevoegd aan de gemeente St. Philipsland.

2. *Zamenstelling der gemeenteraden, verkiezingen, ambtenaren enz.* Bij art. 293 der Wet van 29 Junij 1851 (*Stsbl.* N°. 85) werd voor twee jaren geschorst de werking der artt. 4—39, en 131 en 132 dier wet voor zoodanige gemeenten, waarin geene 25 kiezers voor den raad worden gevonden. Die schorsing werd bij de Wetten van 31 Aug. 1853 (*Stsbl.* N°. 82), 23 Junij 1854 (*Stsbl.* N°. 88) en 29 Junij 1855 (*Stsbl.* N°. 47) telkens met één jaar verlengd, doch sedert niet weder, zoodat de bedoelde gemeenten, te rekenen van 30 Junij 1856, niet meer in dien toestand van uitzondering verkeeren.

Het Verslag van N.-Brabant is het volledigst in het mededeelen van de statistiek der gemeentebesturen. Daar waren in het begin van 1857:

5 gemeenten met minder dan 20 kiezers.
10 " " meer " 25 tot 30 kiezers.
20 " " " " 200 "
in het geheel waren er in de provincie 20,681 "

In Gelderland bedroeg het getal kiezers in 1856 18,423, in Z.-Holland 24,725, Utrecht 7,518, Overijssel 9,862, Groningen 10,149. Drenthe 3,716, Limburg 7,199. Van N.-Holland en Zeeland wordt dit niet opgegeven.

Het jaar 1856 behoorde niet tot die, waarin volgens de Gemeentewet een zeker gedeelte der raadsleden moest aftreden; de plaats gehad hebbende verkiezingen bepaalden zich alleen tot vervulling van buitengewone vacaturen. Enkele gevallen uitgezonderd, zoo als de herkiezing van den Heer Jhr. M. SALVADOR te Haarlem, afgetreden wegens regterlijk vonnis van ontzetting van burgerschapsregten, en anderen, waaromtrent men zie het Weekblad: *de Gemeentestem*, leverden die verkiezingen weinig moeijelijkheden op.

De deelneming aan de verkiezingen liet veelal nog te wenschen over. In N.-Holland namen in 1856 te Amsterdam 21½, elders 49½ pCt. van de kiezers daaraan deel, en bij de herstemmingen 19 en 50 pCt.

Omtrent den loop der dienst en den ijver der gemeente-ambtenaren worden in de Verslagen overal gunstige berigten medegedeeld. Onder de veranderingen, in 1856 in de organisatie van het huishoudelijk bestuur voorgevallen, wordt in het Verslag van N.-Holland inzonderheid gewezen op de reorganisatie van het bestuur der publieke werken, de inrigting van een centraal bureau bij de nieuw ingevoerde plaatselijke directe belasting, en de nieuwe organisatie der verschillende bureaux van de stedelijke secretarie, te Amsterdam.

3. *Gemeente verordeningen.* Door de niet mededeeling der in 1856 nieuw gemaakte verordeningen in het verslag van N.-Holland, zijn wij niet bij magte ons gewoon overzigt te vervolgen. Ged. Staten meenden die opgaven achterwege te kunnen laten: "met het "oog op hetgeen in 1856 plaats had. Immers de in 1856 nieuw "gemaakte verordeningen, ofschoon vele in getal, maken toch slechts "een gedeelte uit van de bestaande gemeente-wetgeving; terwijl toch "ten gevolge der in 1856 plaats gehad hebbende herziening, krach-"tens art. 178 der Gemeentewet, die wetgeving in zeker opzigt kan "gezegd worden, van dat jaar te dagteekenen." Ged. Staten deelen verder mede, dat na hunne herinnering aan den bij de Gemeentewet gestelden termijn tot herziening der bestaande gemeente-strafverordeningen, in Januarij 1857, op zeer weinige gemeenten na, alle, zoover noodig, de herziening hadden volbragt.

Dat overigens het aantal der nieuwe verordeningen, in 1856 vastgesteld, zeer groot was, kan daaruit blijken, dat in Z.-Holland haar getal 529, in Gelderland 234, enz. bedroeg.

4. *Gemeente-archieven.* Zie KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

5. *Begraafplaatsen.* Het in 1856 aanhangig gebleven wetsontwerp omtrent de begraafplaatsen is tot dusverre niet weder in behandeling gebragt. Over het algemeen zijn zij in voldoenden toe-

stand, en worden er, bij de toenemende bevolking, op vele plaatsen nieuwe begraafplaatsen aangelegd, of bestaande vergroot. Niet alle gemeenten zijn echter nog in het bezit van eigen begraafplaatsen, en worden daar de lijken in naburige gemeenten ter aarde besteld. Voor het minst is de beslissing van den raad van Ossenisse (Zeeland) zonderling, om, zonder voorafgaande vervreemding, de burgerlijke begraafplaats aan het R. K. armbestuur in eigendom over te dragen, waaraan Ged. Staten dan ook te regt hunne goedkeuring onthouden hebben.

6. *Geldmiddelen der gemeenten.* Geen onderwerp is in onze Staatshuishouding in den laatsten tijd meer ter sprake gebragt, dan dat der gemeentefinantiën, vooral na de indiening van het wetsontwerp tot herziening der gemeentewet, wat betreft de daarbij gestelde regelen voor de heffing van plaatselijke belastingen, in de zitting van 29 Junij 1857 (*Bijblad* 1856/57, bijl. bl. 1,148). Daarbij en bij de Memorie van Beantwoording (*Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 298) zijn eenige statistische mededeelingen gevoegd. De Prov. Verslagen bevatten weder zeer uitvoerige opgaven, doch die bij al die uitvoerigheid toch geene bouwstoffen voor een algemeen overzigt leveren. Alleen kan men daaruit voor al de gewesten opgeven de totale ontvangsten en uitgaven der gemeente-begrootingen voor 1856. Deze wijzen aan de volgende cijfers:

	ONTVANGST.	UITGAAF.
N.Brabant	*f* 1,210,784	*f* 1,171,269
Gelderland	" 1,558,658	" 1,575,722
Z.-Holland	" 4,288,207	" 4,280,766
N.-Holland	" 5,781,889	" 5,779,165
Zeeland	" 797,894	" 797,894
Utrecht	" 789,926	" 788,763
Friesland.........	" 2,013,024	" 2,121,516
Overijssel.........	" 1,468,595	" 1,441,346
Groningen........	" 905,639	" 903,983
Drenthe.........	" 284,038	" 287,195
Limburg	" 712,130	" 582,848
	f 19,810,784	*f* 19,730,467

Het is ten eenemale ondoenlijk uit de medegedeelde cijfers op te maken, welk aandeel de directe belastingen, de hoofdelijke omslagen, accijnsen enz., in de totale ontvangst hebben. Deze opgave zou ook betrekkelijk minder nuttig zijn, daar bij de vaststelling der begrootingen voor 1856 de hervorming der gemeentebelastingen nog niet als eene afgedane zaak te beschouwen was. Zeer is het te wenschen dat, in navolging van den Heer J. VAN DEVENTER, H.A.ZOON, Commies ter provinciale griffie van Overijssel, die zulks voor dat gewest gedaan heeft, men voor ons geheele Land weldra eene statistiek der tegenwoordige gemeente-finantiën bezitte, om die in ver-

gelijking te brengen met de daarvan bestaande statistiek over het jaar 1849, in ons *Jaarb.* 1851, bl. 203 [1].

Inmiddels blijkt uit de gemaakte hervormingen ten duidelijkste de vooruitgang van het stelsel van directe belastingen, tegenover achteruitgang van het stelsel van indirecte belastingen. Zoo werden in 1855 in 701 gemeenten plaatselijke verbruiksbelastingen geheven; in 1857 slechts in 639 gemeenten. De Regering heeft dienaangaande de volgende opgave medegedeeld (*Bijblad* 1856/57, bijl. bl. 1,155):

	GEHEVEN IN 1855.			GERAAMD VOOR 1857.		
	AANTAL GEMEENTEN.	BEDRAG.		AANTAL GEMEENT.	BEDRAG.	
gemaal	357	*f*	2 368,352	44	*f*	618,352
geslagt	245	"	909,292	156	"	688,505
wijn	284	"	305,522	329	"	397,444
gedestilleerd	626	"	1,742,176	624	"	2,164,702
bieren en azijnen	32	"	35,519	18	"	33,390
turf en steenkolen	114	"	983,277	96	"	892,052
zeep	2	"	5.737	—	"	—
boter	15	"	285,213	13	"	282,914
kaas	7	"	5,458	4	"	5,796
visch	9	"	6,713	6	"	5,528
alle andere eetwaren olie, kaarsen enz.	6	"	8,606	4	"	3,681
brandhout	24	"	100,577	16	"	105,197
fouragiën	8	"	10,322	5	"	11,840
bouwmaterialen	10	"	76,094	7	"	19,650
	701	*f*	6,842,858	639	*f*	5,229,051

Terwijl dus in zeer weinig gemeenten de gemaalbelasting nog bestaat en ook die op het geslagt sterk is verminderd, heeft de plaatselijke accijns op wijn en gedestilleerd eene beduidende verhooging ondergaan.

Omtrent de *uitgaven* en den *algemeenen toestand* der gemeentegeldmiddelen, stippen wij het volgende aan.

[1] De titel van het werk is: *Memorie met bijlagen betreffende de geldmiddelen der gemeenten in de Provincie Overijssel in* 1857, *in vergelijking met die van het jaar* 1850; *door* J. VAN DEVENTER, H.A.ZOON, *Commies ter provinciale griffie van Overijssel. Gedrukt ingevolge de resolutie der Prov. Staten van* 10 *Julij* 1857. Zwolle, bij de Erven J. J. TIJL 1857. Het bevat de volgende tabellen: Staat van begrooting van inkomsten en uitgaven van al de gemeenten in de Prov. Overijssel over het dienstjaar 1857, totaal en voor ieder in het bijzonder met toelichting der artikelen. — Staat, aanwijzende het bedrag en de opbrengst der plaatselijke belasting op het gedestilleerd in de verschillende gemeenten, gedurende het jaar 1855 geheven. — Staat, aanwijzende de zuivere opbrengst der plaatselijke belastingen in iedere gemeente gedurende 1855. — Staat der in de gemeenten geheven wordende regten en loonen, bedoeld in artikel 238 der gemeentewet, met uitzondering der schoolgelden. — Staat, aanwijzende het bedrag van het voor de gemeenten geheven wordende schoolgeld sedert 1856. — Opcenten op de directe belastingen in het jaar 1857 geheven wordende. — Staat der gewone en buitengewone hoofdelijke omslagen. — Overzigt der sedert 1848 gehevene gewone en buitengewone hoofdelijke omslagen. — Staat der belastingen op voorwerpen van verbruik. — Bedrag der belastingen op honden in iedere gemeente. — Lijst van de bezoldiging der veldwachters en policiedienaren. — Staat der kosten van het lager onderwijs in 1855 in iedere gemeente uit de gemeentekas betaald. — Staat, houdende opgaaf der verhoudingen van de onderscheidene ontvangsten en uitgaven op de begrootingen van 1857 voorkomende. *Red.*

N.-Brabant. Volgens de afgeslotene rekeningen bedroegen de uitgaven der gemeenten in:

1850....	*f* 1,112,322	1852....	*f* 961,388	1854....	*f* 1,087,821
1851....	〃 1,023,187	1853....	〃 1,006,355	1855....	〃 1,151,634

Over het laatstgenoemd jaar verdeelen zij zich aldus:

kosten van bestuur....	*f* 290,353	onderwijs............	*f* 57,981
openbare werken......	〃 164,541	armwezen............	〃 160,269
gemeente-eigendommen.	〃 83,971	diversen............	〃 172,646
renten en aflossingen....	〃 127,335	onvoorzien..........	〃 81,405

Ongerekend de door sommige gemeenten verschuldigde bijdragen in de kosten van aanleg van wegen bedroegen in 1856 de gezamenlijke gemeenteschulden *f* 2,476,747. Er zijn 54 gemeenten niet met schulden bezwaard; 6 met een schuld van *f* 500. De hoogste cijfers hebben 's Hertogenbosch: *f* 586,065; Breda: *f* 556,160; Eindhoven: *f* 205,400 enz. In 1856 gingen 6 gemeenten nieuwe leeningen aan tot een bedrag van *f* 12,820.

Het getal bunders woeste gronden en heidevelden, aan gemeenten behoorende, bedroeg 99,929 bunders.

In 1856 werd door de gemeenten voor *f* 204,438 onroerende goederen verkocht; in 1853 *f* 195,130, in 1854 *f* 100,774; in 1855 *f* 119,225.

84 gemeenten hebben inschrijvingen op het grootboek tot een bedrag van *f* 752,257, waarvan de renten zijn *f* 19,084. De aanzienlijkste inschrijving heeft Breda: *f* 86,200. In 1856 werd door 4 gemeenten te zamen *f* 3,100 nominaal verkocht.

Gelderland. De begrootingen van uitgaven waren voor 1856 aldus geraamd:

gemeentebestuur.......	*f* 338,620	armwezen............	*f* 89,144
publieke werken.......	〃 237,747	onvoorzien...........	〃 54,439
belastingen en ongelden.	〃 44,619	gemeenteschuld.......	〃 144,535
onderwijs............	〃 93,867	invord. pl. middelen...	〃 35,677
kunsten en wetenschapp.	〃 5,096	publieke veiligheid..	〃 110,391

Van de overige *f* 421,000 is de bestemming niet aangewezen.

Van de 116 gemeenten hebben in 1856 102 door hoofdelijke omslagen in het te kort moeten voorzien, tot een bedrag van *f* 1,863,330; terwijl 22 daarenboven geldleeningen aangingen tot een bedrag van *f* 240,516.

Z.-Holland. De begrootingen van uitgaven over 1854, 1855 en 1856 leveren de volgende uitkomsten op:

	1854.	1855.	1856.
kosten van beheer......	*f* 803,111	*f* 822,193	*f* 827,821
openbare werken.......	〃 831,376	〃 956,350	〃 876,059
belastingen en ongelden..	〃 34,521	〃 34,663	〃 36,845
openbare veiligheid......	〃 515,125	〃 527,350	〃 545,519
onderwijs..............	〃 334,738	〃 320,063	〃 324,468

	1854.	1855.	1856.
kunsten en wetenschapp. .	*f* 79,475	*f* 82,178	*f* 82,177
armwezen.	〃 1,070,255	〃 1,073,339	〃 1,072,318
gemeenteschuld.	〃 172,122	〃 162,468	〃 192,522
onvoorzien.	〃 156,337	〃 158,315	〃 128,199
diversen.	〃 278,966	〃 215,885	〃 194,833

In 23 gemeenten werden in 1856 nieuwe geldleeningen aangegaan tot een bedrag van *f* 326,365.

N.-Holland. De uitgaven voor 1856 werden begroot op:

kosten van bestuur. . .	*f* 488,074	armwezen.	*f* 877,352
openbare werken.	〃 1,010,443	onderwijs.	〃 324,908
publieke veiligheid . . .	〃 374,129	onvoorzien	〃 140,968
restitutiën en perceptiekosten.	〃 889,498	gemeenteschuld.	〃 1,050,997
		lijfrenten enz.	〃 82,441
belasting. en ongelden.	〃 40,816	buitengewoon.	〃 499,565

Deze laatste som van *f* 499,565 verdeelt zich in: *f* 159,525 aanbouw en herstel van gebouwen; *f* 245,090 bruggen, sluizen enz.; *f* 61,625 wegen en vaarten; *f* 4,306 aankoop van Nat. Schuld; *f* 25,391 onverantwoorde posten en aanzuivering van vorige diensten; *f* 2,663 personele toelagen; *f* 3,000 uitkeering van prov. bijdragen en *f* 7,961 diversen.

Van eenige der uitgaven worden de begrootingen over de laatste jaren in het Verslag vergeleken:

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
armwezen	*f* 796,479	*f* 792,715	*f* 813,227	*f* 817,999	*f* 877,352
lager onderw. t. pl. lande . .	〃 〃	〃 98,275	〃 101,823	〃 104,801	〃 104,620
〃 〃 in de steden. .	〃 〃	〃	〃	〃 96,180	〃 106,731
renten van schuld.	〃 853,030	〃 836,257	〃 834,578	〃 825,973	〃 851,509
schuldaflossing.	〃 267,683	〃 169,132	〃 137,852	〃 326,527	〃 199,488

Daarentegen vermeerderde in 1856 door nieuwe geldleeningen de schuld met *f* 342,759, waaronder *f* 300,000 voor Amsterdam voor herstelling der wallen en andere noodzakelijke buitengewone werken.

Zeeland. Het Verslag bevat zeer belangrijke en uitgewerkte opgaven voor iedere gemeente van de begrooting van uitgaven voor 1856, en de werkelijke uitgaven in 1855, in vergelijking gebragt met 1854. Daaraan ontleenen wij het volgende [1]:

---

[1] In het Verslag schijnt hier eene fout te zijn ingeslopen. Tabel K, aangeduid als de *begrootingen* voor 1856 te bevatten, is de staat der *rekeningen* over 1855, waarmede tabel L is aangeduid. Anders zou de vergelijking van de slotsommen der rekeningen van 1854 en 1855 op bl. 78 en v. v. geheel fautief zijn; terwijl ook in staat L de ontvangsten en uitgaven, door het verschil tusschen beide op onvoorziene uitgaven te brengen, elkander balanceren. In de opgaven op bl. 5 hebben wij dit ook in het oog gehouden. *Red.*

	WERKELIJK. 1855.	BEGROOTING. 1856.
kosten van bestuur, personeel	ƒ 239,218	ƒ 243,767
〃 〃 〃 materiëel	〃 38,239	〃 41,128
openbare werken	〃 221,980	〃 117,192
gemeente-eigendommen en lasten	〃 9,276	〃 10,094
renten van gemeenteschuld	〃 31,629	〃 31,515
aflossing enz.	〃 34,107	〃 36,929
kunsten en wetenschappen	〃 24,691	〃 27,386
armen	〃 139,448	〃 126,512
diversen	〃 186,112	〃 115,677
onvoorzien	〃 8,373	〃 37,689

UTRECHT. Onder de begrootingen van uitgaven voor 1856 komen voor:

gemeentebestuur	ƒ 116,146	onvoorzien	ƒ 27,465
openbare werken	〃 146,192	rente van schuld	〃 27,221
belastingen en ongelden	〃 8,485	aflossing	〃 43,900
onderwijs	〃 36,272	pensioenen	〃 7,413
kunsten en wetenschapp.	〃 14,275	buitengewoon	〃 3,393
armwezen	〃 97,637		

83 van de 91 gemeenten hebben in 1856 tot een bedrag van ƒ 152,149 door hoofdelijke omslagen in de behoeften moeten voorzien. Utrecht sloot eene nieuwe geldleening ad ƒ 100,000 en 13 andere gemeenten te zamen ad ƒ 6,280.

FRIESLAND. De begrootingen der gemeente-uitgaven in 1856 verdeelen zich aldus:

gemeentebestuur	ƒ 374,111	armwezen	ƒ 484,787
openbare werken	〃 795,013	onvoorzien	〃 37,812
belastingen en ongelden	〃 14,304	gemeenteschuld	〃 217,603
onderwijs	〃 135,843	buitengewoon	〃 58,869
kunsten en wetenschapp.	〃 3,170		

In 1855 werden nieuwe geldleeningen aangegaan tot een bedrag van ƒ 274,245; in 1856 tot ƒ 569,684, van welke laatste som ƒ 495,489 voor publieke werken en ƒ 74,194 tot dekking van tekorten. Op 3 gemeenten na werden in 1856 in alle hoofdelijke omslagen geheven ad ƒ 426,542, in 1855 ƒ 320,294. Voor het armwezen werden in 1856 ƒ 21,894, voor het gemeentebestuur ƒ 14,853, voor rente en aflossing ƒ 35,299 meer dan in 1855 geraamd.

OVERIJSSEL. Met verwijzing naar het genoemde werk van den Heer VAN DEVENTER nemen wij uit het Verslag alleen de volgende cijfers over der begrootingen van uitgaven over 1856.

gemeentebestuur........	f 116,195	buitengewone werken enz.	f 270,646
publieke werken........	„ 146,738	invordering v. belastingen.	„ 42,643
belastingen en ongelden...	„ 41,908	restitutiën „ „ .	„ 63,485
onderwijs..............	„ 144,590	gemeente-eigendommen...	„ 38,508
kunsten en wetenschapp..	„ 4,355	publieke veiligheid.......	„ 95,076
armwezen...............	„ 94,823	schutterij, militie enz.....	„ 13,023
onvoorzien.............	„ 36,508	eeredienst...............	„ 16,827
renten van schuld........	„ 46,919	pensioenen en lijfrenten...	„ 4,339
aflossing................	„ 33,235	kamers van koophand. enz.	„ 4,836
aankoop v. eigendommen..	„ 222,320	nadeelige sloten.........	„ 4,362

Groningen. Aan de zeer uitvoerige mededeelingen in het Verslag ontleenen wij de volgende cijfers omtrent de begrootingen van uitgaven in 1856.

gemeentebestuur.......	f 307,490	armwezen............	f 146,664
openbare werken......	„ 126,831	rente van schuld......	„ 77,252
veiligheid.............	„ 37,166	aflossing enz..........	„ 52,612
gemeente-eigendommen.	„ 57,503	diversen..............	„ 64,353
onderwijs.............	„ 80,839	onvoorzien...........	„ 69,855
kunsten en wetenschapp.	„ 3,524		

De schuld vermeerderde met f 77,800 wegens nieuwe geldleeningen. De gevestigde schulden beliepen f 1,139,142, de afloopende f 88,660. De kosten van gemeentebestuur waren f 15,972 hooger dan in 1855 door de regeling van de jaarwedden der gemeente-ontvangers, en het op wachtgeld stellen van ambtenaren ten gevolge van de afschaffing van den gemaal-accijns; — publieke werken f 33,000 minder, onderwijs f 8,401 meer, de overige onderdeelen leveren weinig verschil op.

Drenthe. De uitgaven der gemeenten werden voor 1856 als volgt geraamd:

gemeentebestuur.......	f 53,126	armwezen............	f 25,091
openbare werken..... .	„ 60,903	rente van schuld..... ..	„ 6,314
eigendommen..........	„ 18,140	aflossing enz..........	„ 35,366
veiligheid.............	„ 25,158	aankoop van eigendomm.	„ 6,966
onderwijs.............	„ 39,911	diversen....	„ 4,275
schutterij en militie	„ 1,961	onvoorzien..	„ 9,983

Tegenover de aflossing van schuld staan f 43,100 aan nieuwe geldleeningen. Hoofdelijke omslagen werden op 1 na in alle gemeenten geheven tot een bedrag van f 74,624.

Limburg. De uitgaven waren in 1856 in totaal begroot als volgt:

gemeentebestuur.......	f 189,116	kunsten en wetenschapp.	f 2,145
publieke werken......	„ 54,751	armwezen.............	„ 25,610
veiligheid......... ...	„ 17,036	onderwijs.............	„ 27,870
eigendommen.........	„ 42,006	diversen..............	„ 98,527
rente van schuld.... .	„ 53,511	onvoorzien............	„ 18,030
aflossing......	„ 44,245		

De kosten van het gemeentebestuur waren f 7,620 hooger dan in

1855; publieke werken *f* 14,647 minder; rente van schuld *f* 15,689 meer; aflossing *f* 4,150 minder; armwezen *f* 6,893 meer; onderwijs (gewoon) *f* 8,157 meer; diversen *f* 17,114 meer.

V. MEDISCHE POLICIE.

De gezondheidstoestand was in 1856 veel gunstiger dan in 1855. De meest voorkomende ziekten waren mazelen, typhus en zeeuwzinkingkoortsen. Tot buitengewone maatregelen heeft men nergens toevlugt behoeven te nemen.

Kinderziekte kwam mede veel minder voor dan in 1856. De koepokinenting scheen hier en daar meerdere belangstelling te ondervinden, elders ontmoette zij voortdurende tegenkanting. Het getal verrigte vaccinatiën is, door onvolledige opgave, weder onbekend.

De bij Koninklijke boodschap van 3 Aug. 1857 ingediende wetsontwerpen regelende de uitoefening der geneeskunde enz. kwamen niet in behandeling (zie *Bijblad* 1856/57, bijl. bl. 1,269 v. v.), en even menigvuldig als vroeger zijn in de Prov. Verslagen de klagten over onbevoegde uitoefening der geneeskunst enz.

De Verslagen bevatten daarentegen verblijdende mededeelingen omtrent de meer en meer toenemende belangstelling in middelen ter bevordering der volksgezondheid en de verpleging der zieke armen.

Het cijfer der geneeskundigen in ons Land zou volgens het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 121, op 1 Jan. 1857 bedragen hebben 4,513, als:

doct. in de geneeskunde	1,016	chirurgijns-majoor, toegelaten tot de heelkunde	6
〃 〃 〃 heelkunde	179	apothecars	988
〃 〃 〃 vroedkunde	467	drogisten	261
heelmeesters	1,423	oogmeesters	2
vroedmeesters	1,293	tandmeesters	73
officieren van gezondheid toegelaten tot de inwendige geneeskunde	14	vroedvrouwen	823

Naar deze opgaven zou er op elke 731 zielen in ons Land 1 geneeskundige zijn, en wel in:

ONGUNSTIGST.		ZIELEN.	GUNSTIGST.		ZIELEN.
N.-Brabant	1 op	1,122	N.-Holland	1 op	502
Overijssel	1 〃	1,048	Z.- 〃	1 〃	614
Drenthe	1 〃	1,066	Zeeland	1 〃	635
Gelderland	1 〃	911	Utrecht	1 〃	643

Of deze cijfers juist zijn, durven wij niet verzekeren. In het Verslag van Gelderland toch wordt berekend, dat aldaar, na aftrek van de dubbel gestelden, slechts 390 geneeskundigen zijn; in het *Stat. Jaarb.* worden er 435 in dat gewest opgegeven.

Omtrent de *verpleging van krankzinnigen* deelt het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 127—137, het zeer belangrijk Verslag over 1856 mede, volgens welk werden verpleegd op:

IN HET GESTICHT TE:	1 JANANUARIJ 1856.			1 JANUARIJ 1857.		
	M.	V.	TOTAAL.	M.	V.	TOTAAL.
's Hertogenbosch	119	90	209	137	106	243
Zutphen	120	106	226	121	102	223
's Gravenhage	28	69	97	27	71	98
Rotterdam	55	81	136	53	84	137
Dordrecht	78	79	157	65	76	141
Delft	46	67	113	67	87	154
Meerenberg	181	243	424	206	264	470
Amsterdam (Israëlieten)	19	26	45	22	27	49
Utrecht	65	70	135	71	77	148
Francker	48	44	92	47	45	92
Deventer	70	52	122	74	57	131
Maastricht	36	36	72	35	35	70
totaal	865	963	1,828	925	1,031	1,956
5 Bewaarplaatsen: te 's Hertogenbosch, Boekel, Nijmegen, Roden en Grubbenvorst	39	28	67	39	26	65
Algemeen totaal	904	991	1,895	964	1,057	2,021

In het geheel werden in 1856 in de gestichten opgenomen 344 m. en 349 v., te zamen 693, zoodat verpleegd werden 1,248 m. en 1,340 v., te zamen 2,588.

Van hen overleden 124 m. en 103 v., te zamen 227.

ONTSLAGEN WERDEN	M.	V.	TOT.	
niet krankzinnig bevonden	2	5	7	te zamen 160 m., 180 v. = 340.
niet verbeterd	14	19	33	
verbeterd	29	30	59	
hersteld	115	126	241	

Men zie verder *Stat. Jaarb.* t. a. p. waar de onderscheidene mededeelingen uit de Prov. Verslagen omtrent de ziektegevallen, de verpleging in de gasthuizen enz. beknopt zijn bijeengevoegd.

VI. VERDEDIGING DES RIJKS.

LANDMAGT. Onder de vele medegedeelde stukken bij de concept-staatsbegrooting 1858, behoort de volgende, in *Bijblad* 1857/58 bl. 225 v. v., opgenomen staat.

Overzigt van het aanwezig personeel bij de corpsen infanterie, cavalarie, artillerie en het bataillon mineurs en sappeurs in 1856.

Aantal nieuw aangeworvene militairen....		1,876
〃 gereëngageerde militairen..................		1,034
Gemiddeld aantal vrijwilligers onder de wapenen geweest..............	kader......	5,550
	soldaten...	8,310

Gemiddelde sterkte der troepen in active dienst in 1856.

Officieren..	1,141.
Kader en vrijwilligers..............................	13,860.
Miliciens tot aanvulling van het incompleet der vrijwilligers..	4,267.
〃 voor 12 maanden..........................	580.
〃 〃 6 〃	6,527.
〃 〃 3 〃	140.
〃 〃 1 maand..........................	1,620.
Gemiddeld aantal der aanwezend geweest zijnde paarden van officieren 433, van troepen..........................	2,998.
Het bedrag der kosten beloopt..........................	*f* 6,831,553.

Vergelijk de opgave over 1851/55 in den vorigen jaarg., bl. 34.

In het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 138, zijn zeer belangrijke opgaven medegedeeld van de inschrijving en loting voor de nationale militie, over 1846—1855 en afzonderlijk voor 1856.

Daaruit blijkt, dat over het tienjarig tijdvak, van 1846 tot 1855, bedroeg:

de sterkte van het contingent: het hoogst in 1846: 9,959, het laagst in 1850: 7,878, gemiddeld: 8,783; over de tien jaren 87,837.
het getal ingeschrevenen: het hoogst in 1855: 31,438, het laagst in 1846: 27,053, gemiddeld 29,279; over de tien jaren 292,792.

Van deze 292,792 ingeschrevenen werden:

vrijgesteld voor altijd.....	37,916	138,570;
〃 〃 één jaar..	100,654	

terwijl het getal ingelijfden bedroeg 86,102, als: 864 zonder loting ingelijfd; 38 vrijwilligers (artt. 19 en 31 der Wet van 8 Jan. 1817); 7,322 plaatsvervangers; 7,743 nommerwisselaars; 376 wegens tijdelijk gebrek of ziekte naar het hospitaal gezonden (art. 94 *bb* der Wet van 1817) en 69,759 lotelingen. Het getal ontbrekende manschappen was 1,735.

Zeer belangrijk zijn de opgaven omtrent de redenen van vrijstelling der ingeschrevenen, daar zij de duidelijkste bewijzen opleveren, hoevelen in gebrekkigen ligchaamstoestand verkeeren of op een anders krachtvollen leeftijd nog weinig ligchamelijk ontwikkeld zijn. Zoo zijn onder de vrijgestelden voor altijd 13,665 vrijgestelden om misvorming of ongeneeslijke kwalen, en onder de vrijgestelden voor

één jaar 44,468 onder de maat en 9,014 wegens ziekte en gebreken.

In 1856 bedroeg de sterkte van het kontingent 9,611; dat der ingeschrevenen 31,203; der vrijgestelden 15,597, van welke 3,889 voor altijd en 11,708 voor één jaar. Ingelijfd werden 9,356, van welke 7,474 lotelingen, 818 plaatsvervangers, 968 nommerverwisselaars enz.

Het getal voorzieningen in hooger beroep tegen de uitspraken der militieraden was 625, van welke 377 werden afgewezen.

De sterkte der *Schutterijen* was op 31 Dec. 1856, volgens den staat op bl. 149 van het *Stat. Jaarb.* 1858, aldus:

Dienstdoende...actief 17,476;	reserve 14,718;	totaal	32,194.
Rustende....... —	—	"	61,862.
			94,056.

De sterkte van den eersten ban was 26,612 officieren en manschappen dienstdoende en 59,464 rustende, te zamen 86,076.

Het Verslag van Gelderland bevat een overzigt van de sterkte van de schutterij in dat gewest van 1840—1856; in eerstgemeld jaar tellende 10,144, in laatstgemeld jaar 11,065 manschappen, terwijl de 1ste ban in 1840 8,370, in 1856 10,959 manschappen telde.

ZEEMAGT. De staat van de sterkte van 's Rijks zeemagt op 1 Jan. 1858, hopen wij in de 3de afdeeling mede te deelen. Omtrent het personeel der zeemagt deelen wij het volgende mede:

Personeel der Zeemagt: Prinsen van het koninklijk huis, rangen bij de marine bekleedende: admiraal van de vloot Z. K. H. prins FREDERIK der Nederlanden; luitenant-admiraal Z. K. H. prins HENDRIK der Nederlanden; kapitein ter zee à la suite, Z. K. H. de prins van Oranje.

Vlag-officieren: 2 vice-admiraals, 4 schouten-bij-nacht, 20 kapiteins ter zee, 30 kapitein-luitenants ter zee, 12 luitenants ter zee 1ste klasse, 165 luitenants ter zee 2de klasse, 59 adelborsten.

Geneeskundige dienst der Zeemagt: 1 inspecteur, 1 dirigerend officier van gezondheid 1ste klasse; 2 idem 2de klasse; 8 officieren van gezondheid 1ste klasse; 39 idem 2de klasse; 41 idem 3de klasse; 1 apotheker der zeemagt.

Administratie bij de Zeemagt: 3 inspekteurs van administratie; 12 officieren van administratie 1ste klasse; 30 idem 2de klasse; 36 idem 3de klasse; 11 adjunkt-administrateurs; 42 klerken.

Korps machinisten bij de stoomvaartdienst: 5 officieren-machinisten; 12 machinisten 1ste klasse; 10 idem 2de klasse.

Dek- en onder-officieren: onderofficier 1ste klasse (graad van adjudant-onderoffier); 16 opperschippers; 6 opperstuurlieden; 5 opperkonstapels; onderofficieren 2de klasse (graad van sergeant-majoor); 10 schippers: 7 1ste stuurlieden; 10 konstapels-majoor; 2 1ste tim-

merlieden; onderofficieren 3de klasse (graad van sergeant); 16 bootslieden; 4 2de stuurlieden; 3 konstapels; 5 schielieden; 10 1ste zeilmakers; 6 1ste smeden; 4 1ste kuipers; 18 botteliers; 2 2de timmerlieden; 7 2de zeilmakers; 1 provoost; en 5 1ste ziekenoppassers.

Korps mariniers: 1 kommandant; 1 luitenant-kolonel; 1 majoor; 3 kapiteins 1ste klasse; 2 idem 2de klasse; 14 1ste luitenants; 8 2de idem; 1 majoor militaire intendant; 1 kapitein-kwartiermeester; 1 2de luitenant-kwartiermeester; 1 2de luitenant administrateur van kleeding; 1 officier op non-activiteit.

Korps ingenieurs der Marine: 1 hoofd-ingenieur, direkteur van scheepsbouw; 4 hoofd-ingenieurs, ingenieurs 1ste klasse; 1 ingenieur 2de klasse; 3 aspirant-ingenieurs; 1 assistent bij den scheepsbouw; hoofd-ingenieur à la suite.

In het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 110, is opgenomen een staat van de sterkte der zeemagt op verschillende standplaatsen enz. in 1856, terwijl bij de concept-staatsbegrooting 1858 zijn medegedeeld verschillende staten omtrent de active zeemagt in 1858; der schepen in aanbouw in 1857; der zeemagt in en buiten dienst in Julij 1857; van de bewegingen der schepen en vaartuigen van oorlog ten aanzien van het doen van reizen en togten, van Aug. 1856 tot Aug. 1857; het aanwezige materiëel; de sterkte van het korps mariniers enz. Aan den laatstgemelden staat ontleenen wij, dat het korps mariniers in Julij 1857 telde 1,805 manschappen, van welke 23 behoorende tot de staf, 26 officieren, 373 onderofficieren, tamboers en pijpers en 1,465 mariniers.

Verder is in de Memorie van Beantwoording, *Bijblad* 1857/8, bl. 212 volg., o. a. medegedeeld het Kon. Besluit van 21 Julij 1854, houdende bepaling van het vaste korps zeeofficieren, benevens den staat der tractementen, zoo als die aan de officieren en adelborsten worden toegekend.

VII. KERKELIJKE ZAKEN.

Het aantal kerkelijke gemeenten en leeraren bij het Hervormde kerkgenootschap in ons Land, zou, volgens eene opgave in de *Kerkelijke Courant* van 6 Februarij 1858, op 1 Januarij 1857 hebben bedragen 1,289 gemeenten met 1,533 predikanten. Voor zoóverre de Protestantsche leeraren lands-tractement genieten zijn dienaangaande uitvoerige opgaven medegedeeld in de toelichting tot de concept-staatsbegrooting 1858, waarvan de totalen zijn:

	GENIETENDE LANDSTRACTEM.	TOT EEN TOTAAL BEDRAG IN 1858 VAN:
Hervormde predikanten	1,460	*f* 1,091,709
Evang. Luth. 〃	58	〃 33,840
Hersteld 〃 〃	7	〃 3,200
Doopsgezinde 〃	32	〃 9,250
Remonstrantsche 〃	25	〃 19,900

Bij de begrooting voor 1857 is eene verhooging van *f* 15,000 toegestaan tot de verbetering der laagste predikants-tractementen. Daardoor is de gelegenheid geboren om voor de laagstbezoldigde standplaatsen het uitzigt te openen, dat wanneer in de helft van het te kort komende aan *f* 800 door de gemeenten wierd voorzien, de andere helft ten laste der Staatsbegrooting zou worden verleend. 278 gemeenten hebben in 1857 daartoe besloten, en het bedrag der verhoogingen bij elkaar was *f* 16,600 door de gemeenten en *f* 16,800 door het Rijk. Vele andere gemeenten hebben dit uit gebrek aan middelen moeten nalaten; "een onvermogen des te noodlottiger" zegt de Regering "voor de aldaar gevestigde predikanten, uit hoofde juist hunne tractementen op het laagste peil staan."

Het getal der Roomsch-Katholieke kerkgemeenten bedroeg 1 Julij 1857 910, en was ingedeeld als volgt:

DIOCESEN.	PAROCHIËN.	RECTORATEN.
Utrecht	241	"
Haarlem	187	"
's Hertogenbosch	219	3
Breda	78	1
Roermond	160	21
	885	25

Het personeel der bij deze kerkgemeenten dienstdoende geestelijken bestond uit 885 pastoors en desservanten, 25 rectors en 729 kapellaans of vicarissen, te zamen 1,639. Aan 1,489 dier betrekkingen was eene Rijksjaarwedde verbonden, bedragende voor 1858 *f* 449,297.

Omtrent het kerkgenootschap der Oud-Bisschoppelijke klerezij, zie men jaarg. 1856, bl. 41.

De Prov. Verslagen bevatten weder uitvoerige opgaven der in 1856 vermaakte legaten of giften aan kerken, enz.

VIII. ONDERWIJS.

Bij de invoering van de nieuwe wet op het lager onderwijs willen wij dit jaar hierover niets mededeelen, maar de nieuwe Verslagen afwachten.

IX. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

De vele mededeelingen omtrent wetenschappelijke en kunstbevorderende inrigtingen in de Prov. Verslagen, bijeenverzameld in het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 169 v. v., doen weder zien dat zij in het algemeen in bloeijenden toestand verkeeren. Maken sommige inrigtingen, zoo als de industriescholen te Amsterdam en die te Alkmaar, de afdeeling Amersfoort van de maatschappij tot bevordering van nijverheid en enkele andere daarop eene ongunstige uitzondering, daartegenover staan mededeelingen als die, dat de voorlezingen te Utrecht over geschiedenis, scheikunde en natuur-

kunde door 350 à 400 leden werden bijgewoond, dat het getal leden van het leesmuseum aldaar 318 bedroeg, enz.

Als bijzonder op ons terrein behoorende vermelden wij hier in het bijzonder de werkzaamheden der commissie voor de statistische beschrijving der provincie Groningen, die hare taak, volgens het Prov. Verslag, ijverig voortzet, en het toestaan eener som van *f* 5,000 op de Staatsbegrooting tot instelling eener commissie voor de statistiek.

Omtrent het *Archiefwezen* komen weder vele belangrijke mededeelingen in de Prov. Verslagen voor. Wij herhalen op nieuw den wensch, dat zij bijeenverzameld mogten worden door een of ander wetenschappelijk tijdschrift, waar zij meer dan hier op hare plaats zijn. In het Verslag van Groningen wordt te regt aangedrongen, dat men meer oude en voor de bezitters dikwijls weinig waarde hebbende stukken aan de archieven afstond, voor welke zij soms zeer belangrijk zijn. Op die wijze ontving het Prov. archief in dat gewest in 1856 eene niet onbelangrijke verzameling en deed het Prov. archief van Friesland met de daaraan verbondene bibliotheek en het museum van oudheden eene groote aanwinst door de bibliotheek van wijlen Dr. SEERP BROUWER, uit 2,000 wetenschappelijke werken bestaande, en andere geschenken. (Zie bijl. B. bij het Verslag).

X. ARMWEZEN.

De bronnen voor dit hoogst belangrijk onderwerp zijn het *Verslag over de verrigtingen aangaande het Armbestuur over* 1855, ingekomen in de zitting der Tweede Kamer van 13 Mei 1857 (zie *Bijblad* 1856/57, bijl. 931 v. v., en het verslag der Commissie *Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 88 v. v.), grootendeels overgenomen in het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 184 v. v.; voorts de Prov. Verslagen over 1856, terwijl voor de statistiek mede hoogst belangrijk zijn het *Verslag der administratie van de Diakenen der Nederduitsch Hervormde gemeente te 's Gravenhage* (ald. bij W. P. VAN STOCKUM, *f* 0.30) en het *Verslag van den toestand van het burgerlijk Armbestuur te Utrecht.* Zoover ons bekend is, is het eerstgenoemde het eenigste van dien aard dat algemeen verkrijgbaar is gesteld. Beide leveren het duidelijke bewijs hoe noodzakelijk eene hertelling van het getal armen is, en het laatste inzonderheid doet erkennen, dat op onze cijfers in de regeringsverslagen, wat de juistheid van het getal armen betreft, niet mag gebouwd worden, om daarnaar de verhouding tusschen het getal wèl en niet behoeftigen af te meten.

De toestand van het armwezen schijnt over het algemeen in 1856 minder drukkend geweest te zijn dan in het vorige jaar, inzonderheid op het platte land. In de fabriekplaatsen daarentegen was, bij minder vertier, de toestand niet gunstig. In vergelijking met 1855 werden in 1856 bedeeld door *Huiszittende Armbesturen* het volgende aantal personen. Door:

		BURGERLIJKE EN GEMENGDE BESTUREN.		KERKELIJKE BESTUREN.		BIJZONDERE BESTUREN.	
		HET GEHEELE JAAR.	TIJDELIJK.	HET GEHEELE JAAR.	TIJDELIJK.	HET GEHEELE JAAR.	TIJDELIJK.
N.-Brabant...	1855..	19,722	24,065	3,695	7,773	281	248
	1856..	19,308	23.727	3,942	6,644	283	202
Gelderland...	1855..	3,078	32,228	13,510	20,978	354	1,387
	1856..	2,764	31,636	14,247	20,049	374	1,421
Z.-Holland...	1855..	13,963	17,435	23,553	24,547	175	591
	1856..	12,980	17.161	22,902	22,538	163	697
N.-Holland...	1855..	18,275	28,384	35,484	36,675	252	595
	1856..	6,605	14,052	34,197	36,973	253	558
Zeeland.....	1855..	2,731	6,406	4,643	8,793	8	10
	1856..	2,726	4,812	4,689	8,264	24	622
Utrecht......	1855..	2,700	1,065	12,847	10,203	765	631
	1856..	971	601	12,469	9,429	766	569
Overijssel [1]..	1856..	2,056	1,932	6,018	6,098	438	1,507
Limburg.....	1855..	7,943	20,766	688	3,230	—	—
	1856..	7,246	20,611	468	3,491		

Voor de drie overige gewesten is deze vergelijking niet op te maken.

In Friesland werden in 1856 door al de huiszitten-armbesturen verpleegd 17,816 doorloopend en 27,320 tijdelijk, te zamen 45,146 of 786 minder dan in 1855.

In Groningen werden in 1856 doorloopend bedeeld 8,192 en tijdelijk 7,832.

In Drenthe werden door al de instellingen van weldadigheid in 1856 bedeeld 4,504 personen, tegen 5,277 in 1855, 4,850 in 1854, enz.

Zeer verdient hierbij opmerking de groote verschillen tusschen de cijfers van 1855 en 1856 bij N.-Holland en Utrecht.

Het eerste ontstaat door de verordening van 13 Junij 1856, op het burgerlijk armbestuur te Amsterdam, waarbij o. a. de turfbedeeling van zoogenaamde kerkelijke partijen werd afgeschaft, en hierdoor eene belangrijke daling van het cijfer der bedeelingen, door het Huiszittenhuis verstrekt, plaats vond. Ged. Staten vragen hierbij niet ten onregte: "Of die daling niet tevens getuigt van eene verminderde behoefte aan onderstand, omdat geene evenredige vermeerdering van bedeelingen van wege de kerkelijke armbesturen wordt waargenomen?"

Wat het verschil voor Utrecht betreft, dit gaat de hoofdstad van dit gewest aan. In het genoemde Verslag, en ook aangehaald in het Provinciaal Verslag, leest men dienaangaande het volgende:

"Het getal der door het burgerlijk Armbestuur te Utrecht bedeelde en alzoo op de bedeelingsleggers voorkomende huisgezinnen,

---

[1] In 1855 door *al* de huiszitten-armbesturen 8,615 doorloopend en 10,237 tijdelijk, te zamen 18,852.

bedroeg op 1 April 1856 563. Reeds terstond na de vaststelling der voorschriften omtrent het verleenen van onderstand, in Junij van dat jaar, werd eene revue der armen door de nieuwe regenten gehouden en zoo veel mogelijk onder de bedeelde gezinnen diegenen aangewezen, welke niet in de termen eener volstrekte noodzakelijkheid verkeerden om bedeeld te worden, waardoor het getal der bedeelde huisgezinnen op 497 werd teruggebragt. Het geheele getal bedeelden bedroeg op het einde van 1856 781, van welke 119 mannen, 347 vrouwen en 315 kinderen. Met de extra-bedeelden en de elders verpleegden, maar te Utrecht domicilie van onderstand hebbende armen, bedroeg het geheele cijfer der bedeelde personen in 1856 1,200 à 1,300. In het Verslag over het Armenwezen der Regering en in het Verslag der gemeente Utrecht over 1855 wordt dit cijfer echter opgegeven te zijn 3,350, — dus 2,150, of 2,050 meer dan in 1856.

"De vermindering voor 1855 kan slechts voor een zeer klein, ja onbeduidend gedeelte, worden toegeschreven aan de gemelde revue, maar moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan eene dwaling, welligt reeds voor vele jaren begaan. In den regel kan men bij ons ieder huisgezin gemiddeld op 4 à 4½ hoofd berekenen. Nu heeft men, om het cijfer der armen te vinden, ieder bedeeld huisgezin met 4 of 4½ vermenigvuldigd en het product beschouwd als het juiste getal armen. Maar deze onderstelling gaat volstrekt niet door voor bedeelden, onder welke zich zoo vele oude lieden, verlatene kinderen, weduwen en weduwenaars bevinden. Dit in aanmerking genomen, zal het gemiddeld cijfer voor bedeelden te Utrecht naauwelijks *twee* hoofden per gezin kunnen bedragen. Deze fout eenmaal gemaakt zijnde, is in volgende tabellen steeds overgenomen, en kon als het ware thans eerst bij een geheel nieuw onderzoek naar de bedeelden ontdekt en aan het licht worden gebragt [1]."

Zie hier een kort overzigt der bedeelden, verpleegden enz. in 1855, volgens het Regeringsverslag:

	GETAL.	BEDEELDEN OF VERPLEEGDEN.	TOTALE UITGAVEN.
Huiszitten-armbesturen..	3,708	497,248 [2]	ƒ 5,955,994.
Vereeniging. tot uitdeeling van levensmiddelen.....	157	—	" 313,778.
Genootschapp. voor schamele armen...........	145	30,542 [3]	" 154,370.
Genootschapp. voor behoeftige kraamvrouwen.....	47	4,239	" 33,746.
Krankzinnigengestichten....	12	1,756	" 341,901.
Godshuizen..............	682	26,601 [4]	" 3,039,194.
Gast- of ziekenhuizen......	53	20,797	" 787,409.
Instelling. ter werkverschaffing aan behoeftigen....	112	13,510	" 288,848.

[1] Zie het artikel van den Heer BOER in het *Mengelwerk*.
[2] Als 201,445 doorloopend en 295,803 tijdelijk.
[3] " 4,887 " " 25,655 "
[4] " 11,786 oude lieden, 1,884 gebrekkigen en 12,931 kinderen.

Van deze instellingen ontbreken de opgaven van 16 godshuizen in Z.-Holland, het gasthuis te Delft en het krankzinnigengesticht te 's Gravenhage.

Bij het regeringsverslag is een staat gevoegd van het bedrag der sommen voor subsidiën uit de gemeentefondsen aan instellingen van weldadigheid, in 1854 uitbetaald en voor 1855 en 1856 op de gemeentebegrootingen uitgetrokken, waaruit het volgende:

	UITBETAALD OVER 1854.	BEGROOT 1855.	BEGROOT 1856.
N.-Brabant......ƒ	115,148	ƒ 110,158	ƒ 111,679
Gelderland. ......″	33,012	″ 23,778	″ 24,190
Z.-Holland.......″	870,879	″ 775,260	″ 696,121
N.-Holland......″	552,700	″ 545,951	″ 537,703
Zeeland.........″	127,559	″ 110,992	″ 107,180
Utrecht.........″	43,687	″ 42,095	″ 50,113
Friesland........″	401,698	″ 409,922	″ 422,084
Overijssel........″	33,270	″ 33,900	″ 36,666
Groningen.......″	141,401	″ 120,187	″ 110,673
Drenthe.........″	12,563	″ 14,473	″ 13,646
Limburg........″	5,395	″ 5,384	″ 6,742
	ƒ 2,337,317	ƒ 2,192,104	ƒ 2,116,803

Deze sommen waren verdeeld als volgt, waarbij wij 1853 gevoegd hebben [1]:

	A.	B.	C.	D.	INSTELL. VAN WELDADIGH. IN HET ALGEMEEN.	TOTAAL.
1853 uitbetaald..	ƒ 1,284,418	ƒ 346,350	ƒ 11,592	ƒ 98,630	ƒ 510,297	ƒ 2,251,289
1854 ″	″ 1,743,170	″ 453,500	″ 48,248	″ 88,021	″ 4,377	″ 2,337,317
1855 geraamd...	″ 1,369,305	″ 356,356	″ 6,419	″ 76,058	″ 383,964	″ 2,192,104
1856 ″	″ 1,671,730	″ 314,087	″ 18,929	″ 62,328	″ 49,727	″ 2,116,803

De *Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid* telden op 31 Dec. 1855 10,272 kolonisten. Er waren dat jaar bijgekomen 3,920 en afgegaan 4,056 personen. De ontvangsten bedroegen ƒ 4,334,145, de uitgaven ƒ 4,336,173. Meer dan eens maakten deze in den laatsten tijd het onderwerp van beraadslaging en beschouwing uit. De Heer SLOET TOT OLDHUIS leverde o. a. in het *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde* 1857, bl. 23, daarover een belangrijk artikel: *De tegenwoordige toestand van de Maatschappij van Weldadigheid* en de Heer Mr. W. R. BOER in het tijdschrift *Pantheon* 1857, I, bl. 253.

Het getal *Banken van leening* door administratiën beheerd, of op openbaar gezag ingesteld, was in 1855 34, met een kapitaal van ƒ 2,787,030. Zij leenden tegen minstens 7½ tot 16 pCt. hoogstens. Er werden beleend 2,103,565 panden, gelost 2,002,778, verkocht 81,917. De ontvangsten bedroegen ƒ 6,002,506, de uitgaven ƒ 6,059,961.

[1] Onder de instellingen A worden bedoeld de burgerlijke, B de kerkelijke, C die van bijzondere personen, D de gemengde.

Er waren 59 *banken van leening* die verpacht of door bijzondere personen voor eigene rekening werden gehouden. De panden werden daar beleend tegen 6 tot 25¼ pCt. Er werden ingebragt 526,205, gelost 472,311, verkocht 16,419 panden. Ontvangst *f* 1,002,885, uitgaven *f* 1,027,908.

Van de 387 *zieken- en begrafenisbussen* ontbreken de opgaven van 79. De overigen telden 279,399 leden en 11,967 ondersteunden.

Voorts worden opgegeven 41 *spaarkassen*, van welke 40 telden 6,352 deelhebbers; — 101 *spaarbanken*, van welke 94 telden 42,081 deelhebbers, een ontvangst van *f* 2,937,288 een uitgaaf van *f* 2,722,831. Het kapitaal der banken met inbegrip wat zij te goed hadden was *f* 4,374,076, het bedrag van hetgeen zij verschuldigd waren *f* 3,997,376 en het zuiver bedrag der reservefondsen *f* 376,829 [1].

Ten opzigte van de *hulpbanken* bevat het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 202 een belangrijk overzigt sedert hare oprigting tot en met 1856, waarbij men vergelijke onze opgave in jaarg. 1855 en 1857. Wij nemen daaruit hier de cijfers over de jaren 1854, 1855 en 1856 over met verwijzing naar het artikel van den Heer BOER: *de hulpbanken in Nederland bij den aanvang van* 1857. *Pantheon* 1857, II, bl. 253.

HULPBANK TE:	JAAR DER OPRIGTING.	GETAL LEENINGEN. 1854.	1855.	1856.	UITGELEEND KAPITAAL. 1854.	1855.	1856.
Middelburg	1849	368	414	401	*f* 16,246	*f* 19,095	*f* 18,542
Haarlem [2]	″	211	164	″	″ 16,700	″ 13,240	″ 14,920
Zwolle	1850	195	202	206	″ 11,360	″ 12,540	″ 13,635
's Gravenhage	1851	296	302	296	″ 21,990	″ 22,550	″ 22,395
Leeuwarden	″	146	124	111	″ 5,890	″ 6,000	″ 5,695
Id. voor Israëlieten	″	278	229	228	″ 6,369	″ 5,664	″ 6,432
Utrecht	1852	343	406	389	″ 23,795	″ 27,995	″ 27,420
Alkmaar	″	144	163	206	″ 6,815	″ 8,505	″ 10,370
Dordrecht	″	156	216	189	″ 9,912	″ 13,645	″ 15,136
Delft	″	169	233	″	″ 8,845	″ 12,220	″ ″
Sneek	″	62	63	″	″ 2,620	″ 2,535	″ ″
Harlingen	″	148	258	223	″ 5,530	″ 9,175	″ 8,315
Arnhem (v. Israël.)	″	″	″	133	″ ″	″ ″	″ 2,237
Uitgeest	1853	8	″	17	″ 230	″ 440	″ 620
Holwerd	″	36	31	″	″ ″	″ 775	″ ″
Zierikzee	″	133	143	125	″ 2,941	″ 3,735	″ 3,656
Groningen (v. Israël.)	″	46	″	″	″ 1,160	″ ″	″ ″
Zaandam	″	84	132	36	″ 3,225	″ 4,695	″ 4,856
Breda (v. Israël.)	″	14	(vervallen).		″ 305	″ ″	″ ″
Gorinchem	1854	″	42	46	″ ″	″ 3,225	″ ″
Hilversum	″	11	36	50	″ 900	″ 2,144	″ 2,994
Wageningen	″	″	6	10	″ ″	″ 205	″ 338
Dokkum	″	217	″	″	″ 4,756	″ ″	″ ″
Deventer	1855	″	30	109	″ ″	″ 2,520	″ 8,705
Arnhem	1856	″	″	34	″ ″	″ ″	″ 2,220
Apeldoorn	″	″	″	62	″ ″	″ ″	″ 2,585

[1] Zie in het *Mengelwerk* het artikel van den Heer FOKKER.

[2] Loopt van Julij—Julij.

Met inbegrip van 4 hulpkassen voor Israëlieten en één leenfonds te 's Gravenhage waren er op het laatst van 1856 27 hulpbanken. Slechts bij enkele, als de beide te Leeuwarden en te Zierikzee, wordt achteruitgang bespeurd.

Het Regeringsverslag deelt ook eenige opgaven mede omtrent de *vereenigingen tot het verschaffen van betere woningen*, waarbij echter van de *vereenigingen* te Amsterdam, die waarschijnlijk de meest belangrijke zijn, geen melding wordt gemaakt.

Omtrent het *Fonds voor de gewapende dienst*, waarvan thans in geen der officiële verslagen eenige melding gemaakt wordt, deelen wij ten verv. op onze vroegere opgaven het volgende mede:

Gedurende het jaar 1856 werden er 1,878 personen door deze instelling ondersteund. Onder dit aantal deelgeregtigden werden 646 verminkten, 134 nageblevenen van gesneuvelden en 1,098 in en door de dienst ongelukkig geworden krijgers geteld, waarvan er 72 in het Invalidenhuis te Leyden verpleging genoten. De collecte en inschrijvingen over het jaar 1856 bedroegen *f* 26,834.54. Onder de verdere inkomsten kwamen voor een legaat van *f* 300 en weder eene gift van *f* 100, die reeds bij herhaling, telkens op 's Konings verjaardag, uit Rotterdam aan het hoofdbestuur werd toegezonden. Het totaal bedrag der uitgaven *f* 75,078.87^5 ging dat der inkomsten weder met *f* 1,315.64^5 te boven.

Treurig is het verschijnsel, bij de jaarlijksche inzamelingen op te merken, de afnemende belangstelling in het lot onzer oude en ongelukkige krijgers, die voorzeker wel in de eerste plaats op de vaderlandsche liefdadigheid aanspraak mogen maken. Telken jare toch moet een deel van het kapitaal worden verkocht om de uitgaven te dekken; terwijl meer dan 900 sollicitanten nog niet geholpen kunnen worden, waarvan verreweg de meesten naar billijkheid moesten kunnen rekenen op de ondersteuning hunner landgenooten, die zij in tijden van gevaar hebben beschermd, of die hun rijkdom, het gevolg der algemeene welvaart, te danken hebben aan de verdedigers onzer onschatbare koloniën en Overzeesche Bezittizgen.

Algemeen wordt in de Verslagen de voortdurende goede werking der wet van 1849 nopens de vreemdelingen geprezen. Minder is dit het geval met de wet van 1854, regelende het armbestuur. Inzonderheid schijnt zij voor kleinere gemeenten zeer bezwarend.

XI. OPENBARE VEILIGHEID.

1. De orde en rust werden in 1856 bijna nergens beduidend verstoord. De ernstigste voorvallen waren eenige ongeregeldheden en groote zamenscholingen onder de veenlieden te Terwispel in Friesland in April, en onder het werkvolk bij de doorgraving van het Dokkumerdiep, die echter bij het vertoon van eenige militaire magt spoedig bedwongen werden.

2. *Policie.* De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft onder dagteekening van 22 Oct. 1856 vastgesteld twee instructiën, de eene voor de dienaren van policie als rijksveldwachters, de andere voor de gemeentelijke veldwachters, boschwachters, fortificatie-opzigters, brievengaarders, conducteurs op stoombooten en dergelijke beambten, welke buiten de geregtsdienaren, jagtopzieners of dienaren van policie, concessiën als rijks-veldwachters erlangen; terwijl bij K. B. van 11 Nov. 1856, (*St.* N°. 114) in werking getreden 1 Jan. 1858, (*St.* 1857, N°. 189) de dienst van geregtsdienaar, van rijks-veldwachter en van bezoldigd opziener der jagt en visscherij onder de benaming van rijks-veldwacht vereenigd werd. In vele gemeenten werd tevens eene betere regeling gegeven aan de dienst der dag- en nachtwachten en menige policie-verordening vastgesteld. De klagten over niet-handhaving dier verordeningen en over den toestand der policie zijn in de Verslagen veel minder dan vroeger. Het meest worden nog die gehoord over ongenoegzame bescherming tegen boschdelicten en veldroof, terwijl ook in onderscheidene gemeenten de policie ongenoegzaam is om tegen bedelarij te waken, en vooral daar, waar bedelaars, voorzien van een klein venters-patent, zich uit grootere gemeenten naar kleinere begeven, en de ingezetenen tot grooten last zijn. Navolgenswaardig is het voorbeeld der gemeenten in Zuid-Beveland om onderling zich tot wering der bedelarij te vereenigen.

In de 3de afdeeling hopen wij een overzigt uit het bij het drukken dezes nog niet uitgegeven *Policieverslag* over 1856 mede te deelen.

3. *Brandwezen.* De herziening der plaatselijke verordeningen bragt ook hierin vele verbeteringen te weeg, terwijl ook hier en daar de brandbluschmiddelen werden verbeterd en uitgebreid. Vele gemeenten zijn echter nog geheel verstoken van brandbluschmiddelen: in N.-Brabant 25, in N.-Holland 20 gemeenten. In de Verslagen wordt weder het aantal branden opgegeven; ofschoon het getal vrij aanzienlijk is bepaalden zij zich meestal tot één perceel. Het grootste getal levert Amsterdam: 131 branden, door welke 83 perceelen werden aangetast, doch slechts 12 geheel uitbrandden; 86 werden zonder spuit gebluscht. Een der aanzienlijkste branden was die van het werkhuis aldaar op den 21sten Junij 1856. Verreweg de meeste der aangetaste perceelen waren tegen brandschade verzekerd. Van de 99 perceelen in N.-Brabant, in 1856 door brand aangetast, waren 28 niet verzekerd; van de 123 perceelen in Z.-Holland 8 niet.

4. *Verlichting.* Bij de verbetering en uitbreiding der wegen en communicatie-middelen wordt de behoefte aan straatverlichting meer en meer gevoeld. Te platten lande bestaat zij echter nog zeer weinig. In de steden verbetert zij meer en meer door het toenemend aanwenden van gas.

Bij de mededeelingen omtrent de straatverlichting in het *Mengelwerk* van den vorigen jaarg. kan hier alleen vermeld worden, dat in 1856 nog tot de verlichting met gas is besloten te Harderwijk, den Helder en Deventer.

5. *Strandvonderij.* Op de kusten van Groningen hadden in 1856 geene belangrijke strandingen plaats.

Op de kusten van N.-Holland hadden in 1856 acht strandingen plaats tegen 13 in 1855, 15 in 1854, 28 in 1853, 20 in 1852 en 11 in 1851. Bij geen der strandingen had men het verlies van menschenlevens te betreuren. Zij vielen voor den 18den Jan. en den 12den, 14den, 17den, 22sten, 23sten, 28sten en 29sten November. Behalve een Belgische visschersloep en een Engelsche brik, waren de overige Nederlandsche schepen.

Op de kusten van Z.-Holland vielen 6 strandingen voor, waarbij van alle de equipage werd gered. Daaronder waren 2 Nederlandsche en 4 vreemde schepen. Zij vielen voor 18 Jan., 9 Julij, 15, 16 en 22 Nov., en 9 Dec.

Op de kusten van Friesland (Schiermonikoog en Ameland) 3 strandingen van vreemde schepen, den 14den, 25sten en 26sten Nov. Van een dezer kwam de manschap waarschijnlijk om.

XII. GEREGTELIJKE STATISTIEK.

In Februarij dezes jaars is door het Departement van Justitie uitgegeven de Statistiek over het jaar 1856. Daarmede sluit thans een tienjarig tijdvak. Met verwijzing naar de vroegere artikelen over de jaren 1847—1855, in jaarg. 1854, bl. 190 v. v., 1855, bl. 207 v. v. en 1857, bl. 49 v v., nemen wij daaruit het volgende over.

I. Strafzaken.

Hooge Raad der Nederlanden.

Aard der werkzaamheden.

	Hangende zaken op 1 Jan.	Aangebragte zaken in.	Te zamen.	Afgedane zaken.	Afstand gedaan in zaken.	Hangende zaken 31 Dec.	Verzoeken om gratie.
1847	93	363	456	341	45	70	1,852
1848	70	243	313	265	11	37	1,701
1849	37	236	273	202	15	56	530
1850	56	327	383	292	22	69	437
1851	69	311	380	294	25	61	546
1852	61	270	331	266	22	43	472
1853	43	326	369	295	33	41	520
1854	41	280	321	237	33	51	520
1855	51	329	380	286	26	68	393
1856	68	297	365	273	34	58	413

De wijze van afdoening der in 1856 ingestelde voorzieningen in cassatie was aldus:

Van de 274 regterlijke uitspraken werden 104 vernietigd; ten opzigte van 147 werd de eisch tot cassatie verworpen; ten opzigte van 22 werd het beroep niet ontvankelijk verklaard; in één werd in eersten aanleg een veroordeelend arrest uitgesproken.

Van de:	VERWORPEN OF NIET ONTVANKELIJK VERKLAARD.	GEGROND BEVONDEN.
172 beroepen van veroordeelden zijn er	132	40.
83 voorzieningen van het O. M. 〃 〃	29	54.
14 〃 in belastingzak. 〃 〃	8	6.
Voorziening. in het belang der wet 〃 〃	—	4.

	HOVEN.	ARRONDISSEM.-REGTBANKEN.	KANTON-GEREGTEN.
Van de	178 arresten.	63 vonnissen.	32 vonnissen.
Zijn vernietigd	52 〃	31 〃	18 〃
De veroordeelden zijn eischers in cassatie geweest van	135 〃	28 〃	9 〃
Waarvan zijn vernietigd	24 beroepen.	12 beroepen.	4 beroepen.
Het O. M. is eischer geweest van	31 arresten.	29 vonnissen.	23 vonnissen.
Hiervan zijn verworpen	22 beroepen.	15 beroepen.	14 beroepen.
Het getal voorzieningen in belastingzaken was	10	4	—
Waarvan zijn verworpen	4	2	—
In het belang der wet zijn vernietigd	2 arresten.	2 vonnissen.	—

Provinciale Geregtshoven.

Het getal acten van beschuldiging en dat der beschuldigden was gemiddeld over de tien jaren 860 en 1,232; in ieder der jaren als volgt:

	ACTEN.	BESCHULDIGDEN.		ACTEN.	BESCHULDIGDEN.
1847	1,501	2,107	1852	837	1,209
1848	902	1,293	1853	928	1,250
1849	673	965	1854	878	1,239
1850	683	996	1855	606	870
1851	874	1,307	1856	716	1,088

De vermeerdering voor 1856 heeft alleen betrekking op de misdrijven tegen de eigendommen; die tegen de algemeene zaak en de personen ondergingen op nieuw eene vermindering, zoo als uit den volgenden staat blijkt:

	GETAL DER ACTEN VAN BESCHULDIGING TEGEN			GETAL DER BESCHULDIGDEN TEGEN		
	DE ALGEM. ZAAK.	DE PERSON.	DE EIGENDOMM.	DE ALGEM. ZAAK.	DE PERSON.	DE EIGENDOMM.
1847	87	57	1,357	112	63	1,932
1848	84	58	760	114	61	1,118
1849	75	66	532	106	85	774
1850	72	90	521	92	118	786
1851	98	85	691	128	115	1,064
1852	90	72	675	128	86	995
1853	111	79	738	148	92	1,010
1854	84	55	739	111	66	1,062
1855	62	47	497	79	57	734
1856	55	34	627	70	50	968

Voor een gedeelte moet de verhooging in de cijfers der misdaden tegen de eigendommen gezocht worden in de vermeerdering der gequalificeerde diefstallen, doch voor een groot deel, en wel nagenoeg voor de helft, door het groot aantal veroordeelden, meerendeel uit de koloniën van weldadigheid afkomstig, ter zake van voorwaardelijke bedreiging met brandstichting.

Van de 1,088 crimineel beschuldigden waren 870 of 80 pCt. van het m. en 218 of 20 pCt. van het v. geslacht. — 1,045 waren zestien of meer jaren oud; 33 jongens en 10 meisjes beneden dien leeftijd.

Al de beschuldigden beneden de 16 jaren op één na, en 206 van de 218 vrouwen stonden teregt wegens misdaden tegen den eigendom. 7 pCt. van de mannen stonden teregt wegens misdaad tegen de algemeene zaak, 5 pCt. wegens misdaad tegen personen en 88 wegens misdaad tegen den eigendom.

De verhouding der beschuldigden tot de feitelijke bevolking des Rijks was in 1856 1 : 2,937 (in 1855 1 : 3,722; in 1854 1 : 2,585; in 1853 1 : 2,445 enz.).

Van de 1,088 beschuldigden, in raadkamer ter openbare zitting verwezen, stonden 112 of ruim 7 pCt. in 1856 nog niet te regt.

Wederspannig aan de wet verklaarde de regter slechts 14 beschuldigden of ruim 1 pCt. (in 1855 ruim 2 pCt.).

De verhouding tusschen het onderzoek in raadkamer en ter openbare teregtzitting was in de 10 jaren aldus:

		VEROORDEELDEN		
	VRIJGESPROKEN OF VAN REGTSVERVOLGING ONTSLAGEN.	MET BEHOUD DER QUALIFICATIE VAN HET ARREST VAN TEREGTSTELLING.	MET VERANDERDE QUALIFICATIE, DOCH BEHOUD VAN HET KARAKTER VAN MISDAAD.	MET VERANDERDE QUALIFICATIE WEGENS WANBEDRIJF OF OVERTREDING.
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
1847	7	83	3	4
1848	9	78	4	5
1849	10	77	4	6
1850	10	75	2	7
1851	12	71	2	6
1852	9	69	2	7
1853	8	69	1	4
1854	8	72	2	8
1855	8	70	1	5
1856	7	75	1	5

Het getal veroordeelden was in 1856 985, van welke 98 die in 1855 of vroeger naar de openbare teregtzitting werden verwezen. Van hen waren 787 m. en 198 v., voorts onder hen 38 jongens en 16 meisjes beneden 16 jaren.

De uitgesproken straffen waren:
Doodstraf 8: waarvan 5 niet uitgevoerd.
Tuchthuisstraf: 4 van 10—20 jaren.
" 32 " 10—15 "
" 190 " 5—10 "

Correctionele straffen: 684 op grond van art. 9 der Wet van 29 Junij 1854; 58 door veranderde qualificatie; 115 eenzame opsluiting.

Onder de veroordeelden waren 96 recidivisten, van welke 43 vroeger wegens misdaad en 53 vroeger wegens wanbedrijf veroordeeld.

Het getal arresten in hooger beroep gewezen door de Hoven, bedroeg 541 tegen 548 in 1855, 707 in 1854, 719 in 1853, 541 in 1852 en 548 in 1851.

De aanmerkelijke verhooging van het getal correctionele appellen in 1853 en 1854, door de Jagtwet van 1852 veroorzaakt, is voortdurend in eene daling overgegaan, zoodat thans het vroegere normaal-cijfer weder is bereikt. Van 1847—1856 zijn gewezen 5,553 arresten in correctioneel appèl, of 553 gemiddeld 's jaars.

In datzelfde tijdsverloop werden in eersten aanleg bij de Regtbanken aangebragt 101,078 correctionele zaken, hetgeen eene verhouding aanwijst van 5.4 pCt.

De werking van het Hooger beroep was over de zes laatste jaren aldus:

		1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
niet ontvankel. verklaard.	pCt.	2	1	1	—	—	3
bekrachtigd............	〃	50	53	41	48	54	52
te niet gedaan.........	〃	48	46	58	52	46	45
verschil van den hoogeren met den lageren Regter:							
omtrent de schuld of onschuld.........	〃	66	55	43	49	49	57
omtrent de toepassing der straf..........	〃	34	45	57	51	51	42

Arrondissements-Regtbanken.

	ZAKEN.	BEKLAAGDEN.		ZAKEN.	BEKLAAGDEN.
1847	10,607	13,400	1852	10,818	13,871
1848	7,864	10,217	1853	12,482	15,503
1849	7,670	10,322	1854	12,876	16,423
1850	8,458	10,988	1855	9,827	12,483
1851	9,074	11,558	1856	11,402	14,681

Voor 1856 laten het aantal zaken en beklaagden zich aldus splitsen:

Tegen de algemeene zaak...	5,321 zaken	en	6,301	beklaagden.
〃 〃 personen.........	2,645 〃	〃	3,389	〃
〃 〃 eigendommen.....	3,436 〃	〃	4,991	〃

De vermeerdering in vergelijking met 1855 doet zich bij alle wanbedrijven, doch inzonderheid bij die tegen de algemeene zaak voor, door eene vermeerdering van 952 zaken en 206 beklaagden, welke grootendeels worden teruggevonden onder de rubriek *bedelarij* en *landlooperij*. Te dier zake toch werden in 1856 783 zaken met

971 beklaagden meer behandeld dan ten vorige jare en 1,107 zaken en 1855 beklaagden meer dan in 1854. De verandering, door art. 27 en volg. der wet van 29 Junij 1854 (*St.* N°. 100) in de regelen omtrent het onderstandsdomicilie der armen gebragt, schijnt eene scherpere waakzaamheid der policie tegen dergelijke misdrijven ten gevolge te hebben gehad; doch ook de vervolgingen ter zake van beleediging of geweldpleging tegen de openbare magt waren vrij aanzienlijk vermeerderd, en wel 101 zaken en 140 beklaagden meer dan in 1855. Onder de wanbedrijven tegen de algemeene zaak komt ook nog voor het eerst voor ééne vervolging met 7 beschuldigden, krachtens de wet van 21 April 1855 (*St.* N°. 32) *tot regeling en beperking van het regt van vereeniging en vergadering*; zoo treft men daar tevens 17 zaken met 17 beklaagden aan op grond der wet van 7 Mei 1856 (*St.* N°. 32) *houdende bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de koopvaardijschepen*. Ten aanzien van de overtredingen in zake van belastingen heeft dit jaar juist het omgekeerde plaats van het voorgaand jaar, vermeerdering namelijk van overtredingen in zake van rijks- en vermindering in zake van plaatselijke belasting.

Het getal beklaagden verdeelde zich aldus:

10,860 m. en 3,821 v. te zamen 14,681, van welke onder de 16 jaren 1,081 m. en 401 v. De m. komen dus voor 70, de v. voor 30 pCt. in rekening. Tot de bevolking des Rijks stonden de beklaagden in de tien jaren aldus:

	1 BESCHULDIGDE OP ZIELEN.		1 BESCHULDIGDE OP ZIELEN.
1847	228	1852	220
1848	299	1853	204
1849	296	1854	195
1850	278	1855	295
1851	264	1856	217

Het jaar 1856 levert derhalve het ongunstigste cijfer op, daar de cijfers voor 1853 en 1854 exceptioneel zijn, wegens de toen bij de Regtbanken behandelde overtredingen der jagtwet.

Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging werden..2,332 of 15 pCt.
En nog bovendien op grond van art. 66, C. P..............180.
Veroordeeld werden......................12,291 of ruim 84 pCt.

De *mannen* komen onder de veroordeelden voor 73, de vrouwen voor 27 pCt.; 1,133 of 9 pCt. der veroordeelden waren beneden 16 jaren.

Er werden veroordeeld: tot gevangenisstraf...9,815 of 80 pCt.
" geldboeten.......2,375 " 19 " ruim.
" policiestraf.........91 " 7/10 "

Van de veroordeelden tot gevangenisstraf werden verwezen 9,405 tot een jaar of minder en 410 voor meer dan een jaar. Van deze 9,405 bragten 987 of ruim 10 pCt. hun straftijd in eenzame opsluiting door. Van deze 987 waren verder slechts 89 tot opsluiting van langer dan zes maanden tot één jaar verwezen.

Het totaal der herhalingen was: wegens misdaad 72 en wegens wanbedrijf 170. Over de 10 jaren verkrijgt men een gemiddeld bedrag van 190 veroordeelingen per jaar met toepassing der herhalingstraffen.

In hooger beroep van policiezaken werden door de Regtbanken gewezen 527 vonnissen. De aanmerkelijke vermeerdering van het getal der appellen sedert 1854 blijkt dus een gevolg te zijn van de uitbreiding, die de regtsmagt der kantongeregten in strafzaken bij de wet van 26 Junij 1854 (*St.* N°. 103) bekomen heeft. Van deze 527 policievonnissen strekten 24 pCt. tot bekrachtiging, 72 pCt. tot wijziging of verandering van de uitspraak der kantonregters en 2 pCt. tot niet ontvankelijk-verklaring.

Kantongeregten.

Het getal overtredingen in 1856 beregt bedroeg 24,925, dat der beklaagden 29,223, of 4,000 zaken en 5,000 beklaagden meer dan in 1855.

De oorzaken liggen in de toepassing der wet van 29 Junij 1854 (*St.* N°. 102), deels ook in de vele overtredingen op de nieuwe strafverordeningen, welke volgens de Gemeentewet binnen vijf jaren moesten worden herzien.

Van de beklaagden betaalden vrijwillig het maximum der kosten...6,247.
Vrijgesproken of ontslagen werden...........................2,544.
Veroordeeld werden.....................................20,009.
Schorsing des gedings enz. had er plaats ten opzigte van.....423.

Onder de veroordeelden waren 16,135 of 80 pCt. m. en 3,874, of 20 pCt. v., en onder hen 1,903 of 9 pCt. beneden 16 jaren.

Veroordeeld werden: 4,894 of 24 pCt. tot gevangenisstraf, 15,115 of 76 pCt. tot geldboeten; met toepassing van het verzachtend artikel 463 C. P. 1,331 of 6 pCt. Het getal recidiven was 688 of ruim 3 pCt.

Strafzaken bij den militairen regter.

Zaken van de krijgsraden bij het *Hoog militair geregtshof* in 1856.......................................401
Waarin betrokken waren...............................406 pers.
Waarvan er slechts voor het Geregtshof teregt stonden......64 „
Terwijl het getal zaken ter approbatie opgezonden was.......342
Van de aan 's Hofs approbatie onderworpen vonnissen werden geapprobeerd...91 pCt.
Het getal doodvonnissen geapprobeerd en bekrachtigd bedroeg..4, doch geen dezer werd ten uitvoer gelegd.

Bij de *krijgsraden* werden aangebragt 381 zaken, waarin 415 beklaagden betrokken waren.

II. Burgerlijke zaken.

Hooge Raad.

Het Verslag bevat het volgende tienjarig overzigt van de werkzaamheden van den Hoogen Raad in burgerlijke zaken:

a. Hangende zaken op 1 Jan. — *b.* Aangebragte zaken. — *c.* Afgedane zaken. — *d.* Zaken, waarin afstand der voorziening is gedaan. — *e.* Hangende zaken op 31 Dec.

Cassatie.

	1847.	1848.	1849.	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
a.	55	41	32	44	38	43	55	52	48	46
b.	51	45	54	45	60	71	64	53	59	60
	106	86	86	99	98	114	119	105	107	106
c.	51	53	38	57	50	57	66	56	56	52
d.	14	1	4	4	5	2	1	1	5	1
e.	41	32	44	38	43	55	52	48	46	53
	106	86	86	99	98	114	119	105	107	106

Hooger beroep van arresten gewezen door de Hoven van Justitie in de Koloniën.

	1847.	1848.	1849.	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
a.	30	37	39	39	39	40	39	36	33	36
b.	12	8	7	4	4	5	2	4	5	6
	42	45	46	43	43	45	41	40	38	42
c.	5	6	6	3	3	5	5	7	2	7
d.	—	—	1	1	—	1	—	—	—	1
e.	37	39	39	39	40	39	36	33	36	34
	42	45	46	43	43	45	41	40	38	42

Revisie.

	1847.	1848.	1849.	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
a.		geene.			—	2	1	1	2	6
b.		"			2	—	2	1	4	6
		"			2	2	3	2	6	6
c.		"			—	1	2	—	—	4
e.		"			2	1	1	2	6	2
		"			2	2	3	2	6	6

Eerste aanleg.

	1847.	1848.	1849.	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
a	11	8	13	8	11	13	13	9	12	10
b	104	11	8	9	6	9	3	12	4	8
	115	19	21	17	17	22	16	21	16	18
c.	34	3	13	5	3	9	5	8	2	4
d.	73	3	—	1	1	—	2	1	4	1
e.	8	13	8	11	13	13	9	12	10	8
	115	19	21	17	17	22	16	21	16	13

Van de in 1856 behandelde 52 zaken in cassatie werden 18 vernietigd; bij 32 werd de eisch in cassatie verworpen, in 2 de niet-ontvankelijkheid uitgesproken. De gecasseerde uitspraken aldus te verdeelen:

Van de 38 arresten der Prov. Hoven zijn er 12 vernietigd.
〃 〃 13 vonnissen 〃 Arr. Regtbank. 〃 〃 6 〃

De voorziening op 1 vonnis van een kantonregter is niet ontvankelijk verklaard.

In hooger beroep zijn 7 voorzieningen tegen uitspraken van het Geregtshof in Suriname bekrachtigd, en een interlocutoir arrest gewezen

In revisie werden 4 arresten bekrachtigd en 1 interl. arrest gewezen.

In eersten aanleg werden 5 arresten gewezen, waarvan 1 interlocutoir.

In het geheel zijn alzoo bij de kamer van burgerlijke zaken gewezen 70 arresten.

Het getal verzoekschriften bij den H. R. behandeld bedroeg 199, als: 115 brieven van venia aetatis, 16 brieven van wettiging, 2 surséance van betaling, 16 kosteloos te procederen, 50 van allerlei aard.

Provinciale geregtshoven.

Op 1 Jan. 1856 waren bij de Hoven 269 zaken aanhangig, daarbij werden aangebragt gedurende het jaar 233, te zamen 502.

In hooger beroep wezen de Hoven 142 arresten van incid., interl., praep. aard en 158 eindarresten, te zamen 300.

De werking van het middel van hooger beroep was in de laatste 6 jaren aldus:

	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
eindarresten..........	153	163	151	163	158	158
bekrachtigd........	58 pCt.	53 pCt.	57 pCt.	57 pCt.	49 pCt.	56 pCt.
te niet gedaan......	37 〃	40 〃	39 〃	36 〃	46 〃	35 〃
niet ontv. verklaard..	4 〃	7 〃	3 〃	7 〃	5 〃	9 〃

In eersten aanleg wezen de Hoven 10 incid., interl., praep. arresten en 17 eindarresten.

Afgedaan werden bij arrest 175, door afstand der instantie 21, te zamen 196 zaken.

Gedurende de 10 laatste jaren werden 1,754 eindarresten door de Hoven geslagen, of gemiddeld 175 arresten 's jaars en gemiddeld voor ieder Hof 16.

Arrondissements-Regtbanken.

Aanhangige zaken 1 Jan. 1856 1,789 (waaronder 729 reeds van voor drie jaren of langer); aangebragte zaken in 1856 3,362, totaal 5,151.

In hooger beroep werden gewezen 8 vonnissen van inc., praep. of interl. aard en 50 eindvonnissen, te zamen 58. Van deze eindvonnissen strekten 48 pCt. tot bekrachtiging, 46 pCt. tot tenietdoening van de vonnissen der kantonregters en 3 pCt. tot niet-ontvankelijk-verklaring in het hooger beroep.

In eersten aanleg wezen de Regtbanken 817 inc., interl., praep. vonnissen en 2,418 eindvonnissen, te zamen 3,235 uitspraken.

Afgedaan werden bij eindvonnis in eersten aanleg of hooger beroep 2,469 zaken, door afstand der instantie 702, te zamen 3,171.
Onafgedaan bleven alzoo 1,966 zaken.

Zie hier den loop der werkzaamheden bij de Arr. regtbanken over 10 jaren.

	INCID. INTERL. PRAEP. VONNISS.		EINDVONNISSEN.	
	IN EERSTEN AANLEG.	IN HOOGER BER.	IN EERSTEN AANLEG.	IN HOOGER BEROEP.
1847	573	16	2,647	36
1848	555	20	2,557	63
1849	528	57	2,146	56
1850	776	16	1,950	52
1851	759	17	2,083	66
1852	826	18	2,042	72
1853	688	20	1,940	54
1854	843	18	2,299	46
1855	752	12	2,212	49
1856	817	8	2,418	50
	7,117	202	22,294	544

Gemiddeld over ieder jaar 731 incid. en 2,283 eindvonnissen, of jaarlijks 88 uitspraken voor iedere Regtbank.

Er waren 555 uitspraken in zaken van koophandel, 215 failliet-verklaringen, 72 echtscheidingen, 19 van tafel en bed, 13 scheidingen van goederen enz.

Kantongeregten.

Aanhangig op 1 Jan. 1856 602, aangebragt in 1856 7,765 zaken, totaal 8,367.

De kantongeregten wezen:

incid. praep. interl. vonnissen. 1,072
eindvonnissen.........................6,188
Afstand van instantie had plaats in.....1,579 zaken.
Afgedaan werden in 't geheel.........7,762 "
Nog aanhangig 31 Dec. 1856..........602 "

In de 10 Jaren 1847—1856 werden bij de kantongeregten aangebragt 71,816 zaken, dat is gemiddeld voor ieder jaar 7,181 en voor ieder kantongeregt jaarlijks 47.

Over datzelfde tijdvak werden uitgesproken 10,412 incid. vonnissen of gemiddeld 1,041; 56,537 eindvonnissen of gemiddeld 5,653; te zamen 66,949 of gemiddeld 6,694 uitspraken jaarlijks en voor ieder kantongeregt 44 vonnissen.

XIII. GEVANGENISWEZEN.

Bij het afdrukken van dit blad is het Verslag over 1856 nog niet verschenen. Zoo mogelijk zullen wij daarvan in de derde Af-

deeling een overzigt mededeelen. Inmiddels zij hier melding gemaakt van de volgende in 1857 door het Departement van Justitie uitgegeven werken: *Rapport van den Inspecteur der gevangenissen, betreffende zijne inspectiereis, gedaan in* 1857. *Uit het oogpunt van Cellulaire opsluiting*, en *Beschouwingen van de regterlijke collegiën, de commissiën van administratie en de collegiën van regenten over de onderscheidene gevangenissen, alsmede van het Nederl. genootschap tot zedelijke verbetering van gevangenen, over de eenzame opsluiting van gevangenen, vergeleken met de gemeenschappelijke gevangenisstraf.*

XIV. RIJKS-GELDMIDDELEN. — XV. MUNTWEZEN.

Zie III^de^ Afdeeling.

XVI. OPENBARE WERKEN. — WATERSTAAT. — WEGEN.

De hoofdbron voor deze onderwerpen is het (vierde) *Verslag aan den Koning over de openbare werken in* 1855 *en* 1856, in 1857 uitgegeven en algemeen verkrijgbaar gesteld. De Provinciale Verslagen bevatten voorts zeer belangrijke mededeelingen over 1856, terwijl de toelichtende staten tot de concept-staatsbegrooting 1858, Hoofdst. V, en het *Overzigt van de werken ter algemeene rivierverbetering in* 1857, medegedeeld in het *Bijblad* 1857/58 bijl. bl. 196, voor de jaren 1857 en 1858 vele bijdragen bevatten.

Wij ontleenen aan een en ander het volgende:

I. Rivieren.

De winters van 1855 op 1856 en van 1856 op 1857 berokkenden geen noemenswaardige schade aan de rivierdijken. Daarentegen was in 1856 de toestand van vele polders langs de Maas, Waal, Rijn, Lek en IJssel geruimen tijd ongunstig door den sedert April hooger klimmenden waterstand. In Junij was de waterstand op den Rijn en de Waal zoo hoog als hij in geen 1½ eeuw geteekend had. Opmerkelijk was daarbij het verschil in de waterhoogten tusschen de Waal en de Maas. Op 22 Mei stond de Waal bij St. Andries 2.57 el hooger dan de Maas; het verschil was gewoonlijk meer dan een el. Dit werd toegeschreven aan de afsluiting van het kanaal van St. Andries, in Maart 1856 met groote inspanning binnen acht dagen volvoerd. Deze hooge rivierstand op de Waal en Merwede heeft vele klagten doen ontstaan, ten gevolge waarvan bij K. B. van 29 Oct. 1856 eene Commissie is benoemd om te onderzoeken de al of niet gegrondheid der klagten omtrent de verhooging van den waterspiegel bij St. Andries op de Waal, ten gevolge der sluiting van het kanaal, en tevens omtrent de klagten over de verhooging van den waterspiegel bij Steenenhoek, ten gevolge van de beteugeling der

killen en de daaruit voortvloeijende nadeelen voor de waterlozing bij Steenenhoek en van de Linge, en bij gegrondheid daarvan middelen ter verbetering aan te wijzen.

Hoogst belangrijk zijn in het Verslag de geschiedkundige mededeelingen omtrent den Zuid-Hollandschen Waard, opgehelderd door 4 kaartjes van den toestand van het na 1421 overstroomd gebleven gedeelte, het zoogenaamd Bergsche-veld, in 1699, 1730, 1833 en 1856. Zij bevestigen de overtuiging, dat zonder de in 1851 aangevangen voorzieningen en de werkzaamheden tot vorming der Nieuwe-Merwede, welker beneden-mond men in 1858 zou trachten te vormen, de welvarende Alblasserwaard welligt spoedig het lot van den Zuid-Hollandschen-waard zou hebben ondergaan. De staat van den waterafvoer door de Merwede en de killen in 1804, 1822, 1850 en 1856 doet zien dat men reeds veel is gevorderd.

De bedenking in de Tweede Kamer der Staten-Generaal geopperd, bij de behandeling van Hoofdst. V der Staatsbegrooting: dat de toestand der bovenrivieren veeleer verslimmerd dan verbeterd zou zijn, heeft de Regering wedersproken: In 1857 zijn overal de rivieren zeer laag geweest; men mag zich verheugen, dat de scheepvaart op de Waal en Merwede in het algemeen zoo zeer is verbeterd, dat de meest hinderlijke ondiepten niet meer als vroeger op Nederlandschen bodem worden aangetroffen. De klagt dat de Neder-Rijn en Lek, ten gevolge van verkeerde waterverdeeling op den Boven Rijn, spoediger onbevaarbaar zijn dan de IJssel, waarop inzonderheid in het Verslag van Gelderland wordt gewezen, acht de Regering mede ongegrond. Men moet dit toeschrijven aan de ondiepten, enz.

Bij de behandeling der Staatsbegrooting zijn ook ernstig ter sprake gebragt de veelvuldige klagten omtrent de aftappingen uit de Maas en de Zuid-Willemsvaart ten behoeve van het Belgisch stelsel van waterbevloeijing en kanalisatie. De Regering heeft dienaangaande medegedeeld dat de onderhandelingen deswege nog niet waren afgeloopen. Later is dit onderwerp in de Tweede Kamer in Committé-generaal behandeld (zitting van 18 Nov. 1857).

Ten opzigte van de *Nieuwe Maas* wordt in het Verslag het zeer belangrijk rapport medegedeeld van den ingenieur P. CALAND, omtrent zijne zending naar Schotland en Frankrijk, tot onderzoek der werken aan de Clyde en Rhone en Seine, in verband met de verbetering van het zeegat van de Nieuwe Maas.

Ons bestek gedoogt niet ook slechts de vele belangrijke werken aan te stippen, in de Verslagen genoemd; alleen willen wij nog wijzen op de belangrijke sommen welke het onderhoud en de verbetering onzer rivieren vorderen. Zij bedroegen in 1856, alleen voor zooverre de staatsuitgaven betreft, niet minder dan *f* 696,281, van welke: *f* 35,784 voor den Boven-Rijn en het Pannerdensche Kanaal; *f* 60,595 den Neder-Rijn en Lek; *f* 217,381 de Waal, *f* 118,225 voor de Merwede en killen; *f* 150,741 de Maas; *f* 33,007 den Gelderschen IJssel; *f* 65,233 het Hollandsch-diep enz.

II. Kanalen. — Gekanaliseerde rivieren.

N.-Brabant. — Limburg. In 1855 en 1856 zijn weder belangrijke sommen tot verbetering en onderhoud van de werken aan het *Zuid-Willemskanaal* besteed, o. a. in het belang der lig-, los- en laadplaatsen te 's Hertogenbosch en Maastricht. Het Rijk besteedde aan een en ander in 1856 *f* 61,686. Het gedeelte in N.-Brabant vorderde in het geheel in 1856 *f* 38,100, waartegenover eene opbrengst staat van *f* 19,269.

De *Dieze* werd belangrijk uitgediept voor eene som van *f* 22,745. Door de afsluiting van het Kanaal van St. Andries is de waterstand op de Maas dermate verlaagd, dat men eene afsluiting van de Dieze heeft noodig geacht. Dit werk is begroot op *f* 230,000 à *f* 280,000; op de Staatsbegrooting 1858 is daarvoor ⅓ ad *f* 85,000 gebragt.

Gelderland. De zaak der doortrekking van het *Apeldoornsche-Kanaal* kwam nog niet tot rijpheid. Een nieuw plan, waarbij de rigting van het Kanaal onder Beekbergen en Brummen wenschelijk wordt geacht, stelt de kosten op *f* 285,022. Inmiddels is men ijverig voortgegaan met de herstellingswerken. Ook de plannen tot verbetering van *de Berkel* en *den Ouden IJssel* bleven nog aanhangig; men schijnt echter meer genaderd te zijn tot de gewenschte oprigting van waterschappen, die de verbetering moeten voorafgaan. Het Verslag is in dit opzigt zeer belangrijk door de historische overzigten der beide rivieren.

Zuid-Holland. De werken tot verdieping van het *Kanaal van Voorne* en tot zijn verbreeding bij Hellevoetsluis werden met het maken van grindwegen langs het Kanaal in 1856 voltooid. De kosten, ad *f* 151,500, mogen aanzienlijk zijn, de handel en scheepvaart hebben er belangrijk door gewonnen. Nog vele andere herstellingen en verbeteringen werden aangebragt. In 1856 werd door het Rijk aan dit Kanaal ten koste gelegd *f* 71,314.

Aan het *Zederik-Kanaal* werd in 1856 *f* 4,850 ten koste gelegd.

Kanaal van 's Gravenhage naar Scheveningen. Zie jaarg. 1857, bl. 79.

Noord-Holland. Bij K. B. van 27 Junij 1856 is eene Commissie benoemd tot het vormen van een algemeen plan van verbetering van het *N.-Hollandsche Kanaal.* Het rapport dier Commissie is in het Verslag medegedeeld, alsmede een rapport van den hoofdingenieur in N.-Holland betrekkelijk de versterking der boorden van het Kanaal, die door de deinzing en zuiging, door de stoombooten te weeg gebragt, veel hadden te lijden. Op het einde van 1856 was omtrent een en ander nog geene beslissing genomen. Op de Staatsbegrooting 1858 is voor het N.-Hollandsche Kanaal uitgetrokken *f* 335,470 tegen *f* 326,770 in 1857 en eene werkelijke uitgave van *f* 304,657 in 1856. In den toelichtenden staat wordt omtrent deze verhooging gezegd: "dat in 1858 ten gevolge der stoombootvaart op het Kanaal moet worden voorzien en aangevangen met de verbetering der kanaalboorden. De nieuwe koopvaardersluis werd in

1856 voltooid. Het maken der toegangen tot die sluis werd dat jaar aanbesteed voor *f* 128,900. Het moeijelijk baggeren van den grond deed dit werk niet zoo spoedig vorderen als verwacht werd. De uitdieping van het Kanaal vorderde in 1856 van Buiksloot tot de vlotbrug bij Koedijk. In 1858 moet dit werk voltooid zijn. Voorts werden nog onderscheidene andere verbeteringen en herstellingen aangebragt.

De uitdieping van het *Heldersche Kanaal* werd voortgezet en daaraan een nieuwe aanlegsteiger gemaakt voor *f* 2,717; — de *vaart tusschen Hoorn, Purmerende, Edam en Monnickendam* verdiept voor *f* 1,800; — de *overtoomen* te Zwaagdijk en in de Bangert *bij Hoorn* verbeterd voor *f* 1,250; terwijl aan het onderhoud van het *Hilversumsche Kanaal* *f* 149 werd ten koste gelegd.

De *waterweg tusschen Amsterdam en Vreeswijk* onderging eene belangrijke verbetering door den aanleg van een jaagpad bij het fort Uitermeer, waar de schepen dikwijls, doordien het pad daar was afgebroken, met zeer veel moeite hadden te kampen. De kosten bedroegen *f* 25,225.

Zeeland. In 1856 werden door het Rijk *f* 76,500 aan het *kanaal van Terneuzen* ten koste gelegd, terwijl daarvoor op de begrooting van 1857 *f* 87,600 en op die van 1858 *f* 90,880 voorkomt. Door steenstortingen over eene lengte van 27,430 el hoopte men de verzakkingen duurzaam te beteugelen; twee achtereenvolgende doorbraken en andere onheilen vorderden eene som van *f* 13,192 en de begrinding van den jaagweg *f* 8,300.

Kanaal door Zuid-Beveland. De verlangde wijziging in sommige bepalingen van de concessie tot afdamming van de Ooster-Schelde werd in 1855 toegestaan. Volgens die overeenkomst zouden de kanaalwerken door Zuid-Beveland van Hanswerd tot Wemeldinge op 1 Jan. 1859 voltooid zijn. Zie mede de discussiën over de wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 57) tot onteigening van perceelen ten behoeve van den aanleg van dit kanaal.

Het plan tot doortrekking van het *kanaal van Brugge* tot in de kom der gemeente Sluis is in 1856 de verwezenlijking nabij gekomen. De kosten zijn thans begroot op *f* 40,389, als: het Rijk *f* 20,000, de provincie een renteloos voorschot van *f* 8,000, vrijwillige bijdragen van ingezetenen uit Sluis, St. Anna-ter-Muiden en Heille *f* 5,352 en het te kort door de gemeente Sluis.

Utrecht. Op den *Krommen-Rijn* en de Neerlangbroeker Wetering zijn peilmerksteenen tusschen Wijk-bij-Duurstede en Utrecht ingemetseld in het belang der waarnemingen van den waterstand op den Krommen-Rijn.

Friesland. De hoogst belangrijke verbetering van het *Dokkumerdiep* is in 1856 aangevangen. Omtrent het ontwerp tot verbetering der *vaart van Leeuwarden naar Harlingen* kwam men nog tot geen beslissing. — Tot de verbetering van het *vaarwater van Stroobos naar Leeuwarden en de Lemmer*, begroot op *f* 72,600 werd besloten, even als tot de uitdieping van het *vaarwater het Vliet, de Fijnje, de*

Wijde Greuns en het Woudmansdiep. De verbetering van het *vaarwater de Scharster Rijn*, waartoe besloten is, zou *f* 47,100 kosten. Verder werden nog ten koste gelegd *f* 82,500 tot verbetering van de *Sneeker-Franeker trekvaart; f* 3,175 aan het *kanaal van Dokkum naar Stroobos; f* 1,400 aan de *trekvaart van Leeuwarden naar Bolsward; f* 2,600 aan de *Dockumer-Ee; f* 2,950 aan de *Oostervaart; f* 7,550 aan de *Blijervaart; f* 1,384 aan de *Weerstervaart; f* 1,846 aan de *Mantgumervaart; f* 15,500 aan de *Witmarsumervaart; f* 5,090 aan de *Heerenwegstervaart;* 2,875 aan de *Exmorstervaart* enz.

Overijssel. *Overijsselsche kanalisatie*. In 1856 werd de rigting en het ontwerp van het 3e kanaalvak van Deventer naar Dalmholte, goedgekeurd. Volgens dat ontwerp zou het worden gegraven langs Raalte. Door de wet van 13 Junij 1857 (*St.* No. 52) is de onteigening van perceelen ten behoeve van den aanleg van dat kanaal bevorderd. De opbrengst van de vaartgelden op het 1ste en 2de kanaalvak bedroegen in 1855 *f* 10,676 en in 1856 *f* 16,777.

Met de plannen tot verbetering der *Regge* vorderde men in 1856 niet veel; zij hangt af van hetgeen de kanalisatie-maatschappij na de uitvoering der geconcessioneerde werken zal kunnen afzonderen.

Het Verslag bevat eene korte geschiedenis van de *Dedemsvaart*. De geheele vaart is lang 39,863 el, verdeeld in 7 panden en voorzien van 8 schutsluizen. Het onderhoud der vaart, thans aan de provincie behoorende, heeft haar gekost over elk der jaren 1855 en 1856 *f* 13,800; terwijl de opbrengst was aan sluis-, afvaart- en oevergelden in 1855 *f* 63,786 en in 1856 *f* 66,879.

De *Willemsvaart* is bij K. B. van 17 Dec. 1819 in beheer en onderhoud aan de provincie overgegaan. Het zuiver overschot der sluis- en bruggelden wordt aan het Rijk teruggegeven. In 1855 en 1856 bedroeg het onderhoud te zamen *f* 6,000; terwijl de opbrengst van sluis- en bruggelden in beide jaren was *f* 17,195 en *f* 18,689.

De plannen tot verbetering van het *Meppelerdiep* bleven nog aanhangig.

Groningen. Kanaal van *Groningen naar Assen* (*Noord-Willemskanaal*). Bij K. B. van 17 Junij 1856 zijn de statuten goedgekeurd van de maatschappij aan welke de concessionarissen de verleende concessie tot den aanleg van dit kanaal hebben opgedragen. Het wetsontwerp tot verhooging van Hoofdst. V der Staatsbegrooting voor 1856, voor de rijksbijdrage voor den aanleg van het kanaal, is in de zitting van 18 Dec. 1856 door de Eerste Kamer verworpen. Inmiddels bestond uitzigt, dat in 1857 met de werken zou worden aangevangen.

De *Kerkenwijk onder Nieuw-Scheemda* werd voor de som van *f* 1,050 in 1856 verdiept, en van eene goede los- en laadplaats voorzien.

Aan het *kanaal van Groningen naar Stroobos* werd in 1856 *f* 3,940 en aan het *Hoornsche diep f* 1,400 ten koste gelegd, terwijl het plan tot geheele verbetering van dit kanaal, geraamd op *f* 21,300, tot rijpheid kwam.

Het *Winschoterdiep*, *Schuiten- en Loopdiep* ondergingen vele verbeteringen van bruggen, walmuren enz., hetgeen ruim *f* 22,000 vorderde. Aan het *Aduarderdiep* werden *f* 1,410, aan het kanaal van *Groningen naar Delfzijl* ruim *f* 4,000 ten koste gelegd.

Het belangrijk ontwerp der verbetering der *scheepvaartkanalen* kwam in 1856 tot meerdere rijpheid. Volgens de laatste dienaangaande gemaakte ontwerpen, die door de Staten bij meerderheid zijn aangenomen, zou voor de volvoering daarvan *f* 3,122,936 worden gevorderd.

DRENTHE. Door de Koninklijke goedkeuring van de wijziging der concessie aan Jhr. Mr. A. W. VAN HOLTHE TOT ECHTEN C. S. voor de verlenging der *Hoogeveensche vaart* tot in de veenen bij Emmen is die maatschappij voor de Drentsche kanalisatie in gunstiger omstandigheden geraakt, en kon zij met vrucht denken aan eene uitbreiding van het maatschappelijk kapitaal, hetgeen de provincie door ruime deelneming heeft bevorderd. Hierdoor kon de doortrekking van de Hoogeveensche vaart tot in de Emmerveenen als verzekerd beschouwd worden.

De werkzaamheden aan het *Oranjekanaal* gingen met kracht voort, zoodat het zich liet aanzien, dat de geheele vaart en zijtakken voor Nov. 1857 zou gereed zijn. Alleropmerkelijkst is reeds de ontwikkeling der woeste streken, welke het kanaal doorsnijdt. Het gehucht Schoonoord, bij den weg van Schoonlo naar Sleen, heeft aan het kanaal zoo goed als zijn ontstaan te danken. Het telde reeds 360 inwoners, 7 steenen en eenige houten gebouwen en eene school, die tevens als kerk dient. Twintig bunders heidegrond zijn bij dit gehucht reeds in vruchtgevende gronden veranderd, terwijl langs het overige gedeelte van het kanaal nog 25 bunders grond in cultuur zijn gebragt.

Omtrent een *afwateringkanaal van Coevorden naar de Groote Vecht* werd een nieuw plan ingediend, welks uitvoering op *f* 138,000 was geraamd. Volgens dat plan zou het kanaal uitgaande van de grachten van Coevorden en de Groote Vecht met de Overijsselsche kanalen in verbinding worden gebragt, om tevens als afwatering- en als scheepvaartkanaal te dienen. Dit plan was bij de betrokken besturen in behandeling.

III. WEGEN.

SPOORWEGEN. De mededeelingen in het Verslag, bl. 51 en v. v., komen in hoofdzaak neder op hetgeen bereids in de beide vorige jaargangen, 1856, bl. 119 en 1857, bl. 83, is vermeld. Bekend is het hoezeer dit onderwerp in de beide laatste jaren is besproken, inzonderheid nadat den 11den Julij 1857 door de Regering een wetsontwerp is ingediend, tot daarstelling van een fonds tot aanmoediging en ondersteuning van den aanleg van spoorwegen. Dit wetsontwerp kwam even als het den 1sten Mei bevorens ingediende wetsontwerp, houdende bepalingen ter bevordering van het veilig

verkeer langs de ijzeren wegen, niet in behandeling. Bij de beraadslaging over Hoofdst. V der Staatsbegrooting 1858, in de Tweede Kamer, werd, op voorstel van den Heer STORM VAN 's GRAVESANDE, de som van *f* 60,000 toegestaan ter bestrijding van de kosten van onderzoek van ontwerpen tot den aanleg van spoorwegen.

WEGEN. In den vorigen jaarg. zijn reeds eenige opgaven medegedeeld omtrent de belangrijke werken ter uitbreiding of verbetering van wegen in 1855 aangebragt, die wij op nieuw in het Regeringsverslag vermeld vinden. Wij mogen dus gedeeltelijk derwaarts verwijzen en ons alleen bepalen tot de volgende mededeelingen:

GROOTE RIJKSWEGEN. De toelichtende staten bij de Staatsbegrooting 1858 doen ons zien, dat in 1856 aan de Groote wegen is ten koste gelegd eene som van *f* 608,842. Hoeveel daarentegen de opbrengsten dier wegen bedragen, is onbekend. Alleen vinden wij in het Verslag van N.-Brabant vermeld: dat de Rijkswegen in dat gewest beslaan eene lengte van 216,489 ellen, welker kosten in 1856 bedroegen *f* 44,646 of *f* 1,031 per uur van 5 mijlen; terwijl het bedrag der tollen beliep *f* 47,744 of *f* 1,102 per uur. — In het Verslag van Overijssel wordt medegedeeld, dat de 42 tollen op de Rijkswegen in dat gewest opbragten in 1856 *f* 49,620 tegen *f* 50,508 in 1855.

Vermelding verdient ook het berigt in het Verslag van Utrecht: dat bij eene vernieuwing eener beschoeijing langs het Gein te Abcoude, tot vergelijkende proef, zoo tot beoordeeling der kosten als der meerdere of mindere doelmatigheid der verschillende middelen, de achterzijde der schoeijing in onderscheidene vakken met verschillende bederfwerende middelen bestreken en geverwd is; als: met metaalverw van CLAASSEN, te Amsterdam, — met koolteer, moscovische teer, menie, parafine-vernis en waterglas.

De werkzaamheden aan de Groote wegen waren veelvuldig, inzonderheid die ter herstelling van de beschadigingen door den watervloed in 1855. Behalve de dadelijke voorzieningen, werd daartoe niet minder dan *f* 230,000 vereischt. Zeer belangrijk was de verbetering van den grooten *weg tusschen Maastricht en de Geldersche grenzen bij Mook*, door de afvlakking der helling van den Kruisberg tusschen Maastricht en Reek, die *f* 22,528 vorderde; het aanleggen van een geheel nieuwe heerbaan van Maastricht naar den Kruismolen, *f* 23,870, en de verbetering onder Bergen en Gennip, *f* 7,927. Door een en ander is de gemeenschap tusschen Maastricht en Nijmegen beter dan ooit geworden.

PROVINCIALE, GEMEENTE-, BUURTWEGEN enz. Wij laten hier thans volgens eene korte opgave der *voltooide* en *aangevangen* wegen, met aanwijzing der lengte en kosten, doch met weglating der nog niet aangevangene, maar slechts geprojecteerde.

N.-BRABANT. *Voltooid.* Grind- en klinkerweg van Uden over

Zeeland en Reek naar Overlangel, 14,783 el *f* 52,750. — Grindweg van Gemert naar de Zuid-Willemsvaart in de rigting van Beek en Donk, 4,054 el *f* 24,950. — Grindweg door de Heulsteeg en Giessensdijkje tot in de kom der gemeente Giessen, 1835 el *f* 3,600.

Aangevangen. Grind- en klinkerweg van Oss over Berchem naar Herpen, 9,324 el *f* 37,800. — Grind- en straatweg van Geldrop over Mierlo naar Helmond, 10,300 el *f* 46,500. — Grind- en straatweg van Ulvenhout naar de Belgische grenzen bij Strijbeek, 5,863 el *f* 32,000. — Idem van Ulvenhout over Chaam naar Baarle-Nassau, 15,415 el *f* 100,500 zonder de onteigening. — Idem van Fijnaart over Stampersgat en Gastel naar Roosendaal met een zijtak van Stampersgat naar Dinteloord, 19,034 el, *f* 67,300.

In het Prov. Verslag van N.-Brabant over 1856 worden zeer belangrijke mededeelingen gevonden omtrent de wegen in dat gewest. De Prov. wegen hebben er eene lengte van 288,759 ellen. Hun onderhoud vorderde in 1856 *f* 57,000, of *f* 988.71 per uur van 5 mijlen, terwijl de tollen op die wegen opbragten *f* 26,367, of *f* 456.56 per uur. Over de jaren 1848—1857 was de opbrengst der tollen *f* 228,518, en bedroegen de kosten van onderhoud *f* 362,963. Een tabel, houdende opgaven der kosten van aanleg met inbegrip van die voor één jaar onderhoud van de in 1855 en 1856 aanbestede provinciale grind- en klinkerwegen, geeft de volgende totaalcijfers: lengte der wegen 65,957 ellen; bedrag der aannemingssommen *f* 298,000, of *f* 4,52 per strekkende el; kosten van de kunstbanen in reden van de aanneming- en begrootingsommen *f* 199,430, of *f* 3.02½ per strekkende el.

Van 1848—1855 is door de provincie tot aanleg van wegen besteed *f* 867,660, of gemiddeld per jaar *f* 108,457. Bovendien verleende de provincie nog in dat tijdvak *f* 183,494 aan bijdragen in gemeente- en rijkswegen.

Gelderland. *Voltooide wegen.* Grindweg van Zevenaar over Didam en Zeddam naar 's Heerenberg, *f* 38,000. — Idem van Groenlo over Lichtenvoorde naar Aalten en Bocholt, *f* 29,000. — Idem van den weg van Lichtenvoorde op Aalten naar Bredevoort, *f* 6,000. — Idem van Lichtenvoorde over Varsseveld en Terborg naar Zeddam, *f* 31,400. — Idem van Brummen naar het Bronkhorsterveer over den IJssel, *f* 5,600. — Grindweg door Groesbeek, *f* 1,017. — Straatweg van Nijmegen naar Mook, *f* 1,020. — Verbetering en als grindweg aanleggen van de Rhenensche straat onder Lienden, *f* 6,000. — Het leggen van een nieuwen afweg aan de Rhenensche straat enz., *f* 1,100. — Grindweg in de buurtschappen Exel en Groot-Dochteren, tot verbinding van den weg van Zutphen naar Laren, *f* 3,000. — Begrinding van den Zandweg door het Nunspeeter zand, *f* 6,000. — Nieuwe brug in den weg van Terborg over Elten, *f* 4,600.

Aangevangen wegen. Grindweg van de Overijsselsche grenzen bij Haaksbergen, over Neede, Borculo, Ruurlo en Hengelo tot Hummelo, met zijtakken naar Vorden, Keppel en Zelhem, *f* 164,000. —

Begrinding en verbetering van den weg van den Maasdijk onder Driel tot aan Veld-Driel en van daar tot aan den straatweg van Utrecht op 's Bosch, *f* 8,953. — Begrinding van den weg tusschen Well, Neder-Hemert en Aalst, *f* 30,000. — Idem van den weg van den Waalbandijk onder Haaften tot den Lingedijk te Rumpt, *f* 39,700. — Idem van den weg van het Wijksche veer langs Rijswijk, over Zoelen naar Tiel, 10,250 el *f* 26,244. — Kunstweg van de Gietelsche brouwerij op den weg van Voorst naar Deventer, over Loenen, naar den straatweg van Arnhem op Apeldoorn, bij de Woeste-hoeve, 17,000 el, *f* 48,466. — Grindweg van Bennekom op Renkum, *f* 6,000. — Begrinding van den weg van Lochem tot onder Laren, *f* 20,000. — Nieuwe weg over de Lebbenbeek, nabij het Hogenbeker vonder, *f* 1,273.

Z.-HOLLAND. *Voltooide wegen.* Begrinding van den Lindeweg onder Dubbeldam, *f* 1,025. — Verhooging en begrinding van den weg van Goudriaan naar Noordeloos, 5,135 el, *f* 7,803. — Begrinding van den Nieuwpoortschen weg en Smoutjeskade, 7,000 el, *f* 14 à *f* 15,000. — Idem van den Kostverloren Celie- en kruiswegen, *f* 2,393. — Idem van de Bolgarijsche kade, 2,775 el, *f* 1,959. — Idem van den Nieuwen-weg en Achterweg, 1,418 el, *f* 2,666. — Idem van den Voorweg, den Broekweg en Zwaardslootschen weg, 5,750 el, *f* 1,850. — Idem van den Ouden weg en den Lagendijk onder Katendrecht, 2,000 el, *f* 3,475. — Pontveer tusschen Spijkenisse en Hoogvliet, *f* 30,000.

N.-HOLLAND. *Voltooide wegen.* Schulp- en grindweg in den Wieringerwaard, 960 el, *f* 2,200. — Bestrating van een gedeelte van den Langedijker weg, 463 el, *f* 3,000. — Straatweg door den Schermer langs de Zuidervaart tot aan de vlotbrug bij den Koogerpolder, *f* 46,000. — Bestrating van den Schermerhornerweg in de Beemster, 1,810 el, *f* 9,000. — Bestrating van den weg van Purmerend naar Neck, 1,300 el, *f* 5,639. — Idem van den weg de Koningspade onder Opmeer, 1,255 el, *f* 5,279. — Idem van den weg van den steenen brug in Winkel tot aan de grensscheiding van Barsingerhorn, 3,822 el, en van de wegen tusschen Winkel, de Langereis, het Achteróm, Lutje-Winkel en in de Weere, 2,108 el, *f* 25,000. — Bestrating van den hoofdweg door de Baarsdorpermeer en de Leek tot aan den Wognummer straatweg, 2,767 el, *f* 12,255. — Idem van den weg door Hauwert, 1,200 el, *f* 4,784, en door Oostwoud, 1,440 el, *f* 4,700. — Aanleg van bestrating in de bebouwde kom van Bergen, *f* 4,500. — Bepuining en begrinding van den weg langs de Bennebroekervaart naar den grooten weg bij de Geleerde Man, 1,365 el. — Bepuining van den weg tusschen het Huis te Bennebroek en de grensscheiding met Heemstede. — Idem van den weg in Heemstede, van de grensscheiding met Bennebroek tot aan den in die gemeente voltooiden puinweg. — Bepuining van den Heerenweg onder Leymuiden enz., 4,450 el, *f* 4,300. — Bepuining

en begrinding van wegen onder Zuid-Schalkwijk en Vijfhuizen, 3,640 el, *f* 6,800. — Rolbrug aan het eind van den Zuid-Schalkwijkerweg over de ringvaart van den Haarlemmermeerpolder, *f* 12,300. — Vernieuwing der bestrating in de kom der gemeente Ouder-Amstel, *f* 4,600.

Aangevangen. De bestrating van den schelpweg in de gemeente Winkel, en met schelpen beleggen van eenige wegen buiten de gemeente, *f* 7,989.

ZEELAND. *Voltooid.* Grindweg in den polder Borsselen, 1,815 el, *f* 3,090. — Idem in de gemeente 's Heer-Hendrikskinderen en Wissekerke, 668 el, *f* 1,184. — Idem tusschen den Smokkelhoek bij Biezelinge en Schore, 925 el, *f* 1,500. — Idem bewesten en beoosten Kruiningen, Krabbendijke en Rilland, 6,255 el, *f* 8,822. — Veerdam nabij Kortgene, *f* 3,393. — Grindwegen in den polder Oud- Noord-Beveland, 6,641 el, *f* 13,800. — Begrinding van de wegen van Wissekerke, 10,932 el, *f* 24,200. — Begrinding van den weg van Hulst over Westdorpe naar Sas-van-Gent met een zijtak naar Axel, 17,748 el. *f* 65,824.

Aangevangen. Begrinding van gemeenschapswegen in St. Annaland, 1,010 el, *f* 2,676. — Bestrating van den weg tusschen Grijpskerk en Oostkapelle, 1,525 el, *f* 6,500. — Grindweg van Oud-Vosmeer naar Tholen, 3,545 el, *f* 9,013. — Idem van IJzendijke naar Biervliet, 5,105 el, *f* 13,660. — Grindweg in den polder Leendert-Abraham, *f* 2,073. — Bestrating van den Boomgaardweg in Dreischor, *f* 720 el, *f* 3,900. — Begrinding van den weg van Bruinisse tot aan den straatweg van Zierikzee naar 't Zijpe, 519 el, *f* 3,166.

Omtrent de uitbreiding der wegen in Zeeland zie men verder het belangrijk artikel van den Heer FOKKER in den vorigen jaarg.

UTRECHT. *Voltooid.* Bestrating van den Hessenweg langs Stoutenburg, 6,444 el, *f* 30,000. — Begrinding van den Winkeldijk, van Abcoude tot de Stokkelaarsbrug, *f* 1,750. — Idem van den weg tusschen Cothen en Doorn, *f* 1,800.

De 5 provinciale en aan de provincie in onderhoud overgegane wegen hebben in 1856 aan onderhoud gekost *f* 9,577, terwijl de tollen opbragten *f* 5,681. (Verg. het artikel over de kunstwegen in Utrecht in het *Mengelwerk.*)

FRIESLAND *Voltooid.* Begrinding van den Hemdijk en den opweg naar IJlst in Wijmbritseradeel en IJlst, 12,332 el, *f* 42,110. — Idem van een gedeelte van den Ouden-Biltddijk in de gemeente het Bildt, 1,415 el, *f* 5,200. — Idem van den weg van Bolsward naar Tjerkwerd, 2,707 el, *f* 12,700. — Grindweg van Witmarsum naar Pingjum, *f* 12,548. — Steenen voetpad van Folsgare naar Oosthem, 2,675 el, *f* 2,666. — Nieuwe bestrating van Hallum, *f* 2,669. — Grindweg van Achlum tot den grindweg van Bolsward naar Harlingen bij Arum, 1,314 el, *f* 6,800. — Puinweg van Ferwoude tot aan den zeedijk in Wonseradeel, 990 el, *f* 1,595.

Aangevangen. Begrinding van den weg van de grens van Gaasterland bij Sloten tot Terbandsterschans *f* 156,600. (Zie J. 1857, bl. 91 N°. 17). — Begrinding van wegen in Baarderadeel, *f* 83,000 (Idem N°. 18). — Aanleg van grindwegen in Franeker en Franekeradeel, *f* 89,500 (idem N°. 20). — Begrinding van den Hemdijk in Wonseradeel, 3,070 el, *f* 10,450. — Idem van den opweg, van den kunstweg van Marssum naar Beetgum tot aan Engelum, 1,030 el, *f* 2,362.

Sedert 1842 tot 1856 zijn door de Staten van Friesland verleend *f* 459,354 tot den aanleg van wegen, waarvan de geheele kosten bedroegen *f* 2,019,374; het Rijk deelde daarin voor *f* 107,300.

Overijssel *Voltooid.* Kunstweg van Enschedé over Haaksbergen naar de Geldersche grenzen in de rigting van Eibergen *f* 63,375. — Idem van Almelo naar Vriezenveen, 6,367 el, *f* 28,000. — Idem van Staphorst naar de Beugelerbrug, 4,870 el.

Aangevangen. Kunstweg van Ommen naar Goor, 34,700 el, *f* 108,435. — Grindweg van de Keistraat te Laren, over de Schipbeek bij de Wippert tot aan den straatweg van Deventer naar Oldenzaal in het dorp Holten, 11,279 el, *f* 37,700. — Kunstweg van Hardenberg tot de Hannoversche grenzen voorbij Venebrugge, in de rigting van Ulzen, 5,349 el, *f* 20,490. — Kunstweg van Steenwijk naar Vledder *f* 38,000. — Kunstweg van Ommen tot de ophaalbrug N°. 7 over de Dedemsvaart, 10,720 el, *f* 24,050.

De kunstweg langs de Dedemsvaart van de Ligtmis tot in Heemse en verder naar Hardenberg, *f* 55,500, die in 1854 is aangevangen, is later gestaakt door verschil tusschen het gemeentebestuur van Avereest met den aannemer.

De prov. wegen in Overijssel kostten in 1856 aan onderhoud *f* 6,275, en bragten aan tollen op *f* 5,744.

Groningen. *Voltooid.* Grindweg van den bestaanden grindweg aan de oostzijde van het dorp Uithuizen tot de grens van de gemeenten Uithuizen en Uithuizermeden, 682 el, *f* 3,015. — Het vervangen van de klinkerstraat door keijen in Uithuizen, 398 el, *f* 3,994. — Het vernieuwen van den Molenpijp in den weg van Groningen naar Stroobos, *f* 1,499. — Kunstweg van de los- en laadplaats aan het Maar tot den grindweg door Uithuizermeden, 860 el, *f* 3,119. — Kunstweg van den Oostwolderpolderzijl tot den kunstweg tusschen Scheemda en Finsterwolde, 2,760 el, *f* 12,206. — Grindweg van den Wolddijk tusschen de Noorder hoogebrug en Bedum en begrinding van den Oudendijk, 11,360 el, *f* 42,433. — Kunstweg van den grindweg te Finsterwolde langs den Modderlandschen weg tot de brug over het Bellingewolderdiep, 2,528 el, *f* 11,690. — Kunstweg van de Ruisscherbrug door Noorddijk tot de Zuidwenning, 1,923 el, *f* 6,375. — Rijweg van Spijk naar Bierum met een steenen voetpad *f* 2,600.

Het onderhoud der provinciale kunstwegen in Groningen vor-

derde in 1856 *f* 47,138, waartegen eene opbrengst van tollen van *f* 25,227 staat.

DRENTHE. *Voltooid.* Kunstweg van Coevorden naar Dalen, 3,637 el, *f* 20,800. — Idem van Zuid-Laren naar Gieten, 11,305 el, *f* 34,382.

Aangevangen. Kunstweg van Assen naar Beilen, 15,198 el, *f* 76,300.

LIMBURG. *Voltooid.* Aardeweg van Neeritter naar Stamproij, *f* 5,000. — Kiezelweg van de Maas te Berg, over Sittard naar de Pruissische grenzen bij Wehr, *f* 13,000.

Aangevangen. Kiezelweg van den weg te St. Odiliënberg over Vlodrop naar de Pruissische grenzen in de rigting van Wassenberg, *f* 12,000. — Kiezelweg van den grooten weg te Haelen tot de Maas te Buggenum, *f* 1,500.

Bestrating in de steden. — Omtrent de bestrating in de steden worden in het Regeringsverslag geene mededeelingen gevonden, toch verdient wel vermelding hetgeen dienaangaande in het Verslag van N.-Holland omtrent Amsterdam medegedeeld wordt. Men is daar niet gelukkig in de proefnemingen met verschillende steensoorten voor de bestrating. De kubiekvormige Vogelkauler keijen zijn bevonden zeer weinig voor duurzaam plaveisel geschikt te zijn. Gunstiger vooruitzigt levert de proefneming met Schotsche granietkeijen en kubiekvormige Westphaalsche keijen op. In 1856 is te Amsterdam eene oppervlakte van 154,125 vierkante ellen bestraat.

De vernieuwing der bestrating te *Weesp* is in 1856 voortgezet. — Behalve het gewoon onderhoud, bedragende *f* 1,238, werd te Alkmaar nog *f* 7,718 voor nieuwe bestrating ten koste gelegd. — In de gemeente *Helder* werd aanbesteed het bestraten van onderscheidene tot nog toe niet bestrate voetpaden, voor *f* 3,814; terwijl voor *f* 21,600 werd aanbesteed het vernieuwen, herstellen en onderhouden gedurende 6 jaren van de bestrating van onderscheiden zij- en voetpaden.

IV. WERKEN IN HET BELANG DER UITWATERING.

De werken ter bevordering der uitwatering, in 1856 uitgevoerd, bepalen zich volgens het Regeringsverslag tot de volgende:

Stichting van het stoomgemaal ter ontlasting van Rijnlands boezem op den IJssel, dat in Oct. 1857 gereed moest zijn, en waarvoor de gelden zijn toegestaan bij de wetten van 22 April 1855 en 7 Mei 1856.

Verbetering van de uitwaterende sluis van de vier polders van West-IJsselmonde *f* 8,000.

Vervanging van de sluis te Schoonhoven door een gemetselden duiker en andere werken in het belang van den Krimpenerwaard, *f* 7,449.

Verbetering in het belang van de waterlozing der op de Schelluinsche vliet uitwaterende polders en der binnendorpen in den Alblasserwaard, *f* 3,928.

Het bouwen van een steenen molen met een ijzeren scheprad in den Zusterpolder, onder Haagambacht, *f* 10,775.

Het bouwen van een steenen molen met twee ijzeren schepraderen in den Nieuw-Reijerwaard, *f* 29,350.

Verbetering der Kralingsche sluis ter bevordering der waterverversching van Rotterdam, *f* 1,200.

Verbetering der sluis in het kanaal van Steenenhoek, gelegen in den Arkelschen dijk, *f* 3,600.

Idem van den duiker in den dijk om de quarantaine plaats op het eiland de Tien-Gemeten, *f* 1,590.

Verbetering der uitwateringsluis van Schouwen, *f* 6,430.

Idem van den polder Walcheren, door verwijding enz. van den Welzingschen watergang, *f* 8,500.

Vervanging van een sluisje door een steenen duiker in den Eendragtpolder, *f* 1,200.

Voortzetting van de verbetering der bemaling van de Schermeer, *f* 8,200.

Nieuwe sluis in den buitenpolder IJdoorn onder Durgerdam, *f* 1,325.

Verbetering der vloeddeuren in de Zeesluis te Muiden, *f* 1,400.

Het aanvangen der stoombemaling van den polder Mastenbroek, *f* 87,942.

Verbetering der uitwatering van Bellingwolde, *f* 1,418.

Idem van het Termunter-Zijlvest, *f* 1,111.

Het aanleggen van een brug over de Noordervaart *f* 3,099, en verbetering van den rijweg langs dit kanaal, *f* 1,090.

Het graven van het afwateringkanaal van de Noordervaart naar de Maas te Neerkessel werd in 1855 aangevangen en in 1856 voortgezet. In beide jaren vorderde het *f* 36,640. Tot krachtige voortzetting der werken werd op de staatsbegrooting 1858 eene som van *f* 41,280 uitgetrokken.

De plannen tot aanleg van het *uitwatering kanaal van Grave naar den Amer*, tot verbetering der *Geldersche vallei* en andere kwamen nog tot geene uitvoering. Omtrent het eerste deelde de Regering bij de behandeling der Staatsbegrooting mede, dat dienaangaande nog zeer uiteenloopende gevoelens bestaan, en welligt nog geruime tijd zal verloopen voor dat het op de eene of andere wijze in uitvoering komt.

V. Aanleg en verbetering van havens.

De volgende werken worden in het Verslag vermeld:

Verbreeding van de *Werkendamsche sluis*, geraamd op *f* 30,000.

Herstelling en verlegging van de aanlegplaats voor stoombooten te *Willemstad*, geraamd op *f* 5,000.

Het maken van ruim 250 strekkende el kade langs den IJssel te *Zutphen*, het vergrooten van de bestaande haven aldaar en het aanleggen van eene haven met los- en ladingplaats buiten de Vischpoort, zoodat zij gezamenlijk gelegenheid tot berging van nagenoeg 100 schepen zullen aanbieden. In 1856 aangevangen en begroot op *f* 94,500.

Herstelling, verhooging en verbreeding van den Rijksdoorlaatbrug te *Zutphen*, thans aan de gemeente behoorende, met verhooging en verbreeding van den veerdam en aanleg van een nieuwen met keijen bestraten veerweg, van den veerdam naar den IJssel, *f* 27,000.

Voortzetting van den kaaimuur van bazaltzuilen te *Arnhem* over 416 el, waarmede het in 1852 aangevangen werk ter lengte van 716 el is voltooid.

Uitdieping van de haven te *Zalt-Bommel*.

Nieuw houten aanlegplaats buiten het Groote havenhoofd te *Dordrecht*, *f* 7,658, en verbetering der doorvaart van de Spuihaven naar de Kalkhaven *f* 1,625.

Kaaimuur van bazaltsteen, lang 320 el, langs de westzijde van de buitenhaven te *Schiedam* *f* 21,300.

Vergrooting van de haven van *Urk*, tot 8,865 vierk. el en 1.70 el diepte onder volzee, in 1857 te voltooijen en aanbesteed voor *f* 16,990.

Verbetering van de haven van *Marken* met eenige andere werken, *f* 9,300.

Vernieuwing van eenige deelen van het plankier van de haven te *Nieuwe-Diep*, dat in 1856 reeds 1,292 el lang was; vorderde in 1855 *f* 9,700, in 1856 *f* 5,560.

Het brengen op kruinsbreedte van 4 el, en een hoogte van 60 duim boven A. P., en verlenging met 160 el der in 1854 verlengde leidam aan de noordzijde der haven van *Colhorn*, met den aanleg van een leidam van gelijke hoogte, 6 el breedte en 40 el lengte tegen het zuiderhavenhoofd, *f* 13,800, voorts uitbaggering der haven op 2 el onder volzee.

Ten gevolge van den verouderden staat van de bateau-porte der schipsluis te *Medemblik*, welke de oosterhaven afsluit, is deze gesloopt en de gesloten oosterhaven met de daar achter liggende dokken in eene opene haven veranderd, hetgeen met de daaraan verbondene werken eene som van *f* 24,369 vorderde.

Uitdieping van binnenhavens van *Hoorn* *f* 3,100; verbetering van wallen en beschoeijingen aldaar *f* 14,300; het baggeren eener geul in de buitenhaven, wijd 20, diep 3.40 el onder A. P., ten einde de haven aldaar toegankelijk te maken voor zeeschepen en voor de stoombooten van Amsterdam op Engeland, *f* 16,400, en aanlegplaats voor de Hulsche stoomboot en verbetering van het havenlicht, *f* 5,700, alles ten koste der gemeente.

Verbetering en plaatsing van nieuwe dukdalven in het Oosterdok, de nieuwe vaart en het IJ te *Amsterdam* *f* 16,700.

Voltooijing van de spuisluis in de Commerciehaven te *Vlissingen*,

f 133,000, en in verband daarmede het bouwen eener ijzeren draaibrug, ter plaatse der ouden vervallen spuisluis enz., *f* 51,800.

Aanleg eener bazaltkade langs de haven van *St. Maartensdijk*, lang 50 el, de eerste van deze soort in Zeeland, *f* 3,680.

Voltooijing van de verbetering der haven te *Clinge*, *f* 5,400.

Verbetering der haven te *Stavoren* *f* 20,850, en verdieping van den mond dier haven, *f* 995.

Voltooijing der vernieuwingen aan het westerhavenhoofd te *Lemmer* *f* 2,500.

Verlenging van het noorderhavenhoofd te *Makkum* en verdieping der havengeul, geraamd op *f* 15,400.

Verdieping of opruiming van de bank voor *Workum*, door verlenging van het havenhoofd met een steenen dam, lang 450 el, geraamd op *f* 48,600 en in 1857 aan te besteden.

Vergrooting en verhooging van den houtwal buitendijks te *Wijhe*.

Voltooijing van het paalwerk aan de haven van *Vollenhove*, *f* 1,398.

Verbreeding en verdieping van de haven van *Genemuiden*, in 1854 *f* 2,000, in 1855 *f* 700 en in 1856 *f* 1,600 vorderende.

Verbetering van de haven van *Kraggenburg*, *f* 2,500.

Verhooging der kaaimuren aan den mond der haven van *Deventer*, en vervanging der over die haven liggende Pothoofdsbrug door een ijzeren draaibrug, *f* 25,940.

Herstelling en verbreeding der kade aan den buitenkant der haven van *Zwolle*, in 1856 vorderende *f* 10,800 en voor 1856 op *f* 13,650 geraamd.

Herstelling van de brug over, plaatsing van dukdalven in en uitdieping der haven van *Delfzijl*, *f* 6,334.

Voltooijing van een ijzeren loskraan aan de Noorderhaven van *Groningen* *f* 4,486, en van de ijzeren draaibrug over de Zuiderhaven, *f* 33,777.

VI. Waterkeerende werken.

Deze afdeeling van het Verslag beslaat niet minder dan 27 bladzijden, hetgeen veroorzaakt wordt door de menigvuldige werken, zoowel tot herstelling der door den watervloed van 1855 gevallen doorbraken als ter verbetering. Voor een groot gedeelte hebben wij die in den vorigen jaarg., bl. 97, reeds aangestipt. Wij vullen ze aan met de volgende korte mededeelingen.

In *Noord-Brabant* werden de doorbraken in den polder van der Eigen gedigt voor eene som van *f* 6,495.

Krachtig sloeg men in *Gelderland* weder de hand aan de verhooging en verzwaring der dijken in de *Over-Betuwe* aan de Rijnzijde tusschen Pannerden en Huissen, welke werken *f* 148,000 kostten. — In de Neder-Betuwe ondergingen de dijken onder Ingen, Opheusden en aan de Waalzijde onder Ochten vele verhoogingen en verzwaringen, ten koste van circa *f* 31,000, even als het dijkvak onder Beu-

sichem, *f* 1,421, en den dijk in den Tielerwaard onder Varik en Heesselt, terwijl eene latere verzinking onder Varik nieuwe belangrijke voorziening vereischte. — Het geheele dijkvak in den Bommelerwaard-boven-den-Meidijk onder Neder-Hemert werd zoodanig verzwaard, dat daarover een nieuwe voorgestelde grindweg kon gelegd worden. — Door eene zinklaag met bazalt en puin werd voor *f* 6,326 voorzien in eene ontgronding der Meersluis in het circul van de Ooij; terwijl de dwarsdijk tot scheiding van de Ooij van Duffelt, volgens de overeenkomst tusschen Nederland en Pruissen van 1853, werd voltooid. — Eene verhooging van den Lathumschen dijk in de Lijmers en eenige andere werken vorderden *f* 5,533. — Het weder tot bandijks hoogte brengen van den ten vorigen jare ondernomen Bingerderschen overlaat werd voltooid vóór den hoogen waterstand in den voorzomer van 1856, doch eene hernieuwde afscheuring vorderde op nieuw voorziening. — Een ontstaan verschil tusschen de verschillende dijkscollegiën schijnt oorzaak dat de verdere verhooging en verzwaring van den Grebbedijk niet werd voortgezet. — Het polderbestuur van het Munnikenland bij Loevestein sloot eene geldleening van *f* 40,000, ter bestrijding van de kosten van verhooging der kaden. — In den Bemmelschen, Gentschen en Ooijrijkschen polder werden mede onderscheidene verbeteringen aangebragt even als in den Uiterwaarden polder van Huissen, de laatste voor *f* 1,920, terwijl ter voorziening van den Mallburgschen dam *f* 24,700 werd gevorderd.

Zeer uitvoerig worden in het Verslag besproken de Linge-overlaten en Dalemsche sluizen, welke dienen tot afleiding van de overstroomingwateren van den ring der Betuwe, van den Tielerwaard, Culenborg enz. Sedert 1821 is het plan tot de hoogst noodzakelijke verbetering dier sluizen commissoriaal. Het laatste advies, waarmede de Regering zich vereenigd heeft, strekt tot het bouwen van twee kapitale sluizen, begroot op *f* 303,820.

Z.-Holland. De werken ter verdediging van den oever bij het Flaauwe-werk, Stellendam enz. op Goedereede vorderden in 1855 en 1856 circa *f* 82,000. Terwijl, doordien de zandplaat *de Ooster*, beneden het Flaauwe werk, meer en meer de kust nadert, de oeververdediging hier zeer is verbeterd, heeft het tegendeel plaats ten oosten van den Oostelijken dam beneden het Flaauwe-werk, waar het duin in 6 maanden tijds niet minder dan 37 el in de breedte was afgenomen. — Ter verdediging van Delfland werden in 1856 elf rijzen besteende hoofden of dammen op het strand voor de polders het Noord- en Nieuwland gelegd, en de zeewering daar achter opgewerkt. De zeewering voor Ockenburg ondervond van de in 1855 aangelegde werken zeer goede uitkomsten. Verder worden nog in het Verslag genoemd: de verhooging van den Schielandschen dijk tusschen Moordrecht en Gouda voor *f* 20,750, onder Capelle aan den IJssel voor *f* 3,550 en onder Moordrecht *f* 4,350; — het bouwen van een steenen schutsluis in de Kalkovensche polders on-

der Oudshoorn, voor *f* 6,295, en van eene waterkeering achter de Buitensluis te Schiedam voor *f* 73,100; — de verhooging en verzwaring van de kanaaldijken van Steenenhoek *f* 6,250; — onderscheidene verhoogingen, verzwaringen enz. van de dijken in den Alblasserwaard onder Hardinxveld, Sliedrecht, Papendrecht, Gelkenes, Langerak, Tienhoven en Alblasserdam, voor *f* 14,095; — verbetering der dijken in den Krimpenerwaard, onder Ouderkerk aan den IJssel, Bergambacht en Gouderak, voor *f* 48,830; — onderscheidene verhoogingen en verzwaringen van den dijk onder Schoonrewoerd, van den Zuider Lingedijk onder Asperen en Heukelom, van den Diefdijk en andere verbeteringen door de commissie belast met het beheer der Lingewerken, voor *f* 34,360; — verbetering van den dijk door het dijkscollegie 's Lands van Vianen voor *f* 1,020; — verhooging van den ringdijk om Feijenoord voor *f* 1,500, en het aanleggen van een dijk aan de Maaszijde bij Rotterdam om het nieuwe Park, voor *f* 6,000.

Ged. Staten van Z.-Holland vestigen in hun Verslag zeer de aandacht op den toestand der duinen. Voor de dorpen Katwijk en Noordwijk is de duinvoet in 1856 belangrijk afgenomen, ter voorkoming waarvan 50 verplaatsbare stuifblinden werden aangelegd. Veel zorg werd gedragen voor eene goede duinbeplanting; er werden 155,100 zware bossen helm gestikt. Jammer dat moedwillige beschadiging daaraan zooveel nadeel toebrengt, terwijl het konijn voortdurend groote schade aanrigt. "In Rijnland" zeggen Ged. Staten "is het in den laatsten tijd zoozeer toegenomen, dat het onmogelijk wordt de duinen in bevestigenden en zeewerenden, veel minder aanwinnenden toestand te houden." — "In den laatsten tijd is er eene begeerige menigte naar het duin, tusschen Noordwijk en Katwijk, gelokt, om konijnen te delven en te vatten, en deze is zoo roekeloos en met zoo weinig zorg voor de goede gesteldheid der zeewering te werk gegaan, dat er nu geheele streken worden aangetroffen, waar het duin volkomen raauw ligt en aan belangrijke zandverstuivingen zoude bloot staan, ware het niet dat het Hoogheemraadschap van Rijnland daartegen maatregelen nam en zich de kosten getroostte, welke daaruit voortvloeijen."

N.-Holland. Volgens het Prov. Verslag over 1856 bedroegen de geraamde kosten in 1856 voor alles wat van wege het Rijk, de Provincie en de waterschappen aan de verschillende zeewaterkeeringen werd verrigt *f* 459,457, tegen *f* 715,372 in 1855 en *f* 527,648 in 1854, en wel: aan de zeeweringen benoorden het IJ. *f* 266,065 [1].

---

[1] Als: St. Aagtendijk en daarin gelegen sluis *f* 320. Gecombineerde Noorder IJ- en Zeedijk *f* 53,039. Zeeweringen van Drogterland *f* 55,482. Zeeweringen van: Hoorn *memorie*, Enkhuizen *f* 1,200, Medemblik *Memorie*. Vier-Noorder-Coggen-Zeedijk *f* 39,453. Zeedijk van den polder Waard-en-Groet *f* 17,258. Zeedijk van den Wieringerwaard *f* 485. Zeedijk van den Anna-Paulowna-polder *Memorie*. Koegras-zeedijk *Memorie*. Havenwerken aan het Nieuwe-Diep *f* 32,760. Heldersche zeewering *f* 86,990. Duinen langs de Noordzee op den vasten wal *f* 7,700. Pettemer zeewering *f* 6,900. Hondsbossche waterdijk *f* 14,407.

Zeeweringen op de eilanden......*f* 114,322 [1].
〃 bezuiden het IJ.....〃 79,070 [2].

De toestand der zeewaterkeerende werken wordt in het algemeen gunstig genoemd; terwijl zij weinig door hooge vloeden leden. Ten opzigte der duinen is het Prov. Verslag weder zeer belangrijk, inzonderheid door de mededeeling van den *Staat van veranderingen aan het strand van Noord-Holland langs de Noordzee, van Kijkduin tot de limiet van Noord- en Zuid-Holland.* Deze opmetingen worden sedert 14 jaren regelmatig gedaan en hebben de volgende uitkomsten opgeleverd:

GEDEELTEN VAN HET STRAND TUSSCHEN BEKENDE PUNTEN INGESLOTEN.	LENGTE IN ELLEN.	VOET VAN HET DUIN		LIJN VAN HOOG WATER AANGEWONNEN IN ELLEN.	LIJN VAN LAAG WATER AANGEWONNEN IN ELLEN.
		VERLOR. IN ELLEN.	AANGEWONN. IN ELLEN.		
Van Kijkduin tot de Kaap......	8,000	7.12	〃	33.00	57.12
〃 de Kaap tot Callantsoog...	5,000	26.50	〃	6.20	28.00
〃 Callantsoog tot Petten....	7,950	15.69	〃	24.44	49.25
〃 Camperduin t. h. Bergerslag.	7,290	14.75	〃	15.75	43.00
〃 het Bergerslag tot Egmond.	4,660	6.55	〃	43.78	49.11
〃 Egmond tot Wijk-aan-Zee.	14,000	5.82	〃	30.71	42.60
〃 Wijk-aan-Zee tot den Breesaperweg.............	3,450	〃	0.71	40.43	14.71
〃 den Breesaperw. tot Zandvoort................	10,550	〃	3.33	56.33	54.95
〃 Zandvoort tot de Limiet...	5,440	〃	7.36	36.09	62.09
De Pettemer en Hondsbossche Zeewering.............	5,100	〃	〃	〃	〃
Gemidd. over de 13 jaren.....	71,440	6.96	〃	32.46	45.49
〃 v. 11 Aug. 1855-13 Sept. 1856	〃	〃	3.91	16.78	—

Ook op het strand van Texel hebben sedert 1850 dergelijke metingen plaats. Het strand aldaar van het Horntje tot het Eijerland is lang 27,462 ellen. Van 1850—1856 is de voet van het duin aangewonnen 6.93 ellen, de lijn van hoogwater aangewonnen 43.60 ellen, die van laagwater 32.5. Over het algemeen is de toestand der duinen op Texel zeer gunstig, het zoogenaamde Horntje echter achteruitgaande.

Zeeland. In 1856 zijn aan de calamiteuse polders 2,188 el zeedijk van voorbermen voorzien, terwijl in dat jaar zijn geleverd en gelegd 116,125 vierk. el rijsbeslag en 49,680 vierk. el steenglooijing, bovendien zijn 2,820 strekkende el verhoogd en verzwaard. In het Verslag wordt de aandacht gevestigd op de vermindering van de

[1] Als: Terschelling *f* 9,524. Vlieland *f* 24,754. Texel *f* 19,643. Wieringen *f* 19,584. Urk *f* 27,661. Marken *f* 13,154.

[2] Als: Spaarndamsche zeedijk *f* 37,081. Buitenwaterkeeringen van Amsterdam *f* 30,000. Zeeburg en Diemerdijk *f* 8,835. Muider zeesluis *f* 1,179. Zeewaterkeeringen van het Muider Slot *f* 526. Zeedijk beoosten Muiden *f* 937. Zeedijk tusschen Muiderberg en Naarden *f* 500. Dijk van de Gooijer meent *f* 12. Zeedijk beoosten Naarden *memorie.*

oppervlakte der, weleer dikwijls onder zeer flaauwe hellingen verdedigde buitenloopen der zeedijken. Zoo werden in 1846 jaarlijks aan de zeedijken der calamiteuse polders gelegd ongeveer 620,000 vierk. el wintermat, terwijl die thans niet meer bedraagt dan 327,000 el, gevende eene jaarlijksche vermindering van 29,300 el. De staat van begrooting der gewone uitgaven aan de calamiteuse polders (met inbegrip van Walcheren) over 1856 bedroeg *f* 803,602. De buitengewone werken bedroegen *f* 241,900. Met inbegrip der werken in 1857 uit te voeren, zouden de verdedigingsmiddelen der calamiteuse polders eene oppervlakte verkrijgen van 734,933 vierk. ellen Vilvoordsche steenglooijing, 103,398 v. ellen Doorniksche en 71,936 v. ellen enkel puin; voorts met rijsbeslag gedekt 923,516 v. ellen en 275,210 v. ellen met winterkrammat. Walcheren, onder deze cijfers niet begrepen, had 171,025 v. ellen met steenglooijing, 84,425 v. ellen met rijsbeslag en 88,150 v. ellen met krammat. Overigens worden nog in het Verslag de volgende werken genoemd: verhooging van den buitenberm van den dijk aan den Louisa-polder, *f* 1,700; — verhooging en verzwaring van den zeedijk van den Prosperpolder, *f* 4,150; — verbetering van den zeedijk van den Leendert-Abrahampolder, *f* 1,100; — van dien des polders Poortvliet, *f* 4,593, en aan den Groede- en Baanstpolder, *f* 2,117.

Utrecht. De in 1855 en 1856 aan de waterkeeringen in dit gewest uitgevoerde werken bepaalden zich tot verhoogingen en verzwaringen van de Lekdijken, herstelling van den doorgebroken Slaperdijk bij Renswoude en eenige verbeteringen aan de hulpschutsluis te Vreeswijk.

De zeeweringen van *Friesland* verkeeren over het algemeen in een goeden staat. De verschillende dijkscontributiën verdienden allen lof. In 1856 werd door hen eene som van *f* 219,622 tot verschillende herstellingen en verbeteringen besteed, dat is *f* 30,414 meer dan in 1855. De duinen op Ameland en Schiermonnikoog werden mede in goeden staat onderhouden. De poging om de vlakte aan de oostzijde van het eerstgenoemde eiland door aanplanting met rijs en stroo te verhoogen, mislukte tot twee malen.

Overijssel. Behalve het onderhoud der zee- en havenwerken van Schokland, dat *f* 10,850 in 1856 bedroeg, werd nog tot het verlengen van het noorder-havenhoofd te Emmeloord en andere werken eene som van *f* 17,900 besteed. — De verhooging van den dijk bij de sluis te Kuinre en andere werken in het 1ste district van Overijssel vorderden *f* 11,900. Het werk ter vervanging van den gemetselden wal aan den linker-IJsseloever bij Kampen werd krachtig voortgezet.

Groningen. Behalve de gewone onderhoudswerken zijn in 1856 weder onderscheidene herstellingen aan de zeeweringen wederzijds

Delfzijl aangebragt; terwijl de zeesluis de Statenzijl voor eene som van *f* 5,960 mede verbeterd werd. Het plan bestaat om deze sluis te verleggen.

VII. Landaanwinning door indijking en droogmaking.

In *N.-Brabant* werden weder eenige buitengronden langs de riviermonden en killen omkaad en vergunning verleend tot inpoldering van eenige heidegronden onder Deurne.

Onder *Heinenoord* werd de omkading van 80 bunders land voor *f* 25,000 voltooid.

Het bestuur van *Dordrecht* deed de droogte aan de punt van het Gors de Staart met een rijzenberm omvatten, waardoor 9 bunders land voor eene som van *f* 5,600 zullen verkregen worden.

Onder *Stellendam* werden 17 bunders omkaad, waarvan de kosten *f* 1,500 beliepen.

In de gemeente *Oude-Tonge* zijn door een particulier 72 bunders land ingedijkt, die slechts van eene zomerkade voorzien waren. De kosten bedroegen *f* 18,000.

De door den doorbraak van den Stommeerdijk ingeloopen *Stommeer- en Hornmeer* polders zijn in 1856 weder droog gekomen en op nieuw in cultuur gebragt. Het Verslag van N.-Holland bevat een uitvoerigen staat dier droogmaking. De kosten zijn niet volkomen bekend, doch waren zeer aanzienlijk.

De werken tot droogmaking van den *Schinkelpolder*, onder Aalsmeer, groot 140 bunders, zijn in 1856 aangevangen; de kosten beliepen tot het einde van dat jaar *f* 65,987.

De onderneming tot droogmaking der *Legmeerplassen* is in 1856 niet veel vooruitgegaan. Wel gelukte het al de aandeelen te verkoopen, doch verschillende bezwaren hielden de onderneming tegen.

In den polder *Hoog-* en *Laag Zwaagdijk* werden 6½ bunder grond, het *groote Hop* genaamd, voor rekening van den eigenaar ingedijkt, drooggemaakt en in cultuur gebragt.

Dit geschiedde ook met 45 bunders water- en moerasgronden, genaamd *de Weel*, onder Aardswoud.

Aan de gemeenten Monnickendam en Broek-in-Waterland werd concessie verleend tot droogmaking van het *Monnickemeer*, groot 122 bunders, waarvan de kosten op *f* 84,975 werden begroot.

In Zeeland werden bedijkt de *Schor Zuidvliet* bij Oud-Wolphaartsdijk, groot 43 bunders; — de *Spieringschor* bij den Soelekerkepolder, groot 163 bunders, aanbesteed voor *f* 79,250; — *Schorren voor den Westkerkpolder*, groot 53 bunders; — *Schorren aan de Oostzijde van het Sloe*, groot 208 bunders, waarvan de aanbestedingssom bedroeg *f* 88,800; — *Schorren voor den Oud-Vogelschorpolder*, groot 80 bunders, kosten *f* 70,000; — den *Anna-Jacoba-polder*, groot 40 bunders, voor *f* 11,500, terwijl nog eenige concessiën voor omkadingen werden verleend.

Het stoomgemaal voor de tweede *Mijdrechtsche droogmakerij* (de *van Heemstra*) werd in Oct. 1855 ingewijd. De afpomping der ruim

177 bunder groote polder ging geregeld voort. In 1856 waren de togten en sloten gegraven, en de polder werd reeds grootendeels in cultuur gebragt.

In de provincie Friesland werd het *Britswerder-Meer*, groot 3½ bunder drooggemaakt, voor *f* 1,890; — het *Buitenland nabij Tacozijl* door een kadijk omringd, voor *f* 9,323; — de bepoldering van het 6de en 7de veendistrict onder *Opsterland* en *Aengwirden* voltooid, *f* 48,641; — een aanvang gemaakt met de inpoldering van den *Grooten Sint Johannes-gaster veenpolder* in Haskerland en Schoterland; — in den *Grooten veenpolder* in *West-stellingwerf* het binnenkanaal verwijd en verdiept, daarover 6 bruggen gelegd, twee watermolens gesticht en het laatste gedeelte van den omringdijk, lang 6,220, el aanbesteed; alles te zamen voor *f* 45,321. Voorts werd een aanvang gemaakt met den aanleg van den *Grooten veenpolder van Echten*, aanbesteed voor *f* 9,779 en van den *Haskerveenpolder*, voor *f* 28,000, terwijl nog onderscheidene plannen aanhangig waren tot droogmaking van onderscheidene meren en poelen.

In 1856 werd het gebouw voor het stoomgemaal tot droogmaking van de *Koekoek* en het *Zwijnsleger* bij Genemuiden voltooid.

Voorts werd concessie verleend tot het inpolderen van ruim 50 bunders grond onder *Rode* en *Peise*.

Het plan tot indijking van een gedeelte van *den Dollard* vorderde weinig.

VIII. Waterleidingen.

Omtrent de *duinwaterleiding* te *Amsterdam* ontleenen wij het volgende aan het tijdschrift *de Volksvlijt* 1858, bl. 60, nopens de werken dezer zoo hoogst nuttige inrigting, in October 1857.

"De lengte der toevloeijings-kanalen in de duinen bedraagt 5,350 ellen.

"De oppervlakte van het reservoir is ongeveer 30,000 vierkante ellen; de diepte van 3 tot 4 ellen.

"Het kanaal van het reservoir naar de stoomtuigen en verdere werken, dat tevens het water van Leiduin verzamelt en afvoert, heeft eene lengte van 1,450 ellen.

"De drie filtreer-kommen hebben gezamenlijk eene oppervlakte van 7,365 vierkante ellen.

"Er zijn drie stoomwerktuigen, ieder van 70 paardenkrachten; twee daarvan werken beurtelings 12 uren achtereen; het water wordt daardoor tot eene gemiddelde hoogte van 33 ellen opgebragt; 's morgens bedraagt dit meer, 's namiddags en 's nachts minder, in reden van het verbruik van water te Amsterdam.

"De standpijp is 51.80 el hoog.

"De middellijn der buis, die het water naar de stad voert, is 61 duimen en de lengte, ten naastenbij, 22,000 ellen.

"Bijna door de geheele stad zijn thans buizen gelegd; de gezamenlijke lengte daarvan bedraagt 107,000 ellen; daarbij zijn 83 grachts-doorgangen of overgangen noodig geweest.

"Voor bijzondere gebouwen zijn er 3,367 overeenkomsten voor leveringen van water aangegaan; 130 met fabrieken en andere openbare instellingen.

"De openbare standpijpen, ten gerieve der ingezetenen, hebben in 1856 afgeleverd 2,768,000 emmers water (41,520,000 kannen, de emmer gerekend op 15 kannen).

"Indien door de gewone waterschuiten eene gelijke hoeveelheid was verstrekt, en aangenomen dat vóór de vestiging der Duinwaterleiding de middelbare prijs van een' gang water (2 emmers) van 5 cents, welke prijs nu echter door de mededinging der waterleiding tot op 2 cents is verminderd, dan vloeit daaruit reeds eene jaarlijksche besparing voort van *f* 83,000.

"Gedurende de eerste zes maanden van dit jaar zijn er door bovenbedoelde openbare standpijpen geleverd 1,750,000 emmers of 26,250,000 kannen.

"Het voor den aanleg en de uitbreiding bestede kapitaal beloopt thans *f* 3,000,000.

"De op verlangen der stedelijke Regering van Amsterdam aangelegde voorraadkom en stoommachine, in de nabijheid der Willemspoort, aan den Haarlemmerweg, is tot heden toe niet behoeven gebruikt te worden, daar er geen oponthoud of staking in den geregelden gang der werkzaamheden te Leiduin heeft plaats gevonden."

De *waterleiding uit de duinen bij Huisduinen naar het Nieuwe-Diep* is in Junij 1856 voltooid. Het water wordt uit de duinen getrokken door middel van 7 overdekte putten en een overdekt steenen riool, lang 180 ellen, en 14 ellen opgevoerd in een ijzeren reservoir, dat 180 kubieke ellen water kan bevatten. In de gemeente zijn 20 gegoten ijzeren fonteinen geplaatst en 20 fonteinen aan de haven ten behoeve der schepen. De lengte der ijzeren pijpen onder de wegen gelegd, bedraagt 6,500 ellen. Den 7den Julij 1856 werden de fonteinen het eerst geopend. Het fregat *Doggersbank* was het eerste schip, dat zich op 4 Julij 1856 zijn watervoorraad voor de zeereis bij deze waterleiding aanschafte. De prijs van het uitmuntend goede water is 1½ cent per emmer en *f* 1 per legger van 500 kan voor de schepen. De toevoer van water naar de schepen in de haven van het Nieuwe-Diep geschiedt door de binnenhaven door een ijzeren buis, die 8 ellen peil heeft en 75 ellen lang is.

IX. Ontginningen. — Verveeningen.

Zie Afd. XIX en XX van dit *Overzigt*.

X. Telegrafie.

Het volgende is ontleend deels aan het *Verslag over de Openbare Werken*, deels aan de toelichtingen der Regering bij de behandeling

der Staatsbegrooting 1858, Hoofdst. V, in de Eerste Kamer, *Bijblad* 1e K., bl. 56 v. v.

Het Nederlandsche telegraafnet is in 1856 verder uitgebreid dóór lijnen van Leeuwarden naar Harlingen, van Zutphen naar het Loo, van Amsterdam over Zaandam naar Wormerveer. De verbinding met het buitenland is in 1856 echter meer aangevuld dan uitgebreid.

De toestand van den Nederlandschen rijkstelegraaf was aldus op:

	1 JAN. 1856.	1 JAN. 1857.
rijkskantoren	21	28
lengte der lijnen, mijlen	997.3	1,048.6
〃 〃 draden, 〃	1,756.8	1,928.5
toestellen	49	57
telegrafisten en leerlingen	102	120
bestellers	27	35

Met inbegrip der particuliere ondernemingen was het aantal kantoren op 1 Jan. 1857 38, de lengte der lijnen 1,134 mijlen, der draden 2,033 mijlen.

De Nederlandsche kantoren stonden in verbinding:

			KANTOREN.		
	KANTOREN.		RIJKS.	PARTICULIERE.	TOTAAL.
1 Jan. 1854 met	668,	waarvan Nederl.	6	5	11
〃 〃 1855 〃	1,075,	〃 〃	14	10	24
〃 〃 1856 〃	1,282,	〃 〃	21	10	31
〃 〃 1857 〃	1,450,	〃 〃	28	10	38

De einduitkomsten der vier jaren zijn voor den rijkstelegraaf aldus:

	BETAALDE BERIGTEN.	OPBRENGST.
1853	45,674	*f* 51,862
1854	101,864	〃 105,549
1855	140,011	〃 157,382
1856	190,447	〃 212,046 (geraamd).

Van de 1,412 buitenlandsche kantoren, waarmede het Ned. telegraafnet op 1 Jan. 1857 in verbinding stond, waren in:

de overige Staten der Duitsch-Oostenrijksche vereeniging	389	Spanje	14
België	41	Donau-Vorstendommen	18
Frankrijk	149	Turkije	5
Zwitserland	101	Rusland	21
Sardinië	65	Denemarken	13
Modena, Parma, Toscane, Kerk. Staat	27	Zweden	39
Sicilië	9	Noorwegen	23
		Gr. Britanje en Ierland	498

De volgende staat geeft eene vergelijking van de meerdere of mindere uitbreiding der telegrafie in onderscheidene landen, op 1 Jan. 1857:

	ER WAREN OP ELKE □ GEOG. MIJL.			MIJLEN TELEGRAAFLIJN OP 100,000 INWON.	KANTOREN OP ELKE 1,000 MIJLEN LIJN.
	MIJL. TELEGRAAFL.	MIJLEN DRAAD.	KANTOREN.		
Saxsen	3.08	3.96	0,0662	42	21.48
Nederland	1.77	3.17	0,0593	35	33.51
Wurttemberg	1.07	1.85	0,0179	22.2	15.87
Sardinië	1.39	—	0,0430	39	30.89
Zwitserland	3.34	4.39	0,1482	100	44.49
Pruissen	1.04	2.47	0,0178	31	17.07
Beijeren	1.47	3.36	0,0250	43	17.07
Oostenrijk	0.67	0.95	0,0074	22.3	11.05
Hannover	1.41	2.28	0,0286	58.4	19.01
Noorwegen	0.13	0.17	0,0040	58.5	30.22

Bij dezelfde oppervlakte lands had dus van de opgenoemde staten Zwitserland de meeste draden, lijnen en kantoren. Daarop volgen:

Voor de lijnen: Saxsen, Nederland, Hannover, Wurttemberg, Pruissen, Oostenrijk en Noorwegen.

Voor de draden: Saxsen, Beijeren, Nederland, Pruissen, Hannover, Wurttemberg, Oostenrijk, Noorwegen.

Voor de kantoren: Saxsen, Nederland, Sardinië, Hannover, Beijeren, Wurttemberg, Pruissen, Oostenrijk, Noorwegen.

Het aantal berigten in 1856 in de opgenoemde staten verzonden, was aldus:

	AANTAL BERIGTEN.				AANTAL WOORDEN OP DE VIERK. MIJL.
	BINNENLANDSCH VERKEER.	BUITENLANDSCH VERKEER.	DOORGEZONDEN.	TOTAAL.	
Oostenrijk	183,889	178,686	25,920	388,495	3,012
Pruissen	—	—	—	201,274	3,312
Zwitserland	169,376	40,193	17,503	227,072	3,338
Beijeren	56,981	74,551 (buitenl. en doorgez. samen)		131,532	3,219
Sardinië	79,151 (binnenl. en buitenl. samen)		8,361	87,512	3,569
Nederland	115,065	66,906	45,757	227,728	4,992
Hannover	53,771	33,554	4,528	91,853	2,575
Saxsen	48,044	21,438	18,138	87,620	7,353
Noorwegen	83,617	10,746	—	94,363	224
Wurttemberg	16,080	13,266	14,020	40,366	4,802

Van het aantal berigten door ieder Nederlandsch kantoor en door iederen ambtenaar behandeld, geeft de volgende staat een overzigt:

	Gemiddeld aantal berigten per maand in 1856 op rijks- en particuliere kantoren ontvangen en verzonden.			Gemiddeld aantal behandelde berigten per dag.	Gemiddeld aantal dienstdoende beambten.	Gemidd. aant. berigten door iederen beambte per dag behandeld.
	BINNENL.	BUITENL.	TOTAAL.			
Amsterdam	5,418	356	8,774	517.6	30.8	16.8
Arnhem	279	27	306	71.6	7.4	9.6
Assen	92	2	94	3.2	1.0	3.2
Breda	134	9	143	5.1	1.0	5.1
Culenborg	79	11	90	2.9	1.2	2.4
Deventer	189	8	197	6.9	1.3	5.3
Dordrecht	689	56	745	26.8	3.1	8.6
Goes	151	3	154	5.4	1.1	4.9
Gorinchem	169	9	178	6.6	1.4	4.7
's Gravenhage	1,478	155	1,633	56.8	6.6	8.6
Groningen	785	116	901	38.3	3.5	10.9
Harlingen	288	86	374	11.0	1.3	8.3
's Hertogenbosch	303	24	327	11.4	2.0	5.7
Leeuwarden	688	65	753	24.3	2.0	12.1
Lent	—	—	—	3.5	1.0	3.5
Het Loo	36	5	41	2.3	1.0	2.3
Maastricht	234	27	261	14.2	3.5	4.0
Meppel	157	3	160	4.8	1.0	4.8
Middelburg	304	31	335	12.0	1.8	6.6
Moerdijk	—	—	—	0.8	1.0	0.8
Nijmegen	152	13	165	5.7	1.0	5.7
Roermond	87	12	99	3.8	1.0	3.8
Rotterdam	3,863	343	4,206	182.7	12.2	14.9
Schiedam	410	78	488	11.2	2.0	5.6
Utrecht	524	31	555	40.7	4.5	9.0
Vlissingen	109	47	156	4.7	1.0	4.7
Wormerveer	159	27	186	6.6	1.0	6.6
Zaandam	113	16	129	6.5	1.0	6.5
Zutphen	123	11	134	6.4	1.7	3.7
Zwolle	298	25	323	15.1	3.4	4.4

Voorts telden de kantoren der particuliere ondernemingen te Alkmaar 201, Brielle 49, Brouwershaven 134, Delft 208, Dirksland 27, Haarlem 279, Hellevoetsluis 225, Leyden 288, Nieuwe-Diep 643 en Veenenburg 10 berigten per maand.

De totaalcijfers der berigten en van de ontvangsten waren in 1855 en 1856 als volgt:

Rijks-telegrafie.

Aantal gewisselde berigten.					1855.	1856.
Binnenlandsche					56,106	88,356
Buitenlandsche:	VERZONDEN.		ONTVANGEN.			
	1855.	1856.	1855.	1856.		
Naar en door België	4,917	6,986	7,418	9,018		
〃 〃 〃 Duitschland	11,652	15,656	10,749	14,560		
Langs de lijnen der internation. telegraafmaatsch.	5,833	4,048	7,021	6,067		
	22,402	26,690	25,188	29,645	47,590	56,335

Doorgezonden:	1855.	1856.		
Van België naar Duitschland	124	66		
omgekeerd	241	907		
Van België naar Groot-Britt. en Ierland	199	425		
omgekeerd	2,985	3,733		
Van Duitschland naar Gr.-Britt. en Ierland	16,183	16,629		
omgekeerd	16,580	23,992		
Van en naar Duitschland	3	5		
			36,315	45,757
Dienstberigten			3,769	4,117
Algemeen totaal			143,780	194,565

De berigten waren verdeeld in: 176,604 enkele, 11,907 dubbele, 1,748 drievoudige, 86 vier-, 42 vijf-, 26 zes-, 9 zeven-, 9 acht-, 7 negen, 3 tien-, 1 elf-, 4 twaalf-, 1 dertien- en 1 veertienvoudige, gevende, tot enkelvoudige herleid, 206,688 enkelvoudige berigten, waaronder begrepen zijn de berigten, gewisseld tusschen de kantoren van den rijkstelegraaf en die van de particuliere ondernemingen.

Naar den aard der onderwerpen, hadden 1,338 betrekking op regeringszaken, 26,244 op effecten, 83,824 op handel en scheepvaart, 5,977 voor dagbladen, 27,308 van gemengden aard.

De tabel van het aantal betaalde en dienstberigten aan de kantoren van den rijkstelegraaf in 1856 behandeld, geeft de volgende cijfers:

Aangenomen, geregistreerd en verzonden	134,024
Ontvangen, afgeschreven en ter bestelling overgegeven	123,552
Opgenomen en verder geseind	71,028
Behandeld	339,632

OPBRENGST IN	1856.	1855.
Binnenlandsch verkeer	*f* 66,356	*f* 43,940
Verkeer met België	" 32,229	" 25,194
" " Duitschland (geraamd)	" 39,272	" 29,374
" " Groot-Brittannië	" 6,621	" 7,498
Doorzending (geraamd)	" 61,902	" 48,741
	f 207,382	*f* 154,749

Het bedrag van *f* 207,382 klimt tot *f* 213,046 door de vermeerdering van *f* 5,663 voor het rijksaandeel in de opbrengst van 10,571 berigten, die door het kantoor der internationale telegraafmaatschappij te Amsterdam zijn aangenomen en afgeleverd.

Van 186 der 190,447 betaalde berigten, die langs de Nederlandsche lijnen werden overgebragt, zijn wegens begane feilen, de kosten terug betaald. Van deze kwamen 61 voor rekening van Nederland, 24 voor Nederland en België, Engeland en Duitschland te zamen, en de overige voor België, Duitschland en Engeland.

Door de *particuliere maatschappijen* werd in 1856 het volgende aantal berigten verzonden.

Hollandsche spoorwegmaatschappij.............. ..12,319
Nederl. telegraafmaatsch. (Amsterdam—Nieuwe Diep)..9,617
Internationale telegraafmaatsch. (Amsterdam naar Groot-Britannië en Ierland)....................10,571
Rotterdamsche telegraafmaatsch. (Rotterdam, Brielle, Brouwershaven, Dirksland, Hellevoetsluis)... 4,580

XVII. LANDBOUW. — VEETEELT.

De bronnen voor deze onderwerpen zijn de mededeelingen in de Prov. Verslagen, waarvan een breed overzigt voorkomt in het *Statistisch Jaarboek*, 1858, bl. 256—293, en het *Verslag van den Landbouw* gedurende 1856, in het *Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid*, reeks 2, Deel V, st. 3; terwijl in het Tijdschrift de *Volksvlijt* 1856 eene opgave voorkomt van den oogst per bunder van de voornaamste producten.

Volgens *de Volksvlijt* bedraagt een gemiddelde oogst in ons Land en was de opbrengst per bunder in 1856 als volgt:

	GEMIDDELD.	IN 1856.		GEMIDDELD.	IN 1856.
	MUD.	MUD.		MUD.	MUD.
tarwe	23	25	erwten	22	23
rogge	23	25	boonen	25	26
gerst	33	36	koolzaad	22	19
haver	37	41	aardappelen	129	159
boekweit	21	19	vlas	497 ℔	561 ℔

In het *Tijdschrift t. b. v. Nijverheid* wordt deze opbrengst in 1856 wel wat te gunstig genoemd.

Hoewel de opgaven van de beteelde bunders en de totale opbrengst niet te veel vertrouwen verdienen, mogen wij ze hier volledigheidshalve niet achterwege laten.

Er zouden in 1856 beteeld zijn met:

GRANEN.	BUNDERS.	PEULVRUCHTEN.	BUNDERS.	WORTELGEWASSEN.	BUNDERS.	NIJVERHEIDSPROD.	BUNDERS.
tarwe	81,367	erwten	11,474	knollen en knolrapen	19,581	vlas en lijnzaad	18,303
rogge	194,783	linzen en wikken	674	chicorei	1,340	hennip en hennipz.	2,966
spelt	160	boonen	42,798	mangelwortelen	1,312	tabak	1,570
boekweit	64,474			wortelen	2,296	hop	117
gerst	44,562			aardappelen	99,247	meekrap	5,098
haver	89,222					koolzaad	30,583
						Diverse zaden	3,112

De opbrengst daarvan zou geweest zijn, in ronde cijfers:

	MUD.	ONGEREKEND DE OPBRENGST VAN: BUNDERS.
tarwe	1,858,000	—
rogge	3,936,995	7.01
gerst	1,669,059	—
boekweit	1,134,748	232.00
haver	3,308,696	—
erwten	11,474	2.85
boonen	10,354,458	25.44
aardappelen	13,541,123	94.50

		ONGEREKEND DE OPBRENGST VAN: BUNDERS.
meekrap	4,900,544 Ned. ℔	41.20
hennip en	24,586 mud en	9.62
hennipzaad	1,568,993 Ned. ℔	
hop	165,025 „ „	—
vlas en lijnzaad	7,939,160 „ „ en 96,461 mud	159.92
tabak	3,767,821 Ned. ℔	—

Deze opgaven vergelijkende met die over 1855 blijkt, dat het jaar 1856 in het algemeen aanzienlijk meer producten heeft opgeleverd, hetgeen den landbouwer de merkelijke daling der graanprijzen grootendeels heeft vergoed. De algemeene toestand van den landbouw was dan ook gunstig te noemen, "de kleine boerenstand, bewoners van daghuurdersplaatsjes" wordt in het Verslag van Gelderland, (dat in de statistiek van den landbouw verre boven de andere verslagen uitmunt) gezegd "maakt hierop eene uitzondering. Zijne bouwerij is bijna overal op die van aardappelen gerigt. Daarvoor huurt hij de landen zeer hoog, en toen de prijs der aardappelen laag werd, moesten zij verkocht worden om de huurprijzen te voldoen, die er naauwelijks uit gevonden konden worden."

In de koop- en huurprijzen der landerijen kwam geen merkbaar verschil.

Voor het *gras* en *hooi* was het jaar 1856 zeer voordeelig. De grootte der wei- en hooilanden en hunne opbrengst worden voor enkele provinciën opgegeven, als:

Zuid-Holland: 147,296 bunders grasland, waarvan 86,103 bunders wei- en 61,193 hooiland. Totale opbrengst 260,807,144 Ned. pond hooi, tegen 217,857,348 in 1855.

N.-Holland: 141,035 bunders grasland, waarvan 73,326 bunders wei- en 67,709 bunders hooiland. Totale opbrengst 255,287,525 Ned. ponden hooi, tegen 184,175,390 in 1855.

Friesland: 72,266 bunders wei- en 107,572 bunders hooiland, welke 304,000,024 Ned. ponden hooi opleverden.

De *warmoezerijen* slaagden mede goed.

De *ooftteelt* mislukte echter nagenoeg geheel.

De *bloementeelt* schijnt meer en meer toe te nemen.

Veeteelt.

Met verwijzing naar den staat op bl. 292 van het *Stat. Jaarb.* nemen wij daaruit over de volgende totaalcijfers van den staat van den veestapel op het einde van 1856 of in het begin van 1857, daarbij ter vergelijking die van de jaren 1851 en 1855 voegende:

	1851.	1855.	1856.
paarden	233,987	234,590	234,798
runderen	1,243,725	1,254,897	1,260,279
schapen	811,643	821,306	781,798
varkens	269,657	235,956	246,486
ezels en muilezels	—	3,025	2,886
bokken en geiten	—	104,384	101,749

Voor het laatste jaar verdeelen zich de paarden in: hengsten 1,472, ruinen 87,076, merriën 124,073, veulens 21,451. Van 726 paarden is deze verdeeling niet opgegeven.

Runderen in: stieren 13,666, ossen 49,950, koeijen 899,341, kalveren 296,358. Van 964 runderen is deze verdeeling niet gemeld.

De gezondheidstoestand van het vee was in 1856 over het algemeen gunstig, met uitzondering van Friesland. In Gelderland stierven 30 runderen aan de longziekte; in N.-Holland, zoo verre de opgaven strekken, 670; in Utrecht 87; in Friesland 5,727 (gestorven en afgemaakt) of 3,698 meer dan in 1855; in Overijssel 191; in Drenthe 45.

Zeer aanzienlijk was op enkele plaatsen het verlies van schapen. Op Texel verloor men in het voorjaar 8,000 à 9,000 stuks door gebrek aan goed wintervoedsel.

XVIII. VERBRUIK EN PRIJZEN DER LEVENSMIDDELEN.

Door de afschaffing van den accijns op het gemaal met 1 Jan. 1856 is thans niet meer op te geven de veraccijnsde hoeveelheid tarwe en rogge. Voor de verbruikte hoeveelheid granen bezitten wij nu geenen anderen maatstaf dan de opgaven van den oogst en den in- en den uitvoer.

Voor de voorafgaande jaren verg. men jaarg. IX, bl. 134, wij nemen hier alleen de cijfers voor 1855 en 1856.

	OOGST IN LASTEN.		INVOER TOT VERBRUIK LASTEN.		UITVOER UIT HET VRIJE VERKEER.	
	1855.	1856.	1855.	1856.	1856.	1855.
tarwe	40,556	61,933	17,307	21,156	16,135	13,316
rogge	103,461	131,333	54,250	53,864	18,435	10,619
gerst	48,758	52,302	26,179	23,545	11,667	16,439
haver	107,532	110,290	773	1,000	16,871	29,196
boekweit	44,029	37,825	7,053	4,308	744	222

In den vorigen jaarg. deelden wij, bl. 135, eene opgave mede, waaruit bleek, hoezeer na de afschaffing van den gemaal-accijns de invoer van meel vermeerderd was in de eerste 10 maanden van 1856; de handelsstatistiek doet dien thans over het geheele jaar kennen, en dan vinden wij, in vergelijking met de drie voorafgaande jaren, de volgende cijfers:

IN- EN UITVOER VAN MEEL, IN PONDEN.

	1853.	1854.	1855.	1856.
Algemeene invoer......	998,017	1,712,333	2,630,565	11,329,939
Invoer tot verbruik.....	809,529	847,767	1,361,282	10,654,550
Algemeene uitvoer.....	552,647	1,495,985	1,816,744	1,893,111
Uitv. uit het vrij verkeer.	315,790	683,184	1,321,766	560,131

Werkelijk schijnt men hieruit tot eene betere volksvoeding te mogen besluiten. De grootere invoeren van meel hebben alleen betrekking op Duitschland; de aanvoeren uit Amerika bleven op dezelfde hoogte.

Van de hoeveelheid verbruikt vleesch is weder niet anders bekend dan dat er in 1856 werden veraccijnsd:

		TOTAAL.
140,685 runderen, getaxeerd per stuk op	ƒ 71.47½	ƒ 10,055,460
91,909 kalveren, 〃 〃 〃 〃	〃 14.33½	〃 1,317,515

Wat de hoofdstad betreft, vervolgen wij onze vroegere opgaven met die over 1856.

Veraccijnsde hoeveelheden te Amsterdam in 1854, 1855 *en* 1856.

		1854.	1855.	1856.
buitenl. gedestilleerd..	kan	255,538	78,851	89,887
binnenl. 〃	〃	2,794,753	2,438,274	2,610,057
	te zamen	3,050,291	2,517,125	2,699,944
wijn op fust.........	vat.	604,860	533,761	506,139
〃 gebotteld.......	flesch.	194,394	178,249	176,369
runderen............	stuks.	10,220	10,259	10,230
kalveren............	〃	5,174	4,777	4,763
nuchtere kalveren....	〃	16,387	16,138	16,774
rund- en kalfsvleesch.	℔.	—	141,089	313,261
turf................	ton.	1,830,034	1,745,299	1,765,154
gedoofde kolen......	stuks.	—	16,540	5,100
steekturf............	ton.	563,092	561,597	553,687
steenkolen..........	℔.	108,795,671	120,100,690	104,726,594
sintels en coke......	mud.	88,208	70,584	80,422
brandhout..........	wissen.	53,244	53,509	62,377
bakkerstakkenbossen.	〃	5,228	3,466	5,025
houtskolen..........	mud.	22,626	22,657	25,999
mot, spaanders enz...	ƒ	41,522	38,086	45,505
boter..............	℔.	2,616,033	2,541,317	2,534,939

In het *Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid*, tweede reeks, Deel V, 6e stuk, bl. 191 en volg. wordt een zeer belangrijk overzigt medegedeeld omtrent de broodbakkerij en de consumtie van brood te Rotterdam, waaraan wij het volgende ontleenen.

Van 1850—1855, de laatste jaren van den accijns, werden te Rotterdam ter maling aangegeven:

	℔ TARWE.	℔ ROGGE.
1851	7,707,786	1,591,682
1852	7,831,332	1,484,768
1853	8,074,759	1,759,650
1854	8,088,209	1,887,647
1855	7,636,346	1,797,480

Hierbij is nog niet berekend het verbruik van ingevoerd, vooral buitenlandsch meel, hetwelk in 1855 reeds op 200,000 Ned. pond wordt begroot, en dat tegenwoordig in 't oog vallend in concurrentie komt met de ongemalen tarwe, zoodat men de hoeveelheid tarwe, die door brood-, koek- en banketbakkers, en een weinig voor huishoudelijk gebruik, jaarlijks verbruikt wordt, op 9 millioen Ned. pond, of 4,000 lasten, schat. In overeenstemming verder met eene opgave van voor den accijns aangegeven tarwe van bloemkoopers, meent men, dat het gebruik van tarwe, behalve voor bakkers, te Rotterdam 500,000 Ned. pond 's jaars bedraagt.

In het geheel berekent men, dat verbruikt wordt per jaar:

door koek- en banketbakkers	175;000	Ned. pond.
voor huisbakkenbrood	200,000	〃 〃
ingevoerd door bloemkoopers	100,000	〃 〃
voor huishoudelijk gebruik, anders dan brood	25,000	〃 〃
door de bakkers	8,500,000	〃 〃

De verbruikte hoeveelheid rogge wordt geschat op 1,900,000 Ned. pond, waarvan:

door koekbakkers en voor particulier gebruik	250,000	Ned. pond.
door de broodbakkers	1,650,000	〃 〃

Stellende, dat uit één mud tarwe 83 tarwebrooden van 1 Ned. pond, en uit één mud rogge 100 ponds-roggebrooden worden gebakken, dan zouden, met inbegrip van 350,000 pond kropbrood van elders ingevoerd, en na aftrek van 50,000 pond brood naar elders uitgevoerd, te Rotterdam, in ronde cijfers, verbruikt worden:

NED. ℔ GEBUILD TARWEBROOD.	NED. ℔ KROP UIT DEN ZAK.	NED. ℔ WITTEBROOD.	NED. ℔ ROGGEBROOD.
7,251,000	1,836,000	408,000	2,658,000

Gevende te zamen p. m. 9,500,000 pond tarwe- en 2,658,000 pond roggebrood = 12,200,000 pond brood, en dit omgeslagen over eene vlottende bevolking van 107,000 zielen, per hoofd en per jaar: 89 pond tarwebrood, 25 pond roggebrood, te zamen 114 pond brood.

Omtrent de prijzen der landbouwproducten worden voortdurend maandelijksche opgaven in de *Staatsc.* medegedeeld, waaruit echter moeijelijk een middenterm is op te maken. Met verwijzing naar het in den vorigen jaargang ten opzigte van 1856 medegedeelde, deelen wij hier ten vervolge de volgende opgaven mede:

Gemiddelde marktprijzen van landbouwproducten op de publieke markten te Leyden in 1856.

1 MUD.	LAAGSTE.	HOOGSTE.	GEMIDD.
tarwe....	*f* 10.—	*f* 18.—	*f* 14.—
rogge....	" 7.20	" 11.80	" 9.50
gerst.....	" 5.30	" 7.75	" 6.55
haver....	" 3.80	" 5.80	" 4.80
duivenb...	" 7.20	" 9.—	" 8.10
paardenboon.	*f* 6.80	*f* 8.50	*f* 7.65
aardappelen..	" 1.40	" 6.50	" 3.95
boter per ℔..	" 0.80	" 1.40	" 1 10

Zie voor de jaren 1825—1855 *Jaarb.* VIII, bl. 81—83, en IX. bl. 136. De laagste middenprijzen van tarwe en rogge waren op de markten te Amsterdam in 1857 tegenover 1856, volgens de wekelijksche opgaven in de *Landbouwcourant*, aldus:

	TARWE.		ROGGE.	
	1856.	1857.	1856.	1857.
Januarij........	*f* 17.50	*f* 10.50	*f* 12.50	*f* 7
Februarij.......	" 15.50	" 10.50	" 10.75	" 7
Maart.	" 14.50	" 10.50	" 10	" 7.50
April..........	" 14	" 11.25	" 9	" 7
Mei............	" 14.25	" 12	" 9.50	" 7.50
Junij..........	" 16	" 12.25	" 10	" 7.75
Julij...........	" 16.50	" 13.50	" 10	" 8
Augustus.......	" 15.50	" 12.75	" 9	" 7
September......	" 15	" 10.50	" 9	" 7
October........	" 15	" 11.50	" 9	" 6.50
November......	" 14.50	" 9.50	" 8.75	" 6
December......	" 13	" 10.50	" 8	" 5.75

Hoe door de daling der graanprijzen die van brood zijn verminderd, blijkt uit de volgende opgaven.

Men betaalde te Amsterdam voor een Ned. pond tarwebrood:

		CENTS.
in Dec. 1855	(met inbegrip van circa 6½ cent accijns)	43
" Jan. 1856	na de afschaffing van den accijns	33—36
" Dec. 1856	na de afschaffing van den accijns	27—30
" Dec. 1857	na de afschaffing van den accijns	21—24

en voor een Nederl. pond roggebrood.

in Dec. 1855	(met inbegrip van ⅜ cent accijns)	18½
" Jan. 1856	na de afschaffing van den accijns	17
" Dec. 1856	na de afschaffing van den accijns	11
" Dec. 1857	na de afschaffing van den accijns	9½

Een vergelijkende staat van de broodprijzen met de graanprijzen te Rotterdam op denzelfden datum van de zetting, hetzij door het Gemeentebestuur of later door de bakkers vastgesteld aldaar, geeft over de jaren 1851—1856 de volgende cijfers:

	GRAANPRIJZEN PER LAST EN IN GULDENS.				BROODPRIJZ. P. ℔ EN IN CENTS.		
1851.	HOOGLANDSCHE KLEEFSCHE TARWE.	ZEEUWSCHE TARWE.	ZEEUWSCHE ROGGE.	ARCHANGEL ROGGE.	GEBUILD BROOD.	KROP BROOD.	ROGGE-BROOD.
24 Junij.	260	237	186	153	22	18	11
1852.							
30 Jan.	295	264	231	210	23	18	12
8 Maart.	352	279	237	215	24	18	13
25 Mei.	300	255	228	198	23	17	12
3 Sept.	310	273	207	175	24	18	12
1853.							
8 Julij.	350	318	231	200	25	19	12
10 Aug	365	340	243	214	26	20	13
2 Sept.	417	370	273	233	28	20	14
5 〃.	417	387	261	240	27	20	14
1854.							
1 Jan.	500	483	378	311	29	23	15
13 〃.	503	485	380	315	30	24	15
31 Maart. . . .	458	423	354	315	29	23	14
1 Sept.	425	426	267	250	28	22	13
15 〃.	430	363	265	237	27	21	12
27 Oct.	480	430	330	325	28	22	13
22 Nov.	470	435	333	350	29	23	14
1855.							
25 Mei.	457	456	345	330	30	24	14
29 Junij.	500	495	355	332	31	25	15
30 Aug.	535	504	355	340	32	26	15
1 Nov.	580	558	378	375	33	27	16
25 〃.	595	558	408	405	34	28	17
15 Dec.	580	513	400	400	33	27	16
1856.							
2 Jan.	580	513	400	400	29	23	16
21 〃.	540	543	330	380	28	22	15
8 Febr.	515	430	315	375	27	20	14
12 Maart. . . .	475	422	309	360	26	20	14
24 April.	455	392	280	290	25	19	13
23 Mei.	485	486	316	295	26	20	14
20 Junij.	500	519	341	310	27	21	14
4 Julij	535	534	340	305	28	22	14
15 Aug	485	482	258	240	26	21	13
19 〃.	470	504	273	250	28	23	13
24 Sept.	540	504	281	258	27	22	13

De prijzen van het vleesch bleven op dezelfde hoogte.

Op onderscheidene plaatsen blijft de *broodzetting* nog bestaan, in enkele is zij zelfs weder ingevoerd, terwijl zij elders is opgeheven. In de meeste gemeenten bestaat zij echter niet meer. Zoo bestond zij in 1856 in Friesland nog slechts in 11, in Groningen in 19, in Overijssel in 1, in Drenthe in 6 à 7 gemeenten. Bij het raads-

besluit tot afschaffing van de zetting te 's Gravenhage met 1 Jan. 1857 is ook tevens de zaak der Spaarkas aldaar voorloopig geregeld, en het Reglement zoo voor de heffing ten behoeve der spaarkas ter voorziening in buitengewone duurte van het brood als voor de uitkeering ingetrokken; over het resterende kapitaal, groot *f* 256,000 à 2½ pCt. zou later worden beschikt.

Onder de streken waar de broodzetting nog bestaat behoort het Gooiland, waar de zetting van Hilversum nog gevolgd wordt. Men acht daar het behoud der zetting wenschelijk om de speciale reden, dat het werkloon der fabriekarbeiders voor een groot gedeelte er in winkelwaren en o. a. ook in brood wordt uitbetaald, hetgeen des te gemakkelijker kan geschieden, wanneer er eene algemeene zekere prijsbepaling bestaat. — Zoo ondersteunt hier de eene staathuishoudkundige dwaling de andere!

XIX. ONTGINNINGEN. VERDEELING VAN MARKENGRONDEN, ENZ.

Het *Statistisch Jaarb.* bevat, bl. 112 en volg., eene opgave der ontginningen van heidevelden en woeste gronden sedert de opname van het kadaster tot het einde van 1856. Volgens die opgaven waren in ons Land het volgende aantal bunders heidevelden en woeste gronden:

	BIJ DE OPNAME VAN HET KADASTER.	IN 1856.
N.-Brabant	190,767	152,547
Gelderland	159,577	132,537
Z.-Holland	10,979	10,264
N.-Holland	31,799	29,888
Zeeland	—	—
Utrecht	15,149	11,893
Friesland	28,006	24,848
Overijssel	149,907	133,789
Groningen	33,601	29,672
Drenthe	106,362	101,074
Limburg	85,199	76,099
	811,351	702,616

Van deze 702,616 bunders behoorden 316,006 aan gemeenten, marken en maalschappen en 385,595 aan bijzondere personen. Van 1,015 bunders is het niet opgegeven.

Van de sedert de opname voor het kadaster tot 1856 ontgonnen 108,700 bunders gronden zouden 56,650 bunders aangelegd zijn voor de houtteelt en 52,041 tot bouw- en weiland.

Door verzuimde aangifte is het zeker, dat het cijfer der ontginningen beneden de werkelijkheid blijft, en de verhouding voor de onbebouwde tot de bebouwde gronden voor de laatste gunstiger is.

Naar onderscheidene opgaven van latere opnemingen, zoude men de verhouding der onbebouwde gronden tot de geheele uitgestrektheid der provinciën, volgens het *Stat. Jaarb.*, kunnen stellen voor:

N.-Brabant........op	29.77	pCt.	Friesland........op	7.6	pCt.
Gelderland........ „	26.04	„	Overijssel........ „	39.62	„
Z.-Holland........ „	3.38	„	Groningen....... „	12.68	„
N.-Holland........ „	11.98	„	Drenthe.......... „	38.05	„
Utrecht........... „	8 67	„	Limburg......... „	34.5	„

In Zeeland bevinden zich geene heidevelden of woeste gronden. Op de duingronden hebben sedert de opname van het kadaster geene ontginningen plaats gehad. — Aan de onderscheidene opgaven in de Prov. Verslagen ontleenen wij nog het volgende:

In *N.-Brabant* werden in 1856 weder door onderscheidene gemeenten onroerende goederen, meestal woeste gronden, verkocht tot een bedrag van *f* 204,438, tegen *f* 195,130 in 1853, *f* 100,774 in 1854 en *f* 119,225 in 1855. Op het einde van 1856 waren nog in het bezit van gemeenten, marken en maalschappen 99,929 bunders woeste gronden.

In het Verslag van *Gelderland* is, ten vervolge op eene vroeger medegedeelde opgave, een staat van de ontginning der heidevelden onder Doornspijk, Heerde, Ermelo, Epe, Oldebroek en Putten, door het domeinbestuur afgestaan, opgenomen, welke de volgende totaalcijfers bevat:

grootte der aangekochte heidevelden..........24,248 bunders.
ongecultiveerde heide voor cultuur geschikt....15,856 „
waarvan zijn ontgonnen....... ....3,086 „

Als tot: dennenbosch 1,982, ander houtgewas 186, bouwland 863 en weiland 74 bunders.

Ten opzigte van de *ontginning door bevloeijing* bevat het *Verslag over de openbare werken* eenige mededeelingen omtrent de onderneming van den Heer CHINAYE, onder Nederweert. Op het einde van 1856 waren 115 bunders tot vloeiweiden ingerigt, en 5 bunders gereed om te worden bezaaid. In 1855 werden tot deze ontginning besteed 14,000, in 1856 15,000 dagloonen. In Nov. 1855 kocht de ondernemer 30 stuks jong hoornvee aan, dat tot in den zomer van 1856 uitsluitend met in 1855 gehooid nagras werd gevoederd, en toen op een gedeelte der vloeiweiden werd geweid. Deze proef schijnt goede uitkomsten te hebben geleverd, althans heeft de ondernemer in 1856 andermaal eenig jong hoornvee aan gekocht. De nader genomen proeven, om een deel der vloeiweiden tot bouwland aan te leggen, hebben geene gunstige uitkomsten gehad. In het algemeen is de toestand der onderneming minder gunstig dan zich aanvankelijk liet aanzien. Het schijnt te blijken, dat men, om voortdurend goede oogsten te verkrijgen, de bevloeide gronden nu en dan op nieuw zal moeten bemesten. Echter kan men met

grond verwachten, dat de laatstelijk gevolgde wijze van ontginning, door de vorming van vloeiweiden met de veeteelt in verband te brengen, den algemeenen toestand der onderneming zal verbeteren.

De aan Jkhr. VAN DER BRUGGHEN VAN CROY in 1854 toegestane bevloeijingen onder Helmond bleven volkomen aan de verwachting beantwoorden en leverden buitengewoon veel en goed hooi op.

Wat echter die langs het Eindhovensche kanaal betreft, het uit het kanaal getrokken water wordt meer gebezigd om de heidevelden vochtig te houden, en daardoor den groei van den gezaaiden mast op die heide te bevorderen, dan wel om van die heide vloeiweiden te maken.

De in 1855 ondernomen bevloeijing van 130 bunders hooiland onder Kallenkote in Overijssel, met water uit de Aa, voldeed aanvankelijk goed.

XX. VEENDERIJEN.

Het jaar 1856 was voor de veenlieden bijzonder gunstig, zoo door de hooge prijzen van den turf als door de meerdere productie der veenen.

Volgens de opgave in het *Verslag van den handel* werden in 1856 verveend uit de:

	1e KLASSE.	2e KLASSE.	3e KLASSE.	TOTAAL TONNEN TURF.
reguliere veenderijen { 1e soort	7,139,959	27	416,771	36,869,619
reguliere veenderijen { 2e "	2,318,870	—	26,893,992	
irreguliere veenderijen	499,928	627,063	1,887,330	3,014,321
				39,883,940
			in 1855	31,914,144
			in 1856 meer	7,969,796

Daartoe leverden:

N.-Brabant: 843,365 tonnen 1e klasse, 108,114 2e kl. en 71,031 3e kl., te zamen 1,022,510 tonnen.

Gelderland: 52,192 1e klsse, 159,288 2e kl. en 75,974 3e kl., te zamen 287,454 tonnen.

In Z.-Holland, waar in 20 gemeenten over eene gezamenlijke oppervlakte van 93⅓ bunders geveend werd, bragten de veenderijen het volgende aantal tonnen turf op:

SOORT.	MUDDEN.	TONNEN.	□ ROEDEN.
1e	1,376,751	165,041	100
2e	7,012	3,370	230
3e	21,586	—	—

N.-Holland: De irreguliere veenen onder Berkhout, over 4,371 □ ellen bragten 10,268 dubbele mudden op; die onder Zuid- en N.-Schermer, over 998 □ ellen, 3,076 ton; onder Schermerhorn werd

over eene uitgestrektheid van 328 □ ellen geveend; terwijl in de oude landen nabij den ringdijk om den Haarlemmermeerpolder werden geveend 1,151 □ veenstokken ieder à ƒ 8 en 40.522,000 stuks turven à ƒ 2.50 het 1,000.

De uitgestrektheid waarover in N. Holland in de reguliere veenderijen het slik of veen, om tot turf verwerkt te worden, verspreid werd bedroeg 15,809 □ roeden, tegen 13,704 in 1855, behalve nog 774,825 stuks steekturf in de gemeente Uithoorn verkregen.

In Zeeland werden gegraven 107,700 tonnen.

In Utrecht werd in de reguliere veenen geveend over 133,182 □ veenstokken, die opleverden 1,904,129 tonnen turf; terwijl de opbrengst der irreguliere veenen was 59,467 ton 1e, 283 ton 2e en 8,307 ton 3e klasse, te zamen 1,972,186 tonnen turf.

Friesland leverde in 1856 uit laag veen 1e soort: 1e klasse 2,452,830 en 3e klasse 27,892 ton, en uit hoog veen 2e soort: 1e klasse 571,868 en 3e klasse 2,259,783 ton, te zamen 5,312,373 ton, of 858,591 ton meer dan in 1855.

Overijssel leverde uit laag veen 1,059,193, uit hoog veen 6,752,478 en uit de irreguliere veenderijen 1,329,107, te zamen 9,140.778 ton, behalve nog 3,500,000 stuks turf uit de irreguliere veenderijen.

De lage veenen in Groningen leverden in 1856 op 230,311 tonnen, de hooge veenen 705,313 tonnen 2e soort 1e klasse, en 2,738,018 2e soort 3e klasse, te zamen 3,673,642 tonnen turf.

Drenthe leverde in 1856 15,499,486 tonnen, waarvan uit hoog veen 1e soort 1e klasse 53,654, 3e klasse 2,809; 2e soort 1e klasse 418,308, 3e klasse 15,024,715 tonnen.

In Limburg zijn alleen irreguliere veenderijen; zij leverden circa 200,000 tonnen op.

Het getal arbeiders in de veenderijen wordt als volgt opgegeven: Zuid-Holland 921; Noord-Holland, alleen zoover de reguliere veenderijen betreft, 996 (in 1855 998); Zeeland 309; Utrecht in de reguliere veenderijen 3,200, in de hooge veenen 400; Friesland 7,875; Overijssel 6,937; Groningen in de lage veenen 409, in de hooge veenen ruim 3,700; Drenthe 6,629.

In de Verslagen van N.-Brabant en Limburg en in het Regeringsverslag wordt uitvoerig melding gemaakt van de verveening van het Helena-veen, onder Deurne, van J. VAN GRIENDT. Het bestaande kanaal van uit die veenderij naar de Noordervaart werd verbreed. De hoeveelheid gestoken turf bedroeg 10,000 ton 1e en 300,000 3e klasse, ongeveer ⅓ meer dan in 1855. De uitgegevene daggelden voor de geheele onderneming bedroegen ƒ 40,000. De oogst der boekweitteelt slaagde tamelijk goed even als die van de tot bouwland aangelegde gronden. De meeste en beste arbeiders bewonen met hunne huisgezinnen, ongeveer 300 personen te zamen, de van wege de ondernemers op het veenterrein uit hout en stroo gebouwde woningen. Voor de directie zijn reeds 7 steenen huizen gebouwd. Op aanvraag en voor rekening der ondernemers is er een rijks-veldwachter aangesteld.

In de irreguliere veenderij den Diepenbroek onder Someren wordt steeds met het steken van turf voortgegaan.

In de peel onder Someren, Asten, Deurne, Liessel, Vlierden en Bakel heeft de zucht om de bouwgronden te verbeteren door bemesting met turfasch toegenomen, waardoor in de peel in 1856 $\frac{1}{3}$ meer turf is gestoken dan in vorige jaren. Het vervoer uit deze veenderij schijnt voor de eigenaren geen voordeel meer op te leveren, sedert de regelmatige veenderij onder Deurne met haar in concurrentie is gekomen. Men steekt er alleen turf voor eigen gebruik.

Concessiën tot verveening van peellanden werden in 1856 niet verleend, de 4 vergunningen tot verveening van particuliere eigendommen bepaalden zich tot 3½ bunder onder Zwaluwe, de Hoeven en Etten en Leur.

In Gelderland werd bij K. B. van 12 Mei 1856 de voortzetting toegestaan der aangevangen verveeningen onder Barneveld, Ede, Scherpenzeel, Eibergen, Lichtenvoorde, Wisch, Heumen en Wijchel, tot eene oppervlakte van ruim 102 bunders.

De bedijking van den Schinkelpolder, in Z.-Holland, werd in 1856 voltooid en de omringing gesloten. Bij K. B. van 14 Sept. 1856 werd aan O. SOPJES c. s. concessie verleend tot het verveenen bedijken en droogmaken van het Noordveen, onder Alkemade, groot 27 bunders.

De aangevraagde vergunning tot verveening van 60 bunders land in den Sticht-Ankeveenschen polder, in N.-Holland, werd nog niet toegestaan. Ter voorziening in de ongeregeldheid die in het geldelijk beheer zoowel als in andere opzigten, omtrent den Hollandschen-Ankeveenschen polder heerschten, werden bij K. B. van 6 Maart eenige maatregelen genomen, die echter nog tot geen afdoend resultaat leiden. Wegens de schorsing der vergunning tot verveening van de Holendrechter en Bullewijker veenpolders (zie jaarg. 1857, bl. 128) werd in 1856 in dien polder in 1856 niet geveend, even als in den Zuid-Polder onder Muiden, welker ingelanden den moed op eene voordeelige verveening schijnen te hebben opgegeven.

Ged. Staten van Zeeland verleenden in 1856 14 vergunningen tot verveening van 20½ bunder onder Axel, Hulst, Boschkapelle enz.

De digting van eene wederregtelijke verveening in den polder Oud-Loosdrecht, in welk werk door Ged. Staten ten koste van den overtreder was voorzien, heeft in 1856 haar beslag verkregen door veroordeeling van den overtreder bij regterlijk vonnis.

In Friesland werden in 1857 15 vergunningen tot verveening aan gevraagd, tegen 8 in 1855. Zie verder bladz. 63.

Hoogst aanzienlijk is de uitbreiding der verveeningen te Avereest, Ambt-Hardenberg en Gramsbergen, in Overijssel; de verlenging der Lutterhoofdwijk doet nog meerdere uitbreiding verwachten. Vele veengronden in de Daarler-veenen gingen in handen van ondernemende speculanten over, zoodat de exploitatie dier veenen met grooter kracht schijnt doorgezet te zullen worden. De veenlieden leggen er zich meer dan vroeger op toe, om daar, waar het terrein zulks toelaat, den uitgegraven grond in wei- of hooiland te herscheppen,

en over het algemeen worden die gronden meer vruchtgevend bevonden dan vóór de verveening.

Het aantal door den Koning in 1856 verleende vergunningen tot verveening van laag veen in Groningen, bedroeg 18.

In 1856 werd de Koninklijke goedkeuring verkregen tot verveening onder de Drentsche gemeenten Odoorn, van circa 192 bunders, en Emmen, van circa 192 bunders.

XXI. MIJNEN.

De domaniale steenkolenmijnen in de gemeente Kerkrade leverden in 1856 17,717 kubieke el steenkolen; de steenkolenmijn Neuprick 6,598 kub. el. In de eersten waren in werking 2 stoomtuigen met 6 ketels, in de laatste 1 stoomtuig en 1 ketel. In de eersten werkten gemiddeld 214, in de laatste 95 arbeiders. In beide is de ontginning slechts middelmatig te achten.

De verkoop van steenkolen van de domaniale mijnen te Kerkrade, waarvan de Aken-Maastrichtsche Spoorweg-Maatschappij het beheer en genot heeft, bedroeg in 1856 472,700 kwintalen schaal- en 403,807 halve mudden gruiskolen; de opbrengst beliep *f* 108,882.

Het regt op de mijnen, zijnde 10 francs per vierk. el en een proportioneel regt van hoogstens 5 pCt. van de zuivere opbrengst, heeft, met 10 opcenten en 5 pCt. collecteloon, opgebragt in: 1854 *f* 1,263, 1855 *f* 1,265, 1856 *f* 1,712, 1857 *f* 1,571 (*Bijl. tot de staatsbegrooting*).

XXII. JAGT EN VISSCHERIJ.

Door de Wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 87) is de Wet van 6 Maart 1852 (*St.* N°. 47) nopens de jagt en visscherij vervallen en dit onderwerp op nieuw geregeld.

Het getal afgegeven akten en het bedrag der recognitiën was in 1856 als volgt:

groote jagtakten	4,565	*f* 70,015	Zegelregt zonder opcentent	*f* 30,507.75
kleine "	308			
groote vischakten	2,816	" 24,613	Kostelooze vergunningen tot uitoefening der visscherij met één vischtuig	8,575
kleine "	7,022			
	14,711	*f* 94,628		

Zie in het *Statistisch Jaarb.* 1858, bl. 303, dezen staat voor iedere provincie, en de totalen voor de jaren 1850—1855 in ons *Jaarb.* 1857, bl. 142.

Volgens de toelichting tot de Concept-wet op de Staatsmiddelen heeft de jagt en visscherij in 1856 opgeleverd *f* 94,737; zijnde *f* 9,737 meer dan de raming.

Het getal opzieners der jagt en visscherij onderging in 1856 weinig verandering. Aan premiën wegens bekeuringen werd aan hen

uitbetaald *f* 13,931. Het getal relazen van bekeuring was vrij aanzienlijk, vooral wegens het stellen van wildstrikken, waarvoor de premiën verhoogd werden. Voor gedood schadelijk gedierte werd uitbetaald *f* 7,768, behalve die door bijzondere genootschappen, zoo als te Stavenisse, in Zeeland, en in Utrecht, die inzonderheid op kraaijen, eksters, mollen enz. jagt maken. Er werden vertoond: 174 moervossen, 102 rekelvossen, 892 niet volwassen vossen, behalve nog 86 vossen in Groningen, zonder verdere aanduiding, 129 marters, 220 fluwijnen, 4,631 bunsings, 327 hermelijnen, 9,974 wezels, 47 arenden, 2,138 valken, 462 havikken, 2,979 sperwers, 752 wouwen en 270 buizerds.

De toestand van het jagtveld was in 1856 in het algemeen zeer gunstig en bij den zich uitbreidenden handel in wild gaf deze vrij belangrijke voordeelen. Volgens ingewonnen berigten werden in Groningen op wettige wijze bemagtigd 8,000 hazen, 14,800 patrijzen, 70 korhoenders, 125 houtsnippen, 1,200 eenden en 500 watersnippen. In de kooijen werden er gevangen ongeveer 4,000 eenden, 2,000 talingen, 3,500 smienten en 1,000 pijlstaarten; en met slagnetten 1,000 ganzen, 250 eenden, 450 smienten en 300 kemphanen.

Op vele plaatsen werd over de vermenigvuldiging van het konijn geklaagd (zie o. a. bl. 59).

De *visscherij op de binnenwateren* was in sommige provinciën gunstiger dan in 1855, elders voortdurend achteruitgaande. In Gelderland is de zalmvisscherij zoodanig verloopen, dat op vele riviervakken deze tak van nijverheid geheel zou hebben opgehouden, indien de hooge prijzen in de laatste jaren voor dezen visch bedongen, haar niet staande hield. Voor zooverre de opgaven reiken, werden in 1856 in Groningen op wettige wijze gevangen: 18,000 Ned. ponden snoek, 5,000 pond. baars, 22,000 pond. witvisch en 20,000 pond. aal of paling.

Zeevisscherijen. Bij de Wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 86), werd het beginsel van volkomen vrijheid tot uitoefening van de verschillende takken van zeevisscherij gehuldigd en het premiënstelsel geheel verlaten. Het reglement op de uitoefening der Groote- of Zoutharingvisscherij, voor Z.-Holland, van 7 Nov. 1856, werd bij K. B. van 18 Maart 1857 goedgekeurd.

De *groote of zoutharingvisscherij* werd in 1856 met meerdere schepen uitgeoefend, de vangst was grooter en de handel zeer levendig. Het aantal buizen bedroeg 82, te zamen bemand met 1,230 koppen. Er waren uit:

Vlaardingen......	54	Middelharnis.......	3	De Rijp...........	2
Delfshaven.........	1	Maassluis..........	7	Wormerveer........	1
Zwartewaal.........	4	Enkhuizen..........	7	Amsterdam.........	3

De vangst bedroeg 2,566 last, of 484 last meer dan in 1855.

De aangevoerde hoeveelheden waren in de 3 laatste jaren in lasten:

	VOLLE HARING.	MAATJES.	IJLE.	KUITZIEKE.	TOTAAL.
1854	1,823	20	251	21	2,115
1855	1,735	62	285	—	2,082
1856	2,057	75	434	—	2,566

Prijzen per ton in:

1856...*f*25—*f*43 *f*30—*f*67 *f*16—*f*20.

Zie hier eene opgave over de vijf laatste jaren:

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
buizen	93	92	81	79	82
aangebragte lasten	1,499	2,284	2,115	2,082	2,566
lasten per buis	16	25	26	26½	31
aangebragte waarde	*f* 505,000	*f* 695,000	*f* 615,000	*f* 668,000	*f* 827,000
〃 per schip	〃 5,400	〃 7,550	〃 7,600	〃 8,400	〃 10,086
〃 〃 reis	〃 3,500	〃 4,000	〃 4,000	〃 4,600	〃 4,727
opbrengst d. jagerij	〃 51,250	〃 74,000	〃 44,000	〃 63,500	〃 59,200
uitvoer in lasten	975	1,111	1,254	1,173	1,447

Ten slotte zij hier nog kortelijk melding gemaakt van de in 1856, door de bemoeijingen van den Luitenant ter Zee 2de klasse N. M. J. KROEF, aanvankelijk met zeer goeden uitslag bekroonde proef tot zamenstelling van haringkaarten, ten einde meer wetenschappelijke kennis te verkrijgen van de bewegingen en gewoonten van den haring.

De *IJslandsche kabeljaauwvisscherij* werd in 1856 uitgeoefend met 7 schepen uit Vlaardingen, die slechts 84 lasten gezouten kabeljaauw en 13 lasten bijsoorten aanbragten, zoodat de reeders een verlies van *f* 14,000 leden.

Beter slaagde de *Beug-* of *winterkabeljaauwvisscherij*, die bij vrij goede prijzen en eene vangst van 4,107 tonnen gezouten kabeljaauw, 4,418 tonnen leng, bot enz., en 14,057 levende kabeljaauwen, aan de reeders der 28 schepen uit Vlaardingen, Maassluis en Zwartewaal, tamelijke voordeelen opleverde.

De beide schepen uit Purmerende ter *robbevangst* door de firma BRANTJES en SMIT uitgerust, bragten in 1856 9,300 robben aan, tegen 4,000 in het vorige jaar.

De *schrobnetvisscherij* werd in 1856 uitgeoefend door 238 schuiten, bemand met 1,904 koppen, en leverde naar raming op *f* 688,972, tegen *f* 539,285 in 1855.

De *verschharingvisscherij*, uitgeoefend met 147 schepen uit Scheveningen, Katwijk en Noordwijk, bemand met 1,176 koppen, leverde op 36,259,100 haringen (21,259,560 in 1855), waarvoor is besteed *f* 459,206 (in 1855 *f* 342,782) of *f* 13 (in 1855 *f* 16) per duizend. Door 20 vaartuigen te Katwijk is gebruik gemaakt van het regt om den verschharing te mogen kaken. Zij hebben 106 tonnen gekaakten haring aangebragt, die te zamen verkocht zijn voor *f* 1,559 (in 1855 125 ton en *f* 3,000).

De *Beug-* of *hoekwant-visscherij* is in 1856, uit hoofde van gebrek aan rondvisch en ter voorkoming van het daardoor te vreezen verlies der nog al aanzienlijke kosten van uitrusting, weder niet uitgeoefend door de visschers uit Scheveningen, Katwijk en Noordwijk. Uit Middelharnis werden daartoe gebezigd 15 sloepschepen, ieder met 13 koppen; uit Pernis 19 schepen met 185 koppen; uit Zwartewaal 12 schokkers, te zamen met 126 koppen. Te Egmond aan Zee verminderde het aantal schuiten weder met 3, ofschoon de berigten omtrent de vangst niet ongunstig zijn. Te Zandvoort slaagde zij slecht. Daarentegen maakten de visschers uit Enkhuizen, die ook buitengaats hun bedrijf uitoefenen, goede zaken; in Junij, Julij en Augustus was hunne vangst zoo voordeelig als zelfs de oudste visschers zich niet konden herinneren. Te Harderwijk werden aangebragt 311 kabeljaauwen en 29,483 schelvisschen. Uit Arnemuiden werden 13 korderschuiten en 1 kotterschuit, uit Zierikzee 3 botterschuiten voor de kustvisscherij gebezigd. De vangst was tamelijk gunstig. Van Ameland voeren 7, uit Wonseradeel 27 schepen, te zamen met 192 koppen, ter kustvisscherij. De visschers van Ameland bragten aan 280,000 schelvisschen, 2,800 kabeljaauwen, 14,000 tongen en 15,000 schollen, te zamen opgebragt hebbende *f* 12,200, of *f* 2,520 meer dan in 1855. Door de visschers te Wierum werden 800,000 schelvisschen en 1,600 schollen, door die van Moddergat 1,250,000 schelvisschen en 1,800 schollen gevangen. De prijs was *f* 2.20 de 100 stuks schelvissch en *f* 13 die van de schol. — In Groningen namen 29 schepen uit Delfzijl, Zoutkamp, Ulrum en Finsterwolde, te zamen met 108 koppen, aan de visscherij buitengaats deel. Men schat er de opbrengst aan visch op *f* 21,679, tegen *f* 25,106 in 1855, *f* 28,629 in 1854, enz.

Op de *Zeeuwsche stroomen* en de *Schelde* werd de visscherij uitgeoefend door 17 hoogaartsen uit Arnemuiden, ieder met 2 à 3 koppen bemand. Uit Clinge werd door 7 vaartuigen de ansjovisvangst uitgeoefend. De Arnemuidensche visschers vingen veel bot en tamelijk veel garnalen. De ansjovisvangst was schraal. Een schipper uit St. Annaland doodde in den zomer 57 zeehonden en 3 bruinvisschen. (Zie verder *oester-* en *mosselvisscherij*).

Visscherij op de Zuiderzee. De visschersvloot van Urk telde in 1856 81 groote en 50 kleine bodems, te zamen van 3,387 tonnen, dat is 41 meer dan in 1834. Op Marken waren 96 botters, 2 bonzen en 12 haringschuiten; te Huizen 121, te Bunschoten 62 botters en 21 bonzen, te zamen met 166 man. Uit Vollenhove namen 32 vischschuiten, uitmakende 16 beugen, deel aan de haringvangst, 8 beugen aan de botvangst en 11 beugen aan de bleivangst.

De *panharingvangst* was niet meer dan middelmatig. Te Harderwijk werden 61,272 tal haring aangebragt. De Urker visschers bragten 300,000 stuks aan, te zamen voor *f* 2,000. Voor Monnickendam

leverde zij in de laatste 6 jaren de volgende uitkomst op. Er werden daar aangebragt in:

	STUKS HARINGEN.	WAARDE.		STUKS HARINGEN.	WAARDE.
1851	19,570,000	ƒ 102,367	1854	13,160,000	ƒ 94,725
1852	19,390,000	" 130,882	1855	10,647,400	" 57,500
1853	14,690,000	" 110,375	1856	15,390,000	" 107,730

Te Huizen werden aangebragt 160 last à ƒ 50 per last. De 22 bokkingrookerijen hielden er zich staande. Te Amsterdam werden ter markt gebragt met 218 vaartuigen 35,000 manden bokking van Monnickendam en nog 9,000 manden van Amsterdam zelf [1]. Te Vollenhove werden aangebragt 7,000 à 8,000 tal, à ƒ 1.60 per tal van 200 stuks. Door vreemde vischschuiten werd er 1,070 tal aangebragt, en van daar naar elders 1,936 tal uitgevoerd. Eene aanzienlijke hoeveelheid bokking ging naar Keulen.

De ansjovisvangst mislukte geheel, zoodat sommigen er geheel van hebben afgezien. Grootendeels komt de ansjovis te Amsterdam ter markt. Men stelde de vangst op slechts 2,000 ankers à ƒ 11½—ƒ20 per anker.

Meer legt men zich dan ook op de *botvangst* toe, die bij vrij ruime vangst goede prijzen opleverde. De visschersstand is te Huizen echter niet welvarend, daar de verdiensten van het bedrijf geen gelijken tred houden met de behoeften. Te Vollenhove werden door 8 beugen 103,200 halve Ned. pond bot, à ƒ 4 per 100 halve pond, aangebragt; terwijl de vangst langs de kust met kleinere vaartuigen en zijden netten 10,700 halve Ned. pond à ƒ 4.80 per 100 halve Ned. ponden opbragt.

De *bleivangst*, die er minder voordeelig was dan in 1855 leverde er 30,200 halve Ned. pond à ƒ 3.25 per 100 halve pond op.

De opbrengst der *palingvisscherij* werd te Kolhorn, gemeente Barsingerhorn, op nieuw op circa ƒ 14,000 geschat. De paling wordt reeds in de zee verkocht. De vangst van paling bedroeg te Vollenhove ƒ 10,400 en die van kuitaal 21,200 halve Ned. pond; de eerste gold ƒ 13 en de andere ƒ 3.50 per 100 halve ponden.

Oester- en mosselvangst. Op Texel was de oestervangst minder voordeelig dan in 1855. Er werden 700,000 oesters gevangen, tegen 1,200,000 in 1855. De prijs was ƒ 20 per duizend, in 1855 ƒ 15. Uit de bewaarplaats aan den Helder werden 700,000 stuks à ƒ 25 per 1,000 afgeleverd. De oestervisscherij te Zoutkamp in Groningen

---

[1] In het geheel werden op de vischmarkt te Amsterdam aangebragt:

Oesters van Texel.......900,000 stuks à	} ƒ 20—ƒ 30 per 1,000.	
" Zeeland..... —		
Bokking van Monnickend..35,000 manden	} " 1.25—ƒ 3.50 per mand.	
" Amsterdam.. 9,000 "		
Steurharing of Eng. bokking.4,000 "	" 3.25	" "

De waarde bedroeg van Texelsche oesters ƒ 22,500, bokking ƒ 82,500, Engelsche bokking ƒ 13,000, te zamen ƒ 118,000, tegen ƒ 86,050 in 1855 en ƒ 92,200 in 1854.

was van weinig beteekenis en leverde slechts *f* 900 op. Voor de Arnemuidensche visschers was de Oestervangst niet, voor die van Bruinisse wèl gunstig.

De eersten vinden weinig baat meer bij de mosselvangst; voor de laatsten was zij voordeelig. Uit Graauw hielden zich 36 visschers bezig met die vangst, welke hun *f* 6,500 (*f* 4,700 meer dan in 1855) opleverde. Voor de visschers van Philippine was zij niet gunstig; de mosselen waren op de kustbanken door de zoogenaamde *Zeester* schier geheel vernietigd. Eenige visschers hebben zich met het weren en opvangen van dit gedierte goede verdiensten verschaft, daar het voor bemesting gezocht en met 50 cents per ton betaald werd.

De *wiermaaijerij* bragt op Texel in 1856 slechts 2,000 balen op, tegen 4,000 in 1855; de prijs bleef op dezelfde hoogte: *f* 6 de 100 pond. Meer bloeijende is deze tak van nijverheid op Wieringen. Daar werden 440,000 ponden zeegras uitgevoerd voor *f* 25,000.

Langs de Noord-Hollandsche kust en op Texel leverde de *schelpvisscherij* 37,264 kub. el schelpen op, geschat op eene waarde van *f* 48,000. Texel leverde meer dan de helft. In Wonseradeel werden daartoe 32 schepen, met 80 à 90 personen bemand, gebezigd. Bij den hoogen prijs der schelpen was zij voor reeders en schippers zeer voordeelig.

XXIII. AMBACHTS- EN FABRIEKNIJVERHEID.

Even als in den vorigen jaarg. onthouden wij ons hier van het mededeelen van uitvoerige opgaven betrekkelijk den toestand der nijverheid, deels omdat weder bij al de menigte van feiten, in de Prov. Verslagen vermeld, het 'er nog zeer verre van verwijderd is, dat wij eene nijverheidsstatistiek bezitten, deels omdat in het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 304 tot 340, die berigten verzameld zijn. In vele opzigten verdienen tevens gekend te worden de *berigten over het fabriekwezen in* 1856, in het *Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid*, 2e reeks, deel V, stuk 6, inzonderheid om de niet onbelangrijke mededeelingen wegens de nijverheid te Rotterdam.

In het algemeen is de toestand van het fabriekwezen en der handwerken in 1856 niet ongunstig geweest, de weverijen uitgezonderd. De gunstige staat van den landbouw oefende volgens algemeene getuigenis een gunstigen invloed op de handwerken uit.

Eene vergelijking der stoomwerktuigen in de verschillende fabrieken in 1854, 1855 en 1856 geeft weder eene niet onbelangrijke vermeerdering te kennen.

Getal stoomwerktuigen in de fabrieken op 31 *Dec.* 1856.

	FABRIEK. EN WERKWINK.	STOOM-WERKTUIG.	KETELS.	PAARDENKRACHT.
N.-Brabant	99	89	126	833—837
Gelderland	38	38	52	501
Z.-Holland	120	134	161	1,761½
N.-Holland	103	151	218	4,610½—4,616½
Zeeland	22	23	27	249
Utrecht	17	18	21	199½—213½
Friesland	23	19	24	236½
Overijssel	38	39	58	722½—727½
Groningen	22	23	32	212
Drenthe	3	3	5	49
Limburg	55	48	80	1,048
	540	585	804	10,422½—10.451½
op 31 Dec. 1855	462	506	702	9,356¾—9,392¾ [1]
〃 〃 〃 1854	428	464	647	7,931¾—7,980¾ [2]

De verleende vrijdommen aan fabrieken wegens steenkolen, bedroegen in 1856, tegenover de 3 vorige jaren als volgt:

	℔ SCHAALKOLEN.	MUD MAATKOLEN.	MUD CINDERS.	TON TURF.
1853	10,801,313	3,743,371	462,243	10,322,884
1854	12,333,792	4,116,627	488,359	10,798,478
1855	12,053,952	4,470.957	501,431	10,682,558
1856	13,013,764	4,613,619	580,671	11,980,853

Bij de wet van 12 Aug. 1857, (*St.* N°. 100) werden de vrijdommen van accijns op den turf en de steenkolen belangrijk uitgebreid.

XXIV. HANDEL, SCHEEPVAART EN SCHEEPSBOUW.

1. *Inrigtingen in het belang van handel en scheepvaart.* Het getal *kamers van koophandel* is sedert de vorige opgaven niet uitgebreid. Omtrent de inrigtingen ter bevordering van het zeevaartkundig en handelsonderwijs verg. men het Verslag over den toestand der scholen; over de handelsschool te Amsterdam, een artikel in *de Economist*, 1858, April. — Krachtig wordt de wetenschappelijke zeevaart steeds bevorderd door de bemoeijingen van het *Kon. Ned. meteorologisch instituut*, waarvan het Verslag over 1856/7 is medegedeeld in de *Staatsc.* 1857, N°. 177; — door het *Collegie Zeemanshoop* enz.; terwijl de meerdere gestrengheid in het afnemen van examens van varenslieden niet anders dan gunstig op de belangen van de scheepvaart kan werken. Zoo werden in 1855 te Amsterdam, bij veror-

---

[1] Ongerekend de p. d. k. van 8 machines.
[2] 〃 〃 〃 〃 〃 〃 11 〃

dening van 15 Aug. 1855 bepalingen op het examineren van varenslieden vastgesteld, welke door de daarmede belaste commissie, na een jaar bestaan te hebben, als zeer doelmatig is beschouwd. Van de 71 zeelieden welke zich in 1856 hebben aangemeld, zijn 18 als bezittende geene genoegzame kennis afgewezen, terwijl van de overigen diploma's zijn afgegeven, aan:

10	als	1e	stuurman,	groote vaart.
16	〃	2e	〃	〃 〃
7	〃	1e	〃	Atlantische en kustvaart.
16	〃	2e	〃	〃 〃 〃
4	〃	3e	〃	〃 〃 〃

De *Yacht-club* te Rotterdam, door wier toedoen tevens de commissie tot bevordering der meteorologische waarnemingen, volgens het stelsel van MAURY, is gevormd, heeft in 1856 een cursus voor het publiek tot stand gebragt over handelswetenschappen, physische aardrijkskunde en scheepsbouw, terwijl te Amsterdam in de afd. koophandel der maatschappij *Felix Meritis* weder voorlezingen en zamensprekingen over handelsonderwerpen plaats hadden.

Als nieuwe instellingen verdient hier mede vermeld te worden de oprigting der *Zeemanshuizen* te Amsterdam, onlangs geopend, en te Rotterdam, waarvan dezer dagen het verslag over 1857 is medegedeeld, waaraan wij hier het volgende ontleenen:

"Tegenover de bezwaren waarmede de eerste Zeemanshuizen buitenslands bij hunne oprigting te kampen hadden, is er geen reden ontevreden te zijn. En zoo de zeeman nog niet zoo algemeen gebruik der inrigting maakt, als in zijn belang wenschelijk zoude zijn, heeft het bestuur te veel vertrouwen in de regtmatige zaak, als dat het niet met gerustheid de toekomst te gemoet zoude gaan. Het Zeemanshuis te Amsterdam, onlangs aan deszelfs bestemming overgegeven, zal, mag men vertrouwen, bijdragen om de waardering dezer inrigtingen door onze zeelieden algemeener te maken. Dat die waardering reeds veld wint, blijkt uit de omstandigheid, dat ongeveer 40 zeelieden vóor de tweede maal, en 6 ten derde maal hun intrek in het Zeemanshuis namen.

"Gedurende het jaar 1857 zijn in het Zeemanshuis opgenomen 432 zeelieden, en bedroeg het aantal kostdagen 6,746, als:

in Januarij...824 dag.	in Mei...... 241 dag.	in Sept.....388 dag.
〃 Febr......993 〃	〃 Junij......316 〃	〃 October..531 〃
〃 Maart.....931 〃	〃 Julij.. ...398 〃	〃 Novemb..576 〃
〃 April.....714 〃	〃 Augustus..320 〃	〃 Decemb..514 〃

derhalve waren er gemiddeld ruim 18 zeelieden in het huis, terwijl elk hunner 15½ dagen daarin verbleef.

"Het bestuur had het genoegen, buiten de gelden tijdelijk aan den Directeur door de schepelingen toevertrouwd, nog *f* 2,235, — voor twaalf hunner, in de Spaarbank te dier Stede te beleggen en waarvan de boekjes bij den Penningmeester in bewaring verblijven.

"In de maand Augustus werd de Zeevaartkundige School in het Zeemanshuis overgebragt, alsmede de zittingen der Commissie tot examinatie van varenslieden.

"Op den 31sten December waren 5 stuurlieden en leerlingen in het huis.

"Het gedrag der zeelieden liet in het algemeen niets te wenschen over, was ordelijk, en velen betuigden aan den Directeur bij het verlaten van het huis, hunne dankbaarheid voor de zorgen aan hunne belangen besteed.

"Het gebouw verkeert in besten toestand, terwijl de tuin mede dit jaar is in orde gebragt.

"Het bestuur ontving aan giften in eens *f* 832, waaronder *f* 500 van de Nederlandsche Handel-Maatschappij en aan jaarlijksche bijdragen *f* 861.10, terwijl door bijna alle heeren Reeders hun 1½ c. per ton van hunne uitgezonden schepen is toegezegd, welke door de welwillende medewerking van Heeren Cargadoors wordt uitbetaald. Deze brengen zooveel mogelijk dit tonnegeld eveneens in rekening aan de vreemde schepen. Dit alles heeft in het laatste half jaar opgebragt eene som van *f* 932.70. Bovendien ontving het bestuur nog eenige geschenken van boeken enz."

2. Omtrent den *binnenlandschen handel*, *kleinhandel en winkelnering* kan de statistiek niet dan onvolledig zijn. De meerdere aanvoeren ter markt in 1856, de openstelling van nieuwe markten enz. zijn bewijzen, dat deze takken van bestaan in dat jaar in het algemeen bloeiden, voor een groot deel veroorzaakt door de ontwikkeling van den landbouw. De mededeelingen dienaangaande uit de *Prov. Verslagen* zijn bijeengevoegd in het *Stat. Jaarb.* 1858, bl. 341—354.

3. *Binnenlandsche scheepvaart.* Op bl. 106 wordt op de vermeerdering der stoombooten, zoover zij gerekend worden te behooren tot de koopvaardijvloot, meer bepaald de aandacht gevestigd. In hoeverre nu deze onder de volgende cijfers voorkomen, is ons onbekend, maar daaruit blijkt toch niet minder de vermeerdering der binnenlands varende stoombooten. Uit de volgende vergelijking blijkt, dat het aantal stoombootdiensten in 1856 belangrijk is toegenomen. Er waren 31 Dec. 1856 (volgens het (*Stat. Jaarb.* 1858), bl. 340:

	STOOMBOOTEN.	WERKTUIGEN.	KETELS.	PAARDENKRACHT.
N.-Brabant	6	10	6	344
Gelderland	7	8	8	550
Z.-Holland	59	102	72	5,426
N.-Holland	31	56	35	1,860
Zeeland	8	11	8	524
Utrecht	1	1	1	45
Friesland	6	8	6	265
Overijssel	12	21	17	770—780
Groningen	2	3	3	64—74
Drenthe	〃	〃	〃	〃
Limburg	16	18	19	693
Totaal 31 Dec. 1856	148	238	175	10,541—10,561
〃 〃 1855	122	147	—	8,820— 8,840
〃 〃 1854	108	177	126	7,595— 7,615
〃 〃 1853	100	168	118	6,911

Dat vele beurtveren met trek- en zeilschepen hieronder lijden, is natuurlijk; doch opmerkelijk is het, hoe bij die concurrentie en die der spoorwegen, van sommige beurtveren nog veel gebruik gemaakt wordt.

Zoo werd bijv. van het trekschuitenveer tusschen Amsterdam en Haarlem in 1856 nog gebruik gemaakt:

	door	28,230	personen.
in 1855	〃	26,688	〃
〃 1854	〃	31,340	〃
〃 1853	〃	28,587	〃
〃 1852	〃	32,119	〃

Het aantal schepen voor de *binnenvaart* en het *verkeer op de binnenwateren en rivieren* is niet met juistheid op te geven. Uit de volgende opgaven blijkt echter, dat zij zeer aanzienlijk zijn.

Volgens het officiële handelsverslag zijn in 1856 uit en van het buitenland in- en uitgeklaard het volgend aantal schepen, waarbij wij de cijfers der 5 vorige jaren voegen:

LANGS:	1851.	1852.	1853	1854.	1855.	1856.
de Maas	11,328	10,655	9,057	9,798	10,784	10,904
〃 〃 (het Zijkanaal)	3,735	4,074	5,602	6,340	5,708	6,495
〃 Zuid-Willemsvaart	722	766	637	766	721	711
〃 Rijn, Waal en IJssel (Lobith)	8,452	9,496	9,598	10,759	11,679	12,111
〃 Berkel	301	247	218	423	369	448
het Kan. van Terneuzen	1,515	2,132	2,018	2 439	2,040	2,281
de Vaart van Brugge	106	56	86	75	44	83
〃 Schelde (Bath)	9,683	9,570	8.556	8,552	7,805	9,836
〃 Vecht in Overijssel	564	540	445	420	521	496
	36,431	37,536	36,217	39,592	39,662	43,365

Houtvlotten langs den Rijn ....108.......115

Wat bepaaldelijk *de Rijnvaart* betreft, worden jaarlijks in de *Staatscourant* breedvoerige tabellen medegedeeld omtrent de scheepvaart-beweging aan het kantoor te Lobith, waaruit het volgende:

				WAARONDER STOOMBOOTEN.		
	OPVAART.	AFVAART.	TOTAAL.	OPVAART.	AFVAART.	TOTAAL.
1853	4,653	5,039	9,692	1,366	1,365	2,731
1854	5,981	6,202	12,183	1,581	1,584	3,165
1855	5,572	5,956	11,528	1,559	1,560	3,119
1856	5,845	6,194	12,039	1,601	1,608	3,209
1857	5,157	5,264	10,421	1,322	1,315	2,637

ongerekend de houtvlotten: in 1853 130, in 1854 113, in 1855 148, in 1856 122, in 1857 102. Zie verder *Staatscourant* 1858, N°. 35, alsmede ons overzigt van de *Rijnvaart*.

Overigens bevatten omtrent de binnenvaart de Prov. Verslagen de volgende mededeelingen:

	GEPASSEERDE VAARTUIGEN.	
N.-Brabant en Limburg.	1855.	1856.
Kanaal van Luik naar Maastricht (Ned. gedeelte)	5,837	6,357
[1] Z.-Willemsv. (totaal van al de sluizen op Ned. gebied.	46,159	55,167
[2] Eindhovensche kanaal	853	445
De Dintel (sluis aan den mond	2,093	2,538
De Mark langs Zevenbergen	2,610	2,951
Rosendaalsche en Steenbergsche vliet beneden sluis.	1,916	2,445
〃 〃 〃 〃 boven 〃	1,291	1,572

Te Breda kwamen in 1856, behalve houtvlotten, kleinere schuiten en beurtschepen, aan 481 schepen, metende 19,431 tonnen.

In het havenkanaal te Veghel kwamen, behalve de beurtschepen, 615 vaartuigen aan met 11,764 tonnen.

De haven van Waalwijk voeren in en uit 685 schepen met 9,167 tonnen; het getal buitenlandsche schepen met steenkolen was 35 met 4,920 tonnen.

Bergen-op-Zoom	telde	29 beurt- en andere schepen, metende 124 tonn.			
Oosterhout	〃	50 schepen.			
Rosendaal	〃	36 〃	met	1,925	tonnen.
Steenbergen	〃	9 〃	〃	342	〃
Zevenbergen	〃	26 〃	〃	1,232	〃
Heusden	〃	3 beurtschepen	〃	100	〃
Grave	〃	11 schep. en aken	〃	225	〃
Geertruidenberg	〃	25 〃	〃	518	〃 (waaronder 1 stoomboot).

[1] Sluisgelden in 1855 ƒ 18,150, in 1856 ƒ 23,783, waarvan voor het N.-Brabantsche gedeelte ƒ 17,549, met inbegrip van ƒ 341 bakengeld op de Dieze, klimmende met grasverpachting, visscherij enz. tot ƒ 19,269 of ƒ 1,742 per uur van 5 mijl. De totale kosten voor het N.-Brabantsche gedeelte waren ƒ 38,100 of ƒ 3,464 per uur. Het kanaal (N.-Brabantsche gedeelte) is lang 54,990 ellen en telt 14 schutsluizen, 18 ophaalbruggen, waarvan 9 over de sluizen, 1 vaste brug over de A en 30 duikers, waarvan 9 onder het kanaal. (*Prov. Verslag* 1856, bl. 300).

[2] In het Verslag wordt gezegd de *groote* aanvoer is ontstaan door de aanzienlijke aanvoeren van grind en klinkers voor de nieuwe wegen; terwijl het cijfer bijna de helft *minder* is.

Gelderland. Door de sluizen aan de Berkel gezamenlijk zijn in 1856 geschut 3,776 schuiten en 399 houtvlotten.

Door de Rijnbrug te Arnhem passeerden 1857 schepen, 87 houtvlotten en 803 stoombooten.

Langs den IJssel bij Zutphen passeerden 2,882 schepen, terwijl er 884 aan den wal hebben aangelegd.

De opbrengst van het sluisgeld op het Apeldoornsche kanaal bedroeg *f* 6,892, of *f* 979 meer dan in 1855.

Zeer levendig was het scheepvaartverkeer te Zutphen. Aldaar hebben in 1856 gelost 35 schepen, met 2,216 tonnen met scheeps- en timmerhout, en zijn daarmede geladen 128 schepen met 7,221 ton; 3 schepen met brandhout hebben er gelost; 37 met 2,323 tonnen zijn daarmede bevracht. Voorts losten er 366 schepen met 15,731 tonnen geladen met turf; terwijl er 14 schepen met lompen te zamen van 656 tonnen gelost, en 3 metende 88 ton daarmede geladen werden. De 24 beurtschepen, te zamen van 1,335 tonnen, zijn van Zutphen vertrokken en aangekomen 311 malen. De boot tusschen Rotterdam en Deventer deed 71 reizen, die van Zutphen op Amsterdam 308, die op Keulen 84, op Arnhem 76 en op Kampen 160. Behalve de openbare middelen van vervoer waren alhier gepatenteerd 45 schepen met 2,569 tonnen.

Ongerekend de beurtschepen op Amsterdam en Rotterdam kwamen te Apeldoorn aan 297 schepen met 11,945 ton, en vertrokken 110 met 5,600 ton.

Z.-Holland. Het kanaal van Voorne werd in 1856 bevaren door:

	2,576	koopvaard.,	724	zeestoombooten,	339	visschersschep,	2,631	binnenl.	vaartuig.
in 1855	2,496	〃	491	〃	203	〃	1,905	〃	〃

Zederikkanaal. Geschut te Gorinchem 6,329, te Arkel 5,407, te Vianen 4,260, sluis- en bruggelden *f* 17,066 (in 1855 *f* 13,741).

Het aantal schepen voor de binnenvaart wordt aldus opgegeven:

Brielle	21	met	328	tonnen,	of	4	schepen	en	40	tonnen	meer	dan	in	1855.
Delft	185	〃	〃	〃	〃	4	〃	〃	〃	〃	minder	〃	〃	〃
Dordrecht	61	〃	2,672	〃	〃	3	〃	〃	103	〃	meer	〃	〃	〃
Gorinchem	85	〃	1,163	〃	〃	9	〃	〃	379	〃	minder	〃	〃	〃
Gouda	51	〃	968	〃	〃	8	〃	〃	117	〃	meer	〃	〃	〃
's Hage	229	〃	1,908	〃	〃	7[1]	〃	〃	23	〃	minder	〃	〃	〃[1]
Maassluis	36	〃	475	〃	〃	5	〃	〃	86	〃	meer	〃	〃	〃
Vlaardingen	61	〃	1,146	〃	〃	2	〃	〃	99	〃	〃	〃	〃	〃
Woerden	54	〃	786	〃	〃	3	〃	〃	45	〃	〃	〃	〃	〃

Te Gouda was in 1856 de binnenlandsche scheepvaart levendiger geweest en bij vergelijking met 1855 met 3,272 schepen vermeerderd. Door de beide sluizen te zamen werden geschut 25,568 vaartuigen, van welke 466 buitenlandsche.

De haven van Schiedam werd bezocht door 5,909 binnenlandsche vaartuigen, metende 135,937 tonnen.

Rotterdam. Ongerekend de 440 vaartuigen, behoorende tot de

[1] 7 schepen meer.

openbare middelen van vervoer, metende 21,852 tonnen en gemeenschap hebbende met 238 plaatsen, kwamen in 1856 te Rotterdam aan, en vertrokken van daar 1,471 binnenvaartuigen, met 42,890 tonnen. Van binnenlandsche vaartuigen is aldaar in 1856 havengeld betaald:

bij het jaar...1,175	schepen,	met	40,172	tonnen.
〃 de reis....7,569	〃	〃	245,695	〃
8,744	schepen,	met	285,867	tonnen.

Er kwamen aldaar aan:

	1854.	1855.	1856.
Binnenlandsche stoombooten....	6,155	7,752	8,503
Antwerpsche 〃	222	29	215
Gend en Neuzen 〃	〃	42	49
Rijn- 〃	605	545	892
	6,982	8,368	9,659

Op ult° Dec. 1856 bestonden er 15 stoomsleepdiensten.

Het aantal schepen voor de binnenvaart in N.-Holland, geene openbare middelen van vervoer zijnde, wordt aldus voor 1855 en 1856 opgegeven:

	1855.		1856.			1855.		1856.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONN.		SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Alkmaar.....	90	1,600	90	1,600	Medemblik....	9	480	7	420
Amsterdam..	268	14,402	312	18,749	Monnickend..	28	389	26	362
Edam........	84	2,193	92	2,620	Purmerende..	12	241	11	234
Enkhuizen....	18	949	18	916	Weesp.......	10	140	10	129
Haarlem......	48	1,636	49	1,953	Zaandam.....	70	2,100	70	2,100
Hoorn	27	1,342	31	1,503	Platte land..	639	17,366	684	18,264

Een totaal-cijfer opleverende van schepen 1,400 tonnen 48,850
in 1855....1,303 〃 42,838

De uitbreiding der stoomvaart in N.-Holland blijkt uit het volgende:

1853....13	ondernemingen,	20	stoombooten,	38	machines.
1854....16	〃	25	〃	46	〃
1855....17	〃	33	〃	59	〃
1856....19	〃	40	〃	73	〃

Behalve de boot van Texel op het Nieuwe Diep varen alle van of op Amsterdam; de buitenslands varende zijn onder deze cijfers mede begrepen.

De stoomsleepdienst aan het Nieuwe Diep heeft in 1856 373 schepen in- en 437 uitgesleept.

Die op het IJ voor Amsterdam tot over Pampus 1,305 vaartuigen, tegen 1,141 in 1855.

Zie hier de opgaven der gepasseerde vaartuigen langs de binnenwateren in N.-Holland:

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
Zeesluis te Muiden…….	6,827	6,234	7,531	?	?
Sluis aan het huis te Drecht.	10,973	13,681	14,444	11,931	13,701
Sluizen te Spaarndam…	20,801	19,239	19,487	18,994	18,457[1]
Sluis te Weesp………	14,264	13,788	15,651	13,743	13,559
〃 〃 Edam……….	1,796	1,836	1,916	1,721	1,414
〃 〃 Monnickendam….	750	364	389	492	369
Kleine sluis te Zaandam, c. a.	7,000	7,600	4,570	10,300	9,200
Groote 〃 〃 〃	—	—	16 à 1700	?	?

Van de volgende sluizen is het aantal schepen niet bekend, doch alleen de pachtsommen of sluisgelden:

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
Zeesluis te Muiden. .	*f* —	*f* —	*f* —	*f* 4,800	*f* 4,520
Amstel-schutsluis te Amsterdam…..	〃 11,600	〃 12,100	〃 12,300	〃 11,725	〃 11,759
Overtoomsche sluis.	〃 14,400	〃 14,400	〃 14,600	〃 15,200	〃 14,966
Sluis te Nauerna…	〃 2,230	〃 2,230	〃 2,990	〃 2,990	〃 2,700

Groot Noord-Hollandsch Kanaal. Vijfjarig overzigt:

KOOPVAARDIJSLUIS TE NIEUWEDIEP.

	ZEESCHEPEN IN:				
	LADING.		BALLAST.		BINNENVAART.
	AANTAL.	TONNEN.	AANTAL.	TONNEN.	AANTAL.
1852…..	1,458	355,411	363	124,165	3,655
1853…..	1,375	333,251	434	141,556	3,258
1854…..	1,375	334,985	393	116,849	3,262
1855…..	1,626	406,635	482	141,538	3,015
1856….	1,779	476,226	566	172,729	3,292

	SLUIS BIJ HET ZAND.		WILLEMSLUIS.		SCHUTSLUIS TE PURMERENDE.	
	BINNENL. VAART.	TULT BALKEN.	ZEESCHEP.	BINNENL. VAART.	ZEESCHEP.	BINNENL. VAART
1852….	5,163	4,649	1,369	13,406	1,367	8,906
1853….	6,085	11,796	1,210	14,088	1,215	8,988
1854….	7,134	6,901	1,319	12,278	1,302	9,367
1855 …	6,485	7,609	1,397	10,597	1,398	8,478
1856….	7,354	12,426	1,548	13,241	1,516	10,687

Ongerekend de schepen der visschers aldaar te huis behoorende, werden de *havens der Zuiderzee* door het volgende getal schepen bezocht. Haven op of te:

---

[1] Ongerekend 2,481 (in 1855 2,375, in 1854 2,557) lengte houtvlotten en 30 (in 1855 34, in 1854 25) partijen losse balken.

	Texel beoosten het Oude Schild.	Terschelling.	Vlieland.	Urk.	Marken.	Huizen.	Schokland.	Blokzijl.	Kuinre
1852	514	662	138	499	198	"	516	1,678	1,295
1853	574	704	69	568	178	"	400	1,618	1,525
1854	511	773	99	538	183	"	566	1,614	1.423
1855	664	688	108	456	162	"	329	1,439	1,320
1856	667	692	81	357	185	353	506	1,312	1,209

Kanaal van Neuzen. Ongerekend de zeeschepen, ten getale van 387, (in 1855 285, in 1854 315, in 1853 277, in 1852 392 en in 1851 432), werd dit kanaal door het volgende aantal binnenvaarders bevaren, waarbij moet worden opgemerkt, dat in 1854 een menigte baggerschuiten bij de uitdieping zijn gebezigd:

1852	2,510	vaart.	metende	te	zamen	123,093	tonnen,	of	gemiddeld	ieder	49.04	tonnen.
1853	2,719	"	"	"	"	135,382	"	"	"	"	49.79	"
1854	6,081	"	"	"	"	157,713	"	"	"	"	25.94	"
1855	2,517	"	"	"	"	112,594	"	"	"	"	44 73	"
1856	3,654	"	"	"	"	167,037	"	"	"	"	45.71	"

Ook de vaart op het zijkanaal naar de Axelsche sassing is toegenomen. Het aantal vaartuigen en tonnen bedroeg:

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
vaartuigen	234	182	378	430	544
tonnen	11,380	6,974	11,035	14,171	18,692

Er kwamen binnen te:

Middelburg . . . 1,609 rivierschepen, behalve de reizen van 3 stoombooten, 8 beurtschepen en 3 zandschuiten.

Zierikzee . . . . . 1,111 schepen metende 34,285 tonnen onder Ned. vlag (in 1855 219 schepen en 6,222 ton minder).

54 schepen of 4 meer dan in 1855, onder Belgische vlag met 1,277 tonnen.

Utrecht. De sluis te Vreeswijk zijn in 1856 in- en uitgevaren 13,921 schepen, van welke 229 ijzeren. De houtvlotten hadden 2,542 ellen lengte. In 1855 bedroeg het getal schepen 3,328 minder.

Te Utrecht liepen binnen en losten 1,938 vaartuigen, met 100,191 tonnen, of 159 en 6,615 minder dan in 1855.

Friesland. Ongerekend de openbare middelen van vervoer waren in 1856 in Friesland 3,056 binnenvaartuigen, metende 51,498 ton, in 1855 3,060 en 50,285. Omtrent de vaart op de binnenwateren wordt alleen vermeld, dat door de Lindesluis passeerden 3,230 schepen, of 669 meer dan in 1855.

Overijssel. Alleen van Zwolle en Kampen wordt het getal binnenvaartuigen opgegeven, bedragende voor de eerstgenoemde stad 142, metende 4,293 tonnen, behalve de openbare middelen van vervoer, en voor Kampen 15 boven en 77 beneden 50 tonnen.

De tonnenlast der te Deventer uit- en ingegane schepen wordt op 102,536 begroot. Het Keteldiep te Kampen kwamen binnen 1,604, en verlieten 1,776 vaartuigen (in 1855 1,915 en 1,885).

Omstreeks 1,000 schepen voeren het Ganzendiep uit. De beweging door de sluis te Ane aan de Dedemsvaart was iets levendiger dan in 1855.

In de 3 laatste jaren voeren het volgende aantal schepen langs de Overijsselsche vaarten en kanalen:

	1854.	1855.	1856.
Dedemsvaart en zijtakken	8,788	7,238	7,399
Willemsvaart	10,557	10,525	11,605
Steenwijkerdiep	2,160	2,120	1,980
Vaart door Hasselt	9,718	7,675	7,984
Nieuwe Vecht	14,263 en 218 houtvl.	11,412 en 81 houtvl.	12,157 en 98 houtvl.
Mallegat	481	?	?
Turfvaart te Vrieseveen	4,500	4,300	4.500
Beukersgracht	508	575	560
Engbertsgracht	590	618	610
Trekvaart van Kampen en Genemuiden, door Mastenbroek naar de Rademakerszijl	1,094	?	?
Zuidveener A	1,040	1,070	960
Aa of Bornsche Beek	543	489	570
Moespotsche Vaart	67	50	50 [1]

Van eenige andere vaarten is slechts weder de pachtsom of opbrengst der sluizen bekend, als:

De Aremburgergracht *f* 2,620; het Meppelerdiep *f* 14,000; de Kalembergergracht *f* 3,540, het Mallegat *f* 430, het Zwolsche diep *f* 16,514, het Kanaal van Zwolle tot Almelo *f* 16,779.

Drenthe. Volgens de aanslagen in het patentregt 1856/7 waren in dit gewest:

335	overdekte vaartuigen, metende	19,674 tonnen.
521	onoverdekte " "	12,026 "
856		31,700 tonnen.

Behalve de openbare middelen van vervoer en de zoogenaamde bokken in de veenen hadden:

	VAARTUIGEN.		VAARTUIGEN.	
	OVERDEKTE	METENDE TONN.	ONOVERDEKTE	METENDE TONN.
Hoogeveen	140	8,393	239	6,884
Smilde	37	3,070	28	807
Assen	12	472	15	134

Voorts Meppel 172, Anlo 2 vaartuigen; Gieten 2 vaartuigen met 169 ton; Gasselte 42 tjalken met 3,780 ton.

Langs de Drentsche Hoofdvaart zijn afgekomen:

[1] En 30 punters.

	VAN HET BOVENPAND.	VAN HET BENEDENPAND.	TOTAAL.	TREK- EN VEERSCHEP. HET BENEDENPAND AFGEVAREN.
1856.....	5,363	285	5,648	848 maal.
1855......	5,431	229	5,660	667 „
1854......	5,146	287	5,433	507 „
1853......	4,909	295	5,204	487 „
1852......	6,004	363	6,367	565 „

Van de 5,363 schepen van het bovenpand in 1856 waren 4,216 geladen met turf, 225 met andere waren en 74 ongeladen. De opbrengst der vaart was *f* 19,528 of *f* 575 meer dan in 1855.

Van het bovenpand der Hoogeveensche vaart, het pand boven sluis VI, zijn in 1856 afgevaren 6,310 schepen met 195,073 tonnen; van het pand tusschen de genoemde sluis en sluis II 1,833 met 34,580 tonnen, en uit Meppel, dat is boven sluis I, behalve 1,547 kleine of ongemeten vaartuigen, 3,681 met 80,924 tonnen. Het afvaartsgeld bragt op deze vaart in 1856 op *f* 26,003 of *f* 895 meer dan in 1855, *f* 5,246 meer dan in 1854 en *f* 2,254 meer dan in 1853.

Het Oranjekanaal zijn, over eene lengte van 5 uren, van Smilde tot in de Odoornerveenen, op- en afgevaren 663 vaartuigen.

4. *Buitenlandsche handel en scheepvaart.* In de 3e afdeeling van dezen jaargang is behandeld het *Verslag van den handel en scheepvaart* over 1856 enz. Wij bepalen ons daarom hier tot de volgende vergelijkingen en het gewone overzigt der consulaire handelsberigten.

1°. STAAT DER IN- EN UITGEKLAARDE ZEESCHEPEN VAN 1831—1857 [1].

INGEKLAARD.

GEMIDDELD PER JAAR VAN	ONDER NEDERLANDSCHE VLAG. SCHEPEN.	TONNEN.	ONDER ANDERE VLAGGEN. SCHEPEN.	TONNEN.	TOTAAL. SCHEPEN.	TONNEN.	BOVENDIEN NOG IN BALLAST. SCHEPEN.	TONNEN.
1831—1835	2,098	234,002	3,113	379,080	5,211	613,086	360	24,949
1836—1840	2,544	314,050	3,002	474,854	5,546	788,905	397	25,920
1841—1845	2,596	367,776	3,261	537,792	5,857	905,568	357	22,042
1846—1850	3,190	442,145	3,514	602,397	6,764	1,044,542	506	59,383
1851—1855	3,319	509,872	3,627	648,617	6,946	1,158,489	484	80,083
in 1855 afz.	3,688	571,566	4,100	731,884	7,788	1,303,450	469	81,093
〃 1856	3,611	611,206	4,366	798,481	7,977	1,409,687	537	69,432
〃 1857	3,707	646,048	4,585	899,885	8,292	1,545,933	491	67,386

UITGEKLAARD.

	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
1831—1835	1,190	155,333	1,900	217,990	3,090	373,321	2,537	280,172
1836—1840	1,725	245,246	1,904	270,677	3,629	515,929	2,365	321,675
1841—1845	1,896	283,661	1,748	267,359	3,644	551,019	2,623	390,621
350	2,224	317,045	2,106	368,566	4,330	685,611	2,955	444,243
355	2,251	359,256	2,206	435,332	4,457	794,589	3,213	500,754
5 afz.	2,243	391,034	1,999	419,092	4,242	810,126	4,203	633,544
6	2,524	473,554	2,282	478,571	4,806	925,125	3,409	613,143
7	2,538	507,412	2,113	508,545	4,651	1,015,957	4,182	669,323

---

[1] ...gens mededeeling in de *Staatscourant* 1858, N°. 32.

2[1]. OVERZIGT VAN DEN IN-, UIT- EN DOORVOER VAN EENIGE DER VOORNAAMSTE HANDELSARTIKELEN, GEDURENDE DE JAREN 1846—1855 GEMIDDELD, EN OVER 1856 EN 1857 AFZONDERLIJK [1].

RTIKELEN.		ALGEM. INVOER.	INVOER TOT VERBRUIK.	ALGEM. UITVOER.	UITV. UIT HET VRIJE VERKEER.	DOORVOER.
VER (eetbare) ponden.						
	1846—1850 gemidd.	140,258	89,567	10,982,636	10,930,968	51.663
	1851—1855 〃	319,561	170,963	13,617,816	13,468,561	149,256
	in 1856	623,085	368,892	15,306,182	15,051,742	254,440
	〃 1857	317,732	264,119	13,441,019	13,407,736	33,283
DOGERIJEN. waarde in guldens.						
	1846—1850 gem.	2,375,811	776,688	1,985,026	396,078	1,588,969
	1851—1855 〃	4,660,029	1,225,360	4,094,367	753,648	3,340,718
	in 1856	5,429,151	1,305,439	5,116,422	818,013	4,298,409
	〃 1857	4,971,243	1,092,535	4,794,920	844,512	3,950,408
REN van katoen, ongetwijnd en ongeverwd. ponden.						
	1846—1850 gem.	9,501,094	3,172,872	6,273,939	83,294	6,190,645
	1851—1855 〃	13,750,152	5,163,018	8,635,421	111,516	8,523,905
	in 1856	13,209,831	4,497,917	9,237,118	86,164	9,150,954
	〃 1857	14,851,451	4,697,117	10,463,271	170,789	10,292,482
REN van katoen, getwijnd of geverwd. ponden.						
	1846—1850 gem.	1,198,870	234,606	992.071	43,451	948,620
	1851—1855 〃	1,532,734	229,369	1,399,580	106,998	1,292,382
	in 1856	2,421,105	216,489	2,305,620	101,700	2,203,920
	〃 1857	2,461,567	310,086	2,241,847	105,457	2,136,390
DESTILLEERD op fust, vaten.						
	1846—1850 gem.	32,865	6,751	105,567	80,238	25,289
	1851—1855 〃	27,438	6,471	137,729	114,749	22,979
	in 1856	35,779	4,252	199,928	171,309	28,619
	〃 1857	62,926	4,620	253,221	194,972	58,249
ANEN. Tarwe, lasten.						
	1846—1850 gem.	30,685	15,758	26,828	12,067	14,762
	1851—1855 〃	22,723	17,052	21,422	13,737	7,685
	in 1856	22,584	21,156	14,892	13,316	1,576
	〃 1857	17,573	15,685	16,638	14,664	2,024

Volgens de *Staatsc.* 1856, N°. 28 en 1858, N°. 40. Hierbij zij opgemerkt, dat de cijfers voor 7 slechts voorloopige opgaven zijn, doch het verschil zal als gewoonlijk onbeduidend zijn. Bij ernige artikelen is het verschil echter nog al belangrijk.

ARTIKELEN.		ALGEM. INVOER.	INVOER TOT VERBRUIK.	ALGEM. UITVOER.	UITV. UIT HET VRIJE VERKEER.	D.
Rogge, lasten.						
	1846—1850 gem.	62,503	42,599	15,758	561	[illegible]
	1851—1855 〃	46,952	42,669	16,142	7,433	[illegible]
	in 1856	54,788	53,864	11,833	10,619	[illegible]
	〃 1857	78,111	75,481	8,026	5,739	2
Gerst, lasten.						
	1846—1850 gem.	17,869	15,507	11,297	8,607	2
	1851—1855 〃	21,266	21,001	8,892	6,342	
	in 1856	23,559	23,546	16,453	16,439	
	〃 1857	26,901	24,752	17,091	14,891	2,
Boekweit, lasten.						
	1846—1850 gem.	6,449	6,308	345	160	
	1851—1855 〃	7,893	7,926	251	244	
	in 1856	4,308	4,308	222	222	
	〃 1857	3,755	3,755	155	155	
Haver, lasten.						
	1846—1850 gem.	883	493	19,719	19,225	[illegible]
	1851—1855 〃	768	724	16,402	16,367	
	in 1856	1,290	1,000	29,487	29,196	[illegible]
	〃 1857	1,099	1,029	16,008	15,938	
IJZER (Ruw). waarde in guldens.						
	1846—1850 gem.	3,988,093	1,881,327	2,204,172	129,359	2,074,9
	1851—1855 〃	6,241,751	3,596,607	3,562,484	956,891	2,605,5
	in 1856	9,754,276	9,050,099	5,598,618	4,911,561	687,0
	〃 1857	12,507,342	12,423,663	7,702,597	7,618,918	83,6
IJZERWERK. waarde in guldens.						
	1846—1850 gem.	1,750,853	649,991	1,357,316	261,326	1,095,9
	1851—1855 〃	2,929,354	1,351,828	1,863,109	309,256	1,553,8
	in 1856	3,710,753	1,557,796	2,550,005	409,149	2,140,8
	〃 1857	3,500,936	1,471,477	2,780,630	791,788	1,988,8
INDIGO. ponden.						
	1846—1850 gem.	1,203,459	682,015	1,194,059	761,264	432,8
	1851—1855 〃	956,887	510,147	960,593	537,454	423,1
	in 1856	969,810	459,454	881,591	422,098	459,4
	〃 1857	1,248,869	564,947	1,158,902	611,131	547,77
KAAS. ponden.						
	1846—1850 gem.	229,478	95,833	20,704,524	20,572,139	132,38
	1851—1855 〃	482,226	114,490	24,580,055	24,216,750	363,30
	in 1856	549,136	199,499	26,283,439	25,944,798	338,64
	〃 1857	587,823	107,295	29,581,156	29,101,244	479,91
KATOEN. (ongesponnen) ponden.						
	1846—1850 gem.	10,490,058	9,443,577	9,907,746	8,403,115	1,484,6
	1851—1855 〃	15,576,752	15,451,967	13,980,110	13,881,518	98,5
	in 1856	16,646,257	16,646,257	17,391,857	17,391,817	[illegible]
	〃 1857	21,267,613	21,276,613	18,146,721	18,146,721	[illegible]

ARTIKELEN.		ALGEM. INVOER.	INVOER TOT VERBRUIK.	ALGEM. UITVOER.	UITV. UIT HET VRIJE VERKEER.	DOORV.
KOFFIJ. ponden.						
	1846—1850 gem.	50,472,094	46,025,366	41,851,362	35,343,627	6,507,735
	1851—1855 〃	63,208,809	57,488,208	50,495,386	44,110,619	6,384,767
	in 1856	81,406,812	80,914,809	58,333,857	57,874,154	459,703
	〃 1857	73,386,587	73,293,414	45,567,467	45,474,294	93,173
MANUFACTUREN van zijde, katoen, hennep, vlas, enz. waarde in guldens.						
	1846—1850 gem.	18,999,601	12,403,056	11,838,139	5,363,147	6,474,992
	1851—1855 〃	22,759,891	14,283,633	16,638,660	8,188,436	8,450,224
	in 1856	26,396,409	16,088,019	18,791,738	8,117,768	10,673,970
	〃 1857	24,977,209	16,406,860	16,007,917	7,137,328	8,870,589
Id. van wolle, lakens enz. ponden.						
	1846—1850 gem.	445,848	376,333	90,667	22,687	67,979
	1851—1855 〃	544,222	408,869	98,855	35,855	63,000
	in 1856	582,423	505,036	87,583	11,967	75,616
	〃 1857	572,254	504,532	75,688	8,946	66,724
Id. van wolle, de 6 el meer dan 1 pond. ponden.						
	1846—1850 gem.	512,930	374,472	187,873	49,620	138,253
	1851—1855 〃	331,294	235,254	146,984	50,874	96,109
	in 1856	354,192	183,471	238,090	68,936	169,154
	〃 1857	312,646	169,998	223,380	83,536	139,844
Id. van wolle, de 6 el minder dan 1 pond. waarde in guldens.						
	1846—1850 gem.	3,228,776	2,056,581	1,280,928	113,687	1,167,240
	1851—1855 〃	3,774,362	2,485,291	1,344,802	63,878	1,280,924
	in 1856	4,272,952	2,877,914	1,483,718	97,418	1,386,300
	〃 1857	4,931,993	3,427,693	1,601,271	118,388	1,482,883
OLIE van plat en rond zaad. vaten.						
	1846—1850 gem.	12,018	789	33,092	14,089	19,003
	1851—1855 〃	30,964	101	70,280	39,895	30,395
	in 1856	40,161	197	78,767	38,490	40,277
	〃 1857	47,021	3,001	67,521	25,692	41,829
RIJST. ponden.						
	1846—1850 gem.	22,484,409	21,206,128	6,175,783	5,121,662	1,052,122
	1851—1855 〃	39,278,327	31,727,796	17,386,456	11,059,567	6,326,889
	in 1856	91,601,363	83,435,664	20,911,352	17,003,935	3,907,417
	〃 1857	52,879,659	52,921,393	21,684,674	19,515,802	2,168,872

ARTIKELEN.		ALGEM. INVOER.	INVOER TOT VERBRUIK.	ALGEM. UITVOER.	UITV. UIT HET VRIJE VERKEER.	
STIEREN, ossen, koeijen en vaarzen. stuks.						
	1846—1850 gem.	4,173	3,725	50,624	50,156	
	1851—1855 〃	5,689	4,935	74,095	73,337	
	in 1856	4,373	3,910	72,547	72,087	
	〃 1857	4,221	3,875	75,652	75,306	
SCHAPEN. stuks.						
	1846—1850 gem.	3,149	2,073	128,709	127,653	
	1851—1855 〃	7,992	5,081	180,694	177,776	
	in 1856	6,025	4,893	152,667	151,535	
	〃 1857	5,867	4,907	149,080	148,120	
SUIKER (ruwe) ponden.						
	1846—1850 gem.	103,795,116	65,201,878	32,062,730	7,099	32,05
	1851—1855 〃	109,977,064	74,361,824	34,501,014	3,505	34,497
	in 1856	111,737,648	67,116,350	38,948,961	6,554	38,942
	〃 1857	97,363,752	60,535,819	41,923,476	68,403	41,855
Id. (geraffineerde) ponden.						
	1846—1850 gem.	372,394	2,466	47,216,350	46,838,858	377,
	1851—1855 〃	797,892	5,374	55,431,497	54,659,538	771,
	in 1856	487,278	1,054	47,344,848	46,858,881	485,
	〃 1857	177,728	1,423	42,126,960	41,950,092	176,
TABAK in rollen of bladen, ponden.						
	1846—1850 gem.	11,423,145	8,310,189	10,768,568	6,960,347	3,808,
	1851—1855 〃	13,491,684	9,267,253	10,316,848	6,288,061	4,088,
	in 1856	17,547,807	10,453,134	14,116,792	7,828,495	6,288,
	〃 1857	14,568,200	9,178,415	9,646,654	5,415,334	4,231,
TIN. ponden.						
	1846—1850 gem.	3,554,707	3,413,608	3,274,489	3,016,568	257,9
	1851—1855 〃	4,378,248	4,750,775	4,233,905	4,101,801	96,1
	in 1856	6,563,436	6,559,938	6,181,605	6,178,107	3,4
	〃 1857	6,176,803	6,176,643	4,998,606	4,998,446	1
WIJN op fust. vaten.						
	1846—1850 gem.	82,973	57,853	21,835	512	21,3
	1851—1855 〃	110,614	64,572	33,960	154	33,9
	in 1856	59,518	52,074	31,902	38	31,8
	〃 1857	89,144	55,577	37,759	18	37,7
ZAAD (Oliezaden). lasten.						
	1846—1850 gem.	21,119	20,135	8,244	7,209	1,0
	1851—1855 〃	26,269	23,355	9,777	6,892	2,8
	in 1856	33,107	29,687	10,4		
	〃 1857	33,682	30,869	8,1		

STAAT DER VAN 1841—1857 IN DE VAART GEBRAGTE NIEUW GEBOUWDE ZEESCHEPEN.

	CLIPPERS.		FREGATTEN.		BARKEN.		BRIKKEN.		SCHOONERS.		KOFFEN.		TJALKEN.		DIVERSEN.		STOOMBOOTEN.		TOTAAL.	
	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.	Schep.	Last.
1841........	"	"	15	6,396	15	4,365	"	"	"	"	71	4,299	11	347	4	287	"	"	116	15,694
1842........	"	"	12	5,202	12	3,650	"	"	2	100	33	1,684	23	696	8	337	"	"	90	11,669
1843........	"	"	6	2,780	15	4,364	"	"	4	248	37	1,749	10	272	1	33	"	"	73	9,446
1844........	"	"	2	802	8	1,969	"	"	2	197	27	1,361	16	456	11	167	"	"	66	4,952
1845.......	"	"	1	379	7	1,586	2	212	5	413	35	1,731	10	269	21	463	1	59	82	5,112
1846........	"	"	"	"	10	2,338	"	"	7	602	38	2,025	37	1,003	9	243	1	70	102	6,526
1847........	"	"	"	"	11	2,693	3	360	30	4,524	46	2,302	51	1,452	13	564	1	152	154	9,885
1848........	"	"	"	"	14	4,112	3	353	30	2,680	54	2,753	16	481	8	152	"	"	126	10,700
1849........	"	"	1	359	14	4,150	5	622	19	1,647	51	2,539	86	2,489	15	386	4	680	195	12,881
1850........	"	"	"	"	20	5,430	6	903	21	1,923	52	2,757	20	563	14	662	3	360	136	12,598
1851........	"	"	"	"	34	9,490	12	1,641	23	1,772	41	2,167	15	439	41	2,205	1	80	167	17,794
1852........	"	"	"	"	31	7,977	8	1,133	29	2,152	23	1,043	6	171	40	2,165	2	291	139	14,932
1853........	"	"	2	776	44	12,403	11	1,352	36	2,813	18	858	19	658	51	2,524	2	329	183	21,713
1854........	"	"	9	3,290	43	12,740	19	2,358	63	4,323	18	842	23	727	52	2,517	3	464	220	27,318
1855........	3	1,178	15	6,224	34	10,312	14	1,618	40	3,085	15	594	18	563	34	1,915	5	708	178	26,197
1856........	"	"	14	5,502	35	11,403	17	1,800	46	3,627	20	1,047	36	1,162	49	2,753	10	2,090	227	29,384
1857........	1	389	12	4,786	27	9,194	30	3,311	40	5,703	9	493	28	825	47	2,858	11	1,928	205	27,487

De totalen in den ommestaanden staat verdeelen zich wat den binnen- en buitenlandschen scheepsbouw betreft, als volgt:

	BINNENL. GEBOUWD.		BUITENL. GEBOUWD.		TOTAAL.	
	SCHEPEN.	LASTEN.	SCHEPEN.	LASTEN.	SCHEPEN.	LASTEN.
1850	129	12,080	7	518	136	12,598
1851	154	15,914	13	1,880	167	17,794
1852	125	13,707	14	1,225	139	14,932
1853	171	20,148	12	1,565	183	21,713
1854	199	25,409	21	1,909	220	27,318
1855	151	21,775	27	4,422	178	26,197
1856	204	26,408	23	2,976	227	29,384
1857	187	24,929	18	2,558	205	27,487

In *de Economist*, 1858, bl. 106, worden eenige belangrijke beschouwingen naar aanleiding dezer cijfers medegedeeld, waaraan wij de volgende ontleenen:

TOENEMING DER STOOMBOOTEN.			GEMIDDELDE TONNEMAAT DER NIEUWE SCHEPEN.		VERHOUDING DER BUITENSLANDS TOT DE BINNENLANDS GEBOUWDE SCHEPEN.
IN:	VAARTUIG.	LASTEN.	VOOR AL DE SOORTEN. LAST.	VOOR DE FREG. EN BARKEN. LAST.	
1852	2	291	108	257	8 pCt.
1853	2	329	118	286	7 "
1854	3	464	124	308	7 "
1855	5	708	147	337	16½ "
1856	10	2,090	129	345	10 "
1857	11	1,928	134	358	9 "

Het is niet met juistheid bekend welk aandeel de verschillende gewesten in den scheepsbouw hebben, alleen voor Groningen is dit bekend. Wat het jaar 1856 betreft wordt in de Verslagen het volgende vermeld.

In *Z.-Holland* waren 48 werven voor de buitenlandsche vaart, met 2,357 werklieden, waar in 1856 49 schepen van stapel liepen. Zoover den scheepsbouw in en om Rotterdam betreft, en ook voor de kennis van den scheepsbouw in het algemeen, is zeer belangrijk het *Verslag* in het *Tijdschrift van Nijverheid*, Dl. V, 2e stuk, bl. 53 en volg., inzonderheid verdient de aandacht het medegedeelde omtrent de werven van den Heer FOP SMIT.

Te Amsterdam zijn 22 scheepstimmerwerven met 1,017 werklieden, waar in 1856 van stapel liepen 12 zeeschepen, behalve nog 3 ijzeren schepen van de constructiewerf der firma PAUL VAN VLISSINGEN en DUDOK VAN HEEL. Voorts worden nog, met inbegrip van 1 nieuwe te Alkmaar, 9 werven in N.-Holland gevonden, van welke werden te water gelaten: te Edam 3 tjalken en 1 houtschip, te Monnickendam 1 zeeschip, te Muiden 4 tjalken, 1 yacht, 1 kof- en 1 beurtschip, te Nieuwendam 4 zeeschepen.

Te Middelburg werden 2 zeeschepen te water gelaten.

Te Harlingen 4, Lemmer 1, Woudsend 2, Joure 4 Nijehaske 4.

In Groningen vermeerderde de werven van 88 tot 94. Daar worden thans op 21 plaatsen zeeschepen gebouwd. In 1857 beliep dit cijfer 53 schooners en brikken, 55 galjoten en koffen, 17 kleinere zeeschepen. Over de 5 laatste jaren bedroeg het aantal als volgt:

1853	83	metende	6,787	roggelasten.
1854	100	〃	7,396	〃
1855	96	〃	7,383	〃
1856	107	〃	9,576	〃
1857	125	〃	10,471	〃

Ged. Staten melden daarbij: "In weêrwil van den min gunstigen toestand der scheepvaart, wordt de scheepsbouw voortdurend zeer sterk gedreven en vinden de gebouwde schepen goeden aftrek, niettegenstaande de zoo hooge prijzen van victualiën en vele scheepsbenoodigdheden. Eenige dezer laatste artikelen zijn tot een normalen prijs teruggekomen, zoo als touwwerk, teer en ijzer. Het hout is echter zeer duur gebleven en zelfs ondanks de matige scheepsvrachten nog in prijs verhoogd.

"In Sappemeer en Hoogezand is de scheepsbouw op de hoogste welvaart, terwijl ook te Pekela, waar meerendeels op bestelling gewerkt wordt, die tak bij uitstek bloeijende is. Wij mogen niet nalaten te vermelden, dat, in vergelijking van de vele verliezen die ook van Holland en andere landen worden opgegeven, van de 386 van 1853—1856 gebouwde zeeschepen in Groningen, 8 pCt. of gemiddeld per jaar 2 pCt. zijn verongelukt."

In het Verslag van N.-Holland leest men: "Burgemeester en Wethouders van Amsterdam geven als oorzaak van den kwijnenden toestand van den scheepsbouw te Amsterdam op, dat de ondervinding der laatste jaren heeft geleerd, dat de kosten van aanbouw hier te lande te groot zijn om met in Nederland gebouwde schepen de concurrentie in de vrachtvaart te kunnen volhouden, vooral sedert het in de vaart komen van schepen in Noord-Amerika gebouwd, welke zich door bezeildheid onderscheiden. Een natuurlijk gevolg hiervan is, dat men minder schepen op Nederlandsche werven laat aanbouwen, maar om in de vrachtvaart te kunnen concurreren, zich meer en meer van vreemde schepen begint te voorzien. Ook hierin worden echter onze reeders zeer bemoeijelijkt, niet slechts door het buitengewoon registratieregt van 4 pCt. behalve de opcenten, hetwelk op de overdragt van vreemde schepen drukt, maar meer nog door de administratieve bepaling, dat zoodanige elders gebouwde schepen, waarvoor een Nederlandsche vlag verlangd wordt, naar eene Nederlandsche haven moeten komen om daar gemeten te worden. Aan B. en W. was slechts één geval bekend van een vreemd schip dat onder Nederlandsche vlag gebragt was, namelijk de Amerikaansche bark *Ocean Eagle*, thans genaamd *Carolina*; ofschoon zij het

er voor houden, dat het getal van zoodanige schepen inderdaad grooter moet geweest zijn.

De werven voor de binnenvaart hebben zich in 1856 door groote bedrijvigheid gekenmerkt. Volgens de opgaven in de Prov. Verslagen waren er in:

Z.-Holland 141 werven voor de binnenvaart met 530 arbeiders, waar in 1856 158 vaartuigen van stapel liepen.

N.-Holland 65 werven uitsluitend voor de binnenvaart.

Friesland 117 werven (1 meer dan in 1855) met 114 meesters en 464 knechts, waar 345 schepen met 4,376 tonnen (in 1855 322 en 4,537) gebouwd werden. Hieronder zijn evenwel de zeeschepen begrepen.

Drenthe 18 werven, waarvan 9 te Hoogeveen, 3 te Meppel en 2 te Smilde met 42, 38 en 20 arbeiders.

CONSULAIRE HANDELSBERIGTEN.

Staatsc. 1857, N°. 103 tot 1858, N°. 126. — Vervolg van jaarg. 1857, bl. 159 v. v.

Consulaten. Ten vervolge op de lijst der consulaire agentschappen, ten vorigen jare door de Regering bij de behandeling der staatsbegrooting 1857 medegedeeld, is in het *Bijbl.* 1857/58, bl. 6 opgenomen eene opgave van de uitbreiding, welke die consulaten sedert hebben ondergaan, waarnaar hier wordt verwezen.

Nåar de vroegere wijze rangschikken wij weder de verschillende berigten en vangen aan met

De Oostzee.

Tot heden is nog geen berigt van den Consul te Elseneur in de *Staatsc.* medegedeeld. Wij missen daardoor het overzigt over de Sondvaart. Zou dit een gevolg zijn van de afschaffing van den Sondtol?

Door het *Sleeswijk-Holsteinsche* (*Eider-*) *Kanaal* passeerden in 1857, behalve 1,441 binnenschepen, 999 schepen komende uit de Noordzee en 1,138 uit de Oostzee. Daarvan waren 439 Nederlandsche (*St.* 1858, N°. 90).

Omtrent de *Russische* havens aan de Oostzee zie men de *Staatsc.* 1857, N°. 172, 174, 186, 188 en 215, en 1858, N°. 20, 28, 29, 40, 74, 80 en 90.

Zweedsche havens, *St.* 1857, N°. 103 en 194.

Pruissische havens, *St.* 1857, N°. 170, 183 en 186, en 1858, N°. 55, 70 en 122.

Mecklenburgsche havens, *St.* 1857, N°. 173 en 1858, N°. 91.
Deensche havens, *St.* 1858, N°. 62, 67 en 90.
Lubeck, *St.* 1857, N°. 194 en 1858, N°. 40.

Daaraan ontleenen wij het volgende:

Te *St. Petersburg* kwamen in 1857 576 Ned. schepen (29 minder dan in 1856) aan, doch de tonnelast was grooter: in 1857 34,816 tegen 34,391 in 1856, toe te schrijven aan de meerdere stoombooten uit Nederland: 32 tegen 19. De Ned. schepen in ballast aangekomen bedroegen 35 tegen 195 in 1856. De regtstreeksche vaart *van* Nederland naar St. Petersburg is mede toegenomen:

1856...172 Ned. schep. met 12,549 last en 33 vreemde met 1,575 last.
1857...205 〃 〃 〃 16,950 〃 〃 28 〃 〃 1,283 〃

De regtstreeksche vaart *naar* Nederland is schijnbaar verminderd: in 1856 178 Ned. en 33 vreemde schepen, in 1857 193 en 15; doch de balans slaat ten gunste van 1857 over, wanneer men weet, dat het grootste gedeelte der van Petersburg naar Kopenhagen (om orders) vertrokken 184 Ned. schepen, bij hunne aankomst aldaar verder naar Nederland bestemd zijn, zonder lading te breken. — Bij mindere vraag naar graan in het buitenland waren de vrachten niet zoo voordeelig als in 1856. Zij bedroegen naar Holland in 1857 *f* 28 à *f* 30 per last rogge en *f* 32 stukgoederen; in 1856 *f* 36 à *f* 40 en *f* 40 à *f* 45.

Uit het belangrijk overzigt in de *Staatsc.* 1858, N°. 74 nog het volgende: Onder de invoeren in Petersburg bekleedt koffij en suiker eene eerste plaats. De Java suiker verdringt er de Havannah suiker. Er werden ingevoerd in:

1848....20,338 kranjangs Java suiker, in 1857 112,044 kranj.
〃 ...103,920 kisten Havannah 〃 〃 〃 33,231 kisten.

Van geraffineerde suiker werd niets ingevoerd.

De Zeeuwsche meekrap concurreert sedert het verbeterde fabrikaat gunstig met de Fransche, en maakt hoogere prijzen dan gene: 22½ Z. R. per pud, tegen 21 Z. R. — Haring krijgt meer en meer een gevaarlijken mededinger in de schotsche haring. — In den uitvoer naar Nederland bekleeden potasch en granen de voorname plaats. In het geheel werden uitgevoerd 648,029 tschetw. rogge en daarvan 369,356 naar Nederland en 635,194 pud potasch, en daarvan 104,384 naar Nederland, enz. enz.

De handel met *Pruissen* schijnt in 1857 minder gunstig te zijn geweest. — Te *Danzig* kwamen 1,886 schepen aan van welke 234 Nederlandsche. De invoer uit Nederland bedroeg 342,959 Rd. of 46,719 minder dan in 1856; de uitvoer naar Nederland 2,775 Rd. meer. Te Memel was de invoer uit Nederland slechts 5,707 Rd., of 66,470 minder dan in 1856, en bepaalde zich tot dakpannen. Het regtstreeksche stoomvaartverkeer met Koningsberg schijnt daarvan de oorzaak. De uitvoer naar Nederland bedroeg 164,056 Rd.,

of 18,982 Rd. minder. Te *Stettin* was de handel levendig. Nederland schijnt daarin minder dan Engeland gedeeld te hebben. Onder den invoer komt o. a. voor 120,000 ton Engelsche haring en 193 ton uit Nederland.

Met *Mecklenburg* was de regtstreeksche handel over zee met Nederland gering door de lage graanprijzen in Nederland. Uit Nederland ingevoerd voor *f* 215,261, naar Nederland uitgevoerd voor *f* 446,775. Van de 544 vreemde schepen aldaar aangekomen waren 39 Nederlandsche. Van koffij en suiker neemt de aanvoer over Hamburg uit Nederland steeds toe. — Ook met Lubeek was de graanhandel met uitzondering van koolzaad stil.

Van de *Zweedsche* havens zijn nog geene volledige opgaven over het geheele jaar 1857. Wat 1856 aangaat (*St.* 1857, N°. 103) wordt o. a. medegedeeld, dat de aanvoer van jenever uit Nederland zeer belangrijk was door de verhoogde belasting in Zweden op brandewijn. Vroeger bijna onbeduidend beliep hij in 1856 *f* 281,500. De levendige vrachtvaart, bij hooge vrachtprijzen waren voordeelig voor de Ned. schepen, die daarvan het meest genoten.

Te *Stokholm* werd in- en uitgevoerd:

	1854.	1855.	1856.
uit Nederland voor....	*f* 480,895	*f* 444,410	*f* 1,332,458
naar 〃 〃	〃 528,023	〃 2,875,850	〃 1,061,240
uit Ned. O. I. 〃	〃 843,520	〃 1,316,201	〃 958,376
naar Ned. O. I. 〃	〃 75,668	〃 95,676	〃 139,652

Te *Kiel* kwamen in 1856 aan 2,730 schepen, waarvan 6 geladen Ned. uit Nederland en 32 (6 in ballast) Ned. schepen van elders; 5 schepen vertrokken regtstreeks naar Nederland.

In *Sleeswijk* kwamen 10 geladen Ned. schep. uit Nederland aan en 3 van elders.

Witte zee.

In 1857 zijn van Archangel uitgevoerd naar Nederland 55,079 tschetw. lijnzaad, 274,862 tsch. rogge, 3,561 tsch. garst, 3,687 pud talk, 565 pud veeren, 1,715 ton teer, 3,888 ton pek, 175 ton vleesch, 70,315 st. matten, 300 st. vellen. In de tweede helft van 1857 zijn aldaar aangekomen 66 Ned. schepen in ballast uit Ned. havens, 23 Ned. schepen (22 in ballast) uit vreemde havens, 34 vreemde schepen (33 in ballast) uit Ned. havens, en vertrokken (alle geladen) 85 Ned. schepen naar Ned. havens, 4 Ned. schepen naar vreemde havens, 117 vreemde schep. naar Ned. havens (*St.* 1858, N°. 38).

Noordzee.

Noorwegen, (*Staatsc.* 1857, N°. 161, 186, 261 en 1858, N°. 91).

Hamburg, *Cuxhaven*, *Altona*, *Harburg* (*St.* 1857, N°. 189 en 1858, N°. 54 en 73).

Itzehoe, (*St.* 1858, N°. 53).

Bremen, (*St.* 1858, N°. 32).

Varel, *Hooksiel*, (*St.* 1857, N°. 194 en 1858. N°. 38).

Emden, (*St.* 1857, N°. 172 en 1858, N°. 70).

Deze opgaven bevatten niets anders dan de cijfers der in- en uitgeklaarde Ned. schepen, zonder eenige opmerking. Alleen omtrent den toestand van den handel in Oost-Friesland bevat de *St.* 1858, N°. 70 eenige niet onbelangrijke mededeelingen. In 1857 is er beproefd een *Deutsche Seehandlungs-Gesellschaft* te *Emden* op te rigten, om te trachten een deel van den handel naar de Eems te trekken, doch zij is mislukt even als eene proeve van transatlantischen handel enz.

Groot-Brittannië.

In de *Staatsc.* 1857, N°. 189, 191, 213 en 253 en 1858, N°. 25, 29, 39, 86 en 113 zijn onderscheidene opgaven medegedeeld omtrent de betrekking tusschen Nederland en Gr.-Brittannië in 1857, waaruit het volgende. De algemeene handel van Gr.-Brittannië is nooit bloeijender geweest dan in het eerste halfjaar van 1857, en zonder de handelscrisis zouden de uitkomsten die der twee vorige, hoezeer ook voordeelige jaren, hebben overtroffen. In het geheel zijn in 1857 ingeklaard in de Britsche havens 32,693 schepen, en uitgeklaard 44,401. Onder Nederl. vlag zijn met ladingen ingeklaard 1,248, en uitgeklaard 1,810 schepen (in 1856 1,210 en 1,535). — Te Londen zijn ingeklaard 521 Ned. schepen met 77,304 tonnen, tegen 482 met 74,286 tonnen in 1856. Over het geheel was de invoer aldaar uit Nederland minder, vooral van boter, zoo de Consul zegt: "omdat er door de droogte minder boter in Nederland is gemaakt" Kaas en vee bleef op dezelfde hoogte enz. — De uitvoer uit Londen naar Nederland was belangrijk minder: "welligt het gevolg van buitengewoon hooge prijzen in Engeland van koloniale producten en de toenemende regtstreeksche aanvoeren in Nederland." De in- en uitvoer van en naar Java was grooter.

België. — Duitschland.

België, *Staatsc.* 1857, N°. 172, 176, 186 en 215 en 1858, N°. 43, 67 en 80). Aan het belangrijk verslag omtrent den handel te *Antwerpen* (*St.* 1858, N°. 43) ontleenen wij het volgende:

In 1857 kwamen te Antwerpen aan 1,988 schepen met 492,422 ton (in 1856 1,966 en 440,918) van welke 254 onder Belgische, 139 onder Nederl. vlag; vertrokken 1,940 schepen, van welke 246 onder Belgische, 129, onder Nederl. vlag.

Van de Nederlandsche schepen waren:

ingeklaard....	1857	139	met	12,126	last.
	1856	165	"	11,264	"
uitgeklaard...	1857	129	"	10,722	" (hiervan 26 met 4,259 in ball.)
	1856	180	"	13,064	" (" 49 " 4,789 " ")

De gemiddelde grootte der Ned. schepen was bij de inklaring 87 last (in 1856 68), bij de uitklaring 83 last, (met inbegrip der ballastschepen 163¼ last).

Door het Nederl. loodswezen werden afgeloodst 119 Ned. en 79 vreemde, zamen 198 (in 1856 239) schepen. Met 68 schepen vertrokken 13,446 landverhuizers (in 1856 56 en 10,010).

Te *Gent* kwamen uit zee 270 schepen aan, van welke 14 met volle lading onder Ned. vlag. De vaart tusschen Gent en Nederland langs de binnen ateren was minder levendig: 194 schepen met 11,559 ton tegen 220 en 13,767 in 1856. Dit is veroorzaakt door de staking der stoombootdienst op Antwerpen. Langs de binnenwateren vertrokken 184 vaartuigen met 11,142 ton (in 1856 213 en 13,229 ton).

Frankfort a M. (Zie de *Staatsc.* 1857, N°. 221—279, en 1858, N°. 21, en het overzigt van den Rijnhandel in Afd. III).

WESTKUST VAN FRANKRIJK. — SPANJE EN PORTUGAL.

Frankrijk. (*Staatsc.* 1857, N°. 199 en 201, en 1858, N°. 53 en 113).

Spanje. (*Staatsc.* 1857, N°. 169 en 172, en 1858, N°. 20, 29 en 40).

Portugal. (*Staatsc.* 1857, N°. 191, en 1855, N°. 55).

Ook deze mededeelingen bevatten weinig meer dan het aantal aangekomen Nederl. schepen. Van Bordeaux wordt in de *St.* 1857, N°. 201, de in- en uitvoer van en naar Nederland in 1856 medegedeeld; van Cadix de uitslag van den zout-, vijgen-, wijn- en graanoogst in 1857, (*St.* 1858, N°. 20), terwijl uit de opgaven omtrent het verkeer met Portugal o. a. blijkt, dat aldaar in 1857 zijn gearriveerd 2,465 schepen van welke 63 Nederlandsche (*St.* 1858, N°. 55).

MIDDELLANDSCHE ZEE. — LEVANT. — ZWARTE ZEE.

Zie omtrent:

Gibraltar.............	*Staatsc.*	1857,	N°.	188	en	1858	N°.	80.
Spaansche havens......	"	"	"	169	"	"	"	20, 39, 40 en 45.
Fransche "	"	"	"	199 en 203	"	"	"	53, 56, 113.
Sardin. en Tosc. havens.	"	"	"	183 en 186	"	"	"	21 en 72.
Kerk. Staat.........	"	"	"	197	"	"	"	45.
Siciliaansche havens....	"	"	"	210	"	"	"	80 en 87.
[illegible]lta..............	"	"	"	169	"	"	"	25.

Triëst, Venetië	*Staatsc.*	1857, N°.	180 en 189	en	1858, N°.	20 en 29.
Grieksche havens......	"	"	" 180	"	"	" 87.
Turksche "	"	"	" 178 en 184	"	"	" 49 en 84.
Russische "	"	"	" 204	"	"	" 62.

De handel op de Middellandsche zee en de Levant schijnt in 1857 niet te zijn vooruitgegaan. De Consul van Marseille wijst op den voortdurend minderen invoer van Edammer kaas: in 1857 346,680 stuks, en gemiddeld van 1845—1854 500,000 stuks, (*St.* 1858, N°. 56).

Te Triëst kwamen in 1857 slechts 53 Ned. schepen aan, in 1856 72; een gevolg van de handelscrisis, (*St.* 1858, N°. 29).

Te Genua kwamen 24 Ned. schepen aan tegen 43 in 1836, doch de tonnemaat was 5,274 last, tegen 4,748 in 1856, voortvloeijende uit het grootere charter der stoombooten, die op verschillende havens der Middellandsche zee varende, slechts gedeeltelijk voor Genua beladen aankwamen. De aanvoer van suiker was er 1,000 fusten minder dan in 1856, door de hooge prijzen in de eerste helft des jaars en de concurrentie der Fransche geraffineerde suikers, vooral uit Marseille. De uitvoer naar Nederland was onbeduidend, enz., (*St.* 1858, N°. 72).

De Consul voor de Jonische eilanden meldt o. a. het volgende: "Onder de te Corfu aangekomen Ned. schepen bevond zich eene tusschen Rotterdam en Triëst varende stoomboot, welke voor het eerst de Jonische eilanden aandeed. De verschijning van dit vaartuig werd aldaar door den handelsstand met blijdschap begroet, terwijl het van de autoriteiten vrijstelling van de haven- en vuurgelden verwierf." Zeer dringt de Consul verder op een geregeld verkeer met Ned. stoombooten aan, (zie verder *St.* 1858, N°. 87).

In hetzelfde nommer dier Courant wordt ook gevonden het Verslag van den Griekschen gezant te Athene over de betrekkingen tusschen Griekenland en Nederland, en den handel van Griekenland in het algemeen. Het aantal aangekomen Ned. schepen was in 1857 wel minder, doch de regtstreeksche invoer uit Nederland grooter. Ook deze geeft eenige wenken aangaande de wenschelijkheid der oprigting van eene regtstreeksche stoomvaart tusschen Nederland en de Grieksche havens in verband met die van de Levant.

De Gezant te Konstantinopel wijst mede op de wenschelijkheid eener maandelijksche stoomvaartdienst tusschen Nederland en de Levant, en het bouwen van sneller zeilende vaartuigen. "Het is" zegt de Gezant "in het nadeel der Ned. schepen, dat zij uit hoofde van de langere reizen en daarmede gepaard gaande hoogere kosten, ook hoogere vrachten moeten bevaren. Intusschen is de Nederl. vlag zeer gezien, en zou bij gelijke vrachten veelal de voorkeur genieten. Eene andere omstandigheid die ten nadeele van de Nederlandsche vlag heeft gewerkt, is daarin gelegen, dat de Grieksche huizen, die in suiker speculeren, in 1857 op het denkbeeld gekomen zijn om de suiker, die ze uit Nederland en België ontvangen, naar

Londen te doen zenden, van waar zij ter bespoediging naar herwaarts wordt geëxpediëerd, hetgeen zeer voordeelige uitkomsten schijnt te hebben opgeleverd" (*St.* 1858, N°. 84); terwijl de Consul te Smyrna getuigt, na het berigt dat er in 1857 24 tegen 29 Ned. schepen in 1856 zijn aangekomen, dat de uitvoer naar Nederland met Engelsche stoombooten in doorvoer over Londen en Liverpool aanzienlijker was in 1857 dan vroeger; vooral met fruiten was dit het geval. Die stoombooten belasten zich met het overbrengen der koopwaren naar Nederland door middel van overlading op andere booten in Engeland. Zulks geschiedt ook voor Hamburg, Bremen en zelfs voor Havre, waar geene Fransche stoombooten de vaart op de Levant onderhouden. De invoer van voortbrengselen uit Nederland heeft langs denzelfden weg plaats; in 1856 was er ook meer over Engeland dan regtstreeks uit Nederland aangebragt. Het verbruik van Nederl. producten inzonderheid van suiker schijnt te zullen vermeerderen; ofschoon vele dier producten reeds voor Engelsche doorgaan (*St.* 1858, N°. 49).

Azië.

Voor het eerst is in de *Staatsc.* 1858, N°. 122, een consulair berigt van onzen Consul te *Akijab* medegedeeld. Bij de belangrijkheid dier haven voor onzen handel had men wel iets meer mogen verwachten dan eene bloote cijfer-opgave der aangekomen en vertrokken Ned. schepen, welke beliepen in 1857:

regtstreeks uit Nederl...10 (9 in ballast), naar Nederl..8 (in ballast.).
van elders.............9 (7 〃 〃), 〃 elders.10

De mededeelingen van den Consul te *Honkong* onderscheiden zich daarentegen boven alle andere; behalve zeer vele belangrijke mededeelingen omtrent de verschillende handelstakken, enz. enz. wordt daarin de volgende opgave gevonden:

	INGEKLAARD.				UITGEKLAARD.			
	1855.		1856.		1855.		1856.	
	NED. SCHEP.	TONNEN.	NED. SCHEP.	TONNEN.	NED. SCHEP.	TONNEN.	NED. SCHEP.	TONNEN.
Canton....	27	11,716	23	10,555	27	11,716	23	10,555
Shanghae..	14	6,472	10	4,025	9	3,969	8	3,258
Emoy.....	42	16,001	43	16,364	41	15,611	42	15,500
Ningpo....	6	1,972	8	2,881	6	1,972	8	2,881
Foochow....	6	3,243	4	1,397	6	3,243	4	1,397

Te Hongkong zijn in 1856 ingeklaard 74 schepen met 38,968 ton.
uitgeklaard 76 〃 〃 39,321 〃

en in 1857 *ingeklaard:*

Ned. schepen uit of naar Nederland...9 in lading }
〃 〃 〃 〃 〃 Ned. O. I...13 〃 〃 } met 10,751 tonnen.

Ned. schep. van of naar vreemde hav..71 (14 in ballast) met 40,815 tonn.
Vreemde schepen uit O. I. . . . . 19 (met lading).

uitgeklaard:

Ned. schepen naar Nederland	geene.			
" " " O. I.	28	(18 in ballast)	" 16,301	"
" " " vreemde havens. .	63	(28 " ")	" 32,789	"

Derhalve zijn in 1857 te Hongkong 18 Ned. schepen en 9,272 tonnen meer ingeklaard dan in 1856. Zie verder *St.* 1857, N°. 223 [1] en 1858, N°. 81.

In een berigt van den Consul op *Ceylon*, (*St.* 1857, N°. 239) wordt inzonderheid gewezen op den gunstigen koffijoogst. In de eerste 8 maanden van 1857 werden naar Europa en Amerika verzonden 531,322 *Ct.* (in 1856 437,813) koffij, van welke 21,887 naar Nederland.

Afrika.

Behalve de vroeger gemelde berigten (zie *Middell. zee*) worden nog een paar onbeduidende gevonden in de *Staatsc.* 1858, N°. 21 enz. omtrent *St. Cruz op Teneriffe* en *St. Helena.* Eenigzins belangrijker is, dat van den Consul te *Port Louis* op Mauritius omtrent den toestand van dat eiland: Sedert de emancipatie der slaven is de teelt van koffij en specerijen geheel opgeheven; ⅞ van het eiland wordt tegenwoordig met suiker beteeld. Men telt er 530 suikerplantages. In 1812 bedroeg er de suiker-uitvoer 969,264 pond, in 1831 70,257,484 pond, in 1843 (na de emancipatie) 55,125,778 pond, en in 1857 235,958,460 pond. Van 1839—1853 zijn 142,194 inboorlingen uit Afrika hier aangekomen om zich aan de planters te verhuren; van hen zijn de helft na het verstrijken van hun diensttijd teruggekeerd. In 1857 telde de bevolking er 180,823 zielen en onder deze 48,330 voormalige slaven en 77,996 Indische werklieden.

Amerika.

Vereenigde Staten. Te New-York zijn in 1857 aangekomen 3,908 schepen met 1,971,004 ton, van welke 17 Nederl.; 4 Ned. schepen kwamen met lading uit Nederland en 25 vreemde uit Nederland en de Ned. koloniën, (*St.* 1857, N°. 176 en 1858, N°. 21 en 85).

Buenos-Ayres werd in 1857 door 370 vreemde schepen bezocht, van welke 6 Nederl. geladen van Nederland en 15 (4 in ballast) van elders; 3 vertrokken in ballast naar Batavia, 17 (4 in ballast) naar elders. De uitvoer naar Nederland bedroeg 38,606 ossen- en 298 paardenhuiden en 9 balen wol, (*St.* 1858, N°. 91).

---

[1] Het Verslag van den Consul over 1856 wordt in de *Staatsc.* twee malen letterlijk hetzelfde gevonden n. l. in N°. 223 en 256.

Guatamala werd in 1857 door geene Nederl. schepen bezocht, (*St.* 1858, N°. 122).

Montevideo door 439 schepen van welke 16 Nederl. en daarvan 1 geladen regtstreeks uit Nederland, (*St.* 1858, N°. 113).

In *Ciudad Bolivar* kwamen in 1856 68 schepen onder vreemde vlag aan. Onder Nederl. vlag werd ingevoerd voor 47,392 doll., en uitgevoerd voor 71,569 doll., (*St.* 1857, N°. 201).

Gunstig onderscheidt zich het rapport van den Consul te *Rio de Janeiro*, (*Staatsc.* 1858, N°. 85). Het jaar 1857 was voor Brazilië zeer voordeelig, door de meerdere opbrengst der tolkantoren, de hooge koffij-prijzen enz. De koffij-cultuur vermindert er echter door verminderden aanvoer van slaven uit de noordelijke provinciën des rijks. In 1855 werden nog uitgevoerd 2,408,250 balen, in 1857 2,082,316, van welke 34,222 naar Nederland. De uitvoer van suiker verminderde van 9,012 kisten in 1852, tot 2,477 kisten, 20,073 vaten en 18,103 zakken in 1857. De uitvoer van huiden was in 1851 173,746 stuks, in 1857 slechts 40,308. — Het getal schepen aangekomen was grooter: 1,172 in 1857 tegen 1,050 in 1856, dat der uitgaande was 1,123 (996 in 1856). De Ned. scheepvaart is toegenomen en bedroeg 34 in- en 33 uitgeklaard. De Engelsche stoompaketten brengen geregeld elke maand p. m. 300 kisten Edammer kaas aan. Schiedammer jenever wordt meer en meer gewild en beschouwd als een praeservatief tegen de gele koorts, enz.

Voorts worden nog eenige, doch zeer weinige opgaven medegedeeld omtrent de handelsbetrekkingen tusschen Nederland en: *Havannah*, *St.* 1857, N°. 221 en 1858, N°. 45; — *Valparaiso*, *St.* 1857, N°. 239 en 1858, N°. 115; — *Haïti*, *St.* 1858, N°. 115; — *Santa Marta* (Columbia), *St.* 1857, N°. 201; — *St. Thomas*, *St.* 1857, N°. 189 en 1858, N°. 38; — *la Guyara*, *St.* 1857, N°. 280 en 1858, N°. 58; — *Barcelona in Venezuela*, *St.* 1857, N°. 178; — *Fernambuco*, *St.* 1857, N°. 161.

XXV. MATEN EN GEWIGTEN.

De ijk der maten en gewigten heeft in 1856 opgebragt *f* 60,446. Het is een nagenoeg stationair cijfer, terwijl bij de uitbreiding van den handel inderdaad een klimmend cijfer mogt verwacht worden. Teregt wordt telken jare, en ook in 1856, inzonderheid in het Verslag van N.-Holland, gewezen op de vele ontduikingen, het niet bezigen van Nederlandsche maten en gewigten, het niet ijken van voorwerpen die even goed als het pond en de el als maat gebruikt worden, bijv. de gazometers en dergelijke. Ten opzigte van eene verandering in de maat tot het meten van granen, waarop in het Verslag van N.-Holland van 1856 zeer aangedrongen wordt, is bij K. B. van 11 Junij 1857 (*St.* N°. 44) de verlangde wijziging gebragt, daarin bestaande, dat

het graan moet gemeten worden met eene ijzeren halve mudde, dat de kwartmudde alleen voor kleine partijen en bij eigen gebruik mag gebezigd worden, enz.

XXVI. MIDDELEN VAN VERVOER.

Te Lande. De statistiek der middelen van vervoer is, behalve die der spoorwegen, waaromtrent wij verwijzen naar het medegedeelde op bl. 225 tot 264, nog gebrekkig. De provinciale verslagen behelzen, wat betreft de middelen van vervoer te land, geene andere opgaven dan die van nieuwe of gewijzigde en ingetrokken concessiën. Alleen in het Verslag van Zeeland wordt opgegeven, dat in die provincie in 1856 22 postwagendiensten zijn uitgeoefend.

Te water. Zie *handel en scheepvaart.*

XXVII. BRIEFPOSTERIJ.

1. *Verzonden brieven.* (*Staatsc.* 1858, N°. 13.)

	BINNENLANDSCHE BRIEVEN.			BUITENLANDSCHE BRIEVEN.			GENERAAL-TOTAAL.
	Ongefrankeerd.	Gefrank.	Totaal.	Ongefrank.	Gefrank.	Totaal.	
1848	3,741,168	582,864	4,324,032	1,543,160	290,664	1,833,824	6,157,850
1849	3,725,480	548,700	4,274,180	1,521,572	282,608	1,804,180	6,078,360
1850	4,636,941	703,480	5,340,421	1,781,227	327,976	2,109,203	7,449,624
1851	7,479,447	1,043,339	8,522,786	1,911,220	357,239	2,268,459	10,791,245
1852	8,355,695	1,308,446	9,664,141	2,197,869	446,400	2,644,269	12,308,410
1853	9,152,212	1,389,873	10,542,085	2,310,567	497,201	2,807,768	13,349,853
1854	9,635,623	1,522,892	11,158,515	2,475,490	549,718	3,025,208	14,183,723
1855	10,092,227	1,629,766	11,721,993	2,494,124	577,458	3,071,582	14,793,575
1856	10,875,414	1,853,729	12,729,143	2,653,228	742,745	3,395,973	16,125,116
1857	11,342,804	2,156,423	13,499,227	2,852,376	830,045	3,682,421	17,181,648

Het verminderd tarief der porten is den 1sten September 1850 in werking gekomen en de wijzigingen, vastgesteld bij de Wet van 5 Julij 1855, met 1 September van dat jaar.

De volgende opgaven zijn ontleend aan de Nota, gevoegd bij H. IX, B der Concept-Staatsbegrooting 1858:

2. *Te gelde gemaakte postzegels*

	à 5 cts.	à 10 cts.	à 15 cts.	Totaal.
1852	912,802	682,871	250,616	1,846,289
1853	1,010,933	718,277	251,107	1,980,377
1854	1,166,449	798,787	273,295	2,238,531
1855	1,283,202	909,829	215,738	2,408,769
1856	1,445,912	1,173,042	105,670	2,734,624

3. *Aangeteekende brieven.*

Op de gewone wijze, dat is zonder aangifte van geldswaarde, tegen betaling van het vaste regt.		Brieven onder aangifte der waarde van den inhoud aangeteekend en bedrag dier waarde.	
1850......67,051	stuks.	199 stuks.	ƒ 120,240
1851......99,967	"	375 "	" 314,822
1852.....119,184	"	397 "	" 297,931
1853.....136,793	"	483 "	" 468,687
1854.....154,980	"	571 "	" 462,458
1855.....181,199	"	886 "	" 465,469
1856.....200,161	"	809 "	" 550,204

4. *Geldverzendingen.* Verstrekte postwissels en som van het daarmede omgezet kapitaal:

1850.....25,738	wissels	ƒ 88,007	1854....83,525	wissels	ƒ 336,869
1851.....42,748	"	" 162,535	1855....98,318	"	" 422,132
1852.....54,243	"	" 209,653	1856.. 121,801	"	" 714,318
1853.....65,595	"	" 272,204			

Het regt ten behoeve van het Rijk op die verzendingen geheven, is in 1850 van 5 op 2, en in 1855 van 2 op 1 pCt. verminderd. Deze groote vermeerdering van postwissels in 1856 is voor een groot deel het gevolg van de afschaffing sedert 1 Jan. 1856 van den vrijdom voor de verzendingen van nieuwspapieren aan het adres der postkantoren.

5. *Ontvangsten en uitgaven.*

Dienstjaren.	Ontvangsten.	Uitgaven.	Batig overschot.
1849.........	ƒ 1,350,553	ƒ 480,122	ƒ 870,430
1850.........	" 1,294,121	" 541,740	" 752,381
1851.........	" 1,330,030	" 698,600	" 631,430
1852.........	" 1,382,612	" 748,991	" 633,620
1853.........	" 1,440,810	" 783,919	" 656,901
1854.........	" 1,507,358	" 825,059	" 682,399
1855.........	" 1,514,400	" 873,473	" 640,972
1856.........	" 1,638,148	" 945,028	" 693,120
1857.........	" 1,717,479	" 970,250	" 747 229
1858.........	" 1,650,000	" 970,250	" 679,750

De ontvangsten zijn voor 1849—1857 de *werkelijke*, voor 1858 de *geraamde;* de uitgaven zijn voor 1849—1856 de *werkelijke* voor 1857 en 1858 de *geraamde.* Het batig overschot is derhalve voor de jaren 1857 en 1858 niet het zuivere.

De gelden voor het bouwen van het nieuwe postkantoor te Amsterdam, op de begrooting van 1854 en 1855 beschikbaar gesteld, zijn onder deze sommen niet begrepen. Men denke hierbij tevens aan de verlaging van het tarief van af 1 Sept 1855, 't welk aan de schatkist in 1855 p. m. op ƒ 35,000 is te staan gekomen, en aan de opheffing van den vrijdom van port door post-

directeuren genoten, aanvang genomen hebbende 1 Jan. 1856, waardoor p. m. *f* 50,000 meer ontvangen, maar ook p. m. *f* 43,000 aan schadeloosstellingen aan die ambtenaren onder de uitgaven voorkomt.

6. *Uitbreiding van de dienst der briefposterij.* Het personeel werd in 1857 weder met 41 personen vermeerderd en bestond in Sept. 1857 uit 2,163 ambtenaren en personen, buiten en behalve de surnumerairen en geagreëerde klerken, die niet door de schatkist worden bezoldigd.

De middelen ter overbrenging der brievenmalen, in 1850 zich uitstrekkende over een afstand van 6,247 Ned. mijlen waren in 1856 geklommen tot een afstand van 17,453 mijlen, of weder 377 mijlen meer dan in 1855.

Ten opzigte van het verkeer door middel der electro-magnetische telegrafen, zie bl. 64 v. v.

HET RIJK BUITEN EUROPA.

Uittreksel uit het *Verslag van het beheer en den staat der Koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen over* 1855, ingediend in de zitting der Tweede Kamer van 7 Dec. 1857 [1].

I. NEDERLANDSCH OOST-INDIËN.

Behalve het bovengenoemd Regeringsverslag, benevens onderscheidene mededeelingen over 1856, 1857 en 1858, in de maandelijksche berigten in de *Staatscourant* en de verspreide mededeelingen in het *Bijblad*, is hoogst belangrijk voor de kennis van Indië het *Verslag aan den Koning uitgebragt door de Staatscommissie, ingesteld bij K. B. van* 16 *Junij* 1857, *op het adres van* F. H. VAN VLISSINGEN c. s., *betreffende de Europesche kolonisatie in Nederl.-Indië*, inzonderheid het 2de gedeelte, bevattende: beschouwingen der middelen, welke kunnen leiden om de ontwikkeling der zedelijke en stoffelijke belangen der buitenbezittingen in Ned.-Indië in verband met die van het Moederland te bevorderen.

Bevolking.

De Regering herinnert weder dat de opgaven, vooral wat de buitenbezittingen betreft, nog niet te veel vertrouwen verdienen. De groote verschillen in vergelijking met het vorige jaar, zijn voor sommige residentiën en buitenbezittingen dan ook aan betere opgaven toe te schrijven.

De bevolking zou bedragen hebben op 1 Jan. 1856 op Java en Madura:

---

[1] Bij de toenemende belangrijkheid van het Indische verslag betreuren wij het zeer, dat de indiening twee jaren na het jaar, waarover het verslag loopt, gewoonlijk wordt ingediend. De mededeelingen in het Verslag behooren voor een groot deel reeds tot de *geschiedenis*, niet tot den *staat* der Bezittingen. Zoude het tevens niet wenschelijk zijn, dat de Verslagen niet juist bij een jaar werden afgerond, maar dat daarin ook de latere berigten werden medegedeeld, die nu wel deels, doch zeer verspreid, voorhanden zijn in het *Bijblad* en in de *Staatscourant?* Bij het lezen van het Verslag blijft men nu in de helft der gebeurtenissen dikwijls staan.

In dit uittreksel hebben wij meer bepaald de *statistiek* op het oog, en onthouden ons van de mededeeling van hetgeen meer tot de administratie der koloniën behoort.

	MANNEN.	VROUWEN.	KINDEREN.	TOTAAL.
European en daarm. gelijkgesteld.	6,115	4,577	8,166	18,858
Chinezen.	40,245	37,690	55,720	133,655
Andere vreemde Oosterlingen...	7,747	7,432	10,920	26,099
Inlanders.	2,756,409	3,126,288	4,854,849	10,737,546
	2,810,516	3,175,987	4,929,655	10,916,158

Of in totaal meer dan op 1 Jan. 1855 334,268 zielen. De Europeanen zouden vermeerderd zijn met 387, de Chinezen met 4,393, de vrije inlanders met 333,323; doch de vreemde Oosterlingen met 3,110 en de lijfeigenen met 725 zielen verminderd.

Ofschoon het in het Verslag niet gezegd wordt, is het duidelijk, dat onder de medegedeelde cijfers het leger en de marine niet begrepen zijn.

De bevolking is over de verschillende residentiën als volgt verdeeld:

Bantam	498,419	Samarang	813,736	Banjoemaas	35,035
Batavia	401,563	Japara	414,866	Bagelen	419,268
Buitenzorg	318,285	Rembang	585,160	Kadoe	437,184
Krawang	146,308	Soerabaya	1,064,618	Djokjokarta	331,662
Preanger-Regents.	806,672	Passaroean	352,226	Soerakarta	686,426
Cheribon	704,219	Bezoeki	412,725	Madioen	341,399
Tegal	306,635	Probolingo [1]	269,785	Patjitan	98,953
Pekalongan	245,492	Banjoewangi	281,294	Kediri	315,154

De bevolking der buitenbezittingen wordt aldus opgegeven:

	EUROPEANEN.	CHINEZEN.	ARABIEREN EN AND. VREEMDE OOSTERLING.	INLANDERS.	TOTAAL.
Gouv. Sumatra's Westkust.	1,027	1,967	1,605	991,176 [2]	995,775
Benkoelen	182	456	92	110,046	110,776
Lampongs	15	27	252	82,681	82,975
Palembang	103	2,584	1,747	446,220 [3]	450,654
Banka	87	14,391	336	30,651	45,465
Blitong	8	694	793	10,448	11,943
Riouw	79	15,360	161	5,621	21,221 [4]
Westerafdeel. Borneo	24	26,702	"	218,925	245,651 [5]
Z.- en O.- " "	178	1,576	48	452,933	454,735
Celebes en onderhoorigh	1,051	1,920	76	268,314 [6]	271,361
Amboina	960	252	425	185,055 [7]	185,632

[1] In 1855 van Bezoeki gescheiden en tot eene afzonderlijke residentie verkregen.
[2] Hieronder de bevolking van Nias en de Mantawi-eilanden, p. m. 200,000 zielen.
[3] Id. van het rijk van Djambi en de gewesten Redjang, Passuma, Semendo, Kissam en Makkakan, circa 111,000 zielen.
[4] Alleen voor Tandjong-Pinang en de Riouw-groep.
[5] Bij gebrek van andere zijn hier de cijfers van 1855 genomen.
[6] Hieronder 40,000 z. als bevolking der berg-regentschappen in de noorder-districten.
[7] Id. 60,000, waarop de bevolking van Boeroe en Ceram, die in 1854 niet medegeteld was, wordt gerekend.

	EURO-PEANEN.	CHI-NEZEN.	ARABIEREN EN AND. VREEMDE OOSTERLING.	INLAN-DERS.	T
Banda	495	163	258	101,608 [1]	1
Ternate	638	330	25	89.532 [2]	
Menado	576	776	2	119,325 [3]	1
Timor	181	720	6	1,845,978 [4]	1,8

Zeer belangrijke opgaven zijn in het Verslag medegedeeld trent de verdeeling der in Ned. O.-I. aanwezige Europeanen waren 1 Jan. 1856:

OP:	EUROPEANEN IN NED.-IND GEBOREN.	EUROPEANEN IN NEDERL. GEBOREN.	EUROPE VREEMDEL
Java en Madura	15,829	2,170	839
Sumatra's Westkust	870	135	22
Benkoelen	169	10	3
Lampongs	14	1	〃
Palembang	82	20	1
Banka	66	15	6
Blitong	3	5	〃
Riouw	71	7	1
Westerafd. Borneo [5]	〃	〃	〃
Z. en O. 〃 〃	133	20	25
Celebes en onderh.	969	62	20
Amboina	936	19	5
Banda	472	17	6
Ternate	619	14	5
Menado	542	25	9
Timor	171	6	4
	20,946	2,526	966

VAN WELKE:	MANNEN.	VROUWEN.	KINDEREN.
Europeanen in Indië geboren	5,389	5,328	10,229
Geboren Nederlanders	1,723	508	295
Vreemde Europeanen	684	184	98

Zie verder omtrent de *acten van verblijf* en de *slavernij* de REGTSWEGEN en POLITIE.

VERDEDIGING.

Landmagt. Met de nieuwe regeling van de legerformatie beoogd eene betere handhaving van ons gezag tegenover inlan vijanden als het scheppen van meerdere waarborgen tegen mogelijke aanranding door eenen Europeschen vijand. Op die

[1] Hieronder de bevolking van de Aroe-Kei-Tenimber- en zuidwester-eiland 1855 niet opgegeven).
[2] Hieronder 88,000 bev. van het gebied van de Sultans van Ternate, Tidore en I
[3] Hieronder 31,000 bev. van Gorontalo. Van de Noordkust van Celebes Sangir- en Talaut-eilanden waren nog geene opgaven ontvangen.
[4] Hieronder 1,840,000, waarop de bevolking van Rotti, Douw, Savoe en Djoewa, Solor, A denare, Lomblem, Pantar, Allor, Soemba, Semaauw en T Ned. ged., geschat wordt.
[5] Te zamen 24 Europeanen.

den is in 1855 de sterkte van het leger op den voet van vrede met 5,000 man vermeerderd, en voorgeschreven om door wijziging en uitbreiding der bestaande Pradjoerits, met gelijktijdige ineensmelting van het active gedeelte dezer hulptroepen met de bestaande garnizoens-bataillons eene instelling te maken, waardoor de sterkte in tijd van vrede spoedig, gemakkelijk en goed op die benoodigd voor oorlogstijd kan worden gebragt. Met de voorbereiding daartoe werd in 1855 voortgegaan.

De formatie en de sterkte van het leger was ult° 1855 op den voet van vrede aldus [1]:

KOMMANDEMENT, STAVEN, ADMINISTRATIE, GENEESK. DIENST ENZ.	INFANTERIE.	ARTILLERIE.	CAVALLERIE.	SAPEURS.	TOTAAL.	ALGEMEEN TOTAAL.
FORMATIE.						
generaals 8	″	″	″	″	″	8
kolonels 9	″	″	1	″	1	10
luit.-kolonels 7	6	″	″	1	7	14
majoors 17	13	1	2	″	16	33
kapiteins 44	123	18	8	6	155	199
1ste luitenants . . . 126	207	27	13	6	253	379
2de ″ 92	254	26	12	12	304	396
inl. 2de ″ . . . . ″	20	″	″	″	20	20
STERKTE.						
generaals 3	1	″	″	″	1	4
kolonels 10	1	″	1	″	2	12
luit.-kolonels 8	8	″	″	1	9	17
majoors 25	22	1	2	″	25	50
kapiteins 50	140	21	9	5	175	225
1ste luitenants . . . 118	194	26	16	6	238	356
2de ″ . . . 101	217	13	8	6	244	345
inl. 2de ″ . . . . ″	12	″	″	″	12	12

Onder de sterkte zijn niet begrepen 9 officieren voor memorie gevoerd wordende. Van de overcomplete officieren waren 31 met verlof in Nederland en 8 gedetacheerd. Bij den staf van den Gouverneur-Generaal was nog gedetacheerd een luitenant-ter-zee 2de klasse.

	FORMATIE OP ULT° 1855.			STERKTE OP ULT° 1855.		
	EUROPEANEN EN AFRIKANEN.	AMBOINEZEN EN INLANDERS.	PAARDEN.	EUROPEANEN EN AFRIK.	AMBOINEZEN EN INLAND.	PAARDEN.
infanterie	7,056	11,530	″	5,941	12,176	″
artillerie	1,430	1,004	326	1,247	1,094	310
cavallerie	581	″	523	441	″	387
sapeurs	185	564	″	204	619	″
corps muziekanten .	31	″	″	30	″	″
	9,283	13,098	849	7,863	13,889	697

Volgens het militair summier ziekenrapport van Java en Madura over 1855, werden behandeld in de verschillende garnizoenen

[1] Als op dit onderwerp betrekking hebbende, vermelden wij hier de discussiën in de Tweede Kamer van 18 Febr. 1858, over het overplaatsen van officieren van het Nederlandsche naar het Indische leger, bij gelegenheid eener interpellatie van den Heer DOMMER VAN POLDERSVELDT, alsmede een lezenswaardig artikel in het Tijdschrift: *Pantheon*, 1858, bl. 182: *de tegenwoordige toestand van het Nederl.-Ind. leger.* *Red.*

32,066 lijders, of 3,119 meer dan in 1854. Van hen herstelden 29,368, staande tot de behandelden als 1 tot 1.09 of 91.7 pCt. Er herstelden 1.4 pCt. minder dan in 1854.

Het sterftecijfer bedroeg 1,032, of 1 overleden op 31.07 behandelden of 3.21 pCt., dat is 0.53 pCt. grooter dan in 1854.

Het geheele aantal in de militaire hospitalen op Java en Madura behandelde lijders was als volgt:

Onder behandeling gebleven 1 Jan. 1855......	1,271	
bijgekomen..............	30,795	
		32,066
hersteld................	29,368	
overledenen...............	1,032	
Bleven in behand. 1 Jan. 1856............	1,666	
		32,066.

Naar den aard der ziekte overleden aan:

febris gastrica	5	asthma	2	syphilis	13
〃 biliosa	17	colica	7	vulnus	17
〃 intermitt	74	apthae trop	2	contusio	4
〃 〃 pernic	19	castricismus	1	abscessus	4
typhus	23	diarrhoea	79	ulcus	22
encephalitis	4	rheumatismus	3	hernia	1
angina	1	haemorrhoïdes	1	fractura	2
pleuritis	3	scrophulosis	3	morbi ocul	8
pneumonia	14	phtisis pulm	61	mors violenta	8
hepatitis	23	hydrops	31	morbi varii externi	16
enteritis	7	vitia cordis	8	〃 〃 interni	81
dysenteria	244	haemorrhagia	1	arthritis	1
apoplexia	8	variolae	20	cholera	166
epilepsia	2	morbilli	2	febris catarrh	4
delirium tremens	5	scabies	4		
morbi mentis	9	herpes	2		

Op de buitenbezittingen werden verpleegd (ongerekend Borneo's westkust) 25,336 lijders. Van hen waren op 1 Jan. 1855 onder behandeling 1,026. Er overleden 572.

Er werden in 1855, om betrekkelijk het leger dit nog aan te stippen, verdere maatregelen genomen ter wering van het misbruik van sterken drank onder de soldaten; wijders is eene koninklijke onderscheiding van eeresabels aan reeds gedecoreerde officieren toegezegd en bij de min gunstige resultaten, die de vastgestelde bepalingen omtrent den aankoop van remonte-paarden hadden opgeleverd, zijn de prijzen voor overwalsche paarden verhoogd.

Wat de inrigtingen tot het leger betrekkelijk aangaat, met verwijzing naar de afd. *Nijverheid*, vermelden wij hier nog het volgende:

In het militair-huis van arrest te Willem I, waren op 31 Dec. van dat jaar 242 gedetineerden, als: 195 Europeanen, 7 Afrikanen en 40 Inlanders.

Het convalescenten-huis te Malang werd voltooid en in gebruik gesteld.

Er wordt in het Verslag verder stilgestaan bij de inrigting tot verstrekking van boeken enz., die in 1855 minder gunstig gewerkt heeft; daar slechts voor *f* 10,236 of *f* 10,398 minder dan in 1854 aan boeken is verstrekt, deels door dat dit laatste jaar de verstrekkingen aan cantines buitengewoon groot waren, deels doordien de officieren meerdere gelegenheid vinden om aan leesgezelschappen deel te nemen.

De artillerie-school te Weltevreden leverde in 1855 3 officieren op; het aantal kweekelingen voor den officiersrang bedroeg 8. Van de kweekelingen der onderofficiers-school te Meester Cornelis werden 20 tot officier bevorderd.

De sterkte te Gombong werd tot verblijf der pupillen bestemd.

Omtrent de krijgsverrigtingen zij verwezen naar de verschillende mededeelingen in de *Staatscourant* en naar onze *Chronologie*.

De sterkte der schutterijen op Java en Madura was 1 Jan. 1856 103 officieren en 1,939 onderofficieren en manschappen.

Nopens de verdediging wordt vermeld, dat alle geniewerken met kracht werden voortgezet, zoover het gebrek aan koelies dit niet belemmerde.

ZEEMAGT. De sterkte van het eskader was [1]:

1	Jan.	1855	27	bodems	met	2,193	Europeanen	en 556	Inlanders.
1	〃	1856	27	〃	〃	2,369	〃	〃 583	〃

Er overleden 2 officieren en 53 onderofficieren en mindere schepelingen. Het aantal zieken over het geheele eskader was gemiddeld 17 per dag.

Bovendien waren 31 Dec. 1855 in dienst 2 gouvernements-schooners en 61 kruisbooten, benevens 1 adviesvaartuig, bemand met 4 Europesche gezaghebbers, 12 dito stuurlieden, 1 dito machinist, 2 dito konstabels, 61 inlandsche djoeragans, 63 eerste en 2 tweede mandoors, 254 djoeroemoedies, 906 inlandsche matrozen en 8 vuurstokers.

Even als het voorgaande jaar leverde Samarang de beste resultaten voor de aanwerving van zeevarenden: aan het equipage-departement aldaar werden in 1855 101 inlandsche matrozen aangeworven. Te Soerabaya werden er slechts weinigen aan de zeedienst verbonden, en te dier plaatse werd de sterkte gedurig verminderd door desertie van onlangs aangeworvenen.

---

[1] In Julij 1857 was zij 23 bodems, waaronder 2 wachtschepen, bemand met 2,225 koppen, behalve 409 inlandsche matrozen. Van de 23 bodems waren 12 stoom- en schroefstoomschepen (*Bijlagen Concept-Staatsbegrooting* 1856, litt. I.) In *Bijl.* N°. 97 is een staat medegedeeld, aantoonende de uitgaven in Ned.-Indië ten behoeve der active zeemagt, der werven enz. aldaar, in 1855, waarvan de totaalcijfers zijn:

Schepen en vaartuigen van oorlog.......................... *f* 1,699,076.
Sedentaire inrigtingen ten dienste van het zeewezen....... 〃 501,577.
Maritiem-etablissement *Onrust*........................... 〃 204,697.

Wat de inrigtingen voor de zeemagt betreft, met verwijzing naar het medegedeelde in de afd. *Kunsten en Wetenschappen*, *Openbare Werken* en *Nijverheid*, vermelden wij kort het volgende:

De werkzaamheden aan het marine-pakhuis kunnen eenigzins afgeleid worden uit de waarde der ontvangen en uitgegeven goederen, respectivelijk *f* 363,576 en *f* 203,443. — Het verstrekken van water uit de artesische bron te Samarang aan de schepen, heeft ruim *f* 1,000 opgebragt.

De gezondheidstoestand op *Onrust* was veel verbeterd: het getal zieken bedroeg slechts 3 pCt. in de laatste maanden des jaars. Het getal kettinggangers wisselde van 209 tot 225.

Verder wordt in het Verslag een overzigt medegedeeld van de verrigtingen der zeemagt. Wij hebben daarvan reeds kort melding gemaakt in den vorigen jaargang ook omtrent 1856, terwijl wij verder verwijzen naar de mededeelingen in de *Staatscourant* 1857, N°. 101, 153, 207, 257, en 1858, N°. 42.

Regtswezen. — Policie. — Gevangeniswezen.

In de jaarverslagen door de hoofden van gewestelijk bestuur op en buiten Java en Madura ingediend, heeft de regering weinig of niets omtrent de regtsbedeeling aangetroffen, dat eene opzettelijke vermelding waardig is. Zij heeft omtrent de regtsbedeeling in het algemeen verwezen naar het medegedeelde in het tijdschrift *het Regt in Nederlandsch Indië*, waaruit het volgende:

Overzigt der behandelde zaken voor het Hooggeregtshof in Ned. Indië.

Burgerlijke en handelszaken.	1853.	1854.	1855.
In eersten aanleg, hooger beroep of cassatie volgens de nieuwe wetgeving	34	12	5
In eersten aanleg of hooger beroep, volgens de oude proces-orde	15		
Strafzaken.			
In eersten aanleg, hooger beroep of cassatie, in zaken van overtreding, voorts bij de regeling van regtsgebied of verzet van het openbaar Ministerie enz.	13	6	7
Bij wege van revisie van vonnissen, gewezen in zaken van misdrijf, door de:			
raden van justitie op Java	36	41	25
regtbank. van omgang " "	731	825	899
landraden " "	2,424	2,758	2,604
raden van justitie en andere regtbanken in de buitenbezittingen gevestigd	80	125	154
	3,333	3,767	3,694

In 1850 beliep het gezamenlijk getal 2,900, in 1851 3,362.

Wat de jaren 1854 en 1855 betreft zij het volgende vermeld:

Onder de vonnissen gewezen door de raden van justitie op Java waren geene doodvonnissen, de meeste waren gevangenisstraffen, als:

1854..... *mannen*:	Europeanen	11,	inlanders	1,	*vrouwen*	1
1855.....	〃	14,	〃	1,	〃	2

Van de in de buitenbezittingen gewezen vonnissen waren in 1854 8, in 1855 7 doodvonnissen, te zamen 15, van welke 9 zijn uitgevoerd. Onder de doodvonnissen was er maar 1 tegen eene vrouw.

In den ketting zijn gesloten:

	1854.		1855.	
	MANNEN.	VROUWEN.	MANNEN.	VROUWEN.
buiten Java...........	247	4	297	2
op 〃	31	4	45	1
ter plaatse der veroordeeling..	3	1	—	2

Door de regtbanken van ommegang op Java en Madura, en de regtbanken voor criminele zaken te Djokjokarta zijn uitgesproken:

	1854.	1855.
doodvonnissen tegen mannen.......	57	87
〃 〃 vrouwen	—	1

Van deze zijn 96 ten uitvoer gelegd.

Onder de veroordeelingen door de landraden op Java komen voor:

	1854.		1855.	
	MANNEN.	VROUWEN.	MANNEN.	VROUWEN.
in den ketting..........	435	—	324	—
buiten den ketting.....	1,598	53	1,512	55

Het getal vrijgesprokenen bedroeg:

	1854.		1855.	
	MANNEN.	VROUWEN.	MANNEN.	VROUWEN.
vonnissen..............	357	11	325	24
arresten................	256	11	238	6

Van de magt van den Gouverneur-Generaal in zake van justitie en policie werd in 1855 het volgende gebruik gemaakt:

OPGELEGDE STRAFFEN.	TOEGEWEZEN.		AFGEWEZEN.		TOTAAL VERZOEKEN OM GRATIE.	
	EUROPEANEN.	INLANDERS.	EUROP.	INLAND.	EUROPEAN.	INLAND.
Doodstraf.............	3	39	1	63	4	102
Tuchthuis, kruiwagen..	1	—	15	—	16	—
Gevangenis, detentie...	—	—	25	—	25	—
Dwangarbeid.........	—	6	—	98	—	104
Geldboete............	2	4	2	14	4	18
	6	49	43	175	49	224

De verzoeken om gratie van de doodstraf door Europeanen ingediend, betroffen feitelijke insubordinatie, door militaire regtbanken verwezen tot de straf des doods met den kogel.

Bij gelegenheid der viering van 's Konings verjaardag werd aan 22 Europesche militairen, door krijgsraden verwezen tot detentie,

een Afrikaansch militair wegens roof verwezen tot den kruiwagen, een wegens ontrouw tot tuchthuisstraf veroordeeld Europeesch ambtenaar en aan 93 inlanders tot dwangarbeid veroordeeld, geheele en 28 andere gedeeltelijke opheffing van straf verleend.

Omtrent de *gevangenissen* worden geene andere opgaven in het Verslag gevonden, dan dat de berigten omtrent den toestand der gevangenissen over het algemeen *niet* gunstig zijn. Die te Krawang is te klein om 39 vrouwelijke gecondemneerden tot dwangarbeid te bevatten. Zij wonen in 2 bamboezen gebouwen buiten den ringmuur. Een der localen in het fort Amsterdam op Menado dient tijdelijk tot gevangenis.

Er bestaan op Java 3 *etablissementen van landbouw*: 2 te Banjoewangie en 1 te Krawang, bestemd voor de opname van rondzwervende personen, en zulke die zich door slecht gedrag als anderzins als schadelijke personen hebben doen kennen, doch aan welke geen bepaald misdrijf geregtelijk kan worden bewezen. Zij telden te zamen in Dec. 1855 650 gedetineerden. Het opperbestuur achtte die inrigtingen in strijd met art. 47 van het reglement op het beleid der regering van Ned. Indië, terwijl de gecondemneerden, na expiratie van straftijd ongenegen waren voor vast bij de etablissementen te blijven.

Zie omtrent de militaire gevangenissen bl. 122.

Onder de vele maatregelen en bemoeijingen, waarvan in deze afdeeling wordt melding gemaakt, behoort ook die omtrent de *afschaffing der slavernij* in Ned. Indië, waaromtrent de regering een voorstel van den Gouverneur-Generaal te gemoet zag. In het geheel waren in 1855 op Java en Madura 8,713 lijfeigenen, of 725 minder dan in 1854. Op Celebes en onderhoorigheden zijn ongeveer 25,000 slaven en pandelingen op Gouvernements grondgebied, waaronder 14,000 alleen tot de noorderdistricten behooren. Daar de grondeigenaren hunne landen veelal door slaven laten bewerken heeft er de vrije bevolking meestal moeite om aan den kost te komen. Dit euvel bestaat in nog hoogere mate in de bondgenootschappelijke landen. De slavenhandel staat in het naauwste verband met den zeeroof, daar de roovers hunne winsten zoeken in den verkoop van menschen.

Regt van verblijf werd in 1855 aan 178 personen verleend, van welke 131 tot vast en 47 tot tijdelijk verblijf, en wel aan personen geboortig van:

	VAST.	TIJDELIJK.		VAST.	TIJDELIJK.
Nederland	112	〃	Holstein	—	2
Java	4	〃	Zwitserland	—	—
Gr.-Brittanje	2	10	Perzië	—	2
Frankrijk	〃	3	Britsch Indië	1	—
België	4	5	N.-Amerika	〃	1
Duitschland	8	22	West Indië	〃	1

Hieronder zijn niet begrepen de personen, die voor 's lands dienst worden uitgezonden.

Ten opzigte van het verblijf van Chinezen en andere vreemde Oosterlingen in Krawang werden in 1855 eenige bepalingen vastgesteld (*Ind. St.* N°. 45). Ter voldoening van het in 1854 bepaalde, ten aanzien van het achtervolgens intrekken van onwettige vestigingen van Chinezen in de binnenlanden en aan de stranden van Rembang verhuisden de bewoners van vier dergelijke plaatsen, hetgeen tot geen de minste moeijelijkheid aanleiding gaf. Te Wonorobo (Bagelen) hadden zich van lieverlede vele Chinezen nedergezet, thans eene bevolking van 450 zielen uitmakende. Uit aanmerking van hunne onmisbaarheid voor den handel in tabak in het Ledoksche, heeft men deze vestiging, hoewel in de binnenlanden, ongestoord gelaten en aldaar een Chineesch hoofd aangesteld. De in de nieuwe residentie Probolingo hier en daar verspreid wonende Chinezen, werden in een nieuw aan te leggen kamp, onder leiding van een kapitein der Chinezen vereenigd.

Uit de opgaven omtrent de *wees-* en *boedelkamers* te Batavia, Samarang, Soerabaija, Padang, Macassar, Amboina, Banda, Ternate en Menado, als met het regtswezen in verband, ontleenen wij het volgende:

kapitalen: onder beheer op ult. Dec. 1855	*f*	9,186,103
inkomsten: provisie-penningen en leges *f* 59,733, renten *f* 566,114, totaal	〃	625,847
lasten: tractementen *f* 212,310, verdere administratiekosten en onderhoud van gebouwen en meubelen *f* 5,582, aan de pupillen uit te keeren renten *f* 339,919	〃	557,811
reservefonds	〃	1,566,034
verschil tusschen de inkomsten en lasten: voordeelig	〃	58,035

Afgescheiden van de ontvangsten aan provisie-penningen en renten en de uitkeering van renten, zijn nog ontvangen de in 1855 onder het beheer genomen boedels en uitgegeven de bedragen van geliquideerde en uitgekeerde nalatenschappen, terwijl bovendien het kapitaal aan gedurige mutatiën onderhevig is door het uitzetten tot rentewinning en inkassering van afgeloste beleeningen, waarvan het resultaat begrepen is in de kapitalen op ult. Dec. 1855.

Eeredienst.

Mohammedaansche eeredienst. Het aantal der als pelgrims naar Mekka vertrokken en van daar teruggekeerde personen bedroeg in 1855:

van Java	1,442	daar teruggekeerd	750
〃 Sumatra's Westkust	128	〃 〃	42
〃 Palembang	98	〃 〃	26
	1,668		818

Hieruit blijkt, dat gedurende 1855, het vierde jaar na de buitenwerkingstelling der bepalingen, volgens welke eene belasting werd

geheven van inlanders, die zich naar Arabië inscheepten, van Java 147, van Sumatra's Westkust 40 en van Palembang 33 inlanders meer naar Mekka vertrokken dan in 1854.

In Maart 1855 werd een geheim besluit uitgevaardigd, waarbij aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java, den resident van Palembang en den gouverneur van Sumatra's Westkust aanbevolen werd om met voorzigtigheid de handelingen der Hadjies in 't algemeen na te gaan en daarvan verslag te doen bij de aanbieding der opgave van naar Mekka vertrokken of van daar teruggekeerde personen, ten einde maatregelen van voorzorg te nemen zoodra die mogten blijken noodig te zijn. Die autoriteiten hebben eenstemmig medegedeeld, dat op het gedrag der Hadjies niets valt aan te merken en ten hunnen opzigte hoegenaamd geene bijzondere maatregelen behoeven genomen te worden.

In het Verslag wordt o. a. nog melding gemaakt van eenige botsingen te Samarang ontstaan, doordien men niet wilde toelaten, dat Javaansche Christenen hunne dooden op de gewone begraafplaats der Javanen ter aarde bestelden, alsmede van het afgeslagen verzoek van den zendeling HOEZOO, om zich bij wijze van proefneming voor een jaar te mogen nederzetten in of nabij een der dessa's, bewoond door de Javaansche Christenen der afdeeling Koedoes (Japara) uithoofde men de vestiging van een zendeling onder de fanatieke bevolking der binnenlanden, waaronder 312 Hadjies waren, gevaarlijk oordeelde.

Protestantsche. Dr. BUDDINGH zette in 1855 zijn in 1852 aangevangen inspectiereis door eenige deelen van Indië voort [1]. Naar aanleiding van door dien predikant gedane verslagen, werd het voor Java en Madura toegestane getal van 20 predikanten met 7 predikanten en 2 hulppredikers vermeerderd, enz.

LIEFDADIGHEID.

In October 1854 werd te Batavia door den Heer FRANCIS in vereeniging met anderen te Djati (Batavia) een gesticht voor verzorging en opleiding van verwaarloosde en hulpbehoevende kinderen opgerigt. — Het Leprozengesticht op Banka (Menado) is in 1855 op den vasten wal van Celebes verplaatst. — Tot het vergrooten van het stads-verband en vrouwen-hospitaal te Samarang is voorloopig ƒ 16,220 beschikbaar gesteld. — Het parapattan-weezengesticht te Batavia nam steeds in bloei toe; de inkomsten overtroffen in 1855 de uitgaven met ƒ 11,870, enz.

Volgens de breede lijst in het Verslag is het volgende aantal personen in 1855 door liefdadige instellingen verpleegd:

[1] Voor de kennis van Indië in het algemeen en inzonderheid van den godsdienstigen en kerkelijken toestand vindt men zeer belangrijke bijdragen in de *Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap* 1857, 1e jaargang — Van Dr. S. A. BUDDINGH zag onlangs eene verdienstelijke *proeve eener chronologisch historische schets van de lotgevallen der Prot. Kerk in Ned. O. I. van* 1615—1857, het licht.

Instellingen voor niet-Christenen.

Chinesche hospitalen te Batavia 305, Samarang 79, Riouw 30.
Stads-verband te Batavia 1,009 [1].
Bedelaarsgestichten te Tagal 25, Samarang 1,604, Soerabaya 58, Soerakarta 170.
Leprozengesticht op Banda 9.

Instellingen voor Christenen en niet-Christenen.

Gesticht voor verwaarloosden te Djati (Batavia) 10 Christenen en 3 niet-Christenen.
Leprozengesticht te Amboina 23 Christ. en 3 niet-Christ.; — te Ternate 5 Christ. en 36 niet-Christ.; — te Temoenpah (Menado) 7 Christ. en 24 niet Christ.

Instellingen voor Christenen.

Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen te Batavia 79, Buitenzorg 8, Cheribon 5, Samarang 53, Soerabaya 79, Passaroean 5.
Commissie van weldadigheid te Bezoeki 3.
Prot. Kerkeraad te Bantam 3, Buitenzorg 7, Tagal 3, Pekalongan 6, Samarang 79, Rembang 3, Soerabaya 34, Passaroean 44, Bezoeki 1, Djokjokarta 7, Soerakarta 8, Z.- en O.-afd. Borneo 5, Banda 8, Timor 17.
Prot. Diaconie te Batavia 118, Celebes 14, Menado 2. *Diaconiehuis* te Ternate 6. *Diaconie-armen* te Amboina 89. *Diaconie-armhuis* te Batavia 56.
R.-K. armbestuur of *Kerkeraad* te Batavia 13, Samarang 14, Soerabaya 32.
Prot. weeshuis te Batavia 55, Samarang 209, Soerabaya 36, Amboina 9.
R.-K. weeshuis te Samarang 239.
Oude-mannenhuis te Samarang 843.
Christelijke ambachtsschool te Batavia 16 [1].

Het geheel getal verpleegden bedraagt in totaal 5,618, als:

1,386 niet-Christ. en 1,509 Christ. voor reken. van het Gouvernement.
1,969 „ „ 754 „ „ „ „ anderen.

In de *Staatsc.* 1857, N°. 284, vindt men melding gemaakt van de oprigting eener *Spaarbank te Batavia* in Augustu 1857 door de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in Oost-Indië.* De *Economist.* 1858, bl. 186, bevat een Verslag dier inrigting over Augustus—ultimo December van dat jaar. Daaruit blijkt o. a. dat, met inbegrip van *f* 2,000 van 2 inleggers renteloos bij de bank ingelegd, in 309 keeren door 140 inleggers is ingebragt *f* 22.727.

---

[1] Het *stads verband* en *vrouwen-hospitaal te Samarang* is in het Verslag in deze lijst niet opgenomen, zoo ook niet de ambachtsschool te Soerabaija.

BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE DIENST.

Ongerekend de epidemielijders bedroeg in 1855 het algemeen cijfer der bij de burgerlijke geneeskundige dienst behandelden op Java en Madura 26,115, van welke herstelden 20,200 of 80.06 pCt., overleden 2,484, of 9.05 pCt. (in 1855 7.3). Op sommige plaatsen was de verhouding der overledenen tot de behandelden bovenmatig groot, zoo als te Grissée 55.8 pCt., Indramajoe 29.3, Toeban 24, Kadoe 20 pCt., enz.

Het aantal epidemielijders wordt als volgt opgegeven:

koortsen...	20,917 behandeld,	waarvan	1,532	of 7.3	pCt.	overleden.
cholera....	18,673 ״	״	6,029	״ 32.3	״	״
nat. pokken	1,117 ״	״	146	״ 13.07	״	״

7,267 epidemielijders aan koorts en 1,152 aan cholera bleven op 1 Jan. 1856 nog in behandeling.

Op de buitenbezittingen, met uitzondering van Amboina, waarvan geene opgave ontvangen zijn, werden op de buitenbezittingen behandeld 11,448 lijders, waarvan 24 choleralijders. Van hen overleden 755, en daaronder 7 choleralijders. Er werden verpleegd:

aan Sumatra's westkust	2,750,	waarvan	overleden	489.
op Banda...........	2,653,	״	״	92.
״ Menado........ .	1,059,	״	״	17.
te Pangaron........	973,	״	״	74.
in Benkoelen..	813,	״	״	3.
te Makassar.........	826,	״	״	25.
op Banka...........	516,	״	״	3.
te Bandjermassin....	489,	״	״	19.
op Batjian..........	387,	״	״	12, enz. enz.

Op de buitenbezittingen is de bevolking nog niet algemeen ingenomen met de vaccine. Elders, zoo als in Djokjokarta en Soerakarta, wordt zij door de bijgeloovige bevolking tegengehouden. Zeer gunstig was in 1855 het resultaat in de Preanger-regentschappen verkregen: daar werden 63 pCt. der bevolking gevaccineerd. In het geheel werden verrigt:

	OP JAVA EN MADURA.			OP DE BUITENBEZITTINGEN.		
vaccinatiën.....	112,701	waarvan geslaagd	107,025	60,712	waarvan geslaagd	54,575
revaccinatiën.....	21,789	״ ״	10,713	11,313	״ ״	9,032

Onder de middelen tot verbetering der ziekenverpleging worden genoemd: de verbetering der inrigting van de minerale bronnen te Tjibeokh; de inrigting van een ziekenhuis te Batjan; de algemeene toelating, na aflegging van bewijzen van bekwaamheid, tot apothekar.

De school voor inlandsche genees- en heelkundigen, en die voor verloskundigen blijft voortdurend goede resultaten opleveren. In het verloskundig gesticht werden 60 kraamvrouwen verpleegd. Het aantal leerlingen vermeerderde er met 11 en bedroeg in Dec. 1855

28. Er werden, na voldoend examen, 14 gepromoveerd. De doctors worden als vaccinateurs in de residentiën hunner geboorteplaats of wel als geneesheeren gebezigd. In Bagelen mogt men er niet in slagen te doen gebruik maken van de derwaarts gezondene 3 inlandsche vrouwen, die te Batavia waren opgeleid.

Onderwijs.

Uit het Verslag van de Hoofdcommissie van Onderwijs, ter visie voor de Leden der Kamer gelegd, wordt in het Regerinsverslag een uittreksel medegedeeld, waaruit het volgende:

Gouvernementsscholen voor Europeanen en daarmede gelijkgestelden. Het onderwijzend personeel in 's Gouvernementsdienst bestond ult°, Dec. 1855 uit 64 onderwijzers, 29 ondermeesters en 29 kweekelingen, te zamen 122 (in 1854 121). Om te voorzien in de behoefte, werden 8 onderwijzers aan het Gouvernement gevraagd. Behalve de 86 particuliere schoolinrigtingen op Java en 6 op de buitenbezittingen, waren er op:

	JAVA EN MADURA.		DE BUITENBEZITTINGEN.	
	1854.	1855.	1854.	1855.
scholen	30	31	12	12
betalende leerlingen	1,060	1,157	314	347
niet betalende "	1,080	1,171	248	238

De *militaire* en *geneeskundige* inrigtingen zijn reeds boven vermeld, bl. 123 en 130.

Industrie-scholen. De *Christelijke ambachtsschool te Batavia* werd in 1855 geopend. Zij gaf onderwijs aan 14 kinderen van 4—10 jaren. Aan jaarlijksche inschrijving ontving zij *f* 3,485, aan gecollecteerde donatiën *f* 3,037. — De *Ambachtsschool te Soerabaya*, tellende 59 leerlingen en 145 contribuërende leden, genoot eene landstoelage van *f* 500. De geldelijke toestand dier inrigring belet, dat aan de vele aanvragen tot plaatsing gevolg kon worden gegeven.

Voor de *opleiding van translateurs* in de Balinesche en Maleische talen werd in 1855 en 1856 weder *f* 50 's maands beschikbaar gesteld tot opleiding van twee Balinesche jongelieden; twee jongelieden, leerlingen van het instituut te Herwijnen, werden bestemd om voor 's lands rekening te worden opgeleid als tolken in de Chinesche taal. Zij werden toevertrouwd aan de leiding van den Consul te Canton.

Scholen voor Christen-Inlanders. Dit onderwijs bestaat meerendeels in dat, hetwelk door Zendelingen wordt gegeven. De schoolopziener der Maleische scholen in de Molukken, B. N. J. ROSKOTT bezocht in 1855 18 van de 66 scholen. In de Menahassa van Menado is op 129 scholen aan 11,258 kinderen onderwijs gegeven, van welke 6,746 kinderen gezet opkwamen [1].

---

[1] De staat, die daarna ter vergelijking met het vorige jaar wordt medegedeeld in

Scholen voor niet Christenen, niet zijnde Europeanen of daarmede gelijkgestelden zijn er op Java 33 met 1,157 leerlingen. Hieronder behoort de kweekschool te Soerakarta met 24 leerlingen (externe). De hulpmiddelen van het onderwijs op deze school werden vermeerderd door de uitgave van Javaansche leesboekjes, door den Heer C. F. WINTER SR. Bij sommige leerlingen was al te groote lust tot teekenen. Van vele dier provinciale scholen zijn de berigten nog zeer ongunstig.

Wat de scholen op de buitenbezittingen betreft worden eenige weinige berigten medegedeeld omtrent: de voltooijing van de inlandsche school te Muntok (Banka); de proefneming met de oprigting van inlandsche scholen te Makassar en Maros (Celebes) die nog tot geene resultaten hadden geleid, en de 16 scholen met 400 leerlingen aan Sumatra's Westkust, waarvan de berigten zeer gunstig zijn. Sedert 1855 hebben 53 leerlingen de school te Padang verlaten en betrekkingen gekregen als inlandsche schrijvers of opzigters; van de binnenlandsche scholen zijn mede vele als zoodanig of tot hoofden aangesteld.

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Het Regeringsverslag over deze onderwerpen verdient zeer de belangstelling en munt hierin boven de vroegere verslagen uit. Het is in zijn geheel overgedrukt in de *Algemeene Konst- en Letterbode* 1858, N°. 11 en volg.

In § 1 wordt gewezen op de *vermeerdering der kennis van land en volk* door het mededeelen van gouvernementswege van officiële stukken aan de in Indië uitgegeven tijdschriften, de voortzetting van den atlas van Ned. Indië door wijlen P. Baron MELVILL VAN CARNBEÉ [1], het doen van opmetingen en opnemingen en in kaart brengen van vele gedeelten van den Archipel en inzonderheid het doen van togten langs de Kapoeas door Mr. A. PRINS, gouvernements-commissaris voor de Wester-afdeeling Borneo; — van den resident der Z. en O. afdeeling Borneo op de Kohaijan- of Groote Daijakrivier; — van den resident van Ternate naar de Obieilanden, en Nieuw-Guinea [2]; — van den kapitein F. C. H. VAN VLOTEN naar de Solor-eilanden, en van den ambtenaar F. L. VAN BLOEMEN WAANDERS naar Bali. De officieren van Z. M. zeemagt beijveren zich voortdu-

het Verslag is foutief: bij optelling verkrijgt men geheel andere cijfers. Hij is ook in strijd met de belangrijke statistieken omtrent het onderwijs in de Menahassa medegedeeld in de *mededeelingen van wege het Ned. zendelinggenootschap* 1857, bl. 208, volgens welke waren in de Menahassa in 1842 60 scholen met 4,100 leerlingen, en in 1856 12 gouvernementsscholen, 97 van het zendelinggenootschap en 18 negorijscholen, te zamen 127, tellende 7,463 jongens en 3,709 meisjes, te zamen 11,172 leerlingen, van welke 6,323 gezel opkwamen.

Volgens een staat, aldaar bl. 88 voorkomende, waren in 1855 op de Sangi-eilanden 8 gouvernements- en 16 negorijscholen, met 937 kinderen.

[1] Deze verdienstelijke zeeofficier overleed 15 Oct. 1856.

[2] In Dec. 1857 bragt de landmail het berigt, dat het Ned. Ind. gouvernement eene wetenschappelijke expeditie uitrustte met het plan om op dit sedert 1835 door de Nederlanders verlaten eiland de plaats voor eene nieuwe kolonie op te sporen. *Red.*

rend om aan de bevordering der hydrographie dienstbaar te zijn. 53 Kaarten of schetsen, nieuwe opnemingen bevattende, waarvan de inhoud in het Verslag wordt medegedeeld, kwamen in 1855 bij de Commissie in. De luitenant ter zee G. W. F. MOETH heeft zich vooral door zijne hydrographische werkzaamheden in de laatste jaren verdienstelijk gemaakt. Door het hydrographisch bureau werden onder directie van wijlen den Baron MELVILL weder vele kaarten uitgegeven. Het debiet der kaarten bedroeg in 1855 *f* 5726, (in 1856 *f* 7168 (*Stc.* 1857, N°. 129), en het totaal kaarten van

1840—1843	287.
1844—1847	809.
1848—1851	2,746.
1852—1855	4,085.

Kort wordt voorts in het Verslag herinnerd aan de onderscheiding, welke aan de uit Indië op de Parijsche tentoonstelling ingezonden voorwerpen te beurt viel.

Wat de *tijdschriften en dagbladen* betreft, vervangen wij de opgaven in het Verslag door de volgende, welke door den Minister van koloniën in de zitting der Tweede Kamer van 28 Nov. 1857 zijn medegedeeld.

Toestand der journalistiek en van hetgeen daartoe behoort, over 1844 *en* 1857.

Dag- en weekbladen in Indië.

IN 1844 werd alleen uitgegeven de Javasche Courant.

IN 1857 verschenen: Javasche Courant. — Java bode. — De Oostpost. — Soerabayasch Nieuws- en Advertentieblad. — Samarangsche Courant. — Samarangsch Advertentieblad. — Opwekker. — Indisch schoolblad. — Bromartani. — Soerat Kabar, Bahasa Malaijoe.

Tijd-, vervolg- en maandschriften.

IN 1844 werden uitgegeven: 1°. Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. 2°. Tijdschrift voor Ned. Indië. 3°. Verslag van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande regten op Java en Madura. 4°. Natuur- en geneeskundig Archief. 5°. Almanak en naamregister voor Ned. Indië. 6°. Indisch Magazijn van de Waal.

IN 1857, behalve de bovenstaande onder N°. 1, 3 en 5, Algemeen Verslag van den staat van het schoolwezen in Ned. Indië. — Mr. J. GRAAFLAND, Mr. F. JUNIUS VAN HEMERT en Mr. T. H. DER KINDEREN. Het regt in Ned. Indië. — Natuurkundig tijdschrift voor Ned. Indië, uitgegeven door de natuurk. vereeniging in Ned. Indië. — Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, onder redactie der Heeren Dr. P. BLEEKER, J. MUNNICH en E. NETSCHER. — Tijdschrift der vereeniging ter bevordering van geneeskundige wetenschappen in Ned. Indië, uitgegeven door de Nederl. Ind. Maatschappij van nijverheid, onder hoofdredactie van

Dr. P. BLEEKER. — Tijdsch. ter bevordering van christelijk leven in Ned. Indië, door A. A. T. MOUNIER.

Maatschappijen. Door de bemiddeling van de *M. v. Nijverheid* in 1854 opgerigt, werden eenige leerlingen in de fabriek van stoomwerktuigen van de Heeren CHAULAN en DEELEMAN, ter opleiding geplaatst.

Ten opzigte van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in Oost Indië* ontleenen wij het volgende aan haar Verslag van 1851—1856. (Van 1851 tot Junij 1853 een Departement dier Maatschappij, doch sedert zelfstandig). Het getal leden, in 1851 105, vermeerderde tot 108 in 1856. Gedurende het 5 jarig tijdperk bedroegen de ontvangsten *f* 12,623, waaronder *f* 3,250 donatien van Z. Exc. Mr. A. J. en Mevrouw DUYMAER VAN TWIST, *f* 850 andere donatiën; *f* 7,776 contributiën van leden enz., en de uitgaven *f* 10,188, waaronder *f* 3,533 voor de meisjesschool (in 1851 opgerigt en in 1856 met 13 leerlingen), *f* 1,700 voor de volksbibliotheek (in 1854 opgerigt en in 1856 750 Hollandsche en 200 Fransche werken bezittende, terwijl zij toen p. m. 70 lezers had en per maand van 444—570 boeken uitgaf), *f* 1,251 aan eerprijs en dubbele gouden medaille aan Dr. J. F. G. BRUMUND voor zijne bekroonde verhandeling over het *Volksonderwijs onder de Javanen* enz., waarvan ons bij de correctie van dit blad een present-exemplaar wordt toegezonden, enz. — Het *dep. Soerabaya der Ned. M. t. N. v. 't Alg.* telde in 1855 118 leden.

De mededeelingen omtrent *schouwburgen, muziek- en zangvereenigingen* zijn onbeduidend.

Taalstudie en geschiedenis. De mededeelingen bepalen zich tot: die omtrent de toelage van *f* 400 's maands aan R. H. B. FRIEDRICH, adj. biblioth. van het Bat.-Gen. van K. en W. in het belang van de wetenschappelijke onderzoekingen op het gebied der Oostersche talen, — de voortzetting van de zamenstelling van het Javaansch-Nederduitsch woordenboek door de heeren WILKENS en WINTER, die ook eene Javaansche spraakleer met eene Nederduitsche vertaling vervaardigden; — de toelage aan den ambtenaar H. VAN DEWALL van *f* 600 maands voor zijnen arbeid aan de vervaardiging van een Maleisch-Nederduitsch woordenboek en eene Maleische spraakkunst; — de aanbieding van een, zoo gezegd wordt, door de in 1855 te Makassar overleden staatsgevangene DHIPO NEGORO geschreven en nagelaten werk over Java, door diens zonen; — de verzending naar Nederland van de afteekeningen der basreliefs en beelden van den tempel Boro-Boedoer, in Kadoe, om alhier te worden gelitographeerd en de mededeelingen boven onder *onderwijs* vermeld.

Omtrent de *natuurwetenschappen* worden inzonderheid vermeld de onderzoekingen van den ambtenaar, bestemd tot natuurkundige nasporingen in Ned. Indië Dr. J. H. CROOCKEWIT, HZ., vooral in betrekking tot de steenkolenlagen.

Onder de vele toezendingen uit Indië naar Nederland bekleedt die van eene belangrijke verzameling van visschen de voornaamste plaats.

ALGEMEEN BURGERLIJK BESTUUR.

Deze Afdeeling is gesplitst in *Algemeen bestuur*, *Finantiën*, *Landsgebouwen en Waterstaat*, *Vervoerwezen* en *Voorziening in de Materiëele behoeften* van het beheer.

ALGEMEEN BESTUUR. In deze afdeeling wordt inzonderheid melding gemaakt van de opheffing der *Generale directie van Finantiën*, overeenkomstig artt. 64 en 65 van het op 1 Mei 1855 in werking getreden regeringsreglement, en de daaruit voortvloeijende wijziging in het beheer behandeld.

FINANTIËN. *Muntwezen.* Verg. op bl. 251 den staat, aantoonende de in 1854 tot 1857 voor de Overzeesche bezittingen afgeleverde geldspeciën, geslagen volgens de Wet van 1 Mei 1854, alsmede de Rekening van ontvangst en uitgaaf gedurende 1854/6, tot regeling van het muntwezen in Ned. Indië (*Bijblad* 1857/8, bijl. bl. 77); het Verslag omtrent de uitvoering der wet tot regeling van het muntwezen in Ned. Indië over 1857 (*Bijblad* 1857/8, bijl. bl. 703); alsmede de Wetten van 24 Dec. 1857 (*St.* No. 173 en 174), tot verdere regeling van het muntwezen in Ned. Indië en de nadere aanwijzing van middelen tot regeling daarvan, waarbij het maximum van de uitgifte van pasmunt voor Ned Indië voorloopig wordt bepaald op *f* 12,000,000 nominaal voor de zilveren en van *f* 10,000,000 voor de koperen pasmunt. Op ulto Dec. 1857 bedroeg het kopergeld naar Nederland verzonden ter vermunting . . . . *f* 8,416,968.
In Indië, na onbruikbaar te zijn gemaakt, verkocht . „ 572,020.
f 8,988,988,

en ingetrokken aan recepissen *f* 2,012.147, waarvan waren vernietigd *f* 1,802,621, en aangehouden *f* 209,526. Er bleven toen nog van de in omloop gebragte *f* 26,600,000 aan recepissen in 's lands kassen als betaalmiddel voorhanden *f* 24,587,853, namelijk van:

f 1	*f* 1,600,453	*f* 25	*f* 4,227,825
„ 5	„ 3,444,415	„ 100	„ 8,756,400
„ 10	„ 3,679,760	„ 500	„ 2,879,000

(*Staatscourant* 1858, No. 71).

Javasche bank. Over het jaar 1855, het 28ste boekjaar, leverde de Javasche bank de volgende resultaten op:

BATEN.		LASTEN.	
Renten op escompto's	*f* 201,839.43	Vaste uitgaven personeel. .	*f* 71,906.00
„ „ beleeningen	„ 15,955.83	Wisselvallige onkosten	„ 2,226.86
„ „ deposito's	„ 2,713.62	Gratificatiën aan het personeel der Handelmaatsch. .	„ 600.00
„ „ buiteng. beleen.	„ 6,240.00	Afschrijving op gebouwen en mobilair	„ 2,633.40
„ „ reservefonds	„ 24,835.00		*f* 77,366.26
Provisiën	„ 23,850.50	Baten	„ 317,522.55
Pakhuishuur	„ 5,585.00	Zuivere winst	*f* 240,156.29
Agio met specie en winst op vreemde muntspeciën . . .	„ 35,631.21		
Onverdeelde winst van het vorige boekjaar	„ 871.81		
	f 317,522.55		

Deze winst is verdeeld als volgt: ⅓ ad ƒ 80,052 voor het reservefonds, ⅔ dividend aan de deelhebbers, ƒ 160,000, zijnde 8 pCt. of ƒ 40 per aandeel; op de rekening van winst en verlies voor het volgende boekjaar ƒ 104.19. — Het reservefonds is gestegen tot ƒ 483,328.69. — Op ult° Maart 1856 was in omloop aan bankbilletten ƒ 4,534,350, of ƒ 724,224 beneden het door het Gouvernement bij Besluit van 27 Oct. 1854, N°. 2, gestelde maximum. — De zuivere winst der Bank heeft bedragen in het:

25ste boekjaar ƒ 286,604; 26e ƒ 234,043; 27e ƒ 186,153; 28e ƒ 240,156. [1]

De *staat der kassen in Isdtë* (buiten de depôts) was in 1855 op het eind van elk kwartaal, met inbegrip der gelden onderweg, aldus:

	31 MAART.	30 JUNIJ.	30 SEPT.	31 DEC.
Goud. en zilver. munt.	″ 1,499,423	ƒ 1,106,869	ƒ 944,209	ƒ 972,959
Bankpapier..........	″ 24,950	″ 41,300	″ 25,600	″ 84,675
Recepissen...........	″ 5.230,696	″ 4,569,534	″ 5,095,682	″ 5,216,703
Koperen munt.......	″ 6,699,079	″ 3,487,434	″ 3,070,782	″ 3,908,777
Totaal in 1855..	ƒ 11,554,148	ƒ 9,205,137	ƒ 9,136,293	ƒ 10,183,114
″ ″ 1854..	″ 9,722,989	″ 10,836,201	″ 12,331,722	″ 13,326,268
″ ″ 1853..	″ 10,142,678	″ 11,246,492	″ 9,331,111	″ 12,375,635

De Indische kas werd gedurende 1855 aangevuld als volgt:

door wissels van den Gouverneur-Generaal op den Minister van Koloniën..	ƒ 9,787,291.
door uit Nederland gezonden specie..............	″ 4,759,092.
	ƒ 14,546,383.

De *Algemeene Boeken* van Ned.-Indië over 1853 zijn in Oct. 1855 afgesloten. Ten vervolge op het 14jarig overzigt van de finantiële uitkomsten in de buitenbezittingen, loopende over 1839—1852, in den 9den Jaargang medegedeeld, volgen hier die opgaven over 1853, waarbij wij gevoegd hebben de opgaven omtrent het voor- of nadeelig verschil over 1839—1852:

[1] Behoudens enkele wijzigingen is de Bank op nieuw geoctrooijeerd tot ult°. Maart 1860 (*Staatsc.* 1858, N°. 120).

	BATEN.	LASTEN.	VOOR- OF NADEELIG VERSCHIL IN 1853 [1].	VOOR- OF NAD. VERSCHIL IN 1830—1852 [1].
Gt. Sumatra's westk.	*f* 2,319,570	*f* 1,901,587	+ *f* 417,938	— *f* 13,560,284
Benkoelen	〃 132,468	〃 195,659	— 〃 63,191	— 〃 1,178,145
Lampongs	〃 13,265	〃 49,459	— 〃 36,194	— 〃 413,689
Palembang	〃 573,950	〃 855,659	— 〃 281,708	— 〃 1,657,443
Riouw	〃 217,105	〃 297,351	— 〃 80,246	— 〃 1,466,346
Banka	〃 8,058,763	〃 579,706	+ 〃 7,479,056	+ 〃 25,565,900 (Banka en Blitong)
Blitong	〃 938	〃 8,820	— 〃 7,882	
Sambas, Pontianak	〃 197,327	〃 530,242	— 〃 332,914	— 〃 1,242,758
Z. en O. afd. Borneo	〃 256,290	〃 229,144	+ 〃 27,146	+ 〃 75,940
Timor	〃 44,799	〃 87,585	— 〃 42,786	— 〃 256,631
Makassar en onderh.	〃 272,881	〃 639,636	— 〃 366,755	— 〃 2,361,362
Molukken	〃 1,651,113	〃 1,116,068	+ 〃 535,044	— 〃 1,672,484
	f 13,738,471	*f* 6,490,919		
voordeel. verschil		*f* 7,247,551	+ *f* 7,247,551	+ *f* 1,862,698

De *voorloopige* opgaven over het jaar 1854 wijzen voor de baten aan *f* 9,761,932, voor de lasten *f* 7,398,490; alzoo een voordeelig verschil van *f* 2,363,442. Opmerkelijk is in die voorloopige opgave, dat het voordeelig verschil voor Sumatra's westkust klimt tot *f* 1,144,020; Riouw wierp in 1854 voor het eerst een bate af van *f* 14,818. Het voordeelig verschil voor Banka is belangrijk minder: slechts *f* 3,385,936 in plaats van *f* 7,479,056 in 1853. Blitong heeft in 1854 een bate van *f* 3,708 enz.

Omtrent deze opgaven wordt in het Verslag aangemerkt, dat zij, voor zooveel zij betreffen de baten van buitenbezittingen, welker producten naar Nederland ten verkoop worden gezonden (Banka, Menado, Amboina, Banda), slechts bij benadering juist zijn, omdat de producten, welke van 1 Julij van een gegeven jaar tot den laatsten Junij van het volgende jaar naar Nederland worden verzonden, in de Indische boeken worden berekend naar de prijzen, welke de gelijksoortige producten in hetzelfde jaar van afzending in Nederland hebben overgebragt.

Begrootingen. In het Verslag worden medegedeeld de begrootingen voor 1856 en de werkelijke ontvangsten en uitgaven over 1855. Wij deelen hier alleen mede de werkelijke ontvangsten en uitgaven over 1855:

[1] Het teeken + duidt het voordeelig, het teeken — het nadeelig verschil aan.

INDISCHE ADMINISTRATIE IN INDIË 1855.

WERKELIJKE ONTVANGST.

I.	Verpachtingen.............	ƒ 9,737,502
II.	Belastingen en inkomsten van verschillenden aard.........	" 9,555,086
III.	Landelijke inkomsten en cultures......................	" 10,066,313
IV.	Koophandel................	" 9,688,386
V.	Diverse en buitengewone....	" 803,782
VI.	Departement van Oorlog....	" 308,332
VII.	" " Marine....	" 163,819
		ƒ 40,323,220
VIII.	Ontv. voor rek. van anderen..	" 1,973,382
		ƒ 42,296,602
	Nadeelig verschil, om te worden gedekt door den verkoop van producten in Nederland.........	" 17,390,548
		ƒ 59,687,150

WERKELIJKE UITGAAF.

I.	Hooge regering.............		ƒ 524,229
II.	Departement van Justitie...		" 710,612
III.	Hoogere en lagere collegiën.		" 179,564
IV.	Prov. bestuur en policie.....		" 4,446,035
V.	Eered., kunsten en wetensch.		" 742,086
VI	Civiel bouwdepartement.....		" 1,959,823
VII.	Finantiën...	ƒ 2,374,126	
	Cultures.....	" 26,010,329	" 33,080,076
	Koophandel..	" 4,695,551	
VIII.	Departement van Oorlog....		" 11,340,526
IX.	" " Marine....		" 2,065,339
X.	Pensioenen en gestichten van weldadigheid................		" 922,263
XI.	Uitgav. van ondersch. aard...		" 2,449,421
XII.	Dagel. onvoorz. uitgaven....		"
XIII.	Buiteng. en onvoorz. tegensp.		" 621,417
			ƒ 59,041,996
XIV.	Betaling. voor rek. v. anderen.		" 645,154
			ƒ 59,687,150

De *werkelijke inkomsten en uitgaven der Indische administratie in Nederland over* 1855 hebben bedragen: in ontvangst ƒ 49,986,205 en in uitgaaf ƒ 35,438,354, zoodat het koloniaal batig slot over dat jaar bedroeg ƒ 14,547,851 [1].

De *ontvangsten* splitsen zich in: ontvangsten wegens verkochte Gouvernements-producten ƒ 49,293,640; winst op voor Gouvernements-rekening gehouden zee-assurantie ƒ 413,855 [2]; diversen ƒ 135,719, en ontvangsten voor rekening van anderen ƒ 142,989.

De ontvangsten voor in 1855 verkochte Gouvernements-producten waren aldus verdeeld:

	PIKOLS.		TOTAAL IN DUIZENDEN GULDENS.
suiker......	811,081	à ƒ 13.44^{3}	ƒ 10,916
koffij.......	942,033	" " 30.15^{1}	" 28,404
indigo........	5,608	" " 455.41^{6}	" 2,554
cochenille......	239	" " 240.99	" 58
tin..........	69,254	" " 80.82^{3}	" 5,597
notenmuscaat.	6,042	" " 132.06^{9}	" 798
foelie...........	932	" " 139.87^{3}	" 130
kruidnagelen....	816	" " 34.027	" 28
kaneel........	1,592	à ƒ 62.49^{8}	ƒ 99
peper..........	2,452	" " 23.43	" 57
notenzeep.......	57	" " 88 14	" 5
sago	458	" " 10.67^{6}	" 5
thee..........	9,980	" " 64.10^{2}	" 641
pakoe-kidang .	6 kisten	" " 54.91^{8}	" 0.329
pisang-vlas....	5 pikols	" " 13.75^{9}	" 0.079

De *uitgaven* zijn verdeeld als volgt:

tot dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Indië ƒ 15,378,987; renten der O. I. schulden ƒ 10,130,000; scheeps- en oorlogsbehoeften ƒ 3,701,214; pensioenen ƒ 899,935; verloftractementen ƒ 214,263; werfdepôt te Harderwijk ƒ 241,768; uitzending van suppletietroepen ƒ 70,072; transport van gerepa-

[1] Verg. de discussiën in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het wetsontwerp tot regeling van het kol. batig slot over 1855, *Bijblad Staatsc.*, 1856/7, bijl. bl. 631 en volg en 1857/8, bl. 71, alsmede de Wet van Junij 1858.

[2] Over dit onderwerp is zeer in het breede gesproken in de zitting der Tweede Kamer van 21 April 1858.

triëerde militairen *f* 138,471; studiekosten van jongelingen op de militaire academie te Breda *f* 18,693; opleiding van genees-, heel- en scheikundigen *f* 29,149; diversen aan teruggekeerde militairen *f* 8,464; kosten van onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de academie te Delft *f* 9,700; uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarenden enz. *f* 102,893; diversen *f* 108,562; betalingen voor rekening van anderen *f* 1,664,933; subsidie aan de kolonie Suriname *f* 270,241; idem aan Curaçao en onderhoorigheden *f* 353,000 en aan de Kust van Guinea *f* 78,000; — voor het herstel van het muntwezen in Ned. Indië *f* 2,000,000.

In het Verslag worden vervolgens naar aanleiding dezer begrootingen onderscheidene vergelijkingen enz. medegedeeld, waaruit het volgende.

De *gewone middelen*, waarvan komt *f* 1,951,872 voor Java en Madura en *f* 515,303 voor de buitenbezittingen, hebben in 1855 *f* 232,154 meer dan in 1854 opgebragt.

De *opiumpacht* bragt op: op Java en Madura *f* 6,526,650, waarvan *f* 2,135,772 aan pachtschat, *f* 4,149,600 aan 41,496 katties à *f* 100 en *f* 241,278 aan 20,106 katties siram à *f* 12 de kattie, en *f* 878,410 op de buitenbezittingen. De Regering bestrijdt vervolgens de meening in de Tweede Kamer geopperd, dat door het opheffen van het verbod op opium-aanvoer in entrepôt op Java den sluikhandel in dat artikel zou bevorderd worden. Die bepaling en door den prijs der siram (de hoeveelheid opium, die boven het bepaalde aan de pachters, die de grootste sluikers waren, wordt toegestaan, tegen verminderden prijs) zoo laag mogelijk te stellen, hebben veroorzaakt, dat in 1856 slechts 2 kisten werden aangehaald.

Wat de *in- en uitgaande regten betreft.* Zie *handel* en *scheepvaart.*

De generale aanslag van de vier middelen der *landelijke inkomsten* bedroeg in 1855: ongebouwde eigendommen (ongerekend de fictive landrenten ad *f* 350,418) *f* 8,449,690, gebouwde eigendommen *f* 541,069, tuinen en nipabosschen *f* 25,614, vischvijvers *f* 179,439, totaal *f* 9,195,794, waarvan ongeïnd is gebleven *f* 5,756; zoodat de aanslag voor 1855, door meer voordeeligen rijstoogst, *f* 175,375 meer was dan die van 1854.

Ten opzigte van de *onverpachte monopoliën* worden eenige opgaven medegedeeld omtrent het monopolie van den *zout-aanmaak.* Deze was voor 1855:

	BEPAALD OP	EN HEEFT BEDRAGEN
te Tanara	....2,000 kojans	7,298 kojans
〃 Pakkies	...2,000 〃	5,181 〃
〃 Grissie	....9,000 〃	16,907 〃
〃 Sumanap	.15,000 〃	19,757 〃
〃 Boender	...2,000 〃	2,135 〃
	30,000 kojans.	51,278 kojans.

De zout-aanmaak werd in 1855 door goed weder begunstigd. De

kwaliteit van het zout was uitmuntend wat Sumanap en Grissee, vrij goed wat Tanara, minder wat Pakkies aangaat.

Van 1849 tot 1855 is op Java het zout-verbruik aldus geweest [1]:

	KOJANS.	PIKOLS.	GELDSWAARDE.
1849	18,307	$24^{5}/_{8}$	*f* 3,490,003
1850	17,126	$26^{1}/_{16}$	" 3,346,038
1851	18,504	$24^{3}/_{8}$	" 3,575,172
1852	17,738	$19^{5}/_{8}$	" 3,078,937
1853	18,569	$36^{6}/_{8}$	*f* 4,169,016
1854	18,409	$6^{5}/_{16}$	" 4,123,640
1855	18,241	$25^{2}/_{3}$	" 4,113,570

Naar de buitenbezittingen zijn in 1855 uitgevoerd 5,380 kojans. Op ult. Dec. bedroeg de voorraad op Java en Madura 116,551 kojans, waarvan 67,679 kojans oud en 48,872 kojans nieuw zout.

Tegen het advies van den directeur der producten en civile magazijnen en genoegzaam alle hoofden van gewestelijk bestuur, die beweerden dat de prijsverhooging van het zout niet bezwarend voor de bevolking te achten was, meende het opperbestuur in de vermindering van het debiet het tegendeel te moeten zien, en werd de prijs van het zout weder gebragt op *f* 5 : 100 en *f* 6 : 80. In 1857 is ook voor Sumatra de prijs verminderd, terwijl op de andere buitenbezittingen reeds vroeger geene hoogere prijzen werden betaald.

Handel op Japan. Bij besluit van 13 Junij 1855 is het pachtcontract van den kambanghandel ontbonden en de handel met Japan voor rekening van het Gouvernement genomen [2].

LANDSGEBOUWEN EN WATERSTAAT. — MARITIME EN LANDBOUWWERKEN. In de eerste plaats wordt in het verslag vermeld het K. B. van 4 Nov. 1854 (*Ind. St.* N°. 100) en dat van den Gouv.-Generaal van 12 Maart 1855 (*Ind. St.* N°. 17), waarbij het bestuur en toezigt over den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Ned. Indië is geregeld.

Vervolgens wordt een staat medegedeeld van hetgeen in het belang der openbare werken, met uitzondering van die van militairen aard, in het geheel beschikt is, bedragende als volgt:

civile gebouwen .... *f*	837,554
waterstaatswerken in het algemeen belang .... "	1,031,220
brandspuiten, zaagmolens, inkoop van materialen enz. .... "	33,596
baken, verkenningsteekens enz. "	21,022
bouw- en waterstaatswerken, met de cultuur in betrekking staande .... "	183,952
gebouwen in het belang der pepercultuur .... "	70
idem der koffijcultuur .... "	44,980
" " suikercultuur .... "	40
" " indigocultuur .... "	5,888
gebouwen in het belang der theecultuur .... *f*	5,001
idem der cochenillecultuur ... "	375
" " kaneelcultuur .... "	3,863
zoutpakhuizen en loodsen .... "	83,737
gebouwen in het belang der steenkolen-ontginningen in de Z. en O. afd. Borneo .... "	2,593
marine etablissement te Soerabaija .... "	56,753
fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid te Soerabaija .... "	5,733

[1] Dr. W. BOSCH heeft in een artikel over *de Welvaart der Javanen, volgens de Ministeriële verslagen*, in het *Tijdschrift voor Ned. Indië* 1857, belangrijke beschouwingen naar aanleiding dezer cijfers medegedeeld.

[2] De regering vermeldt hierbij in het verslag, dat in 1855 uithoofde van de groote behoefte aan meer scheepsruimte, twee schepen naar Japan zijn gezonden, zonder dat deze afwijking van de gebruiken eenige moeijelijkheid heeft doen ontstaan. Wij maken

In totaal *f* 2,760,577, waarvan *f* 2,421,107 in gereed geld en *f* 339,470 materialen.

Onder de belangrijkste werken welke in 1855 *voltooid* werden behooren de volgende:

Civile gebouwen: nieuwe gevangenlocalen bij de militaire en civile gevangenis te Weltevreden, een derde gouvernementsschool te Samarang, 3 nieuwe poststations in de afd. Pati en een in Japara, de inrigting van den thang (oude kongsi-huis) te Montrado tot woning voor den adsistent-resident en tot bureau en geldkamer, een woning voor den gouverneur der Moluksche eilanden te Amboina.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken in het algemeen belang: verlenging en afsluiting der zeehoofden te Batavia en herstellingen en voorzieningen aan de kleine schutsluis; bij het jaagpad te Batavia een houten brug met steenen landhoofden te Tamboer; twee steenen bruggen op den postweg in Buitenzorg, twee steenen boogbruggen over de Batang (Kadoe) en de Tjermi (Pasaroean), een kapitale brug over de Karang-Geneng (Rembang), 400 strekkende ellen kaaimuur en verbetering van eene gelijke lengte weg langs de Kalimaas (Soerabaija); bruggen nabij de dessa Sepandjang te Watoetoelies, Wonokerto en Porong (Soerabaija); vernieuwing van de brug over de Kedewoessar (Pasaroean), van de landingsbrug voor den kraton te Palembang en van het zeehoofd bij het fort Victoria (Amboina).

Bouw- en waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande: een transportweg van Idjoekh tot Tjendaije (Banjoemaas), 20⅜ palen of omstreeks 8,300 ellen lang.

Cultuurgebouwen: een koffij-pakhuis te Tjandiroto (Kadoe).

Zoutpakhuizen: een verkoop-pakhuis te Japara en een te Bawean.

Voorts werden voortgezet en nagenoeg voltooid de stuwdam met irrigatie-sluizen in de Kediri-rivier bij Lenkong en het irrigatiekanaal langs de Porrong-rivier. Voor de zoo even vermelde werken, behoorende tot die, welker oprigting is bevolen tot betere regeling der waterverdeeling in Soerabaija, werd in 1855 uitgegeven en verwerkt *f* 700,000. Ook aan de havenhoofden te Tegal en aan de opdamming der Toentang werd voortdurend gewerkt.

Voorts werden in 1855 nog eene menigte werken ondernomen, doch nog niet voltooid [1], terwijl er nog onderscheidene gebouwen en werken zijn, die bekostigd en onderhouden worden buiten bemoeijenis van 's lands kas, doch die desniettemin onder contrôle

---

hierbij kortelijk melding van de goede gevolgen der bemoeijingen van het Nederlandsch Gouvernement, om Japan het oude stelsel van afsluiting te doen verlaten. Het belangrijk verslag der laatste zending is te vinden in de *Staatsc.* 1857, N°. 131. Zie mede *Tijdschrift voor Staathuiskoudkunde*, Dl. XVI, 4e Stuk. De kambangfactuur met Japan had in 1857 eene inkoopwaarde van *f* 171,845, in 1856 van *f* 100,528, en de factuur is verkocht voor *f* 187,000, *Staatsc.* 1857, N°. 129.

[1] Onder anderen wordt ook gewezen op den verwaarloosden toestand van de Samarang. In de *Staatsc.* 1857, N°. 181 wordt berigt dat aan de verbetering dier haven de hand is geslagen, terwijl in hetzelfde nommer wordt medegedeeld dat tot verbetering der havenhoofden te Batavia in 1857 de som van *f* 940,000 is verleend. In N°. 233 wordt het bouwen van een verkenningstoren op Noesa-Kambangan vermeld.

staan van het Gouvernement. Daaronder behooren kerken, weeshuizen enz., die geheel ten laste der betrokken corporatiën en instellingen komen. In enkele gevallen verleent het Gouvernement geldelijke hulp daartoe, doch wanneer zulks ook niet plaats vindt, is in het algemeen als regel aangenomen, dat nimmer buiten 's Gouvernements toestemming over de middelen dier instellingen mag worden beschikt.

In de afd. *Nijverheid* (zie blz. 149) wordt melding gemaakt van de gouvernements-inrigtingen, terwijl in het Verslag in de afd. *Zeemagt* nog van de volgende maritime inrigtingen wordt gewaagd: Op den 13[den] Nov. 1855 werd het katadroptische kustlicht van de 2[de] orde op den vuurtoren ter 4[de] punt in Straat Sunda bij Anjer ontstoken. In Augustus van dat jaar werd op de Zwaantjes-droogte in Straat Madura een ijzeren bolbaak op schroefpalen, volgens het systeem van MITCHELL opgerigt. Ook werd de hervorming en de bebakening van de vaarwaters van Batavia tot stand gebragt en kwam de nieuwe inrigting van den tijdbal te Batavia en een toestel tot de aanduiding van den middelbaren tijd te Greenwich en Batavia in werking.

Een zeer belangrijk overzigt der werken in het belang der landbouw op de gronden gebleven ter beschikking der inlandsche bevolking, voor zooverre daartoe gouvernements-subsidiën werden verleend, wordt voorts in de afd. *Landbouw* gevonden. Zij bestaan in den aanleg van waterwerken, door opdamming als anderzins. Zoo werden o. a fondsen ingewilligd tot ontginning van 300 bouws woesten grond in Tjiroeas (Bantam), de hand geslagen aan eene irrigatie van een gedeelte der vlakte van Brebes, waardoor 20,000 bouws grond in rijstland zouden kunnen worden herschapen, een stuwdam in de Tembera (Passaroean) voltooid, waardoor 700 à 800 bouws sawah-velden zullen worden verkregen; proeven genomen met BESSEMER's centrifugaal-pomp tot bevloeijing van landerijen, die echter minder gunstig slaagden, enz. enz.

VERVOERWEZEN. — BRIEFPOSTERIJ, TELEGRAPHIE. Ned. O. Indië blijft steeds verstoken van spoorwegen; de opname van een weg van Batavia naar Buitenzorg, waartoe door de O. I. maatschappij van administratie en lijfrente, kantoor Batavia, de concessie was gevraagd, bleef door gebrek aan voldoend personeel onafgedaan.

In Julij 1855 werden de lang verwachte reorganisatie-voorstellen betreffende het postwezen ingediend. — Vele bezwaren blijven voortdurend de uitvoering der overeenkomsten voor het vervoer van goederen belemmeren. Alleen de overeenkomst voor den afvoer van al de gouvernements-producten uit Madioen maakt hierop eene gunstige uitzondering. Zoo wordt in het Verslag geklaagd over het praauwenveer te Samarang, daar slechts weinige personen genegen zijn praauwen voor het veer te doen varen. De stoomvaartdienst tusschen de onderscheidene deelen van Ned. Indië geschiedde in 1855 door twee Indische stoombootmaatschappijen. De zaak der pakket-

vaart tusschen Nederland en Indië blijft voortdurend nog onder de *pia vota* behooren.

Met de overlandpost werden in 1855 uit Ned. Indië naar Europa verzonden 73,365 en aldaar ontvangen uit Europa 48,703 stuks, zijnde in vergelijking met 1854 2,920 *minder* verzonden, maar 3,422 *meer* ontvangen.

In 1855 werd 's Konings magtiging ontvangen tot daarstelling van een electro-magnetischen telegraaf tusschen Batavia en Soerabaija, in verband met Buitenzorg en Samarang. In Maart 1857 is daaraan de hand geslagen. Den 18[den] Junij 1857 is het eerste berigt in Indië overgeseind van Samarang naar Batavia. Op den 25sten Julij was de lijn tot Soerabaija gereed en waren er reeds vijf kantoren: Weltevreden, Buitenzorg, Cheribon, Samarang en Soerabaija. De lengte en indeeling der toen in dienst gestelde lijnen en draden was in totaal 880.66 kilometers (de lijnen hebben ieder 1 draad), en wel:

				KILOMETERS.						KILOMETERS.
van	Batavia	naar	Buitenzorg	4.51	van	Tagal	naar	Pekalongan	64.75
〃	Weltevreden	〃	Buitenzorg	54.21	〃	Pekalongan	〃	Samarang	98.60
〃	Buitenzorg	〃	Tjandjoer	57.22	〃	Samarang	〃	Pattie	75.24
〃	Tjandjoer	〃	Bandang	60.23	〃	Pattie	〃	Rembang	34.61
〃	Bandong	〃	Cheribon	132.52	〃	Rembang	〃	Bodjonegoro	108.33
〃	Cheribon	〃	Tagal	71.55	〃	Bodjonegoro	〃	Soerabaija	118.89

Het aantal gewisselde berigten, ongerekend de gouvernements, bedroeg in Julij 573, in Augustus 877. De ontvangsten waren voor

BERIGTEN.	MEI.	JUNIJ.	JULIJ.	AUG.	SEPT.	OCT.	TOTAAL.
particuliere....	*f* 319	*f* 925	*f* 2,326	*f* 4,775	*f* 4,571	*f* 5,258	*f* 18,175
gouvernements	〃 32	〃 161	〃 342	〃 320	〃 1,067	〃 893	〃 2,815
	f 351	*f* 1,086	*f* 2,667	*f* 5,095	*f* 5,638	*f* 6,151	*f* 20,990

Zie de *Staatsc.* 1857, N°. 257, 1858, N°. 3 en de *Volksvlijt* 1858, bl. 59.

Omtrent eene aan te leggen telegrafische verbinding tusschen Suez en Australië, via de Engelsche en Nederl. O. I. bezittingen, door den Engelschen ingenieur LIONEL GISBORNE, vergelijke men het breede berigt in de *Staatsc.* 1858, N°. 24.

VOORZIENINGEN IN DE MATERIËLE BEHOEFTEN VAN HET BEHEER. De geldswaarde der voor 1855 uit Nederland geëischte goederen heeft in 1855 bedragen *f* 1,897,008 of *f* 23,924 minder dan in 1854. De maatregel, bij wijze van proef genomen, om de dagelijksche inkoopen van benoodigdheden ten behoeve van 's lands dienst te Batavia aan een vertrouwd Commissiehuis op te dragen, werd, als zijnde voldoende uitgevallen, bestendigd, enz. enz.

PERSONELE VERORDENINGEN OMTRENT ALLE LANDSDIENAREN IN NEDERLANDSCH INDIË.

Blijkens de beredeneerde opgaven van de behoefte aan ambtenaren van elke der drie klassen welke gedurende 1855/6 vermoedelijk zou worden ondervonden en van de middelen om overeenkomstig 's lands

belangen in die behoeften te voorzien, bedroeg het getal burgerlijke ambtenaren, volgens opgaven van den

	ULT. DEC. 1853.	ULT. DEC. 1854.
directeur-generaal van financiën	368	369
idem der middelen en domeinen	85	85
〃 〃 cultures	152	157
〃 〃 producten en civile magazijnen	70	69
	675	680

	DEC. 1853.	DEC. 1854.
voor ambtenaren 2e klasse	240	233
〃 〃 3e 〃	63	62
personen niet in bezit van radicaal	372	385
	675	680

DE VACANT GEWORDENE BETREKKINGEN HEBBEN BEDRAGEN IN	1853.	1854.
directeur-generaal van financiën	51	46
idem der middelen en domeinen	7	26
〃 〃 cultures	34	21
〃 〃 producten en civile magazijnen	9	16
	101	109

EN ZIJN ONTSTAAN DOOR	1853.	1854.
overlijden	51	46
ontslag, ontheffing, pensionering	7	26
verlof naar Nederland wegens ziekte enz.	34	21
het instellen van nieuwe ambten	9	16
	101	109

Voorts worden nog onderscheidene mededeelingen in het Verslag gevonden omtrent nieuwe of gewijzigde bepalingen omtrent de reiskosten van ambtenaren, het civiel weduwen- en weezenfonds, de verloven en verlofstractementen, wachtgelden, vrijstellingen van huishuur enz

Nijverheid.

Landbouw: 1°. *op gronden ter beschikking van de inlandsche bevolking op Java en Madura gebleven.* De breede Staat J in het Verslag bevat eene menigte cijfers omtrent de rijstcultuur. Volgens dien Staat zou in vergelijking met 1854 (zie J. IX, bl. 213) het getal landbouwende huisgezinnen toegenomen zijn met 10,443, de uitgestrektheid der jaarlijks beteelbare sawah- en tegelvelden met 44,215 bouws, die der voor *eigene* cultuur der bevolking beteelde velden met 67,385 bouws, bij eene vermindering van de velden voor het Gouvernement beplant met 447.

De volgende Staat door den Minister van Koloniën in de zitting der Tweede Kamer van 28 Sept. 1857, tegenover de bewering dat de welvaart der Javanen vermindert, gesteld, verdient wel de belangstelling, ofschoon, volgens de uitdrukking in het Verslag zelf, de opgaven omtrent de rijst-cultuur, als afkomstig van de dessahoofden, niet te veel vertrouwen verdienen:

JAREN.	PIKOLS PADI GEOOGST.	PIKOLS INGEVOERDE PADI.	PIKOLS UITGEVOERDE PADI.	TOTAAL PIKOLS DAT AANWEZIG BLEEF.
1839	17,017,777	74,384	2,206,766	14,885,393
1840	19,688,301	93,586	1,376,278	18,405,609
1841	22,122,783	79,328	1,393,092	20,909,019
1842	22,542,931	73,944	1,361,290	21,255,585
1843	23,065,874	78,465	2,254,343	20,889,997
1844	20,675,061	117,329	1,391,101	19,401,289
1845	23,913,087	181,593	915,500	23,179,180
1846	22,811,190	165,966	1,027,603	21,947,553
1847	23,407,063	448,100	999,064	21,959,899
1848	27,850,328	289,045	581,684	27,557,689
1849	25,333,661	189,739	1,360,124	24,163,276
1850	25,491,958	343,958	1,013,466	24,822,450
1851	26,036,967	274,084	571,430	25,739,621
1852	25,143,178	156,360	1,177,115	24,122,453
1853	28,916,839	163,819	807,159	28,273,499
1854	28,259,152	185,086	1,153,023	27,291,215
1855	29,037,273	146,957	1,831,494	27,352,736

De teelt van tweede gewassen wordt zeer door de Regering aangemoedigd. Vele proeven slagen, inzonderheid die met den verbouw van *zoete kassave* uit Bourbon en W.-Indië. De rijstpelling geschiedt steeds bij den inlander door middel van het gewone rijstblok; het getal rijstpelmolens neemt echter toe. (Zie over de besprocijingsmiddelen bl. 142).

Het aantal *klapperboomen*, die de voor den Inlander zoo onontbeerlijke kokosnoten en klapper-olie leveren, neemt voortdurend belangrijk toe; er waren op Java en Madura:

1 Jan. 1851	8,668,776 klapperboomen.	1 Jan. 1854	12,464,453 klapperboomen.
„ 1852	9,922,392 „	„ 1855	13,005,741 „
„ 1853	11,142,696 „	„ 1856	13,457,802 „

Door de groote droogte stierven echter in 1855 vele boomen. De prijs der klappers was in 1855 per 100 stuks van *f* 2 : 107 tot *f* 7 : 108, der olie per pikol: van *f* 13 : 40 tot *f* 37 : 60. De wijze van olie-bereiding is veelal nog zeer gebrekkig.

2°. *Gouvernements-cultures.* In de vorige jaargangen zijn breedvoerige opgaven medegedeeld omtrent de hoeveelheid der producten en hunne geldswaarde als anderzins, terwijl op blz. 316 van dezen jaargang, naar aanleiding dier cijfers eenige beschouwingen zijn medegedeeld door den Heer BOSCH. Wij stellen ons voor die Staten in een volgenden jaargang voort te zetten, wij nemen hier alleen over eene korte opgave van den oogst dier cultures in 1855:

koffij....pikols	1,165,085	thee....pond	1,480,876	cochenille....pond	142,787
suiker.....„	1,351,645	kaneel...„	165,462	tabak.......pikols	17,345
indigo.....„	448,259	id. afval „	5,258	peper.........„	4,811

waarvan de totale kosten aan het Gouvernement beliepen:

koffij.......	*f* 10,391,603	thee........	*f* 1,090,255	tabak............	*f* 41,409
suiker......„	8,735,607	kaneel......„	122,867	peper............„	27,846
indigo......„	971,209	cochenille...„	72,737		

In het Verslag worden verder weder vele belangrijke mededeelingen omtrent de verschillende cultures gevonden, die wij echter hier uithoofde van plaatsgebrek moeten achterwege laten. Kort moeten wij hier evenwel nog melding maken van den vooruitgang der suikerfabrikaadje op Java, de vrije tabaksteelt in Rembang en de invoering der kina-cultuur.

Wat de eerste betreft wordt in het Verslag der Commissie van Rapporteurs over het Regeringsverslag over Ned. Indië in 1854 een belangrijke staat medegedeeld, over 20 jaren, van de zamenstelling der suikerveilingen door de Ned. Handelmaatschappij gehouden, volgens welke de veilingen bestonden:

in 1836 uit 35 pCt. bruin; 20 pCt. blond of geel; 28 pCt. grijs en 17 pCt. wit, en
" 1856 " 3 " " 13 " " " " 7 " " " 77 " "

In de *Staatsc.* 1857 N°. 272 wordt ten opzigte der *vrije tabakskultuur* in Rembang berigt dat deze op tamelijk vrij uitgebreide schaal werd ondernomen. Het totaal product was in:

	1854.	1855.	1856.	
contracts-tabak............	1,483,240	1,539,546	1,907,222	Amst. ponden.
vrijwillig geplante idem.....	123,071	150,400	813,152	" "

terwijl het vooruitzigt bestond dat eerlang de hoeveelheid vrijwillig aangeplante tabak die van den contracts-tabak zal overtreffen. In 1856 heeft de bevolking door de vrije cultuur *f* 243,645 verdiend, ongerekend de verdiensten aan arbeidsloonen en materialen voor het allerwege oprigten van droogloodsen, waarvan het aantal nieuw opgerigte bedroeg: in 1855 1, in 1856 16, in 1857 36, terwijl nog een aantal in aanbouw waren, enz.

Nopens de *kina-aanplantingen* worden belangrijke berigten medegedeeld in de *Staatsc.* 1857, N°. 206 en 285. Men kan die cultuur als in Indië gevestigd beschouwen.

Eindelijk zij hier vermeld den staat aanwijzende de in 1851 tot en met 1855 in Nederland verkochte hoeveelheden notenmuscaat, foelie, kruidnagelen en kaneel en de veilingsprijzen, welke de Regering heeft medegedeeld op het beweren in de Tweede Kamer, dat de teelt van specerijen zoude achteruitgaan. Die staat, opgenomen in het *Bijblad* 1856/7, Bijl. bl. 634, correspondeert met onze opgaven omtrent de veilingen der Handelmaatschappij.

Omtrent den *landbouw op woeste gronden door het Gouvernement verhuurd* wordt een breede staat in het Verslag medegedeeld, die voor geene korte overname vatbaar is. Die verhuurde landen liggen in Krawang, Cheribon, Pekalongan, het meest in Samarang, voorts in Japara, Passaroean en Banjoemaas.

De *landbouw op particuliere landen* wordt uitgeoefend in Bantam, Batavia, Buitenzorg, Krawang, Cheribon, Samarang, Japara en Soerabaija. De uitgestrektheid dier landerijen bedroeg in 1855 1,769,566 bouws, met eene bevolking van 877,771 zielen, terwijl de aange-

slagen waarde voor de verponding bedroeg *f* 30,819.167. Van deze uitgestrektheid bouws bezitten:

Europeanen........	1,349,869	bouws met	530,120	zielen en	*f* 17,854,184	aangeslagen
Chinezen...	374,199	〃 〃	268,061	〃 〃	〃 10,882,680	waarde voor
Inlanders en andere Oosterlingen..........	41,742	〃 〃	67,319	〃 〃	〃 2,082,303	de verponding.
Domein (bloeboer).....	3,756	〃 〃	12,262	〃 〃	〃 —	

De *landbouw op de verhuurde landen in Djokjokarta en Soerakarta* werd uitgeoefend op 104 landen, metende 39,965 bouws. Zij bragten op 53,371 pik. koffij, 22,810 pik. suiker, 309,440 pik. [1] indigo, verder 15 pik. cacao, 10 pik. boomwol, voorts rijst en cochenille. Zie mede het nieuwe Reglement betreffende de huur en verhuur van gronden in de Vorstenlanden van 21 Dec. 1857, *Staatsc.* 1858, N°. 43.

Boschwezen. Er waren in 1855 op Java en Madura 1,321 (in 1854 1,323) houtbosschen, waarvan de uitgestrektheid niet juist kan worden opgegeven, doch circa 5,000 vierk. palen zal bedragen. Er werden in 1855 gekapt 117,272 djatibalken en dolken en 2,863,500 boomen aangeplant.

Veeteelt. Volgens opgaven der inlandsche hoofden zouden in 1855 op Java en Madura de veestapel geteld hebben: 1,621,031 buffels, 599,626 stuks rundvee, 387,189 paarden, waaronder als trek- en draagdieren 371,408 buffels, 230,805 runderen, 134,856 paarden. In 1839 zouden er geweest zijn 1,178,735 buffels, 372,007 runderen en 251,429 paarden, dus eene vermeerdering in 16 jaren van 442,296 buffels, 227,619 runderen en 135,760 paarden. De Regering staat voor de juistheid der cijfers niet in.

Omtrent den *Landbouw op de buitenbezittingen* wordt weinig meer medegedeeld dan uit vroegere verslagen bekend is.

Mijnbouw. Voortdurend worden onderzoekingen in Indië gedaan naar het aanwezen van steenkolen, tin enz. Men zie o. a. *Staatsc.* 1857, N°. 153 en 1858, N°. 3.

Steenkolen. Op 31 Dec. 1855 waren bij de mijn te Pangaron 13 Europeanen en 730 inlanders, en wel voor de eersten: 1 administrateur, 1 opziener der mijn, 1 magazijnmeester, 5 voormannen, 2 kweekelingen, 1 menagemeester en 2 geëmploijeerden, en voor de laatsten: 4 timmerlieden, 14 mandoors, 2 hospitaal-bedienden, 237 pandelingen en 433 tot dwangarbeid veroordeelden. Het materiëel was in voldoenden staat, de in 1854 in dienst gestelde stoomboot voldeed uitmuntend en geene rampen en ongevallen had men te betreuren. De productie steeg dan in 1855 ook tot eene hoogte dat niet alleen in de behoeften van het Gouvernement voor 1855 en 1856 kon worden voorzien, maar ook voor particulieren 1,000

[1] Waarschijnlijk moet dit ponden zijn, even als voor de kaneel en cochenille, die op dezelfde bladzijde van het Verslag wordt opgegeven door particulieren te zijn verkregen. *Red.*

tonnen à *f* 15 per ton beschikbaar voor den handel werden gesteld. De opbrengst beliep in 1855 15,979 ton, of 1,979 meer dan in 1854 (in 1856 werden afgescheept 14,235 en in 1857 15,498 ton, *Staatsc.* 1858, N°. 88). Behalve de kosten van vervoer van Bandjermassin naar elders ad *f* 74,317 en de rente van kapitaal en onderscheidene betalingen op Java voor materiëel uitgegeven kostte in 1855 deze steenkolen-ontginning *f* 159,979, onder welke laatste som *f* 44,411 onderhoud der bannelingen en het militair detachement, die vroeger niet in rekening werden gebragt.

De *tinmijnen* op Banka leverden in 1855 zeer ongunstige uitkomsten op door de droogte. Zij kostten dat jaar *f* 1,023,918; de mijnschulden vermeerderden, niettegenstaande *f* 46,835 als oninvorderbare schuld werd afgeschreven, van *f* 184,359 tot *f* 305,513. Het getal mijnwerkers verminderde van 7,606 tot 6,932; 47 deserteerden. Om het ontbrekende getal door nieuwelingen aan te vullen worden meer en meer moeijelijkheden ondervonden. In de *Staatsc.* 1857, N°. 129 is berigt dat in 1856 620 Chinezen voor het mijnwezen direct uit China zijn aangebragt. In 1855 werden 240 mijnen of 7 minder dan in 1854 bewerkt. De productie was voor

1854	80,019
1855	64,128
1856	100,656
1857	74,668

Voor de beide laatste jaren ontleend aan de *Staasc.* 1858, N°. 102.

De VISSCHERIJEN zijn in 1855 door de langdurige droogte minder gunstig geweest. Bantam maakt hierop eene uitzondering; daar vinden 8,678 huisgezinnen in de vischvangst een middel van bestaan; ook in Patjitan neemt zij zeer in bloei toe. De belasting, op Madura op de visscherij ten voordeele van den panembahan- regent geheven, blijft eene groote belemmering voor hare ontwikkeling. De Engelsche en Amerikaansche walvischvaarders bezochten de havens van Menado en Kema minder dan het vorige jaar.

AMBACHTS- EN FABRIEKNIJVERHEID EN SCHEEPSBOUW. De verschillende mededeelingen omtrent de verbeterde fabriekmatige bereiding der cultures, worden in het Verslag gevonden in de afd. *Landbouw;* te dezer plaatse wordt slechts kort melding gemaakt van den vooruitgang der nijverheid in de residentie Batavia, inzonderheid in de fabriek van stoom- en andere werktuigen van de firma CHAULAN, DEELEMAN & C°.; van de oprigting van een uitmuntenden korenmolen door twee broodbakkers aldaar en van de verbeterde inrigting voor waterzuivering van den Heer DE BRUIJN te Batavia. In Soerabaija werd vooral toenemende bloei waargenomen bij de kopersmelterij, en te Grissee bij de kistenmakerijen en kalkbranderijen. De goudwasscherij aan Sumatra's westkust verkeerde echter, ondanks den overvloed van goud, in een zeer verwaarloosden staat.

De gambierbereiding nam er toe; doch de blaauwverwerijen verminderde er.

De *scheepsbouw* nam in 1855 niet in bedrijvigheid toe. Op de werf te Dassoon (Rembang) werden dat jaar gebouwd 11 gekoperde kruisbooten en 3 dito loodsbooten voor het Gouvernement en 1 stoomschip lang 150 voeten en 1 bark van 150 kojangs voor particulieren. Te Grissee (Soerabaija) werd gebouwd 1 schip en waren ult. Dec. 1855 3 in aanbouw, terwijl er 13 werden gekield en gerepareerd. Op Sumatra's westkust is de scheepsbouw toenemende en wel voornamelijk door de afschaffing van het zoogenaamd bootprivilegie, waardoor meerdere kleine vaartuigen in de vaart zijn gekomen. Op de Batoe-eilanden werden in 1855 10 vaartuigen, te zamen van 44 kojangs, gebouwd.

Nijverheidsinrigtingen van het Gouvernement. De *fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid* nam in 1855 weder in bloei toe. Er werd voor ruim *f* 500,000 verwerkt en de rekening sloot met een batig saldo, onaangezien de uitbreiding en verbeteringen, die *f* 50,000 vorderden. Er werkten gemiddeld 730 werklieden en 32 koelies, of 10 pCt. meer dan in 1854. Groot ongerief veroorzaakt de aanslibbing der rivier achter de fabriek.

Ook de *artillerie-constructie-winkel* kenmerkte zich in 1855 door groote bedrijvigheid. Er werden ruimer en doelmatiger werkplaatsen en eene nieuwe smederij in gebruik gesteld. De onkosten beliepen *f* 439,938 of 23 pCt. minder dan in 1854, de uitgaven *f* 308,843. Het materiëel en de gereedschappen bereikten eene waarde van *f* 482,847. De Pyrotechnische werkplaats werd mede in 1855 voltooid. Men zie ook het voor de kennis der nijverheid in Indië belangrijk verslag over 1856, in de *Staatsc.* 1857, N°. 183.

In het Verslag over 1855 wordt kort melding gemaakt van de voortzetting der werkzaamheden aan het *drijvend droogdok op Onrust.* Latere berigten hebben de voltooijing daarvan vermeld, en in de *Staatsc.* 1857, N°. 259 is het tarief voor de gebruikmaking dier inrigting medegedeeld.

Krachtig werden mede de werkzaamheden aan het *Marine-etablissement te Soerabaija* in 1855 voortgezet. De timmerwerf uit de stad werd derwaarts verplaatst en andere inrigtingen en woningen voor opzigters en inlandsche werklieden werden voltooid. De laatsten waren echter ongenegen die bamboezen woningen te betrekken. Van het uitmuntend drijvend droogdok werd in dat jaar door 13 oorlogs- en 23 koopvaardijschepen gebruik gemaakt.

Omtrent de *zoutfabrikaadje*, zie blz. 139.

HANDEL EN SCHEEPVAART.

De statistiek van den handel en scheepvaart van de Ned. Oost-Indiën heeft in 1857 eene belangrijke aanwinst gedaan door de uitgave, bij LANGE en C°. te Batavia, van de *Statistiek van den Handel en Scheepvaart op Java en Madura sedert* 1825. *Uit officiële*

bronnen bijeenverzameld door G. F. DE BRUYN KOPS. Deel I: *Invoer.* Het werk bevat een volledig overzigt van den invoer over de jaren 1825—1855, en wanneer de verdienstelijke zamensteller het werk voltooid zal hebben, zal men van den handel op Java en Madura een vollediger statistiek bezitten dan van Nederland zelf, dewijl van de laatste vóór 1846 zeer weinige officiële opgaven zijn.

Het Regeringsverslag over de Indiën bevat een kort uittreksel van den handel op Java en Madura over 1855; terwijl in de *Staatsc.* 1857, N°. 200, een belangrijk overzigt medegedeeld is over 1856 [1]. Wij brengen in het volgende uittreksel die beide met elkander in vergelijking:

totale invoer............	1856 *f* 57,305,826	1855 *f* 47,981,860	meer in 1856 *f* 9,323,966
" uitvoer............	" " 105,726,122	" " 84,112,397	" " " " 21,613,725
meer uit- dan ingevoerd.	" *f* 48½ mill.	" *f* 36½ mill.	

De meerdere in- en uitvoer van speeie, deels een gevolg van de maatregelen tot herstel van het Indisch muntwezen, hebben echter op die vermeerdering, vooral bij den invoer een grooten invloed uitgeoefend, zoo als uit de volgende opgaven (waarin de hoeveelheden in duizenden guldens zijn uitgedrukt) blijkt:

INVOER.

	VAN PARTICULIEREN.			VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.			ALGEMEEN TOTAAL.		
	GOEDEREN.	SPECIE.	TOTAAL.	GOEDEREN.	SPECIE.	TOTAAL.	GOEDEREN.	SPECIE.	TOTAAL.
1856....	33.014	3,657	36 672	7,768	12,866	20,634	40,782	16,523	57,305
1855....	32,064	930	32,994	7,876	7,111	14,987	39,940	8,041	47,982
meer in 1856....	950	2,727	3,678	—	5,755	5,647	842	8,482	9,323
" " 1855....	—	—	—	108	—	—	—	—	—

UITVOER.

	GOEDEREN.	SPECIE.	TOTAAL.	GOEDEREN.	SPECIE.	TOTAAL.	GOEDEREN.	SPECIE.	TOTAAL.
1856....	34,731	6,639	41,370	62,204	2,152	64,356	96,935	8,791	106,726
1855....	29,577	4,685	34,262	49,182	668	49,850	78,758	5,354	84,112
meer in 1856..	5,154	1,954	7,108	13,012	1,484	14,506	18,177	3,437	21,614

De vermeerdering van den *invoer* is voor den eigenlijken handel (na aftrek der specie) dus slechts *f* 842,000. De invoer was echter toch nog *f* 445.000 meer dan in 1854, toen het hoogste cijfer sedert 1825 bereikt was. Het jaar 1856 staat, wat den invoer betreft, dus bovenaan in het 32 jarig tijdvak.

De *uitvoer* van goederen was in 1856 beduidend hooger dan in 1855: ruim *f* 18 millioen, en in vergelijking met 1854 ruim *f* 28 millioen hooger.

De *in- en uitvoer van koopmanschappen* had plaats naar de volgende landen:

---

[1] In *de Economist* 1858, Mei en Junij, zijn onderscheidene opgaven medegedeeld omtrent dien handel in 1857. Verder is in de *Staatsc.* 1858, N°. 20, een statistiek medegedeeld van den in- en uitvoer van den Oosterschen Archipel op Java en Madura in 1857 (wordt verkeerd opgegeven 1856).

VAN OF NAAR.	INVOER. in Duizenden Guldens. 1855.	1856.	UITVOER. in Duizenden Guldens. 1855.	1856.	In 1856 meer (+) of minder (—) uit- dan ingevoerd, in Duizenden Guldens.
Nederland.					
Gouvernement	3,232 [1]	3 942 [1]	48,762 [2]	61,844 [2]	+ 57,902
Particulieren	11,696	12,006	11,461	16,188	+ 4,182
Engeland	8,001	6,883	591	959	— 5,924
Frankrijk	613	501	3,344	2,626	+ 2,125
Belgïe	10	—	18	116	+ 116
Zweden	49	222	1,445	1,557	+ 1,335
Denemarken	18	7	194	129	+ 122
Hamburg	211	470	83	244	— 225
Bremen	4	32	216	223	+ 191
Italië	7	4	—	—	— 4
Amerika	473	397	629	1,122	+ 725
Kaap de Goede Hoop	30	1	3	74	+ 73
Bengalen en Ceylon	232	345	1	10	+ 336
Golf van Perzië	81	61	263	298	+ 236
Manilla	495	361	—	4	— 356
China en Macao	1,157	1,825	583	1,160	— 665
Siam	331	212	72	195	— 17
Japan (Gouvernement)	830	1,074	130	481	— 592
Nieuw-Holland	148	163	1,036	562	+ 398
Oosterschen Archipel:					
Particulieren	7,670	8,441	9,500	8,774	+ 333
Gouvernement	4,643	3,826	419	356	— 3,417
	39,940	40,762	78,339	96,934	

Van den geheelen invoer in 1856 is aangebragt met certificaten van oorsprong voor eene waarde van *f* 8,728,268, en hiervan aan lijnwaden *f* 6,353,054 tegen *f* 7,266,078 aan vreemd fabrikaat. De voornaamste soorten van lijnwaad van:

HEBBEN BESTAAN (IN DUIZEND GULD.)	NEDERL. OORSPRONG INGEVOERD. IN 1855.	IN 1856.	VREEMDEN OORSPRONG INGEVOERD. IN 1855.	IN 1856.
in witte katoenen	3,467	3,298	1,929	1,781
" ongebleekte "	1,779	1,188	349	270
" geverwde "	38	64	154	97
" gedrukte "	156	177	2,088	2,042
" gedrukt en geverwd adrianopel	349	474	445	466
" kaïnpandjangs, sarongs en slendangs	429	604	1,046	974

Vermits in het Verslag in de *Stc.* geene specificatie wordt medegedeeld van de artikelen door het Gouvernement ingevoerd zijn de opgaven, wat betreft den invoer onvolledig.

Vollediger zijn de opgaven wat den uitvoer betreft. Deze toonen aan, dat in 1855 en 1856 van Java en Madura zijn uitgevoerd in totaal:

---

[1] Hieronder ook de Gouvernements-invoer van Bengalen.
[2] Hieronder is niet begrepen de Gouvernements-uitvoer naar de Buitenbezittingen.

		1855.	1856.			1855.	1856.
rijst.........	pikols.	965,747	1,434,664	indigo......	ponden.	926,008	1,098,7[illegible]
koffij	"	1,264 643	1,188,408	kaneel......	pikols.	1,584	1,9[illegible]
suiker.......	"	1 660,638	1,997,456	cochenille...	ponden.	186,560	126,8[illegible]
foelie	"	1,235	1,773	peper.......	pikols.	23,706	19,7[illegible]
nagelen.....	"	5,809	78	thee........	"	8,059	14,8[illegible]
notenmuscaat	"	4,373	5,861	tabak.......	"	42,217	38,[illegible]
tin..........	"	91,416	108,990	notenzeep...	"	74	41

Deze hoofdproducten vooronderstellen voor 1856 te zamen eene waarde van *f* 87,489,182, zoodat voor de overige artikelen van uitvoer rest *f* 9,445,713, waarvan de hoeveelheid niet bekend is.

Wat de *scheepvaart* betreft het volgende met verwijzing naar de *St.* 1857, N°. 200 en het *Stat. Jaarb.* bl. 406.

Op Java en Madura zijn in 1856:

	SCHEPEN.	LASTEN.
aangekom..	2,321	189,199 of 12 schep. en 27,854 l. meer dan in 1856.
vertrokken.	2,533	208,505 " 88 " " 40,112 " " " " 1855.

EN WEL IN 1856 VAN OF NAAR:	INGEKLAARD. schepen.	lasten.	UITGEKLAARD. schepen.	lasten.
Nederland	220	73,864	354	114,930
elders in Europa	81	19,274	57	11,013
te zamen van of naar Europa	301	93,138	411	125,943
Amerika	34	7,135	23	5,273
Kaap de Goede Hoop	7	1,389	1	334
West van Indië	16	3,231	5	1,297
China, Manilla, Siam	64	13,390	51	8,400
Sandwichseilanden	1	358	—	—
Mauritius	1	221	—	-
Algiers	2	296	—	—
Japan	2	550	4	1,286
Nieuw-Holland	78	15,650	10	872
Oosterschen Archipel	1.815	53,838	2,028	65,099
	2,321	189,199	2,533	208,505

Het aandeel van de Nederlandsche vlag (in 1856 2,060 schepen en 148.370 last) was: bij de inklaring van het getal schepen 88.8 (in 1855 89.4), voor den lastinhoud 78.5 (in 1855 77.9); bij de uitklaring voor de schepen 90.4 (in 1855 89.7) en voor den inhoud 81 (in 1855 78.1) op de honderd.

Het gezamenlijk bedrag der ontvangen regten is geweest in 1855 *f* 8,656,063, in 1856 8,656,063 bruto, en na aftrek van restitutiën en fictive regten op gouvernementsproducten: in 1855 *f* 6,423,766, in 1856 *f* 6,278,010.

Koopvaardijvloot op Java en Madura. Deze bedroeg in Dec. 1855 301 vaartuigen, metende 26,370 last, en wel:

6 stoomschepen . met	952	last	98 schooners .... met	3,444	last
21 schepen ...... 〃	4,546	〃	7 kotters .... 〃	112	〃
120 barken .... 〃	15,369	〃	31 wankangs, toop's enz. 〃	577	〃
17 brikken ...... 〃	1,367	〃			

In de plaats, waar zij te huis behooren en welke de eigenaars zijn, is geene noemenswaardige verandering gekomen.

Zeebrieven. In 1855 werden er afgegeven 39 zeebrieven, waarvan 19 voor reeds in de vaart zijnde en 20 voor nieuwe schepen, waarvan 11 in den vreemde gebouwd, — in 1856 werden nieuwe zeebrieven verleend voor 16 vaartuigen, waarvan 6 in den vreemde gebouwd.

Van de 39 zeebrieven in 1855 waren aan:

Europeanen .... 7 voor	526 last.	Arabieren .... 13 voor	1,863 last.
Chinezen ..... 13 〃	1,021 〃	Inlanders ..... 6 〃	322 〃

Hieronder waren 3 driemastschepen, 13 barken, 4 brikken en 19 schooners.

Omtrent den ***handel en de scheepvaart in de buitenbezittingen*** worden in het Verslag geene opgave gevonden. In de *St.* 1858, N°. 76 wordt echter eene belangrijke opgave medegedeeld omtrent den handel en scheepvaart van Macassar van 1847—1857, waaruit het volgende:

		GOEDEREN.	GELD.
invoer .... in	1847	ƒ 2,460,448	ƒ 197,747
〃	1857	〃 4,162,905	〃 334,606
uitvoer .... 〃	1847	〃 1,801,463	〃 131,121
		〃 4,203,732	〃 325,824

Het aantal raschepen te Makassar aangekomen was in 1852 166, in 1857 slechts 106, doch dat der praauwen vermeerderde van 867 tot 1048.

Binnenlandsche handel. Genoegzaam algemeen schrijven de verschillende hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura den toenemenden bloei van den binnenlandschen handel en het druk bezoek der marktplaatsen toe aan de afschaffing der bazaarpacht. Zoo werden in 1855 7 bazaars opgerigt, in de residentiën Batavia, Soerabaija, Djokjokarta en op Banda. In Probolingo bestaan 14 marktplaatsen, welke zeer druk debiet hebben.

NEDERLANDSCHE WEST-INDISCHE BEZITTINGEN.

SURINAME [1].

GRONDGEBIED. De grensbepaling tusschen Nederlandsch en Fransch Guyana is in 1855 nog niet tot stand gekomen. Op den linkeroever der Marowijne bestaan thans 3 nederzettingen; 1°. *Albina*, 8 uren van de monding, bewoond door de kolonie van Wurtembergers van de HH. KAPPLER en KREGLINGER; 2°. *Montecattinis-oord*, een uur hooger op, bestaande uit den Heer MONTECATTINI en 5 personen, met het doel om houthandel te drijven met de Aucaner boschnegers, en 3°. twee visschersfamiliën, aan de monding, behoorende tot *Albina*. Aan de Fransche zijde zijn mede een paar etablissementen, en daar schijnt de lust tot nederzetting toe te nemen. Aan het bovengedeelte der rivier wonen circa 3,000 Aucaner boschnegers, die aan *Albina* en *Montecattinis-oord* hout leveren.

BEVOLKING. SLAVENBEVOLKING. De bevolking bestaat uit: 1°. de *vrije bevolking*, zijnde Europeanen en andere buiten de kolonie geboren personen; *kreolen*, die in de kolonie geboren zijn en die onderscheiden worden in *blanke kreolen*, *kreolen-kleurlingen* en *kreolen-negers* en de gemanumitteerden, die weder onderscheiden worden in *kreolen*, die in de kolonie zijn geboren en *zoutwater-negers*, waardoor verstaan worden zij, die tijdens het bestaan van den slavenhandel uit Afrika of van elders als slaven zijn aangebragt; — 2°. *niet vrije personen;* — 3°. de *Indianen*, rondzwervende personen, ten getale van p. m. 1,000, verdeeld in stammen, van welke de Arrowakken, Caraïben, Warrauws, Karboeger Indianen (uit de vermenging van Indianen en negers voortgesproten), op ons grondgebied zijn gevestigd. Alle pogingen der Moravische broeders om hen te bekeeren, zijn tot dusverre vruchteloos gebleven, en 4°. de *Boschnegers:* Aucaners, Saramaccaners en de Becoe- en Moesinger- of Mantuarie-negers, ten getale van ongeveer 8,000, van welke de Aucaners, de voornaamste, sedert eenigen tijd meerdere geneigdheid toonen om tegen belooning hout te kappen en te bewerken. De resolutie van den Gouverneur van Suriname, van 26 Augustus 1856, had de strekking om de belemmeringen, die eene meerdere toenadering der boschnegers in den weg stonden, op te heffen.

Er zijn twee opgaven van het cijfer der bevolking in het Verslag. De eene, opgemaakt door de belanghebbenden zelven, en wat Paramaribo betreft, door de wijkmeesters aldaar, wordt minder naauwkeurig geacht; de andere is verkregen door de af- en bijschrijving van overledenen, geborenen enz. van of bij de vroegere meer juist geachte opgaven.

[1] De *Konst- en Letterbode* 1858, N°. 22, behelst het berigt, dat in 1857 te Paramaribo eene koloniale bibliotheek is opgerigt. Dergelijke inrigting kan hoogst nuttig zijn voor de Statistiek dier kolonie.

Volgens de eerste opgave waren er op 31 Dec. 1855:

	VRIJEN.		NIET VRIJEN.		TOTAAL.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Paramaribo en buitenwijken..	4,861	6,462	2,236	3,581	7,097	10,043
Forten en militaire posten...	739	110	56	48	795	158
Zeemagt en koopvaardijvloot..	500	—	—	—	500	—
Divisiën en etablissementen..	839	430	16,036	16,635	16,875	17,065
	6,939	7,002	18,328	20,264	25,267	27,266
	13,941		38,592		52,533	

Het beter geachte cijfer wijst aan op 31 Dec. 1855:

vrijen. . 14,322 en bovend. op het Lepreuzengesticht Batav. 23 } totaal
slaven. . 38,006 „ „ „ „ „ „ „ 362 } 52,713

Een verschil opleverende met de eerste opgave voor de vrijen van 404 *meer* en voor de *slaven* van 224 *minder*. Het minder groote verschil dan in 1854 is waarschijnlijk een gevolg van de uitgevaardigde voorschriften.

In 1855 had in de bevolking de volgende mutatie plaats:

Behalve de 10 doodgeboren jongens en 4 doodgeboren meisjes werden:

	VRIJEN.		GEBOREN.		SLAVEN.				
	IN ECHT.	BUITEN ECHT.	TOTAAL.	OP BATAVIA.	PLANTAGE.	PRIVÉ.	TOTAAL.	OP BATAVIA.	GENERAAL TOTAAL.
mannel. gesl....	49	125	174	—	124	429	553	2	729
vrouwel. gesl....	67	111	178	—	134	392	526	2	706
	116	236	352	—	258	821	1,079	4	1,435

Ten aanzien van de in echt geboren kinderen was het cijfer ongunstiger dan in 1854.

OVERLEDEN.

mannel. gesl....................	419	2	186	599	785	29	1,235
vrouwel. gesl....................	213	—	186	511	697	34	944
	632	9	372	1,110	1,482	63	2,179
meer overleden dan geboren....	280	2	114	289	403	59	744

Naar den ouderdom waren voor de *vrije bevolking* de sterfgevallen aldus verdeeld:

	M.	V.	TOTAAL.		M.	V.	TOTAAL.
beneden 3 jaren	66	56	122	van 40 tot 49 jaren	38	20	58
van 3 tot 9 „	16	14	30	„ 50 „ 59 „	37	28	65
„ 10 „ 19 „	55	10	65	„ 60 jaren en meer	20	45	65
„ 20 „ 29 „	103	15	118	Onbekend........	27	6	33
„ 30 „ 39 „	57	19	76				

Voorwaar zeer treurige cijfers; in geenerlei opzigt eenig gunstig verschijnsel!

Het aantal huwelijken bedroeg 63, of 11 meer dan in 1854. De regering verwacht van de gouvernements-resolutie van 29 Dec. 1853, houdende bepalingen ten opzigte van de huwelijken van onvermogenden, geene bijzondere gevolgen, daar die bepalingen, wat de hoofdzaak betreft, feitelijk reeds vóór dien tijd bestonden. Meerderen invloed hebben de lofwaardige pogingen der geestelijken tot bevordering der huwelijken. Hunne daarmede beoogde goede bedoelingen worden echter meermalen niet bereikt. Er zijn er toch, die zich in den echt begeven alleen om — en ook met het oog op andere belangen — aan den aandrang hunner leeraren te voldoen, zonder evenwel daartoe geneigd te zijn, ja, zoo als zij zelven wel eens openlijk verklaren, veeleer de voorkeur geven aan de vroeger door hen gevoerde onwettige zamenleving. Er worden dienaangaande in het Verslag een paar curiositeiten medegedeeld van een vrijman, die, ofschoon niet onbemiddeld, *gratis* wenschte te worden getrouwd: hij deed dit om aan den herhaalden en sterken aandrang der Moravische broeders te voldoen; maar *f* 10 was hem dit niet waard. Eene vrouw uit dezelfde klasse kort geleden gehuwd, verzocht haar huwelijk maar weder te ontbinden: zij was gelukkiger met haren man toen zij ongehuwd met elkander leefden en zij waren alleen op aandrang van den leeraar met elkander gehuwd. Anderen, hoezeer gehuwd, blijven zich aan veelwijverij, ook wel eens aan veelmannerij, overgeven, waartegen de kerkelijke tucht, hoe streng ook, niet afdoende is. Slechts langzamerhand, zegt het Verslag, zal men er in kunnen slagen onder de gemanumitteerden en mindere klassen de neiging tot het aangaan van huwelijken te doen toenemen.

In 1855 werden in de kolonie gemanumitteerd 237 slaven, en wel 95 mannen en 142 vrouwen. Onder hen waren 90 beneden 12 jaren, 100 van 12 tot 40 jaren, 36 boven 40 jaren, 11 van onbekenden leeftijd. Sedert Julij 1855 is de vastgestelde som van *f* 12 aan leges, gevorderd bij manumissiën, afgeschaft, terwijl ook vrijgeviger voorschriften, ten aanzien der borgtogten, daarbij zijn vastgesteld.

Na vermelding van de goede werking der Gouvernements-resolutie van 8 Sept. 1854, ten opzigte van de geldelijke verstrekkingen, wekelijks voor voedingsmiddelen aan de slavenbevolking te Paramaribo en buitenwijken uit te keeren, — van de opheffing der bepalingen ten opzigte van het toekennen van premiën, ook voor gesneuvelde wegloopers, bij gelegenheid van boschpatrouilles, — van de publicatie van 9 Jan 1855, ter bevordering van de politie in de devisiën, met betrekking tot het vervoer van slaven van de eene naar de andere plantage of naar elders — wordt in het Verslag de volgende mededeeling gevonden van den Gouverneur van Suriname omtrent de werking der in 1856 gewijzigde slaven-reglementen van 1851:

"Toen de slavenreglementen voor het eerst werden in werking gesteld, ondergingen zij het lot van alle nieuwe wettelijke verordeningen, dat is, zij werden door den een' toegejuicht, door den an-

der' afgekeurd. Vele slavenhouders en beheerders meenden zich in hunne regten gekrenkt en werkten in den aanvang slechts zeer traag mede tot handhaving daarvan. Zij waren, ofschoon grootendeels door eene Commissie van planters in Suriname ontworpen, echter nog te zeer in strijd met de begrippen van velen, dan dat men terstond eene *algemeene* krachtige medewerking had mogen verwachten. Het is mij echter aangenaam de betuiging te kunnen afleggen, dat de geest der bevolking met welligt enkele uitzonderingen, zich met de reglementen vereenzelvigt.

"De behandeling der slaven toch mag over het algemeen goed worden genoemd, zoodat ik niet aarzel te verklaren, dat de slavernij in deze kolonie meer in naam dan in werkelijkheid bestaat. Op vele plantages wordt meer aan hen verstrekt en minder van hen gevorderd, dan bij de reglementen is voorgeschreven. Houdt het bestuur een zoo naauwkeurig mogelijk toezigt op de behoorlijke naleving dier reglementen, dat toezigt zou buiten Paramaribo en in de devisiën, door de ligging der plantages en het gemis van genoegzaam en geschikt ambtelijk personeel aldaar, niet voldoende kunnen zijn, indien de eigenaren zelve niet tot eene behoorlijke behandeling medewerkten. Hunne toenemende goede gezindheid blijft bij voortduur meer en meer het vertrouwen op de behoorlijke naleving dier verordeningen vestigen. De toenemende betere behandeling der slaven stelt mij in staat, de belemmeringen in het vrije verkeer van de boschnegers met het overige gedeelte der bevolking op te heffen. De klagten, door de meesters tegen hunne slaven, of omgekeerd, bij de politie aangebragt, zijn steeds met naauwgezetheid onderzocht en naar regt en billijkheid afgemaakt [1]."

Zie verder *Eeredienst*, *Onderwijs* en *Nijverheid*, alsmede de wetsontwerpen tot afschaffing der slavernij, ingekomen bij de Tweede Kamer 18 Julij 1857 (*Bijblad* 1856/57, bijl. bl. 1218 en volg.) en het voorloopig Verslag der Commissie uit die Kamer (id. 1857/58. bijl. bl. 553).

Kolonisatie. Immigratie. Van de verlaten kolonisatie te Groningen aan de Saramacca zijn nog weinige sporen meer over. Op het terrein is thans eene kalkbranderij van den Heer c. f. adrien opgerigt. De overige berigten even als omtrent die der Commissie voor de Duitsche kolonisatie zijn gelijkluidend aan het medegedeelde op bl. 235 van den vorigen jaargang, De berigten omtrent het etablissement Albina aan de Marowijne zijn gunstiger. Er zijn in 1855 geboren 5, overleden 3, bijgekomen 23 personen, zoodat de kolonie bestond uit 69 Europeanen; uitmakende 13 huisgezinnen, en bestaande uit 27 mannen, 16 vrouwen, 17 jongens en 9 meisjes. Van hen waren: 1 tuinier, 1 dienstmeid, 8 timmerlieden, 2 houtwerkers, 7 landbouwers, 1 kleermaker, 1 schoenmaker, 1

1 Verg. voorts de in den vorigen jaargang, bl. 238, medegedeelde korte opgaven omtrent de bestraffing, regterlijke uitspraken enz. enz.

koewachter, 2 visschers, 1 jager, 2 veldmeiden, 1 schrijnwerker. Huwelijken vonden er niet plaats. De gezondheidstoestand was goed. Enkele oneenigheden vielen er tusschen den ondernemer KAPPLER en de kolonisten voor, doch wierden later bijgelegd. De Regering koestert het voornemen om, door geldelijke ondersteuning aan KAPPLER te verleenen, eene uitbreiding aan dat etablissement te doen geven, daar anders de ondergang daarvan onvermijdelijk zou zijn. (Zie verder de afd. *Nijverheid.*)

ALGEMEEN EN GEWESTELIJK BEHEER. Den 25sten Augustus 1855 nam de generaal-majoor titulair C. P. SCHIMPF het bestuur der kolonie Suriname over van den sedert overleden' gouverneur Jhr. J. G. O. J. VON SCHMIDT AUF ALTENSTADT. Zoowel de afgetreden als de nieuwe gouverneur bezochten bij herhaling verschillende gedeelten der kolonie. In zijn Verslag zegt laatstgenoemde o. a.: "In het algemeen heb ik overal orde en rust aangetroffen, en de toestand der slavenbevolking is mij gebleken vrij wat beter te zijn, dan ik mij had durven voorstellen. Ik had mij niet durven vleijen dat de slaven op de plantages, vooral op die welke verre van den zetel des bestuurs verwijderd zijn, zoo goed worden behandeld als ik hier bevonden heb. — Maar ook ik beschouw de slavernij als strijdig met den geest der eeuw, als in strijd met zedelijke en christelijke wetten; en daarom zal ik er steeds gaarne toe medewerken om dien toestand op de voor het algemeen en bijzonder belang minst nadeelige wijze te doen ophouden." — In de devisiën en districten heerschte over het algemeen eene gewenschte rust. De heemraden en landdrosten werden uitgenoodigd maatregelen voor te dragen, om zooveel mogelijk te waken tegen gebrek aan kost, daar de bananengronden soms door hevige winden schade lijden. Door het opbreken van verschillende plantages werd eene wijziging in de verdeeling der divisiën van Nickerie en Coronie dienstig geacht; door het intrekken der divisie *Matappica* werden zij tot 7 teruggebragt (Publ. van 2 Junij 1855). Verder wordt nog melding gemaakt van het plan om tot verbetering van den afvoer van producten uit Coronië, een kanaal van daar tot in Nickerie te graven; tijdens de inspectiereis van den Gouverneur werden onderzoekingen ingesteld, die de mogelijkheid daarvan hebben bewezen. Het wordt van het hoogste belang voor Coronie geacht.

MILITAIR BEHEER. De schutterij te Paramaribo telde 31 Dec. 1855 23 officieren, 506 onderofficieren en manschappen; — de gewapende burgermagt in de divisiën 35 officieren, 400 onderofficieren en vrije schutters, behalve de niet vrije schutters in de divisiën Saramacca en 476 niet vrije schutters, ongerekend die in Boven-Cottica en Perica en Saramacca; — de gewapende burgermagt in Nickerie, behalve den landdrost, 4 officieren, 68 onderofficieren en vrije schutters en 41 slaven-schutters, en in Coronie, behalve den landdrost, 3 officieren en 12 onderofficieren en vrije schutters, benevens een niet opgegeven

getal slaven-schutters. Bovendien bevonden zich in de divisiën en districten een aantal oud-leden der gewapende burgermagt en een moeijelijk te bepalen getal vrije bewoners van kweek- en andere grondjes, die verpligt zijn als vrije schutters dienst te doen, wanneer dit noodig mogt worden bevonden.

De sterkte der troepen was ult. Dec. 1855:

	OFFICIEREN.	OFFICIEREN EN SOLDATEN.	GENEESKUNDIGE DIENST.
bataillon jagers	18	513	12 officieren.
compagnie artillerie	4	144	1 〃
koloniale guides	1	34	
corps invaliden	—	14	
	23	705	13 officieren.

met inbegrip van een conducteur 2e klasse, als magazijnmeester der artillerie, 742 personen.

Het aantal in het hospitaal verpleegde militairen was 878, van welke 125 overleden, 682 het hospitaal verlieten en op 31 Dec. 1855 nog 71 in behandeling bleven.

Z. M. zeemagt in Suriname was 1 Jan. 1855 sterk 1 brik, 1 schooner, 1 stoomschip en 2 kanonneerbooten, te zamen met 246 koppen, en 1 Jan. 1856 1 brik, 1 stoomschip en 2 kanonneerbooten met 210 koppen. Uit Nederland kwamen in 1855 2, uit Curaçao 3 oorlogsvaartuigen aan, welke alle 5 naar Curaçao vertrokken.

Regtswezen. — Policie. — Gevangenissen. Aan 105 personen werd in 1855 regt van verblijf verleend; aan 184 vertrekkende personen werden passen uitgereikt, aan 82 personen, van welke 11 gemanumitteerden, het burgerregt verleend: 61 geboortig uit Suriname, 11 uit Nederland, 10 uit vreemde plaatsen.

Bij het geregtshof werden gewezen 92 vonnissen in burgerlijke zaken en 4 vonnissen in strafzaken, waarvan 3 in hooger beroep van vonnissen van het collegie van kleine zaken. Ter rolle werden aangebragt: 104 ter ordinaire rolle, 25 ter gepriviligeerde rolle, 15 ter prac- en concurrentie. Vier willige condemnatiën werden op acten-overeenkomst verleend, 197 requesten in behandeling gebragt. (Verg. over de werkzaamheden van het geregtshof in civile zaken voorts J. 1857, bl. 237).

Door het collegie van kleine zaken werden gewezen vonnissen in:

	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.
in burgerlijke zaken	289	239	234	278	285	269
〃 strafzaken	81	122	90	60	81	74

Voorts werden 48 burgerlijke zaken zonder vonnis afgedaan en bleven in behandeling op 31 Dec. 6 burgerlijke en 3 strafzaken. Er werden 12 requesten behandeld.

Het aantal advocaten en procureurs bij de regtbanken postulerende

was 2 advocaten en 3 procureurs; voorts 1 exploiteur, 3 substituut-exploiteurs, 3 deurwaarders en 1 gequalificeerde deurwaarder.

Broodzetting. Behoudens bepalingen in het algemeen belang ter voorkoming van het bakken en verkoopen van ongezond brood werd in 1855 de maandelijksche broodzetting afgeschaft.

In 1855 werden aan het departement der *onbeheerde boedels* gedevolveerd 192 boedels, waarvan 172 desolate en 20 voor afdoening vatbaar. Het collegie wees 13 dictums: 1 solvent en 12 insolvent. Op reclames van belanghebbenden zijn 3 boedels aan hen overgegeven; 43 boedels bleven nog aanhangig.

Onder de openbare voogdij der *weeskamer* kwamen 45 kinderen, waardoor het getal pupillen tot 454 klom; 79 werden uit eigen middelen verzorgd, 304 door particuliere personen en nabestaanden, 71 door het Gouvernement. In het Verslag wordt een naamlijst dier 71 kinderen medegedeeld, waaruit o. a. blijkt, dat onder hen zijn 35 jongens en 36 meisjes, op één na allen buiten echt geboren, van 2½ tot 15 jaren; 38 behoorende tot de Hervormde, 8 tot de Luthersche, 10 tot de Moravische broeder- en 15 tot de R.-K. gemeente; de maandelijksche onderstand is van *f* 2.50 tot *f* 7 en bedraagt in totaal per maand *f* 365.64. — Van de door nabestaanden en particulieren en het Gouvernement verpleegde kinderen, genieten de meesten gratis onderwijs, enz. Het gezamenlijk kapitaal der 79 eerstgenoemde kinderen bij het weesdepartement op hypotheek uitgezet, bedroeg *f* 108,000, voorts 16 huizen en 20 slaven.

Het getal *translateurs*, uit 8 bestaande, is in 1855 met 1, in de Engelsche taal, verminderd.

Gevangenen,	1 JAN. 1855.	BIJGEKOMEN.	AANWEZIG GEWEEST.	OP 1 JAN. 1856
fort Zeelandia.......	—	—	750	10
〃 Nieuw-Amsterd..	97	66	163	72

EEREDIENST. Het getal leden der verschillende gemeenten wordt niet volledig opgegeven. Dat der *Moravische broedergemeente* bedroeg 21,345, of 778 meer dan in 1854, van welke 2,440 ledematen, 8,669 catechisanten, 1,048 onder de kerkelijke tucht staande en tijdelijk niet tot de sacramenten toegelaten en 9,188 ongedoopten voorbereidend onderwijs ontvangende. Het getal *Roomsch-Katholieken* wordt begroot op 9,000; dat der *Ned. Portug. Israëlieten* is 679 en der *Ned. Israëlieten* 735.

Vele pogingen worden in het werk gesteld ter bevordering van het Christendom. Zoo ving men te Paramaribo bij de Hervormden, en met goed gevolg, aan om ook christelijk onderwijs te geven in het Neger-Engelsch, waarmede ook de sedert overleden predikant WICHERS in Nickerie voortging. Een kort te voren gemanumitteerd kind van 7 jaren werd naar Antigua gezonden, om onder leiding van de Moravische broeders aldaar te worden opgeleid tot missionaris van de Moravische broedergemeente, ten einde later als zoodanig in Suriname werkzaam te zijn. Op het etablissement Batavia

werden tot dusverre alleen door de R.-Katholieken godsdienstoefeningen gehouden. Bij gouvernements-resolutie van 19 Nov. 1853 zijn ook de Moravische broeders in de gelegenheid gesteld om hunne zendelingen van tijd tot tijd tot het houden van godsdienstoefeningen derwaarts te zenden. Op de gouvernements-plantage Catharina Sophia werd eene Moravische kerk gebouwd, met eene doelmatige woning voor den zendeling; op de plantage Nut en Schadelijk aan de beneden Commewijne werd een dergelijk gesticht gebouwd. De zendelingen der Moravische broeders hadden in 1855 tot 176 plantages, of 3 meer dan in het vorige jaar, toegang. Op hunne normaalschool, op het etablissement Beekhuizen, in de nabijheid van Paramaribo, bevonden zich 13 slavenkinderen, en nog 15 slavenkinderen elders, door de eigenaars van plantages afgestaan, om aldaar opgeleid te worden tot onderwijzers der slavenmagten op de plantages, waartoe zij behooren. De Regering ondersteunt deze inrigting met woord en daad: "zij ziet daarin een kenmerk van den goeden geest welke de slaven-eigenaren bezielt, omdat deze handelwijze geheel vrijwillig is en zeer gunstig uitkomt tegenover de denkbeelden van vroegeren tijd, die zelfs nog voor weinige jaren heerschende waren." De Moravische broeders hebben op al de etablissementen, behalve op Charlottenburg, scholen, in welke in 1853 240 kinderen van 11 plantages onderrigt ontvingen. De ver van die etablissementen gelegene plantages, werden om de 4 à 6 weken door de zendelingen bezocht, enz.

Instellingen van liefdadigheid. Door de Hervormde gemeente te Paramaribo werden in 1855 23 personen gealimenteerd en 6 tijdelijk ondersteund; bij de Evangelisch-Lutherschen 20 gealimenteerd, terwijl er zich nog 5 tot het verkrijgen daarvan hadden aangemeld. De Nederl.-Portugesche Israël. gemeente verleende onderstand aan 31 behoeftige huisgezinnen; de Ned.-Israël. gemeente aan 3 huisgezinnen en 10 afzonderlijke personen.

Het bestuur der *Maatschappij van weldadigheid* ging voort met het verstrekken van onderstand, van geneeskundige hulp en onderwijs. Aan deze inrigting is tevens eene spaarbank verbonden, terwijl zij in 1855 een aanvang maakte met de uitgave van een volkstijdschrift ter verspreiding van nuttige kennis. Zij telde 221 leden en begunstigers.

De *Maatschappij tot onderlinge welvaart* verstrekt hare leden geneeskundige hulp en geldelijke ondersteuning bij ziekte en bij overlijden.

De *Algemeene ziekenbus* te Paramaribo heeft eene gelijke strekking.

Bij de Gouvernements-resolutie van 18 April 1855 is eene Commissie benoemd, om rapport uit te brengen omtrent de wijze, waarop men tot de oprigting van een algemeen weeshuis zou kunnen geraken.

Ten behoeve van de noodlijdenden in het Moederland, ten gevolge van de overstroomingen in 1855, werd in de kolonie de belangrijke som van *f* 4,357 ingezameld.

Burgerlijke geneeskundige dienst. Op ult° Dec. 1855 waren te Paramaribo 5 med. chir. et art. obst. doctoren, 1 med. en art. obst. doctor, 1 med. dr. et chirurgijn, 1 chir. en vroedmeester, 2 heelmeesters, 9 vroedvrouwen, 10 apothecars en 1 jawi-hospitaalhouder, — en in de divisiën en districten: 1 med. dr. chirurg. en vroedmeester, 2 med doctoren en 9 heelmeesters. De geneeskundige belangen der kolonie zijn opgedragen aan de Commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt en die tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid, welke niet schijnt af te nemen. De melaatschen worden zooveel mogelijk afgezonderd. Onder de mindere klasse der bevolking bestaat er weinig vrees voor de besmettelijkheid der ziekte, zoodat zij de gemeenschap met de daardoor aangetasten weinig schuwen; het is daarom bij de tegenwoordige verordeningen onmogelijk de voorschreven afzondering stiptelijk te houden. Op het Lepreuzen-etablissement Batavia waren:

	1 Jan. 1855.		Bijgekomen in 1855.		Geboren.		Overleden.		1 Jan. 1856.	
	m.	v.	m.	v.	m.	v.	m.	v.	m.	v.
vrijen	21	3	1	—	—	—	2	—	20	3
niet vrijen	171	229	10	11	2	2	29	34	154	208
	192	232	11	11	2	2	31	34	174	211
	424		22		4		65		385[1]	

Pokken heerschten gedurende het geheele jaar, doch minder gevaarlijk; de gele koorts eischte vele slagtoffers, vooral onder de schepelingen; op het einde des jaars was zij geheel geweken.

Onderwijs. Het getal scholen is in 1855 te Paramaribo toegenomen met 1, dat der leerlingen met 64, dat der leerlingen in Nickerie met 2. Er waren 31 Dec. 1855 te Paramaribo 10 scholen voor jongens en meisjes, 3 voor jongens en 7 voor meisjes, en wel: 1 hoofdschool; 2 stads-armenscholen, 1 voor jongens en 1 voor meisjes; 16 particuliere scholen en 1 bewaarschool, en in Nickerie 1 jongens- en meisjesschool te Nieuw-Rotterdam. Het getal leerlingen bedroeg:

---

[1] In het Tijdschrift *West-Indië, Bijdragen tot bevordering van de kennis der Ned. W. I. Koloniën*, II, afl. 3, wordt de volgende statistiek medegedeeld van het aantal personen, van 1831—1855, ter visitatie gesisteerd voor de Commissie van onderzoek voor de Lepra en besmettelijke Elephantis in de kolonie Suriname:

	Voorgebragt.	Besmet verklaard.		Voorgebragt.	Besmet verkl.		Voorgebragt.	Besmet verkl.
1831	320	194	1840	189	63	1849	100	49
1832	193	53	1841	121	53	1850	44	26
1833	109	35	1842	123	51	1851	46	24
1834	73	32	1843	172	59	1852	63	37
1835	78	31	1844	82	27	1853	53	24
1836	103	41	1845	81	48	1854	45	18
1837	85	48	1846	126	57	1855	47	22
1838	85	52	1847	224	150			
1839	192	66	1848	68	29	Tot. in 25 jar.	2,813	1,289

PARAMARIBO.								NICKERIE.	
Kosteloos van wege het Gouvernement.		Voor geld.		Voor rekening der Maatsch. van Weldadigh.		Totaal.			
J.	M.	J.	M.	J.	M.	J.	M.	J.	M.
289	180	462	403	40	25	791	608	13	15
469		865		65		1,399		28, van welke	

12 voor rekening van het Gouvernement. Er waren 13 onderwijzers en 9 onderwijzeressen.

Het onderwijs wordt over het algemeen voldoende geacht. Om in de behoefte aan landbouwkundig onderwijs te voorzien, werd in 1856 opgerigt het *Protestantsch-Surinaamsch Mettray*, te Lustwijk aan de Coppename, dat door den Gouverneur zeer beschermd werd. Eene groote schrede op den weg van vooruitgang zou gedaan zijn, wanneer het onderwijs aan de niet-vrije bevolking, dat tot heden alleen in het Neger-Engelsch geschiedt, zou kunnen vervangen worden of vergezeld gaan door het onderwijs in het Nederduitsch.

Landsgebouwen. — Wegen. — Waterstaat. — Vervoerwezen. De eerste zijn niet nieuw meer en worden zooveel mogelijk gerepareerd. — De tweede worden zooveel mogelijk in bruikbaren staat gehouden, doch laten in het algemeen veel te wenschen over. Eenige wegen, maar vooral de straten te Paramariba, zijn in de laatste jaren veel verbeterd. — De betonning en bebakening op de Suriname en Nickerie zijn in goede orde. Aan den meermalen uitgedrukten wensch, om in het belang der drukke scheepvaart op de Suriname een vuurschip aan hare monding te bezitten, is in 1856 gevolg gegeven. De hevige rollers voor de monding der Marowijne hebben evenwel de oorlogsvaartuigen telkens onverrigter zake doen terugkeeren, die belast waren het vaarwater dier rivier behoorlijk op te nemen, in kaart te brengen, te betonnen en te bebakenen; in 1856 is echter de betonning voltooid.

In de groote, breede en diepe rivieren bezit Suriname uitmuntende waterwegen, waar langs dan ook alle vervoer van personen en goederen plaats vindt. De uitgestrektheid en de weinige bevolking zijn echter een beletsel voor ondernemingen van publieke middelen van vervóer. Voor het binnenlandsch vervoer van koloniale producten bezigt men ponten; de koopvaardijschepen en kustvaarders onderhouden op ongeregelde tijden de buitenlandsche communicatie; de gouvernements-vaartuigen die tusschen de militaire posten en de maildienst; terwijl zij die diensten, bij genoegzame ruimte, volgens Gouv.-Besluit van 18 Oct. 1855, ook beschikbaar hebben gesteld om, voor lage prijzen, slagtvee te vervoeren in het belang der volksvoeding.

Geldelijk beheer. De werkelijke kosten aan de regeling van het *Muntwezen* van Suriname besteed, hebben bedragen *f* 2,701. De

oude speciën waren over het geheel van zeer voldoende innerlijke waarde. Het nominaal bedrag van *f* 213,740 oude speciën heeft hier te lande opgebragt *f* 211,971. Het muntwezen schijnt thans in Suriname op voldoende wijze te zijn geregeld (zie verder *Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 404).

Wat de begrootingen van ontvangsten en uitgaven betreft, zie hier eene korte opgave van 1852—1855:

	ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.		TE KORT.	
	WERKELIJK.	GERAAMD.	WERKELIJK.	GERAAMD.	WERKELIJK.	GERAAMD.
1852...	*f* 824,622	*f* 911,150	*f* 1,044,891	*f* 1,041,150	*f* 220,269	*f* 130,000
1853....	〃 886,815	〃 911,150	〃 1,082,442	〃 1,041,150	〃 195,627	〃 130,000
1854....	〃 892,681	〃 865,050	〃 1,114,184	〃 1,045,050	〃 221,502	〃 180,000
1855....	〃 —	〃 878,600	〃 —	〃 1,048,600	〃 —	〃 170,000

Wij zien hier, met uitzondering van 1854 toen de ontvangsten *meer* bedroegen dan de raming, regelmatig *minder* ontvangen dan geraamd; in *al* de jaren *meer* uitgegeven dan geraamd, *en in al* de jaren grooter te kort dan geraamd.

NIJVERHEID. *Landbouw.* Het verslag heeft in dit opzigt eene groote verbetering ondergaan door juistere en vollediger opgaven omtrent de plantages: een gevolg van de rondzending van een door den Gouverneur verbeterd model voor het opmaken der divisie-staten. Daaraan zijn de volgende opgaven ontleend:

Het getal plantages en gronden in Suriname bedroeg in 1855:

suiker	91	hout	23	koffij en kost	30
koffij	11	kweek	9	rijst	1
cacao	3	kost	67		
katoen	28	koffij en cacao	9	Totaal	272

plantages en gronden (met inbegrip van *Catharina Sophia*); tellende al de concessiën 377,466½ akkers, waarvan 98,852½ akkers bepolderd land en 44,351¾ akkers in cultuur.

Van al deze 44,351¾ in cultuur gebragte akkers zijn beplant met:

suikerriet	18,655½	koffij en bananen	5,321	cassave	528
koffij	260	cacao 〃 〃	433	aardvruchten	906
cacao	565	katoen	9,044	tayers	100
koffij en cacao	238	bananen alleen	8,182¾	rijst	118½

De verkregen producten en het geldswaardig bedrag wordt aldus opgegeven:

		PRODUCTEN.	WAARDE.			PRODUCTEN.	WAARDE.
Suiker	Amst. ℔	30,818,387	*f* 2,190,662	Cacao	Amst. ℔.	260	*f* 46,911
Rum, proefhoud.	gallons.	132,109	〃 145,320	Aardvruchten	〃	46,065	〃 46[illegible]
Dram	〃	249,764	〃 274,740	Bananen	bossen.	1,898,388	〃 474,64[illegible]
Melassie	〃	1,122,313	〃 280,378	Rijst	Amst. ℔.	67,088	〃 5,36[illegible]
Koffij { beele	Amst. ℔.	302,758	〃 113,120	Houtwaren		—	〃 11,53[illegible]
Koffij { gebrok.	〃	25,481	〃 2,806	Maïs { vaten van 600 spieren. }		2,611	〃 5,2[illegible]
Katoen zuivere	〃	921,551	〃 241,907				
〃 onzuiv.	〃	14,030	〃 1,920				
				Te zamen			*f* 3,801,9[illegible]

Een staat van de slaven op de plantages en gronden in de districten én divisiën heeft de volgende totaalcijfers:

	MAN.	VR.	JONG.	MEISJ.	TOTAAL.
Negerofficieren of opzieners, bastiaans, ingenieurs en hospitaalbedienden	699	125	23	6	853
Ambachtslieden	1,049	—	73	—	1,122
Veldarbeiders	4,953	6,380	678	587	12,598
Niet te veld, maar bij huis of in de fabrieken *werkende*	360	483	1,335	1,177	3,355
Huisbedienden	63	874	197	178	1,312
Kinderopzieners	—	495	—	—	495
Kost- en sluiswachters en veehoeders	758	40	70	7	875
Verhuurd of werkende op andere plantages	107	43	4	5	169
〃 aan of in dienst bij particulieren	108	232	102	142	584
Leerlingen bij bazen	—	—	68	—	68
〃 in hospital. of bij geneeskundig	—	—	35	—	35
〃 bij de Moravische broeders of andere geestelijken	—	—	22	6	28
Ouden en ziekelijken tot den arbeid ongeschikt	486	1,216	66	62	1,830
Kinderen tot arbeid nog te onvolwassen	—	—	2,939	3,038	5,977
Geabsenteerden	531	75	5	2	613
Slaven van welke geene opgaven zijn gedaan	—	—	—	—	2,405
					32,309

24,691 slaven behoorden van de plantages zelve; 5,213 waren slaven van de aanhoorige gronden, van den eigenaar privé, of van elders; van 2,405 zijn geene opgaven gedaan.

Op de verschillende plantages en gronden, naar gelang van de cultures, waren ult° Dec. 1855 de slaven verdeeld als volgt: Suiker 18,208, koffij 1,060, cacao 30, katoen 4,502, hout 2,537, kweek 66, kost 1,860, koffij en cacao 450, koffij en kost 3,522, rijst 79.

Voor de onderscheidene cultures werden het volgende aantal slaven als veldarbeiders gebezigd:

	M.	V.	J.	M.	TOTAAL.	PCT. VAN DE GEHEELE MAGT.
suiker	2,764	3,748	391	357	7,260	circa 40.
koffij	102	149	4	3	258	ruim 24.
cacao	10	6	1	〃	17	circa 57.
katoen	696	850	96	91	1,733	ruim 38.
hout	327	389	113	78	907	〃 39.
kweek	2	〃	〃	〃	2	— —
kost	369	401	25	25	820	ruim 44.
koffij en cacao	93	92	4	5	194	〃 43.
〃 〃	583	726	44	28	1,381	〃 39.
rijst	6	20	〃	〃	26	circa 33.
	4,952	6,381	678	587	12,598	

Op de verschillende plantages waren 49 enkele, 3 dubbele en 1 driedubbele stoom-suikermolens en 36 watermolens, 4 koffij-breekmolens en 9 katoen-stoommolens in werking.

Wat de Gouvernements-plantage *Catharina Sophia* betreft, er waren in 1855, behalve 23 vrijen, van welke 11 Chinesche emigranten, 506 hoofden, waarvan 257 mannen en 249 vrouwen; er werden geboren 8 jongens en 2 meisjes, overleden 8 mann. en 8 vr., terwijl zich 1 slaaf verwijderd had. De geheele veldmagt bestond uit 89 mannen, 118 vrouwen, 21 jongens en 21 meisjes, te zamen 249, waarvan een groot aantal slechts halve taak verrigtten. De opbrengst der plantage bestond uit 910,000 Amst. ponden suiker, 16,000 gallons melassie en 16,947 gallons rum.

Van de Chinezen is er in 1855 1 overleden, zoodat er nog 11 overbleven. De Gouverneur acht het zeer wenschelijk, dat bij eene verbetering van het fabriekwezen 300 Chinezen konden worden aangehuurd; ofschoon men dan bij de keuze van die lieden beter zou behooren toe te zien, dan bij dezen het geval is geweest, die nog geene volle taak hebben verrigt, ongezond zijn en zeer naar de expiratie van hunnen diensttijd haken. Hun goeden wil en ijver hebben evenwel den slaven tot voorbeeld gestrekt. Omtrent de 155 Madeirianen, in Julij 1854 aangebragt, zijn de berigten mede niet gunstig; op zeer weinige plantages is men over hen tevreden; zeer wordt geklaagd over hunne onverschilligheid, morsigheid en schraapzucht. Het getal aangebragten is echter in de kolonie nog te gering om een oordeel over hen te vellen, en zeker is het, dat het, ondanks hunne gebreken, bij eenen overvoer van Madeirianen naar Suriname, niet aan huurders zou ontbreken.

In het *Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 402, is het volgende overzigt medegedeeld van de netto-opbrengst der in de laatste 5 jaren hier te lande verkochte van die plantage afkomstige producten:

		1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	TOTAAL.
suiker	vaten	344	66 en 10/4	539	716	590	—
	vaatjes	—	99	—	21	—	—
	netto opbr.	ƒ 27,815	ƒ 63,025	ƒ 47,600	ƒ 61,066	ƒ 83,370	ƒ 282,876
rum	puncheons	—	96	60	114	86	—
	netto opbr.	ƒ —	ƒ 7,231	ƒ 6,654	ƒ 21,836	ƒ 9,216	ƒ 44,938

Terwijl de aldaar medegedeelde staten doen zien, dat over de jaren 1852 tot 1855 de plantage *Catharina Sophia* heeft gekost ƒ 354,843, en dat zij heeft opgeleverd ƒ 416,448, of ƒ 69,747 winst; dat is ƒ 17,437 gemiddeld per jaar. In het jaar 1855 bedroegen de uitgaven ƒ 8,141 meer dan de ontvangst.

De *Veestapel* zou, volgens zeer onvolledige opgaven, in 1855 hebben bedragen: 4,967 runderen, 167 paarden, 39 muilezels, 129 ezels, 2,244 varkens, 3,731 schapen, 391 geiten. Bij voortduring bestaat er in de kolonie schaarschte aan slagtvee (zie verder bl. 163: *Vervoerwezen*).

Aan particuliere personen werden in 1855 in allodialen eigendom afgestaan 2 perceelen lands van 322²/₈ bunders; 806 akkers, benevens 4 erven, en in pacht 11 perceelen, groot 11¼ bunders of 28¼ akkers.

Verder wordt nog in het Verslag gewezen op eene mislukte poging van het Gouvernement te Cayenne, om zich de benoodigde

tafia (dram) in de kolonie Suriname, bij aanbesteding aan te schaffen; — eene in 1855 genomen proeve om de tot dusverre bijna geheel ongebruikte katoenpitten tot het slaan van olie te bezigen; — eenige nieuwe ondernemingen ter uitbreiding van den houthandel. die naar het oordeel van den Gouverneur zullen te kampen hebben met de hooge vrachten en de geringe prijzen van het hout in Europa; en de opening van een nieuwen tak van industrie, vroeger meermalen beproefd, doch telkens weder opgegeven, namelijk die van zekeren ADRIEN als kalkbrander op de verlaten kolonie aan de Saramacca, waar de schulprits hem genoegzame grondstoffen oplevert tot het branden van kalk. Reeds vroeger had zich zekere BOURQUIN in de onmiddelijke nabijheid van Paramaribo gevestigd en begonnen kalk te branden, die met goed succes door hem vervaardigd en afgeleverd werd. Hij heeft daarmede tevens verbonden een kleine steenbakkerij, die insgelijks in 1855 goede uitkomsten heeft opgeleverd en waar de steenen goedkooper afgeleverd werden dan zij uit Nederland konden worden aangevoerd. Het koloniaal bestuur begunstigde deze beide industriën zooveel mogelijk door bestellingen voor het bouwdepartement.

HANDEL EN SCHEEPVAART. Aan het overzigt over het jaar 1856, medegedeeld in de *Staatsc.* 1857, N°. 228, ontleenen wij het volgende:

UITVOER NAAR:		NEDERLAND,	N.-AMERIKA.	ELDERS.	TOT. WAARDE.
Cacao............	pond.	95,271	92,990	56,780	*f* 45,332
Katoen (schoon)..	〃	548,675	〃	239,555	〃 214,670
〃 (vuil).....	〃	18,960	〃	〃	〃 2,667
Koffij...(heele)....	〃	350,415	8,885	11,610	〃 97,646
〃 (gebroken)	〃	12,626	〃	171	〃 1,660
Melassie.........	gall.	6,867	697,363	115,817	〃 289,000
Rum en dram.....	〃	59,168	3,365	44,733	〃 103,323
Suiker...........	pond.	20,866,258	5,672,610	6,284,631	〃 3,429,721
Diversen.........	*f*	〃	〃	〃	〃 95,811
Tot. waarde in 1856		*f* 2,512,950	*f* 886,277	*f* 881,102	*f* 4,279,830
〃 〃 〃 1855		〃 2,039,146	〃 592,860	〃 761,519	〃 3,393,525

Onder den uitvoer is begrepen, die voor reken. van het Gouvernem. ad *f* 53,058

INVOER UIT:		NEDERLAND.	N.-AMERIKA.	ELDERS.	TOT. WAARDE
Bloem............	pond.	2,339	1,040,490	360,000	*f* 220,703
Boter............	〃	150,696	1,080	798	〃 99,724
Houtwaren........	*f*	12,274	77,809	9,897	〃 99,980
Kleedingstukken..	〃	108,151	183	16,934	〃 125,269
Manufacturen.....	〃	283,917	2,330	42,990	〃 329,237
Provisiën........	〃	83,519	20,582	9,470	〃 113,571
Rijst............	pond.	93,869	15,820	2,689,040	〃 216,730
Spek (ger. en gez.).	〃	30,891	256,436	71,730	〃 115,296
Visch (gezouten)..	〃	2,409	213,004	28,229	〃 243,643
Diversen.........	〃	〃	〃	〃	〃 1,014,187
Tot. waarde in 1856		*f* 1,320,599	*f* 706,763	*f* 550,978	*f* 2,578,340
〃 〃 〃 1855		〃 1,192,120	〃 713,957	〃 495,206	〃 2,421,362

Onder den invoer is begrepen, die voor reken. van het Gouvernem. ad *f* 63,225
en de invoer door het entrepôt binnen de kolonie ad......〃 12,133

De aanvoer in het entrepôt uit Nederland heeft bedragen in 1855 *f* 33,174, uit andere vreemde plaatsen *f* 13,640, en de afvoer uit het entrepôt naar N.-Amerika *f* 478 en naar andere vreemde plaatsen *f* 18,251.

Het percentsgewijze aandeel in den in- en uitvoer bedroeg voor:

	INVOER.				UITVOER.			
	1853.	1854.	1855.	1856.	1853.	1854.	1855.	1856.
Nederland. .	56.4	63.7	49.2	51.2	61.4	69.7	60.1	58.7
N.-Amerika.	22	21.3	29.5	27.4	16.7	14.6	17.5	20.7
Elders.	21.6	15.1	20.5	21 4	21.9	15.7	22.4	20.6

Er werden in 1855		INGEKLAARD van:		UITGEKLAARD naar:	
		SCHEPEN.	LASTEN.	SCHEPEN.	LASTEN.
Nederland:	Nederl. schepen . .	47	5,392	47	5,543
N.-Amerika:	N.-Amer. 〃 . .	30	3,492½	33	3,771½
Elders:	Nederlandsche 〃 . .	38	1,397½	32	826½
	Engelsche 〃 . .	77	2,225	80	2,268½
	Fransche 〃 . . .	5	87½	6	102
	Hamburger 〃 . .	19	502	17	432
		216	13,096	215	12,943½

Dat is, bij 1855 vergeleken: 3 schepen en 2,590 lasten minder ingeklaard, 7 schepen meer en 1,596 lasten minder uitgeklaard, en uit Nederland 6 schepen met 1,220 lasten minder ingeklaard en 7 schepen met 1,154 lasten minder uitgeklaard.

BRIEFWISSELING. In Suriname zijn in 1855 het volgende aantal brieven:

		ONTVANGEN.		VERZONDEN.	
uit of naar Nederland per	mail	6,291	8,359	8,247	8,938
	and. scheepsgel. .	2,068		691	
uit of naar Elders . . . per	mail	2,478	2,638	4,590	4,775
	and. scheepsgel. . .	160		185	
			10,997		13,713

Zijnde in vergelijking met 1854 779 brieven meer ontvangen en 1,190 meer verzonden, en wel: 1,778 meer ontvangen en 2,341 meer verzonden *per mail*, doch minder ontvangen 999 en minder verzonden 151 per andere scheepsgelegenheden.

CURAÇAO EN ONDERHOORIGHEDEN.

De *bevolking* der eilanden bedroeg op 5 Jan. 1857, naar de uitkomsten der gehouden volkstelling:

VRIJEN.

	MANNEN.	VROUWEN.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.
Curaçao	3,261	5,554	2,788	2,725	14,328
Bonaire	492	560	381	395	1,828
Aruba	593	713	540	552	2,398
St. Eustatius	189	342	171	144	846
Saba	322	411	183	189	1.105
St. Martin	321	506	264	246	1,337
	5,178	8,086	4,327	4,251	21,842

NIET VRIJEN.

	MANNEN.	VROUWEN.	JONGENS.	MEISJES.	GOUVERNEM.-SLAVEN.	TOTAAL.
Curaçao	1,959	2,281	1,358	1,304	83	6,985
Bonaire	32	48	42	37	660	819
Aruba	121	152	110	110	9	502
St. Eustatius	312	341	213	219	"	1,085
Saba	145	186	164	171	"	666
St. Martin	457	595	345	344	"	1,741
	3,026	3,603	2,232	2,185	752	11,798

In totaal: slaven en vrijen 33,640 [1], waarvan op:

Curaçao . . . 21,313	Aruba 2,900	Saba 1,771
Bonaire 2,647	St. Eustatius . 1,931	St. Martin . . . 3,078

Deze opgave vergelijkende met die omtrent de bevolking op 31 Dec. 1855, welke in het Verslag wordt medegedeeld, wijst voor de gezamenlijke eilanden een verschil in meer voor 1857 aan van 3,400 zielen, vermoedelijk door de onnaauwkeurigheid der registers van de wijk- en districtmeesters, uit welke de opgaven omtrent 1855 verkregen zijn. Waarschijnlijk is dus ook de opgave fautief, dat er waren in 1855 op de eilanden 6,164 Protestanten, 2,402 Methodisten, 20,788 R.-Katholieken en 874 Israëlieten, alsmede dat er onder de vrijen naar de geboorteplaats waren: 18,748 op de eilanden zelven geboren, 358 elders in W.-Indiën, 339 in Nederland en 262 in andere landen, enz.

Het getal geboorten en overledenen in 1855 was aldus:

---

[1] Door verkeerde optelling staat in het Verslag 38,640 en voor de vrije bevolking van St. Eustatius 864.

		VRIJEN.			NIET VRIJEN.			
		M.	V.	TOT.	M.	V.	TOT.	TOTAAL
Curaçao....	geboren	255	229	484	137	153	290	774
"	overleden	219	148	367	82	70	152	519
Bonaire.....	gebor.	39	35	74	25	21	46	120
"	overl.	16	8	24	8	8	16	40
Aruba......	gebor.	58	48	106	10	8	18	121
"	overl.	29	22	51	6	3	9	60
St. Eustatius	gebor.	6	13	19	19	17	36	55
"	overl.	7	15	22	15	8	23	45
Saba........	gebor.	6	7	13	13	15	28	41
"	overl.	5	3	8	1	1	2	10
St. Martin...	gebor.	6	10	16	31	23	54	70
"	overl.	11	8	19	8	12	20	39
Totaal	geboren	370	342	712	235	237	472	1,184
"	overleden	287	204	491	120	102	222	713

Op St. Eustatius, Saba en St. Martin werden in 1855, geene huwelijken gesloten, op:

Curaçao......33,	waarbij	7	kinderen	werden	geëcht.
Bonaire.......5,	"	4	"	"	"
Aruba........10,	"	7	"	"	"

Admissiën tot inwoning of verblijf werden verleend op Curaçao aan 6, op St. Martin aan 1 persoon.

Ten opzigte der *slavenbevolking* wordt het volgende in het Verslag medegedeeld:

Er werden in 1855 gemanumitteerd 96 slaven, van welke 91 op Curaçao, 2 op Bonaire, 3 op Aruba. Er zijn van Curaçao ontvlugt, volgens de opgaven der eigenaren, in 1855 37 in 1856 38 slaven; men houdt het er echter voor, dat wel het dubbel aantal is ontvlugt. Bij die ontvlugtingen hebben zij ter bereiking van hun doel 56 sloepen of kano's ontvreemd. Twee hunner zijn door den stroom naar Aruba gevoerd, aangehouden en zonder bestraffing aan hunne meesters overgegeven. "Verscheidene ontvlugte slaven" wordt in het Verslag medegedeeld, "hebben uit Venezuela en St. Thomas, alwaar zij zich hadden nedergezet, aan hunne meesters doen mededeelen, dat zij geenszins ontvlugt waren omdat zij geene goede behandeling genoten, doch alleen uit zucht naar volkomen vrijheid; dat zij gaarne wilden terugkeeren, doch uit vrees voor straf daartoe niet durfden overgaan, doch dat zij aan de meesters beloofden terug te zullen keeren, zoodra de emancipatie zou worden uitgevaardigd, eensdeels omdat zij liever op Curaçao wilden terugkeeren, en anderdeels om aan hunne meesters schadeloosstelling voor hunne personen te doen uitbetalen."

Over 1855 had de procureur des Konings geene aanteekening gevonden, dat er op Curaçao eenige afstraffing van slaven, door de policie of door hunne meesters, en om welke redenen, hebben plaats gehad. De meesters schijnen zich alleen van huishoudelijke straf-

fen, waartoe zij bevoegd zijn, te hebben bediend. Gedurende 1856 is slechts ééne klagt ingekomen wegens onredelijke behandeling door eene slavin tegen haren meester. De beklaagde heeft daarop de regtsvervolging voorkomen, door te voldoen het maximum der boete, op de overtreding van art. 20 van het reglement op de behandeling der slaven gesteld. Op de overige eilanden hebben in 1855 geene ontvlugtingen van slaven plaats gehad. In 1855 en 1856 zijn voorts bepalingen vastgesteld ter voorkoming van de ontvlugting met sloepen en kano's, terwijl bij publicatie van 14 Febr. (*Publicatieblad* 1857, N°. 2) een nieuw reglement op de voeding, de kleeding, de verpleging, de huisvesting en het afstraffen van slaven voor Curaçao en onderhoorigheden is vastgesteld.

Het *beheer* der kolonie werd gedurende 1855, bij afwezigheid met verlof, van den toenmaligen Gouverneur Jkhr. J. J. RAMMELMAN ELSEVIER JR., waargenomen door Mr. J. B. GRAVENHORST, president der regtbank op Curaçao.

Militair beheer. Sterkte van het garnizoen op 31 Dec. 1855:

bataillon jagers N°. 27...	6 officieren	en 173	onderofficieren en manschapp.
compagnie artillerie......	4 "	" 119	
officieren van gezondheid..	4 "	" "	
	14 "	292	

Daarvan waren op Curaçao.....	11 officier.	en 259	onderoffic. en mansch.
Klein Curaçao.	—	9	"
St. Eustatius..	1 "	24	"

terwijl 2 officieren met verlof naar Nederland afwezig waren.

Gedurende het jaar 1855 hebben zich gereëngageerd 43 onderofficieren en manschappen, en hebben zich in de kolonie 3 manschappen voor de dienst verbonden. Uit Nederland kwam een transport van 15 militairen op Curaçao aan. Aan 41 militairen werd na verstreken diensttijd paspoort verleend, 5 militairen werden om slecht gedrag weggezonden; 13, reeds vroeger bij de brigade maréchaussée te Curaçao gedetacheerd, werden uit de sterkte afgevoerd, 25 overleden.

In het militaire hospitaal werden verpleegd 558 zieken, waarvan 238 militairen, 271 schepelingen der zeemagt, 49 koopvaardijmatrozen en particulieren. Er overleden 69, waaronder 22 van het garnizoen, 36 van de marine en 11 koopvaardijmatrozen.

Zes Nederl. oorlogsvaartuigen kwamen 18 malen op Curaçao aan en verlieten het eiland 20 malen.

Op Curaçao kwam een nieuw reglement op de schutterij in werking. Het bataillon stedelijke schutterij werd er met slaggeweren gewapend, goed van kleeding en wapens voorzien en behoorlijk in den wapenhandel geoefend. De landelijke schutterij, vroeger landstorm, wordt slechts eens in de maand gemonsterd, niet in den wapenhandel geoefend en niet van kleeding en wapenen voorzien.

Op Bonaire is de schutterij mede ongewapend en ongekleed, doch betrekt eens in de week de wacht en wordt maandelijks gemonsterd. Het corps op St. Eustatius is goed gekleed, wordt geregeld in den wapenhandel geoefend en in 1855 werd het gedeeltelijk met percussie-geweren gewapend.

De schutterijen waren sterk: op Curaçao de stedelijke schutterij 17 officieren en 440 manschappen, de landelijke 17 officieren en 1,007 onderofficieren en manschappen; — op Bonaire 2 officieren en 308 onderofficieren en manschappen; — op Aruba 301 onderofficieren en manschappen; — op St. Eustatius 3 officieren en 62 onderofficieren en manschappen, benevens een corps van 23 vrijwilligers te paard; — op St. Martin 10 officieren en 124 onderofficieren en manschappen, benevens de schutterij te paard, sterk 27 leden.

Regtswezen, policie-gevangenissen. Het getal bij de regtbanken behandelde zaken in 1855 bedroeg op:

Curaçao: bij de regtbank 10 burgerlijke, 6 commerciële, 9 strafzaken, ter rolle behandeld 19; bij de Commissarissen tot de kleine zaken 6 vonnissen gewezen; te zamen 50 zaken, waarvan bij minnelijke schikking bij de regtbank zijn afgedaan 2 civiele en 7 correctionele zaken; 1 commerciële zaak is onvervolgd gebleven, 7 strafzaken werden ingetrokken. Bij de Commissarissen voor de kleine zaken werden 18 zaken bij minnelijke schikking afgedaan. De regtbank nam 5 beschikkingen op request.

St. Eustatius: bij de regtbank 3 strafzaken behandeld; bij de regtbank van kleine zaken 3 en bij Commissarissen 3 vonnissen gewezen.

Saba: 1 vonnis gewezen in eene strafzaak en nog ééne zaak behandeld.

St. Martin: bij de regtbank 9 vonnissen in burgerlijke, 4 in strafzaken gewezen, 9 requesten behandeld; bij de Commissarissen tot de kleine zaken in civiele 4, in strafzaken 5 vonnissen gewezen.

Omtrent den aard der misdrijven wordt slechts vermeld, dat er waren, onder de behandelde strafzaken bij de regtbank te Curaçao 1 wegens eenvoudige en 1 wegens gequalificeerde gewelddadigheid; bij de Commissarissen op St. Eustatius 2 wegens feitelijk geweld en 1 wegens overtreding der slaven-reglementen; bij de regtbank op St. Martin 2 wegens feitelijk geweld; terwijl bij Commissarissen tot de kleine zaken aldaar 4 vonnissen tot gevangenis wegens eenvoudig feitelijk geweld werden uitgesproken.

De ambtenaar van het publiek ministerie op St. Martin, als hoofd der policie, wordt bijgestaan door eene brigade maréchaussée, sterk 13 onderofficieren en manschappen en 2 agenten van policie. Het getal advocaten op Curaçao verminderde van 3 tot 2, dat der procureurs vermeerderde van 1 tot 2; op de overige eilanden zijn geene advocaten aanwezig.

Wees- en boedelkamers. Uit de verantwoording en rekening der wees-, onbeheerde en desolate boedelkamer op Curaçao blijkt, dat bedroeg:

	1 Jan. 1855.	1 Jan. 1856.
het eigen fonds of garantie kapitaal . . .	*f* 117,044	*f* 121,358
het kapitaal, toebehoor. aan particulieren .	〃 424,297	〃 462,160
de hypotheken ten behoeve der kamer enz.	〃 547,337	〃 590,212

Bij de Israëlitische weeskamer op Curaçao bedroeg het kapitaal, dat aan de synagoge behoort, die daarvan ook de interesten trekt, op 1 Jan. 1855 *f* 64,700. Op ult° Dec. bedroeg dat der kamer *f* 29,560 en dat van particulieren *f* 30,112, te zamen *f* 59,673, of *f* 5,028 minder dan in 1854.

Door het bijkomen van *f* 4,666 klommen de gelden, welke onder het beheer der kamer op St. Eustatius zijn, en in de reservekas der kolonie worden gedeponeerd, in 1855 van *f* 1,663 tot *f* 6,329.

Gevangenissen. De toestand der gebouwen wordt, wat St. Eustatius betreft, redelijk; wat St. Martin aangaat, goed genoemd. Het aantal gevangenen beliep op:

Curaçao . . . . 31 Dec. 1854 5, bijgekom. 3, ontslag. 3, 31 Dec. 1855 5.
St. Eustatius gedurende het jaar gecustodiëerd 2, op 〃 〃 1.
St. Martin 〃 〃 〃 9 vrijen en 43 niet vrijen, waarvan over op 31 Dec. 1855 2 vrijen.

Armwezen. — *Eeredienst.* De *Protestanten* hebben op Curaçao twee leeraren, die van tijd tot tijd op Bonaire en Aruba dienst verrigten. St. Eustatius erlangde niet voor 1856 weder een Hervormd leeraar. Bij de Methodisten werd de dienst verrigt door een Engelschen zendeling, aan wien *f* 600 door het Gouvernement werd toegekend. Bij de Hervormde gemeente op St. Martin werd in 1855 de dienst verrigt door een Wessleyaanschen Methodisten predikant, wien een landstractement van *f* 1,000 werd toegelegd.

De *R-Katholieken* hebben 1 pastoor en 2 kapellaans op Curaçao en 1 pastoor op elk der eilanden Bonaire en Aruba, door het Gouvernement bezoldigd, en 13 priesters en 27 zusters van liefdadigheid onbezoldigd. Op St. Eustatius en St. Martin wordt aan de beide aldaar dienstdoende R.-K. priesters jaarlijks eene bezoldiging van *f* 600 betaald.

Bij de *Israëlieten* werd in 1855 de dienst nog slechts door een voorlezer verrigt. De benoemde opperabbijn CHUMACEIRO kwam er eerst in den loop des jaars 1856 aan.

De rekeningen der kerk- en armenkassen geven de volgende cijfers:

	CURAÇAO.				ST. EUSTAT.
	PROTEST.	R.-KATH.	R.-K. MAATSCH. V. WELDADIGH.	ISRAELIET.	PROTEST.
Kerkel. Kapitaal 1 Jan. 1856..	*f* 50,770	*f* 13,716	*f* 1,310	*f* 51,761	*f* 3,760
Weezenfonds....... " " ... "	5,346	"	"	"	"
Onderstand aan armen en weezen in ....1855... "	3,509	"	" 1,227	" 2,378	" 847
Subsidiën van het Gouvernement........ " ... "	2,487	"	" 484	" 1,382	"

In het *Lazarus- en krankzinnigenhuis* op Curaçao waren op 1 Jan. 1855 10 lepreuzen, 8 krankzinnigen, 9 aan andere ziekten lijdenden en 1 pontvoerder, te zamen 28 personen. Er kwamen bij 2 krankzinnigen en 5 gebrekkigen; overleden 2 krankzinnigen en 9 zieken; zoodat op 1 Jan. 1856 aanwezig waren 7 lepreuzen, 8 krankzinnigen, 8 andere zieken en 1 pontvoerder. Het getal verpleegdagen beliep 9,789, de uitgaven *f* 2,897.

De *Spaarbank en Bank van leening* op Curaçao telde in het jaar Julij 1855/56 700 leden of 7 meer dan in het vorige jaar. Het te goed der inleggers vermeerderde van *f* 81,177, door belegging ad *f* 49,805 en rente ad *f* 2,829, tot *f* 133,811. Uit de spaarbank werd teruggenomen *f* 45,993, zoodat het te goed der inleggers aan kapitaal en interest bedroeg 1 Julij 1856 *f* 87,818, of *f* 6,641 meer dan een jaar te voren. Het getal stortingen was 276, dat der inbrengers 13 meer dan in 1854/55.

Bij de Bank van leening waren 1 Julij 1855 aanwezig gebleven 1,717 panden, bezwaard met *f* 26,848. Tot 1 Julij werden bij de bank beleend 2,704 panden ad *f* 36,714; de interessen beliepen *f* 2,820; de teruggehaalde panden 2,460 ad *f* 36,757, de verkochte 137 ad *f* 1,057, zoodat overbleven 1,824 panden, bezwaard met *f* 28,569.

Burgerlijke geneeskundige dienst. De gezondheidstoestand was op Curaçao en de overige eilanden in 1855 vrij gunstig; doch onder de bemanning van de oorlogs- en koopvaardijschepen en het garnizoen deed de sedert 1852 op Curaçao heerschende gele koorts velen bezwijken: er stierven 23 militairen, 33 oorlogs- en 4 koopvaardijmatrozen.

Onderwijs. Door het koloniaal bestuur werd in 1855 voor de 3 op Curaçao bestaande scholen *f* 3,500 verleend. Op die scholen genoten 188 jongens en 59 meisjes kosteloos onderwijs. Op de 15 particuliere en bewaar- en zondagscholen werden 621 jongens en 870 meisjes onderwezen. In het geheel genoten dus op 18 scholen 1,738 kinderen *gratis* onderwijs.

Bonaire telde op de landsscholen 47 kinderen, waarvan 25 *gratis* onderwijs ontvingen.

Aruba 23 leerlingen op de landsschool.

In het geheel waren dus op de 3 eilanden 1,808 schoolkinderen. In het schoolwezen is vooruitgang te bespeuren, bijzonder in de

landsscholen op Curaçao en Bonaire. Op St. Eustatius werd weder door eenige personen kosteloos onderwijs gegeven in het Engelsch. Aan den predikant LARET, in 1856 derwaarts vertrokken, is tevens het onderwijs aan de jeugd opgedragen.

In de landsschool op St. Martin genoten 27 leerlingen *gratis* onderrigt in al de vakken van het lager onderwijs en het Engelsch. In de privaat-inrigting van den onderwijzer dezer school ontvingen 24 leerlingen hetzelfde onderwijs, benevens in het boekhouden en in de natuurkunde. Jammer dat door den verachterden toestand van het eiland het getal schoolkinderen verminderde.

Het *onderwijs aan de slaven-kinderen* op Curaçao en onderhorige eilanden wordt geheel door de zorgen der R.-K. geestelijken bestuurd. Den bisschop NIEWINDT werd daartoe *f* 500 door het koloniaal bestuur verstrekt. Het verslag van den bisschop luidt, zoowel wat het godsdienstig als schoolonderwijs betreft, bevredigend.

Landsgebouwen en openbare werken. In deze afdeeling wordt alleen vermeld de verbetering van het militair hospitaal te Mundonovo, op Curaçao, door den aanbouw van een belangrijk zijgebouw, de vernieuwing der smederij en de inrigting van verscheidene kanonkelders tot kazernen. De kaaijen en wegen werden voortdurend onderhouden en vooral aan de wegen werden voortdurend vele verbeteringen gebragt.

Vervoerwezen. De koloniale schroefschooner *Vice-Admiraal Rijk* kwam in 1855 op Curaçao aan tot het waarnemen der mail-dienst op St. Thomas. Een reglement voor dat vaartuig werd vastgesteld; doch door sterfgeval van den machinist en onderscheidene schepelingen had men moeite daarmede de mail-dienst regelmatig te verrigten.

Geldelijk beheer. In de eerste plaats wordt in het Verslag een overzigt medegedeeld van den staat der *Curaçaosche bank* in 1855, waaruit het volgende. Het bedrag der bankbiljetten, op 1 Jan. 1855 *f* 247,045 verminderde dat jaar door vernietiging van *f* 39,080 biljetten, tot *f* 207,965. Het kapitaal der bank was 1 Jan. *f* 43,374, dat door het beleenen van gelden ad *f* 7,235 gebragt werd op *f* 50,609; zoodat het bedrag der bankbiljetten en van het kapitaal der bank op ult. Dec. 1855 was *f* 258,574, waarvan uitstaande *f* 178,862 als: *f* 128,300 op gedisconteerde wisselbrieven, *f* 26,288 op gedeponeerde gouden en zilveren muntspeciën, *f* 10,274 op gouvernementswissels, terwijl er nog onder den waarnemenden secretaris der bank tot het doen van kleine uitbetaling berustte *f* 4,000. Het saldo in de reservekas der bank was alzoo *f* 79,712 of *f* 2,764 meer dan 31 Dec. 1854. Dit saldo bestond uit *f* 27,425 aan bankbiljetten en uit *f* 52,286 aan specie.

De werkelijke kosten van de regeling van het *Muntwezen*, volgens de wet van 14 Dec. 1853 (*St.* N°. 126) op Curaçao hebben bedra-

gen *f* 8,978. Het verlies op de oude ingewisselde munt heeft veel meer bedragen dan dat op de speciën uit Suriname, door de groote hoeveelheid slechte pasmunt [1]. De uitvoering der wet beantwoordde niet geheel aan de verwachting. De in omloop gebragte nieuwe Nederl. muntspeciën waren al spoedig weggevloeid, en men klaagde veel over behoefte aan geld tot bijpassing bij het doen van betalingen aan 's lands kassen. De reden dier bezwaren scheen te wezen de omloop van bankpapier, dat, in strijd met de voorwaarden onder welke de bank in 1826 door het Gouvernement is opgerigt, reeds sedert 1831 niet tegen specie werd inwisselbaar gesteld. De regering is er thans op bedacht om de bank, die eigenlijk niets anders is dan een succursale van 's lands kas en welker baten hare lasten ruim schijnen te overtreffen, weder in staat te stellen hare biljetten op vertoon tegen specie te verwisselen.

De *staten van begrooting en der werkelijke ontvangsten en uitgaven* wijzen aan, wat betreft het jaar 1854, voor:

Curaçao....	een nadeelig	slot van	*f* 332,771
Bonaire.....	〃 goed	〃 〃	〃 28,519
Aruba......	〃 nadeelig	〃 〃	〃 1,442
St. Eustatius.	〃 〃	〃 〃	〃 25,246
St. Martin..	〃 〃	〃 〃	〃 21,841

De werkelijke en de geraamde ontvangsten en uitgaven waren:

	1854 WERKELIJK.		1855 GERAAMD.	
	TOTALE ONTVANGST.	TOTALE UITGAAF.	TOTALE ONTVANGST.	TOTALE UITGAAF.
Curaçao......	*f* 129,262	*f* 462,033	*f* 137,107	*f* 476,987
Bonaire......	〃 82,969	〃 54,450	〃 81,669	〃 49,186
Aruba........	〃 12,277	〃 13,719	〃 12,727	〃 13,922
St. Eustatius..	〃 8,194	〃 33,440	〃 5,950	〃 33,614
St. Martin....	〃 8,721	〃 30,563	〃 13,593	〃 29,897
Te zamen	*f* 241,423	*f* 594,205	*f* 251,046	*f* 603,606

Nadeelig slot *f* 352,781........................*f* 352,560.

NIJVERHEID. *Landbouw.* De hevige regens in de 4 eerste maanden van 1855 deden veel nadeel aan den maïs-oogst op Curaçao. De daarop volgende felle droogte deed de cochenille-teelt minder gunstig uitvallen dan men verwacht had. Zoo hebben de beide etablissementen op Bonaire slechts opgebragt 3,537 pond en op Aruba 1,943 pond cochenille.

De Gouvernements-etablissementen op Curaçao, Bonaire en Aruba leverden op 5,690⅓ pond cochenille, 160 pond cochenillepoeder en

[1] Naar Curaçao is gezonden uit Nederland en uit Suriname nieuwe specie tot een bedrag van *f* 160,000, met de onkosten beloopende *f* 160,837.58½. De ingewisselde oude speciën, *f* 96,151.75 nominaal, hebben slechts opgeleverd *f* 88,011.27½, waarbij gevoegd de van hier uitgezonden specie, die niet noodig is geweest, *f* 63,848.25, te zamen *f* 151,859.52½; zoodat de werkelijke kosten, aan de regeling van het muntwezen op Curaçao en onderhoorigheden, besteed, hebben bedragen *f* 8,978.06 (*Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 404.)

10,811 pond aloë, te zamen een bedrag van *f* 15,954 uitmakende, terwijl de uitgaven *f* 14,146 beliepen. Curaçao en Aruba leverden te zamen een verlies op van *f* 3,932, Aruba een winst van *f* 5,740.

St. Eustatius leverde in 1855 op 500,000 Amst. pond suiker, 200 gallons melassie, 19,700 gallons rum, 1,394,000 Amst. pond yams, 3,575 vaten aardappelen en 101 vaten grondnoten, te zamen geschat op *f* 96,340.

Op St. Martin gaf de suikerteelt de volgende uitkomsten: op 11 plantages werden verkregen 179,006 pond suiker, 11,866 gallons rum en 1,768 gallons melassie, geschat op *f* 31,657. Even als in het vorig verslag vermeld is, heeft zich de vrije bevolking in 1855 weder op het aanplanten van aardvruchten toegelegd, en is er eene belangrijke hoeveelheid daarvan in dat jaar uitgevoerd.

Veeteelt. De Gouvernements-veestapel op Bonaire bestond in 1855 uit 637 merinosschapen, 51 geiten, 67 hoornbeesten en 75 paarden. Op Aruba waren nog eenige gouvernements-ezels aanwezig. Van de veredelde schapen werd 500 ponden wol verkregen. De veestapel van particulieren bedroegen 1 Jan. 1856:

	PAARDEN.	EZELS.	MUILEZELS.	HOORN-BEESTEN.	SCHAPEN.	GEITEN.	VARKENS.
Curaçao	377	2,870	24	3,236	33,084	38,136	201
Bonaire	12	224	〃	〃	760	5,200	130
Aruba	52	413	7	102	5,278	13,275	92
St. Eustatius	87	124	94	300	352	〃	〃
St. Martin	197	64	33	529	935	331	147

Uitgifte van gronden:

	UITGEGEVEN 31 DEC. 1854.		UITGEGEVEN IN 1855.		TERUGGEGEVEN IN 1855.		UITGEGEVEN 31 DEC. 1855.	
	CONCESSIEN.	BUNDERS.	CONCESSIEN.	BUNDERS.	CONCESSIEN.	BUNDERS.	CONCESSIEN.	BUNDERS.
Curaçao	13	45.25½	1	2.05	—	—	14	47.30½
Bonaire	3	24.66	—	—	—	—	3	24.66
Aruba	408	737.61	12	29.33	3	7.75½	417	759.18½
	424	807.52½	13	31.38	3	7.75½	434	831.15

Tot uitbreiding van gronden en gebouwen zijn in 1855 in eigendom afgestaan op Curaçao 3, op Bonaire 1, op Aruba 1 perceel lands.

De *zoutpannen* op Curaçao leverden in 1855 niets, die op Bonaire 29,105 vaten zout op, of 55,895 vat minder dan de raming [1]. Dit zout werd afgezet tegen den hoogen prijs van *f* 1.75 per vat; de raming was slechts *f* 1. Uit de particuliere concessiën op St. Martin werden slechts 3,000 vaten zout gegaard; eene hoeveelheid van 10,000 vaten, welke reeds tot kristallen was gezet, ging door de hevige regens verloren.

Scheepsbouw. Gedurende 1855 werden op Curaçao gebouwd 5

[1] Abusief staat in het Verslag 55.89½ vaten.

schooners; de grootste van 87, de kleinste van 38 ton; te zamen 299 ton.

Omtrent de *gouddelving* op Aruba en de andere takken van nijverheid op de eilanden wordt niets medegedeeld.

Handel en scheepvaart waren in 1855 minder levendig. Het vrije handelsstelsel op Curaçao geeft aanleiding dat men eigenlijk de hoeveelheden der in-, uit- en doorgevoerde goederen niet kent. De beide breede staten in het verslag verdienen dan ook weinig geloof. Vergelijkt men de cijfers der belastingen en regten, dan verkrijgt men voor Curaçao een nadeeliger uitkomst dan in 1855.

Op St. Eustatius bepaalde zich de invoer tot het hoogst benoodigde voor de consumtie. De uitvoer, alleen producten van het eiland, bestonden in:

423,400	Amst. ℔ suiker.	416 vaten tras.
60	gallons melassie.	12 paarden.
12,180	〃 rum.	22 ezels.
598,150	Amst ℔ yams.	8 muilezels.
1,307	vaten zoete aardappelen.	22 hoornbeesten.
106	〃 grondnoten.	12 schapen.
80,300	stuks klink. van afbraak.	

te zamen geschat op *ƒ* 65,790.

De invoeren op St. Martin, zoowel voor plaatselijke behoeften als voor opslag in het entrepôt, hebben bestaan in verschillende provisiën, manufacturen, houtwaren enz. en in 1,100 pond suiker, 1,712 gallons rum en 7,203 gallons melassie.

De uitvoer van voortbrengselen van het eiland bestond uit:

56,463	Amst. ℔ suiker.	23	paarden.
338	gallons rum.	156	hoornbeesten.
1,532	〃 bay-rum.	282	schapen.
2,500	pond katoen.	109	geiten.
8,816	〃 stijfsel.	12	varkens.
97	vaten tamarinde.	3,283	vaten zout.
30,240	〃 zoete aardappelen.		

De cijfers der havenregten enz. op Curaçao geven de volgende vergelijkingen:

	1855.	1854.
1 pCt. patentregt voor de waarde der aangebragte goederen	*ƒ* 15,020	*ƒ* 16,525
accijns op den rum	〃 4,331	〃 3,818
haven- en veiligheids regt	〃 5,957	〃 〃
licht- en bakengeld	〃 3,942	〃 〃

Op Bonaire bragt het anker- en tonnegeld op *ƒ* 637, of *ƒ* 321 minder dan in 1854; — op Aruba *ƒ* 275 ankergeld en recognitie of *ƒ* 64 meer dan in 1854.

Op Curaçao werden als daar te huis behoorende geregistreerd 51 vaartuigen met 2,220 tonnen, of 4 en 73½ meer dan in 1854.

Op St. Martin behoorden te huis 1 vaartuig met 38, 1 met 13 en 1 met 3 ton. Een aldaar behoorend vaartuig met 9 ton verging.

Aan Nederlandsche kustvaarders werden afgegeven 13 passen, aan Nederlandsche vaartuigen 6 en aan vreemde vaartuigen 9 passen om zout te laden aan de buitenbaaijen; verder nog 18 permitten aan kleine vaartuigen.

De scheepvaartbeweging was aldus:

Op Curaçao werden ingeklaard 746 schepen metende 44,893 tonnen, of 35 en 4,963 minder dan in 1854; naar de vlaggen aldus verdeeld:

VLAG.	SCHEPEN.	TONNEN.	VLAG.	SCHEPEN.	TONNEN.
Nederlandsche	436	16,919	Dominicaansche	2	66
Amerikaansche	49	9,718	Hamburger	3	436
Engelsche	45	3,865	Nieuw Grenadasche	9	235
Venezuelasche	132	5,962	Voor doorvoor ingekl.	36	2,882
Spaansche	24	1,009	Binnen 3 etmal. met hunne lading vertr.	18	1,327
Deensche	11	720			

Waarvan, ongerekend de beide laatste, kwamen uit:

HAVENS.	SCHEPEN.	TONNEN.	HAVENS.	SCHEPEN.	TONNEN.
Nederlandsche	11	1,827	Z.-Amerikaansche	339	17,062
andere Europesche	7	1,092	W. I. koloniale	324	15,295
N.-Amerikaansche	22	4,275	uit zee	8	379

Voorts werden ingeklaard onder:

VLAG.	BONAIRE.	ARUBA.	ST. EUSTATIUS.		ST. MARTIN.	
			SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Nederlandsche	213	67	155	778	92	1,540
N.-Amerikaansche	9	1	8	1,434	12	2,422
Engelsche	14	1	220	5,177	40	976
Venezuelasche	51	29	—	—	—	—
Zweedsche	—	—	24	?	1	3
Fransche	—	—	2	75	1	21
Schepen	287	98	409	?	146	4,962
Tonnen	7,720	1,746				

En uitgeklaard op:

VLAG.		
Nederlandsche	178	69
N.-Amerikaansche	9	1
Engelsche	14	1
Venezuelasche	55	28
Zweedsche	—	—
Fransche	—	—
Schepen	256	99
Tonnen	7,704	1,839

Voor de uitklaringen worden voor St. Eustatius en St. Martin dezelfde cijfers als voor de inklaringen opgegeven.

In vergelijking met 1854 leveren de cijfers voor Bonaire een minder op voor 1855 van 64 vaartuigen en 8,195 tonnen, een gevolg van den ongunstigen zoutoogst. Op Aruba werden 12 vaartuigen meer doch 23 tonnen minder ingeklaard dan in 1854. Voor St. Eustatius was het aantal ingeklaarde schepen 34 minder dan in 1854, voor St. Martin 10 vaartuigen minder doch 1,529 tonnen meer.

Kust van guinea.

Het verslag over 1855 is nog niet bekend gemaakt.

AFDEELING II.

KORT OVERZIGT

VAN DE

HANDELINGEN DER STATEN-GENERAAL.

Zittingjaar 1856—1857.

Zie voor de jaren 1850/55, jaarg. III, bl. 113; IV, bl. 173, V, bl. 254; VI, bl. 120; VII, bl. 182, VIII, bl. 196 en IX, bl. 249.

I. ZAMENSTELLING VAN HET MINISTERIE GEDURENDE HET ZITTINGJAAR.

Buitenl. Zaken, Jonkhr. Mr. D. T. Gevers van Endegeest
Justitie, Mr. J. J. L. van der Brugghen.
Binnenl. Zaken, Dr. G. Simons, tot 19 Jan. 1857 en verv. Jkhr. Mr. A. G. A. Ridder van Rappard.
Herv. Eered., Jkhr. Mr. A. G. A. Ridder van Rappard, tot 19 Jan. 1857 en verv. Mr. M. Wiardi Beckman.
R. C. Eered., Mr. J. W. van Romunde.
Marine, Mr. J. S. Lotsy.
Oorlog, H. F. C. Baron Forstner van Dambenoy.
Finantiën, Dr. A. Vrolik.
Koloniën, Mr. P. Mijer.

II. LEDEN DER KAMERS. Zie den vorigen jaargang en boven: *de Staten-Generaal.*

III. DUUR DER ZITTING. De beide Kamers werden op de gebruikelijke wijze geopend 15 Sept. 1856 en gesloten 26 Aug. 1857.

De 1e Kamer hield 27 zittingen. Zij vergaderde van 16—20 Sept., van 28—31 Oct. en 13—30 Dec. 1856 en van 4—12 Junij en 4—12 Aug. 1857.

De 2e Kamer hield 98 zittingen, behalve 2 avondzittingen en 2 met gesloten deuren. Zij vergaderde van 1 Sept. — 13 Oct., en 10 Nov. — 19 Dec. 1856, van 17 Febr. — 9 Maart, 21 April — 28 Mei en 23 Junij — 21 Julij 1857.

Vereenigde zittingen der beide Kamers zijn niet gehouden dan bij de opening en sluiting van het zittingjaar.

IV. BEHANDELDE WETSONTWERPEN. Gedurende het zittingjaar 1856/7 zijn bij de 2e Kamer ingediend 167 wetsontwerpen, van welke:

129 door de beide Kamers zijn aangenomen en door den Koning bekrachtigd.
 2 door de 2e K. verworpen.
 3 〃 〃 1e 〃 〃
 4 〃 〃 Regering ingetrokken.
 29 onafgedaan zijn gebleven.

De AANGENOMEN WETSONTWERPEN waren, behalve 26 wetten tot naturalisatie van een gelijk getal personen (zie *Staatsbl.* 1856, N°. 99—107 en 1857, N°. 27—43), de volgende:

Finantiële wetten.

STAATSBEGROOTING 1857. Wetten tot vaststelling der *staatsbegrooting* 1857 en der middelen tot goedmaking der uitgaven, van 31 Dec. 1856 (*St.* N°. 152—164 en 166 en 1857, N°. 53 [1]). — Gewijzigd door de:

Wet van 31 Dec. 1856 (*St.* N°. 167), tot aanvulling en verhooging van Hoofdst. IV (Justitie). (Hulp-maréchaussée).

Wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 51), mede tot verhooging van Hoofdst. IV.

Wet van 12 Junij 1857 (*St.* N°. 46), tot wijziging van Hoofdst. IX A (Finantiën). — (Afkoop van den Sondtol.)

Wet van 12 Aug. 1857 (*St.* N°. 99), tot verhooging van Hoofdst. IX B (Finantiën.) — (Entrepôt-inrigting te Rotterdam.)

Wet van 11 Junij 1857 (*St.* N°. 26), tot verhooging van Hoofdst. X (Oorlog).

STAATSBEGROOTING 1856. Verhooging van Hoofdst. IV (Justitie). Wet van 21 Dec. 1856 (*St.* N°. 125).

Verhooging van Hoofdst. V (Binnenlandsche zaken). Bijdrage aan het bijzonder fonds, ingesteld door de wet van 10 Febr. 1844 (*St.* N°. 7). Wet van 12 Aug. 1857 (*St.* N°. 97).

Wijziging van Hoofdst. VIII (Marine). Wet van 11 Junij 1857 (*St.* N°. 24).

STAATSBEGROOTING 1855.

Wijziging van Hoofdst. II (Hooge Coll.). Wet van 21 Dec. 1856, (*St.* 121).
〃 〃 〃 IV (Justitie). 〃 〃 〃 〃 〃 (〃 124).
〃 〃 〃 V (Binnenl. zaken). 〃 〃 25 〃 〃 (〃 146).
Verhooging 〃 〃 V (〃 〃 Bijdrage aan het bijzond. fonds, ingesteld bij de wet van 10 Febr. 1844 (*St.* N°. 7). Wet van 25 Dec. 1856, (*St.* N°. 145).
Wijziging van Hoofdst. VIII (Marine). Wet van 21 Dec. 1856 (*St.* 123).
〃 〃 〃 IX B (Finantiën). 〃 〃 〃 〃 〃 (〃 122).

INKOOP EN AMORTISATIE VAN RENTEGEVENDE NATIONALE SCHULD. (Wetten van 1 Nov. en 28 Dec. 1856 (*St.* N°. 113 en 150), en 13 Aug. 1857, (*St.* N°. 101).

KOLONIAAL BATIG SLOT. (Wet tot regeling van het) dienst 1854, van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 54).

[1] Hoofdst. V verworpen zijnde, werd het bij de wet van 31 Dec. 1856, (*St.* N°. 166), voorloopig en bij die van 13 Junij 1857, (*St.* N°. 53) definitief vastgesteld.

Arbeid der gevangenen. (Wet tot vaststelling der begrooting voor den) over 1857, van 1 Nov. 1856 (*St.* N°. 108); verhoogd bij de wet van 12 Aug. 1857 (*St.* N°. 96).

Landsdrukkerij. (Wet tot vaststelling der begrooting van uitgaven voor de algemeene) dienst 1857, van 21 Dec. 1856 (*St.* 127).

Pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren. (Wet tot regeling der ontvangsten en uitgaven van het) dienst 1857, van 21 Dec. 1856 (*St.* N°. 126).

Verstrekkingen voor de departem. van oorlog (dienst 1856 en 1857) en marine (dienst 1857). Wetten tot vaststelling der raming van uitgaven wegens) van 1 Nov. 1856 (*St.* N°. 98), en 11 Junij 1857 (*St.* N°. 25), en 12 Aug. 1857 (*St.* N°. 95).

Koopprijzen van domeinen. (Wet tot regeling van het fonds, voortspruitende uit) voor het dienstjaar 1856, van 27 Dec. 1856 (*St.* N°. 149).

Rijksfonds voor het kanaal van Voorne. (Wet tot vaststelling van het cijfer der uitkeering bij art. 1 der wet van 6 Maart 1844 (*St.* N°. 16), bedoeld en regeling en opheffing van het bijzonder) van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 50).

Zegel- en griffieregten. Wet van 24 Dec. 1856 tot vermindering van het zegelregt op certificaten van nationale werkelijke schuld, en op de bewijzen van aandeel in vreemde geldleeningen; zoo mede tot wijziging en gedeeltelijke intrekking van art. 26 der wet van 31 Mei 1824 (*St.* N°. 36), betrekkelijk geldligtingen ten behoeve van vreemde mogendheden of buitenlanders in het algemeen.

Wet van 31 Dec. 1856 (*St.* N° 165), tot afschaffing der griffieregten en vermindering van het regt van zegel, voor zooverre de acten van procureurs en exploiten van deurwaarders betreft.

Muntbiljetten. Wet van 24 Dec. 1856 (*St.* N°. 129), tot inwisseling der verjaarde muntbiljetten van 1845 en 1849.

Provinciale belastingen. Wetten van 24 Dec. 1856 (*St.* N°. 133—141) tot bekrachtiging van Prov. belastingen. (Zie bl. 6 van *Jaarb.* IX).

Verkoop van rijksgrond. Wet van 1 Nov. 1856 (*St.* N°. 112), tot onderhandschen verkoop van een perceel rijksgrond te Maastricht.

Zeevisscherijen. (Wet op de) van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 86). — Gewijzigd bij de wet van 13 Aug. 1857 (*St.* N°. 102).

Dokkumer-grootdiep. Wet van 1 Nov. 1856, (*St.* N°. 110) tot onteigening van perceelen ten behoeve der verbetering van het kanaal, genaamd het Dokkumer-Grootdiep, enz.

Kanaal van 's Gravenhage. Wet van 1 Nov. 1856 (*St.* N°. 109), tot onteigening van perceelen voor de verlenging van het kanaal van 's Gravenhage naar Scheveningen.

Splitsing van de gem. de Mijl. Wet van 27 Dec. 1856, (*St.* N°. 148), tot — en tot vereeniging van een gedeelte er van met 's Gravendeel en van een ander met Dubbeldam en Wieldrecht.

Ruiling tusschen den staat en de gem. Roermond. (Wet van 1 Nov. 1856 (*St.* N°. 111), tot goedkeuring van eene)

Vereeniging van gemeenten. Wetten van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 58—85) tot — (zie bl. 12).

Vrijdom aan fabrieken. Wet van 12 Aug. 1857 (*St.* N°. 100), tot aanvulling der bepalingen ten aanzien van den vrijdom van accijns op den turf en de steenkolen.

Kunstweg van de Lemmer naar Sneek. Wet van 24 Dec. 1856 (*St.* N°. 131), tot verklaring van algemeen nut van den aanleg van een kunstweg, leidende van den grooten weg der 1e klasse van de Lemmer naar Sneek, enz.

Invoer van granen en andere levensmiddelen. (Wet van 25 Dec. 1856 (*St.* N°. 147), tot aanmoediging van den)

Kanaal door Zuid-Beveland. Wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 57), tot onteigening van perceelen ten behoeve van den aanleg van een —, van Hanswerd naar Wemeldinge.

Kunstweg in de gem. Smilde. Wet van 24 Dec. 1856 (*St.* N°. 132), tot verklaring van algemeen nut van den aanleg van een kunstweg langs de zuidzijde van de Wittewijk, in de gem. Smilde (prov. Drenthe) tot aan de grensscheiding van Friesland.

Kanaal van Deventer naar Dalmsholte. (Wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 52), tot onteigening van perceelen ten behoeve van een)

Jagt en visscherij. (Wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 87), tot regeling der)

Lager onderwijs. (Wet van 13 Aug. 1857 (*St.* N°. 103), op het)

Tractaat met de Dominicaansche republiek. Wet tot goedkeuring van het tractaat van vriendschap, handel en scheepvaart, den 24sten Julij 1856 tusschen Nederland en de Dominicaansche republiek gesloten.

Invoer van buskruid enz. in Palembang. Wetten van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 55 en 56), tot bekrachtiging der ordonnantiën van den Gouv.-Gener. van Ned. Indië, van 9 Junij 1855, 15 Junij 1856 en 1 Febr. 1856, betrekkelijk den invoer van vuurwapenen en buskruid, en den vrijen invoer van padie en rijst in de havens van Palembang en Moearah-Kompeh.

Afkoop van den Sondtol. Wet van 12 Junij 1857 (*St.* N°. 45), tot goedkeuring der tusschen Nederland en Denemarken gesloten verdragen tot afkoop van den Sondtol.

Ruiling tusschen den staat en de gem. Amersfoort. (Wet van 13 Junij 1857 (*St.* N°. 49), tot goedkeuring eener)

Splitsing der gem. Bruinisse. Wet van 12 Aug. 1857 (*St.* N°. 98), tot —, enz. (zie bl. 12).

Verworpen wetsontwerpen door de 2e kamer.

Wetsontwerp tot vaststelling van Hoofdst. V der Staatsbegrooting 1857 (Binnenl. zaken). Verworpen in de zitting van 6 Dec. 1856, nadat twee malen de stemmen hadden gestaakt.

Wetsontwerp tot aflossing van schuld ten behoeve van de directie der haven van het Oude Schild op Texel. — Verworpen in de zitting van 6 Maart 1857, met 44 tegen 16 stemmen.

VERWORPEN DOOR DE 1e KAMER.

Wetsontwerp tot wijziging van de regten op den in- en uitvoer van visch. Verworpen in de zitting van 12 Julij 1857, met 19 tegen 14 stemmen.

Wetsontwerp tot verhooging van Hoofdst. V der Staatsbegrooting 1856. (Bijdrage voor den aanleg van een kanaal ter verbinding van de Drentsche hoofdvaart te Assen met de haven te Groningen. Verworpen in de zitting van 18 Dec. 1856, met 28 tegen 8 stemmen.

Wetsontwerp tot splitsing der gemeente Opsterland. Verworpen in de zitting van 27 Dec. 1856, met 17 tegen 14 stemmen.

INGETROKKEN WETSONTWERPEN DOOR DE REGERING.

Wetsontwerp nopens de vijfjarige verjaring van de Coupons der certificaten van nationale schuld. Ingetrokken door den Min. van Finantiën, 13 Nov. 1856, na verwerping van art. 1, in de 2e K., met 57 tegen 2 stemmen.

Wetsontwerp tot splitsing der gemeente de Zijpe en vereeniging van het gedeelte er van, bekend onder den naam van Hazepolder, met de gemeente Schoorl en Petten. Ingetrokken door den Minister van Binnenl. Zaken 21 Nov. 1856, na verwerping van art. 1, met 57 tegen 8 stemmen.

Wetsontwerp tot aanvulling der bepalingen der wet van 2 Aug. 1822 (*St.* N°. 32), houdende belasting op de binnenlandsche bieren en azijnen. Ingetrokken door den Minister van Finantiën 14 Mei 1857, na aanneming van een amendement van den Heer VAN DER LINDEN, met 28 tegen 23 stemmen.

Wetsontwerp tot intrekking van art. 4 der wet van 31 Dec. 1856 (*St.* N°. 166), houdende voorloopige vaststelling van Hoofdst. V der staatsbegrooting 1857. — Ingetrokken 13 Mei 1857, doch vervangen door het bovengenoemde wetsontwerp.

ONAFGEDAAN GEBLEVEN. — (Tijdstip der indiening.)

Opheffing der waarborg- en afkoopskassen van den gewezen Zuidplas van Schieland, 12 Sept. 1856.

Regeling van het fonds voor den Hoogen Raad van Adel, 19 Sept. 1856.

Regeling der zamenstelling en de bevoegdheid van den Raad van State, 13 Oct. 1856.

Wijziging der militaire pensioenwetten bij de zee- en landmagt, 13 Oct. 1856.

Algeheele heffing eener plaatselijke belasting op het gedestilleerd, 10 Nov. 1856.

Wijziging van den accijns op het binnen en buitenlandsch gedestilleerd, 10 Nov. 1856.

Zamenstelling der regterlijke magt en het beleid der Justitie, 17 Febr. 1857.

Voorziening, bedoeld in art. 11 der wet van 5 Maart 1852 (*St.* N°. 45), houdende regeling der zaken van de voormalige wees- en momboirkamers, 17 Febr. 1857.

Afstand van de dijksdirectie der vrije polders van St. Maartensdijk van grond uit de kroondomeinen, 26 Febr. 1857.

Regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot over 1855, 21 April 1857.

Nationale militie, 28 April 1857.

Bepalingen ter bevordering van het veilig verkeer langs de ijzeren spoorwegen, 1 Mei 1857.

Herziening der wet op het personeel, 1 Mei 1857.

Herziening van het tarief van in- en uitvoer, 23 Junij 1857.

Regt van successie en van overgang, 23 Junij 1857.

Herziening der gemeentewet, wat betreft de gestelde regelen voor de heffing van plaatselijke belastingen, 29 Junij 1857.

Regeling der benoembaarheid van vreemdelingen tot landsbedieningen, 3 Julij 1857.

Voorziening in de finantiële belangen der gemeente Haarlemmermeer, 7 Julij 1857.

Regeling van het muntwezen in Nederlandsch-Indië, 9 Julij 1857.

Verhooging van Hoofdst. V der staatsbegrooting voor 1857) (voorbereidende werkzaamheden tot den aanleg van spoorwegen), 11 Julij 1857.

Vrijstelling van de regten van registratie en overschrijving op de verkrijgingen, bij aankoop van onteigening van vaste goederen, benoodigd tot het aanleggen van spoorwegen, 10 Julij 1857.

Afschaffing der slavernij, 18 Julij 1857.

Verklaring van algemeen nut van den aanleg van een kunstweg in de gemeente Baarderadeel, van Oostwierum door het dorp Bozum tot aan de grensscheiding van Hennaarderadeel, 21 Julij 1857.

Wijziging der regten op den in- en uitvoer van visch, 22 Julij 1857.

Uitoefening der geneeskunst, 3 Aug. 1857.

Uitoefening der artsenijbereidkunst en den handel in geneesmiddelen en heelkundige werktuigen, 3 Aug. 1857.

Regeling van het geneeskundig bestuur, 3 Aug. 1857.

Regeling van het onderzoek naar de bekwaamheid van aanstaande geneeskunstoefenaren en apothekers, 3 Aug. 1857.

Het VOORSTEL VAN WET, door den Heer SLOET TOT OLDHUIS, tot verandering der tienden in grondrenten, in de vorige zitting onafgedaan gebleven, werd mede in deze zitting niet behandeld; het voorloopig Verslag, den 4den Mei 1857 uitgebragt, is onbeantwoord gebleven.

V. TRACTATEN, VERSLAGEN EN ANDERE REGERINGS-BESCHEIDEN, *niet behoorende tot Wetsontwerpen of voortvloeijende uit toegezonden adressen*, door de Regering aan de Kamers ingezonden.

Overeenkomsten tot regeling der voorwaarden, waarop consulaire agenten der verschillende rijken in de havens der Nederlandsche Overzeesche bezittingen zullen worden toegelaten:

MET	VAN	MEDEGEDEELD IN DE STAATSC.	INGEKOMEN BIJ DE 2e KAMER.	VERSLAG UITGEBRAGT.
Denemarken	6 Junij 1856	1856, N°. 217	19 Sept. 1856	10 Nov. 1856
Groot-Brittanje	6 Maart 〃	〃 〃 125	〃 〃 〃	〃 〃 〃
Hannover	27 Mei 〃	〃 〃 189	〃 〃 〃	〃 〃 〃
Oostenrijk	29 Dec. 1855	〃 〃 133	〃 〃 〃	〃 〃 〃
Pruissen	16 Junij 1856	〃 〃 192	〃 〃 〃	〃 〃 〃
Saksen	8 〃 〃	〃 〃 218	〃 〃 〃	〃 〃 〃
Sardinië	13 April 〃	〃 〃 219	〃 〃 〃	〃 〃 〃
Mecklenb.-Schwerin	25 Sept./Nov. 〃	1857, 〃 52	23 Febr. 1857	6 Maart 1857
Oldenburg	3 Febr. 1857	〃 〃 54	〃 〃 〃	〃 〃 〃
Hamburg	16/30 Jan. 〃	〃 〃 102	27 April 〃	7 Mei 〃

Additionele overeenkomst met Sardinië, tot uitbreiding van het handels- en scheepvaartverdrag van 24 Julij 1851 (*St.* N°. 123), van 24 Mei 1856 (*St.* 1856, N°. 58). Ingekomen bij de 2e K. 19 Sept. Verslag 11 Nov.

Nadere additionele handels-overeenkomst met de Beide Siciliën, gesloten ter uitbreiding van het handels- en scheepvaartverdrag van 17 Nov. 1847. Gesloten 4 Julij 1856 (*St.* N°. 94). Ingekomen bij de 2e K. 10 Nov. Verslag 16 Dec. 1856.

Overeenkomst met Hannover tot wering van den sluikhandel aan de grenzen der beide Rijken, van 27 Mei 1856 (*St.* N°. 77). Ingekomen bij de 2e K. 19 Sept. Verslag 21 Febr.; nader verslag 6 Maart 1857.

Verdrag tusschen Nederland en Zweden tot regeling van de vrije uitoefening van de kustvaart tusschen de beide Rijken, van 29 Nov. 1856 (*St.* 1857, N°. 5). Ingekomen bij de 2e K. 17 Febr. Verslag 30 April 1857.

Overeenkomst met Saksen tot wederkeerige uitlevering van boosdoeners, van 23 Mei 1856 (*St.* N°. 67). Ingekomen bij de 2e K. 19 Sept. Verslag 15 Dec. 1856.

Verslag over de verrigtingen aangaande het armbestuur over 1855. Ingekomen 13 Mei 1857 (*Geen verslag uitgebragt*).

Verslag omtrent den staat der hooge, middelbare en lagere scholen over 1855—1856. Ingekomen 17 Febr. Verslag 27 Mei 1857.

Inlichtingen op het verslag der Commissie in betrekking tot de algemeene begrooting van staatsinkomsten en uitgaven over 1853. Missive van den Minister 20 Julij 1857 (*Geene kennisgeving der indiening bij de* 2e K. *plaats gehad*).

Inlichtingen op het verslag der Commissie over het verslag in betrekking tot de algemeene begrootingen van staatsinkomsten en uitgaven over 1853 en 1854. Ingekomen 21 April 1857 (*Geen verslag uitgebragt*).

Verslag in betrekking tot de algemeene begrootingen van staatsinkomsten en uitgaven over 1854—1855. Ingekomen 17 Febr. 1857. Verslag 14 Mei.

Verslag der Algemeene Rekenkamer, omtrent den stand harer werkzaamheden over 1856. Ingekomen bij de 2e K. 10 Nov. 1856. Verslag 7 Mei 1857.

Verslag van het Muntcollegie omtrent het resultaat harer werkzaamheden over 1856. Ingekomen bij de 2e K. 21 April. Verslag 14 Mei 1857.

Rekening en verantwoording van de algemeene commissie van liquidatie betreffende de voormalige wees- en momboirkamers, over 1855. Ingekomen bij de 2e K. 17 Febr. Verslag 8 Mei 1857.

Verslag der bovengenoemde commissie wegens den stand harer werkzaamheden tot 31 Dec. 1856. Ingekomen bij de 2e K. 6 Maart. Verslag 20 Mei 1857.

Rekening van het fonds wegens de kolonisatie van behoeftigen in de Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid 1856. Ingekomen 21 April. Verslag 24 Mei 1857.

Opgaven van den afkoop van domeinen, domaniale tienden enz., in 1856. Ingekomen 21 April. Verslag 25 Mei 1857.

Verslag van het beheer en den staat van Ned. Oost-Indië over 1854. Ingekomen 19 Sept. 1856. Verslag 20 Julij 1857.

Reglement op de drukwerken in Ned.-Indië. Ingekomen 26 Febr. 1857. Verslag 6 Maart. Inlichtingen op het verslag 27 Maart. Nader verslag 15 April. Discussiën 27 April—2 Mei.

Inlichtingen op het verslag der Commissie uit de 2e K., betrekkelijk het Regeringsverslag over de uitvoering der wet op het muntwezen in Ned.-Indië over 1855. Ingekomen 15 Febr.. Verslag 28 April 1857.

Verslag omtrent de uitvoering der wet tot regeling van het muntwezen in Ned.-Indië over 1856. Ingekomen 21 April. Verslag 15 Mei 1857.

Publicatie van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, betrekkelijk het verbod van den vrijen invoer van vuurwapenen en buskruid in de havens van Palembang en Moearah-Kompeh. Ingekomen 2 Maart. Verslag 2 Mei 1857.

Bovendien werden nog in het zittingjaar verslagen uitgebragt over de volgende in het vorige jaar ingediende bescheiden:

Overeenkomst met Bremen tot regeling der voorwaarden, waarop de consulaire agenten in de Nederl. overzeesche bezittingen zullen worden toegelaten. Verslag 6 Maart 1857.

Verslag der verrigtingen aangaande het armbestuur in 1854. Verslag 19 Dec. 1856.

Verslag omtrent den staat der hooge, middelbare en lagere scholen over 1854—1855. Verslag 27 April 1857.

Verslag in betrekking tot de algemeene begrootingen van staatsinkomsten en uitgaven over 1853. Verslag 25 Nov. 1856.

Verslag der Algemeene Rekenkamer over 1854. Verslag 20 Dec. 1856.

Verslag van het Muntcollegie over 1855.

Rekeningen van het fonds van kolonisatie van behoeftigen in de koloniën der M. van Weldadigheid over 1854. Verslag 3 Oct. 1856.

Verslag van het beheer en den staat der O. I. bezittingen over 1853. Verslag 25 Sept. 1856.

Idem van W.-Indiën en de kust van Guinea over 1854. Verslag 19 Dec. 1856.

Verslag omtrent de uitvoering in 1855 aan de wet tot regeling van het muntwezen in N.-Indië gegeven. Verslag 3 Oct. 1856.

VI. Statistische en andere boekwerken enz., door de Regering ingezonden:

Statistisch Jaarboek VI.

Verslagen van Gedep. Staten over 1855.

Bevolkingtafelen, twaalfjarige staten der levend geborenen en sterfgevallen.

Geregtelijke statistiek over 1855.

Policieverslag over 1855.

Verslagen van den landbouw over 1854 en 1855

" over den toestand der telegrafie in 1855.

" over de openbare werken, in 1854, 1855 en 1856.

Statistiek van den handel en scheepvaart over 1855.

Koninklijke Nederlandsche Marine, 1856.

Verslag der Commissie tot regeling van het landbouw-onderwijs.

Tweede rapport der Staats-commissie tot het instellen van maatregelen ten aanzien der Slaven in de Nederl. koloniën.

Voorts onderscheidene consulaire opgaven en kaarten, uitgegeven door het topographisch bureau, enz. enz.

VII. Nominatiën. Gedurende het zittingjaar werd de Tweede Kamer niet geroepen tot het opmaken van nominatiën ter vervulling van vacaturen in den Hoogen Raad of de Algemeene Rekenkamer.

VIII. De volgende interpellatiën en vragen werden tot de Regering gerigt:

Door den Heer meeussen aan den Minister van Justitie: betrekkelijk de openbare godsdienstoefening buiten gebouwen en besloten plaatsen. Zitting der 2e K. van 20 Nov. 1856.

Door den Heer hoynck van papendrecht aan den Minister van Justitie, over de uitvoering gegeven aan de circulaire van dien Minister van 20 Febr. 1856, betrekkelijk de aanbevelingslijsten van regterlijke ambtenaren. Zitting der 2e K. van 20 Nov. 1856.

Door den Heer van hoëvell, over de cultuur-contracten in Indië. Zitting der 2e K. van 2 Maart 1857; doch voorloopig ingetrokken in de zitting van 2 Mei.

IX. De voorstellen van leden in het zittingjaar behandeld, waren:

Van den Heer van der veen, in de vorige zitting onafgedaan gebleven: tot het houden eener enquête omtrent de uitvoering van de concessie tot landaanwinning en verdieping van het vaarwater op het Zwolsche Diep. Behandeld 23 Sept. 1856. Verslag der commissie uitgebragt, belast met het houden der enquête.

van hetzelfde lid: om eene commissie te benoemen tot het ontwerpen van een adres aan den Koning omtrent de uitvoering der concessie tot landaanwinning en verdieping van het vaarwater op het Zwolsche Diep, ten einde de bezwaren worden weggenomen door die uitvoering voor de waterloozing en de scheepvaart op het Diep ontstaan. Voorgesteld 5 Maart 1857; doch verworpen 5 Mei met 37 tegen 16 stemmen;

van den Heer BIERUMA OOSTING: dat de Kamer besluite om het Verslag der commissie van enquête wegens het Zwolsche Diep, te zenden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, met verzoek om daarop die inlichtingen te geven, waartoe de inhoud van het Verslag aanleiding geeft. Voorgesteld en aangenomen met 48 tegen 5 stemmen, 5 Mei 1857;

van den Heer VAN HOËVELL, mede in de vorige zitting gedaan, tot benoeming eener Commissie tot onderzoek wegens het misbruik van sterken drank. Behandeld 2 Mei. Aanneming der conclusie van de Commissie: om het voorstel aan de Hoofden der departementen van algemeen bestuur mede te deelen;

van den Heer DULLERT, tot herziening van art. 132 van het reglement van orde. Ingediend 13 Julij 1857 (*onafgedaan gebleven.*)

X. ADRESSEN.

Bij de *Eerste Kamer* werden behandeld 217 adressen, welke alle ter griffie werden gedeponeerd: 136 hadden betrekking op het tegengaan van het misbruik van sterken drank, door aanvulling der wet op het gedestilleerd; 49 op de bepalingen der armenwet nopens het domicilie van onderstand, enz.

Bij de *Tweede Kamer* kwamen in, behalve 17 adressen, die als ongezegeld werden ter zijde gelegd, 737 adressen; terwijl nog 31 adressen, in het vorige zittingjaar onafgedaan gebleven, werden behandeld.

Van deze 768 adressen

werden 41 niet in behandeling gebragt.
omtrent 10 werd overgegaan tot de orde van den dag.
686 werden ter griffie gedeponeerd.
7 bovendien aan betrokkene Commissiën toegezonden.
8 " " de Ministers in afschrift gezonden.

De aard dezer 768 adressen was als volgt:

215	Wet op het onderwijs.	24	Jagt en visscherij.
187	Beteugeling van het misbruik van sterken drank.	18	Indirecte belastingen.
		14	Directe "
96	Verandering der tienden in grondrenten.	34	Accijnsen.
		18	Particulieren aard.
54	Domicilie van onderstand.	9	Drukwerken in Indië.
31	Vereeniging en splitsing van gemeenten.	68	Diversen.

AFDEELING III.

ONDERSCHEIDENE MEDEDEELINGEN, VERGELIJKINGEN ENZ.

DE BEVOLKING VAN NEDERLAND.

De meer gunstige gezondheidtoestand in 1856 oefende eenen merkbaren invloed uit op de toeneming der bevolking, niet slechts door een grooter aantal geborenen, maar vooral door een aanzienlijk minder cijfer van sterfgevallen dan in 1855.

Er werden in 1856 geboren 111,553 kinderen, of 3,362 meer dan in 1855. Eene geboorte op 29,57 zielen tegen 30,14 in het vorige jaar. De verhouding komt overeen met die van 1854 1 op 29,56 zielen. Van de geboren kinderen waren 57,597 jongens en 53,956 meisjes, hetgeen voor de eersten eene overmaat geeft van 3,641. Er werden op de 1,000 jongens 937 meisjes geboren. De onechte geboorten gaven 952, de wettige 936 meisjes op 1,000 jongens.

De onechtgeboren kinderen stonden tot de geborenen in het algemeen: in de 87 voornaamste gemeenten als 1 tot 14,97, in de plattelands tot 39,38, in beide vereenigd tot 24,67. Hoewel deze verhouding gunstig afsteekt bij die van 1840—1850 en van 1850—1854, was zij echter minder gunstig dan het vorige jaar. Zuid-Holland gaf op nieuw de minst 1 op 18,81, Friesland de meest gunstige verhouding 1 op 38,9 geboren kinderen.

Uit 1,371 tweeling-geboorten, 100 meer dan in 1855, werden geboren 1,402 jongens en 1,340 meisjes of op 1,000 jongens 956 meisjes. Het betrekkelijk aandeel was dus voor de laatste veel grooter dan bij de eenling-geboorten. Uit 18 drieling-geboorten werden verwekt 35 jongens en 19 meisjes, terwijl eene wettige vierling-geboorte ten platten lande van Zeeland enkel uit meisjes bestond, waarvan drie levenloos aangegeven.

Het getal levenloos aangegevenen bedroeg 5,545 of 169 meer dan het vorige jaar. Men telde hieronder 3,117 jongens en 2,428 meisjes, of op de 1,000 jongens slechts 779 meisjes. De reden was dus buitengemeen ongunstig. De levenloos aangegevenen stonden tot de geborenen in het algemeen: voor de jongens als 1 tot 18,48, voor de meisjes als 1 tot 22,22.

Er stierven in 1856, na aftrek der levenloos aangegevenen, 38,347 mannen en 37,798 vrouwen, of 6,906 mannen en 7,151 vrouwen minder dan het vorige jaar. De volgende staat geeft, met inbegrip der levenloos aangegevenen, het verschil tusschen beide geslachten bij de geborenen en overledenen:

GEBOREN.		VERSCHIL IN MEER VOOR HET MANNEL. GESLACHT.	OVERLEDEN.		VERSCHIL IN MEER VOOR HET MANNEL. GESLACHT.
MANN. GESL.	VROUW. GESL.		MANN. GESL.	VROUW. GESL.	
57,597	53,956	3,641	41,464	40,226	1,238

Bij eene vergelijking van het geheele getal geborenen en overledenen geven dit jaar de mannen eene overmaat van 2,403. Na aftrek van de overmaat der levenloos aangegeven jongens verkrijgt men voor de levend geboren jongens een verschil in meer van 2,952, voor de overleden mannen van 549.

De volgende staat geeft de overmaat der geborenen boven de overledenen, in 1856 vergeleken met die gemiddeld jaarlijks gedurende het vijfjarige tijdperk (1850—1854). Wij rangschikken de povinciën naar de minst gunstige verhouding:

PROVINCIEN.	1856.	1850—1854.	VERSCHIL IN MINDER IN 1856.	OVERMAAT OP 10,000 ZIELEN.		
				1856.	1850—1854.	VERSCHIL IN MINDER IN 1856.
Zeeland............	1,076	1,692	616	65	103	38
Friesland...........	2,707	3,474	767	101	136	35
Noord-Holland......	4,734	5,648	914	87	112	25
Noord-Brabant......	2,025	2,885	860	49	72	23
Overijssel..........	1,830	2,219	389	78	99	21
Groningen.........	2,287	2,461	174	112	127	15
Gelderland..........	3,907	4,326	419	99	113	14
Zuid-Holland.......	6,894	6,476	+ 418	113	111	+ 2
Limburg............	1,828	1,730	+ 98	86	83	+ 3
Drenthe............	969	858	+ 111	104	99	+ 5
Utrecht............	1,606	1,492	+ 114	101	95	+ 6
Het Rijk...........	29,863	33,261	3,398	91	105	14

Hoewel de overmaat slechts voor de vier laatste provinciën die van het vijfjarige tijdperk overtreft, zoo was zij nogtans aanmerkelijk gunstiger dan in 1855. Men verkrijgt namelijk, te beginnen met het grootste verschil in 1856, op de 10,000 zielen eene overmaat in meer dan in het vorige jaar voor:

Noord-Holland 83.	Limburg 46.	Drenthe 33.
Zuid-Holland 80.	Groningen 39.	Overijssel 26.
Utrecht 70.	Gelderland 35.	Friesland 9.
Zeeland 57.	Noord-Brabant 33.	Het Rijk 53.

Het zijn dierhalve de vier provinciën, op welke eene op de ge-

zondheid ongunstig werkende gesteldheid des jaars den grootsten invloed uitoefent, welke dit jaar het grootste verschil met het ongunstige jaar 1855 hebben opgeleverd.

In den vorigen jaargang (blz. 260 volg.) werd de opmerking gemaakt, dat in 1855 in de 87 voornaamste gemeenten meer personen zijn overleden dan geboren. In 1856 heeft bij de stedelijke bevolking het cijfer der geborenen dat der overledenen in alle provinciën overtroffen, en hebben slechts enkele steden hierop eene uitzondering gemaakt; welke uitzondering in alle, op Middelburg na, zich uitsluitend bepaalde tot de vrouwelijke bevolking:

	MANNEN MEER OVERLEDEN.	VROUWEN MEER OVERLED.	BEIDE GESLACHTEN MEER GEBOREN.
Breda.		9	1
Bergen-op Zoom. . .		3	28
Gouda.		6	65
Zaandam.		4	2
Middelburg.	13		— 5
Zierikzee.		13	16
Amersfoort		5	46
Leeuwarden.		5	45
Franeker.		10	— 8

Naar den ouderdom waren, na aftrek der levenloos aangegevenen, de sterfgevallen voor elk der beide geslachten ingedeeld op de volgende wijze:

OUDERDOM.	GETAL.		VERSCHIL VOOR DE MANNEN.	VERHOUDING TOT DE 1,000.	
	MANNEN.	VROUWEN.		MANNEN.	VROUWEN.
1 jaar en daarbeneden..	10,435	8,567	+ 1,868	272.1	226.7
1 tot 16 jaren.	8,602	8.507	+ 95	224.8	225.1
16 " 50 "	8,143	8,385	— 242	212.4	221.8
50 en daarboven.	11,148	12,335	— 1,187	290.7	326.3
Onbekend.	19	4	+ 15	0.5	0.1

Volstrekt was het cijfer der overledenen voor elk der beide geslachten en op elk der vier levenstijdperken veel geringer dan het vorige jaar: het meest voor dat van 50 en meer jaren. De betrekkelijke verhouding was voor beide geslachten ongunstiger op den leeftijd van een jaar en daarbeneden, en voor het vrouwelijke op dien van 16 tot 50 jaren. De overmaat der mannelijke geboorten verminderde op nieuw voor ruim de helft door meerdere sterfte binnen het jaar na de geboorte, terwijl voor de beide laatste levensperken, het meest voor het laatste de sterfte grooter was bij de vrouwen. De verhouding stond voor de kindersterfte ongeveer gelijk met die in 1853 en 1854. Zij was ongunstiger dan gemiddeld

over de twaalf jaren (1840—1851), veel gunstiger dan in het meest ongunstige jaar 1852. Voor den meer gevorderden leeftijd, dien boven de 50 jaren, was de verhouding gunstiger dan in de drie voorgaande jaren, ongunstiger dan in 1852, terwijl zij met de gemiddelde verhouding gedurende het twaalfjarige tijdperk ongeveer gelijk stond. Het jaar 1856 kan dierhalve ten aanzien der sterfte onder de *normale* gerangschikt worden. Er stierven slechts drie honderdjarige personen, allen vrouwen, te Amersfoort, Maastricht en ten platten lande in Zuid-Holland.

Er werden in 1856 voltrokken 24,509 huwelijken; 1,144 meer dan het vorige jaar, of 1 op 135 zielen. Hiervan tusschen: jongmans en jonge dochters 19,081 of 77,85, jongmans en weduwen 1,212 of 4,95, jongmans en gescheiden vrouwen 15 of 0,06, weduwenaars en jonge dochters 3,064 of 12,5, weduwenaars en weduwen 1,107 of 4,52, weduwenaars en gescheiden vrouwen 7 of 0,03, gescheiden mannen en jonge dochters 20 of 0,08, gescheiden mannen en weduwen 3 of 0,01 op de honderd.

Naar den ouderdom telde men, tijdens het voltrekken van het huwelijk, voor elk geslacht:

OUDERDOM.	MANNEN.		VROUWEN.	
	GETAL.	VERHOUDING OP DE 1000.	GETAL.	VERHOUDING OP DE 1000.
Beneden de 30 jaren....	13,216	539.24	16,374	668.08
Van 30 tot 45 " ...	9,401	383.69	7,136	291.16
" 45 " 60 " ...	1,622	66.18	943	38.48
" 60 en daarboven...	267	10.89	56	2.28

Men ziet hieruit, dat het betrekkelijk aandeel voor elk levenstijdperk nagenoeg jaarlijks gelijk blijft. Er trouwden, vergeleken met het vorige jaar, betrekkelijk iets minder personen van 30 tot 45, iets meer van 45 tot 60 jaren.

Het getal levend geborenen was dit jaar het grootst in de vroegere steden in Maart, ten platten lande in Februarij, het kleinst in beiden in Julij. In Februarij werden in de steden en in de plattelands-gemeenten de meeste, in Julij in de eerste, in Augustus in de laatste de minste kinderen levenloos aangegeven. De sterfte was het grootst in de steden in Maart, in de overige gemeenten in April; het kleinst in de eerste in Augustus, in de laatste in October.

Twee- en meerling-geboorten kwamen het meest voor in de steden in November, in de plattelands-gemeenten in Maart, het minst in Julij en Junij; terwijl in Mei de meeste in Maart in de steden, in December ten platten lande de minste huwelijken werden voltrokken.

Voor tien provinciën of voor allen, behalve Limburg, wordt ge-

dert 1815 het getal geborenen en dat der overledenen geregeld jaarlijks opgegeven, waarbij echter dient opgemerkt te worden, dat eerst sedert 1837 de levenloos aangegevenen, vroeger meest enkel opgenomen onder de sterfte, afzonderlijk vermeld werden. In het volgend veertigjarig overzigt, waarbij de gegevens vijfjarig zijn zamengetrokken, en de levenloos aangegevenen vóór 1837 enkel bij de overledenen, sedert dat jaar bij de geborenen en overledenen gevoegd zijn, dienen dierhalve de geboortecijfers vóór 1837 met de onbekende hoegrootheid der levenloos aangegevenen, welke meest één twintigste of één een-en-twintigste der geborenen uitmaken, verhoogd te worden, ten einde uit die reeks eenige gevolgtrekkingen te kunnen afleiden:

	GETAL GEBORENEN.	GETAL OVERLEDENEN.	OVERMAAT DER GEBORENEN.
1815/19	372,139	279,498	92,641
1820/24	413,352	283,861	129,491
1825/29	424,926	344,362	80,564
1830/34	422,298	346,106	76,192
1835/39	476,840	338,262	138,578
1840/44	501,342	354,635	146,707
1845/49	477,752	437,324	40,428
1850/54	526,886	369,227	157,659
40jarig bedrag	3,615,535	2,753,275	862,260

Het één twintigste der geboortecijfers over de twee-en-twintig eerste jaren geeft 90,686; met dit cijfer zou zoowel het getal geborenen als de overmaat dienen verhoogd te worden. De verhooging met dit geheele bedrag acht ik echter onraadzaam om de beide volgende redenen: eerstens dewijl de levenloos aangegevenen gemiddeld minder dan één twintigste der geborenen uitmaken; tweedens omdat de vergelijking met de geboortecijfers van volgende jaren aanleiding geeft tot het vermoeden, dat, althans niet in alle gemeenten, vóór 1837 de levenloos aangegevenen onder de geborenen niet zijn opgenomen. Door de veertigjarige overmaat der geborenen op een rond cijfer van 950,000 te stellen, mag men gerekend worden eer boven dan beneden de waarheid te zijn. De feitelijke bevolking der tien provinciën bedroeg op 31 December 1854 3:027,922. Men zou dierhalve verkrijgen voor die 40 jaren vroeger 2,077,922 zielen.

Omtrent het bevolkingcijfer der tien provinciën op 1 Januarij 1815 bestaat verschil van gevoelen, daar zij volgens sommigen tot een bedrag van 2,046,885, volgens anderen van slechts 2,015,445 wordt opgegeven. In het eene geval zou de overmaat der gedurende veertig jaren ingekomen boven dat der vertrokken personen ruim 41,000 of iets meer dan 1,000 's jaars, in het andere 72,500 of ruim 1,800 's jaars hebben bedragen; zoodat het vreemd bestanddeel weinig invloed op de toeneming der bevolking sedert 1815 heeft uitgeoefend.

Vormen wij uit het veertigjarig overzigt twee twintigjarige tijdperken, dan verkrijgt men:

	GETAL GEBORENEN.	GETAL OVERLEDENEN.	OVERMAAT DER GEBORENEN.
1815/34	1,632,715	1,253,827	378,888
1835/54	1,982,820	1,499,448	483,372

Gedurende het eerste twintigjarige tijdperk bedroeg gemiddeld de bevolking der tien provinciën ongeveer 2,287,000, gedurende het tweede 2,787.000 zielen. Men verkrijgt dus, met bijtelling der levenloos aangegevenen naar den opgegeven maatstaf, voor de eerste twee-en-twintig jaren ééne geboorte op 27 zielen gedurende 1815/34, ééne op 28 gedurende 1835/54, tegen één sterfgeval op elk der beide tijdperken op 36,6 en 37,2 zielen. De geborenen en overledenen zijn, hoewel slechts in geringe mate, in verhouding tot de bevolking, sedert 1815 eenigzins afgenomen.

Van meer belang is de beschouwing van elk der acht vijfjarige tijdperken, waarvan vier 1815/19, 1825/29, 1830/34 en 1845/49 zich als ongunstig, de vier overigen zich als gunstig voor de toeneming der bevolking kenmerken. In het eerste en laatste der voornoemde tijdperken werd de toeneming der bevolking gestuit door schaarschte en duurte der levensmiddelen; in het tweede door de besmettelijke koortsen, welke een groot deel van ons Land hebben geteisterd; in het derde door de verwikkelingen met onze voormalige landgenooten en vooral, even als in het laatstgenoemde tijdperk, door het heerschen van den Aziatischen braakloop. De zamenwerking van twee rampen heeft op dit laatste tijdperk den grootsten invloed uitgeoefend; zoodat de overmaat tot 40,428 voor de vijf jaren of iets meer dan 8,000 's jaars gedaald is. Bovenstaande reeks geeft ons tevens een opmerkelijk bewijs van herstellend vermogen. Op de geringste overmaat in 1845/49 volgt de grootste in 1850/54. Als ongunstig bekleedt den tweeden rang het tienjarig tijdperk 1825/34, als gunstig den tweeden het daaropvolgende tienjarige 1835/44; als ongunstig den derden het vijfjarige 1815/19, als gunstig den derden het volgende 1820/24.

M. M VON BAUMHAUER.

LANDVERHUIZING.

Uit de opgaven in de *Staatsc.*, N°. 89 van 1858, blijkt, dat de landverhuizing uit Nederland in 1857 belangrijk minder is geweest dan in elk der drie voorafgaande jaren.

Sedert 1845, het jaar waarin voor het eerst meer juiste, hoewel nog altijd zeer gebrekkige, opgaven zijn gedaan, bedroeg het aantal personen, die over zee als landverhuizers van hier zijn vertrokken als volgt:

1845	680	1850	774	1855	2,077
1846	1,755	1851	1,196	1856	1,924
1847	5,323	1852	1,184	1857	1,663
1848	2,160	1853	1,646		
1849	2,078	1854	3,611		

of in totaal 26,071, en gemiddeld 's jaars 2,000 ruim, terwijl de jaarlijksche toename der bevolking door overmaat der geborenen boven de overledenen is geweest in de laatste 7 jaren circa 30,000, en het getal *immigranten* dat der *emigranten* nog steeds heeft overtroffen, zoo als blijkt uit de volgende officiële opgave in het *Verslag aan den Koning uitgebragt door de Staatscommissie*, *ingesteld op het adres van* F. H. VAN VLISSINGEN C. S., *betreffende Europesche kolonisatie in Ned. Indië*, bl. 5.

In 1851	3,593	immigranten.
" 1852	9,135	"
" 1853	4,893	"
" 1854	3,894	"

In den volgenden staat is aangewezen het getal landverhuizers in 1857 voor ieder gewest, met de totaalcijfers over 1845—1857.

	Hoofden van huisgezinn.	Vrouwen.	Kinderen.	Dienstbod.	Totaal. In 1857.	Totaal. Van 1845 tot 1857.
N.-Brabant	71	17	44	3	135	2,042
Gelderland	144	70	245	3	462	6,792
Z.-Holland	36	17	68	—	121	3,650
N.-Holland	67	18	45	—	130	1,423
Zeeland	166	82	285	6	539	6,166
Utrecht	13	5	17	—	35	530
Friesland	31	15	51	1	98	1,403
Overijssel	17	7	14	—	38	1,602
Groningen	28	11	42	—	81	1,725
Drenthe	9	3	9	—	21	640
Limburg	3	—	—	—	3	98
	585	245	820	13	1,663	26,071

Uit de opgaven der meerdere of mindere gegoedheid der vertrokkenen blijkt, dat circa $^1/_{10}$ behoorde tot de welgestelde, $^6/_{10}$ tot de mingegoede en $^3/_{10}$ tot de behoeftige klasse. Van de 585 hoofden van huisgezinnen, in 1857 vertrokken, waren 123 meer of minder in de hoofdelijke omslagen begrepen.

Het verdient opmerking, dat bij de vele opwekkingen tot landverhuizing naar Noord-Amerika, Suriname, Brazilië, de Kaap de Goede Hoop, Nederlandsch Indië en Australië bij ons het getal landverhuizers zoo beperkt blijft en zelfs verminderd is. BROMWELL teekent in zijn *History of Immigration to the United States*, New-York 1856, aan: dat van 1820 tot Dec. 1855 zich in Amerika gevestigd hebben 4,482,837 personen, van welke 1,348,682 uit Groot-Brittanje, 747,930 uit Ierland, 1,206,087 Duitschers, 31,071 Zwitsers, 17,583 Hollanders, enz. In de laatste jaren kwamen er aan:

1853	400,982	1856	230,052
1854	460,474	1857	271,558
1855	230,476		

Deze beide laatste cijfers zijn ontleend aan een officiëel berigt in de *Staatsc.* 1858, N°. 56, volgens 't welk onder de 271,558 personen waren 251,306 buitenlanders, terwijl van hen 243,562 het voornemen hadden om zich in de Vereenigde Staten, de overigen zich elders te vestigen. Het hoogere cijfer voor 1857 is een gevolg van meerdere emigratie uit Engeland, Schotland en Duitschland.

In België bedroeg het getal emigranten van 1851—1855 40,933, jaarlijks 8,186. (SCHELER, *Annuaire statist. et histor. Belge*, 1858).

Uit Groot-Brittanje en Ierland vertrokken in 1856 176,554, in 1855 176,807, in 1854 323,429 landverhuizers en gemiddeld over 1830—1856 circa 154,000 personen of $^1/_{177}$ deel der bevolking, gerekend op 27,000,000 zielen. (Zie *the Companion to the Almanac* 1858, p. 183, en den uit officiële bescheiden opgemaakten staat in het bovengenoemd *Verslag der Staatscommissie*).

Uit Duitschland emigreerden gemiddeld over 1845—1854 jaarlijks 122,639 personen, volgens den in hetzelfde verslag medegedeelden staat, overgenomen uit het aldaar zeer geroemde werk van W. ROSCHER, *Koloniën, Koloniaalpolitiek und Auswanderung*.

Zeer lezenswaardig is mede een artikel van Mr. O. VAN REES, in het tijdschrift, *Pantheon*, 1857, Deel I, bl. 1 volg.: *De landverhuizing in de 19de eeuw*.

BEGROOTINGEN

DER

ENKEL PROVINCIALE EN HUISHOUDELIJKE INKOMSTEN EN UITGAVEN

OVER 1858 [1].

TOTALE GERAAMDE ONTVANGSTEN.

Hoofdst.		
I.	Ontvangsten wegens vroegere diensten.... *f*	106,226.19^{5}
II.	Opbrengst van belastingen en heffingen.. "	1,323,338.36
III.	Baten en opkomsten, spruitende uit voorwerpen in eigendom aan de provincie toebehoorende, of die door de Prov. Staten beheerd worden......... "	46,188.30
IV.	Ontvangsten van verschillenden aard en toevallige baten .... "	343,511.04^{5}
V.	Buitengewone ontvangsten............. "	760,485.34^{5}
	Totale ontvangst........ *f*	2,579,749.24^{5}

TOTALE GERAAMDE UITGAVEN.

Hoofdst.		
I.	Jaarwedden der niet op de provinciale griffie in de dienst der provincie werkzame ambtenaren en bedienden en vergoeding van reis- en verblijfkosten door hen te genieten............... *f*	117,613.38
II.	Kosten van het aanleggen en onderhouden van provinciale wegen en werken.. "	1,137,634.36
III.	Kosten van het onderhoud van provinciale eigendommen en verschuldigde lasten daarvoor........................ "	14,836.70
IV.	Renten en aflossingen van aangegane geldleeningen......................... "	274,978.50
V.	Kosten van het provinciaal blad en van andere ten behoeve der provincie gedrukt wordende stukken .... "	35,575.00
VI.	Kosten van verpleg. van arme krankzinnig. "	63,035.00
VII.	Uitgaven door bijzondere wetten aan de provincie opgelegd.................. "	51,948.37
VIII.	Andere uitgaven niet onder de vorige hoofdstukken behoorende (Armwezen, Onderwijs, Nijverh., Eeredienst, enz.).. "	781,612.02^{5}
IX.	Onvoorziene uitgaven. .... "	102,091.17
	Totale uitgaaf........ *f*	2,579,324.50^{5}
	De ontvangsten zijn geraamd op... "	2,579,749.24^{5}
	Alzoo het geraamd batig slot..... *f*	424.74

[1] Zie voor 1851—56 *Jaarb.* 1855, bl. 237 v. v. en voor 1857 *Jaarb.* 1857, bl. 14 v. v.

GERAAMDE INKOMSTEN.

HOOFDST.	NOORD-BRABANT.	GELDER-LAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.	FRIES-LAND.	OVER-IJSSEL.	GRONIN-GEN.	DRENTHE.	LIMBURG.
I.	ƒ —	ƒ —	ƒ 20,081	ƒ 20,991	ƒ 9,636	ƒ 2,490	ƒ —	ƒ 429	ƒ 21,234	ƒ 24,079	ƒ 4,286
II.	″ 166,829	″ 69,597	″ 187,912	″ 185,284	″ 60,660	″ 56,229	″ 157,153	″ 134,081	″ 200,528	″ 36,870	″ 68,195
III.	″ 1,198	″ 2,811	″ 3,089	″ 6,799	″ 4,052	″ 235	″ 3,812	″ 8,606	″ 6,394	″ 9,192	″ —
IV.	″ 404	″ 940	″ 5,536	″ 37,050	″ 26,888	″ 2,037	″ 15,880	″ 7,166	″ 214,228	″ 1,899	″ 31,482
V.	″ 403,704	″ 71,244	″ —	″ —	″ —	″ 19,998	″ 107,159	″ 31,000	″ 126,500	″ —	″ 880
TOTAAL...	ƒ 572,134	ƒ 144,593	ƒ 216,618	ƒ 250,124	ƒ 101,237	ƒ 80,989	ƒ 284,004	ƒ 181,282	ƒ 571,885	ƒ 72,040	ƒ 104,843

GERAAMDE UITGAVEN.

HOOFDST.	NOORD-BRABANT.	GELDER-LAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.	FRIES-LAND.	OVER-IJSSEL.	GRONIN-GEN.	DRENTHE.	LIMBURG.
I.	ƒ 15,086	ƒ 9,449	ƒ 6,460	ƒ 10,400	ƒ 8,550	ƒ 5,304	ƒ 15,365	ƒ 18,192	ƒ 16,280	ƒ 4,131	ƒ 8,396
II.	″ 379,919	″ 7,196	″ 41,878	″ 89,343	″ 18,666	″ 14,021	″ 39,154	″ 38,911	″ 447,146	″ 11,400	″ 50,001
III.	″ 50	″ 1,770	″ 800	″ 8,060	″ 254	″ 25	″ 2,055	″ 888	″ 565	″ 160	″ 210
IV.	″ 48,840	″ —	″ —	″ —	″ 21,880	″ 16,68[illegible]	″ 77,420	″ 78,829	″ 8,165	″ 14,860	″ 8,300
V.	″ 1,770	″ 3,000	″ 6,400	″ 3,000	″ 2,500	″ 3,300	″ 7,880	″ 1,600	″ 3,700	″ 975	″ 1,450
VI.	″ 2,100	″ 10,805	″ 4,000	″ 27,762	″ 1,400	″ 8,600	″ 3,510	″ 3,508	″ 2,500	″ 3,250	″ 600
VII.	″ 4,728	″ 2,750	″ 11,200	″ 11,850	″ 2,750	″ 3,100	″ 5,500	″ 1,680	″ 5,350	″ 800	″ 2,240
VIII.	″ 105,569	″ 105,879	″ 124,520	″ 79,188	″ 36,578	″ 33,503	″ 121,214	″ 33,503	″ 78,039	″ 31,587	″ 32,038
IX.	″ 14,073	″ 3,743	″ 21,360	″ 20,522	″ 8,659	″ 1,452	″ 11,500	″ 4,171	″ 10,121	″ 4,877	″ 1,614
TOTAAL...	ƒ 572,134	ƒ 144,593	ƒ 216,618	ƒ 250,124	ƒ 101,237	ƒ 80,980	ƒ 283,599	ƒ 181,282	ƒ 571,866	ƒ 72,040	ƒ 104,843
SALDO....	ƒ —	—	—	—	—	—	ƒ 405	—	ƒ 19	—	—

'S RIJKS GELDMIDDELEN.

1855–1858.

1855.

In den vorigen jaargang is, bl. 264[3], eene voorloopige opgave medegedeeld van de rijksinkomsten en uitgaven over het dienstjaar 1855. Volgens de algemeene rekening, welke ter opneming en sluiting bij de Rekenkamer is overgebragt, heeft het dienstjaar 1855, bij eene

ontvangst van..............	*f* 98,667,136.34
en eene uitgaaf van........	〃 84,897,172.01
een voordeelig slot van.....	*f* 13,769,964.33 opgeleverd.

1856.

Ten opzigte van het jaar 1856, heeft de Minister van Finantiën, bij de indiening der Staatsbegrooting 1858, in Sept. 1857, medegedeeld, dat dit alstoen een vermoedelijk batig slot aanwees van *f* 12,103,990.93, verkregen als volgt:

	ONTVANGST.	BOVEN DE RAMING.
Directe belastingen..................	*f* 19,299,852	*f* 131,312
Accijnsen............................	〃 16,879,495	〃 129,045
Indirecte belastingen................	〃 12,564,579	〃 1,062,279
In- en uitgaande en scheepvaartregten..	〃 4,245,429	〃 13,459
Waarborg der belast. op gouden en zilveren werken..................	〃 266,271	〃 36,371
Domeinen............................	〃 1,445,386	〃 137,686
Posterijen	〃 1,638,148	〃 188,148
Loterij..............................	〃 412,702	〃 12,702
Regt op de mijnen....................	〃 94,738	〃 563
Jagt en visscherij....................	〃 1,712	〃 9,738
Verschillende ontv. en toevallige baten.	〃 1,458,129	〃 228,433
	f 58,306,441	*f* 1,949,736

*

per Transport. .	*f*	58,306,441
Onvervreemdbare rente ten laste van België. .	"	400,000
Opbrengst der overzeesche bezittingen. . . .	"	28,500,000
Subsidie uit het fonds voortspruitende uit koopprijzen van domeinen.	"	3,634,362
Voordeelige sloten van 1853, 1854 en 1855. .	"	13,977,525
	f	104,818,328
Terwijl de uitgaven over 1856.	"	92,714,337 bedroegen.
Saldo als boven.	*f*	12,103,991,

dat echter nog verhoogd zou worden met *f* 1,800,000 afkomstig van de koloniale bijdragen, die in 1856 in ronde cijfers *f* 30,300,000 aan 's Rijks schatkist hebben opgeleverd.

De volgende cijfers geven voor de jaren 1850—1856 de totale ontvangsten en uitgaven aan, voor het laatste echter *voorloopig*.

	UITGAVEN.			
	GEWOON.	BUITENGEWOON.	TOTAAL.	ONTVANGST.
1850.	*f* 67,915,525	*f* 2,096,669	*f* 70,012,194	*f* 73,433,243
1851.	" 68,079,231	" 5,786,055	" 73,865,285	" 73,513,063
1852.	" 68,270,044	" 1,055,811	" 69,325,855	" 73,341,966
1853.	" 68,624,831	" 490,000	" 69,114,831	" 74,667,957
1854.	" 70,774,658	" 11,151,528	" 81,926,186	" 76,098,639
1855.	" 72,531,606	" 12,365,566	" 84,897,172	" 77,819,286
1856.	" 72,204,301	" 20,522,277	" 92,726,578	" 74,206,440

Ten opzigte van de uitgaven zij hier verwezen naar het *Stat. Jaarboek* 1858, bl. 419, waar voor de verschillende hoofdstukken deze vergelijking is medegedeeld, en waaruit blijkt, dat de vermeerdering der gewone uitgaven inzonderheid betreft:

			IN 1850.	IN 1856.
Hoofdst.	V	Binnenl. zaken.	*f* 4,143,710	*f* 5,325,770
"	VIII	Marine.	" 5,023,892	" 7,588,981
"	X	Oorlog.	" 10,111,271	" 11,497,168

terwijl wij mede verwijzen naar de Memorie van beantwoording van het Verslag over het wetsontwerp nopens de plaatselijke belastingen (*Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 300), waar in het breede de redenen dier verhooging worden uiteengezet.

Ten opzigte der ontvangsten moet worden opgemerkt, dat onder de opgegeven cijfers wèl begrepen zijn de bijdragen uit de Oost-Indische baten, zoo als die in de respective wetten op de middelen waren geraamd, namelijk *f* 14,450,000 over 1850; *f* 14,500,000 over 1851—1855 en *f* 15,500,000 over 1856, maar niet hetgeen boven die raming uit de O. I. baten is ontvangen, en over de zeven vermelde jaren *f* 35,125,789.32 heeft bedragen.

1857.

Niet minder gunstige uitkomsten levert het dienstjaar 1857 op,

blijkens de volgende statistiek, ontleend aan de Memorie van toelichting tot het wetsontwerp tot inkoop en amortisatie van rentegevende Nationale Schuld, in de zitting der Tweede Kamer van 17 April 1858 ingediend en bereids in de zitting van 4 Mei aangenomen (*Bijbl.*, bijl. bl. 711).

Op dat tijdstip (medio April 1858) leverde de dienst over 1857 de volgende uitkomsten op:

		ONTVANGSTEN.		MEER OF MINDER DAN DE RAMING.	
Directe belastingen	*f*	19,530,160	*f*	264,000	meer.
Accijnsen	"	17,680,097	"	929,647	"
Indirecte belastingen	"	12,363,244	"	360,694	"
In- en uitgaande en scheepvaartregten	"	4,332,355	"	100,385	"
Waarb. gouden en zilveren werken	"	272,395	"	30,395	"
Domeinen	"	1,256,245	"	—	
Posterij	"	1,717,479	"	167,479	"
Loterij	"	412,557	"	12,557	"
Jagt en visscherij	"	85,000	"	—	
Regt op de mijnen	"	1,572	"	153	mind.
Verschillende ontv. en toevall. baten	"	1,276,321	"	—	
Onvervreemdbare rente van België	"	400,000	"	—	
	f	59,327,425	*f*	1,865,004	meer
Uitkeeringen uit de geldmiddelen van 's Rijks overzeesche bezittingen	"	41,000,000	"	25,700,000	"
	f	100,327,425	*f*	27,565,004	meer.

Waaraan is toegevoegd:				
Uit de dienstjar. 1854, 1855 en 1856 [1]	"	14,175,516		
Uit het fonds voortspruitende uit koopprijzen van domeinen	"	725,000		
			f	115,227,941
Het eindcijfer der begrooting van staatsuitgaven voor het dienstjaar 1857 bedroeg medio April 1858			"	94,104,889
Zoodat het voorloopig batig saldo beliep			*f*	21,123,052
terwijl de dienstjaren 1855 en 1856, nadat de rekeningen zouden zijn opgenomen en gesloten, te zamen nog eene bate zouden aanwijzen van			"	356,241

Hoe de som van *f* 94,104,889 [2] als uitgaven in 1857 verkregen is, blijkt uit het volgende:

---

[1] Wetten van 12 Junij, 13 Aug. en 11 Dec. 1857, (*St.* N°. 46, 101 en 121).

[2] Bij aanneming door de Eerste Kamer van het bereids in de zitting der Tweede Kamer van 5 Mei 1858 aangenomen wetsontwerp tot verleening van onderstand aan de gemeente Haarlemmermeer nog te verhoogen met *f* 1,800, en bij gevolg het saldo te verminderen.

Het oorspronkelijk cijfer der begrooting van staatsuitgaven voor 1857 bedroeg (zie *Jaarb.* 1857, bl. 264[3]) .... *f* 72,934,40

Doch is sedert verhoogd als volgt:

Hoofdst. IV Justitie. (Wet van 13 Junij 1857, *St.* N°. 51)	〃 57,000
〃 IXA Finantiën. Inkoop en amortisatie van schuld. (Wetten van 13 Aug. en 11 Dec. 1857 *St.* N°. 101 en 121)	〃 20,000,516
Hoofdst. IXA Afkoop van den Deenschen Sondtol. (Wet van 12 Junij 1857, *St.* N°. 46)	〃 1,900,000
Hoofdst. IXB Finantiën. (Wet van 12 Aug. 1857, *St.* N°. 99) ...	〃 20,000
〃 X Oorlog. (〃 〃 11 Junij 〃 〃 〃 26) ...	〃 31,500
	f 94,943,417

Doch bleef onuitgegeven voor inkoop van schuld	*f* 385,253.—	
ten gevolge van niet uitgeven van schatkistbilj.	〃 416,500.—	
minder benoodigde voor den Sondtol	〃 36,774.—	
		〃 838,527
		f 94,104,890

1858.

RAMING DER ONTVANGSTEN IN 1858. (Wet van 26 Dec. 1857, *St.* N°. 187), TEGENOVER DE WERKELIJKE OPBRENGST IN 1856. (*Bijlage tot de Staatsbegrooting*).

	OPBRENGST IN 1856.		RAMING 1858.	
A. *Dir. belastingen.*	HOOFDSOM.	OPCENTEN.	HOOFDSOM.	OPCENTEN.
Grondbelasting .	*f* 8,448,427	*f* 1,776,999	*f* 8,465,000	*f* 1,765,975
Personeel	〃 5,423,534	〃 1,084,705	〃 5,500,000	〃 1,100,000
Patenten	〃 2,004,044	〃 562,141	〃 2,075,000	〃 581,000
	f 19,299,850		*f* 19,486,975	

	OPBRENGST IN 1856.	RAMING 1858.	
B. *Accijnsen.*	HOOFDSOM.	HOOFDSOM.	OPCENTEN.
Suiker	*f* 1,187,317	*f* 1,228,501	*f* 589,681
Wijn	〃 686,896	〃 650,000	〃 351,000
Binnenl. gedest. ...	〃 2,598,779	〃 2,690,000	〃 1,614,000
Buitenl. 〃	〃 123,064	〃 125,000	〃 75,000
Geslagt	〃 1,150,252	〃 1,120,000	〃 425,600
Zout	〃 1,697,457	〃 1,700,000	〃 646,000
Zeep	〃 815,340	〃 815,000	〃 309,700
Bieren en azijnen ..	〃 296,203	〃 285,000	〃 108,300
Steenkolen	〃 825,378	〃 700,000	〃 266,000
Turf	〃 1,174,708	〃 1,100,000	〃 308,000
10 °/₀ Collect. zeg..	〃 1,035,483	〃 1,041,350	〃 469,328
Vervoer-biljett....	〃 57,677	〃 55,000	〃 33,000
Hoofdsom....	*f* 11,668,553	*f* 11,509,851	*f* 5,195,608
Opcenten....	〃 5,210,941		
	f 16,879,494	*f* 16,705,460	

	OPBRENGST 1855.	RAMING 1856.
C. *Indirecte belastingen.*		
Zegel..........................	ƒ 1,579,003	ƒ 1.400,000
Registratieregten.................	„ 4,420,466	„ 4,400,000
Griffieregten.....................	„ 29,611	„ —
Hypotheekregten.................	„ 387,389	„ 375,000
Successieregten..................	„ 2,693,995	„ 2,800,000
Opcenten	„ 3,454,116	„ 3,410,500
	ƒ 12,564,580	ƒ 12,385,500
D. *In- en uitgaande en scheepvaartregten.*		
In- en uitvoerregten............	ƒ 2,860,944	ƒ 3,000,000
Scheepvaartregten...............	„ 706,876	„ 600,000
Vuur-, ton- en bakengelden.......	„ 296,433	„ 250,000
Formaatzegel.....................	„ 6,705	„ 6,500
Opcenten	„ 374,470	„ 392,470
	ƒ 4,245,428	ƒ 4.248,970
E. *Waarborg en belasting der gouden en zilveren werken*...............	ƒ 266,271	ƒ 245,000
F. *Domeinen*........................	„ 1,445,386	„ 1,170,720
G. *Posterijen*........................	„ 1,638,148	„ 1,650,000
H. *Staatsloterij*......................	„ 412,702	„ 400,000
J. *Jagt en Visscherij*...............	„ 94,737	„ 85,000
K. *Regt op de mijnen*................	„ 1,712	„ 1,495
L. *Verschillende ontvangsten en toevallige baten*.....................	„ 1,458,039	„ 1,365,076
M. *Onvervreemdbare rente ten laste van België*........................	„ 400,000	„ 400,000
N. *Uitkeeringen uit de geldmiddelen van 's Rijks Overzeesche Bezittingen.*		
Tot kwijting van renten.........	ƒ 9,800,000	ƒ 9,800,000
Bijdrage voor de marine.........	„ 1,000,000	„ 1,500,000
	ƒ 10,800,000	ƒ 11,300,000
O. *Gewone bijdrage uit het vermoedelijk batig slot der koloniale administratie hier te lande*.............	„ 17,700,000	„ 4,700,000
Algemeen totaal..	ƒ 87,206,440	ƒ 74,144,196
Waaraan toegevoegd: (zie bl. 202)..	„ 17,611,888	
	ƒ 104,818,328	
bij aanneming door de Eerste Kamer van het bereids in de zitting der Tweede Kamer van 4 Mei 1858 aangenomen wetsontwerp tot inkoop en amortisatie van Nationale Schuld, uit de beschikbare middelen van 1857 (zie *Bijbl.* 1857/58, bijl. bl. 711) te verhoogen met......................................		„ 12,000.000
		ƒ 86,144,196

RAMING DER STAATSUITGAVEN 1858.

Volgens de wetten van 24, 26 *en* 30 *Dec.* 1857, (*St.* N°. 175—186[1])

Hoofdst.	I.	Huis des Konings............*f*	832,500.00
"	II.	Hooge Collegiën van staat en kabinet des Konings......"	554,465.00
"	III.	Buitenl. zaken..............."	491,137.00
"	IV.	Justitie......................"	2,815,435.00
"	V.	Binnenl. zaken..............."	5,980,114.35
"	VI.	Hervormde en andere Eered..."	1,726,069.43½
"	VII.	R.-Kathol. "......"	633,921.68½
"	VIII.	Marine......................"	7,997,877.83
"	IX A.	Finantiën (Nation. Schuld)..."	34,107,619.94
"	IX B.	" (Departement)...."	6,495,712.00
"	X.	Oorlog,......................"	11,529,800.00
"	XI.	Koloniën....................."	124,026.50
"	XII.	Onvoorziene uitgaven........"	100,000.00
			f 73,388,678.74[2]

Na deze totale opgave der hoofdstukken deelen wij mede de sommen, die voor de verschillende afdeelingen en enkele belangrijke posten zijn geraamd[3]:

I. *Huis des Konings:* Koning *f* 600,000. Prins van Oranje *f* 32,500. Koningin-Weduwe *f* 150,000. Paleizen *f* 50,000.

II. *Hooge Kollegiën van Staat en Kabinet des Konings:* Staten-Generaal *f* 226,275 (*Eerste Kamer f* 17,000; *Tweede Kamer f* 146,350; *Griffiers, ambtenaren f* 20,795; *Stenographie f* 12,960; *Bureaukosten f* 29,170). Raad van State *f* 79,480. Rekenkamer *f* 111,560. Kan-

---

[1] Hoofdst. X, Oorlog, in de zitting der Tweede Kamer van 27 Nov. 1857 verworpen zijnde, werd bij de wet van 26 Dec. 1857, voorloopig vastgesteld tot een bedrag van *f* 11,617,582. Het wetsontwerp tot definitieve vaststelling, tot het hierboven gestelde bedrag, is bij het afdrukken dezes nog niet door de Eerste Kamer aangenomen.

[2] Bij het afdrukken van dit blad zijn onderscheidene wetsontwerpen aanhangig en bereids door de Tweede Kamer aangenomen, die dit cijfer aanmerkelijk zullen verhoogen, als:

Hoofdst. V met *f* 435,770 en alzoo gebragt tot *f* 6,415,884.35, als: *f* 200,000 bijdrage voor den aanleg van een kanaal ter verbinding van de Drentsche hoofdvaart te Assen met de haven te Groningen; — *f* 71,250 kosten van de verlenging van het Apeldoornsche kanaal naar den IJssel bij Dieren; — *f* 160,000 uitgaven voor de tijdelijke instandhouding van de koloniale instellingen der M. van Weldadigheid, en *f* 4,520 onderstand aan de Haarlemmermeer. (Zie *Bijbl.* 1857/8, bijl. bl. 726, 674, 607 en 737 en de zittingen der Tweede Kamer van 30 April en 3, 4 en 5 Mei 1858).

Hoofdst. IX A verhoogd met *f* 12,000,000 tot amortisatie van schuld, en alzoo gebragt tot *f* 46,107,619. (*Bijbl.* 1857/8, bijl. bl. 711 en zitting der Tweede Kamer van 4 Mei).

Hoofdst. IX B, verhoogd met *f* 60,000 voor kosten van eene entrepôt-inrigting te Rotterdam in de nabijheid van het Ned. spoorweg-station, en alzoo gebragt op *f* 6,555,712. (*Bijbl.* bijl. bl. 656 en zitting van 23 April).

Bij aanneming dezer wetsontwerpen wordt de totale som der staatsuitgaven *f* 85,884,448.74, en het vermoedelijk batig slot circa *f* 200,000.

[3] Als leiddraad hierbij nemende het artikel van Dr. E. VAN VOORTHUYSEN, HZ., *De Financiën van Nederland en die van omringende Staten*, in het *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde*, XVI, 3, bl. 171 v. v.

selarij der beide Orden *f* 68,200. Kabinet *f* 31,795. Pensioenen en wachtgelden *f* 29,975. Onvoorzien *f* 7,000.

III. *Buitenlandsche Zaken:* Departement *f* 61,900. Gezantschappen *f* 258,600 (*Gezant in N.-Amerika f* 10,500; *België f* 14,000; *Frankrijk f* 21,000; *Groot-Britannië f* 30,000; *Oostenrijk f* 16,500; *Pruissen f* 16,500; *Rusland f* 26,000; *Sardinië f* 7,000; *Spanje f* 12,500; *Zweden f* 10,000; *Frankfort f* 8,500; *Hannover f* 8,000; *Turkijë f* 10,000; *Portugal f* 8,000; *Rome f* 7,000). Konsulaten *f* 53,400 (*Konsul in Brazilië en Venetië f* 7,000; *Baden*, *Egypte en Groot-Britannië f* 6,000; *Andere f* 3,000 en minder). Reiskosten, briefporten, dagbladen *f* 33,500. Geheim *f*.4,000. Diversen *f* 12,700. Pensioenen *f* 45,237. Wachtgelden, enz. *f* 11,800. Onvoorzien *f* 10,000.

IV. *Justitie:* Departement *f* 77,000. Hooge Raad *f* 107,700. Hoven *f* 308,000. Arrond.-Regtbanken *f* 472,650. Kantongeregten *f* 151,050. Deurwaarders bij de Hoven *f* 8,100. Onkosten H. R., Hoven, A. R. en K. *f* 79,800. Hoog-Militair-Geregtshof *f* 73,550. Geregtskosten, drukloon *f* 173,000. Rijkspolicie *f* 277,372 (*Rijksveldwachters, kleeding en gratificatiën f* 233,972; *Geheim f* 10,000). Gevangenissen *f* 701,254 (*Beambten en bedienden f* 133,400; *Onkosten f* 12,952; *Onderhoud van gevangenen f* 500,000; *Transportkosten f* 14,000; *Geneesmiddelen f* 11,000; *H. van Verbetering van gevangenen te Alkmaar f* 17,000). Gebouwen, aanbouw en herstelling *f* 248,709 (*Nieuwe gebouwen f* 90,000). Pensioenen *f* 117,250. Onvoorzien *f* 20,000.

V. *Binnenlandsche Zaken:* Departement *f* 157,300. Bestuur der provinciën *f* 551,725 (zie bl. 9). Nationale militie en schutterij *f* 45,635. Medische policie *f* 43,100 (*Veeartsenijschool f* 26,000. Binnenlandsch bestuur *f* 13,650 [1] (*Statistische Commissie f* 5,000). Waterstaat en openbare werken *f* 3,401,771 [2] (*Landsgebouwen f* 60,150; *Verbeter. van rivieren f* 767,350; *Verbeter. van havens en zeewerken f* 476,210; *Onderhoud en verbeter. van wegen en bruggen f* 642,310; *Kanalen f* 691,949; *Zederikkanaal f* 23,860; *Veeren en schipbruggen f* 36,025; *Subsidiën aan bijzondere personen enz. voor werken f* 277,267; *Waarnemingen f* 27,000; *Onderzoek van spoorwegontwerpen f* 6,000; *Jaarwedden van inspecteurs, ingenieurs en reiskosten f* 145,450). Onderwijs *f* 677,273 (*Hoogeschool te Leyden f* 158,660, *Utrecht f* 75,460, *Groningen f* 75,004; *Beurzen f* 3,000; *Subsidiën Lat. Scholen en Ath. Maastricht f* 45,373; *Prov. Insp. Lager onderwijs f* 25,200; *Reiskosten id. f* 7,000; *Reiskosten schoolopzieners f* 39,050; *Jaarwedden van onderwijzers op de lagere scholen f* 158,000; *Toe-*

---

[1] Met inbegrip van de bijdrage voor de gemeente Haarlemmermeer (zie bl. 206 in de noot) *f* 18,170.

[2] Met inbegrip van de bijdragen voor het kanaal van Assen naar Groningen en het Apeldoornsche kanaal (zie bl. 206 in de noot) *f* 3,673,021.

lag aan de gemeenten f 25,000). Kunsten en wetenschappen *f* 132,880 (*Museum te Leyden f* 18,440; *Akademie van wetenschappen f* 15,500). Armwezen *f* 206,950 [1]. Staatscourant en Staatsblad *f* 51,838. Nijverheid *f* 102,925 (*Tegemoetkoming visscherij f* 15,400; *Maten en gewigten f* 62,025). Telegraphie *f* 329,000 (*Jaarwedden f* 148,000; *Onderwijs en leesbibliotheek f* 175,000). Pensioenen en lijfrenten, wachtgelden en gratificatiën *f* 201,067. Onvoorzien *f* 65,000.

VI. *Hervormde Eeredienst enz.:* Departement *f* 33,350. Protest. Kerkgenootschap *f* 1,469,069 (*Prov. Koll. enz. f* 52,500; *Tractement van Herv. Predik. f* 1,091,709; *Luth. Predik. f* 33,840; *Herst. Luth. f* 3,200; *Doopsgez. f* 9,250; *Remonstr. f* 19,900; *Nieuwe standplaatsen f* 17,285; *Hulppredik. f* 5,000; *Kinder-, school- en akademiegelden f* 187,000; *Kweekschool voor Luth. en Remonstr. f* 10,000; *Kerkel. bedienden f* 18,800; *Subsidiën voor kerken en pastorijen f* 20,585). Israël. Kerkgenootsch. *f* 35,750. Pensioenen *f* 184,400. Onvoorzien *f* 3,500.

VII. *Roomsch-Kathol. Eeredienst:* Departement *f* 26,000. R.-K. Kerkgenootschap *f* 539,253 (*Kerkel. Bestuur f* 20,610; *Seminar. f* 13,400; *Competentiën f* 21,746; *Leeraars f* 459,298; *Kerkel. gebouwen f* 24,200). Oud-Bisschopp. Kleresy *f* 11,300. Pensioenen *f* 54,369. Onvoorzien *f* 3,000.

VIII. *Marine:* Departement *f* 105,221. Directiën: Amsterdam *f* 23,775, Hellevoetsluis *f* 14,150, Vlissingen *f* 15,750, Willemsoord *f* 16,525. Ingenieurs *f* 23,133. Reiskosten enz. *f* 20,000 (te zamen *f* 218,654). Loodswezen *f* 32,429. Tonnen en bakens *f* 269,235. Diversen *f* 10,493 (te zamen *f* 312,158). Materiëel, instandhouding en uitbreiding *f* 4,130,310. Personeel der zeemagt *f* 2,856,150 (*Zeeofficieren f* 392,200; *Inspecteurs en administrateurs f* 81,000; *Onderoffic. f* 17,000; *Mariniers f* 247,300; *Active zeemagt: Offic. f* 430,875; *Scheepssoldij f* 900,615; *Schaffing* 559,600; *Medicamenten f* 135,150; *Instituut te Willemsoord f* 74,500). Diversen *f* 7,975. Pensioenen *f* 422,631. Onvoorzien *f* 50,000.

IX A. *Finantiën:* Schuld en amortisatie (zie hierna).

IX B. *Finantiën:* (Departement). Departement *f* 252,300. Adm. Grootboek *f* 42,350. Adm. rentebetaling *f* 30,360. Agentschap te Amsterdam *f* 20,690. Adm. Schatkist *f* 106,500. Munt *f* 27,480. Adm. Direct. belast., In- en uitg. regten, Accijnsen, Scheepvaart, Waarborg *f* 2,929,800 [2] (*Tractement f* 2,741,000; *Drukwerk, porto enz. f* 41,000; *Lokalen enz. f* 80,000; *Reiskosten enz. f* 13,000;

---

[1] Met inbegrip der *f* 160,000 voor de Maatschappij van Weldadigheid (zie bl. 206 in de noot) *f* 366,950.

[2] Met inbegrip van de kosten van het entrepôt te Rotterdam (zie bl. 206 in de noot) *f* 2,989,800.

Vervolgingskosten *f* 3,600). Adm. Indir. belast., Loterij, Kadaster *f* 588,795 (*Tractement* *f* 203,795; *Kosten van invordering* *f* 315,000; *Reiskosten* *f* 27,950; *Vervolging* *f* 13,000; *Drukwerk enz.* *f* 29,050). Adm. Posterijen *f* 1,006,885. Adm. Domeinen, wegen en veeren *f* 237,984. Lands-advokaat *f* 1,000. Pensioenen en wachtgelden *f* 1,211,568. Onvoorzien *f* 40,000.

X. *Oorlog* (Wetsontwerp door de Tweede Kamer aangenomen). Departement *f* 139,783. Groote, generale en provinciale staven en administratie *f* 213,867. Tractem., soldij, fourrage *f* 7,733,409 (*Infanterie* *f* 4,098,839; *Cavallerie* *f* 1,840,121; *Artillerie* *f* 1,519,995; *Genie* *f* 274,453). Remonte *f* 98,000. Milit. Academie *f* 59,500. Reiskosten *f* 24,000. Geneesk. dienst *f* 463,500. Vuur, licht, vrachten *f* 65,500. Materiëel der artillerie *f* 306,050. Materiëel der genie *f* 460,000. Diversen *f* 139,416. Maréchaussée *f* 212,000. Pensioenen enz. *f* 1,539,334. Onvoorzien *f* 75,440.

XI. *Koloniën:* Departement *f* 107,228. Pensioenen *f* 13,798. Onvoorzien *f* 3,000.

XII. *Onvoorziene uitgaven* *f* 100,000.

Ten slotte wordt ten vervolge op *Jaarb.* 1857, bl. 264[6] medegedeeld een:

OVERZIGT VAN 'S RIJKS SCHULDEN EN TE BETALEN RENTEN, MITSGADERS AMORTISATIE VAN SCHULD IN 1858.

(*Wet van* 26 *Dec.* 1857, *Stsbl.* N°. 183).

	AARD DER SCHULDEN.	HOEGROOTHEID DER RENTEN.	TERMIJN VAN RENTEBETALING.	NOMINAAL KAPITAAL.	RENTE-BEDRAG.
1.	Nationale Schuld	2½ pCt.	30 Junij en 31 Dec.	*f* 756,506,000.00	*f* 18,912,650.00
2.	〃 〃	3 〃	1 Maart 〃 1 Sept.	〃 114,018,230.70	〃 3,420,546.92
3.	Amortisatie-Syndicaat	3½ 〃	1 April 1 Oct.	〃 19,620,000.00 〃 19,320,000.00	〃 681,450.00
4.	Nationale Schuld	4 〃	1 April en 1 Oct.	〃 226,462,500.00	〃 9,058,500.00
5.	's Rijks Overz. Bezitt.	4 〃	idem.	〃 14,738,500.00	〃 589,540.00
6.	Schatkistbiljett. hoogst.	4¼ 〃		〃 9,800,000.00	〃 416,500.00
7.	idem.	4½ 〃		〃 4,000,000.00	〃 Memorie.
8.	Borgtogt. van Ambt.	4 〃	30 Junij en 31 Dec.	〃	〃 4,200.00
9.	Gewone Lijfrenten		1 Januarij 1858		〃 60,000.00
10.	Lijfrenten, ten laste der Domeinen geloopen hebbende				〃 8,036.40
11.	Nijmeegsche tontinaire Lijfrenten		1 Januarij 〃		〃 6,000.00
12.	Renten en premiën der geldleening voor den straatweg van Utrecht naar Deventer		1 Mei 〃		〃 50.00
13.	Renten der geldleening van den kiezelweg van Zutphen naar Goor		1 Novemb. 〃		〃 2,747.50
14.	Renten van kapitalen genegotiëerd ter verbetering en tot onderhoud van groote wegen in het voormalig land van Valkenburg (Limburg)				〃 626.62
15.	Renten van vrijwillige en geregtelijke consignatiën				〃 13,250.00
					f 33,174,097.44

Amortisatie en aflossing van Nationale Schuld.

16.	Amortisatie en aflossing van Nationale Schuld....................................	*f*	926,362.50
17.	Aflossing der geldleening voor den straatweg van Utrecht naar Deventer......	〃	1,160.00
18.	Idem idem voor den kiezelweg van Zutphen naar Goor..................	〃	6,000.00
		f	933,522.50
	Algemeen totaal..................................	*f*	34,107,619.94
	Bij vergelijking met het vorige dienstjaar, toen voor H. IX A. was uitgetrokken	〃	34,590,583.12
	levert de begrooting voor 1858 een minder cijfer op van......	*f*	482,963.18,

welke is verkregen door de volgende inkoopen van schuldbrieven:

NOMINAAL KAPITAAL.			BESPAARDE RENTE.
f 10,362,000	2½ pCt. Nat. Werk. Schuld.........	*f*	259,050.—
〃 1,727,000	3 〃 〃 〃 〃	〃	51,810.—
〃 3,553,000	4 〃 〃 〃 〃	〃	142,120.—
〃 300,000	3½ 〃 Schuldbek. Amort.-Syndic...	〃	10,500.—
		f	463,480.—
f 2,800	Kansbiljetten door de 30jarige verjaring getroffen..................................	〃	70.—
	Afgeloste borgtogt. van rekenpl. ambtenaren.	〃	3,200.—
〃 8,000	3½ en 5 pCt. schuldbrieven uit leeningen voor wegen..............................	〃	370.—
	Versterf van lijfrenten..................	〃	4,020.—
〃 4,172.71	3 pCt. aflossing van kapitalen, opgenomen ter verbetering en tot onderhoud van groote wegen in het Land van Valkenburg.	〃	125.18
	Vermindering van renten van vrijwillige en geregtelijke consignatiën................	〃	10,698.—
	In 1858 zullen worden afgelost de laatste schuldbrieven, voortgesproten uit de geldleening voor den straatweg van Utrecht naar Deventer, waarvoor in 1857 is noodig geweest *f* 2,000 en in 1857 slechts.......	〃	1,000.—
		f	482,963.18

Eene vergelijking van het dienstjaar 1850 met dat van 1858, geeft de volgende uitkomsten:

De begrooting voor 1850 bedroeg *f* 37,424,608.83, verminderd met: de renten van schatkistbiljetten *f* 571,998, de amortisatie van schuld *f* 1,300,000 en de aflossing van leeningen voor wegen *f* 22,000....	*f* 35,530,610.83
De begrooting voor 1858 bedraagt *f* 34,107,619.94, te verminderen met: *f* 416,500 renten van schatkistbiljetten, *f* 926,362.50 amortisatie van schuld en *f* 7.000 aflossing voor wegen..........................	〃 32,757,757.44
Alzoo minder......	*f* 2,772,853.39

Deze mindere som van *f* 2,772,853.39 is als volgt verkregen:

Door inkoop van:

NOMINAAL KAPITAAL.		BESPAARDE RENTE.
f 59,542,500	2½ pCt. Nat. Werk. Schuld........	*f* 1,488,562.50
" 6,838,100	3 " " " "	" 205,143.—
" 3,088,000	3½ " Amortisatie-Syndicaat.......	" 108,080.—
" 11,178,000	4 " Nat. Werk. Schuld........	" 447,120.—
" 10,000	4 " O.-I. leening...............	" 400.—
" 1,119,500	4½ " Leeningen voor wegen.......	" 50,377.50
" 8,000,000	4, 4½ en 5 pCt. Haarlemmerm.-leening.	" 385,000.—
		f 2,684,683.—

Daarenboven is nog aan rente uitgewonnen door:

f 434,700 winst op den overgang van uitgestelde in 2½ pCt. rentegevende schuld.........	*f* 10,867.50
" 24,800 afschrijving van schuld wegens kansbiljetten door 30jarige verjaring getroffen.	" 620.—
" 530.30 batig slot van het kapitaal van 3 pCt. Werk. Schuld.....................	" 15.91
" 300,000 halfjaar rente van 3½ pCt. Amort.-Syndic.	" 5,250.—
Teruggave van borgtogten van ambtenaren........	" 15,800.—
Versterf van lijfrenten.........................	" 65,063.60
Aflossing van leeningen voor wegen.............	" 4,430.—
	f 2,786,730.01
Waarvan echter moeten worden afgetrokken de renten van kapitalen, opgenomen ter verbetering van wegen in het Land van Valkenburg *f* 626.62 en de renten van consignatiën *f* 13,250..................	" 13,876.62
Als boven......*f*	2,772,853.39

De totale som van hetgeen ter zake van inkoop en aflossing van rentegevende nationale schuld (en bovendien voor den inkoop van *f* 4,386,000 2½ pCt. Nat. W. S., uitmakende het fonds ter verzekering van de verzilvering der renteloozе schuld, ingevolge de Wet van 26 April 1852, *St.* N°. 90, tot uitgifte van muntbiljetten) is uitgegeven, bedraagt......... .... *f* 68,102,601.44

En daarenboven ter zake van de navolgende onderwerpen, met welker bedrag het IX^de Hoofdst. A (*Nat. Schuld*) der begrooting van staatsuitgaven is verhoogd, als:

voor het dienstjaar 1851 (Wet van 19 Sept. 1852, *St.* N°. 179): achterstallig aandeel van Nederland in de Russische schuld in Holland...... .... " 1,318,750.—

voor het dienstjaar 1857, krachtens de Wet van 12 Junij 1857 (*St.* N°. 46): aandeel van Nederland in de afkoopsom van den Deenschen Sondtol. .... " 1,863,225.98

Transporteeren...*f* 71,284,577.42

per Transport . . *f* 71,284,577.42

en krachtens de Wet van 13 Aug. 1857 (*St.* N°. 101) voor inkoop van nationale schuld, waarvan de bestemming nader bij de wet zal worden geregeld [1] . . 〃 10,000,000.—

f 81,284,577.42

Deze totale som van *f* 81,284,577.42 is verkregen uit de:

	OPBRENGST DER STAATS-INKOMSTEN EN MIDDELEN.	VOORDEELIGE SLOTEN.	KOOPPRIJZEN DER DOMEINEN.	FONDS TOT ONDERSTAND V. D. HAARLEMMERM.
1850.	*f* 1,321,923.84½	*f* 5,639,755.02	*f* —	—
1851.	〃 1,640,725.92½	〃 4,490,220.69½	〃 3,200,000.00	—
1852.	〃 322,000.00	〃 4,255,610.63½	〃 650,000.	—
1853.	〃 295,000.00	〃 5,622,525.39	〃 1,500,000.00 (1853–1854)	*f* 911,323.16½ (1853–1854)
1854.	〃 4,212,202.52	〃 8,155,000.00		
1855.	〃 1,391,522.30½	〃 13,575,000.00	〃 4,000,000.00	—
1856.	〃 499,864.27½	〃 15,070,000.00	〃 3,634,362.50 (1856–1857)	—
1857.	〃 897,541.14½	〃 —		
	f 10,580,780.01½	*f* 56,808,111.74	*f* 12,984,362.50	*f* 911,323.16½

[1] Deze wet is bereids door de Tweede Kamer aangenomen en strekt tot afschrijving der ingekochte kapitalen als geamortiseerde schuld van de grootboeken; het bedrag daarvan is (*Bijbl.* 1857/8, bijl. bl. 777):

8,250,000	2½ pCt.	Werkel.	Schuld	renten.	*f* 206,250
862,600	3 〃	〃	〃	〃	〃 25,878
4,286,000	4 〃	〃	〃	〃	〃 171,440
					f 403,568

Waarbij gevoegd de besparing van renten, verkregen door den inkoop van Schuld voor de bij het door de Tweede Kamer bereids aangenomen wetsontwerp, tot beschikbaarstelling van eene som van *f* 12,000,000, tot dat einde (zie bl. 205 in de noot) eene rentebesparing van p. m. *f* 1,000,000 zal worden verkregen.

DE NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ.

STAAT DER IN 1857 BEVRACHTE SCHEPEN ENZ.

	PLAATSEN VAN BESTEMMING.	SCHEPEN EN LASTEN.		SCHEPEN.	GEMETEN LASTEN.
Van Java naar................	Amsterdam.	82	24,572		
〃 〃 〃	Rotterdam.	47	15,832		
〃 〃 〃	Dordrecht.	8	2,777		
〃 〃 〃	Middelburg.	10	3,011		
〃 〃 〃	Schiedam.	10	3,598		
		157	49,790		
Aan deze bevrachtingen zijn ontvallen door het verbreken der chartepartij..................	....	6	1,761		
				151	48,029
Van Padang naar.............	Amsterdam.	1	203		
〃 〃 〃	Rotterdam.	1	205		
				2	408
〃 Macassar 〃	Amsterdam.			2	343
〃 Ceylon 〃	id.	2	749		
〃 〃 〃	Rotterdam.	1	312		
				3	1,061
〃 Bombay 〃	Amsterdam.	2	737		
〃 〃 〃	Rotterdam.	2	718		
				4	1,455
Aanvoer van Noord-Amerika naar	Amsterdam.	〃	2,380		
〃 〃 〃 〃	Rotterdam.	〃	1,266		
				〃	3,646
〃 〃 Buenos-Ayres 〃	id.			〃	193
〃 〃 St.-Domingo 〃	Amsterdam.			〃	63
〃 〃 Mauritius 〃	id.			〃	222
〃 〃 de K. de G. Hoop 〃	id.	〃	150		
〃 〃 〃 〃	Rotterdam.	〃	96		
				〃	246
〃 〃 Australië via Londen en Liverpool 〃	Amsterdam.	〃	20		
	Rotterdam.	〃	21		
				〃	41
〃 〃 Rio de Janeiro 〃	Amsterdam.	2	510		
〃 〃 〃 〃	Rotterdam.	2	329		
				4	839
Door de Factorij te Batavia bevracht naar................	Amsterdam.	9	2,645		
〃	Rotterdam.	19	6,148		
				28	8,793
Door dezelfde ingehuurde scheepsruimte naar...........	Amsterdam.	〃	1,488		
〃 〃	Rotterdam.	〃	1.271		
				〃	2,759
Totaal in 1857 bevrachte schepen en scheepsruimte..........				194	68,098

STAAT VAN DE IN HET JAAR 1857 IN NEDERLAND AANGE-
SIGNATIE VAN DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ.

KOFFIJ.					SUIKER.		
JAVA EN SUMATRA.	CEYLON.	BRAZIEL.	MOCCA.	TOTAAL.	JAVA.	MAURITIUS.	TOTAAL.
balen en vaten.		*balen.*	*balen.*	*balen en vaten.*	*kanassers en kranjangs.*	*zakken.*	*kanassers, kranjangs en zakken.*
879,076 242 v.	3,810 2,686 v.	23,500	101	906,490 2,928 v.	262,371	7,377	262,371 7,377 z.

THEE.	SPECERIJEN.						OLIEN.				
JAVA.	NOTEN.	FOELIE.	NAGELEN.	NAGELSTEELEN.	KANEEL	PEPER.	(COCOS-).	KALKZEEP. (VERDIKTE COCOS-)	TALK.	KAJOEPOETIE.	KANEEL.
kisten en kistjes.	*vaten.*	*vaten.*	*vaten.*	*balen en pakk.*	*fard.*	*balen.*	*vaten.*	*vaten.*	*vaten.*	*fless.*	*kis*
24,706	1,325	519	7,435	39	910	6,944	534	1	24	14 kist. 350	[illegible]

DIVERSI							
HUIDEN.	HOORNEN.		BINDROTTING.	HARST.	HOUT.		
stuks.	Koe-en Buffel. — *stuks.*	Rhenoceros. — *stuks.*	*bossen.*	*vaten.*	Mahonij. — *stukken.*	Pok. — *stukken.*	Duigen. — *stuks.*
6,953	22,568	15	393,127	619	369	1,603	6,00

VOERDE KOLONIALE PRODUCTEN, VOOR REKENING OF AAN DE CON-

TIN.	TABAK.	KATOEN.				VERFWAREN.		
BANCA.	JAVA.	AMERIKA.	CEYLON.	BOMBAY.	TOTAAL.	INDIGO. (JAVA-)	COCHENILLE. (JAVA).	SAPANHOUT.
blokken.	*vaten.*	*balen.*	*balen.*	*balen.*	*balen.*	*kisten en kistjes.*	*kisten.*	*stukken.*
190,100	2,216	22,873	850	6,613	30,336	6,715	878	5,860

WIJNEN.		DROOGERIJEN.					
XERES.	PORT.	NOTENZEEP.	GOM DAMAR.	KATJANG TANAH (AARDNOTEN).	CASSIA.	GOM-ELASTIEK.	WIJNSTEEN.
okshoofden.	*okshoofden.*	*kisten.*	*kisten.*	*pakken.*	*kisten.*	*div. colli.*	*vaten.*
80	47	22	438	249	302	93	14

ARTIKELEN.

ZADEN.		KOFFO-HENNIP.	SCHILDPAD.	PARELMOER-SCHULPEN.	SAGO.	RIJST.	JAPANSCHE WAS.	MAÏS.	COIR YARN (COCOS-GAREN).
Raap. — *balen.*	Lijn. — *balen.*	*pakken*	*kisten.*	*paren.*	*balen.*	*balen en vaten.*	*vaten.*	*kisten.*	*bundels en kluwen.*
4,570	3,100	59	34	50,333 1 kist.	230	4,725 403 v.	520	60	724 4,552 kl

JAAR.	KOFFIJ.		SUIKER.		INDIGO.		COCHENILLE.	
	BALEN EN VATEN.	MIDDENPRIJS PER ½ NED. ℔.	KRANJANGS, ZAKKEN EN MATTEN.	MIDDENPRIJS PER 100 NED. ℔.	KISTEN EN KISTJES.	MIDDENPRIJS PER ½ NED. ℔.	KISTEN.	MIDDENPRIJS PER ½ NED. ℔.
1857	807,910	$36^{4}/_{10}$ c. $36^{51}/_{100}$ " $30^{8}/_{10}$ " $41^{23}/_{100}$ " $40^{16}/_{100}$ "	296,100	ƒ 51.56 " 56.16 " 52.84 " 46.75 " 46.36 " 37.20	5,897	ƒ 5.18 " $4.50^{1}/_{4}$ " $5.72^{5}/_{6}$ " 5.90	962	ƒ $2.38^{1}/_{2}$ " $2.27^{1}/_{2}$ " 2.35 " 2.71

STAAT, AANTOONENDE DE BRUTO-OPBRENGST DER DOOR DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ IN 1857 VERKOCHTE PRODUCTEN.

JAAR.	KOFFIJ.	SUIKER.	INDIGO EN COCHENILLE.	TIN.	SPECERIJEN.	TABAK, THEE, KATOEN EN DIVERSE ARTIKELEN.	TOTAAL.
1857	ƒ 37,023,974.44	ƒ 30,110,310.04	ƒ 3,455,325.53	ƒ 9,574,621.37	ƒ 1,226,201.12	ƒ 8,211,177.18	ƒ 89,601,609.68

BETAALDE VRACHTEN VOOR RETOURREIZEN IN 1857.

ƒ 8,819,310.60.

HANDEL EN SCHEEPVAART IN NEDERLAND,

IN 1856.

(Vergelijk over de jaren 1846—1855 dit *Jaarboekje* 1850, bl. 240 vv.; 1851, bl. 247 vv.; 1852, bl. 222 vv.; 1853, bl. 338 vv.; 1854, bl. 273 vv.; 1855, bl. 260 vv.; 1856, bl. 241 vv.; 1857, bl. 264[9] vv.).

Onze bekwame voorganger in de bewerking dezer Statistiek heeft ons de taak, die wij dit jaar voor het eerst aanvaarden, ligt gemaakt. Immers niet alleen heeft hij ons een' gemakkelijk te volgen leiddraad voor de behandeling dezer stoffe gegeven, dien wij reeds daarom gereedelijk aannemen, omdat wij er geene verbetering in zouden weten te brengen, maar daarenboven heeft hij ons door zijn uitvoerig en zoo juist beredeneerd vergelijkend Overzigt der Statistiek van het tienjarig tijdvak 1846—1855, voor dit jaar alleen opgedragen om de eenvoudige cijfers op te geven, en hier en daar met enkele ophelderingen toe te lichten. Toch aanvaarden wij die taak met leedwezen, overtuigd zijnde van in de vervulling daarvan verre achter hem te moeten blijven, terwijl toch een zoo moeijelijk en veelomvattend werk eene degelijke bearbeiding even waardig is als ze die vereischt. Maar er is ook nog eene andere reden die de bearbeiding moeijelijk maakt. In plaats dat men in 1858 de statistiek van het afgeloopen jaar bewerken kan, maakt de voortdurend zoo late uitgave van de Regerings-Statistiek dit onmogelijk, zoodat men bij de bewerking gedurig een jaar uit zijne gedachten als uitwisschen moet, hoewel de indrukken daarvan natuurlijk nog geheel versch zijn. Van waar toch die vertraagde uitgave, die zoo schadelijk is zoowel voor den verkoop, als het nut van dit werk? Uitmuntend en steeds verbeterd als de bewerking moet geroemd worden, is toch die late verschijning een nadeel, van oneindig meer gewigt dan men oppervlakkig zou denken. Moge aan die billijke en alom geuite klagt toch eindelijk eens gehoor gegeven worden en de Regerings-Statistiek ten minste in de *eerste helft* van het volgend jaar van 't geen behandeld wordt, verschijnen. Dubbel zal het nut, dubbel zal dan gewis ook de verkoop zijn. Een weinig meer ijver, een weinig meer spoed, en de zaak is gemakkelijk verkregen.

I.

A. HANDEL IN 1856.

De totaalcijfers bedroegen voor den:

Algemeenen invoer . . .	*f* 411,741,153,	meer dan in 1855	*f* 69,087,090.
Algemeenen uitvoer. . .	" 338,248,371,	" " " "	" 24,195,293.
Invoer tot verbruik. . .	" 294,142,187,	" " " "	" 44,312,315.
Uitv. u. h. vrije verkeer.	" 225,808,047,	" " " "	" 8,527,562.
Doorvoer.	" 112,440,324,	" " " "	" 15,667,731.

Die cijfers mogen wij meer dan voldoende noemen in vergelijking met het jaar 1855, maar men moet daarbij wèl in het oog houden, dat toen de oorlog nog den geheelen handel met Rusland als onmogelijk maakte en dat nu de vrede gesloten was. Vandaar dan ook dat in 1855 de waarde van het in- en uitvoerverkeer met de Russische havens in de Oost- en Witte Zee maar *f* 164,724 bedroeg en in 1856 *f* 26,907,990, terwijl de doorvoer daarheen *f* 6,304,371 beliep tegen nihil in het vorige jaar. Daarenboven was de invoer van Goud en Zilver ruim *f* 6 millioen meer. Wat den eigenlijken normalen handel aangaat, zoo zien wij daarin allereerst eene vermeerdering door den grooteren invoer van koloniale producten. Voor zoo verre die vermeerdering een gevolg is van grootere opbrengst van Java, heeft Nederland daarvan oneindig minder eer dan wel voordeel, want als in den slaap wordt ons dat meerdere gegund. Maar wèl is die vermeerdering een bewijs van grooter ondernemingsgeest en meer kracht in den handel, wanneer het cijfer van verkeer met andere landen, zoo wat in- als uit- en doorvoer betreft, grooter is. Gaan wij die vermeerdering van invoer eens na, zoo als de Regerings-Statistiek die opgeeft. In 1856 werd meer dan in het vorige jaar ingevoerd van koloniale producten:

f 3 millioen aan koffij,
" 11 " " rijst,
" 1¾ " " ruwe katoen,
" 5 " " " suiker,
" 2 " " tabak,
" 2 " " thee,

welke cijfers echter veel hooger zouden zijn, wanneer de werkelijke en niet de officiëele waarde van 1846 aangewezen ware. Maar daarentegen staat hier ook veel onder invoer, wat eigenlijk onder doorvoer behoort, nu de vrijdom of het lage cijfer der regten de wijze van aangifte voor verschillende artikelen onverschillig heeft gemaakt, zoodat men natuurlijk die voor invoer kiest. Dat ziet men minder uit den vermeerderden invoer in 1856 dan in 1855 van de volgende artikelen, die, behalve bruinsteen en ijzer, allen belast zijn bij den invoer. Die vermeerdering bedraagt voor:

Bruinsteen.................... ƒ 2 millioen.
Drogerijen.................... " 2 "
Garen, hennep, vlas en werk.. " 1 "
 d^o. wollen................ " 1 "
Meel.......................... " 2 "
Scheepsbouw- en timmerhout.. " 1 "
Ruw ijzer..................... " 2½ "
IJzerwerk..................... " 1 "
Kramerijen.................... " 1 "
Manufacturen.................. " 6 "
Zaad.......................... " 2 "

Is de vermeerdering van den invoer der zes hierboven genoemde hoofdartikelen toe te schrijven aan 't geen onze eigene O. I. Bezittingen meer hebben opgebragt, dan wel is ze het gevolg van grooter aanvoeren door den particulieren handel uit vreemde havens, 't geen dus van grooter ondernemingsgeest getuigen zou? Wij kunnen dit spoedig zien.

In 1856 was de invoer (in millioentallen) tegen 1855 van:

	KOFFIJ.	RIJST.	KATOEN.	SUIKER.	TABAK.	THEE.
Java..........	meer ƒ 1½	meer ƒ 6	—	meer ƒ 7	meer ƒ ¼	meer ƒ 2¼.
Gr.-Brittanje..	minder " 1	—	meer ƒ ½	" " 1	" " ¾	minder " 1
Eng.-Indië....	meer " ½	" " 5	—	—	—	—
V.S. N.-Amerika......	—	—	" " 1	—	" " 1	—
Cuba...............	—	—	—	minder " 1½	—	—
Brazilië.......	minder " ½	—	—	" " 1¾	—	—
China..............	—	—	—	—	—	meer " 1.

Voor de hoofdartikelen koffij, suiker, rijst en tabak, hebben wij dus dien vermeerderden invoer aan Java te danken, en wel meer aan grooter aanvoer van de N. H. M. dan van particulieren. Trouwens, de koopman kan moeijelijk op Java concurreren tegen de overmagt van de N. H. M., en het veld der particuliere bedrijvigheid moet daar wel klein blijven, zoolang de Regering bijna geene producten in Indië zelf verkoopt. Die bescherming van het Moederland is voor het Nederlandsche volk in zijn geheel genomen een niet gering verlies.

De vermeerdering van invoer der overige artikelen is niet zoo groot, maar ze verdient nog wel eene afzonderlijke beschouwing. Bruinsteen is meer doorgevoerd van den Rijn naar Engeland, maar wegens vrijdom van regten als invoer aangegeven. De ƒ 2 millioen vermeerdering van drogerijen vinden wij niet accoord. Groot-Brittanje en België leverden ons meer hennep en wollen garen, 't geen een verblijdend teeken zou zijn van grootere behoefte voor onze fabrieken, (hoezeer dan ook weer te sterker het gebrek aan spinnerijen zou uitkomen), maar ongelukkig is de uitvoer van wollen garen ook ƒ 1½ millioen meer dan in 1855. De ƒ 2 millioen meer invoer van meel is een verblijdend gevolg van de verlaging van het inkomend regt en de afschaffing der gemaalbelasting. Het Tolverbond alleen heeft ons dat geheele bedrag meer dan in het vorige jaar toege-

zonden, terwijl de toevoer van N.-Amerika op dezelfde hoogte is gebleven, even als de geheele uitvoer. Daarenboven werd van tarwe voor *f* 1 millioen meer en van rogge en garst voor *f* 1 millioen minder ingevoerd, terwijl ook de uitvoer van tarwe *f* 1 millioen, en die van de beide andere artikelen *f* 2 millioen minder bedroeg; een goed bewijs voor betere volksvoeding wat de tarwe, maar een teeken van bloei der jeneverstokerijen wat de laatste aangaat. Het Tolverbond zond ons meer hout en Groot-Brittanje meer ijzer. De grooter invoer van kramerijen was meer doorvoer van Duitschland naar Engeland. België, het Tolverbond en Groot-Brittanje zonden ons meer manufacturen van allerlei aard, de beide eerste landen vooral ook van zeildoek, 't geen tegen onze fabrieken getuigt. De *f* 2 millioen meer invoer van zaad zijn gelijkelijk verdeeld tusschen kool- en lijnzaad.

Sterk sprekende feiten van nieuwe handelsbronnen of van nieuwe vindingen op het handelsgebied, toont deze staat van invoer niet aan. 't Is weêr meest Java van waar de grootste vermeerdering komt, en overigens is het eene bedaarde toeneming, eigenlijk veel te onbeduidend in vergelijking met de kolossaal grootere cijfers die verscheidene andere landen, vooral Engeland jaarlijks kunnen aanwijzen. In vergelijking met andere landen, is de toeneming van onzen handel bepaald klein.

De algemeene uitvoer biedt evenmin veel belangrijks aan. De *f* 24 millioen vermeerdering in 1856 tegen 1855, zijn zoo wat gelijkelijk verdeeld onder de verschillende artikelen. Onze landbouw- en nijverheidsproducten zijn iets meer uitgevoerd: van boter 700,000 kilo, kaas 1½ milioen kilo, vlas 800,000 kilo, gedistilleerd 27,371 vaten, meekrap 1 millioen kilo, garancine *f* 800,000; maar daarentegen zijn er minder uitgevoerd 11,702 ossen, enz., 7,632 kalveren, enz., 7,130 varkens en 25,749 schapen, terwijl er 5,935 lammeren meer uitgevoerd werden. Van geraffineerde suiker was de uitvoer 6 millioen kilo minder, 't geen voor hetzelfde bedrag met goud en zilver het geval was. Een grooter uitvoer van droogerijen, van garens nog al belangrijk, ruim *f* 4 millioen, van huiden *f* 1 millioen, ijzer *f* 2 millioen, katoen *f* 1½ millioen, manufacturen *f* 2¾ millioen, olie *f* 1 millioen, ruwe suiker *f* 2 millioen, tabak *f* 3 millioen, tin *f* 2½ millioen, terwijl de uitvoer minder was van indigo *f* 2 millioen, specerijen *f* ½ millioen, ziedaar wat de globale cijfers aangaat. Ook hier niets sprekends, vooral geene bepaald grooter uitvoeren bijv. naar Java van manufacturen onzer eigene nijverheid, maar alles als bij den invoer, schoon op nog kleiner schaal, eene langzame vermeerdering, die al te geleidelijk mag genoemd worden.

Van den doorvoer is 't moeijelijk eene juiste opgave te doen, door de reeds meermalen genoemde verlaging der invoerregten van vele artikelen, zoodat die onder invoer en uitvoer, in plaats van onder doorvoer voorkomen. De circa *f* 16 millioen vermeerdering, die deze rubriek voor 1856 aantoont, zijn ligtelijk na te gaan. Er is meer doorgevoerd: naar Groot-Brittanje voor *f* 3 millioen, naar de Ver.

Staten *f* 1 millioen, naar Rusland, nu de vrede gesloten was, *f* 6 millioen, naar het Tolverbond *f* 4 millioen, en circa *f* 2 millioen naar Java. Maar zoo de vergelijking met 1855 gunstig wordt genoemd, het totaal cijfer bleef toch nog *f* 3 à *f* 6 millioen onder dat der jaren 1852, 1853 en 1854, zoodat daaruit ten duidelijkste blijkt, dat de doorvoer over ons Land eer af- dan toeneemt. Dat is trouwens natuurlijk. Immers Nederland schijnt maar niet te willen begrijpen, dat de waterweg naar Duitschland niet meer voldoende is, welke vrijdommen van tollen enz. men daaraan ook moge toekennen, en dat de spoorwegen voor de uitbreiding van handel en scheepvaart eene ware levensbehoefte zijn. Engeland zendt zijne goederen naar Zwitserland al over Frankrijk, en hoe meer wij ons hardnekkig vastklemmen aan de oude leer, dat de waterweg de beste is, en geene moeite doen om, niet enkele spoorweglijnen, maar een geheel spoorwegnet over ons Land te leggen, hoe meer wij onzen doorvoerhandel zullen zien afnemen, en dien aan onze naburen in de hand spelen. Het onschatbare voordeel van dien handel, vooral voor onze scheepvaart, schijnt maar ten onzent niet te kunnen worden ingezien.

Het tabellarisch overzigt van den handel met de verschillende Staten en Landen volge nu:

	ALGEMEENE INVOER.		ALGEMEENE UITVOER.	
	(IN DUIZENDTALLEN VAN GULDENS.)			
	1855.	1856.	1855.	1856.
1. *Groot-Brittanje.........*	96,337	105,969	69,050	74,913
2. *Noord-, Oost- en Midden-Europa.*				
Tolverbond...........	66,195	79,719	118,793	129,061
Hannov. en Oldenburg.	4,870	4,473	7,681	6,342
Hamburg.............	5,993	4,258	7,469	6,988
Bremen..............	1,197	1,016	844	963
Lubeck	47	22	35	30
Mecklenburg..........	461	91	104	76
Denemarken..........	7,814	2,424	1,860	1,349
Zweden..............	4,539	1,756	688	1,163
Noorwegen...........	6,154	5,744	1,090	1,015
Rusland O. en W. Zee..	163	15,887	2	11,021
	97,433	115,390	138,566	158,008
3. *Westelijk Europa.*				
België................	25,463	31,674	44,128	33,191
Frankrijk.............	14,508	17,682	11,844	12,377
Spanje................	1,257	710	1,248	1,459
Portugal..............	521	580	434	382
	41,749	50,646	57,654	47,409
4. *Middellandsche en Zwarte-Zee.*				
Rusland Zw.-Zee......	96	242	—	45
Turkije en Levant.....	1,019	1,713	4,240	3,581
Oostenrijk............	1,382	942	3,617	4,576
Italië................	2,702	2,652	8,869	9,087
	5,199	5,549	16,726	17,289
5. *Amerika.*				
V. S. N.-Amerika.....	7,581	10,688	6,437	8,293
Suriname............	4,270	4,357	1,306	1,288
Curaçao..............	275	273	391	434
Diverse Staten.........	817	736	627	1,252
Cuba................	3,443	1,914	156	241
Brazilië..............	4,879	3,084	68	88
	21,265	21,052	8,985	11,596
6. *Azië, Afrika en Australië.*				
Java c. a.............	66,811	91,444	21,984	27,832
China................	2,173	3,359	125	435
Kust van Guinea......	625	999	666	416
Kaap de Goede Hoop, Kan. Eil., Engelsche O. I. Bezittingen....	10,701	16,359	242	280
Philipp. Eilanden.....	343	820	—	—
Australië............	—	—	154	71
	80,653	112,981	23,171	29,034

De *f* 69 millioen grooter algemeenen invoer in 1856 dan in 1855, en de *f* 24 millioen grooter invoer, te zamen *f* 93 millioen, vinden wij als in één oogopslag. Groot-Brittanje deelt in die vermeerdering voor *f* 14 millioen, het Tolverbond voor *f* 24 millioen, Rusland voor *f* 26 millioen, Frankrijk voor *f* 4 millioen, N.-Amerika voor *f* 5 millioen, Java voor *f* 31 millioen, de Kaap, de Engelsche O. I. Bezittingen voor *f* 6 millioen. Daarentegen verminderde het verkeer, behalve met andere landen voor kleiner cijfers, met Denemarken voor *f* 6 millioen, met Zweden voor *f* 3 millioen en met België voor *f* 5 millioen. Intusschen zou dit verschil nog meer in ons voordeel blijken te zijn, wanneer wij de werkelijke in plaats van de officiële waarde kenden, daar de artikelen, die wij van de landen trekken waar vermeerdering is, meer in prijs gestegen zijn, dan die van de landen, die vermindering aantoonen.

Zoo gaarne zouden wij dezen staat artikelsgewijze ontleden, om daaruit te kunnen aantoonen, in welke artikelen wij kracht bezitten, en in welke wij nog zwak zijn. Maar twee hoofdvereischten voor zulk een arbeid, tijd en ruimte, vooral echter tijd, ontbreken ons daarvoor. Slaan wij echter een blik op ieder dezer zes groepen afzonderlijk, hoe vlugtig dan ook.

1°. Ons verkeer met Engeland gaat gestadig vooruit. Sedert de vrije handel in dat Rijk burger, ja meester is geworden, is het een voortdurende ruil met alle mogelijke artikelen die wij te zamen drijven. Wij voeden den Engelschen werkman met de producten van onzen bodem, en hij geeft ons daarvoor de vruchten van zijne nijverheid. Onze invoer van Engeland is grooter dan van Java zelfs, ja onze uitvoeren naar Groot-Brittanje zijn bijna het drie dubbele van die naar onze O. I. Bezittingen. Is krachtiger bewijs voor het gezegende van een vrij verkeer wel mogelijk?

2°. De tweede groep moest wel eene vermeerdering aantoonen, nu wij weer geheel vrij waren in ons verkeer met Rusland, en wij van daar weêr granen, zaden, hennep, talk enz. haalden, en er indigo, katoen, suiker enz. heen zonden. Evenzoo wordt het cijfer van verkeer met het Tolverbond jaarlijks toenemend, omdat wij als de brug daarvan zijn naar zee. Denemarken en Zweden wijzen kleiner cijfers aan door een kleiner aanvoer van granen. Het herstel van den vrede maakt de vergelijking van deze groep met het vorige jaar eigenlijk van weinig waarde.

3°. België is weêr onze brug naar Frankrijk, zoodat men niet kan onderscheiden wat in- of doorvoer is. De grooter invoer van Frankrijk bestaat bijna alleen aan goud; het eigenlijke verkeer met beide landen blijft zoo wat op dezelfde hoogte, daar hunne beschermende tarieven veel afsluiten, wat zich zoo ligt tot weêrzijdsch voordeel over en weêr een weg zou weten te banen. Mogt de tegenwoordige Keizer maar eens door eene volledige tariefshervorming het bewijs leveren, dat hij ook het materiëel welzijn van Frankrijk wenscht te verhoogen. Met Spanje blijft

de handel zoo onbeduidend, dat men dien naauwelijks noemen kan. Maar als de invoer van onze hoofd-uitvoerartikelen aldaar belast is met 30 à 45 pCt. voor kaas, 100 pCt. voor geraffineerde suiker, 125 pCt. voor jenever, 50 pCt. voor koffij, 60 pCt. voor thee en arak, 25 à 30 pCt. voor raap- en lijnolie, dan waarlijk bevreemdt dat lage cijfer van verkeer niemand voorzeker. Ook met Portugal blijft het verkeer niet noemenswaard. En toch, hoe massaal kon het verkeer met deze landen zijn, wanneer er maar gezonder begrippen van handelswetgeving doordrongen.

4°. Ook de vierde groep levert eigenlijk alleen treurige verschijnselen op. Immers de hoofdzaak van onzen uitvoer, die dan nog het belangrijkste is, bestaat in geraffineerde suiker; een artikel, dat alleen door Neêrlands beschermende wetgeving daarheen zijn weg vindt. Waarom niet de suiker evenzeer vrij gelaten als de koffij, liever nog dan dat de geheele natie voor enkele fabrikanten en kooplui groote opofferingen moet doen? Immers op de bestaande wijze verliest de natie weêr aan den hoogeren verbruiksprijs, wat zij wint aan den hoogeren verkoopprijs der Java-suiker? Eigenlijke handelsbeweging, zoo als alleen de onbeschermde mag genoemd worden, zien wij in deze groep niet. En hoe ruim een veld zouden ook deze landen voor den handel aanbieden, als er gewoekerd werd met de groote gaven, van de Natuur om niet ontvangen? Het cijfer van verkeer met Oostenrijk is natuurlijk alleen met de zuidelijke havens, daar het meeste voor Oostenrijk over Duitschland gaat.

5°. Ook de vijfde groep maakt dadelijk een pijnlijken indruk. Immers onveranderd is alweêr het verkeer met Suriname en Curaçao, en dat wel op een ongeloofelijk laag cijfer. Suriname moet zwaar boeten voor het absenteestelsel. En dan zijn er duizenden in Nederland, die klagen dat zij geen bestaan kunnen vinden! Vreemd contrast, zoo niet onteerend voor een volk, immers zoo prat op zijne geschiktheid om te koloniseren? Brazilië zond ons wat meer, Cuba wat minder suiker, of liever, onze raffinadeurs kochten meer zeilende ladingen van de eene dan van de andere soort van Engeland, want daarin bestaan de invoeren voornamelijk. Met die landen kunnen wij evenwel nooit zulk een grooten handel verkrijgen als Duitschland bijv., eer ook onze handelaars zich daar ter plaatse vestigen. Zoo ergens wenschelijk, daar is het letterlijk een onmisbaar vereischte, zoowel voor den inkoop als den verkoop zijner goederen, zijn eigen huis te hebben. Elke poging om op andere wijze dien handel te drijven, zal met verlies eindigen. De vermeerdering van ons verkeer met de Ver. Staten spruit eenvoudig voort uit een groot millioen guldens meer invoer van katoen en tabak en ongeveer f 2 millioen meer uitvoer van tin. Overigens is die handel ook zoo wat bedaard vooruitgaande. Wij hebben tot

verlevendiging daarvan noodig een geregeld stoombootverkeer, maar — dat middel zelf zou verlies geven, wanneer wij niet meer uitvoerhandel hadden, waartoe allereerst een volledig spoorwegnet noodig is. De N. H. M. doet een goed werk door hare pogingen om hier te lande eene katoenmarkt te vestigen, en de handelaars in tabak laten zich ten onzent, wat hunne inkoopen in Amerika betreft, lang niet onbetuigd. Het verwijt, hun daarover gedaan, is onregtvaardig. Zoo lang wij geen spoorwegnet hebben, is alle uitbreiding van onzen uitvoerhandel niet alleen onmogelijk, maar die handel moet zelfs in verhouding met andere landen afnemen, omdat wij minder goederen in doorvoer krijgen. Daarenboven ontbreekt ons alles wat wij noodig hebben om het vervoer van landverhuizers aan ons te trekken, tot eene goede wet toe zelfs, en eer dus de Regering in die behoefte voorzien heeft, wijte men den handel het weinig verkeer met N.-Amerika niet, zoo als maar al te veel geschiedt door hen, die in den handel zelven vreemdelingen zijn.

6°. Deze groep is de gewigtigste voor ons, omdat ze Java insluit. China, of liever Engelsche huizen zonden ons van China voor *f* 1 millioen meer aan thee ten verkoop, maar overigens blijft de handel van ons met dat land van weinig beteekenis. Een uitvoer van ruim *f* 4 ton naar zulk een Rijk is niet noemenswaard. Engeland heeft dien handel geheel ingenomen, en kan dien oneindig beter drijven dan wij. Mededinging van onze zijde ware dwaasheid. Van de Eng. O. I. Bezittingen ontvingen wij ruim *f* 4 millioen meer aan rijst, en daarenboven meer katoen. De toenemende handel in dit artikel, door particuliere huizen het eerst ondernomen, en door de N. H. M. krachtig ondersteund, is een zeer verblijdend verschijnsel van meer ondernemingsgeest, en belooft rijke vruchten voor handel en scheepvaart beide. De invoer van de Kust van Guinea is met *f* 3½ ton toegenomen, en de uitvoer daar heen met *f* 2½ ton verminderd. De vermeerdering van het verkeer met dat land, waar wij in scherpe concurrentie met de Engelschen zijn, getuigt wat speciale kennis al vermag. Maar nu Java, dat ons voor *f* 24 millioen meer zond, en voor *f* 6 millioen meer van ons trok. Die vermeerdering van invoer, wij zagen het hierboven, bestond voor ruim *f* 21 millioen in meer koffij, suiker, rijst, thee en tabak, en de grooter uitvoer in *f* 3 millioen meer gemunt geld, en verder van de meest verschillende artikelen, waarin de fabrieken stoomwerktuigen voor maar *f* 1½ ton deelen, dat wel aanzienlijker wezen mogt. De uitvoer naar Java van particulieren, is gewoonlijk viermaal grooter dan die van de Regering, maar de invoer van Java geschiedt daarentegen voor ⅝ door het Gouvernement, en voor ⅜ door particulieren. Wanneer dus de vermeerdering van den uitvoer percentsgewijze grooter is dan van den invoer, zoo is dit het bewijs van meer ondernemingsgeest bij

den particulieren handel. Evenwel zou men onregt doen den Nederlandschen handel over geene groote toeneming hard te vallen, zoolang de overwegende invloed der N. H. M. zich daar zoo sterk doet gevoelen, vooral ook wat den invoer op Java van witte katoenen betreft. Wel echter mogt men grooter uitvoer van Nederland wenschen van geweven goederen, maar daarop is voldoende gewezen in het werk van den Heer H. MULLER SZN. Eigenlijke ontwikkeling van den O. I. handel, zoo als men die met grond van het bezit van zulk eene rijke kolonie verwachten kan, wij zeggen het onzen voorganger na, men zoekt die te vergeefs in onze statistieken, maar men zal die vruchteloos blijven zoeken, zoolang Java niet vrij is en meer in het belang van moederland en kolonie beide, bestuurd wordt.

Wij hebben hiermede alles nagegaan wat den handel betreft. Vlugtig voorzeker, maar toch voldoende om daaruit de slotsom te trekken, dat Nederland, ja, eene vermeerdering in zijn handelsverkeer kan aantoonen, maar niet op zoo grootsche schaal als waarop Engeland, Duitschland en Amerika kunnen roemen. Er is in den eigenlijken groothandel ten onzent veel te weinig kapitaal voor die groote vermeerdering. Het handeldrijven der Regering, altijd een groot kwaad in een land, heeft te veel kapitaal in eene eenzijdige bebeschermde rigting gelokt. Op onze handelsbeurzen is de overgroote meerderheid loondienaar; ieder bijna leeft van den ander, niet door eigen onderneming, met eigen kapitaal gedreven. 't Is de commissionair die de Regeringsproducten koopt en verzendt, de assuradeur die met de penningen der aandeelhouders in zijne Maatschappij die goederen verzekert, de reeder die ze overvoert met schepen gebouwd van het geld van verschillende deelhebbers, de makelaar eindelijk wiens bestaan bijna geheel van anderen afhangt. Eer die toestand verandert, en het aantal echte handelshuizen, die voor eigene rekening goederen in- en uitvoeren, toeneemt, eer een spoorwegnet ons Land bedekt, en Java eene vrije markt voor ons zijn zal, is eene ware aanzienlijke uitbreiding van onzen handel niet te verwachten. Elke vermeerdering der statistieke cijfers als een bepaald gunstig teeken voor onzen handel uit te bazuinen, zonder daarbij de vermeerdering, die naburige volken aanwijzen, in aanmerking te nemen, zou zijn een misbruik van "l'art de grouper les chiffres." En hoe men de getallen ook mogt schikken, de waarheid zou toch tusschen de regels doorschemeren.

II.

SCHEEPVAART IN 1856.

Meer stof tot blijdschap geeft het overzigt van de Nederlandsche scheepvaart, dan dat van den handel. Sedert de opheffing der Engelsche navigatie-acte is er oneindig meer lust en leven en beweging

in onze koopvaardijvloot gekomen, dan men algemeen scheen te verwachten, te oordeelen naar den angst die velen bekroop, hoe Engeland ons door dien maatregel geheel van de zee zou verdrijven, vooral toen wij dien door de afschaffing der belemmeringen, die nog in onze wetgeving overgebleven waren, beantwoordden. Gaan wij eenvoudig de cijfers na.

INKLARING.

	GELADEN.		IN BALLAST.		TOTAAL.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
1855...	7,788	1,303,450	469	81,093	8,257	1,384,543
1856...	7,977	1,409,687	537	69,432	8,514	1,479,119

UITKLARING.

1855...	4,242	810,126	4,203	633,544	8,445	1,443,670
1856...	4,806	952,125	3,409	613,143	8,215	1,565,268

Wij zien hier weder eene voortgaande vermeerdering. Ingeklaard meer schepen en meer tonnenmaat geladen, minder tonnenmaat in ballast; uitgeklaard minder schepen maar meer tonnenmaat door grooter schepen geladen, en minder in ballast zoowel in scheeps- als maataantal. De lange tusschenreizen, die onze groote schepen vooral in vrachtvaart doen, verklaart het gedurig grooter cijfer der uit- dan der inklaringen.

In 1856 was de verhouding der vlaggen de volgende:

	INKLARING.				UITKLARING.			
VLAG.	GELADEN.		BALLAST.		GELADEN.		BALLAST.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Nederlandsche	3,611	611,206	261	18,333	2,524	473,554	1,243	187,637
Engelsche	2,398	491,773	171	43,429	1,417	363,038	980	219,410
N.-Amerikaansche	49	30,307	1	981	28	17,665	25	17,966
Fransche	22	1,647	—	—	15	1,057	8	587
Russische	28	8,934	—	—	14	1,811	10	1,409
Zweedsche	55	11,253	2	262	29	4,902	23	4,978
Noordsche	662	148,191	1	75	208	38,678	453	115,426
Deensche	288	26,536	9	692	136	11,764	154	14,525
Pruissische	78	15,393	—	—	34	6,890	44	8,431
Hannoversche	506	24,276	82	3,273	317	14,872	273	12,368
Oldenburgsche	114	6,894	2	60	25	3,395	88	4,028
Mecklenburgsche	98	19,948	—	—	15	3,185	72	15,594
Bremer	22	9,782	1	98	6	2,948	14	6,208
Hamburger	16	3,000	—	—	11	2,299	9	1,860
Spaansche	10	1,336	6	801	14	1,730	3	758
Minder dan 10 schepen	20	4,206	1	1,428	13	4,187	10	1,958
	7,977	1,409,687	537	69,432	4,806	952,125	3,409	613,143

De stoomvaart deelde daarin als volgt:

Nederlandsche	623	157,160	10	2,589	686	163,467	5	1,429
Vreemde	827	273,417	144	43,985	953	310,609	21	7,275
	1,450	430,577	154	46,574	1,589	474,076	26	8,704
	Totaal...1,604 stoomschepen, met 477,151 tonnenmaat.				Totaal...1,615 stoomschepen, met 482,780 tonnenmaat.			

De verhouding van de Nederlandsche vlag tot de vreemde, is dus de volgende, waarlijk zonderling gelijk wat in- en uitklaring betreft.

	INKLARING.		UITKLARING.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Nederlandsche...	45½ pCt.	42½ pCt.	45⅞ pCt.	42¼ pCt.
Vreemde........	54½ 〃	57½ 〃	54⅛ 〃	57¾ 〃

Er zijn dus in 1856 tegen 1855:

INGEKLAARD.

	GELADEN.		BALLAST.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Totaal.....	189 meer	106,237 meer	68 meer	11,661 mind.
Nederlandsch.	77 minder	39,640 〃	43 〃	3,857 meer.

UITGEKLAARD.

Totaal.....	564 meer	141,999 meer	794 minder	20,401 mind.
Nederl.....	281 〃	82,520 〃	534 〃	43,788 〃

Verblijdend noemen wij deze uitkomsten. Immers overal zien wij vermeerdering, en de verhouding der Nederlandsche vlag tot de vreemde mag eene gunstige genoemd worden bij de vrijheid van verkeer, die ieder vreemdeling hier te lande ook op het punt der scheepvaart geniet. Een zoo klein land blijft bijna gelijk met de schepen van de geheele wereld, die op zijne havens even goed kunnen varen, en dat zonder beschermd te zijn, nu immers de verlaagde vrachten der N. H. M. naauw meer eene bescherming kunnen genoemd worden, dan alleen voor zooverre den overvoer der Regeringsproducten van Java bij voorkeur met Nederlandsche bodems aangaat en de differenciële uitvoerregten in Oost-Indië.

Ook de stoomvaart levert verblijdende uitkomsten op. Immers wij zien in vergelijking met 1855:

INGEKLAARD.				UITGEKLAARD.			
GELADEN.		BALLAST.		GELADEN.		BALLAST.	
BOOTEN.	TONNEN.	BOOTEN.	TONNEN.	BOOTEN.	TONNEN.	BOOTEN.	TONNEN.
meer.	meer.	meer.	minder.	meer.	meer.	meer.	meer.
257	80,657	16	10,475	200	70,291	7	2,471

De gedurige in- en uitklaringen der stoombooten doen deze cijfers natuurlijk veel grooter schijnen dan ze werkelijk zijn, wat het getal der booten betreft; want nog maar 30 stoomschepen voeren de Nederlandsche vlag. Hoe klein dit aantal in vergelijking met Engeland vooral zij, toch is ook in die afdeeling onzer scheepvaart vooruitgang; want reeds wordt de handel op Frankrijk alleen met Nederlandsche booten gedreven, en wordt ook het verkeer met het Noorden, Rusland, Zweden enz., door Nederlandsche stoomschepen vergemakkelijkt. In de Middellandsche Zee is nog maar eene en-

kele Nederlandsche boot in de vaart; waarlijk te weinig, wanneer men alleen maar aanneemt, hoe aanzienlijke voordeelen Engeland uit den eersten aanvoer der zuidvruchten van de Ionische eilanden behaalt. En toch zijn wij in dien handel lang niet onbeduidend, maar, helaas! steeds cijnsbaar aan Groot-Brittanje.

Onze vaart op de verschillende oorden der aarde was in 1856 verdeeld als volgt:

	INGEKLAARD.				UITGEKLAARD.			
	GELADEN.		BALLAST.		GELADEN.		BALLAST.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEP.	TONN.	SCHEP.	TONN.	SCHEP.	TONN.
1. *Groot-Brittanje*	3,027	579,786	294	54,778	2,173	493,404	1,469	310,787
2. *De Noord-, Oost- en Witte Zee.*								
Hannover	644	22,357	176	7,406	400	22,261	428	16,593
Oldenburg	73	2,361	5	287	12	692	6	178
Bremen	127	6,391	15	1,156	96	4,904	27	5,595
Hamburg	215	27,774	34	2,063	267	27,425	34	2,867
Denemarken	240	19,309	3	218	134	9,545	24	3,495
Meckleuburg	8	964	"	"	15	881	1	290
Lubeck	2	233	"	"	3	144	"	"
Tolverbond	351	34,819	"	"	168	16,910	17	1,735
Rusland	844	123,815	"	"	235	33,616	148	31,376
Zweden	116	13,770	"	"	48	6,064	7	1,592
Noorwegen	1,226	192,683	"	"	311	49,975	869	152,733
	3,846	444,476	233	11,130	1,659	172,437	1,561	216,454
3. *Westelijk Europa.*								
België	"	"	4	2,132	1	81	"	"
Frankrijk	224	43,112	6	1,392	259	48,723	2	344
Spanje	33	3,261	"	"	48	4,909	"	"
Portugal	50	5,154	"	"	26	2,557	5	1,261
	307	51,527	10	3,524	334	56,200	7	1,605
4. *Middellandsche en Zwarte Zee.*								
Italië	61	9,770	"	"	103	20,182	"	"
Oostenrijk	26	4,640	"	"	57	10,315	"	"
Griekenland c. a.	5	621	"	"	10	1,376	"	"
Turkije, Egypte	42	5,607	"	"	37	6,837	"	"
Rusland	4	882	"	"	2	573	"	"
	138	21,520	"	"	209	39,283	"	"
5. *Amerika.*								
V. S. N.-Amerika	104	50,231	"	"	50	26,514	.11	6,675
Suriname	49	10,799	"	"	43	9,870	"	"
Curaçao	11	1,696	"	"	12	1,727	"	"
W. I. Eilanden	23	5,606	"	"	22	3,900	2	804
Staten van Z.-Amerika, O. Kust.	37	8,019	"	"	19	4,648	1	197
Chili, Peru	7	3,458	"	"	2	876	1	322
	231	79,809	"	"	148	47,535	15	7,998
6. *Azië, Afrika en Australië.*								
Java	316	176,773	"	"	200	122,669	53	33,390
China	7	2,659	"	"	13	4,439	"	"
Eng. O. I. en K. d. G. H.	92	49,017	"	"	21	12,872	16	4,993
Kust van Guinea	8	1,490	"	"	7	1,307	"	"
Kanarische Eilanden	"	"	"	"	1	283	"	"
Philipp. Eilanden	2	1,641	"	"	"	"	"	"
Australië	"	"	"	"	1	670	1	347
Groenland	3	989	"	"	1	343	"	"
Op Avontuur	"	"	"	"	9	683	287	37,559
	428	232,569	"	"	253	143,266	357	76,299

Wanneer wij dezen staat in bijzonderheden nagaan, dan vinden wij het volgende der vermelding waardig, in de verschillende groepen.

1°. Ons verkeer met Groot-Brittanje is weêr aanzienlijk vermeerderd, zoowel wat in- en uitklaring als schepental en tonnenmaat aangaat, trouwens de handelscijfers lieten dit ook verwachten. Nog zeer veel aanzienlijker zal die vermeerdering zijn, wanneer wij door een spoorwegnet weêr de natuurlijke brug van Engeland naar ons uitgebreid achterland worden.

2°. Ten spijt van de heropening der vaart op Rusland, zijn toch de inklaringen in 1856 kleiner geweest dan in 1855, maar de uitklaringen grooter. De kleiner aanvoer van granen lost dit raadsel op.

3°. en 4°. Beide groepen leveren weêr weinig opmerkelijks op. Door het herstel des vredes is er minder graan van de Middellandsche Zee ontvangen, maar eigenlijk blijft het verkeer met al deze protectionistische landen bedroevend gering.

5°. De vaart tusschen de V. S. van N.-Amerika en Nederland neemt iets of wat toe, maar druk kan dat verkeer nooit worden, eer wij een gedeelte van den emigrantenstroom tot ons kunnen trekken. Suriname levert weêr een treurig verschijnsel van lustelooze stabiliteit op. Curaçao iets of wat beter. Met de W. I. eilanden en Z.-Amerika blijft ons verkeer onbeduidend. Gebrek aan uitvoerartikelen en gebrek aan filialen en kennis om de geschikte goederen in het buitenland te koopen, zullen de vaart daarheen klein doen blijven, zoolang die oorzaak bestaan blijft.

5°. Onze vaart op Java, uit en t' huis, is natuurlijk bij de grootere productie aldaar, toegenomen. 't Is zoo de gewoonte, dat als een verblijdend handels- en scheepvaartsfeit te noemen, en de eigenlijke oorzaak voorbij te zien. Op China voeren wij ook iets meer, even als op de Engelsche O. I. bezittingen, 't geen wij een gunstig en veel beloovend verschijnsel noemen. Wat kunnen onze groote Javaschepen, als ze wat te oud worden voor die kostbare ladingen, uitmuntende katoenhaalders worden, met maar weinig inwendige verandering. Die vaart op Bombay kan onze vloot veel goed doen.

De buitenlandsche vaart was over onze zes voornaamste havens verdeeld:

	INGEKLAARD.				UITGEKLAARD.			
	GELADEN.		BALLAST.		GELADEN.		BALLAST.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Amsterdam……	1,956	401,961	15	2,016	1,458	279,208	598	149,175
Rotterdam……	2,254	532,401	127	27,184	1,837	461,340	502	150,440
Schiedam………	688	87,060	〃	〃	65	11,985	332	55,791
Dordrecht………	356	57,930	5	466	117	18,962	234	38,947
Harlingen………	485	85,967	40	15,448	373	90,342	217	46,763
Groningen………	327	16,071	8	552	193	11,206	156	13,350

Amsterdam is wel iets toegenomen, maar niet veel; Rotterdam daarentegen aanzienlijk, vooral een gevolg van de groote stoomvaart.

De andere havens toonen allen eenige vermeerdering. Vooral neemt de stoomvaart in Friesland toe. Die vrije uitvoer van landbouwproducten, hoe ook door velen gewraakt, is toch een zegen voor het geheele Land.

VRACHTVAART IN 1856.

De vrachtvaart der vreemde bodems op Nederland was aldus: Er werden in onze havens ingeklaard:

	IN DIRECTE VAART.		IN VRACHTVAART.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Engelsche	2,307	461,763	91	30,010
N.-Amerikaansche	36	22,476	13	7,831
Fransche	19	1,414	3	233
Russische	27	3,848	1	86
Zweedsche	25	2,810	30	8,448
Noordsche	562	125,663	100	22,528
Deensche	115	9,225	173	17,311
Pruissische	28	4,479	50	10,914
Hanoversche	242	6,319	264	17,957
Mecklenburger	4	744	94	19,204
Oldenburger	43	1,063	71	5,831
Bremer	—	—	22	9,782
Hamburger	—	—	16	3,000
Spaansche	6	419	4	917
Napelsche	7	1,320	2	498
Andere vlaggen	11	2,388	—	—
	3,432	643,931	934	154,550
	of 78[60] pCt.	80⁶/₈ pCt.	21[40] pCt.	19³/₈ pCt.

Ook deze cijfers toonen weêr eene aanzienlijke vermeerdering zoowel direct als in vrachtvaart, trouwens er waren weêr 28 Russische schepen, die daaraan na het herstel des vredes deelnamen. Daarentegen is het aantal Zweedsche en Deensche bodems ook door die oorzaak aanzienlijk verminderd. Weêr waren het 13 Bremer die hier van de V. Staten binnenkwamen. Die schepen gaan met landverhuizers uit, en nemen dan tot eene lage vracht tabak in voor Nederland. Dikwijls is de vracht van tabak van Baltimore naar Bremen de helft of een vierde goedkooper dan naar ons Land, om de eenvoudige reden, dat die schepen reeds eene uitvracht hebben gehad. Men kan wel aan de gemiddelde tonnenmaat zien, dat de Engelsche en Amerikaansche schepen grooter dan de andere waren, en reeds daaruit het feit afleiden, dat de Noordsche vlag meest van het noorden van Europa, de Engelsche en Amerikaansche daarentegen meer van Indië kwam.

Onze eigene vrachtvaart was in 1856 met geladene schepen:

	BESTEMD NAAR:		UITGEKLAARD UIT:	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Groot-Britanje	460	62,893	754	113,296
Hannover en Oldenburg	65	4,620	75	5,009
Hamburg en Bremen	282	34,681	232	20,329
Denemarken	128	11,188	72	4,980
Noorwegen	37	4,315	55	5,453
Zweden	101	11,136	52	5,334
Lubeck	40	3,716	14	1,246
Mecklenburg	55	4,552	22	1,669
Pruissen	391	34,951	221	19,308
Rusland	284	32,510	403	45,780
Belgie	174	22,938	184	22,589
Frankrijk	141	21,172	76	9,002
Spanje en Gibraltar	64	7,645	60	6,975
Portugal	73	11,136	47	5,731
Italië en Malta	62	8,502	100	18,154
Oostenrijk en Donau-Vorstendomm.	101	18,571	261	35,230
Griekenland en Jonische Eilanden	21	2,933	13	1,721
Turkije en de Levant	236	35,352	88	13,446
Barbarijsche Staten	—	—	1	156
Kanarische Eilanden	1	116	2	310
Vereen. Staten van N.-Amerika	11	2,162	7	2,196
Suriname en Curaçao	9	1,601	8	1,398
Zuid Amerika O. K.	43	12,081	49	11,778
Chili en Peru	2	1,228	11	7,210
Californië	2	1,026	—	—
China	18	11,080	14	8,508
Java enz.	58	36,082	19	10,978
Engelsche O. I. Bez. en Kaap d. G. H.	14	6,399	28	14,165
Australië	3	1,341	11	7,430
Japan	4	2,592	2	1,100
Golf van Perzië	1	622	—	—
Philipp. Eilanden	5	2,265	5	2,756
Kust van Guinea	1	143	1	463
	2,887	406,549	2,887	406,549
in ballast			982	150,936
tegen in 1855	2,117	364,957		

De vermeerdering in deze tabel [1] is aanzienlijk tegen 1855, ook weder veel voortspruitende uit het heropende verkeer met Rusland. Immers terwijl die vermeerdering in totaal bedraagt:

770 geladene schepen en 41,592 tonnen en 439 ballastschepen en 26,502 tonnen,

bedroeg die in 1856 tegen 1855 alleen voor Rusland, O. en W. Zee:

281 geladene schepen en 32,148 tonnen en 309 ballastschepen en 35,679 tonnen.

Doorloopend zien wij eene vermeerdering voor alle Europésche havens, met uitzondering van Pruissen en Denemarken, wat door den vrede met Rusland verklaard wordt; van België, wat de bestemmingsplaats betreft en van Spanje, in beide opzigten. Daarentegen is er eene bepaalde vermindering, wat bijna alle Transatlantische havens aangaat, met uitzondering van Noord-Amerika. De oorzaak daarvan ligt voor de hand. In het jaar 1856 was de vraag

[1] **Wanneer bij deze tabel de nommers, waarmede de Landen aangeduld worden, ook aan de regterzijde der totaalkolom geplaatst waren, zou het nagaan veel gemakkelijker zijn.**

naar scheepsruimte in Engeland, onze hoofdmarkt voor de vervrachting onzer bodems, minder dan in het jaar te voren, vooral omdat Australië opgehouden had in de oogen der roekelooze speculanten eene kolonie te zijn, die elke hoeveelheid goederen, hoe groot ook, gemakkelijk konde absorberen; eene dwaling, waarvoor zij duur hebben moeten boeten, en daarbij was het aanbod van schepen grooter, uitgelokt als de reeders waren door de hooge vrachten der vorige jaren, 't geen dus dubbel eene verlaging van de vrachten bewerkte. Hoe nadeelig deze daling vooral voor onze koopvaardijvloot zijn moest, die eenvoudig rustig in onze havens ongebruikt blijft liggen, zoodra de Engelschen ons geene voordeelige uitvrachten bieden en Java weinig uitzigt opent op eene voordeelige t' huisvracht, is duidelijk. Wij zelven hebben geene ladingen voor den vreemde, ja, wij nemen daarom zelfs goederen aan voor Java voor dezelfde vracht, die eene stoomboot eischt voor het vervoer uit eene Hollandsche haven naar Londen; zoodat de buitenlandsche vrachtmarkt geheel bijna over de cijfers van onze vrachtvaart beschikt. Toch is het een goed bewijs, dat wij dan in die vrachtvaart bij vreemden ons heil zoeken, wanneer de eigen handel onze schepen niet gebruiken kan, en wij blijven daarin eene eereplaats innemen, vooral om de goede stuwage der goederen door onze kapiteins. Wanneer ons consulair stelsel maar beter geregeld ware en meer eene zaak van bepaalde zorg bij onze Regering uitmaakte, dan zou die vrachtvaart nog veel kunnen toenemen, vooral ook, wanneer wij voortdurend door goede consulaire berigten, niet weken lang nadat zij al door vreemde Consuls in alle papieren gestaan hebben, bij de eene of andere Kamer van Koophandel ter lezing gelegd, maar onmiddellijk per eerste post, op de hoogte gebragt werden van 't geen buiten omgaat.

III.

BUITENLANDSCHE RIVIERVAART IN 1856.

In 1856 zijn langs onze rivieren en binnenwateren *ingeklaard:*

18,014	geladen schepen met	1,334,073	tonnen van 1 kub. el inhoud.
3,730	ledige 〃 〃	211,780	〃 〃 〃 〃
115	houtvlotten, metende	25,871	〃 〃 〃 〃

En *uitgeklaard:*

11,655	geladen schepen met	919,500	〃 〃 〃 〃
9,966	ledige 〃 〃	613,344	〃 〃 〃 〃

De vermeerdering ook in deze vaart tegen 1855 gerekend, is aanzienlijk, en bedraagt voor de:

	GELADEN SCHEPEN.			LEDIGE SCHEPEN.		
Inklaring......1,099	met	137,360 tonn.	547	met	32,700	tonn.,
waarvan Ned. vlag..781	"	74,980 "	371	"	29,375	"
Uitklaring.....1,535	"	133,441 "	630	"	45,448	"
waarvan Ned. vlag..732	"	69,914 "	477	"	28,719	"

terwijl 7 houtvlotten met 4,232 tonnen, allen van 1 kub. el, meer ingeklaard werden.

Van de *geladen* schepen werden *ingeklaard* uit:

België..........12,361	schepen	met	593,091	tonnen.
Tolverbond......5,398	"	"	736,902	"
Hannover..........255	"	"	4,080	"

Van de *geladen* schepen werden *uitgeklaard* naar:

België...........8,027	schepen	met	413,327	tonnen.
Tolverbond......3,387	"	"	502,317	"
Hannover..........241	"	"	3,856	"

De verhouding der vlaggen was voor de *geladen* schepen in 1856:

	INKLARING.		UITKLARING.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Nederland.....	10,201	710,144	5,901	431,076
België..........	5,603	242,803	3,893	167,884
Pruissen........	1,674	267,484	1,355	212,592

Overal vermeerdering, behalve Pruissen wat het aantal schepen bij de inklaring betreft, maar waartegen de cijfers van de tonnen grooter zijn. Ook daar dus vooruitgang, terwijl de grooter inhoud der schepen tevens een verblijdend verschijnsel is.

IV.

STAAT DER NEDERLANDSCHE KOOPVAARDIJVLOOT.

Nog rest ons deze staat op 31 December 1856 en 31 December 1857:

VERGELIJKENDE STAAT DER NEDERLANDSCHE KOOPVAARDIJ-VLOOT, OP DEN 31STEN DECEMBER 1856 EN DEN 31STEN DECEMBER 1857 [1].

1. SOORT DER SCHEPEN.	2. AANWEZIG OP 31 DECEMBER 1856.		3. VERONGELUKT, GESLOOPT ENZ., BLIJKENS DE IN 1857 INGEKOMEN BERIGTEN.		4. VERSCHIL IN DE METING DER SCHEPEN, DIE IN 1857 HERMETEN ZIJN.		5. NIEUW GEBOUWDE SCHEP., DIE IN 1857 ZEEBRIEVEN BEKOMEN HEBBEN.		6. SCHEPEN, DIE NA AFSCHRIJVING IN 1856 WEDER IN DE VAART ZIJN GEKOMEN.		7. TOTAAL DER OP DEN 31sten DEC. 1857 AANWEZIGE SCHEPEN.	
					IN MINDER.	IN MEER.						
	SCHEPEN	LASTEN.	SCHEPEN.	LASTEN.	LASTEN.	LASTEN.	SCHEPEN.	LASTEN.	SCHEPEN.	LASTEN.	SCHEPEN.	LASTEN.
perschepen	3	1,178	〃	〃	〃	〃	1	389	〃	〃	4	1,567
atten	163	65,003	7	2,592	〃	〃	12	4,786	〃	〃	168	67,297
ken	425	122,817	22	6,141	1	〃	27	9,194	〃	〃	430	125,869
kken	105	13,046	2	253	〃	〃	30	3,311	〃	〃	133	16,004
oeners	279	22,415	9	612	〃	14	40	3,703	〃	〃	310	25,620
igantijnen en barkentijnen	2	208	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	208
ljooten en galjassen	210	12,321	6	294	〃	〃	44	2,767	〃	〃	248	14,794
ffen	708	41,731	52	2,600	〃	〃	9	493	1	55	661	39,679
lken	261	7,847	16	511	〃	〃	28	825	〃	〃	273	8,161
akken	27	914	〃	〃	〃	〃	2	68	〃	〃	29	982
ffel- en kaagschepen	1	54	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	54
ter-, sloep- en jagtschepen	8	199	1	9	〃	〃	1	23	〃	〃	8	213
eljoen- en pleitschepen	1	48	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	48
m-, ever- en rinkelaarschepen	4	74	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	74
kkerschepen	1	17	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	17
kerschepen	40	2,257	2	159	1	〃	〃	〃	〃	〃	38	2,097
schepen	13	399	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	13	399
- en pinkschepen	59	843	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	59	843
hsnikken	7	107	2	33	〃	〃	〃	〃	〃	〃	5	74
mbooten	31	5,214	2	376	115	〃	11	1,928	〃	〃	40	6,651
Totaal	2,343	296,692	121	13,580	117	14	205	27,487	1	55	2,428	310,551

[1] In verband met de vroegere ophelderingen omtrent de zamenstelling der opgaven wegens de Nederl. koopvaardijvloot, valt ten opzigte van kolom 3 aan te merken, dat onder de daarin begrepen 121 schepen, er een aantal zijn, waarvan de in 1853 verleende zeebrieven niet zijn terug ontvangen of vernieuwd geworden, en waarvan bij opzettelijk onderzoek gebleken is, dat deze schepen reeds vroeger hadden afgeschreven kunnen worden, indien door de betrokken reeders of schippers het berigt van het verongelukken, sloopen enz. ware ingezonden.

Een der in de laatste kolom opgenomen fregatten, groot 327 lasten, zal voortaan onder de barkschepen worden opgenomen, als zijnde thans als zoodanig ingerigt.

De vermeerdering, die deze tabel aantoont, is kleiner dan in 1856, daar ze maar 85 schepen met 13,859 lasten
tegen 113 " " 20,565 "
bedraagt. Trouwens, de vroegere jaren waren voor de scheepvaart ongekend voorspoedig geweest en hadden dus aanleiding gegeven tot een aanbouw, eigenlijk grooter dan de behoefte wettigde. Daarentegen is het jaar 1857 zeer rampspoedig geweest voor de groote vaart, en van de meer verongelukte en gesloopte 4 schepen met een grooteren inhoud van 4,635 lasten, was het aantal barken ongemeen groot. Heeft vroeger de onbekende vaart naar Australië vele verliezen in de Torres-straat veroorzaakt, de vele tusschenreizen naar China hebben in het afgeloopen jaar menig verlies in de gevaarlijke en aan onze zeeluî ook nog minder bekende Chinesche Zee veroorzaakt. Langzamerhand zal die kennis wel komen, maar ten koste van veel kapitaalverlies. 't Is al weêr het lang eenzijdig varen op Java dat ons, nu wij op alle wateren moeten varen, *omdat* de te groote mededinging, door de bescherming uitgelokt, die bescherming zelve tot bijna niets heeft doen verdwijnen, bitter opbreekt. Van zeilschepen werden minder dan het vorige jaar aangebouwd 22 schepen met 1,897 lasten; het aantal nieuwe brikken, schoeners en galjooten neemt vooral zeer toe. Er zijn 9 stoombooten met 1,437 lasten meer dan in het laatste jaar aangebouwd, maar die vermeerdering is toch onbeduidend, wanneer men bedenkt, welk eene belangrijke rol de stoomvaart in andere landen speelt. Vreemd, dat wij zoo groot blijven en steeds grooter worden in de zeilvaart, en zoo weinig beteekenend daarentegen zijn in al wat stoomvaart betreft. Daarin helpt het buitenland ons.

Niet onaardig past daarbij de staat der in Nederland gebouwde koopvaardijschepen van 1813 tot en met 1829.

	SCHEPEN.	LASTEN.
Amsterdam	36	7,152
Rotterdam	20	3,271
Cappelle op den IJssel	3	237
Alblasserdam	1	251
Middelburg	3	788
Harlingen	10	1,187
Dordrecht	9	1,375
Monnickendam	3	295
Zaandam	1	220
Zwolle	1	138
Antwerpen	31	4,728

En verder de vooruitgang van den Nederlandschen scheepsbouw na 1850.

	SCHEPEN.	GEMETEN LASTEN.
1850	129	12,080
1851	154	16,714
1852	125	13,707

	SCHEPEN.	GEMETEN LASTEN.
1853................	171	20,148
1854................	119	25,409
1855................	151	21.775
1856................	204	26,408

Terwijl toch maar aan buitenlands gebouwde schepen zeebrieven gegeven werden aan:

	SCHEPEN.	GEMETEN LASTEN.
1851..................	13	1,080
1852..................	14	1,225
1853..................	12	1,565
1854..................	21	1,909
1855..................	27	4,422
1856..................	23	2,976

Hoeveel aandeel heeft ons Java aan die ontzaggelijke vermeerdering van den scheepsbouw na 1830? En welk een nieuw leven heeft de opheffing der scheepvaartwetten en de ontdekking der rijke goudlanden niet aan onzen scheepsbouw bijgezet? maar tevens, hoe beperkt blijft nog het aantal buitenlands gebouwde schepen, die door aankoop onder Nederlandsche vlag komen? Waarlijk, het hooge regt van 4 pCt. op die naturalisatie gesteld, maar in werkelijkheid bijna 8 pCt. zijnde, werkt nadeelig op onze scheepvaart.

Hiermede besluiten wij ons Verslag. Wij ontdekten veel verblijdends, veel vooruitgang, maar ook vooral veel eenzijdigheid. Te veel steunen wij Nederlanders op het bezit van ons voorzeker onschatbaar Java, maar wat dan, wanneer wij eens die rijke kolonie verloren? In tijds moeten wij ons dat altijd mogelijke onheil voor den geest stellen, opdat wij niet blindelings voortgaan zoo oneindig veel op eene enkele kaart te zetten, en daardoor voorbij zien, wat schoone kansen van winst ook andere landen ons aanbieden. Moge een later statistisch overzigt van onzen handel en scheepvaart van die erkentenis de bewijzen dragen!

P. N. MULLER.

OVERZIGT

VAN DEN

AMSTERDAMSCHEN HANDEL EN SCHEEPVAART OP DEN RIJN IN 1857. [1]

In de eerste plaats wordt hier medegedeeld een staat van de in de jaren 1856 en 1857 van Amsterdam naar Ludwigshafen en Heilbronn, Mannheim, Frankfort a/M. en Coblenz, Mentz, Keulen, Dusseldorp, Duisburg, Wezel, Urdingen en Nuis, enz. regtstreeks verladen Goederen, vergeleken met den gemiddelden jaarlijkschen uitvoer van elk artikel (genomen over de jaren 1837—1856). Al de hoeveelheden zijn uitgedrukt in Tolcentenaars van 50 Nederlandsche ponden.

---

[1] Vergelijk dit Jaarboekje 1851, bl. 263 v.v.; 1852, bl. 249 v.v.; 1854, bl. 293 v.v.; 1855, bl. 277 v.v.; 1857, bl. 264[43] v.v.

GOEDEREN.		Verzonden in 1856.		Verzonden in 1857.		Gemidd. jaarlijksche uitvoer, gedurende de laatste 20 jaren.
		Centens.	N.D.	Centens.	N.D.	Centenaars.
Cacao		406	14	154	38	728
Drogerijen		6,252	33	6,588	18	5,063
Gedestilleerd		3,081	46	3,378	3	3,338
Granen	Tarwe	—	—	—	—	
	Rogge	89,225	10	101,656	30	
	Garst	—	—	—	—	
	Boekweit	—	—	—	—	222,560
	Boonen	—	—	—	—	
	Erwten	—	—	168	7	
	Meel	—	—	—	—	
	Diverse	4,341	33	5,561	10	
Haring		117	45	814	16	472
Harst		11,382	12	9,032	45	11,294
Hoornen		1,652	30	571	20	1,523
Hout (Werk)		12,526	31	5,340	1	5,900
Huiden	Natte	1,104	13	1,161	36	1,715
	Droogo	6,005	23	1,924	18	7,739
Kaas		124	29	47	26	138
Katoen		26,516	40	21,563	15	19,461
Koffij		281,279	39	186,206	18	212,723
Koper		3,342	39	3,743	38	7,991
Krenten		8	42	—	—	1,233
Kruidenierswaren		651	39	331	5	1,108
Loodwit		241	2	342	32	308
Olij	Raap en Lijn	32,839	46	12,274	20	27,121
	R. Hennep	348	18	5,159	43	714
	Boom	8,727	7	1,254	47	5,662
	Terpentijn	1,798	—	1,195	49	3,500
Papier		458	16	275	26	562
Potasch		6,935	27	10,822	43	8,948
Rozijn		3,897	46	1,721	29	2,533
Rijst		129,060	48	157,414	33	53,668
Salpeter		4,439	33	12,304	42	2,782
Specerijen	Piement	29	47	23	7	330
	Foelie	267	43	156	27	210
	Nagelen	424	44	187	28	431
	Noten	458	30	286	5	823
	Kaneel	925	11	696	23	895
	Peper	2,519	25	3,767	9	2,484
Steengoed		3,275	2	2,779	36	1,867
Stokvisch		622	40	550	45	3,058
Suiker	Ruwe	213,350	49	86,682	26	212,291
	Melis	17,038	41	5,550	34	38,912
	Lompen	—	—	—	—	33,621
	Kandij	9,329	1	7,860	9	6,000
Tabak	Inlandsche	14,467	43	3,106	46	4,228
	Amerik. (Noord-)	2,696	41	4,135	8	16,154
	Java, Z.-Amer. enz.	13,498	42	2,068	20	6,098
	Steelen	3,021	4	1,069	4	11,206
	Gefabric. en Sigaren.	2,227	16	1,843	31	2,460
Teer		10,712	29	4,265	41	8,574
Thee		235	10	192	21	225
Tin		5,533	8	2,889	14	5,424
Traan	Walvisch	1,170	40	5,238	48	22,410
	Lever	5,032	28	4,096	29	13,313
Verfwaren	Indigo	480	47	474	33	2,867
	Meekrap	2,839	6	569	42	3,773
	Sumac	187	32	253	12	1,109
	Verfhout	26,307	7	18,324	47	22,564
	Diverse	20,894	10	14,814	47	19,979
Vlas		2,255	18	1,063	33	1,171
Wol		2,262	28	2,142	20	536
Wijn		722	39	2,836	27	2,926
IJzer	Ruw.	5,869	14	16,230	15	7,316
	IJzerwaren	487	22	885	13	364
Zaden		131,939	4	75,786	1	62,624
Zwavel		4,856	25	2,934	1	3,837
Diverse Goederen		16,063	6	19,073	18	16,865
Geheel		1,158,732	13	847,045	28	1,145,543

Vooreerst blijkt uit dezen staat, dat het vervoer Rijnopwaarts in 1857 311,687 centenaars minder heeft bedragen, dan in het vorige jaar, waartoe twee redenen hebben zamengewerkt: de handelscrisis en de lage waterstand op de rivieren.

De uitvoer van granen (voornamelijk rogge) was 13,819 c^rs^. grooter dan in 1856; daarentegen was de uitvoer van zaden 56,154 c^rs^. geringer, terwijl de vermindering in den uitvoer van de overige waren 269,351 c^rs^. heeft bedragen. Hierin hebben in de eerste plaats de koloniale artikelen gedeeld: De uitvoer van ruwe suiker was zeer gering (126,668 c^rs^. minder dan in het vorige jaar), zoo ook van melis, en het is te hopen, dat de verhoogde belasting op de beetwortel-suiker in het Tolverbond onzen handel in koloniale suiker weder wat zal verlevendigen. — Van koffij werden er 95,074 c^rs^. minder verscheept dan in het vorige jaar, hetgeen voornamelijk aan het ophouden der najaars-koffijveiling alhier moet worden toegeschreven. Verder is ook de uitvoer van katoen, Zuid-Amerikaanschen en Java-tabak, verfhout en specerijen (behalve peper) verminderd. Het vervoer van huiden wordt jaarlijks minder, hetgeen voortspruit uit het verloopen van onzen Zuid-Amerikaanschen handel. Onder de koloniale producten is echter de uitvoer van rijst weder met 28,354 c^rs^. toegenomen; in mindere mate is ook die van peper en Noord-Amerikaanschen tabak toegenomen.

Het vervoer van verfwaren, vooral van meekrap, was zeer gering; zoo ook dat van tin; de uitvoer van ruw ijzer daarentegen was vrij belangrijk.

Het transport van raap- en lijn-olie was geringer, dan het ooit is geweest in de laatste jaren (het geringste was van 15,227 c^rs^. in 1848); daarentegen was dat van hennep-olie nimmer zoo belangrijk (vroeger het grootste: van 4,327 c^rs^. in 1837). Ook van wijn was het vervoer weder levendiger wegens den beteren oogst van dit artikel: er werden toch 2,114 c^rs^. meer uitgevoerd en 6,804 c^rs^. meer aangebragt dan in 1856. Eindelijk was het transport van potasch, salpeter en walvischtraan veel belangrijker dan voorheen, hetgeen gedeeltelijk mag worden toegeschreven aan de stoombooten der Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij, welke deze artikelen overvloediger dan vroeger op onze markt bragten.

Van deze goederen werden verzonden naar:

	in 1856.		in 1857.	
Ludwigshafen en Heilbronn	100,676 crs.	of 9 pCt.	49,750 crs.	of 6 pCt.
Mannheim	119,678 "	" 10 "	91,631 "	" 11 "
Frankfort	113,094 "	" 10 "	69,511 "	" 8 "
Mentz	72,716 "	" 6 "	62,826 "	" 7 "
Coblentz	10,205 "	" 1 "	31,062 "	" 4 "
Keulen	339,093 "	" 29 "	232,350 "	" 27½ "
Dusseldorp	88,119 "	" 8 "	71,863 "	" 8½ "
Duisburg	88,712 "	" 8 "	72,276 "	" 8½ "
Wezel	38,270 "	" 3 "	32,357 "	" 4 "
Urdingen en Nuis	144,564 "	" 12 "	106,692 "	" 12½ "
Bened.-Rijn, R.- en IJ.-Stoomb.	43,605 "	" 4 "	27,738 "	" 3 "
Te zamen	1,158,732 crs.	of 100 pCt.	847,046 crs.	of 100 pCt.

Uit dit tafeltje blijkt, dat absoluut alleen het goederenvervoer naar Coblenz is toegenomen; dat de vaart op Ludwigshafen, Heilbronn, Frankfort en Keulen betrekkelijk is verminderd, die op Mannheim, Mentz, Coblenz en Wezel daarentegen een weinig is vermeerderd. In het algemeen bedroeg echter het vervoer naar de boven Keulen gelegene havens weder 36 pCt. van den geheelen uitvoer naar den Rijn, even als in het vorige jaar.

Gaf de boven medegedeelde tabel op zich zelve ons reeds een treurig denkbeeld van den Amsterdamschen Rijnhandel in 1857, nog meer blijkt ons deszelfs achteruitgang, wanneer wij die tabel vergelijken met den algemeenen uitvoer uit Nederland langs den Rijn. Volgens eene opgave in de *Staats-Courant* van 10 Februarij 1858, N°. 35 [1], zijn langs Lobith, in 5,157 schepen, 6,217,579 c^{rs}. goederen uitgevoerd, waarvan afkomstig waren:

uit Amsterdam	802,157 c^{rs}.	of 13	pCt.
» Rotterdam	4,528,047 »	» 73	»
» Dordrecht	290,539 »	» 5	»
» de overige Nederl. Rijnhavens	517,913 »	» 8	»
» België in regtstreeksche doorvaart	78,923 »	» 1	»

Hieruit zien wij, dat het aandeel van onze haven, dat in de beide voorgaande jaren nog 19 pCt. was geweest, tot 13 pCt. gezonken is. En dit is, helaas! niet alleen aan de bijzondere omstandigheden van het vorige jaar toe te schrijven, maar het volgt eene doorloopende vermindering, blijkens het volgende tafeltje, dat het deel van Amsterdam in den algemeenen uitvoer langs Lobith telken jare opgeeft:

33 pCt. in 1841	35 pCt. in 1847	23 pCt. in 1853
30 » » 1842	29 » » 1848	25 » » 1854
26 » » 1843	26 » » 1849	19 » » 1855
28 » » 1844	23 » » 1850	19 » » 1856
34 » » 1845	22 » » 1851	13 » » 1857
39 » » 1846	24 » » 1852	

Het aandeel in den *handel* op den Rijn mogen wij voor onze stad echter boven 13 pCt. van den geheelen Nederlandschen Rijnhandel stellen:

---

[1] Bij deze opgave in de *Staats-Courant* moeten wij op twee punten opmerkzaam maken:

1°. dat in de staat E het bedrag der goederen vermeld wordt, welke uit de Nederlandsche havens naar den Rijn zijn verzonden, schoon het opschrift het tegendeel zou doen vermoeden;

2°. dat het bedrag der uit Amsterdam vervoerde goederen aldaar 44,880 centenaars kleiner wordt opgegeven, dan in onze tabel. Dit verschil is echter gereedelijk uit den lagen waterstand op de rivieren te verklaren, waardoor verschillende schepen, in het najaar uit Amsterdam vertrokken, gedwongen zijn geweest gedurende de wintermaanden beneden Lobith te blijven liggen. Deze ladingen zullen dus eerst in 1858 onder de langs Lobith gepasseerde goederen voorkomen.

1°. omdat het uit hare ligging volgt, en ook uit de staten van het goederen-transport door de Rijnspoorweg-Maatschappij ten deele blijkt, dat zij meer goederen met deze heeft verzonden, dan de overige havensteden; en 2°. omdat het in het vorige jaar vaak gebeurd is, dat de Rijngoederen van Amsterdam binnendoor naar Rotterdam werden verzonden, om aldaar in Rijnschepen geladen te worden. Die goederen passeerden dan te Lobith als van Rotterdam afkomstig, hoewel zij in waarheid in Amsterdam verladen waren.

Ging alzoo het goederenvervoer uit Amsterdam naar den Rijn, in betrekking tot de overige havens en in vergelijking met vroegere jaren achteruit [1], die andere havensteden verzonden daarentegen nimmer zooveel als in 1857.

De algemeene uitvoer langs Lobith bedroeg, na aftrek van het aandeel van Amsterdam:

in 1854	4,403,047	c^{ts}.
〃 1855	4,360,763	〃
〃 1856	4,876,930	〃
en 〃 1857	5,415,422	〃,

waaruit eene belangrijke vermeerdering blijkt van het goederen-export, vooral van Rotterdam (in 1857 73 pCt. van den geheelen uitvoer langs Lobith, terwijl dit aandeel in 1856 63 pCt., in 1855 67 pCt. en in 1854 slechts 58 pCt. had bedragen).

Deze achteruitgang van ons havenverkeer blijkt ook uit den gespecificeerden staat der in het vorige jaar alhier aangebragte goederen, met den middelbaren aanvoer der 12 laatste jaren vergeleken, welke hier in de tweede plaats wordt medegedeeld:

[1] Van sommige artikelen bleef echter ook in 1857 Amsterdam de voorname markt. Zoo passeerden langs Lobith:

22,544	c^{ts}.	Geraffineerde Suiker,	waarvan	uit	Amsterdam	16,411	c^{ts}.	of	73	pCt.
217,449	〃	Rijst,	〃	〃	〃	157,415	〃	〃	72	〃
125,623	〃	Zaden,	〃	〃	〃	75,785	〃	〃	60	〃
181,691	〃	Ruwe Suiker,	〃	〃	〃	86,683	〃	〃	48	〃
27,941	〃	Potasch,	〃	〃	〃	10,823	〃	〃	39	〃
292,152	〃	Granen,	〃	〃	〃	107,366	〃	〃	37	〃
529,784	〃	Koffij,	〃	〃	〃	186,205	〃	〃	35	〃

Van verschillende andere artikelen (waaronder vooral de Amerikaansche en Engelsche) bleef de uitvoer uit Amsterdam ver beneden de 18 pCt. Zoo passeerden langs Lobith:

276,553	c^{ts}.	Ruwe Katoen,	waarvan	uit	Amsterdam	21,503	c^{ts}.	of	8	pCt.
10,724	〃	Indigo,	〃	〃	〃	475	〃	〃	4	〃
25,124	〃	Meekrap,	〃	〃	〃	570	〃	〃	2	〃
43,135	〃	Haring,	〃	〃	〃	814	〃	〃	2	〃
1,345,232	〃	Ruw IJzer,	〃	〃	〃	16,930	〃	〃	1	〃
120,725	〃	Boomolie,	〃	〃	〃	1,225	〃	〃	1	〃
392,384	〃	IJzerwaren,	〃	〃	〃	383	〃	〃	1/10	〃

GOEDEREN.		AANGEBRAGT IN 1856. Centen^s.	N. ℔.	AANGEBRAGT IN 1857. Centen^s.	N. ℔.	GEMIDD. JAARLIJKSCHE INVOER, GEDURENDE DE LAATSTE 12 JAREN. Centenaars.
ardappelen		50,295	—	—	—	16 227
arde		89,071	—	115,892	17	88,433
ardew., ledige Kruiken, enz.		25,741	—	52,900	30	25,472
ier en Azijn		5,135	—	4,271	2	1,272
hemicalien en Drogerijen		26,880	—	18,264	9	15 139
lne		4,103	—	1,503	20	2,880
ranen.	Tarwe	99,390	—	30,744	38	
	Rogge	—	—	—	—	
	Boekweit	1,080	—	—	—	
	Gerst	15,893	—	2,000	—	
	Meel	36,147	—	22,300	16	61,039
	Gierst	187	—	137	32	
	Erwten	—	—	—	—	
	Linzen	465	—	237	35	
laar		5,643	—	4,427	39	3,066
lout		32,462	—	46,850	41	33,700
Kaas		715	—	1	33	1,501
Koper		370	—	258	31	646
Kramerijen		4,047	—	6,822	12	2,558
Leder		693	—	77	48	386
Lood		2 980	—	22 315	1	5,052
Manufacturen		958	—	341	23	2,159
Minerale Wateren		32,041	—	35,482	16	31,435
Papier		6,395	—	1,737	22	1,679
Siroop		133	—	—	—	2,354
Steenen.	Molen	32,133	—	26,975	46	28,610
	Zink en Straat	20,422	—	4,793	—	73,802
	Tras en Trassteen	73,267	—	33,172	4	66,635
	Lei en Griffel	1,989	—	—	—	1,583
	Diverse	23,061	—	7,026	5	16,474
Steenkolen		272,510	—	253,024	19	309,572
Suiker		4,540	—	2,340	45	1,475
Tabak		82	—	238	48	2,725
Veeren		411	—	676	35	625
Verfwaren		7,811	—	20,851	27	5,992
Vruchten		3,851	—	2,866	24	1,971
Wijn		17,533	—	24,337	8	16,690
IJzer, IJzer- en Staalwerk		82,909	—	42,490	19	72,397
Zaad		1 807	—	8,850	28	3,740
Div. p. Rijn- en IJssel-Stoomb.		28,593	—	23,771	25	30,334
Diverse		11,667	—	4,005	34	8,963
Geheel		1,033,376	—	825,003	41	937,625

Uit dezen staat zien wij, dat er alhier in 1857 208,372 c^rs. Rijngoederen minder zijn aangebragt dan in het vorige jaar, en dat deze aanvoer ook, vergeleken met dien van andere jaren, gering mag genoemd worden. Deze vermindering is echter voor een groot gedeelte toe te schrijven aan den goeden oogst der veldvruchten hier te lande, welke veroorzaakte, dat er van granen en aardappelen 148,189 c^rs. minder dan in het vorige jaar werden aangebragt. Ook was de aanvoer van meel 13,757 c^rs. kleiner dan in 1856, hetgeen gedeeltelijk aan de oprigting van verschillende meelfabrieken binnen 's lands is toe te schrijven. Overigens is voornamelijk nog ver-

minderd de aanvoer van steenen, steenkolen en ijzer. Daarentegen zijn er meer aangebragt dan in het vorige jaar:

van	Aarde	26,821 c^rs.
〃	Aardewerk	27,160 〃
〃	Hout (in schepen)	16,389 〃
〃	Lood	19,355 〃
〃	Verfwaren	13,041 〃

Vergelijken wij nu ook onzen tweeden staat met de in het algemeen langs Lobith afgevoerde goederen, dan zien wij, dat in betrekking tot de overige Rijnhavens, het aandeel onzer Stad niet is verminderd. Het goederenvervoer toch was Rijn-afwaarts in het vorige jaar zeer gering. Terwijl toch, buiten de vlotten:

in 1854	10,591,962 c^rs.	
〃 1855	11,441,838 〃	
〃 1856	11,941,894 〃	goederen

werden afgevoerd, zoo heeft dit in 1857 slechts 8,799,958 c^rs. bedragen (buiten de 102 vlotten, welke eene hoeveelheid van 126,954½ kubiek el hebben afgevoerd, waarvan het echter niet bekend is, hoeveel voor Amsterdam bestemd was). De achteruitgang in den aanvoer hebben wij dus met de overige Rijnhavens gemeen, en het aandeel onzer haven (circa 9 pCt.) is zelfs iets grooter geworden. Buitendien zou men onzen aanvoer van Rijngoederen nog een weinig hooger kunnen stellen, omdat, evenmin als vroeger, in onzen tweeden staat die goederen zijn medegerekend, welke in Arnhem of in eene andere Rijnhaven werden gedeclareerd en later alhier aangebragt.

Uit het verminderde goederenvervoer per scheepsgelegenheid, hetwelk uit de medegedeelde opgaven blijkt, mag men tot eene vermindering van den Amsterdamschen Rijn*handel* besluiten, schoon het gemis van juiste opgaven der door de Rijnspoorweg-Maatschappij vervoerde goederen het onmogelijk maakt dezelve juist te bepalen.

Nu nog iets over de Scheepvaart.

Behalve de Rijn- en IJssel-Stoombooten zijn er in het jaar 1857 van Amsterdam regtstreeks naar den Rijn vertrokken 362 schepen, metende te zamen 85,160 tonnen. Van deze schepen waren er 287 met lading en 75 ledig.

De bestemming der geladen schepen was als volgt:

Naar	Rees	1.	Naar	Coblenz	10.
〃	Wezel	19.	〃	Mentz	19.
〃	Duisburg	29.	〃	Frankfort	19.
〃	Urdingen	15.	〃	Mannheim	25.
〃	Dusseldorp	26.	〃	Ludwigshafen	17.
〃	Nuis	21.	〃	Heilbronn	2.
〃	Keulen	72.			

Daarentegen zijn er in 1857 van den Rijn te Amsterdam aangekomen, buiten de Rijn- en IJssel-Stoombooten, 364 schepen, metende te zamen 84,756 tonnen. Van deze schepen waren 279 met lading en 85 ledig.

De grootte dezer schepen wordt in de volgende tabel opgegeven:

Schepen,	metende	minder dan 1,000	c^{rs}.,	opgaand	1,	afgaand	1.
″	″	van 1,000—2,000	″	″	34,	″	35.
″	″	″ 2,000—3,000	″	″	44,	″	44.
″	″	″ 3,000—4,000	″	″	55,	″	57.
″	″	″ 4,000—5,000	″	″	73,	″	76.
″	″	″ 5,000—6,000	″	″	57,	″	56.
″	″	″ 6,000—7,000	″	″	56,	″	57.
″	″	″ 7,000—8,000	″	″	36,	″	34.
″	″	″ 8,000—9,000	″	″	3,	″	3.
″	″	meer dan 9,000	″	″	3,	″	1.

Uit dit tafeltje blijkt, dat het aantal der zeer kleine schepen vermindert, en dat de nieuw gebouwde schepen steeds grooter worden. Zoo waren van de 453 schepen, welke in 1853 van Amsterdam vertrokken, er 6 kleiner dan 1,000 c^{rs}., terwijl er slechts 1 was, dat meer meette dan 8,000 c^{rs}. Thans is dit juist omgekeerd (op de 362 schepen), en vertrokken er 6 van meer dan 8,000 c^{rs}. en slechts 1 van beneden de 1,000 c^{rs}.

Van de 362 van hier naar den Rijn vertrokken schepen, voerden:

183 de Pruissische,
134 ″ Hollandsche,
19 ″ Hessische,
12 ″ Frankfortsche,
5 ″ Badensche,
5 ″ Nassausche
en 4 ″ Beijersche vlag.

Het gemiddeld bedrag der betaalde opgaande vrachten wordt in de ommestaande tabel opgegeven. Scheepvaartregten en tollen zijn er niet onder begrepen:

BEDRAG DER VRACHTEN NAAR VERSCHILLENDE RIJNHAVENS IN 1856 EN 1857 TE AMSTERDAM BESTEED.

HANDELSARTIKELEN.	PLAATS VAN BESTEMMING.									
	MANNHEIM.		LUDWIGSHAFEN.		MENTZ.		FRANKFORT.		COBLENZ.	
	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.
PER LAST VAN 2,000 KILO.										
Ongeperste Katoenen......	f 17.95½	f 18.—	f 17.95½	f 18.—	f 21.73½	f 21.73½	f 24.57	f 24.57	f 17.01	f 17.01
Koffij..................	" 21.73½	" 17.46	" 21.73½	" 17.46	" 19.84½	" 19.84½	" 22.68	" 22.68	" 17.95½	" 17.95½
Drooge Huiden...........	" 24.57	" 23.40	" 24.57	" 23.40	" 25.51½	" 25.51½	" 28.35	" 28.35	" 19.84½	" 19.84½
Verfhout (in blokken).....	" 17.95½	" 18.05	" 17.95½	" 18.05	" 17.95½	" 17.95½	" 20.79	" 20.79	" 17.01	" 17.01
Indigo..................	" 25.51½	" 24.70	" 25.51½	" 24.70	" 24.57	" 24.57	" 27.40½	" 27.40½	" 29.73½	" 29.73½
Tabak (in bladen en vaten of onder zoodanigen vorm in linnen en ongeperste balen)...............	" 23.62½	" 19.—	" 23.62½	" 19.—	" 20.79	" 20.79	" 23.62½	" 23.62½	" 19.84½	" 19.84½
Ruwe Suiker............	" 18.90	" 18.05	" 18.90	" 18.05	" 17.39	" 17.39	" 20.79	" 20.79	" 15.12	" 15.12
Zuidzee-Traan...........	" 23.62½	" 20.90	" 23.62½	" 20.90	" 23.62½	" 23.62½	" 26.46	" 26.46	" 19.84½	" 19.84½
Tarwe, gemeten last 2300 kilogr..............	" 18.90	" "	" 18.90	" "	" 19 à 20	" 19 à 20	" 22.—	" 22.—	" 13.23	" 13.23
Rogge, gemeten last 2100 kilogr............	" 17.95½	" "	" 17.95½	" "	" 18 " 19	" 18 " 19	" 19.—	" 19.—	" 11.81½	" 11.81½
Zaad, gemeten last 1900 à 2000 kilogr......	" 17.95½	" 18.—	" 17.95½	" 18.—	" 18	" 18	" —	" —	" 11.81½	" 11.81½

HANDELSARTIKELEN.	PLAATS VAN BESTEMMING.											
	KEULEN.		NUIS.		DUSSELDORP.		URDINGEN.		DUISBURG.		WEZEL.	
	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.
PER LAST VAN 2,000 KILO.												
Ongeperste Katoenen...	f 10.39½	f 10.45	f 14.40	f 10.45	f 13.20	f 10.45	f 10.80	f 10.45	f 9.45	f 9.50	f 12.—	f 9.50
Koffij................	〃 10.39½	〃 10.45	〃 13.80	〃 10.45	〃 12.60	〃 10.45	〃 10.80	〃 10.45	〃 9.45	〃 9.50	〃 10.80	〃 9.50
Drooge Huiden........	〃 11.34	〃 12.35	〃 16.80	〃 12.35	〃 15.60	〃 12.35	〃 13.20	〃 12.35	〃 10.39½	〃 11.40	〃 12.—	〃 11.40
Verfhout (in blokken)..	〃 9.45	〃 9.50	〃 12.60	〃 9.50	〃 11.40	〃 9.50	〃 9.60	〃 9.50	〃 9.06½	〃 8.55	〃 10.80	〃 9.50
Indigo...............	〃 11.34	〃 11.40	〃 15.60	〃 11.40	〃 14.40	〃 11.40	〃 10.80	〃 11.40	〃 10.39½	〃 10.45	〃 10.80	〃 10.45
Tabak (in bladen en vaten of onder zoodanigen vorm in linnen en ongeperste balen)....	〃 10.39½	〃 10.45	〃 12.80	〃 10.45	〃 11.60	〃 10.45	〃 10.80	〃 10.45	〃 10.01½	〃 9.50	〃 12.—	〃 9.50
Ruwe Suiker..........	〃 8.50½	〃 9.50	〃 12.40	〃 9.50	〃 11.20	〃 9.50	〃 9.60	〃 8.93	〃 8.12½	〃 7.58	〃 8.40	〃 8.35
Zuidzee-Traan........	〃 10.39½	〃 10.45	〃 13.—	〃 10.45	〃 11.80	〃 10.45	〃 10.80	〃 10.45	〃 10.80	〃 8.55	〃 10.80	〃 9.50
Tarwe, gemeten last 2300 kilogr.........	〃 9.92½	〃 〃	〃 10.50	〃 〃	〃 10.—	〃 〃	〃 10.—	〃 〃	〃 8.97½	〃 〃	〃 8.50	〃 〃
Rogge, gemeten last 2100 kilogr.........	〃 8.97½	〃 〃	〃 9.50	〃 9.—	〃 9.—	〃 9.—	〃 9.—	〃 9.—	〃 8.03	〃 8.—	〃 8.—	〃 8.—
Zaad, gemeten last 1900 à 2000 kilogr...	〃 8.97½	〃 〃	〃 8.75	〃 9.—	〃 9.—	〃 9.—	〃 9.—	〃 9.—	〃 8.03	〃 〃	〃 7.50	〃 8.—

Uit deze tabel blijkt, dat de vrachten op Mentz, Frankfort en Coblenz dezelfde zijn gebleven; dat de meeste vrachten op Mannheim en Ludwigshafen zeer verminderd zijn om de concurrentie, zoowel met de Fransche spoorwegen, als met het vervoer gedeeltelijk langs den Rijnspoorweg en gedeeltelijk te water, te kunnen volhouden [1]; dat Keulen hare vrachten iets verhoogd heeft, als zijnde de transportkosten door den slechten waterstand zeer vermeerderd; dat desniettemin de vrachten naar de havens op den Beneden-Rijn veel zijn verlaagd, om met het vervoer door middel van den Rijnspoorweg te kunnen wedijveren.

Afkomende zijn buiten de bedoelde tollen voor vracht betaald, per last van 2,000 kilo:

Van pijpaarde	uit Vallendar	in 1856	*f* 6, —	in 1857	*f* 6.
〃 molensteenen	〃 Andernach	〃 〃	〃 7, —	〃 〃	〃 7.
〃 zinksteen	〃 Unkel	〃 〃	〃 5½, —	〃 〃	〃 5.
〃 straatsteen	〃 Königswinter	〃 〃	〃 6, —	〃 〃	〃 5.

Van mineraalwater uit Coblenz en Vallendar per 1,000 kruiken werd in 1857, even als in 1856, *f* 13 vracht betaald.

De vracht van ruw ijzer en ijzerwerk uit Keulen en Ruhrort was in dit jaar, even als in 1856, *f* 5 per last. De vracht van steenkolen daarentegen (per 1,700 kilo), welke in 1856 *f* 3.50 was geweest, was in het begin van dit jaar *f* 4, in den zomer *f* 3 en in het najaar *f* 6 wegens den slechten waterstand. De vracht van hout eindelijk uit Wezel, per 1,000 kubiek voet (Rijnl.), was in 1857, even als in 1856, *f* 70.

In het algemeen moet men bij de vrachten, vooral bij de opgaande, in het oog houden, dat dezelve vaak boven worden bepaald en alsdan hier geheim blijven, en dat er bij groote hoeveelheden dikwijls eene aanmerkelijke korting wordt toegestaan.

Nadat met 1 Jan. 1857 het nieuwe tarief voor de Weerdsluis te Utrecht in werking getreden is, werd er van geene onregtmatige heffing van ⅓ meer vernomen. Toch is de Keulsche Vaart nog altijd door eene menigte van watertollen, brug- en sluisgelden ge-

---

[1] De scheepvaart bleef toch in dit jaar in hare nadeelige stelling ten opzigte van den spoorweg, voortvloeijende uit art. 14, I, *e* van het Tractaat van 31 Dec. 1851 tusschen Nederland en Pruissen, ook namens de staten van het Tolverbond, gesloten. Dit artikel bepaalt, dat de door het Tolverbond transiterende goederen, welke langs den regter Rijnoever in Pruissen worden gevoerd, en langs den Rijn worden uitgevoerd, vrij zijn van den Pruissischen Rijntol (bedragende circa *f* 8.50 per last), en slechts een doorvoerregt van ½ silber-grosche per centenaar behoeven te betalen (zie art. 25 *a* van het Tractaat). Door dus zijne goederen tot Emmerik per spoorweg en van daar per scheepsgelegenheid uit Pruissen, b. v. tot Mannheim, te laten brengen, wint de Nederlandsche koopman den Pruissischen Rijntol uit, zoo die goederen buiten het Tolverbond geconsumeerd moeten worden. De alzoo aan het gedeeltelijke vervoer te lande toegekende premie van *f* 8.50 per last, dwong de beurten van Amsterdam en Rotterdam op den Boven-Rijn hare vrachten al meer en meer te verlagen.

drukt, waartusschen geene de minste evenredigheid heerscht, en die een bezwarende last voor de Amsterdamsche Rijnvaart zijn. Wenschelijk ware het, dat bij gelegenheid van het Reglement van Policie voor de Keulsche Vaart, hetwelk thans in behandeling is, ook voor al deze ongelden een matig tarief wierd daargesteld (wat de bruggelden aangaat b. v. naar den maatstaf van het tarief voor de Duivendrechtsche- en Diemerbruggen geregeld). Dit zoude aan de schippers reeds eenige verademing geven, in afwachting eener vermindering van de drukkende Rijntollen. Of deze weldra zal plaats hebben, is onbekend; zeker is het: dat zij ten hoogste billijk zou wezen, nu er eene vaste spoorwegbrug, zonder doorlaat, te Keulen, en misschien op vele andere plaatsén, zal worden daargesteld, op eene hoogte van slechts 53 voeten boven Keulsch peil. Het zal een nieuwe en bezwarende last wezen op de scheepvaart geworpen, welke vele kosten zal veroorzaken (alleen aan de bestaande schepen door Pruissen vergoed), en de billijkheid kan haar eene vergoeding voor het haar aangedane onregt niet ontzeggen. Maar zij zal hier wel niet veel in te beslissen hebben.

I. J. RAHUSEN.

MUNTWEZEN.

Volgens het Algemeen Verslag der *Munt-werkzaamheden* over 1857 (*Bijbl.* 1857/58, bijl. bl. 719), zijn in 1857 aan 's Rijks munt afgeleverd:

	VOOR REKENING VAN HET RIJK. stuks.	VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN. stuks.	TEN BEHOEVE DER OVERZ. BEZITT. stuks.
Rijksdaalders..........	—	3,353,072	—
Guldens..............	—	125,200	2,000,000
halve guldens.........	—	6,444	3,600,000
kwart 〃..........	—	—	2,400,000
tiende 〃..........	—	—	11,000,000
waarde zilver.......	—	*f* 8,511,102	*f* 5,500,000
2½ cents stukken.....	—	—	36,560,000
Cents................	—	—	162,000,000
Halve cents............	4,154,800	—	36,800,000
waarde koper.........	*f* 20,774	—	*f* 2,718,000
totale waarde...........	*f* 20,774	*f* 8,511,102	*f* 8,218,000
of gezamenlijk..........			*f* 16,749,876

Aan zilver is daartoe gebezigd 140,011¼ Ned. ℔.

Er zijn vervaardigd: 900,000 blaauwe, 800,000 roode en 300,000 oranje postzegels, eene waarde van *f* 170,000 vertegenwoordigende.

Wij achten het niet onbelangrijk thans een overzigt mede te deelen van de muntspeciën, welke sedert 1840 tot 1857 aan 's Rijks munt geslagen zijn, zoo voor de circulatie hier te lande als in de Overzeesche bezittingen, volgens de officiële bescheiden opgemaakt [1].

Opgave der naar de wetten van 22 *Maart* 1839, (*St.* N°. 6), *en* 26 *Nov.* 1847, (*St.* N°. 69) *geslagen zilveren en koperen muntspeciën van* 1839—1857, *alsmede der koperen en zilveren muntspeciën* van 1854—1857 ten behoeve van 's Rijks Overzeesche bezittingen, volgens de Wet van 1 Mei 1854, (*St.* N°. 75) geslagen:

---

[1] Namelijk Dr. A. VROLIK, *Verslag van al het verrigte tot herstel van het Ned. Muntwezen*, en de Verslagen omtrent de muntwerkzaamheden. Eene specifieke aantooning der speciën, van 1840—1850 geslagen, vindt men mede in ons Jaarb. 1851, blz. 366.

Wij herstellen hierbij tevens een paar foutive opgaven in het Jaarb.:

In J. 1856, blz. 256, *staat:* 514,109 vijfcentsstukken, *lees:* 514,909.

Voor de opgave in J. 1857, bl. 2647, in de plaats te stellen het volgende:

In 1856 is aan 's Rijks munt geslagen voor eene nominale waarde van *f* 8,423,023.05, en wel:

	VOOR REKENING VAN HET RIJK. stuks.	VOOR REKENING VAN PARTICUL. stuks.	TEN BEHOEVE DER OVERZ. BEZITT. stuks.
Rijksdaalders...........	—	909,345	—
Guldens................	—	4,054,661	900,000
1/10 guldens............	1,000,000	—	3,000,000
2 1/2 cents stukken.......	—	—	2,480,000
Cents..................	—	—	67,900,000
Halve cents.............	—	—	10,800,000
Waarde.....	*f* 100,000	*f* 6,328,023.50	*f* 1,995,000

De aanmerking in de noot aldaar is onjuist.

	RIJKSDAALDERS. stuks.	GULDENS. stuks.	HALVE GULDENS. stuks.	KWART GULDENS. stuks.
1840/51	38,089,000	37,528,798	5,150,786	20,022,917
1852	4,546,764	—	—	—
1853	234,128	652,035	1,711	7,974
1854	4,334,270	4,510,874	—	—
1855	2,082,046	33,283	—	—
1856	909,345	4,054,661	—	—
1857	3,358,072	125,200	6,444	—
Totaal stuks	53,548,625	46,904,851	5,158,941	20,030,891
Waarde	ƒ 133,871,562.50	ƒ 46,904,851	ƒ 2,579,470.50	ƒ 5,007,722.75

	10 CENTS STUKKEN. stuks.	5 CENTS STUKKEN. stuks.	CENTS. stuks.	HALVE CENTS. stuks.
1840/51	15,084,457	3,039,092	—	12,373,100
1852	—	—	—	2,027,560
1853	1,103,527	11,170	—	2,000,000
1854	—	—	—	3,000,000
1855	744,500	514,809	—	998,800
1856	1,000,000	—	—	—
1857	—	—	—	4,154,800
Totaal stuks	17,932,484	3,565,071	—	24,554,260
Waarde	ƒ 1,793,248.40	ƒ 178,253.55	—	ƒ 122,771.30

In totaal is gedurende het tijdvak 1840/57, alzoo aan 's Rijks munt afgeleverd, ten behoeve van de circulatie hier te lande, voor eene waarde van ƒ 190,457,880, waarvan:

	VOOR REK. VAN HET RIJK. Zilveren speciën.	Koper. speciën. Halve cents.	VOOR REK. VAN PARTICULIEREN. Zilveren speciën.	TOTALE SOM.
1840/51	ƒ 96,557,402.75	ƒ 61,865.50	ƒ 45,435,417.80	ƒ 142,054,686.05
1852	—	10,137.80	11,366,910.00	11,377,047.80
1853	112,904.70	10,000.00	1,238,210.50	1,361,115.20
1854	—	15,000.00	15,346,549.00	15,361,549.00
1855	100,190.45	4,994.00	5,238,398.00	5 343,582.45
1856	100,000.00	—	6,328,023.50	6,428,023.50
1857	—	20,774.00	8,511,102.00	8,531,876.00
	ƒ 96,870,497.90	ƒ 122,771.30	ƒ 93,464,610.80	ƒ 190,457,880.00

Voor de Overzeesche bezittingen zijn volgens de wet van 1 Mei 1854 afgeleverd:

	1854.	1855.	1856.	1857	TOTAAL 1854/7
Guldens	—	5,100,000	900,000	2,000,000	8,000,000
1/2 "	—	—	—	3,600,000	3,600,000
1/4 "	11,460,000	4,540,608	—	2,400,000	18,400,608
1/10 "	3,550,000	6,452,500	3,000,000	11,000,000	24,002,500
1/20 "	—	491,960	—	—	491,960
2 1/2 cts. stukken.	—	—	2,480,000	36,560,000	39,040,000
Cents	—	100,000	67,000,000	162,000,000	230,000,000
1/2 "	—	—	10,800,000	36,800,000	47,600,000
Waarde zilver	ƒ 3,220,000	ƒ 6,905,000	ƒ 1,200,000	ƒ 5,500,000	ƒ 16,825,000
" koper	—	1,000	795,000	2,718,000	3,514,000
Totaal	ƒ 3,220,000	ƒ 6,906,000	ƒ 1,995,000	ƒ 8,218,000	ƒ 20,339,000

Het totaal der geldswaarde der zoo voor Nederland als voor Indië aan 's Rijks munt afgeleverde speciën bedraagt alzoo:

1840/51	ƒ 142,054,686.05
1852	" 11,377,047.80
1853	" 1,361,115.20
1854	" 18,581,549.00
1855	" 12,249,582.45
1856	" 8,423,023.50
1857	" 16,749,876.00
	ƒ 210,796,880.00

NEDERLANDSCHE BANK.

Verg. voor de jaren 1815—1852, jaarg. 1850, bl. 264; 1851, bl. 276 en 1852, bl. 255, en voor de latere jaren, jaarg. 1853, bl. 354; 1854, bl. 312; 1855, bl. 294; 1856, bl. 257, en 1857, bl. 170.

Wat den staat der *Nederlandsche Bank* in het boekjaar 1857/58 betreft, vervolgen wij onze vroegere opgaven naar de maandelijksche mededeelingen in de *Staatscourant*.

1857.	OMLOOPENDE BANKBILLETTEN.	SALDO'S VAN REKENING-COURANT.	MUNT EN MUNT-MATERIAAL.
ult. Maart	*f* 80,774,945	*f* 9,184,104	*f* 70,088,066
〃 April	〃 84,869,440	〃 11,792,965	〃 70,934,312
〃 Mei	〃 85,283,355	〃 16,154,779	〃 70,804,917
〃 Junij	〃 80,097,135	〃 19,692,523	〃 69,560,938
〃 Julij	〃 83,457,855	〃 15,594,230	〃 67,273,337
〃 Augustus	〃 83,017,725	〃 21,644,048	〃 68,318,448
〃 September	〃 83,817,050	〃 24,256,078	〃 67,814,128
〃 October	〃 85,640,155	〃 18,748,843	〃 60,772,167
〃 November	〃 80,816,220	〃 22,342,662	〃 61,533,464
〃 December	〃 72,536,845	〃 24,143,704	〃 60,014,952
1858.			
〃 Januarij	〃 77,334,145	〃 13,324,902	〃 62,002,338
〃 Februarij	〃 75,516,890	〃 13,582,726	〃 66,471,099
〃 Maart	〃 76,048,650	〃 11,081,950	〃 70,452,188

Het dividend over het met ult. Maart 1858 gesloten boekjaar is geweest *f* 135. Het reservefonds was op dat tijdstip *f* 2,232,668.41

De rente is over 1857/58 geweest als volgt:

	van 1 Apr. tot 4 Aug.	van 4 Aug. tot 15 Sept	van 15 Sept. tot 7 Oct.	van 7 Oct. tot 14 Oct.	van 14 Oct. tot 11 Nov.	van 11 Nov. tot 1 Jan.	van 1 Jan. tot 19 Jan.	van 19 Jan. tot 1 Febr.	van 1 Febr. t. 12 Febr.	van 12 Febr. t. 31 Mr.
Wisselbr. disconto	4	4½	5	5½	6	7	6	5	4½	4
Promesses 〃	4½	5	5½	6	6½	7½	7	6	5½	5
Effecten beleening	4	4½	5	5½	6	6	6	5	5	4½
Goederen 〃	4½	5	5½	6	6	6	6	5½	5½	5
Speciën 〃	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Overzigt over de 10 laatste jaren.

Kapitaal. Sedert 1841 onveranderd *f* 15,000,000 verdeeld in 15,000 aandeelen.

ULTIMO MAART.	DIVIDEND.	RESERVEFONDS.	SALDO'S VAN REK. COURANT.	OMLOOPENDE BANKBILJETTEN.	MUNT EN MUNT-MATERIAAL.
1849	*f* 54	*f* 2,250,000	*f* 14,400,226	*f* 44,484,875	*f* 66,029,322
1850	〃 35	〃 id.	〃 16,676,426	〃 48,704,700	〃 71,128,159
1851	〃 30	〃 id.	〃 20,607,358	〃 50,893,440	〃 72,063,367
1852	〃 30	〃 id.	〃 24,781,402	〃 67,366,270	〃 93,380,411
1853	〃 30	〃 2,266,096	〃 26,721,234	〃 77,511,055	〃 101,335,909
1854	〃 56	〃 1,920,857	〃 22,291,304	〃 93,807,110	〃 100,279,796
1855	〃 56	〃 2,193,387	〃 15,930,785	〃 92,560,425	〃 102,769,042
1856	〃 98	〃 2,221,885	〃 14,682,408	〃 91,213,795	〃 75,085,256
1857	〃 152	〃 2,242,885	〃 9,184,104	〃 80,774,945	〃 70,088,066
1858	〃 135	〃 2,232,668	〃 11,081,950	〃 76,048,650	〃 70,452,188

EFFECTEN- EN WISSELKOERSEN.

OVERZIGT DER HOOGSTE EN LAAGSTE PRIJZEN VAN DE VOLGENDE EFFECTEN IN 1857 [1].

(*Volgens het Amsterdamsche effectenblad*).

	NEDERLAND.		ENGELAND.	FRANKRIJK.	RUSLAND.	OOSTENRIJK.	BELGIE.
	WERK. SCHULD 2½ pCt.	HANDEL-MAATSCHAPPIJ. 4½ pCt.	GECONSOLIDEERDE 3 pCt.	INSCHRIJVING EN CERTIFICATEN 3 pCt.	OBLIG. BIJ HOPE EN C°. 1798 EN 1816. 5 pCt.	METALLIEKEN 5 pCt.	INSCHRIJVING EN CERTIFICATEN. 2½ pCt.
Januarij.....	63¼ —63½	133 —137⅜	92⅞— 94¼	66½—68½	103⅞—104½	73⅝—75½	51¼ —52¼
Februarij....	63¼ —64	135½—138	92¾— 94	67¾—70⅝	103⅞—104⅝	75⅝—78⅝	51¾ —52¼
Maart.......	63⅝ —64	136 —139½	92⅛— 93⅞	70 —71⅝	103⅝—104¼	75⅜—77⅜	52⅝ —52⅞
April.......	63⅝ —63⅞	139 —146½	92¾— 93⅜	68¼—70¼	103 —104¼	74⅞—76⅜	52¼ —53⅝
Mei.........	idem.	143½—150¼	92⅝— 94⅛	68⅝—69⅝	103⅝—104¼	75¾—76⅜	52¼ —53
Junij.......	63¼ —64⅜	149¾—160¼	92¼— 93⅜	67⅝—69⅜	104½—105¾	76 —77⅝	52⅛ —53⅝
Julij.......	63¼ —63⅞	154½—162	90¼— 92⅜	66⅜—67⅛	104¾—105⅜	75⅜—77¼	53 —53¼
Augustus ...	63¼ —63⅞	154¾—157	89⅜— 91½	66¾—67¼	105 —105⅜	74⅞—76	52¼ —53¼
September ..	63⅜ —63⅜	149½—155⅜	89¾— 91	66⅜—68⅜	104¾—105½	72¼—74⅞	51⅜ —52¾
October	60⅞ —63¼	143 —152½	86¼— 90	66¼—68¼	102 —105	69¼—74¾	50 —52⅝
November...	61⅜ —62⅜	134 —145	87⅞— 91¾	66¼—67⅜	102¾—103¼	69¼—72	49⅝ —50⅜
December...	60⅞ —63⅜	134½—141½	90⅞— 93⅞	65⅞—68¼	101⅞—104¼	69¼—73⅜	49½ —51⅞
In 1857	60⅞ —64⅜	133 —162	86¼— 94¼	65⅞—71⅛	101⅞—105¾	69¼—78⅝	49½ —53¼
〃 1856	61¼ —64⅞	128 —139	85¾— 96	61⅛—75½	99¾—105	69½—82¼	50 —52¾
〃 1855	59⅜ —63⅞	122½—129	86¼— 93⅜	63¾—71½	99⅝—103⅞	59¼—65⅜	48½ —52
〃 1854	49⅞ —63¼	105 —127½	85¼— 95⅞	61½—76⅜	87½—107⅛	50¼—76⅜	40½ —51
〃 1853	59⅞ —66⅛	118 —130	90¼—101	71⅛—82⅜	102 —109¼	74¼—85½	48¾ —54¼
〃 1852	57⅜ —66½	109½—128	95⅜—101¾	63⅛—86	105 —109⅞	71½—84⅜	47¼ —54⅞
〃 1851	55 —59¼	105 —111⅛	95⅜— 99⅛	54½—67¼	99 —107⅛	60⅛—80	43¾ —49
〃 1850	51¼ —58¼	163½—172	94⅜— 98½	54 —58⅞	100 —106⅞	60 —83¼	42½ —48⅜
〃 1849	45 —55¼	142 —168	88⅜— 97¾	44⅜—58½	99 —106½	67¾—87	39¾ —47⅜
〃 1848	34 —55⅜	113 —163¾	80 — 90	32½—73¼	63½—105	39 —99⅛	29¼ —48¼

[1] Zie voor de jaren 1848—1856 de vorige Jaargangen, alsmede een uitvoerig overzigt over 1846—1857 in *de Economist*, 1858, bl. 72.

MAANDELIJKSCHE HOOGSTE EN LAAGSTE WISSELKOERSEN IN 1857 TER BEURZE TE AMSTERDAM [1].

	PARIJS.	HAMBURG.	WEENEN.	LISSABON.	NAPELS.	LONDEN.	ST. PETERSBURG.	MADRID.
	KORT, PER 40 KROONEN VAN 3 FRANCS.	KORT, PER 40 MARKEN BANCO.	OP 6 WEKEN, PER 20 RIJKSDAALDERS OF 30 FLORIJNEN.	OP 3 MAANDEN, PER 40 CRUSADOS.	OP 2 MAANDEN, PER 40 DUC. DI REG. OF 176 LIRES.	KORT, PER £ STERLING.	OP 2 MAANDEN, PER 1 ZILVEREN ROEBEL.	OP 3 MAANDEN, PER PIASTER VAN 20 REALEN DE VELLON.
anuarij	ƒ 55.44 —55.69	ƒ 35.31 —35.37½	ƒ 32.75 —32.87½	ƒ 39.50 —39 75	ƒ 82. —82.50	ƒ 11.62½—11.67½	ƒ 1.81	ƒ 2.34 —2.36
ebruarij	″ 55.62½—55.75	″ 35.25 —35.44	″ 33. —33.37½	″ 39.75 —39.87½	″ 82.50 —83.	″ 11.65	″ 1.82	″ 2.36 —2.38
laart	″ 55.75 —55.87½	″ 35.12½—35.50	″ 33.62½—34.12½	″ 39.87½—40.	″ 83. —83.50	″ 11.72½—11.77½	″ ″	″ 2.38
pril	″ 55.87½—56.06	″ 35.37½—35.44	″ 33.37½—33.62½	″ 40. —40.50	″ 83.50	″ 11.77½—11.80	″ 1.81½—1.82	″ ″
lei	″ 56.12½—56.37½	″ 35.44 —35.69	″ ″	″ 40.50	″ 83.50 —84.	″ 11.80 —11.87½	″ 1.82	″ ″
unij	″ 56.19 —56.44	″ 35.56 —35.69	″ 33.62½—33.75	″ ″	″ 83—84	″ 11.85	″ 1.81½—1.82½	″ ″
ulij	″ 56.25 —56.37½	″ 35.56 —35.75	″ 33.75 —34.	″ ″	″ 83.	″ 11.82½—11.85	″ 1.81 —1.81½	″ ″
ugustus	″ 56.06 —56.19	″ 35.50 —35.62½	″ 33.62½—33.81	″ ″	″ ″	″ 11.75 —11.80	″ 1.78 —1.79	″ ″
eptember	″ 55.94 —56.12½	″ 35.37½—35.50	″ 33.56 —33.81	″ ″	″ 82.75 —83.	″ 11.72½—11.77	″ 1.77 —1.79	″
ctober	″ 55.62½—56.19	″ 35.25 —35.37½	″ 33.12½—33.50	″ 40.50 —41.	″ 81.75 —82.75	″ 11.70 —11.75	″ 1.70 —1.74½	″ ″
ovember	″ 55.50 —56.12½	″ 35.19 —35.62½	″ 32—33	″ 40.75	″ 81. —81.50	″ 11.75 —11.92½	″ 1.63 —1.68	″ 2.36
ecember	″ 55.75 —56.12½	″ 35.44 —35.75	″ 31.87½—32.50	″ ″	″ 79—81	″ 11.77½—11.30	″ 1.61 —1.63	″ 2.32 —2.36
In 1857	ƒ 55.44 —56.44	ƒ 35.12½—35.75	ƒ 31.87½—34.12½	ƒ 39.50 —41.	ƒ 79—84	ƒ 11.62½—11.92½	ƒ 1.61 —1.82½	ƒ 2.32 —2.38
″ 1856	″ 55.37 —56.75	″ 35.12½—35.62½	″ 31.50 —34.75	″ 39.50 —41.50	″ 82—87	″ 11.60 —11.97½	″ 1.69 —1.84½	″ 2.34 —2.41
″ 1855	″ 55.81 —56.87½	″ 34.81 —35.62½	″ 27.50 —31.75	″ 41.25 —41.50	″ 84.50 —87.	″ 11.75 —11.90	″ 1.65½—1.76	″ 2.43
″ 1854	″ 55.81 —56.56	″ 35.25 —35.62½	″ 24.50 —30.25	″ 40.75 —41.50	″ 80.50 —85.50	″ 11.60 —11.77½	″ 1.50 —1.85	″ 2.41 —2.43
″ 1853	″ 56.25 —56.87½	″ 35.19 —35.81	″ 30. —32.75	″ 40.75 —41.50	″ 81—83	″ 11.65 —11.85	″ 1.85 —1.88	″ 2.42 —2.46
″ 1852	″ 56.12½—56.87½	″ 35.06 —35.62½	″ 28. —31.37½	″ 40.75 —42	″ 79. —81.50	″ 11.77½—12.05	″ 1.81 —1.86	″ 2.41½—2.46
″ 1851	″ 56. —56.75	″ 34.94 —35.69	″ 26.25 —30	″ 40.75 —41.50	″ 78.25 —81.25	″ 11.75 —11.95	″ 1.81 —1.83	″ 2.41½—2.43
″ 1850	″ 56. —57.	″ 34.94 —35.69	″ 25. —30.87½	″ 41. —42.87½	″ 79.75 —81.50	″ 11.07½—12.10	″ 1.81 —1.89	″ 2.40 —2.49

[1] Zie voor de jaren 1850—1857 de vorige Jaargangen.

SPOORWEGEN.

Hollandsche Spoorweg.

Het Jaarboekje van 1857 bevat, omtrent den Hollandschen IJzeren Spoorweg, eenige uittreksels uit de naauwkeurige verslagen aangaande de administratie van dien weg, welke sedert eenigen tijd jaarlijks in het licht verschijnen. Wij verwijzen dus vooreerst naar het vorige Jaarboekje, wat de opgaven aangaande de lengte van den Spoorweg, de stations, bruggen enz. betreft.

Het *materiëel* bestond in 1857 uit 21 locomotieven (zijnde een meer dan in 1856) en 211 rijtuigen; namelijk 22 1ste klasse, 25 2de klasse en 89 3de klasse, en 75 wagens (goederen-, veewagens enz.).

Het totaal der reizigers heeft in 1857 bedragen, in ronde cijfers, 1,187,000, waarvan ruim twee derden (818,000) der *derde* klasse, tegen 141,000 der *eerste* en 201,000 der *tweede* klasse.

De ontvangsten uit het reizigers-vervoer verkregen, bedroegen in totaal *f* 955,000, waarvan ca. de grootste helft (*f* 502,000) van het vervoer van reizigers *derde* klasse, tegen *f* 220,000 als opbrengst der eerste en *f* 221,000 der tweede klasse.

Van *bagage* werd vervoerd 2,308,000 ℔, *bestelgoederen* 7,469,000 ℔, *koopmansgoederen* 4,029,000 ℔; elk dezer cijfers toont vermeerdering over het voorafgaande jaar, even als dat van het *veevervoer*; bedragende namelijk 7,462 runderen en 7,613 stuks klein vee, voor welke beide rubrieken het voorleden jaar het hoogste cijfer sedert 1846 aanduidt.

De ontvangsten voor het goederen-vervoer beliepen in totaal *f* 194.000; zijnde mede het hoogste cijfer van opbrengst sedert 1846 (met uitzondering alleen van het jaar 1855, toen het *f* 224,000 beliep).

Die opbrengst was verkregen van:

a. Bagage	*f*	23,000.
b. Bestelgoederen	"	134,000.
c. Koopmansgoederen	"	16,000.
d. Rijtuigen, vee enz.	"	19,000.
	f	194,000.

De opbrengst van het vervoer, met die van de brievenposterij en diversen vereenigd, bedroeg *f* 1,172,348; zijnde mede het hoogste cijfer van de bruto ontvangst sedert 1846, en *f* 33,894 meer dan in 1856, in welk jaar de opbrengst *f* 1,138,454 bedroeg.

Het totaal-generaal van alle ontvangsten der onderneming bedroeg *f* 1,194,503, of *f* 36,079 meer dan ten vorigen jare.

Belangrijk is een in het Verslag geleverd overzigt van de opbrengst per baanvak en per mijl berekend over de twee laatste jaren:

OPBRENGST PER BAANVAK EN PER MIJL.

SECTIE.	BAANVAK.	LENGTE.	TOTALE OPBRENGST IN 1856.	TOTALE OPBRENGST IN 1857.
		Mijl.		
I.	Amsterdam—Haarlem...	16,870	ƒ 272,977	ƒ 265,998
II.	Haarlem—Leiden.......	28,795	" 282,442	" 285,018
III.	Leiden—'s Gravenhage...	15,435	" 191,745	" 196,841
IV.	'sGravenhage—Rotterdam	23,400	" 391,289	" 424,491
	Te zamen....	84,500	ƒ 1,138,454	ƒ 1,172,348

SECTIE.	BAANVAK.	LENGTE.	OPBRENGST PER MIJL IN 1856.	OPBRENGST PER MIJL IN 1857.	PER MIJL IN 1857 MEERDER.	PER MIJL IN 1857 MINDER.
		Mijl.				
I.	Amst.—Haarl.	16,870	ƒ 16,181	ƒ 15,767	"	ƒ 413,70
II.	Haarl.—Leid..	28,795	" 9,808	" 9,898	ƒ 89,46	"
III.	Leid.—'sGrav.	15,435	" 12,422	" 12,752	" 330,17	"
IV.	'sGrav.—Rott.	23,400	" 16,721	" 18,140	" 1,418,86	"
	Te zam.	84,500	ƒ 13,472	ƒ 13,873	ƒ 401,11	"

Uit deze vergelijking is het duidelijk zigtbaar, dat de opbrengst vooral op de vierde Sectie aanmerkelijk is toegenomen; een nieuw blijk, hoezeer de aansluiting van den Rijn-spoorweg te Rotterdam, het vervoer van en naar 's Gravenhage deed toenemen. De vermindering van opbrengst op de eerste Sectie is ontstaan door dat in 1856 de Laurens-Costers-feesten te Haarlem een grooten toeloop daarheen veroorzaakten.

Worden ook de diverse baten in rekening gebragt, is de bruto opbrengst over elken mijl der baan met ƒ 262.20 te vermeerderen, en wordt dus de gemiddelde opbrengst per mijl ƒ 14,136.15.

Per doorloopen mijl der treinen is de gemiddelde opbrengst ƒ 3.64^{5}.

Belangrijk is het thans eenigzins te kunnen nagaan, welken invloed de Hollandsche spoorweg van de exploitatie van de Rhijnspoorweglinien tusschen Rotterdam en Amsterdam heeft ondervonden.

Uit de medegedeelde cijfers van het jaar 1857, die vrij aanzienlijken vooruitgang aantoonen, blijkt het reeds, dat die invloed voor alsnog niet nadeelig is geweest. — Een nader onderzoek bevestigt zulks. — Zoo het getal reizigers tusschen Amsterdam en Rotterdam op den Hollandschen spoorweg is afgenomen, is aan den anderen kant het vervoer op en van 's Gravenhage, door de nieuwe verbinding met Utrecht en Amsterdam alleraanzienlijkst toegenomen, zoodat de nieuwe Rijnspoorweglijn voor een gedeelte den Hollandschen Spoorweg althans, zelfs bepaalde aanwinst is geweest.

In welke mate sedert de aansluiting van den Rijn-spoorweg te Rotterdam het vervoer van en naar 's Gravenhage is toegenomen, blijkt uit de opgave, dat het aantal reizigers in 1857 te 's Gravenhage aangekomen en vertrokken bedroeg............. .469,291
terwijl dit in 1854 bedroeg...........................378,694

dus eene toename van... 90,597
of 24 pCt.

Sedert dien tijd is dan ook 's Gravenhage te beschouwen als het Station, van waar het grootste vertier uitgaat.

Een bewijs hoezeer het reizen toeneemt, naarmate de reis-gelegenheid vermeerdert, is overigens te vinden in de volgende vergelijking van het verkeer tusschen Amsterdam en Rotterdam, vóór en na de opening van den Rijn-spoorweg tusschen Utrecht en Rotterdam, waardoor eene tweede reis-gelegenheid ontstond.

In 1857 zijn tusschen Amsterdam en Rotterdam vervoerd per Hollandschen-IJzeren-Spoorweg...................40,006 reizigers,
en per Rijn-spoorweg.........................39,338 "

te zamen....79,344 reizigers.

In 1854 zijn over den Hollandschen IJzeren-Spoorweg, toen het eenige vervoermiddel tusschen die plaatsen, vervoerd. ....59,795 "

zoodat het verkeer toenam met.. ....19,549 reizigers,
of 33 pCt., alleen door het aanbieden van eene tweede reis-gelegenheid.

Het aantal mijlen in 1857 door de 1,187,824 reizigers te zamen doorreisd, is 29,508,081, gevende per elken reiziger eenen gemiddeld doorloopen afstand van 24,842 ellen, en voor de opbrengst van elken reiziger, per mijl *f* 0,033,135.

In vergelijking met 1856, levert de verdeeling der geboekte reizigers in de verschillende klassen, waarbij tevens de gemiddelde afstand, door elke klasse van reizigers doorloopen, in berekening wordt gebragt, de volgende percentsgewijze uitkomst op:

KLASSE.	1856.		1857.	
	Op 100 Reizigers.	Gemiddeld doorloopen afstand.	Op 100 Reizigers.	Gemiddeld doorloopen afstand.
Eerste........	15.11	30,438 Ellen.	14.27	29,801 Ellen.
Tweede.......	16.45	26,418 "	17.90	26,169 "
Derde.........	65.66	23,614 "	64.82	23,366 "
Militairen......	2.78	33,979 "	3.01	34,048 "

De vrij sterke toename van reizigers der 2de klasse is toe te schrijven aan het in gebruik stellen van beter rijtuigen voor die klasse. Doordien die toename geschiedde door vermindering zoowel van derde, als van eerste klasse reizigers, heeft dit eer *voordeelig* dan nadeelig op de opbrengsten gewerkt.

Het *vervoer van bagage*, *bestelgoederen*, *koopmansgoederen*, *rijtuigen*, *vee* enz., heeft over 1857 te zamen eene opbrengst geleverd van.. *f* 214,805 25

zich verdeelende als volgt:

Bagage-vervoer..................	*f* 23,524.50	of	10.95	pCt.
Bestelgoederen-vervoer............	" 134,880.29½	"	62.79	"
Koopmansgoederen-vervoer	" 16,487.35½	"	7.68	"
Rijtuigen en Vee...............	" 19,703.65	"	9.17	"
Posterij en diversen.............	" 20,209.45	"	9.41	"
	f 214,805.25	of	100	pCt.

In vergelijking met 1856, is er toename op elk dezer rubrieken, en in verhouding het meest op het vervoer van vee, waarvan het meerder vervoer is toe te schrijven aan eene gunstige wijziging van het tarief.

Te zamen genomen, was de opbrengst van het goederenvervoer in 1857 *f* 1,130.97 hooger dan in 1856.

De opbrengst per vervoerde 1,000 Ned. ℔ was: voor bagage *f* 10.19, voor bestelgoederen *f* 18.06, voor koopmansgoederen *f* 4.92.

Uit eenen staat van tijdige en te late aankomst der treinen in 1857 over elk der maanden van het jaar, blijkt dat van het totaal der treinen van het geheele jaar, zijnde 5,302 in getal, 3,374 treinen te vroeg of op juisten tijd aankwamen, zoodat 1,928, of nagenoeg 37 pCt. van het totaal te laat kwamen; van de te laat komende waren echter 1,417 welke niet meer dan 5 minuten na den bepaalden tijd aankwamen.

Een overzigt van het personen-vervoer van en naar de verschillende stations, geeft de navolgende uitkomst:

STATIONS.	GEBOEKTE REIZIGERS.					
	PER KLASSE VAN RIJTUIGEN.			MILITAIREN.	NONVALEURS.	TOTAAL.
	1e.	2e.	3e.			
Amsterdam	24,822	37,144	138,736	4,480	—	205,182
Halfweg	95	523	9,463	—	—	10 081
Haarlem	15,550	26,049	104,945	1,479	—	148,023
Vogelenzang	1,210	1,060	7,893	—	—	10,163
Hillegommerbeek	10	64	786	—	—	860
Veenenburg	718	1,240	9,700	16	—	11,674
Piet Gijzenbrug	735	1,393	8,559	22	—	10,709
Warmond	682	1,280	4.115	1	—	6,078
Leiden	8,789	20,863	77.576	3,270	—	110,498
Voorschoten	805	1,535	5,842	1	—	8,183
Nieuw Oost-Einde	216	531	1,436	—	—	2,183
's Gravenhage	40,304	40,355	145.617	7,647	11	233,934
Rijswijk	593	602	3,034	—	—	4,229
Delft	9,555	14,842	88,134	4,290	—	116,821
Schiedam	4,201	13,183	58,836	336	1	76,557
Rotterdam	32,923	41,211	153,927	4,575	13	232,649
Totaal	141,208	201,875	818,599	26,117	25	1,187,824

Uit eene maandsgewijze vergelijking van het vervoer blijkt dat Augustus het hoogste cijfer aantoonde, nl. 135,913 in totaal, juist het dubbel van het geringste maandcijfer, Januarij 68,864.

De vijf maanden Mei—September hebben te zamen een bedrag van ca. 620,000 reizigers, of ca. 52 pCt. van het totaal.

Uit een uitvoerige tabel van de ontvangsten en uitgaven, over de jaren 1851 tot en met 1857 loopende, kan de volgende vergelijking worden opgemaakt aangaande de opbrengst en kosten per Ned. mijl:

	TOTALE ONTVANGST.	PER NED. MIJL.	TOTALE UITGAVEN.	PER NED. MIJL.	BEDRAGENDE VAN DE BRUTO OPBRENGST.	WINST DOOR DE EXPLOITATIE GELEVERD.	DIVIDEND NA INTEREST EN AFLOSSING OVERBLIJVENDE.
1851...	1,022,005	12,095	608,178	7,197	59^{61} pCt.	413,827	*f* 30,50
1852...	1,049,087	12,426	667,503	7,190	57^{86} ″	422,304	″ 35,—
1853...	1,091,733	12,955	688,608	8,149	62^{90} ″	406,125	″ 30,—
1854...	1,177,244	13,992	729,244	8,630	61^{97} ″	448,000	″ 36,50
1855...	1,164,427	14,017	698,346	8,206	58^{94} ″	480,107	″ 42,50
1856...	1,158,427	13,709	732,755	8.671	63^{25} ″	425,838	″ 32,50
1857...	1,194,505	14,136	726,236	8,595	60^{80} ″	468,269	″ 40,—

Uit de Balans blijkt, dat over 1857 het totaal-generaal der ontvangsten, *f* 1,194,505, is verkregen uit:

Opbrengst van *reizigers*	*f* 959,194	
(waarvan *f* 502,572 van reizigers 3e klasse.)		
Opbrengst van *goederen*.............	" 174,892	
" " rijtuigen en vee........	" 19,703	
" " brievenposterij.........	" 18,558	
" " telegraaf..............	" 4,810	
" " diversen..	" 17,345	
		f 1,194,505

Hiertegenover stond als uitgaven:

Totaal der exploitatiekosten [1].........	*f* 700,548	
Buitengew. uitgaven (spoorvernieuwing)..	" 25,687	
Renten van geldleeningen.............	" 186,891	
Aflossing.	" 21,000	
Te kort op de uitdeeling over 1856.....	" 8	
		" 934,136
Gevende als batig saldo over 1857....		*f* 260,369

Nederlandsche Rijnspoorweg.

Voor den *Rijnspoorweg* kwam in 1856 de aansluiting aan de Duitsche Spoorwegen eindelijk tot stand. — Gedurende eenigen tijd beantwoordden de gevolgen dier aansluiting voor het directe internationale vervoer van koopgoederen, niet aan de verwachting. — Het directe vervoer moest vertraging ondervinden bij de tolrevisie te Emmerik, speciaal door het onvoldoende der bepalingen, welke de Directie der Keulen-Minden Spoorweg-Maatschappij voor de revisie had gemaakt. — Ten gevolge dier bepalingen kon het onderzoek der goederen geen gelijken tred houden met den aanvoer, en had er vaak te Emmerik ophooping plaats. — Bij het einde van 1856 hebben echter deze bezwaren, — ten gevolge der pogingen door de Rijnspoorweg-Maatschappij en de Regering, op de klagten des handels, aangewend, — opgehouden, en is het direct vervoer met volle wagenladingen toegestaan naar Wezel, Ruhrort, Dusseldorp, Keulen, Minden, Hannover, Harburg, Brunswijk, Maagdenburg, Halle, Berlijn, Leipzig en Dresden.

Een tienjarig overzigt van het vervoer langs den Rijnspoorweg

[1] Onder de exploitatiekosten treft men o. a. aan: gewoon onderhoud van den weg voor *f* 155,284; locomotieven voor *f* 82,186; rijtuigen voor *f* 51,328; cokes voor *f* 60,638; tractementen voor stations-chefs, wachters, conducteurs en personeel, benevens verwarming en verlichting der stations *f* 112,792; alg. dienst *f* 60,894.

van de jaren 1846/47 tot 1855/56, wordt in het vorig Jaarboekje (pag. 177) gevonden.

Het reizigers-vervoer toont in het laatst dier jaren reeds de aanzienlijke vermeerdering van 50 pCt. tegenover 1854/55 (namelijk 685,000 reizigers tegen 454,000), ten gevolge der uitbreiding van den weg van Utrecht naar Rotterdam, welke in Julij 1855 had plaats gevonden.

Dat overzigt thans over het laatste jaar voortzettende, bekomen wij over een driejarig tijdvak de navolgende uitkomsten:

Vervoer langs den Rijnspoorweg.

VAN MEI TOT MEI.	AANTAL REIZIGERS.	OPBRENGST: VAN REIZIGERS.	OPBRENGST: GOEDEREN, VEE, POSTER. EN DIV.	OPBRENGST: TOTALE OPBRENGST.
1854/55	454,787	*f* 568,316	*f* 181,750	*f* 750,067
1855/56	685,428	„ 831,503	„ 250,467	„ 1,081,971
1856/57	876,195	„ 1,099,968	„ 389,690	„ 1,489,658

Deze opgaven verdeelen zich als volgt, wat het jaar 1856/57 betreft:

I. *Binnenlandsch verkeer.*

REIZIGERS.

	AANTAL.	OPBRENGST.
Der 1e. klasse	87,780	*f* 250,096
„ 2e. „	116,840	„ 230,089
„ 3e. „	634,869	„ 566,930
Militairen	22,566	„ 14,885
Geleiders en gevangenen	4,900	„
Conduct.-verantwoording	„	„ 4,975
Geheel der reizigers	866,964	*f* 1,067,575
Opbrengst der goederen		„ 282,347
Diversen		„ 68,192
Totale opbr. binnenl. verkeer		*f* 1,418,115

GOEDEREN.

	HOEVEELHEID.	OPBRENGST.
Bagage	3,501,301 ℔.	*f* 50,776
Bestelgoederen	4,944,738 „	„ 112,113
Koopmansgoederen	35,593,883 „	„ 119,458
Totaal goederen	44,102,922 ℔.	*f* 282,347
Rijtuigen..stuks	228	„ 3,924
Paerden... „	1,605	„ 4,075
Slagtvee... „	17,650	„ 18,078
Posterij en diversen		„ 41,514

II. *Duitsch verkeer naar Emmerik.*

REIZIGERS.

	AANTAL.	OPBRENGST.
Der 1e. klasse	1,546	*f* 8,624
„ 2e. „	3,785	„ 14,261
„ 3e. „	3,900	„ 9,507
	9,231	*f* 32,392

GOEDEREN.

	HOEVEELHEID.	OPBRENGST.
Bagage (*centner z. c.*)	3,722	*f* 3,102
Goederen	111,712	„ 34,223
Steenkolen en coke	34,640	„ 1,207
Totaal goederen	150,074	*f* 38,532

(De hier voorkomende goederen zijn alleen die, welke op directe Güter-begleitzettel naar de stations van den Cöln-Minder Spoorweg gecarteerd zijn geworden.)

Met inbegrip van rijtuigen, vee enz., was het geheel der opbrengst:

Op het Duitsch verkeer	*f*	71,543.28
Hierbij totaal binnenl. verkeer	„	1,418,115.54
Algem. opbrengst Rijnspoorweg	*f*	1,489,658.82

De navolgende staat geeft een

Overzigt van het personen-vervoer en van de opbrengst van het totaal-vervoer op den Rijnspoorweg (binnenlandsch verkeer) over elk der maanden van 1857.

	VERVOERDE PERSONEN.	OPBRENGST VAN HET REIZIG.-VERV.	OPBRENGST VAN HET GOEDER.-VERV.	VERSCHILLENDE OPBRENGST, ENZ.
Januarij	52,048	*f* 56,953	*f* 29,029	*f* 2,740
Februarij	55,621	„ 57,595	„ 31,395	„ 2,772
Maart	61,081	„ 68,793	„ 28,302	„ 3,335
April	70,979	„ 80,602	„ 26,530	„ 3,619
Mei	78,019	„ 93,145	„ 24,437	„ 3,897
Junij	92,598	„ 116,938	„ 20,742	„ 4,950
Julij	103,842	„ 137,044	„ 23,973	„ 6,802
Augustus	108,969	„ 142,025	„ 26,514	„ 7,946
September	85,094	„ 112,168	„ 28,852	„ 7,178
October	76,058	„ 92,060	„ 33,801	„ 6,748
November	62,931	„ 72,054	„ 32,915	„ 6,280
December	59,736	„ 67,567	„ 41,840	„ 4,350
Totaal	906,976	*f* 1,096,951	*f* 348,334	*f* 60,622

(NB. De onderdeelen van guldens zijn niet aangeduid.)

Met 1°. Julij 1857 is op den Rijnspoorweg een nieuw tarief voor het vervoer van vracht- en koopmansgoederen in het binnenverkeer in werking gekomen, welk tarief sedert 21 Dec. 1857 tijdelijk is verhoogd voor het internationaal goederen-verkeer met Duitschland (terwijl voor het vervoer van vee met 1°. Augustus van dat jaar een nieuw tarief werd ingevoerd).

Sedert de invoering van het nieuwe tarief, worden maandelijks door de Rijnspoorweg-Maatschappij uitvoerige tabellen gepubliceerd, aanduidende de hoeveelheid van de opbrengst der vervoerde goederen over elke maand, in vergelijking met dezelfde maanden des vorigen jaars, onder het oudere, hoogere tarief. — Deze belangrijke staten toonen eene alleraanzienlijkste toeneming in het goederentransport. Uit die staten over 1857 uitgekomen, maken wij het navolgend overzigt op van de voornaamste stations en het totaal van het transport.

De goederen worden hier opgegeven in *duizendtallen* Nederlandsche ponden.

Verzendingen van goederen per Ned. Rijnspoorweg van:

	AMSTERDAM.		UTRECHT.		ROTTERDAM.		ARNHEM.		EMMERIK.	
	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1867.	1856.
Julij	676	372	331	327	474	114	543	523	478	222
Augustus	845	357	256	209	601	123	639	558	609	217
Septemb.	1,426	495	318	376	896	139	994	678	557	249
October	1,540	331	488	306	1,040	141	1,301	659	783	250
November	1,344	559	498	230	1,814	213	1,222	1,052	668	438
December	1,363	967	719	229	1,897	489	1,346	750	1,000	671
Halfjaar	7,194	3,080	2,610	1,677	6,722	1,219	6,045	4,220	4,095	2,047

Ontvangsten van goederen te:

	AMSTERDAM.		UTRECHT.		ROTTERDAM.		ARNHEM.		EMMERIK.	
	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.	1857.	1856.
Julij	727	320	501	274	300	65	644	486	399	213
Augustus	849	312	462	247	311	134	675	429	537	219
Septemb.	1,039	487	612	300	274	144	845	505	1,381	263
October	1,355	503	866	237	457	97	1,095	427	1,391	231
November	1,136	583	1,495	612	583	218	1,395	542	1,168	638
December	1,133	856	977	500	624	323	1,904	658	1,563	893
Halfjaar	6,239	3,061	4,913	2,170	2,549	981	6,558	3,047	6,439	2,457

Het totaal van het goederen-transport over den geheelen spoorweg bedroeg:

	HOEVEELHEID.		OPBRENGST.	
	1857.	1856.	1857.	1856.
Julij	3,059,000 Ned. ℔.	1,783,000 Ned. ℔.	*f* 7,638	*f* 5,619
Augustus	3,301,000 ″ ″	1,637,000 ″ ″	″ 9,821	″ 5,550
September	4,710,000 ″ ″	2,217,000 ″ ″	″ 12,499	″ 7,129
October	5,898,000 ″ ″	1,965,000 ″ ″	″ 16,342	″ 6,305
November	6,467,000 ″ ″	3,049,000 ″ ″	″ 18,137	″ 10,213
December	7,052,000 ″ ″	3,803,000 ″ ″	″ 29,052	″ 13,722
Halfjaar	30,487,000 Ned. ℔.	14,454,000 Ned. ℔.	*f* 93,489	*f* 48,538 [1].

Aken-Maastrichtsche Spoorweg.

De *Aken-Maastrichtsche* Spoorweg bekwam aan het einde des jaars 1856 eene belangrijke uitbreiding door de voortzetting naar *Hasselt-Leuven*, op welk gedeelte de dienst op den 1sten October van dat jaar werd geopend.

Het Jaarboekje van 1857 bevat de opgaven van het vervoer langs den *Aken-Maastrichtschen* Spoorweg over het jaar 1855: — Eene vergelijking met 1856 geeft de navolgende uitkomst, waarbij tevens, door de splitsing van dat jaar, in twee tijdperken, voor en na 1°. October, de invloed kan worden nagegaan, welke de aansluiting op het vervoer tusschen Aken en Maastricht heeft uitgeoefend:

[1] In dezen staat zijn niet begrepen de op doorgaande geleidebrieven van en naar de stations van de *Keulen-Minden* en *Aken-Dusseldorp-Ruhrort* Spoorwegen regtstreeks verzondene goederen.

Vervoer van Aken naar Maastricht.

	GETAL REIZIGERS.	OPBRENGST.	GOEDEREN.	VEE.	OPBRENGST VAN VEE EN GOEDEREN-VERVOER.	TOTALE OPBRENGSTEN-VERV.	TOTALE ONTVANGSTEN.
1 Jan.—1 Oct. 1856	88,022		50,273,000 ℔.	19,487			
1 Oct.—ult°. Dec. 1856	72,212		42,213,000 "	4,033			
Volle jaar 1856	160,234	ƒ 75,949	92,486,000 ℔.	23,520	ƒ 108,831	ƒ 184,780	ƒ 293,663
" " 1855	104,579	" 45,152	63,666,000 "	17,763	" 67,798	" 112,950	" 162,037

Onder de totale ontvangsten is begrepen de opbrengst van den verkoop van steenkolen uit de domaniale steenkolenmijnen te *Kerkrade*, waarvan de Maatschappij het beheer en genot heeft, welker opbrengst in 1856 ruim het dubbel heeft bedragen van 1855: zijnde respectievelijk (1856) ƒ 108,882, en (1855, met eenige andere ontv.) ƒ 49,086. — De verkochte hoeveelheden steenkolen bedroegen in 1856 472,700 kwintalen schaalkolen, en 403,807 halve mudden gruiskolen, tegen 13,580 kw. en 484,236 h. mudd. in 1855.

Het getal reizigers splitste zich over het volle jaar 1856 *aldus:* 4,185 *eerste klasse*, 30,405 *tweede kl.* en 125,644 *derde kl.* (men vergelijke overigens de Provinciale Verslagen van Limburg, in de zomervergaderingen van 1856 en 1857 uitgebragt).

Spoorweg van Rotterdam naar Antwerpen.

Aangaande de Spoorwegdienst van *Antwerpen—Rotterdam*, kunnen wij het navolgende mededeelen, wat de opbrengsten over het jaar 1857 betreft.

	VAN REIZIGERS.	BAGAGE.	RIJTUIGEN, PAARDEN, VEE ENZ.	GOEDEREN.	DOOR DE CONDUCTEURS VERANTW.	BUITENGEWONE ONTVANGST.	TOTALEN.
	fr.	*fr.*	*fr.*	*fr.*	*fr.*	*fr.*	*fr.*
Januarij	33,375	2,712	4,640	23,117	1,516	195	65,548
Februarij	36,039	2,967	3,520	21,203	1,383	7,677	72,790
Maart	47,654	3,967	5,469	30,321	2,365	542	90,321
April	50,366	4,221	7 184	27,153	1,921	643	91,491
Mei	52,826	4,388	5,708	29,628	1,961	6,603	101,117
Junij	63,781	5 082	3,548	26,775	3,016	1,904	104,108
Julij	72,989	6,270	3,939	27,947	2,805	2,617	116,569
Augustus	82,989	7,803	4,649	22,239	2,973	6,717	127,373
September	77,902	7,410	7,522	22,881	2,618	5,535	123,870
October	62,519	5,798	9,579	27,500	2,307	4,777	112,482
November	43,905	4,073	6,847	25,797	1,761	1,057	83,442
December	39,899	3,024	5,418	26,427	1,700	3,205	79,676
Volle jaar	664,248	57,710	68,028	310,994	26,330	41,478	1,168,791

(In franken, de onderdeelen niet aangeduid.)

K.

MENGELWERK.

STATISTISCHE STUDIËN OVER NEDERLAND.

"Cijfers zijn voor de sociale wetenschappen, wat "balans en meter zijn voor de natuurkundige."

Dr. P. BLEEKER, *Reis door den Molukschen Archipel.*

(*Vervolg van den vorigen Jaargang, blz.* 279).

VI.

In plaats van — gelijk ons oorspronkelijk plan was — dadelijk te onderzoeken, hoe dat onze bevolking woont, hoe dat zij zich voedt, zich kleedt enz., vergeleken zoowel bij vroegere tijden als bij andere landen, willen wij liever eerst behandelen, alles wat direct tot de bevolking behoort, te weten de verdeeling naar het geslacht, den ouderdom, den burgelijken staat, de verhouding der geboorten, der sterfgevallen enz.

Het is wel waar de bovengenoemde onderwerpen betreffen de bevolking evenzeer, doch ze staan daarin gelijk met zoo vele andere, waarop de menschelijke kennis zich toelegt, en welke, konden ze niet tot de bevolking teruggebragt worden, van weinig waarde zouden zijn.

Het zijn dus de wetten van "'s menschen worden, zijn en vergaan," waarmede wij ons in deze en volgende jaargangen eerst hopen onledig te houden.

Wij doen dat te meer, omdat, terwijl alles wat de bevolking zelve direct betreft zoo volledig mogelijk voor ons ligt, dat zelfde niet gezegd kan worden van die aanverwante onderwerpen, welke, om het maar zoo eens te noemen, op het finantiëele gebied der bevolking t' huis behooren.

Veronderstel, dat wij wenschen te weten de hoeveelheid goud en zilver enz. voor huiselijk en persoonlijk gebruik in de laatste 25 jaren in de onderscheidene provinciën besteed.

Met onze belastingwetten in de hand zoude men meenen, dat men zich den toegang tot de kennis van die Statistiek der weelde gemakkelijk zoude kunnen verschaffen; wij hebben er echter tot dusverre te vergeefs naar gezocht. Neem b. v. de woningen. Het

bijblad van de *Staatsc.* 1856/57, bl. 918, deelt ons wel is waar hoogst belangrijke opgaven mede over het bedrag der huurwaarde van woon- en pakhuizen, van het totaal getal belastbare deuren, vensters en haardsteden, de waarde van het mobilair enz., en in alles is een verblijdende vooruitgang bemerkbaar, doch wij missen daarin eene classificatie der perceelen naar de huurwaarde, en de opgave van elke provincie afzonderlijk. Het zelfde geldt van de dienst- en werkboden, van de paarden enz., ja van een onnoemlijk aantal zaken. Niets is er wat uit een volkshuishoudkundig oogpunt te gering mag geacht worden, zoo men tot eene volledige kennis van den toestand der bevolking wil geraken.

Daar hebben wij b. v. de loterij. Hoe, wanneer men naauwkeurig over een vierde eener eeuw kon aantoonen het gebruik dat daarvan gemaakt wordt, in elke provincie afzonderlijk, in de steden en te lande, hoe hier de cijfers klimmen daar dalen, zoude dat niet eene bijdrage zijn tot de kennis van den zedelijken toestand *des volks*? Op die wijs kan men langzamerhand bekend worden met den toestand der maatschappij in alle zijne onderdeelen. Om daartoe te geraken roepen wij den bijstand in van allen, die ons daarin behulpzaam kunnen en willen zijn, inzonderheid van hen, die in de gelegenheid zijn ons den toegang tot de bronnen te verschaffen, waaruit wij die noodige kennis moeten putten.

Hervatten wij nu onzen arbeid en beginnen wij met de verdeeling der bevolking naar het geslacht.

Niet onopgemerkt is het gebleven, dat de overmaat van het vrouwelijke geslacht boven het mannelijke, in alle staten van Europa, bij iedere volkstelling langzamerhand blijkt af te nemen. Vroeger waande men haar vrij algemeen eene constante, ja was men reeds bij de hand, om dat waargenomen feit tot eene wet te verheffen. En niet geheel zonder grond. Immers naauwkeurige volkstellingen dagteekenen algemeen eerst van onze eeuw. Welnu, het is juist in het laatst der vorige en in het begin van deze dat de kracht van bijna iedere natie op de talrijke bloedige slagvelden der republiek en van het keizerrijk, 't zij aan de verdediging van den vaderlandschen grond, 't zij aan de "glorie" ten offer gebragt werd. Zulks kon natuurlijk op de volkstellingen niet zonder invloed blijven. Daar men nu niet in de gelegenheid was om die met andere van vroegere tijden te kunnen vergelijken, en men de ongelijke verhouding der geslachten bij iedere telling in meerdere of mindere mate zag terugkeeren, begon men daarop als op een vasten grond te bouwen. Gelukkig dat de vreedzame tijden, die op die verdelgende oorlogen volgden, terwijl zij langzamerhand de verhouding herstelden, het wankelbare van dien grond aantoonden.

Wij zeiden daar, dat van de vorige eeuw geene naauwkeurige volkstellingen bekend waren. Doch daarom vindt men hier en daar wel aanteekeningen, geschikt om onze meening te staven. Zoo berekende WARGENTIN, dat na den noordschen oorlog, aan Zweden

127,000 mannen ontbraken, en dat na den zevenjarigen oorlog het te kort van Frankrijk alleen 890,000 bedragen moest. Zoo verhaalt LAVOISIER ons, dat het deficit, door de vernielende oorlogen van LODEWIJK XIV veroorzaakt, door dertig jaren inwendigen vrede meer dan aangevuld schijnt geworden te zijn.

Zoo waar is het wat een beroemd Fransch meetkundige zegt: "De "uitwerking dier langdurige oorlogen is zoo veel te schadelijker, "daar zij het verlies van de kracht en den bloei der natiën na zich "slepen. Geen soort van wezens zoude langen tijd weêrstand kun-"nen bieden aan eene zoodanige oorzaak, die de sterksten uitzoekt "om ze der verdelging prijs te geven, die de voortplanting aan de "zwaksten overlaat, en alzoo noodzakelijk eene noodlottiger strek-"king moet hebben, dan een ongezond klimaat bewerken kan."

HORN bewijst de waarheid der genoemde stelling door de volgende opgaven.

Frankrijk (het leger inbegrepen) telde in:

1801	op	1,000	mannen	1,055	vrouwen.
1806	"	"	"	1,028	"
1821	"	"	"	1,059	"
1831	"	"	"	1,036	"
1836	"	"	"	1,038	"
1841	"	"	"	1,024	"
1846	"	"	"	1,018	"

Cijfers, welke, onzes inziens, de oorlogsjaren daarnaast geplaatst, duidelijk genoeg spreken.

Het zoude niet onbelangrijk zijn daarop de cijfers der laatste jaren te doen volgen; doch hebben wij die niet kunnen opsporen, wel hebben de uitkomsten der laatste volkstelling van 1856 aldaar een waren schrik verspreid. Het is namelijk gebleken, dat terwijl de bevolking van Frankrijk van 1841—1846 eene vermeerdering in die 5 jaren ondergaan had van 1,170,000 zielen, van 1847—1851 van 383,000, die van 1851—1856 niet meer bedragen heeft dan 1,442, zegge veertienhonderd en twee en veertig.

Hadde ze gelijken tred gehouden met die van België, dan had die vermeerdering 1,500,000 zielen moeten bedragen, met Pruissen en Nederland 2 millioen. Zoo als LAVERGNE zich uitdrukt, is het "l'obstacle repressif de MALTHUS qui a agi." Immers het getal der sterfgevallen, dat in 1853 795,000 bedroeg, had in 1854 het enorme cijfer van 992,000 bereikt.

Wat nu meer bijzonder de vraag betreft, die ons bezig houdt, zoo laat zich uit de volgende lijst van de kiezers in het keizerrijk, in drie verschillende tijdstippen ingeschreven, afleiden dat de verhouding van het aantal mannen zich niet verbeterd heeft.

Die lijst bedroeg op den	10den December	1848	9,997,000.
" " " " "	21sten November	1852	9,833,000.
" " " " "	21sten Junij	1857	9,495,000.

Wat geen verwondering behoeft te baren, wanneer men bedenkt

dat, wanneer in dat land het aantal mannen van 20 tot 30 jaren in 't geheel ongeveer 3 millioen bedraagt, een leger van 500,000 man daarvan een zesde wegneemt, en een verlies van 100,000 1 van de 30 wegrukt.

In andere Landen heeft men hetzelfde verschijnsel waargenomen.

Zweden....	telde	in 1815	tegen	1,000	mannen,	1,094	vrouwen.
		" 1825	"	"	"	1,079	"
		" 1835	"	"	"	1,069	"
Keur-Hessen	"	" 1840	"	"	"	1,030	"
		" 1847	"	"	"	1,019	"
Saxen......	"	" 1832	"	"	"	1,060	"
		" 1840	"	"	"	1,056	"
Beijeren.....	"	" 1840	"	"	"	1,049	"
		" 1846	"	"	"	1,045	"
België......	"	" 1829	"	"	"	1,033	"
		" 1846	"	"	"	1,007	"

Zien wij nu hoe het daarmede in ons Vaderland gesteld was.

Blijkens de volkstelling van 1830 bevonden zich toen in de noordelijke provinciën van Nederland (Limburg niet medegerekend):

1,185,416 mannen en 1,241,790 vrouwen.
Alzoo tegen 1,000 mannen, 1,048 vrouwen.

Volgens die van 1840 (Limburg medegerekend):

1,400,942 mannen en 1,459,508 vrouwen.
Alzoo tegen 1,000 mannen, 1,042 vrouwen.

En in 1849: 1,498,333 mannen en 1,558,258 vrouwen.
Dus tegen 1,000 mannen, 1,040 vrouwen.

Zoo vinden wij, volgens de Provinciale Verslagen, op den 1sten Januarij 1854:

1,579,676 mannen en 1,623,556 vrouwen.
Alzoo tegen 1,000 mannen, 1,028 vrouwen.

En op den 1sten Januarij 1856:

1,612,859 mannen en 1,648,368 vrouwen.
Of tegen 1,000 mannen, 1,022 vrouwen.

Wij willen hopen, dat het evenwigt zich op die wijze verder herstellen moge, en niet weder door bloedige oorlogen op nieuw verbroken. Die geessel der maatschappij moge vroeger der beschaving bevorderlijk geweest zijn, ze kan haar thans niet dan belemmeren, ja die zelfs doen teruggaan.

Het blijkt verder, dat de overmaat van het vrouwelijke boven het mannelijke geslacht zich juist openbaart bij de ouden van dagen, en dat zich bij de jongeren, welke nimmer de keizerlijke adelaars aanschouwden, het tegenovergestelde laat waarnemen.

Zoo bevonden zich in 1846 in België:

beneden de 50 jaren: 1,827,804 mannen en 1,782,895 vrouwen.
Alzoo tegen 1,000 mannen, 975 vrouwen.
boven de 50 jaren: 335,719 mannen en 390,778 vrouwen.
Alzoo tegen 1,000 mannen, 1,167 vrouwen.

In Pruissen volgens de telling van 1849:

tot 45-jarigen ouderdom: 6,778,984 mannen en 6,697,208 vrouwen.
Of tegen 1,000 mannen, 988 vrouwen.
daarboven: 1,383,821 mannen en 1,471,174 vrouwen.
Of tegen 1,000 mannen, 1,063 vrouwen.

Zien wij, hoe het bij ons daarmede gesteld is:

Den 1sten Januarij 1840 bevinden wij:

tot 50 jaren: 1,199,366 mannen en 1,222,866 vrouwen.
Of tegen 1,000 mannen, 1,019 vrouwen.
daarboven: 201,576 mannen, 236,642 vrouwen.
Alzoo tegen 1,000 mannen, 1,177 vrouwen.

Den 1sten Januarij 1850:

tot 50 jaren: 1,277,510 mannen en 1,294,807 vrouwen.
Of tegen 1,000 mannen, 1,013 vrouwen.
daarboven: 221,301 mannen en 263,261 vrouwen.
Gelijk staande met 1,000 tegen 1,189.

Verder heen, waar wij over de Geboorten handelen, zullen wij misschien kunnen nagaan, hoe dat in tijden van groote overmaat van het vrouwelijke geslacht, het aantal geborenen van het mannelijke in verhouding grooter is, en omgekeerd, hoe dat, naarmate die overmaat afneemt, ook de verhouding der geboorten verandert, voor zooverre namelijk daarbij geene andere oorzaken in het spel komen, welke op hare beurt daarop van invloed zijn, doch waarover het hier nog niet de plaats is om uit te weiden.

Wat de verdeeling der geslachten in stad en land afzonderlijk betreft, zoo is het één in de meeste landen waargenomen feit, dat in den regel in de steden het aantal vrouwen dat der mannen verre overtreft. Het omgekeerde neemt men daarentegen te lande waar, wat zich, behoudens enkele garnizoensteden, door het grootere aantal fabrieken, winkels, dienstboden enz. in de steden genoegzaam verklaren laat.

Hier te lande vinden wij de volgende verhouding:

In 1830 woonden in de steden 430,423 mannen
en 492,460 vrouwen.
Alzoo tegen 1,000 mannen, 1,144 vrouwen.
Te lande 754,993 mannen
en 749,330 vrouwen.
Of tegen 1,000 vrouwen, 1,007 mannen.

Twintig jaren later vinden wij in de 87 vroegere Steden tegen 1,000 mannen 1,136 vrouwen en in de 1,122 Gemeenten te lande tegen 1,000 mannen slechts 985 vrouwen.

De verdeeling over de onderscheidene Provinciën loopt echter weder zeer uitéén. In Noord-Brabant vinden wij:

	tegen	1,000	mannen,	1,009	vrouwen.
In Gelderland......	"	"	"	992	"
" Zuid-Holland....	"	"	"	1,089	"
" Noord-Holland...	"	"	"	1,125	"
" Zeeland........	"	"	"	1,035	"
" Utrecht.........	"	"	"	1,046	"
" Friesland	"	"	"	1,025	"
" Overijssel.	"	"	"	979	"
" Groningen......	"	"	"	1,040	"
" Drenthe........	"	"	"	949	"
" Limburg........	"	"	"	978	"

Men ziet duidelijk het bewijs van den invloed der Steden op het waargenomene verschijnsel. Hetzelfde vindt men in België: in de steden tegen 1,000 mannen 1,066 vrouwen; te lande tegen 1,000 mannen 985 vrouwen.

VII.

"De mensch" zegt de Heer SLOET "leeft in zijne eerste jaren ten koste der maatschappij; hij maakt eene schuld, die hij eenmaal moet aflossen. Bezwijkt hij zonder aan die verpligting te voldoen, dan is zijn aanwezen voor zijne medeburgers eer een last dan een voordeel geweest. Men kan hen aldus beschouwen" zegt QUETELET "als zoo vele goede vrienden, die zonder nijverheid, zonder bezittingen aan onzen maaltijd deelnemen, en weldra zich verwijderen zonder een ander spoor van hun aanwezen achter te laten, dan in het hart hunner betrekkingen de diepste droefheid en rouw."

Met het oog daarop, stellen wij ons heden ten doel na te gaan hoe de bevolking zich verdeelt in jeugdigen en rijperen leeftijd, tot welken einde wij die naar den ouderdom in drie klassen zullen schiften, en wel eerst tot den 16 jarigen, vervolgens tot den 50 jarigen en dan die welke een hoogeren ouderdom bereiken. Men mag toch aannemen, dat het de eerste klasse is, op welke de bovenstaande woorden toepasselijk zijn: hoe grooter dat aantal, hoe gunstiger de verhouding, hoe meer waarschijnlijke aflossing van schuld. De tweede klasse mag geacht worden die inwoners te bevatten, welke in de kracht huns levens tot den bloei huns lands mede werken. Er zullen er wel is waar velen onder gevonden worden, van wien dat op 16 jarigen ouderdom nog niet kan gezegd worden, doch ook weder anderen, die, na den ouderdom van 50

jaren bereikt te hebben, nog genoegzame kracht naar ligchaam en geest bezitten om daaronder te blijven worden gerekend, ja is het in ons Land niets vreemd, dat men meent eerst dan ervaring genoeg opgedaan te hebben om een woord mede te mogen spreken.

Nu is het wel waar, dat wij hier de beide geslachten dooreen nemen, en velen alleen de mannen in de staathuishoudkundige beteekenis van het woord als produktief beschouwen.

Wanneer wij echter een blik werpen op de indeeling der bevolking naar de beroepen, gelijk wij die in de uitkomsten der jongste volkstelling hebben leeren kennen, en welke door ons in den vorigen jaargang (bl. 275) zijn medegedeeld, dan blijkt daaruit, dat onder de personen zonder beroep voorkomen ruim 440,000 mannen en 1 millioen vrouwen. Dat onderscheid is wel is waar zeer groot, doch vermeenen wij vrijelijk daartegenover te mogen stellen, dat onder de opgenomen beroepen wel velen van het mannelijk geslacht als "werkzaam" figureren, die men echter vooral in onze groote steden met regt geheel onder de "Non-valeurs" zoude kunnen rangschikken.

Voor eenigen tijd deelden de dagbladen ons mede, dat in Frankrijk op de stations der spoorwegen vrouwen en meisjes als kassiers gebruikt werden, en wij zien ook niet in, waarom zij dergelijk werk niet even goed als de mannen zouden kunnen verrigten. Wij komen er rond voor uit, dat wij het als eene zeer wenschelijke zaak zouden beschouwen, dat aan de vrouwen den toegang tot meer dergelijke bedrijven opengesteld wierd, dat zij voor hun levensonderhoud, waar zij geen "voordeelige partij" kunnen doen, niet juist altijd genoodzaakt zijn zich met naaldenwerk of den verderfelijken fabriekarbeid te vreden te stellen, of wat wel beter klinkt, doch dikwijls weinig beter is als Bonnes of Gouvernantes. Het is wel waar, dat bij ons niet, als in vele staten van Duitschland, de policie tusschen beide komt, en het naaijen verbiedt aan haar, die geen vijf jaren leerling geweest is, of haar, die niet het bewijs kan leveren den handel geleerd te hebben en de el met eere te kunnen voeren, verbiedt eene plaats als winkeljuffer te zoeken.

In werkelijkheid evenwel zijn de ressources in ons Land voor velen dier ongelukkigen, die in hun eigen onderhoud voorzien moeten nog zeer beperkt. Hoe vele journalen en grootboeken worden bij onze buren de Belgen door vrouw en dochter gehouden, terwijl de man en vader daar buiten de markten bezoekt, of het toezigt over zijne arbeiders houdt. Het is ons niet onbekend, dat de type der beschaving mede gerekend wordt naar de plaats, die de vrouwen in de maatschappij innemen, en wij moeten bekennen, dat niets ons meer gruwt dan haar zwaren en ruwen handenarbeid te zien verrigten, doch daar tusschen en tusschen de meening der communisten, "de vrouw is daar om kinderen voort te brengen," en tusschen die der dichters, welke haar leven alleen aan poëzij en muzijk willen gewijd hebben, bestaat eene gaping, die wij vermeenen dat in het maatschappelijk belang nuttig zoude kunnen worden aangevuld.

Wij zeggen het een' Duitschen schrijver na. "Mogt het denk-

beeld eenmaal meer veldwinnen, dat onze meisjes zich door geen wetten of vooroordeelen lieten weêrhouden, om zich op voor haar geschikte beroepen toe te leggen, zoo zoude de maatschappij verrijkt worden met eene voortbrengingsgave, welke nu veelal in ijdelheid en praalzucht in "dreedgerij" en kousen breiden, in tranen en ondeugd jammerlijk verloren gaat." Dan, keeren wij tot onze cijfers terug, en daar het 's menschen eenige bestemming op aarde niet is, om alleen productief te zijn, maar integendeel wenschelijk, dat zoo groot mogelijk een aantal zich aan hoogere belangen wijde, gelijk mede dat een ieder aan den arbeid, die alleen tijdelijke winst op het oog heeft, minder uren van den dag en minder dagen van het jaar behoeft te besteden, zoo willen wij de bevolking in zijn geheel naar de genoemde verschillende klasen van ouderdom indeelen.

Blijkens de volkstelling van 1840 vond men onder de 1,000 inwoners in:

	TOT 16 JAREN.	VAN 16 TOT 50 JAREN.	DAARBOVEN.
Noord-Brabant	350	488	162
Gelderland	379	463	158
Zuid-Holland	366	480	154
Noord-Holland	363	487	150
Zeeland	374	493	133
Utrecht	369	475	156
Friesland	380	480	140
Overijssel	375	468	157
Groningen	374	483	143
Drenthe	389	469	142
Limburg	349	481	170
Het Rijk	367	479	154

Waaruit blijkt, dat de provinciën Drenthe, Friesland, Gelderland, Overijssel, Groningen, Zeeland en Utrecht zich gunstig boven het gemiddelde cijfer van het geheele Rijk onderscheiden; Limburg en Noord-Brabant, Noord- en Zuid-Holland daar beneden blijven.

Twintig jaren later vinden wij de volgende verhouding:

	TOT EN MET 16 JAREN.	TOT EN MET 50 JAREN.	DAARBOVEN.
Noord-Brabant	338	491	171
Gelderland	358	475	167
Zuid-Holland	353	491	156
Noord-Holland	348	503	149
Zeeland	364	488	148
Utrecht	348	489	163
Friesland	373	481	146
Overijssel	356	484	160
Groningen	368	485	147
Drenthe	362	492	146
Limburg	346	478	176
Het Rijk	354	488	158

Daaruit blijkt, dat de verhouding niet gunstiger geworden is, wat te meer in het oog springt, wanneer men er op let, dat de eerste telling ons slechts de reden aangeeft tot 16, tot 50 jaren, de laatste tot en met 16, tot en met 50 jaren. Het cijfer van de zoogenaamde productieve bevolking is nu hooger, dat van het jongere bestanddeel, dat door de anderen moet onderhouden worden is lager; wij achten dat niet gunstig. Het hoogere cijfer van de kracht der bevolking, laat zich verklaren door eene grootere kinder-sterfte, misschien aan de jaren van cholera en duurte toe te schrijven. Ieder kind nu als een bloot consumerend wezen beschouwd, veroorzaakt eene belangrijke uitgave, welke het, gelijk reeds hierboven gezegd, eerst dan aflost, wanneer het in onze tweede klasse overgegaan is. Hoe grooter nu de kinder-sterfte, hoe grooter het werkelijke verlies der maatschappij. Toetsen wij daaraan de bevolking van stad en land afzonderlijk.

	TOT EN MET 16 JAREN.	TOT EN MET 50 JAREN.	DAARBOVEN.
's Hertogenbosch	309	529	162
Breda	319	514	167
de 10 vroegere steden[1]	327	508	165
te lande	341	487	172
Arnhem	332	520	148
Nijmegen	325	497	178
de 15 vroegere steden	345	487	168
te lande	363	470	167
's Hage	333	507	160
Dordrecht	325	499	176
Leyden	347	486	167
Rotterdam	322	515	163
de 13 vroegere steden	332	503	165
te lande	375	479	146
Amsterdam	318	521	161
Haarlem	347	493	160
de 11 vroegere steden	328	513	159
te lande	382	487	131
Middelburg	332	493	175
de 9 vroegere steden	342	498	160
te lande	373	484	143
Utrecht	324	503	173
de 6 vroegere steden	333	496	171
te lande	361	483	156
Leeuwarden	333	512	155
de 11 vroegere steden	361	489	150
te lande	377	479	144
Zwolle	347	496	157

[1] Hieronder zijn in iedere provincie de vroeger afzonderlijk genoemde steden begrepen.

*

	TOT EN MET 16 JAREN.	TOT EN MET 60 JAREN.	DAARBOVEN.
Deventer.	337	510	153
de 3 vroegere steden	347	497	156
te lande	359	480	161
Groningen.	339	501	160
te lande	374	482	144
Drenthe de 3 vroegere steden.	372	486	142
te lande	359	494	147
Maastricht.	308	516	176
de 5 vroegere steden.	321	507	172
te lande	354	469	177
Het Rijk: de 87 vroeg. steden.	335	503	162
te lande	364	481	155

Het komt ons voor, dat deze cijfers vrij duidelijk spreken. De gemeenten te lande leveren overal zonder uitzondering de *gunstigste* uitkomsten op; immers in de provincie Drenthe kan het onderscheid tusschen stad en land wel niet als wezenlijk beschouwd worden. Het valt vervolgens niet moeijelijk den ongunstigen invloed der groote steden op te merken, waarbij de cijfers van Maastricht en 's Hertogenbosch tegenover de Hollandsche steden opvallend zijn, wat zich echter waarschijnlijk door het garnizoen verklaren laat, gelijk men in 't algemeen niet uit het oog verliezen moet, dat de steden, inzonderheid de groote, steeds een belangrijk heirleger vreemdelingen en menschen van het land, als dienstboden, winkelbedienden enz., in zich opnemen.

Het is ontegenzeggelijk voor den Staat van het hoogste belang, dat de bevolking meer toeneemt door vermindering van sterfte, dan door vermeerdering van geboorten.

Dat naauwkeurig na te gaan, daarvoor is het hier nog niet de plaats; dat onderzoek blijft voor een volgend Hoofdstuk bewaard.

Inmiddels willen wij eens nagaan, welke cijfers wij, ten aanzien der verdeeling, die ons nu bezig houdt, in andere Landen vinden.

Het artikel "Population" van de *Dictionnaire de l'Économie Politique*, spreidt daarover weinig licht; wel vinden wij daar een legio cijfers geleverd, doch geene die ons in staat stellen vergelijkingen te kunnen maken. Volgens dat artikel zoude de verhouding van het aantal individus van beneden de 16 jaren het gunstigst zijn in Engeland, het ongunstigst in Frankrijk, doch lezen wij daar: "hâtons nous de dire, que ce dernier terme de comparaison mérite "très peu de confiance, le denombrement des âges en France en "1851 ayant éprouvé des résistances, qui en ont gravement com- "promis l'exactitude."

Volgens dat artikel zouden na Engeland volgen: Pruissen, Sardinië, Denemarken, Saxen en België.

Volgens GUILLARD, "*Élements de statistique humaine*," is juist het omgekeerde waar, en bevat Frankrijk het grootste getal individus beneden de 20 jaren, Engeland het kleinste.

Hij levert ons de volgende tabel:

PROPORTIONS DE LA POPULATION ADULTE.

	20 ANS ET AU-DESSUS.
France	0.636
Belgique	0 584
État Sarde	0.577
Saxe Roy.	0.571
Danemark	0.568
Suède	0.554
Angleterre	0.532

En voegt hij er bij: "Plus la proportion des enfants est considérable, plus les charges sont lourdes, plus les forces productives "sont absorbées." Deze meening, welke door meerderen gedeeld wordt, druischt lijnregt tegen de onze in; in alle geval zouden wij zeggen, dat men onderscheid dient te maken, of die "considérable proportion des enfants" toe te schrijven is aan een steeds toenemend aantal geboorten, dan wel aan een' langeren levensduur, en daarover is het hier nog niet de plaats om te handelen.

HORN levert ons de volgende tabel:

	TELLING IN.	VERHOUDING OP DE 1,000.		
		0—15 JAREN.	16—50 JAREN.	DAARBOVEN.
België	1846	323	509	168
Pruissen	1849	370	504	126
Engeland	1841	364	483	153
Holland	1840	347	500	153
Saxen	1840	339	505	156
Zweden	1835	352	490	158

en voegt daarbij de volgende van de Belgische Provinciën:

Antwerpen	323	517	160
Brabant	324	517	159
West-Vlaanderen	312	514	174
Oost-Vlaanderen	309	527	164
Henegouwen	335	494	171
Luik	332	503	165
Limburg	318	510	172
Luxemburg	343	485	172
Namen	337	490	173

Volgens de opvatting van GUILLARD zoude Oost-Vlaanderen de gunstigste verhouding aantoonen, Luxemburg de ongunstigste; en toch, zegt HORN, is de kindersterfte het grootst in Oost-Vlaanderen, het geringste in Luxemburg, wat dus met die meening in lijnregten strijd is. Even zoo is het gesteld met de tweede kolom. Oost-Vlaanderen levert het hoogste cijfer der zoogenaamde productieve bevolking, Luxemburg het laagste; alzoo schijnbaar in Vlaan-

deren de gunstigste, in Luxemburg de ongunstigste toestand; en toch is het in werkelijkheid juist omgekeerd. Wij vinden dus daar de bevestiging van 't geen wij bij ons vinden.

Volgens de meening van GUILLARD zoude België in den gunstigsten, Pruissen in den ongunstigsten toestand verkeeren; volgens de onze, omgekeerd. Pruissen bovenaan, en daarop volgen Engeland, Zweden, Nederland en Saxen; België benedenaan staan.

Wij vermeenen daarbij nog te moeten doen opmerken, dat HORN de bevolking verdeelt van 0—15 jaren en van 16 tot 50 jaren, wij daarentegen hebben aangenomen van 0—16 jaren en van 16 tot 50 jaren. Vandaar het verschil: hij verkreeg op eene bevolking van 2,860,450 inwoners:

in de 1ste klasse 991,235, in de 2de 1,430,997, in de 3de 438,218.
wij 〃 〃 〃 1,050,966, 〃 〃 〃 1,371,266, 〃 〃 〃 438,218.

De door HORN geleverde vergelijking komt vrij wel overeen met die, welke wij vinden in de *Bevolkingtafelen*, in het jaar 1856 uitgegeven door het Departement van Binnenlandsche Zaken, volgens welke de betrekkelijke verhouding der bevolking op de 1,000 zielen, ingedeeld in 3 levensperken, in de onderscheidene Landen was als volgt:

		BENEDEN 20 JAREN.	VAN 20 TOT 50 JAREN.	DAARBOVEN.
Frankrijk	1851	361	436	203
Nederland	19 Nov. 1849	427	415	158
België	15 Oct. 1846	416	416	168
Sardinië	1848	434	417	149
Denemarken	1850	421	418	161
Zweden	1850	427	412	161
Groot-Brittannië (Engel. en Schotl.)	31 Maart 1851	451	407	142

Alzoo ook hier Engeland bovenaan, dan Sardinië, vervolgens Nederland en Zweden, Denemarken en België.

Zweden hier alzoo beneden ons Land.

Frankrijk verreweg het ongunstigst, wat bevestigt hetgeen wij in het vorige Hoofdstuk ten aanzien van het "Obstacle répressif" zeiden, en tevens eene wederlegging bevat van hetgeen GUILLARD ten aanzien van Engeland zegt: "l'Effet de l'inhumanité manufacturière "sur le jeune âge."

Steeds van de veronderstelling blijvende uitgaan, dat een laag cijfer der zoogenaamde productieve bevolking een bewijs van een gunstigen gezondheidstoestand is, en wanneer dat waar is, dat cijfer alzoo te lande lager moet zijn dan in de steden, gaat HORN, — even als wij dat over iedere Provincie afzonderlijk gedaan hebben, — die verhouding onderzoeken in de vier volgende Landen:

		VERHOUDING OP DE 1,000 INWONERS.		
		0—15 JAREN.	16—50 JAREN.	DAARBOVEN.
België	Brussel	269	579	152
	Andere steden	302	530	168
	Te lande	332	500	168
Pruissen	Berlijn	294	605	101
	Andere steden	340	532	128
	Te lande	382	491	127
Saxen	Dresden	286	255	159
	Andere steden	341	513	146
	Te lande	369	482	149
Zweden	Stockholm	229	640	131
	Andere steden	294	559	147
	Te lande	360	480	160

Vergelijkt men daarbij de hierboven door ons medegedeelde uitkomsten over stad en land afzonderlijk, zoo kunnen wij ons daarmede zeer wel meten. Het komt ons echter voor, dat er in de eerste klasse tusschen den door dien Schrijver aangenomene verhouding en de onze één jaar onderscheid bestaat; en wanneer wij dus de bevolking — ter wille der vergelijking met de hierboven genoemde Landen — schiften in:

zoo verkrijgen wij de volgende uitkomsten:

	0—15 JARIGEN.	16—50 JARIGEN.	DAARBOVEN,
Amsterdam	302	537	161
De 87 vroegere steden	316	522	162
Te lande	344	501	155

Alzoo in de hoofdstad in ons voordeel, mede in de steden in het algemeen in vergelijking met België en Zweden, doch te lande, met uitzondering van België, in ons nadeel.

Wij onthouden ons hier van verdere beschouwingen, om den draad van het nu verhandelde weder op te vatten in een volgend Hoofdstuk, wanneer wij, bekend geworden met de verhouding der geboorten en sterfgevallen in de onderscheidene provinciën in stad en land, den gezondheidstoestand beter kunnen beoordeelen en alsdan o. a. nagaan hoeveel b. v. van de 1,000 inwoners van Friesland, in tegenoverstelling van die van Noord-Brabant een zekeren ouderdom bereiken. Het is eerst dan, dat wij met grond over den in vergelijking gunstigen toestand van de eene provincie boven de andere, en voor zooverre daartoe termen van vergelijking voorhanden zijn, van het eene land boven het andere, een meer juist oordeel kunnen vellen.

VIII.

Voor dat wij over de geboorten gaan handelen, zal men ons moeten toestemmen, dat wij eerst de huwelijken dienen na te gaan, d. w. z. de verhouding te onderzoeken van de gehuwde bevolking tegenover de "ledige" gelijk de Duitschers zeggen, en tegenover de weduwenaars en de weduwen. Zeer te wenschen ware het, dat daar buiten in 't geheel geene geboorten bekend waren; dan met zulke vrome wenschen, mogen wij ons in een zoo praktisch aan de werkelijkheid gewijd jaarboekje als het onze niet inlaten, al is het dan ook waar dat wij ons Land te dien aanzien met eere zouden kunnen noemen [1].

Misschien echter, dat wij later nog wel eens uitpluizen, welk land, provincie of stad dat ideaal het meest nabij komt. Voor heden hebben wij het met de plegtigheid des huwelijks te doen, dien gewigtigen stond in eens ieders leven, welken wij allen onzen medemenschen — doch slechts eenmaal — toewenschen, zonder daarom buiten te sluiten, dat wij noch wel iets anders van hen wenschen te vernemen dan dat, "hij leefde, nam een vrouw en stierf."

Wat wij willen weten is, welk land van zijne huwbare bevolking het grootste contingent aan HYMEN's altaar levert, en "toutes choses d'ailleurs égales" aarzelen wij niet als onze meening te kennen te geven "hoe grooter dat cijfer is, hoe gunstiger." Doch daarom leide men daaruit niet af, dat wij met SUSSMILCH geen heil dan in den eerbaren huwelijksstand zien, of gelijk HORN zegt: "die Zunahme des Hagestolzenthums für die socialen Uebel und Schaden verantwortlich machen willen." Evenmin wenschen wij daarbij eenige inmenging van de zijde van den Staat: ook van dat gebied moet hij zich verwijderd houden. Naar onze wijze van zien doet hij reeds te veel, wanneer hij bij de wet op de schutterij den gehuwden een voorregt boven "den ledigen" toekent, wanneer hij, nog verder gaande, als het ware eene premie voor een aantal kinderen, met name zonen, schenkt. Hadden wij de wet van Nivôse aan het militaire despotisme in zijn onverzadelijken honger naar "chair de Canon" te danken, à quoi bon de premie aan onze predikanten toegekend voor hunne zonen die Latijn leeren, ja met verhooging voor hen, die zich op de theologie toeleggen? Waartoe dienen de voorregten in zake van belastingen, zoowel op het personeel, als bij vele stedelijke inkomsten, aan vaders met groote gezinnen? Zouden ze nog niet een uitvloeisel zijn van het gezegde: "Gaat henen en vermenigvuldigt u," en zoude die meening zich wel beter laten karakteriseren dan door het gebruik dat men nog zoo veelvuldig van het woord: "huwelijkszegen" maakt.

Zegen nu veronderstelt iets, wat buiten den mensch is, doch vragen wij, is dat hier het geval? Men drukt zich uit, alsof de

---

[1] Vergelijk *Jaarboekje* 1855, bl. 313.

kinderen "ohne weiteres" van den hemel komen regenen, en gaat dan daarna zijne wetten inrigten, wetten die men dan het zwaarst laat drukken op hen, die eene betamelijke ingetogenheid in acht nemen, om hen te ontheffen, die met het gezegde "God zendt nimmer monden, of hij zendt ook brood" niet bedenken, dat even als tegen den sterken drank, ook in dezen wel eens een matigheids-apostel mogt opstaan.

Dan wij zouden ons eigen werk vooruitloopen, wij zijn hier nog maar bij de huwelijken, en reeds spreken wij over de gevolgen; die zullen ons later nog genoeg bezig houden. Zooveel staat vast, moet de Staat niets doen om die te bevorderen, zeer gevaarlijk is het om die tegen te werken, gelijk in zoo vele Duitsche staten geschiedt, met zijne landsvaderlijke voorschriften, militaire pligten en Gewerbe-ordnungen, waar men duidelijk naast een gering aantal huwelijken, een groot aantal onwettige geboorten ziet. Ook hierin kan alleen door vorderingen van ware beschaving verbetering aangebragt worden. Bezorg een steeds verbeterd algemeen lager onderwijs; kweek een geest van voorzorg aan; bevorder dat een ieder prijs stelle op eene betamelijke mate van welvaart, en het daaraan verbondene intellectueele en materiëele genot, en de vruchten zullen niet uitblijven. Ze zullen meerder en gezonder zijn dan die, welke de Staat met zijne inmenging, met den besten wil kan inoogsten.

Samuel laing in zijne "Observations on the Social and Political State of the European people" verhaalt ons, dat in het Noorden van Holland en van Groningen tot Emden, ieder meisje, zelfs dienstmaagden, om naar behooren gekleed te zijn, een gouden oorijzer dragen moest. Hij leidt daaruit af, dat aldaar minder ondoordachte huwelijken dan elders zullen gesloten worden, daar, zonder eerst zooveel opgelegd te hebben om zulk een sieraad te kunnen verwerven, geen jong mensch naar de hand van een meisje zoude durven dingen, en zij zonder dat niet in het huwelijk zoude willen treden. Wij laten die opmerking in hare waarde, doch zouden wel wenschen, dat zonder eenig fonds om zijn toekomstig gezin te onderhouden, 't zij dat fonds bestaat in kapitaal, in kennis, of in arbeid, niemand den titel van bruidegom zoeke te verkrijgen.

Dan in plaats van in verdere uitweidingen te treden, willen wij liever de cijfers laten spreken.

Op den 19den November 1849 vond men in ons Land onder de 3,056,591 inwoners:

ongehuwden...............	1,929,391	of	630	op	de	1,000.
gehuwden.................	934,385	″	305	″	″	″
weduwenaars en weduwen...	192,815	″	65	″	″	″
daarvan waren mannen.....	1,498,368,	verdeeld in:				
ongehuwden...............	969,924	of	647	op	de	1,000.
gehuwden.................	466,649	″	312	″	″	″
weduwenaars..............	61,795	″	41	″	″	″

en vrouwen..............	1,558,273	en wel:			
ongehuwden..............	959,567	of 616	op	de	1,000.
gehuwden................	467,686	〃 300	〃	〃	〃
weduwen.................	131,020	〃 84	〃	〃	〃

Tien jaren vroeger was die verhouding:

	ONGEHUWD.	GEHUWD.	WEDUWEN EN WEDUWENAARS.
Mannen............	645	318	37
Vrouwen...........	612	305	83

Wat, oppervlakkig gezien, geen verbetering zoude aanduiden, doch dat kan ons eerst regt duidelijk worden, wanneer wij de bevolking kunnen splitsen in onderdeelen van boven en van beneden de 20 jaren, en dat wel ten einde de huwbare te leeren kennen.

Onder de 1,400,942 mannen, die zich op 1°. Januarij 1840 in ons Land bevonden, telde men van 20 jaren en daarboven. ...759,365
en onder de 1,459,508 vrouwen 〃 〃 〃 〃 〃 828,343

daarentegen gehuwde mannen...........445,072
en 〃 vrouwen. 444,896

Daar het cijfer van hen, die beneden 20 jaren tot dien staat behooren, slechts gering is, willen wij dit aantal tegenover de genoemde huwbare bevolking stellen, en verkrijgen wij dan:

gehuwde mannen........588 van de 1,000
〃 vrouwen........537 〃 〃 〃

Volgens de bevolkingtafelen van 1856 vinden wij tien jaren later op de 1,000 inwoners 573 individus van 20 jaren en daarboven, waaronder:

275 mannen en 298 vrouwen.

daaronder waren van de mannen.......103 ongehuwd.
152 gehuwd.
20 weduwenaars.
en van de vrouwen...102 ongehuwd.
153 gehuwd.
43 weduwen.

alzoo op de 1,000 532 gehuwde mannen.
en 514 〃 vrouwen.

Wat geen verbetering aantoont; doch wij zullen ons eerst in een volgend Hoofdstuk, waar wij de Trouwregisters van meerdere jaren voor ons nemen, van de juistheid daarvan kunnen overtuigen.

Voor heden zullen wij onze Lezers, zoo er zijn, die den moed gehad hebben ons te volgen, nog met drie vergelijkingen moeten lastig vallen, en wel:

a. die met andere Landen,
b. 〃 van de Provinciën onderling,
c. de verhouding der weduwenaars en weduwen,

en zullen wij het dus met den besten wil niet kunnen nalaten, nige bladzijden: "herissés de chiffres" te laten volgen. Het is al

wederom HORN, die ons de bouwstoffen voor andere Landen zal moeten leveren; wij vonden geene, op wier "Zuverlässigkeit" wij zoo konden vertrouwen.

Hij verhaalt ons het volgende:

In België vond men, blijkens de volkstelling van 1846:

Onder de 4,337,196 inwoners	2,771,975	ongehuwden.
	1,322,588	gehuwden,
en	242,633	in den weduwenstand.
Of onder de 1,000 inwoners......	639	ongehuwden.
	305	gehuwden.
	56	weduwen en weduwenaars.

Alzoo een gelijk getal gehuwden als bij ons, doch meer ongehuwden, minder weduwenaars en weduwen.

Afzonderlijk onder 2,163,523 mannen	1,416,642	ongehuwden.
	661,815	gehuwden.
en	85,066	weduwenaars.
Of onder de 1,000........	655	ongehuwden.
	305	gehuwden.
	40	weduwenaars.

Alzoo een gelijk aantal weduwenaars als bij ons, doch minder gehuwden, meer ongehuwden, wat misschien aan de kloosters zal moeten worden toegeschreven.

Zien wij, hoe het met de vrouwen gesteld is:

Onder de 2,173,673 vrouwen waren	1,355,333	ongehuwden.
	660,773	gehuwden,
en	157,567	weduwen.
Of onder de 1,000...................	623	ongehuwden.
	305	gehuwden.
	72	weduwen.

Wat niet in ons voordeel schijnt te zijn.

Volgens dien zelfden Schrijver waren in:

Pruissen	in	1840,	onder	1,000	inwoners,	331	gehuwden.
	"	1849,	"	"	"	329	"
Saxen	"	1832,	"	"	"	354	"
	"	1840,	"	"	"	350	"
Zweden	"	1825,	"	"	"	355	"
	"	1835,	"	"	"	339	"

Alzoo schijnbaar overal afnemende, doch men zoude, om dat naauwkeurig te kunnen beoordeelen van alle die Landen, ook de huwbare bevolking dienen te kennen; deze nu wordt ons aldaar alleen van België geleverd.

Onder 1,289,534 mannen boven de 20 jaren telde men aldaar 661,815 gehuwden of op de 1,000 513.

En onder de 1,255,635 vrouwen van dien leeftijd 660,773 gehuwden; alzoo op de 1,000: 526.

Vergelijken wij nu de Provinciën van dat Land met de onze, waartoe wij de geheele bevolking tot grondslag zullen moeten nemen, daar wij die niet geschift vinden in hen, welke boven en beneden de 20 jaren oud zijn:

		a.	*b.*	*c.*	op de 1,000.		
PROVINCIEN.	BEVOLKING.	ONGEHUWD.	GEHUWD.	WEDUWN.	*a.*	*b.*	*c.*
Antwerpen	406,354	263,374	121,350	21,630	648	299	53
Brabant	691,357	438,669	215,282	37,406	635	311	54
West-Vlaanderen	643,004	415,310	191,114	36,580	646	297	57
Oost-Vlaanderen	793,264	524,671	224,057	44,536	662	282	56
Henegouwen	714,708	446,354	227,450	40,904	625	318	57
Luik	452,828	285,001	141,837	25,990	629	313	58
Limburg	185,913	120,054	55,097	10,762	646	296	58
Luxemburg	186,265	115,188	60,316	10,761	618	324	58
Namen	263,503	163,354	86,085	14,064	620	327	53
België	4,337,196	2,771,975	1,322,588	242,633	639	305	56

Vergelijk nu daarbij de volgende tabellen van ons Land. In 1840 was die:

		a.	*b.*	*c.*	op de 1,000.		
PROVINCIEN.	BEVOLKING.	ONGEHUWD.	GEHUWD.	WEDUWN.	*a.*	*b.*	*c.*
Noord-Brabant	378,437	248,005	107,488	22,944	656	284	60
Gelderland	345,762	221,074	106,636	18,052	639	309	52
Zuid-Holland	526,020	322,197	170,628	33,175	612	324	64
Noord-Holland	443,334	271,864	142,035	29,435	613	320	67
Zeeland	151,358	94,471	47,895	8,992	624	317	59
Utrecht	145,132	92,076	44,615	8,441	635	307	58
Friesland	227,859	141,391	71,945	14,523	621	316	63
Overijssel	197,694	123,381	62,720	11,495	624	317	59
Groningen	175,651	110,539	54,383	10,729	630	310	60
Drenthe	72,484	45,761	22,560	4,163	632	311	57
Limburg	196,719	126,031	59,063	11,625	640	300	60
Het Rijk	2,860,450	1,796,888	889,968	173,594	628	311	61

Gehuwden in 1840.... 889,968

of zonder Limburg... 830,905, waarv. van 16 tot 20 jaar 1,945, of ruim 2 van de 1,000.

Individus boven de 20 jaren..... ...1,473,460.

Daarvan getrouwd 828,960, of van de 1,000 = 562.

In Limburg:

Individus boven de 20 jaren... ....113,770.

Daarvan getrouwd 59,063, of van de 1,000 = 519.

In 1850:

	a. ONGEHUWD.	b. GEHUWD.	c. WEDUWN.	VERHOUD. PER 1,000. a.	b.	c.
Noord-Brabant......	261,977	110,216	24,652	660	277	63
Gelderland..........	238,133	111,775	20,626	642	302	56
Zuid-Holland.........	346,857	177,331	38,166	617	315	68
Noord-Holland......	294,249	151,041	31,375	647	317	66
Zeeland.............	100,172	50,108	9,793	626	313	61
Utrecht..............	95,223	44,359	9,765	637	298	65
Friesland...........	153,442	77,413	16,188	621	313	66
Overijssel...........	136,649	66,580	13,045	631	308	61
Groningen..........	118,723	58,077	12,006	628	308	64
Drenthe.............	53,351	25,011	4,907	641	300	59
Limburg............	130,715	62,424	12,292	635	305	60
	1,929,491	934,335	192,815	630	305	65

DE GESLACHTEN AFZONDERLIJK.

MANNEN.

	ONGEHUWD.	GEHUWD.	WEDUWSTAAT.	PER 1,000. a.	b.	c.
N.-Brabant....	133,532	55,040	8,687	677	279	44
Gelderland....	122,804	55,875	6,943	662	301	37
Z.-Holland....	168,877	88,291	10,911	630	329	41
N.-Holland....	142,121	75,565	8,981	627	334	39
Zeeland........	50,694	25,004	2,901	644	319	37
Utrecht........	47,523	22,131	3,136	653	304	43
Friesland......	77,863	38,740	5,081	640	318	42
Overijssel......	70,731	33,424	4,746	649	308	43
Groningen.....	59,729	28,903	3,831	646	313	41
Drenthe.......	28,076	12,568	2,030	658	295	47
Limburg.......	67,984	31,108	4,548	656	300	44

DE VROUWEN.

N.-Brabant....	128,445	55,176	15,965	644	276	80
Gelderland....	115,329	55,900	13,603	623	303	74
Z.-Holland....	177,980	89,040	27,255	605	302	93
N.-Holland....	152,128	75,476	22,394	608	302	90
Zeeland........	49,478	25,104	6,892	607	308	85
Utrecht........	47,710	22,228	6,629	623	291	86
Friesland......	75,579	38,673	11,117	603	309	88
Overijssel......	65,918	33,156	8,299	615	308	77
Groningen.....	58,994	29,174	8,175	612	303	85
Drenthe.......	25,275	12,443	2,877	623	307	70
Limburg.......	62,731	31,316	7,744	616	308	76

Alzoo de Waalsche Provinciën gunstiger dan bij ons, doch komen Zuid- en Noord-Holland die op de beide tijdstippen het meest nabij. Wij hebben echter bij vorige beschouwingen gezien, dat het juist niet die beide provinciën waren, welke altijd bij ons bovenaan stonden, en willen alzoo ook in deze materie, die aan zoovele verschillende invloeden blootgesteld is, liever ons oordeel tot later opschorten. Zooveel blijkt uit de hier geleverde tabellen, dat de

verhouding in de verschillende Provinciën op beide tijdstippen zoo tamelijk dezelfde gebleven is.

Zien wij of die ook behouden blijft, wanneer wij de bevolking naar den huwbaren ouderdom indeelen:

1850. VAN 20 JAREN EN DAARBOVEN.

			ONGEHUWD.	GEHUWD.	WEDUWN.	PER 1,000. a.	b.	c.
N.-Brabant, de 10 vroegere steden op...	287	mann.	127	141	18	444	493	[illegible]
	316	vrouw.	132	141	43	417	446	[illegible]
〃 te lande.. 〃 ...	390	m.	129	138	23	445	476	[illegible]
	299	v.	121	138	40	405	461	[illegible]
〃 te zamen.. 〃 ...	290	m.	129	139	22	445	479	[illegible]
	302	v.	123	139	40	407	460	[illegible]
Gelderland, de 15 vroegere steden 〃 ...	269	m.	100	150	18	372	559	[illegible]
	315	v.	119	150	46	376	478	[illegible]
〃 te lande.. 〃 ...	287	m.	118	151	18	411	526	63
	276	v.	91	151	34	329	547	[illegible]
〃 te zamen.. 〃 ...	282	m.	113	151	18	411	526	63
	286	v.	98	151	37	342	528	130
Z.-Holland, de 13 vroegere steden 〃 ...	260	m.	86	156	18	330	600	[illegible]
	339	v.	126	158	55	371	466	[illegible]
〃 te lande.. 〃 ...	271	m,	92	158	21	339	583	[illegible]
	277	v.	78	158	41	282	570	[illegible]
〃 te zamen.. 〃 ...	265	m.	89	157	19	336	592	[illegible]
	309	v.	103	158	48	333	511	[illegible]
N.-Holland, de 11 vroegere steden 〃 ...	263	m.	88	158	17	335	600	[illegible]
	338	v.	129	157	52	381	465	[illegible]
〃 te lande.. 〃 ...	268	m.	88	157	23	328	586	[illegible]
	270	v.	75	157	38	281	581	[illegible]
〃 te zamen.. 〃 ...	265	m.	88	158	19	332	596	[illegible]
	313	v.	109	157	47	348	502	[illegible]
Zeeland, de 9 vroegere steden. 〃 ...	268	m.	95	154	19	354	574	[illegible]
	318	v.	111	156	51	349	490	[illegible]
〃 te lande.. 〃 ...	274	m.	99	157	18	361	573	[illegible]
	277	v.	80	157	40	288	567	[illegible]
〃 te zamen.. 〃 ...	272	m.	97	156	19	357	573	[illegible]
	289	v.	90	156	43	312	539	[illegible]
Utrecht, de 6 vroegere steden. 〃 ...	263	m.	92	149	22	349	567	[illegible]
	332	v.	129	150	53	388	452	[illegible]
〃 te lande.. 〃 ...	285	m.	116	147	22	407	515	[illegible]
	278	v.	93	147	38	334	529	[illegible]
〃 te zamen.. 〃 ...	274	m.	105	148	21	384	542	[illegible]
	303	v.	110	148	45	363	488	[illegible]
Friesland, de 11 vroegere steden 〃 ...	258	m.	80	157	21	310	608	[illegible]
	304	v.	98	153	53	322	504	[illegible]
〃 te lande.. 〃 ...	266	m.	88	157	21	331	590	[illegible]
	277	v.	77	157	43	278	566	[illegible]
〃 te zamen.. 〃 ...	264	m.	86	157	21	325	595	[illegible]
	284	v.	82	156	46	287	549	[illegible]

			ONGEHUWD.	GEHUWD.	WEDUWN.	PER 1,000. a.	b.	c.
Overijssel, de 3 vroegere steden op...	267	mann.	94	155	18	352	518	67
	314	vrouw.	110	155	49	350	493	157
〃 te lande.. 〃 ...	292	m.	115	154	23	393	527	80
	278	v.	90	152	36	323	546	131
〃 te zamen.. 〃 ...	287	m.	110	154	23	383	536	81
	286	v.	94	153	39	328	537	135
Groningen, de stad........... 〃 ...	256	m.	84	153	19	328	598	74
	328	v.	117	154	57	357	469	174
〃 te lande.. 〃 ...	269	m.	96	153	20	356	568	76
	280	v.	85	154	41	303	550	147
〃 te zamen.. 〃 ...	267	m.	94	153	20	352	573	75
	288	v.	91	154	43	315	534	151
Drenthe, de 3 vroegere steden 〃 ...	266	m.	90	155	21	338	582	80
	287	v.	94	154	39	327	536	137
〃 te lande.. 〃 ...	287	m.	113	149	25	393	519	88
	269	v.	86	149	34	319	553	128
〃 te zamen.. 〃 ...	284	m	109	150	25	383	528	89
	272	v.	87	150	35	319	552	129
Limburg, de 5 steden........ 〃 ...	301	m.	135	145	20	450	482	68
	309	v.	121	145	43	391	469	140
〃 te lande.. 〃 ...	290	m.	114	153	23	393	527	80
	287	v.	96	155	36	334	540	126
〃 te zamen.. 〃 ...	293	m.	119	151	23	406	515	79
	293	v.	102	153	38	348	522	30
Het Rijk, de 87 steden....... 〃 ..	2,664	m.	939	1,541	184	353	578	69
	3,284	v.	1,231	1,543	510	375	469	156
te lande.. 〃 ..	2,805	m.	1,073	1,518	214	382	542	76
	2,808	v.	904	1,519	385	322	541	137
te zamen.. 〃 ..	2,754	m.	1,025	1,527	202	373	554	73
	2,980	v.	1,022	1,528	430	343	513	144

Uit een en ander blijkt, dat naar de geheele bevolking gerekend, het grootste aantal gehuwde mannen gevonden wordt in Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Friesland, Groningen, Overijssel, Utrecht, Gelderland, Limburg, Drenthe en Noord-Brabant.

Dat der vrouwen in Friesland, Overijssel, Limburg, Zeeland, Drenthe, Gelderland, Groningen, Zuid- en Noord-Holland, Utrecht en Noord-Brabant.

Alleen naar de huwbare bevolking gerekend, dan vindt men de meeste gehuwde mannen in Friesland, Noord- en Zuid-Holland, Groningen, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Limburg en Noord-Brabant.

De meeste gehuwde vrouwen in Drenthe, Friesland, Zeeland, Overijssel, Groningen, Gelderland, Limburg, Zuid- en Noord-Holland, Utrecht en Noord-Brabant.

Afzonderlijk in de steden: de meeste gehuwde mannen in Friesland, Zuid- en Noord-Holland, Groningen, Drenthe, Overijssel, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg.

De meeste gehuwde vrouwen in Drenthe, Friesland, Overijssel,

Zeeland, Gelderland, Groningen, Zuid- en Noord-Holland, Limburg, Utrecht en Noord-Brabant.

Te lande, in verhouding de meeste gehuwde mannen in Friesland, Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Groningen, Overijssel, Limburg, Gelderland, Drenthe, Utrecht en Noord-Brabant.

De meeste gehuwde vrouwen in Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Friesland, Drenthe, Groningen, Gelderland, Overijssel, Limburg, Utrecht en Noord-Brabant.

Het zoude te gewaagd zijn, alleen maar op deze cijfers afgaande, daarop een Napoléontisch decreet te laten volgen, eenige Provinciën te verklaren "avoir bien mérité de la patrie" en andere, dewijl een groot aantal harer inwoners in het Celibaat leven, in den ban te doen. Wij zullen het alzoo bij eenige los daarheen geworpene opmerkingen laten. Friesland vinden wij vrij constant bovenaan, dan Holland, wat ook later in stad en land zoo blijft. Dat Drenthe bij de mannen geen hoogeren rang inneemt, zal misschien aan de koloniën moeten toegeschreven worden. Merkbaar is de invloed der godsdienstige gezindheden: Noord-Brabant staat altijd het laagst.

De verhouding van het aantal gehuwde mannen, tegenover dat der vrouwen, verschilt in de steden aanmerkelijk, wat mede toe te schrijven is aan het grootere aantal huwbare vrouwen aldaar (de meesten dienstbaar). Te lande wordt die proportie niet zoo verbroken.

Met uitzondering van Friesland zouden wij zeggen, dat in die provinciën, waar in de laatste jaren het meest is ontgonnen, drooggemaakt of ingedijkt, ook de verhouding der gehuwden zich het gunstigst doet kennen [1].

Voor en aleer dit Hoofdstuk, 't welk reeds dor genoeg geworden is, te besluiten, blijft ons nog over te onderzoeken of de ongunstige verhouding van den weduwenaars- en weduwenstand, welken wij hierboven met een enkelen blik leerden kennen, zich bij nader onderzoek werkelijk bevestigt.

Ter wille der vergelijking laten wij de Begische tabel voorafgaan.

PROVINCIËN.	MANNEN.		PER	VROUWEN.		PER	BEIDE GESLACHTEN.		PER
	GEHUWD.	WEDUWN.	1,000.	GEHUWD.	WEDUWN.	1,000.	GEHUWD.	WEDUWN.	1,00[illegible]
Antwerpen	61,032	7,466	122	60,318	14,164	235	121,350	21,630	17[illegible]
Brabant	107,423	12,556	117	107,859	24,850	230	215,282	37,406	17[illegible]
W.-Vlaanderen	95,438	12,496	131	95,676	24,084	252	191,114	36,580	191
O.-Vlaanderen	112,090	16,248	145	111,967	28,288	252	224,057	44,536	19[illegible]
Henegouwen	113,336	14,188	125	114,114	26,716	234	227,450	40,904	18[illegible]
Luik	71,379	8,994	126	70,458	16,996	241	141,837	25,990	18[illegible]
Limburg	27,683	4,489	162	27,414	6,273	228	55,097	10,762	19[illegible]
Luxemburg	30,337	3,785	125	29,979	6,976	233	60,316	10,761	17[illegible]
Namen	43,097	4,844	112	42,988	9,220	214	86,085	14,064	16[illegible]
België	661,815	85,066	129	660,773	157,567	238	1,322,588	242,633	18[illegible]

In ons Land was de verhouding als volgt:

---

[1] Vergelijk bl. 267, jaarg. 1857.

IN 1840 MANNEN.

		GEHUWD.	WEDUWENAARS.	ALZOO OP DE 1,000 GEHUWDEN.
N.-Brabant,	stad	11,062	1,302	118
	land	42,658	6,350	149
Gelderland,	stad	14,171	1,507	106
	land	39,088	4,399	112
Z.-Holland,	stad	43,988	4,320	98
	land	41,291	4,689	113
N.-Holland,	stad	45,683	4,620	101
	land	25,391	3,171	125
Zeeland,	stad	7,284	859	118
	land	16,675	1,808	108
Utrecht,	stad	11,003	1,129	102
	land	11,295	1,378	121
Friesland,	stad	9,129	1,076	117
	land	26,896	3,210	119
Overijssel,	stad	6,311	664	105
	land	25,110	3,[illegible]90	131
Groningen,	stad	5,098	502	98
	land	22,075	2,652	120
Drenthe,	stad	1,918	232	121
	land	9,405	1,410	150
Limburg,	stad	6,537	885	135
	land	23,004	3,252	141
	Totaal	445,072	52,705	118

IN 1840 VROUWEN.

		GEHUWD.	WEDUWEN.	PER 1,000.
N.-Brabant,	stad	11,085	3,420	310
	land	42,683	11,872	278
Gelderland,	stad	14,183	4,121	276
	land	39,194	8,025	205
Z-Holland,	stad	44,142	14,716	333
	land	41,297	9,470	229
N.-Holland,	stad	45,596	15,687	344
	land	25,365	5,957	235
Zeeland,	stad	7,309	2,482	340
	land	16,627	3,843	231
Utrecht,	stad	11,056	3,374	306
	land	11,261	2,560	228
Friesland,	stad	9,026	3,297	360
	land	26,894	6,940	258
Overijssel,	stad	6,319	2,019	319
	land	24,980	5,522	221
Groningen,	stad	5,132	1,911	370
	land	22,078	5,664	257
Drenthe,	stad	1,903	422	220
	land	9,334	2,099	215
Limburg	stad	6,635	1,971	277
	land	22,887	5,517	241
	Totaal	444,896	120,889	271

Verhouding der gehuwde bevolking tot de weduwenaars in 1850.

MANNEN.

	GEHUWD.	WEDUWNAARS.	TEGEN 1,000 GEHUWD. ZIJN WEDUWN.
N.-Brabant	55,040	8,687	161
Gelderland	55,875	6,943	124
Z.-Holland	88,291	10,911	123
N.-Holland	75,565	8,981	119
Zeeland	25,004	2,901	116
Utrecht	22,131	3,136	141
Friesland	38,740	5,081	131
Overijssel	33,424	4,746	141
Groningen	28,903	3,831	132
Drenthe	12,568	2,030	162
Limburg	31,108	4,548	146
Het Rijk	466,846	61,976	132

VROUWEN.

	GEHUWD.	WEDUWEN.	TEGEN 1,000 GEHUWD. ZIJN WEDUWEN
N.-Brabant	55,176	15,965	289
Gelderland	55,900	13.683	243
Z.-Holland	89,040	27,255	306
N.-Holland	75,476	22,394	297
Zeeland	25,104	6,892	274
Utrecht	22,228	6,629	298
Friesland	38,673	11,107	287
Overijssel	33,156	8,299	250
Groningen	29,174	8,175	280
Drenthe	12,443	2,877	231
Limburg	31,316	7,744	247
Het Rijk	467,898	131,550	281

Wij zien alzoo:

1°. dat de verhouding van den weduwenaars- en weduwenstand in tien jaren niet gunstiger geworden is; dezelfde oorzaken, welke wij in het vorige Hoofdstuk opgaven, die misschien op het lagere cijfer der jeugdige bevolking in 1850 dan in 1840, niet zonder invloed zullen geweest zijn, zullen zich niet onwaarschijnlijk ook hier hebben doen gevoelen;

2°. dat het land verreweg een grooter aantal weduwenaars aanwijst dan de steden, omgekeerd de steden meer weduwen dan te lande. Hetzelfde zien wij in België: immers HORN deelt ons mede, dat aldaar in de steden gevonden worden op de 1,000 gehuwde mannen 120 weduwenaars; te lande daarentegen 131, en op de 1,000 gehuwde vrouwen in de steden 268 weduwen; te lande 228; — alzoo "tout comme chez nous," met dat onderscheid, dat het aantal dier veelal ongelukkige wezens bij ons, helaas! veel grooter is dan daar;

3°. moet daaruit noodzakelijk voortvloeijen, dat die Provinciën,

waar de meeste steden gevonden worden, het kleinste aantal weduwenaars aantoonen, wat misschien zal toe te schrijven zijn aan de meerdere tweede en zelfs derde huwelijken, die aldaar gesloten worden. Het is waar, dat tegenover een kleiner getal weduwenaars in de steden een grooter aantal weduwen gevonden wordt dan te lande, wat misschien zal moeten geweten worden aan de omstandigheid, dat de sterfte in 't algemeen, dus ook die van de gehuwde mannen, te lande geringer is dan in de steden;

4°. dat het aantal weduwen verreweg grooter is dan dat der weduwenaars, laat zich misschien verklaren én door den in den regel hoogeren ouderdom der gehuwde mannen dan die der vrouwen, én doordien de kans — om ons maar zoo eens uit te drukken — ten tweedenmale in den echt te treden, bij de mannen grooter is dan bij de vrouwen. Genen kunnen handelen, dezen moeten lijdelijk afwachten.

5°. Gelijk reeds hierboven gezegd is, is de verhouding ten onzent minder gunstig dan in België. Bij gebrek aan de noodige "*naauwkeurige*" bescheiden kunnen wij op dit oogenblik geene vergelijkingen met andere Landen maken. Alleen vestigt HORN de opmerkzaamheid op het Koningrijk Saxen, waar in 1834 gevonden werden op 1,000 gehuwde mannen 93 weduwenaars.

In 1840 92, in 1846 94 en in 1849 98.

En	in	1834	op	de	1,000	gehuwde vrouwen	231	weduwen.
"	"	1840	"	"	"	"	236	"
"	"	1846	"	"	"	"	238	"
"	"	1847	"	"	"	"	241	"

Waaruit blijkt, én dat hetzelfde verschil tusschen de weduwenaars en de weduwen als bij ons gevonden wordt, én dat aldaar even als bij ons de verhouding in de laatste jaren niet gunstiger geworden is.

Uit die cijfers en uit die, welke België ons levert, vreezen wij echter tevens, dat wij noodgedrongen zullen moeten afleiden, dat de sterfte hier grooter is dan in die Landen.

Immers waar dat het geval is, worden vele huwelijken door den dood gescheiden en de overblijvenden blijven langeren tijd als weduwenaars of weduwen achter, wat hunne verhouding tegenover hunne meer gelukkige landgenooten doet stijgen.

Eerst later zal dat echter tot volkomene zekerheid kunnen gebragt worden.

H. A. WIJNNE.

NEDERLANDSCHE SPAARBANKEN.

(*Statistiek*).

"Het is zeer te betreuren, dat wij er in Nederland nog altijd "niet in slagen om eene volledige statistiek van de Spaarbanken te "erlangen. Door dit gemis ontberen wij een der voornaamste hulp-"middelen om juister kennis te erlangen van de gesteldheid der "volksklassen."

Wij stemmen geheel in met deze klagt van Mr. J. T. BUYS [1]. Eene *volledige* statistiek der Spaarbanken zal tot de *pia vota* behooren, zoolang een groot deel der Spaarbankbesturen nalaten of weigeren de, 't zij van Regeringswege, 't zij van wege het Hoofdbestuur der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, gevraagde inlichtingen en opgaven te verschaffen. De hoofdbronnen waaruit wij de gesteldheid onzer Spaarbanken moeten opmaken zijn: het *Verslag van de verrigtingen aangaande het armbestuur*, en de *Jaarboeken* van de *Maatsch. t. N. v. 't A.*, tot welker Departementen ruim ⅓ der bestaande Spaarbanken behooren.

Bij vergelijking dezer bronnen ontwaart men echter dat beide even onvolledig zijn, en dat het onmogelijk is daaruit tot eene volledige kennis van den toestand dezer belangrijke inrigtingen te geraken. Dat het Hoofdbestuur der *Maatsch. t. N. v. 't A.*, 't welk voor de zamenstelling van den *Staat der Spaarbanken bij de onderscheidene Departementen*, van de door de Spaarbankbesturen te verstrekken opgaven afhangt, niet meer geven kan dan het van deze ontvangt, is natuurlijk; en wanneer men in de kolom: "aanmerkingen" van dien *staat* (in *Jaarboeken* IV) van 34 der 117 daar genoemde Spaarbanken vermeld vindt, dat zij geen verslag hadden ingezonden of geene bijzonderheden hadden medegedeeld, dan zal men genoemd Hoofdbestuur wel niet voor de onvolledigheid van dien *staat* aansprakelijk kunnen stellen.

Minder goed laat zich verklaren hoe het komt, dat de Regeringsverslagen ten deze, ofschoon in sommige opzigten vollediger, toch

---

[1] In *Wetenschappelijke bladen*, 2e jaarg. 9e afl.

nog zoo onvolledig zijn bij de vele hulpmiddelen die der Regering ten dienste staan. Wanneer men b. v. in de *Tabel* 33, behoorende bij het *Verslag* enz. over 1855, 101 Spaarbanken vermeld vindt, en wanneer men dan bij onderzoek bemerkt, dat daarin 34 bestaande Spaarbanken ontbreken, namelijk: te Langstraat, Oosterhout en Werkendam (in Noord-Brabant), — te Brummen en Hien (in Gelderland), — te Gouda, Leerdam, Monster, Nieuwe-Tonge, Oude-Wetering en Sliedrecht (in Zuid-Holland), — te Berkhout, Bloemendaal, Hilversum, Hoogcarspel, Koog en Zaandijk, Westgraftdijk en Wognum (in Noord-Holland), — te Abcoude en Amerongen (in Utrecht), — te Baard, Sloten, Warga en Wolvega (in Friesland), — te Almelo (in Overijssel), — te Appingadam, Bellingwolde, Grijpskerk, Middelstum, Nieuwolda, Nieuwe-Pekela, 't Zandt en Zuidbroek (in Groningen), — te Veenhuizen (in Drenthe), — dan schijnt de vraag geoorloofd: is het bestaan van deze Spaarbanken aan de besturen der gemeenten, waarin zij gevestigd zijn, geheel onbekend? Zoo neen? waarom wordt er dan in hunne Verslagen en bijgevolg in die der Ged. Staten, waaruit de Regering hoofdzakelijk hare statistiek putten moet, geene melding van gemaakt? Zou het voor de gemeentebesturen van Werkendam, Bloemendaal, Wognum, Graft, Sliedrecht, Baard, Wolvega, Almelo, Appingadam, Bellingwolde, Grijpskerk, Middelstum, Nieuwolda, 't Zandt en Zuidbroek onmogelijk zijn om, zoo zij zich met de in hunne gemeente bestaande besturen der Departementen van de *Maatsch. t. N. v. 't A.* in betrekking stelden, van deze de opgaven te verkrijgen door de Spaarbankbesturen in genoemde gemeenten, blijkens den *staat* in de *Jaarboeken*, aan de respectieve Departementsbesturen verstrekt? Dat het bestaan dezer Spaarbanken aan de besturen der betrokken gemeenten onbekend zoude zijn, kan onmogelijk worden aangenomen; zoo zij er derhalve in hun Verslag aan den Gemeenteraad geene melding van gemaakt hebben, de onvolledigheid van het Verslag der Regering is eer aan genen dan aan deze te wijten.

Niet altijd echter is die onvolledigheid van het Regeringsverslag aan gebrek van opgave door Gemeentebesturen te wijten, en men vraagt zich te vergeefs af: hoe bijv. de Regering in bovenbedoelde *Tabel*, N°. 33, kon verklaren, dat de opgaven omtrent de Spaarbank te Middelburg te onvolledig waren, om in die tabel te kunnen worden opgenomen, — wanneer men zoowel in het Verslag van Ged. Staten van Zeeland als in dat van Burgemeester en Wethouders dier gemeente over 1855 vermeld vindt, zoowel het getal deelhebbers, als dezer te goed, zoowel het kapitaal der bank, als het bedrag der in 1855 ingebragte en teruggevraagde gelden. Zoo begrijpt men evenmin, waarom het Bestuur der Spaarbank te Rotterdam wel aan het Hoofdbestuur der *Maatsch. T. N. v. 't A.* (zie den *Staat* in *Jaarb.* IV) opgave zou gedaan hebben van het kapitaal dier Bank, maar niet aan de Regering (zie de *Tabel*, N°. 33), of waarom de Besturen der Spaarbanken te Boskoop, Harlingen en de Lemmer de verlangde opgaven aan de Regering schijnen onthouden

te hebben, terwijl zij die wel aan het Hoofdbestuur der *Maatschappij* verstrekten. Welligt dat de Regeringsverslagen ten deze minder onvolledig zouden zijn, wanneer men de door de betrokken Besturen in te vullen tabellen eenvoudiger inrigtte en minder bijzonderheden vroeg, wier kennis voor den toestand dezer inrigtingen niet onmisbaar schijnt, maar wier vermelding door vele Spaarbankbesturen wordt nagelaten, omdat zij in die vele vragen eenen geest van wantrouwen en eene zucht tot controlering hunner handelingen meenen te zien, waaraan zij zich niet willen onderwerpen. Ik wil niet beweren, dat men daardoor alle Spaarbankbesturen zal winnen; dat men den onwil zal overwinnen b. v. van het Bestuur der Spaarbank te *Soest*, waarvan Ged. Staten van Utrecht, in hun Verslag over 1855, zeggen: "het Bestuur der Spaarbank te Soest heeft, "*even als vroeger*, alle opgaven geweigerd;" maar men zal ten minste geene opgaven als die door Middelburg en Rotterdam *gedaan*, als onvolledig ter zijde leggen, alleen omdat de Besturen der aldaar gevestigde Banken niet goedgevonden hebben op *alle*, en daaronder misschien overtollige, vragen te antwoorden.

Hoe dit ook zij, de zaak verdient eene ernstige overweging der Regering, en wij hopen, dat het der Commissie voor de Statistiek zal mogen gelukken zoodanige maatregelen te nemen, dat de Statistiek des Rijks in dit, en in andere opzigten, meerdere volledigheid bekome, zonder welke zij van zeer geringe waarde moet worden geacht.

In 1853 trachtte ik een, tot dien tijd toe geheel ontbrekend, overzigt te leveren van den toestand onzer Spaarbanken, op 31 Dec. 1850 [1]. Het kan zijn nut hebben, na verloop van vijf jaren, den toestand op 31 Dec. 1855 te constateren, ten einde bij vergelijking te kunnen beoordeelen, of er ten deze vooruitgang op te merken is. Wij zullen verrassende uitkomsten bespeuren, al is het ook, dat de mij ten dienste staande bronnen niet toelaten dit overzigt *volstrekt* volledig te maken. Wij willen eerst de gemeenten aangeven, waar op 31 Dec. 1855 Spaarbanken gevestigd waren; vervolgens het aantal deelhebbers, en eindelijk dezer te goed in oogenschouw nemen, waarbij wij de noodige opmerkingen en vergelijkingen zullen voegen.

A. GEMEENTEN (OF AFDEELINGEN VAN GEMEENTEN), WAAR SPAARBANKEN GEVESTIGD ZIJN.

Wanneer men de *Tabel*, N°. 33, van het Regeringsverslag met den *Staat* enz. in de *Jaarboeken* vergelijkt, dan blijkt, dat in de onderstaande gemeenten, of gedeelten van gemeenten, op 31 Dec. 1855, Spaarbanken aanwezig waren:

In *Noord-Brabant:* te 's Hertogenbosch, Breda, Langstraat, Oosterhout en Werkendam.

[1] Zie *Het Spaarbankwezen in Europa, in het bijzonder met het oog op Nederland.* Middelburg, 1853.

In *Gelderland:* te Arnhem, Nijmegen, Zutphen, Doesborgh, Harderwijk, Tiel, Zalt-Bommel, Culenborg, Doetinchem, Lochem. Wageningen, Barneveld, Buren, Vorden, Wamel, Brummen en Hien.
〃 *Zuid-Holland:* te 's Gravenhage, Rotterdam, Delft, Leiden, Dordrecht, Gorinchem, Maassluis [1], Schiedam, Schoonhoven, Vianen, Vlaardingen, Boskoop, Middelharnis, Nieuwkoop, Oudshoorn [2], Ridderkerk [3], Gouda, Leerdam, Nieuwe-Tonge, Oude-Wetering [4], Sliedrecht en Monster [5].
〃 *Noord-Holland:* te Amsterdam, Haarlem, Aalsmeer, Beemster, Edam, Enkhuizen, den Helder, Hoogwoud [6], Hoorn, Medemblik, Monnickendam, Purmerende, Sloten [7], Uitgeest, Weesp, Wervershoof [8], Westzaan, Wormerveer, Winkel, Zaandam, Berkhout, Bloemendaal, Hoogcarspel, Westgraftdijk [9], Koog en Zaandijk, Hilversum, Wognum, Alkmaar en Beverwijk.
〃 *Zeeland:* te Middelburg, Vlissingen, Zierikzee, Sluis, Tholen en Groede.
〃 *Utrecht:* te Utrecht, Breukelen (Nyenrodes), Mijdrecht, Soest, Vreeland, Abroude en Amerongen.
〃 *Friesland:* te Leeuwarden, Harlingen, Franeker, Sneek, Dokkum, Workum, de Lemmer, Dragten, Joure, Arum, Makkum, Baard, Wolvega, Warga en Sloten.
〃 *Groningen:* te Groningen, Loppersum, Oude-Pekela, Slochteren [10], Uithuizen, Wildervank, Winschoten, Noordbroek, Hoogezand, Bedum, Beerta, Scheemda, Appingadam, Bellingwolde, Grijpskerk, Middelstum, Nieuwolda, Zuidbroek, 't Zandt, Nieuwe-Pekela en Veendam.
〃 *Overijssel:* te Zwolle, Deventer, Kampen, Steenwijk, Delden, Enschedé, Almelo en Avereest.
〃 *Drenthe:* te Assen, Meppel, Norg en Veenhuizen.
〃 *Limburg:* te Maastricht.

Er waren alzoo, op 31 Dec. 1855, 135 Spaarbanken in Neder-

---

[1] Komt in de *Jaarboeken* onder de Spaarkassen voor. Ten onregte evenwel, volgens *Verslag* enz. over 1852.
[2] Komt in den *staat der Spaarbanken bij de onderscheidene Departementen*, in de *Jaarboeken*, voor onder den naam van: *Alphen c. a.*
[3] Komt in den *staat* voor onder den naam van: *Overmaassche dorpen.*
[4] Benaming van het Departement, omvattende de dorpen: Alkemade, Leimuiden (N.-Holl.) en Rijnsaterswoude (Z.-Holl.).
[5] Komt in den *staat* voor onder den naam van: *Westlandsche dorpen*, met welk Departement het vroeger te *Monster* bestaande is vereenigd geworden.
[6] Komt in den *staat* voor onder den naam van: *Aardswoud.*
[7] Komt in den *staat* voor onder den naam van: *Sloterdijk.*
[8] Komt in den *staat* voor onder den naam van: *Andijk c. a.*
[9] Gemeente *Graft.*
[10] Komt in den *staat* voor onder den naam van het Departement: *Duurswold.* — In dien *staat* ontbreken de Spaarbanken der Departementen: Aalsmeer, Breukelen, Brummen, Deventer, Enschedé, Hien en Doodewaard, Hoogezand en Sappemeer, Nieuwkoop, Maassluis en Vianen. — De Spaarbanken te Gouda en Hilversum waren wel in 1855 opgerigt, doch nog niet in werking.

land aanwezig, die alle, — met uitzondering van die te Amsterdam, Arnhem, Beerta, Culemborg, Hilversum, Lochem, Maastricht, Mijdrecht, Norg, Sneek, Vlaardingen, Vreeland en Wormerveer, welke deels gemeente-instellingen zijn, deels door bijzondere instellingen of personen opgerigt en beheerd, — tot onderscheidene Departementen der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* behooren [1]. Bovendien bestaat nog te Amsterdam eene Spaarbank, enkel voor Onderwijzers, in 1846 door de Amsterdamsche Afdeeling van het *Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap* opgerigt [2].

Dit cijfer van 135 Spaarbanken geeft *ééne* Spaarbank op iedere 9 gemeenten. Men ziet hieruit, dat deze instellingen hier te Lande zeer verspreid zijn, en veel meer dan bijv. in Frankrijk, waar men op 37,040 gemeenten slechts 368 Spaarbanken, of 1 op ieder 100 gemeenten aantreft. Toch zijn onze Spaarbanken, zoowel in het algemeen als gemiddeld, minder bloeijend dan die van Frankrijk, hetgeen gedeeltelijk daaraan toe te schrijven is, dat de Spaarbanken aldaar, op ééne enkele na, alle gevestigd zijn in de hoofdplaatsen van Departementen, van Arrondissementen en van Kantons, terwijl bij ons *één derde* der voorheen als steden gekende gemeenten geene Spaarbank hebben. Wij missen Spaarbanken in de volgende 29 voormalige steden:

Bergen-op-Zoom.	Nijkerk.	IJsselstein.
Eindhoven.	Brielle.	Bolsward.
Geertruidenberg.	Woerden.	Hindelopen.
Grave.	Axel.	Stavoren.
Heusden.	Goes.	Coevorden.
Tilburg.	Hulst.	Roermond.
Willemstad.	Veere.	Sittard.
Elburg.	Montfoort.	Venlo.
Groenlo.	Rhenen.	Weert.
Hattem.	Wijk-bij-Duurstede.	

Alle deze gemeenten, met uitzondering van Veere en Stavoren, hebben eene bevolking van 1,000 tot 7,500 zielen; vele daarvan zouden met vrucht eene Spaarbank kunnen oprigten, en die gemakkelijker kunnen staande houden dan menige kleine landgemeente, die nu van zoodanige instelling voorzien is.

De verhouding van het getal Spaarbanken tot dat der gemeenten en der bevolking is in de onderscheidene provinciën als volgt:

---

[1] Deze *Maatschappij* heeft nog twee Spaarbanken bij hare buiten Nederland gevestigde Departementen *Emden* en *Samarang*.

[2] Deze Spaarbank had reeds op 31 Dec. 1852, 104 deelhebbers (behalve 28 buiten Amsterdam), die een *te goed* van *f* 46,343 hadden.

PROVINCIEN.	GETAL SPAARBANKEN.	GETAL GEMEENTEN.	VERHOUDING.	WETTIGE BEVOLKING.	VERHOUDING VAN HET GETAL SPAARBANKEN TOT DE BEVOLKING.
Noord-Brabant.....	5	187	1 op 37	403,463	1 op 80,500
Gelderland.........	17	118	1 〃 7	390,029	1 〃 23,000
Zuid-Holland	22	234	1 〃 10	597,265	1 〃 27,000
Noord-Holland.....	29	145	1 〃 5	526,408	1 〃 18,000
Zeeland...........	6	116	1 〃 19	161,985	1 〃 27,000
Utrecht.	7	91	1 〃 13	154,556	1 〃 22,000
Friesland..........	15	43	1 〃 3	263,762	1 〃 17,500
Overijssel..........	8	62	1 〃 8	227,196	1 〃 28,500
Groningen.........	21	57	1 〃 3	199,761	1 〃 9,500
Drenthe...........	4	33	1 〃 8	86,103	1 〃 21,500
Limburg..........	1	125	1 〃125	205,252	1 〃205,000
	135	1,211	1 op 9	3,215,780	1 op 23,400

Hieruit blijkt, dat de provincie Groningen, die voor iedere 9,500 zielen harer bevolking eene Spaarbank heeft, de rijkste is in instellingen van dezen aard; en dat Noord-Brabant, na Limburg, het verst verwijderd blijft van het middencijfer van 1 Spaarbank op 23,400 zielen.

Bij vergelijking met den toestand op 31 Dec. 1850 is het getal Spaarbanken met ongeveer 15 pCt. vermeerderd. Die te Midwoud, Muiden, Schagen, Varseveld en Genemuiden (laatstgemelde na een zeer kortstondig bestaan) gingen te niet; maar er werden in de 5 jaren, waarover ons overzigt loopt, 34 nieuwe opgerigt, namelijk te Abcoude, Amerongen, Appingadam, Arum, Baard, Bedum, Beerta, Beverwijk, Gouda, Grijpskerk, Hien, Hilversum, Hoogcarspel, Leerdam, Maassluis, Maastricht, Makkum, Middelstum, Nieuwe-Pekela, Nieuwe-Tonge, Nieuwolda, Norg, Oosterhout, Oude-Wetering, Ridderkerk, Scheemda, Sloten, Soest, Veendam, Vreeland, Westgraftdijk, Wolvega, Wormerveer en 't Zandt.

B. Deelhebbers.

Volgens het *Verslag* enz. over 1855 hadden de in *Tabel* 33 vermelde Spaarbanken gezamenlijk 42,081 deelhebbers, ongerekend die bij de Spaarbanken te Boskoop, Middelburg, Harlingen, Lemmer, Joure, Hoogezand, Soest en Dokkum, welker besturen geene of geen genoegzaam volledige opgave hadden gedaan om in die tabel te kunnen worden opgenomen. De vier eerstgenoemde Banken hadden, blijkens den *staat* in de *Jaarboeken*, 1,293 deelhebbers, waarbij moeten worden gevoegd die der Spaarbanken te Almelo, Appinga-

dam, Baard, Bloemendaal, Grijpskerk, Koog en Zaandijk, Middelstum, Nieuwolda, Oude-Wetering, Sliedrecht, Werkendam, Westgraftdijk, Monster, Wolvega, 't Zandt en Zuidbroek, ten getale van 806; zoodat de 114 Spaarbanken, waarvan het getal deelhebbers op 31 Dec. 1855 bekend is, te zamen 44,180 deelhebbers hadden, gevende op eene wettige bevolking van 3,215,780 zielen 13,74 deelhebbers op iedere 1,000 zielen der bevolking, of 1 deelnemer op iedere 72 zielen [1].

Deze verhouding is intusschen zeer verschillend in de onderscheidene provinciën, waarin de bekende deelhebbers staan tot de bevolking als volgt:

PROVINCIEN.	GETAL BEKENDE DEELHEBBERS.	WETTIGE BEVOLKING OP 31 DEC. 1855.	VERHOUDING DER DEELHEBBERS TOT DE BEVOLKING
Noord-Brabant	836	403,463	2,07 : 1,000
Gelderland	4,627	390,029	11,86 „
Zuid-Holland	17,630	597,265	29,51 „
Noord Holland	6,978	526,408	13,26 „
Zeeland	1,514	161,985	9,34 „
Utrecht	2,347	154,556	15,18 „
Friesland	4,471	263,762	16,95 „
Overijssel	2,524	227,196	11,10 „
Groningen	2,908	199,761	14,55 „
Drenthe	274	86,103	3,18 „
Limburg	71	205,252	0,34 „
	44,180	3,215,780	13,74 : 1,000

Men zou uit deze vergelijking het gevolg kunnen trekken, dat de spaarzaamheid bij de bevolking van Zuid-Holland de grootste, — bij die van Limburg het geringste is. Maar vermits de spaarzaamheid, voor zoover deze uit deelneming in de Spaarbank kan worden opgemaakt, in groote mate afhankelijk is van de aanwezige gelegenheden voor den minvermogende om zijne spaarpenningen op eene veilige en tevens voordeelige wijze in bewaring te geven, zoo levert bovenstaande berekening geen volkomen juisten maatstaf voor de betrekkelijke spaarzaamheid in de verschillende gewesten op, daar het duidelijk is, dat b. v. het Hertogdom Limburg, waar men in de 125 gemeenten, en voor eene bevolking van 250,000 inwoners slechts *ééne* zoodanige gelegenheid aantreft, noodwendig in een

[1] Hieruit blijkt, dat de verhouding veel ongunstiger is dan door Mr. J. T. B. wordt vermoed, die in boven aangehaalde *Wetenschappelijke bladen* de verhouding der deelhebbers in de Spaarbanken tot de bevolking aangeeft als 1 op 44 inwoners. Op welken grond deze berekening steunt, is mij onbekend.

veel ongunstiger toestand verkeert, dan b. v. de provincie Groningen, waar men in iedere *drie* gemeenten, en voor iedere 9,500 zielen der bevolking eene Spaarbank heeft. Gaat men de verhouding na van het getal bekende deelhebbers in de Spaarbanken tot de bevolking der gemeenten of plaatsen waar deze gevestigd zijn, dan verkrijgt men de volgende uitkomsten:

PROVINCIEN.	GETAL BANKEN, WAARVAN DE DEELHEBBERS BEKEND ZIJN.	AANTAL BEKENDE DEELHEBBERS.	BEVOLKING DER GEMEENTEN, WAAR SPAARBANKEN GEVESTIGD ZIJN.	VERHOUDING DER DEELHEBBERS TOT DE BEVOLKING.
Noord-Brabant....	3	836	37,000	22 tot 1,000 inw.
Gelderland........	15	4,627	103,800	44 "
Zuid-Holland......	19	17,630	332,300	53 "
Noord-Holland....	26	6,978	368,800	19 "
Zeeland..........	6	1,514	40,800	37 "
Utrecht...........	4	2,347	55,000	43 "
Friesland.........	11	4,471	88,000	51 "
Overijssel........	8	2,524	64,700	39 "
Groningen........	18	2,908	97,000	30 "
Drenthe..........	3	274	14,100	19 "
Limburg..........	1	71	24,000	3 [1] "
	114	44,180	1,225,500	36 tot 1,000 inw.

Ook naar deze berekening behouden de provinciën Zuid-Holland en Friesland de plaats, die zij in de voorafgaande innamen. Dat Noord-Holland, 't welk dáár de *vijfde* plaats besloeg, hier met Drenthe gelijk staat en, met uitzondering van Limburg, het ongunstigst staat aangeschreven, is een gevolg daarvan, dat de Spaarbank te Amsterdam slechts 1,994 deelhebbers had, gevende op eene bevolking van 252,000 zielen slechts 8 deelhebbers op iedere 1,000 inwoners. Wel laat dit gering cijfer zich eenigzins verklaren uit de omstandigheid, dat de tegenwoordige [2] Spaarbank aldaar eerst sedert 1848 bestaat; maar het cijfer van 8 deelhebbers op 1,000 inwoners dezer zoo bevolkte gemeente is toch gering te achten, wanneer men ziet dat de Spaarbank te Rotterdam, in 1825, dus ook in het 7de jaar van haar bestaan, 2,454 deelhebbers telde [3], gevende ruim 35 deelhebbers op iedere 1,000 zielen der toenmalige bevolking.

[1] Bij dit zeer laag cijfer neme men in aanmerking, dat de Spaarbank te Maastricht, de eenige in Limburg, eerst in 1853 in werking gekomen is, en derhalve op 31 Dec. 1855 nog naauwelijks *twee* jaren bestond.

[2] De vroeger aldaar bestaan hebbende (in 1819 opgerigte) Spaarbank moest in 1830, ten gevolge der politieke gebeurtenissen, worden ontbonden. Zie den 3den jaargang van dit *Jaarboekje*, bl. 349.

[3] Zie den 2den jaargang van dit *Jaarboekje*, bl. 304.

Reeds elders [1] heb ik aangetoond, hoezeer ons volk in spaarzaamheid achterstaat bij dat van Zwitserland, Saxen, Engeland en van Frankrijk. In laatstgemeld rijk, 't welk van de genoemde Staten de minst gunstige verhouding oplevert, hadden toch de spaarbanken op 31 Dec. 1855 893,750 deelhebbers, gevende op eene bevolking van 36,000,000 zielen, 25 deelhebbers op iedere 1,000 zielen, of 1 op 40 inwoners, terwijl het bij ons op hetzelfde tijdstip slechts 14 op 1,000, of 1 op 72 aanwijst [2]. Dat het bestaan der staatsloterij eene der hoofdoorzaken van dezen voor ons Land betreurenswaardigen toestand is, heb ik aldaar trachten duidelijk te maken.

C. Te goed der deelhebbers.

Volgens *Tabel* N°. 33 hadden de deelhebbers in de Spaarbanken te goed..........	*f* 3,997,367.
Daaronder niet begrepen, dat van de deelhebbers in de Spaarbanken te Rotterdam, Middelburg, Boskoop, Harlingen, Lemmer, Amsterdam, Dokkum, Soest, Joure en Hoogezand.	
Het te goed der deelhebbers in de *vijf* eerstgenoemde Banken bedroeg..........	" 1,749,474.
Waarbij moet worden gevoegd, dat van de deelhebbers in de niet in de *Tabel* N°. 33 voorkomende Spaarbanken te Almelo, Appingadam, Baard, Bellingwolde, Bloemendaal, Grijpskerk, Nieuwolda, Oude Wetering, Sliedrecht, Westgraftdijk, Monster, Wognum, Wolvega, 't Zandt en Zuidbroek, ten gezamenlijke bedrage van..	" 108,845.
Zoodat de 111 bovenbedoelde Spaarbanken een te goed van..........	*f* 5,855,686

aan de deelhebbers schuldig waren. Ware het te goed der deelhebbers in de Spaarbank te Amsterdam mij bekend, zoodat ik dit bij laatstgemelde cijfer van *f* 5,855,686 kon voegen, het zou blijken, dat de deelhebbers in onze Spaarbanken op 31 Dec. 1855 meer dan *f* 6,000,000 te goed hadden [3].

Dit cijfer van *zes millioen* is inderdaad niet onbelangrijk; want al kan niet ontkend worden, dat van sommige Spaarbanken, ook door hen voor wie deze inrigtingen niet bestemd zijn, tot geldbelegging gebruik wordt gemaakt, zoo is het toch zeker, dat verreweg het grootste deel van dat *te goed* de spaarpenningen van werklieden, dienstboden en weezen vertegenwoordigt.

Merkwaardig is het, dat de toeneming zoowel in het getal deelhebbers als in dezer te goed steeds voortgaat, en zelfs in het hier behandelde vijfjarig tijdvak aanzienlijk is geweest, niettegenstaande

[1] In *De Economist*, 1856, bl. 329 volg.

[2] De 584 Spaarbanken van Engeland hadden, op 20 Nov. 1855, 1,281,926 deelhebbers, of ongeveer 50 deelhebbers op iedere 1,000 zielen der bevolking (ongerekend 25,171 liefdadige en andere vereenigingen). *Annuaire de l'écon. polit.* 1857, p. 529 suiv.

[3] Het bekend te goed, over de bekende deelhebbers omgeslagen, bedroeg in 1855 ruim *f* 130 gemiddeld per deelhebber, 't geen voor de 1,994 deelhebbers bij de Spaarbank te Amsterdam eene som van *f* 259,000 zou uitmaken.

daarin *drie* jaren van buitengewone duurte der levensmiddelen voorkomen. Volgens de Regeringsverslagen was de stand der deelnemingen van het te goed als volgt:

JAARTAL.	DEELHEBBERS.	TE GOED.
1850.	30,396	*f* 3,811,167
1851.	32,807	" 4,135,453
1852.	36,678	" 3,185,780
1853.	37,423	" 3,540,541
1854.	39,483	" 3,687,514
1855.	42,081	" 3,997,376

Er is alzoo in deze vijf jaren, niettegenstaande zeer ongunstige tijdsomstandigheden, eene vermeerdering van deelhebbers van 38 pCt. De geringe vermeerdering van het *te goed* bewijst niets tegen den toenemenden bloei der Spaarbanken, die genoeg bewezen wordt door de aanzienlijke vermeerdering van deelhebbers, waarin het ware kenmerk van dien bloei gelegen is. Maar de schijnbaar geringe toeming van het te goed is alleen het gevolg daarvan, dat het te goed der deelhebbers te Rotterdam, sedert 1851 niet meer, gelijk vroeger, in de tabel werd opgenomen, welk te goed in 1855 ongeveer *f* 1,600,000 bedroeg. Voegt men dit bij het cijfer van *f* 3,997,376, dan verkrijgt men ongeveer *f* 5,600,000 gevende, bij vergelijking met 1850, eene vermeerdering van 47 pCt.[1].

Dat deze vermeerdering bij de onderscheidene Spaarbanken zeer verschillend was, kan blijken uit de volgende:

Vergelijking van het getal deelhebbers en dezer te goed op 31 *Dec.* 1850 *en* 31 *Dec.* 1855, *bij de onderstaande* 15 *Spaarbanken*[2].

SPAARBANKEN.	DEELHEBBERS.		VERMEERDERING.	TE GOED DER DEELHEBBERS.		VERMEERDERING.
	1850.	1855.		1850.	1855.	
Rotterdam	6,744	9,225	42 pCt.	*f* 1,167,779	*f* 1,600,000	37 pCt.
Leeuwarden	2,504	2,737	9 "	" 255,864	" 290,813	13 "
Groningen	917	2,122	131 "	" 225,832	" 590,553	161 "
Haarlem	875	1,018	16 "	" 91,169	" 107,002	17 "
Zaandam	860	1,189	39 "	" 99,161	" 142,990	44 "
Middelburg	827	879	6 "	" 103,481	" 89,348	—
's Hertogenbosch	520	613	18 "	" 41,786	" 44,298	6 "
Tiel	412	764	85 "	" 57,500	" 115,600	101 "
Zutphen	356	496	40 "	" 57,800	" 51,549	—
Alkmaar	318	525	65 "	" 8,003	" 21,669	171 "
Doesborgh	279	450	61 "	" 29,814	" 63,068	111 "
Zierikzee	229	295	29 "	" 36,776	" 38,315	4 "
Vlissingen	130	162	24 "	" 13,416	" 15,492	15 "
Barneveld	109	182	65 "	" 6,908	" 21,559	212 "
Wageningen	74	188	154 "	" 6,063	" 21,137	248 "
	15,154	20,845	37 pCt.	*f* 2,201,353	*f* 3,213,393	46 pCt.

[1] Over het 10jarig tijdvak, van 1846—1855, bedroeg de vermeerdering van deelhebbers 60 pCt., — die van dezer *te goed* 94 pCt. Verg. het *Verslag* enz. over 1855, Tabel N°. 33.

[2] De eenige, van welke mij *en* het aantal deelhebbers *en* dezer te goed over *beide* jaren bekend is.

Was de gemiddelde vooruitgang bij deze 15 Spaarbanken, in deelhebbers 37 pCt., — in dezer *te goed* 46 pCt., bij Middelburg bedroeg de vooruitgang in deelhebbers slechts 6 pCt., bij Wageningen daarentegen 154 pCt.; de vermeerdering van het *te goed* verschilde van 4 pCt. bij Zierikzee, tot 248 pCt. bij Wageningen.

Het gemiddeld te goed van alle deelhebbers, volgens de Regeringsverslagen, bedroeg in:

1845..........	*f* 77
1850..........	" 125
1855	" 130

In de verschillende provinciën bedroeg het bekend te goed der bekende deelhebbers gemiddeld als volgt:

PROVINCIEN.	DEELHEBBERS.	TE GOED.	GEMIDDELD VOOR IEDER.
Noord-Brabant......	836	*f* 72,126	*f* 86
Gelderland.........	4,627	" 721,893	" 156
Zuid-Holland.......	17,630	" 2,520,080	" 143
Noord-Holland......	4,984 [1]	" 471,153	" 94
Zeeland	1,514	" 175,812	" 116
Utrecht............	2,347	" 260,654	" 111
Friesland	4,471	" 479,625	" 107
Overijssel..........	2,524	" 373,730	" 148
Groningen.........	2,908	" 757,380	" 260
Drenthe	274	" 16,078	" 58
Limburg...........	71	" 7,155	" 100
	42,186	*f* 5,855,686	*f* 132

Eindelijk laten wij hier volgen een *vergelijkende staat van het aantal deelhebbers in verhouding tot de bevolking, en van dezer algemeen en gemiddeld te goed, bij de onderstaande* 30 *Spaarbanken in de hoofdplaatsen der provinciën* [2] *en in andere gemeenten met eene bevolking van meer dan* 5,000 *zielen*:

[1] Onder aftrek van 1,094 deelhebbers bij de Spaarbank te Amsterdam, wier te goed mij onbekend en dus hier niet mede gerekend is.
[2] Met uitzondering van Arnhem en Zwolle, van welker Spaarbanken het aantal deelhebbers en dezer te goed mij onbekend zijn.

GEMEENTEN.	WETTIGE BEVOLKING OP 31 DEC. 1855.	AANTAL DEELHEBBERS.	OP IEDERE 1,000 INWONERS.	TE GOED DER DEELHEBB.	GEMIDDELD VOOR IEDER DEELHEBB.
's Gravenhage...	76,800	926	12	ƒ 99,532	ƒ 173
Utrecht.........	49,924	1,855	37	" 209,987	" 113
Groningen... ..	33,968	2,122	62	" 590,553	" 278
Haarlem........	28,253	1,018	36	" 107,002	" 105
Maastricht......	24,350	71	3	" 7,155	" 100
Leeuwarden.....	23,208	2,737	118	" 290,813	" 106
's Hertogenbosch .	21,155	613	29	" 44,298	" 72
Middelburg......	16,146	879	54	" 89,348	" 102
Assen...........	4,900	81	16	" 5,682	" 70
Rotterdam......	99,700	9,225	92	" 1,600,000	" 173
Leyden.........	36,100	2,060	57	" 147,739	" 72
Dordrecht.......	22,370	1,093	49	" 135,115	" 124
Nijmegen.......	20,980	314	15	" 35,833	" 114
Breda..........	14,301	250	17	" 27,758	" 111
Zutphen........	12,602	496	40	" 51,549	" 104
Helder..........	12,316	93	8	" 9,468	" 100
Zaandam........	12,019	1,189	99	" 142,990	" 120
Vlissingen......	10,936	162	15	" 15,492	" 96
Alkmaâr........	10,856	525	48	" 21,669	" 41
Harlingen.......	9,238	196	21	" 48,000	" 245
Zierikzee........	7,219	295	41	" 38,315	" 130
Meppel.........	6,610	48	7	" 6,039	" 126
Tiel............	6,301	764	121	" 115,600	" 151
Barneveld.......	5,862	182	31	" 21,559	" 118
Sliedrecht......	5,860	27	5	" 2,581	" 96
Harderwijk......	5,622	79	14	" 3,021	" 38
Franeker........	5,492	139	25	" 24,815	" 178
Enkhuizen.......	5,483	174	31	" 10,713	" 61
Ridderkerk......	5,260	178	34	" 6,899	" 39
Wageningen.....	5,010	188	38	" 21,137	" 112
	598,877	27,979	47	ƒ 4,030,662	ƒ 144

Vraagt men nu, of het bovenstaande als eene voldoende statistiek onzer Spaarbanken kan worden aangemerkt? ik zou ontkennend moeten antwoorden. Want daargelaten de onvolledigheid der bronnen, die mij voor mijnen hier geleverden arbeid ten dienste stonden, zoo ontbreekt daaraan bovendien een belangrijk element van beoordeeling, omdat men er niet uit opmaken kan, aan welke soorten of klassen van ingezetenen de Spaarbankpenningen hoofdzakelijk toebehooren; met andere woorden, wie het meest gebruik maken van deze instellingen. Men kan uit het door mij geleverde nagaan, hoeveel Spaarbanken in Nederland aanwezig zijn, — hoeveel deelhebbers deze gezamenlijk hebben, — in welke verhouding die deelhebbers in de verschillende provinciën tot dezer bevolking

staan, — hoeveel zij gezamenlijk en gemiddeld te goed hebben, maar men kan er noch uit zien hoeveel nieuwe deelhebbers in een gegeven jaar zijn toegetreden, hoeveel oude zich terugtrokken, noch tot welken maatschappelijken stand de deelhebbers behooren, en evenmin welke hoegrootheden van inlagen of van te goed het meest voorkomen. Men vergelijke hiermede de Verslagen, die jaarlijks omtrent den toestand der Fransche Spaarbanken worden openbaar gemaakt [1], waarin men, behalve onderscheidene bijzondere staten, onder de rubriek: *renseignements généraux*, 1°. den algemeenen toestand der Spaarbanken en van dezer vermogen; 2°. de algemeene beweging der livretten en van het te goed der deelhebbers; 3°. de verdeeling der livretten en van het te goed der deelhebbers in klassen van hoegrootheid; 4°. de verdeeling der nieuw geopende rekeningen naar den maatschappelijke staat der deelhebbers vermeld vindt. Zoo zien wij uit het verslag over 1855 [2].

a. Dat het eigen vermogen der 365 [3] Spaarbanken, die opgave gedaan hadden, op 31 Dec. 1855 bedroeg 7,295,068 fr., namelijk:

capital de dotation........4,785,102 fr.
″ ″ *reserve*.........2,509,965 ″

Dat in den loop van het jaar 154,201 nieuwe rekeningen waren geopend, terwijl 133,978 rekeningen werden afbetaald, en dat het totaal der rekeningen op ult. December bedroeg 893,750.

b. Dat het te goed dezer 893,750 deelhebbers bedroeg 272,182,542 fr., gevende een gemiddeld te goed voor ieder deelhebber van 304 fr. 54 cent.

c. Dat van deze deelhebbers:

673,775	of 78 pCt.	een te goed hadden van beneden	500 fr.
105,726	″ 12 ″	″ ″ ″ ″ ″	501 tot 800 ″
67,413	″ 7½ ″	″ ″ ″ ″ ″	801 ″ 1,000 fr.
46,836	″ 5½ ″	″ ″ ″ ″ ″	1,000 fr. en daarboven.

d. Dat van de 154,201 *nieuwe* deelnemers, die gezamenlijk 38,658,333 fr. of gemiddeld ieder ruim 250 fr. inbragten:

48,808	of 31,65 pCt.	werklieden waren.
28,418	″ 18,43 ″	dienstboden.
7,675	″ 4,98 ″	beambten.
13,179	″ 8,55 ″	krijgs- en zeelieden.
32,928	″ 21,35 ″	verschillende bedrijven.
22,923	″ 14,86 ″	minderjarigen.
270	″ 0,18 ″	vereenigingen tot onderlingen bijstand.

Te vergeefs zal men in onze statistieken naar opgaven, als hier tabel *c* en *d* vermeld, zoeken, — opgaven die intusschen gevorderd worden om te kunnen beoordeelen door welke klassen der bevolking, en in welke mate van onze Spaarbanken wordt gebruik

[1] Men kan die jaarlijks vinden in: *Annuaire de l'écon. polit.*
[2] Zie *Ann. de l'éc. polit.*, 1857, p. 205 suiv.
[3] Er bestonden op dat tijdstip in Frankrijk 368 Spaarbanken.

gemaakt. Evenzeer zal men te vergeefs uitzien naar het antwoord op de vraag: hoeveel nieuwe deelnemers in een gegeven jaar zijn toegetreden, hoeveel hunnen inleg geheel terug erlangden.

Het Hoofdbestuur der *Maatsch. t. N. v. 't A.*, wendde in 1854 eene loffelijke poging aan om van de besturen der tot die *Maatschappij* behoorende Spaarbanken opgaven in dien zin te verkrijgen; het stelde een modelstaat ter invulling door de Spaarbankbesturen vast, en zond dien bij circulaire aan de secretarissen der departementen [1]. Maar het is waarlijk bedroevend te zien hoe weinig de goede bedoeling van het Hoofdbestuur schijnt te worden gewaardeerd, en hoe vele Spaarbankbesturen nalaten dien *staat* behoorlijk in te vullen. Slechts een twintigtal van de 117 besturen vulden dien *staat* over 1855 (*Jaarboeken* IV) geheel in, en terwijl er over 1854 82 besturen waren die ten minste opgave deden van het getal deelhebbers en van dezer te goed, waren er over 1855 slechts 69 die dat weinige leverden; 25 pCt. van het geheel zonden in het geheel geen berigt in, of gaven geenerlei bijzonderheden op.

Febr. 1858. G. A. FOKKER.

---

[1] Men vindt dien *staat* in de 3 laatstverschenen *Jaarboeken* der *Maatsch. t. N. v. 't A.*

FAILLISSEMENTEN IN ENGELAND.

Volgens de *Londen Gazette* zijn gedurende de laatst verloopene 8 jaren in Engeland het volgende aantal faillissementen officiëel ingeschreven:

	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	GEMIDDELD PER MAAND.
anuarij.....	68	62	92	48	89	131	118	115	89
ebruarij....	83	53	87	64	83	146	109	112	92
laart.......	70	60	91	78	94	135	89	112	91
pril.......	71	71	63	55	83	118	114	86	83
lei.........	85	70	57	89	98	139	93	128	91
unij........	71	52	63	48	118	113	84	105	81
ulij........	74	84	60	65	100	124	96	117	90
ugustus....	63	70	76	49	133	118	93	114	89
eptember...	57	62	47	57	94	82	87	96	73
ctober.....	34	82	63	66	98	89	101	135	83
lovember...	81	99	82	91	134	116	104	175	110
ecember....	77	109	62	66	149	98	120	186	108
	836	874	843	776	1,273	1,409	1,208	1,481	1,080

DE UITBREIDING VAN ROTTERDAM.

Met een enkel woord is in den jaarg. 1851, in een artikel van den Heer GEVERS DEYNOOT: *de begrooting van ontvangst en uitgaaf van Rotterdam*, *voor* 1851, *toegelicht*, melding gemaakt van de aanzienlijke uitbreiding der stad Rotterdam. Vreemd is het voorzeker, dat èn in de Prov. Verslagen van Zuid-Holland èn in de anders zoo uitmuntende *Verslagen over de openbare werken* van dit belangrijk verschijnsel onzer eeuw weinig of niet wordt gesproken. Het volgende artikel, ontleend aan het *Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid.* Tweede reeks, Deel V, 6de stuk, verdient daarom naar ons inzien zeer de algemeene aandacht, ofschoon het ons voorkomt, dat het wel wenschelijk ware geweest daarin ook eenige bijzonderheden mede te deelen omtrent den aanleg der nieuwe kaden en straten en van het belangrijk onderwerp der waterverversching.

NIEUWE AANLEG VAN PARTICULIERE GEBOUWEN.

Behalve de nieuw gebouwde perceelen op vroeger reeds bebouwde gronden en enkele nieuw aangelegden op onbebouwd terrein, verdient de aanleg der woon- en pakhuizen aan de westelijke uitbreiding der stad en wel aan het Willemsplein, de Maas- en Westerstraten en de Veerkaden, meer bijzondere vermelding.

Nadat deze gronden op bekwame hoogte waren aangedempt, zijn zij in twee blokken afgekaveld: het eene ter inhoudsgrootte van 7,362 vierkante ellen, westwaarts aan het Willemsplein beginnende, en loopende tot aan de oostzijde der Maasstraat, het andere blok ter inhoudsgrootte van 9,760 vierkante ellen, ten oosten gelegen aan de Maasstraat, ten westen tot aan de Veerkade en den Veerdam loopende, beide blokken ten noorden aan de Westerstraat, ten zuiden aan de Willemskade grenzende. Na een te vergeefs beproefde publieken verkoop, zijn deze gronden door de gemeente aan twee daarvoor uitsluitend opgerigte maatschappijen afgestaan tot bebouwing, tegen een prijs van *f* 10,— per vierkante el, onder de navolgende conditiën:

Dat de geheele bebouwing in 10 jaren zoude zijn afgeloopen. Dat de gemeente voor hare rekening de straten, kaden, privaatputten en hoofdriolen zoude aanleggen, zoo mede voor alle gebouwen een verhoogd voetpad (trottoir) te leggen, blijvende de kosten van onderhoud en vernieuwing voor rekening der gemeente, dat alle perceelen, volgens de wet op de bebouwing van woeste of aangewonnen gronden, zouden genieten 20 jaren vrijdom van grondlasten, dat de betaling der koopsom over een termijn van 40 jaren

zoude kunnen loopen, telken jaren een tiende betalende, met eene rente van 5 pCt. der nog onbetaalde termijnen. Verder waren de ondernemers gehouden de gebouwen op de hoeken der blokken ontworpen, 18 ellen hoog op te bouwen, gemeten uit het trottoir tot aan den bovenkant der gootplaat; die aan de Willemskade en Veerkade 15 ellen, terwijl die in de Maas- en Westerstraat 12 ellen hoog zouden meten.

Dat de daken der gebouwen van de rivierzijde tot op eenen afstand van 200 ellen niet zigtbaar wezen mogten, en dat wat de ordonnantie der façaden betrof, men verpligt was daarvoor de goedkeuring van het Gemeente-bestuur te vragen.

De Maatschappij voor de bebouwing van het oostelijk blok heeft de bebouwing ten uitvoer gebragt voor eene som van *f* 510,000,— welk kapitaal met aandeelen van *f* 1,000,— bijeen is gebragt. In deze onderneming waren niet begrepen enkele perceelen welke door particulieren zijn gebouwd.

De andere Maatschappij tot bebouwing van het westelijk blok, deed dit met een kapitaal groot *f* 600,000, bijeen gebragt door deelneming op aandeelen groot *f* 5,000. In de bebouwing van dit blok was het gebouw der Koninklijke Nederlandsche Yachtclub, hetwelk door particulieren is ondernomen, niet begrepen. Het oestelijk blok werd in drie, het westelijk blok in vijf jaren volbouwd. In het oostelijk blok werden 46 woonhuizen en 6 pakhuizen door de Maatschappij en door particulieren opgerigt.

In het westelijk blok bouwde men 34 panden, alle woonhuizen, sommige echter met pakhuizen en kantoren er onder; velen met tuinen voorzien, benevens het gebouw voor de Koninklijke Yachtclub hierboven reeds genoemd.

In het oostelijk blok gaat de huurprijs van *f* 1,300 tot *f* 250. In het westelijk blok van *f* 1,700 tot *f* 500. Het oostelijk blok heeft zijn perceelen in de Maas- en Westerstraten verdeeld in boven- en benedenwoningen, terwijl in het andere blok geheel, met uitzondering van één perceel, de panden als geheele huizen verhuurd zijn. Trekken wij de kosten voor dezen aanleg te zamen, dan verkrijgen wij:

De Maatschappij voor het oostelijk blok, maatschappelijk kapitaal.. ....*f*	510,000,—.
De Maatschappij voor het westelijk blok, maatschappelijk kapitaal...........................〃	600,000,—.
De gebouwen voor particulieren, oostelijk blok....〃	215,000.—.
Het gebouw der Kon. Nederl. Yachtclub.........〃	120,000.—.
Voegen wij hierbij de kosten van aandammingen..〃	60,000,—.
〃 〃 〃 〃 〃 〃 bekáden........〃	60,000,—.
〃 〃 de aanleg van riolen en putten... ..〃	5,000,—.
〃 〃 〃 bestraten en trottoirs.......〃	40,000,—.
dan verkrijgen wij alleen voor dit gedeelte van aanbouw het aanzienlijke cijfer van.................*f*	1,610,000,—.

Van dit cijfer werd *f* 1,445,000 door particulieren (met enkele zeer geringe uitzonderingen alle ingezetenen der gemeente) betaald, terwijl *f* 165,000 door de gemeente werd ten koste gelegd.

De dividenden aan de geldschieters tot heden betaald, hebben nog slechts 4 pCt. kunnen bedragen, ofschoon er redenen bestaan, dat zij weldra welligt hooger zullen kunnen stijgen. Dat door die gebouwen in eene bepaalde behoefte werd voorzien, kan gereedelijk worden afgeleid uit de verhuring der perceelen, daar met weinige uitzonderingen, alles vóór de geheele voltooijing van elk perceel verhuurd was; dat wat de prijzen der verhuring betrof, niettegenstaande de lasten aan het bewonen van nieuwe panden eigen, het afgelegene van een groot deel der stad, er in het westelijk blok vele perceelen voor *f* 1,700, *f* 1,600 en *f* 1,400 verhuurd werden; prijzen welke hoogst zelden besteed worden voor huizen in het beste gedeelte der stad gelegen.

Behalve dezen aanbouw zijn overigens te Rotterdam in de 10 laatste jaren in de verschillende gedeelten der stad gebouwd 543 panden, waaronder 1 R. C. kerk, 1 weeshuis der Luthersche gemeente, 1 stadsschool, 2 scholen der R. C. gemeente, 1 diaconie-, leer- en bewaarschool, 1 inrigting tot opleiding van zendelingen, 1 wasch-, bad- en zweminrigting, 6 branderijen en mouterij, 18 pakhuizen enz.

Het artikel behelst ook eene opgave der woningen voor werklieden in den laatsten tijd gebouwd. "De nieuwe arbeiderswoningen in onze polderstad" zoo leest men "zijn hoofdzakelijk gebouwd in de plaats der vroeger in onze gemeente zoo veel aangelegde theetuinen in de onderscheiden lanen om onze stad; de billijkheid der prijzen en het vrije beheer dier gronden wat betreft de rooijing, riool en waterlozing, zijn als zoo vele oorzaken te beschouwen van de buitengewone snelle bevolking dier kwartieren; behalve de aanleg dier woningen in de lanen, is er nog een gedeelte land, gelegen tusschen de Kruiskade en den Hollandschen spoorweg, waarop arbeiders-woningen zijn gezet; de prijs daarvoor besteed per □ el was van *f* 1.75 tot *f* 2.50, of liever gemiddeld gerekend, tegen *f* 21,250 per bunder; de huur gemiddeld betaald loopt van *f* 1 tot *f* 2 per week. De meeste bestaan uit een woon- en een slaapvertrek met een droogzolder, hetzij geheel of gezamenlijk in gebruik; vele zijn voorzien van privaat en gootsteen." Op het hierboven genoemde land zijn door verschillende particulieren gebouwd 207 woningen en een gebouw voor 200 kinderen; terwijl in andere wijken der stad 884 arbeiderswoningen zijn gebouwd. Deze nieuwe arbeiderswoningen mogen in vele opzigten betere verblijfplaatsen opleveren dan de oudere, zij laten echter in het algemeen uit het oogpunt van hygienne veel te wenschen over. Het Departement Rotterdam der M. van Nijverheid laat zich dienaangaande aldus uit:

"Uit dit oogpunt beschouwd, schijnt onze gemeente niet dien gelijken tred en ontwikkeling te hebben gehouden, als zij dit omtrent andere belangen getoond heeft te kunnen doen.

„De zamenstelling van eene gezondsheid-commissie, de verbeteringen omtrent sommige woningen of de geheele sluiting van anderen aan den Gemeenteraad voorgesteld en door dezen ten uitvoer gebragt, de voorschriften aan deze commissie gegeven, zijn evenwel bewijzen, dat wij ten dien aanzien eene lang gewenschte verbetering te gemoet gaan.

„Tot heden bestaat er nog geene plaatselijke verordening, welke, uit een saniteits oogpunt beschouwd, de inrigting onzer woningen of fabrijken regelt; steeds heeft het Gemeente-bestuur dit geheel aan de willekeur der particulieren overgelaten; geen wonder dus, dat in eene gemeente, waar elke plek gronds, welke geschikt is voor bebouwing, met goud wordt betaald, de grond zoo productief mogelijk gemaakt wordt; lage verdiepingen, slecht verlichte vertrekken, meestal klein, gebrekkige toevoer van lucht, kleine en bedompte binnenplaatsen, ziedaar eene algemeene schilderij der Rotterdamsche burgerwoonhuizen.

„Wel maken daarop de meeste der op den nieuwen uitleg onzer stad gebouwde woningen eenige uitzondering; eene wetenschappelijke aanwending of toepassing van ventilatie of verwarming zouden wij echter moeijelijk weten aan te wijzen.

„De woningen der werkende klasse (arbeiderswoningen) zijn voor 80 pCt. kweekplaatsen van ziekte en ellende, ongeoorloofde verblijfplaatsen voor den door zijnen maatschappelijken stand reeds minder gelukkige natuurgenoot. Geheele kwartieren dier woningen, ofschoon in de laatste jaren gebouwd, zijn door hunne lage ligging in den winter dikwerf dras, andere staan aan of in de nabijheid van modderpoelen, welker schadelijke uitdampingen de woningen verpesten, terwijl wederom anderen door aanhooging van den grond, meer den naam van kelders dan van woningen verdienen; — velen in naauwe steegjes gelegen, gunnen nimmer hare bewoners het genot van de aanschouwing des hemels of de verkwikkende warmte der zonnestralen."

In eene stad, waar, in de laatste jaren inzonderheid, een zoo krachtige vooruitgang is waargenomen, mag men met grond hopen, dat zulke klagten weldra niet meer in die mate zullen gehoord worden.

DE AELMOESSENIERS KAMER

OF

HET BURGERLIJKE ARMBESTUUR TE UTRECHT.

Als eene niet onbelangrijke bijdrage tot de geschiedenis van onze armenwet van 28 Junij 1854 en van armenzorg in het algemeen kan het in de laatste jaren daaromtrent in Utrecht voorgevallene beschouwd worden. Wij achten het daarom, alsook om de daaruit voortvloeijende opmerkingen nopens de statistiek van ons armwezen, eene vermelding in dit Jaarboekje niet onwaardig.

De armenzorg in de stad Utrecht schijnt van zeer oude tijden, buiten de pogingen der bijzondere liefdadigheid, ook te zijn toevertrouwd geweest aan een ligchaam, *de Aelmoesseniers Kamer* genaamd, die de door haar benoodigde fondsen voor het grootste deel uit stedelijke middelen moest putten. Door deze voorstelling toch is alleen verklaarbaar de Resolutie der vroedschap van Utrecht, dd. 28 Junij 1674 (de oudste bij VAN DE WATER en elders nopens de regeling van het Utrechtsche armwezen te vinden), waarbij besloten werd: "wegens de slechte staat der stedelijke geldmiddelen, en *om die voor* "*totaal bederf te behoeden*, bij provisie *de Aelmoesseniers Kamer te* "*dissolveren*, en de bedeylingen van dien den 17den Septbr. 1674 *te* "*doen cesseren*" verder "alleen over te houden armen van de Gereformeerde religie, geene ledematen zijnde."

Er schijnt alzoo eene zeer uitgestrekte wettelijke onderstand te hebben plaats gehad, die stads kas in groote ongelegenheid bragt, en waaraan, vooral bij de bezetting van Utrecht door het Fransche leger van LODEWIJK XIV, in 167$\frac{2}{3}$, geen verder gevolg kon worden gegeven. Deze gebeurtenis vormde een keerpunt. Men wilde eene andere rigting aannemen, en ook voor het vervolg aan den wettelijken onderstand door genoemde resolutie paal en perk stellen. Er werd daartoe een nieuw burgerlijk armbestuur door "Borgemeesteren" benoemd, bestaande uit 8 leden, zoo uit de Regering als uit de burgerij, op eene instructie. Alles natuurlijk "provisioneel" en "tijdelijk," maar om eerst door de wet van 1854 in beginsel te veranderen. Uitvloeisel van dezen maatregel was eene verdeeling van de armenzorg tusschen dit nieuwe ligchaam en tusschen de Diaconie der heerschende Hervormde kerk. Den 6den Novbr. 1675 kwam er een Reglement of "Ordre" tot stand "ter regeling van de armenverpleging tusschen de respective Cameren van de Diaconie der Gere-

"formeerde Nederduitsche kerke Jesu Christi, en de tegenswoordige "Gereformeerde Aelmoesseniers Kamer." Dat de Kamer nu eene Gereformeerde geworden was bleek uit de bepalingen, dat geene Roomschen door haar zouden worden bedeeld, en door voorschriften nopens de bedeeling bij gemengde huwelijken. In den regel zoude zich de zorg der Kamer bepalen tot hen, die geen lidmaat waren. Van de latere werking van dit Armbestuur is weinig bekend. Alleen verspreidt eene "Ordre" van 20 Febr. 1688 daarover eenig licht. Deze toch behelst eene nieuwe regeling van het Bestuur, hetwelk nu, "onder opzigt en directie van HH. Borgemeesteren" uit een boekhouder, 2 toeziende gecommitteerden uit de vroedschap, 8 gecommitteerden uit de burgerij, en 3 noodhulpen uit de respective gasthuizen met concluderende stem zoude bestaan. Zij behelst daarenboven eenige regelen, waarnaar men zich bij de bedeeling der armen zoude hebben te gedragen. In het algemeen zouden geene zomerbedeelingen verstrekt worden als alleen aan ouden en gebrekkigen. Bedelaars mogten niet bedeeld worden. Eindelijk had men eene soort van *negatief* tarief, waarbij bepaaald werd, dat geene huisgezinnen met 4 of 5 kinderen mogten geassisteerd worden, wanneer zij *f* 4 of meer 's weeks inkomen hadden; geene met 6 of 7 kinderen, wanneer hun inkomen *f* 5 of meer bedroeg. Deze bijzonderheid is inderdaad genoeg, om ons te doen zien, dat er hier bedeeling te erlangen was, ook al drong de nood niet zwaar. Een huisgezin, man en vrouw met 4 kinderen, hetwelk *f* 3.50 's weeks aan eigene inkomsten heeft, zoude nu bezwaarlijk onderstand zelfs van eene Diaconie erlangen, en toch was dit inkomen in die dagen oneindig veel hooger. De mogelijkheid om bedeeling te erlangen, het *maximum* van dien tijd, schijnt derhalve *zeer hoog* geweest te zijn.

Geen wonder, dat hierbij de uitgaven der Kamer aanzienlijk bleven, waarin zij voorzag gedeeltelijk door *directe subsidiën* uit stads kas, gedeeltelijk door hulpmiddelen der bijzondere liefdadigheid. Eenig denkbeeld hieromtrent verkrijgen wij uit eene rekening der Kamer over het dienstjaar van 1 Maart 1759 tot ult. Febr. 1760. Deze beliep in ontvangst en uitgaaf nagenoeg *f* 47,800. De hoofdposten van ontvangst waren: Stadssubsidiën ten bedrage van ruim *f* 20,000, waarbij eigenlijk nog zouden moeten gevoegd worden verschillende regten en heffingen, thans als rijks- of plaatselijke belastingen beschouwd, maar toen aan de Kamer toegekend. Zoo genoot men van de posterij *f* 10,700, — voor het zetten van palen, het spelen op de jaarmarkten, het begraven der dooden, enz., nog tusschen de *f* 8,000 en *f* 9,000. Hierbij kwamen renten van goederen en kapitalen ten bedrage van ongeveer *f* 1,400, en de opbrengsten van collecten en Zondagsbussen, voor ongeveer *f* 5,000. De gewone bedeelingen bedroegen in dat jaar ruim *f* 40,000, de buitengewone, die mede over het geheele jaar liepen, ruim *f* 4,500. Wij kunnen en zouden toch ook — om al te groote uitvoerigheid te vermijden — geene verdere opgaven van dezen aard willen mededeelen. Genoeg,

dat sedert dien tijd en tot op onze dagen de stads Aelmoesseniers Kamer met een zeer aanzienlijk ja, ongeveer met *een vierde gedeelte* van de geheele armenzorg belast bleef, en daarvoor groote sommen uit stads kas trok. Het eerste blijkt eenigermate uit de volgende opgave over het jaar 1855, van het getal der bedeelden en het cijfer van ontvangst (zoover dit uit collecten, vrijwillige bijdragen en subsidiën bestond) en uitgaaf der verschillende Hoofdarmbesturen in Utrecht.

	BEDEELDEN.	ONTVANGST.	UITGAAF.
Hervormde Diaconie........	3,937	*f* 51,262	*f* 52,396
Roomsch Cath. armbestuur...	4,900	" 7,400	" 29,500
Stads Aalmoesseniers Kamer..	3,350	" 45,044	" 44,407
De overige kerkgenootschappen gezamenlijk..........	694	" 6,260	" 17,633

Het cijfer der subsidiën uit stads kas aan de Aelmoesseniers Kamer was van 1831 tot 1855 als volgt:

In 1831...	*f* 33,811	in 1836...	*f* 30,600	in 1841...	*f* 29,300	in 1846...	*f* 39,706	in 1851...	*f* 33,1[illegible]
" 1832...	" 34,440	" 1837...	" 29,400	" 1842...	" 39,900	" 1847...	" 43,419	" 1852...	" 33,[illegible]
" 1833 ..	" 34,462	" 1838...	" 29,600	" 1843...	" 32,690	" 1848...	" 42,659	" 1853...	" 31,64[illegible]
" 1834...	" 38,857	" 1839...	" 29,700	" 1844...	" 33,295	" 1849...	" 40,965	" 1854...	" 33,2[illegible]
" 1835...	" 31,300	" 1840...	" 31,200	" 1845...	" 36,128	" 1850...	" 35,498	" 1855...	" 37,60[illegible]

Over een vijfentwintig jarig tijdperk had de armenzorg, van het burgerlijk Bestuur uitgaande, alzoo eene som aan stads kas gekost van ongeveer *f* 855,000, of jaarlijks gemiddeld ruim *f* 34,000. En deze sommen golden alleen de verpleging van personen, die tot geenerlei kerkgenootschap behoorden, welk verschijnsel zeer werd aangemoedigd door het te hooge tarief van bedeeling, daar de arme bij de Aelmoesseniers Kamer doorgaans meer genoot dan bij eenig kerkgenootschap. Het is dan ook hoogst opmerkelijk en treurig, dat van het geheele aantal der over 1855 bedeelde personen, tot Protestantsche kerkgenootschappen behoorende, bijna *de helft* geen lidmaten waren.

In dezen stand van zaken trad in 1854 de nieuwe armenwet in werking, en werd daarbij de zorg van het burgerlijk armbestuur weder aan de Aelmoesseniers Kamer opgedragen. De Raad stelde in December van dat jaar een tarief van het maximum, naar de denkbeelden der Regenten, vast, en de zaak bleef, gelijk ook de aangegeven cijfers toonen, op den ouden voet voortgaan, ofschoon door sommigen de vrees geuit werd, dat de nieuwe wet tot hoogere uitgaven zoude voeren. In December 1855 werd, bij de behandeling van het tarief voor 1856, het geheele stelsel der armenbedeeling van het burgerlijk Bestuur met kracht bestreden, en besloot de Raad dientengevolge tot een geheel gewijzigd en veel lager tarief voor het maximum. De Regenten der Kamer kwamen hiertegen als tegen iets *ongehoords* en *onmogelijks* in verzet, en toen nu de Raad ook bij zijn besluit volhardde, namen zij allen hun ontslag. Bij verordening van 20 Maart 1856 werd daarop eene geheel nieuwe inrig-

ting aan de Aelmoesseniers Kamer gegeven, en daaraan bij voortduring het burgerlijk armbestuur der gemeente opgedragen.

Dit armbestuur trad eerst 1°. April 1856 in het leven, en bestaat uit 8 Regenten met een' Wethouder-Voorzitter, geadsisteerd door eenen Boekhouder en Secretaris. Het stelde op den voorgrond strenge toepassing der armenwet naar letter en geest. De uitkomsten der beide eerste jaren van zijne administratie waren merkwaardig en verrassend.

Het getal bedeelde huisgezinnen, 't welk met 1°. April 1856 nog 563 bedroeg, werd spoedig op 497 teruggebragt, en beliep over 1857 gemiddeld 490.

Het geheele aantal *bedeelde personen* in 1853 nog op 3,350 opgegeven bedroeg op ult. December 1856 ongeveer 800, en op het einde van 1857 nagenoeg 692. Dit bijna onbegrijpelijke verschil was het gevolg eener vroegere statisticke misrekening, waarop wij straks terugkomen.

Het cijfer der *elders* bedeelden te Utrecht *armlastigen*, hetwelk zeer globaal over 1856 op 200 à 300 gezinnen en 400 à 500 personen gesteld werd, bedroeg bij het einde van 1857 slechts 80 gezinnen met zeker niet meer dan 150 personen.

Het cijfer der subsidiën uit stads kas, dat in 1856 werd teruggebragt op *f* 29,000, bedroeg over 1857 niet meer dan *f* 27,000, het laagste, 't welk over de laatste 25 jaren, ja, wel gedurende het geheele bestaan der Aelmoesseniers Kamer, bekend is geworden!

En dit lage cijfer verdient te meer de aandacht, omdat dit gepaard ging met afschaffing van bijna alle indirecte bronnen van inkomsten, die der Kamer nog van vroeger waren overgebleven; als gewone en buitengewone collecten, bussen aan den Burgerlijken Stand en op de begraafplaats, enz. In den geest der wet toch meende men te handelen, door het burgerlijk armbestuur niet langer nevens de kerkelijke- en bijzondere liefdadigheid te stellen, ter verzameling van vrijwillige giften. De laatsten zijn alleen bestemd voor de weldadigheid, terwijl de armenzorg van het Burgerlijk Bestuur alleen als maatregel van politie is te beschouwen, die dan ook geheel uit Stadskas moet betaald worden. Het armbestuur zag zich op deze wijze echter nog van *f* 4,000 ongeveer aan jaarlijksche baten beroofd, en bestreed zijne uitgaven derhalve nog met ruim *f* 6,000 minder dan in het voordeeligste der genoemde jaren, terwijl het over 1857 ongeveer *f* 11,000 minder daartoe bezigde, dan het gemiddeld over de laatste 25 jaren daartoe had aangewend. Wij gelooven met een oog op de gestelde cijfers, voor wier deugdelijkheid kan worden ingestaan, dat wij niet zonder regt de uitkomsten der twee laatste jaren verrassend noemden.

Gaan wij thans over tot eenige meer algemeene beschouwingen, die uit de medegedeelde bijzonderheden voortvloeijen, zoowel wat betreft de statistiek van ons armwezen als de werking der wet van 1854. In de eerste plaats treft ons hier de plotselinge en ontzaggelijke vermindering in het getal der *bedeelde personen*. In de

jaarlijksche tabellen der Regering werd het reeds jaren achtereen op het *drie* en *vierdubbele* gesteld, van hetgeen het nu in waarheid bij kwartiersgewijze telling bleek te zijn. Van waar dit verschijnsel, waardoor in onze officiële statistiek, alleen voor de gemeente Utrecht zulk eene fout is ingeslopen? Het schijnt hoofdzakelijk te moeten gezocht worden in eene dwaling, welligt reeds voor vele jaren begaan, die, om het cijfer der bedeelde hoofden te doen vinden, het getal huisgezinnen met 4 of 5 deed vermenigvuldigen, daar men, gelijk bekend is, gemiddeld elk gezin op 4 à 5 hoofden kan rekenen. Deze rekening gaat echter volstrekt niet door voor bedeelden, waaronder zich zoovele oude lieden, verlaten kinderen, weduwen en weduwnaars bevinden En dit behoort, vooral bij een burgerlijk armbestuur, het geval te zijn, waar de volstrekte onvermijdelijkheid van zelf reeds de onderstand in den regel tot de uiterste grenzen van het leven doet bepalen. In Utrecht waren dan ook van de 692 door het burgerlijk armbestuur bedeelde personen 365 *boven* de 50 jaren, en ruim een 200 tal van een meer *jeugdigen* leeftijd. Daar kon men dan ook aannemen, dat de gemiddelde sterkte van elk gezin in stede van op 4 à 5 slechts op 1¼ persoon moest gesteld worden. Zoo blijkt dan, hoe het *benaderingsstelsel* in onze statistiek tot de grootste onnaauwkeurigheid heeft geleid. Waar wij dit echter in het enkele voorbeeld van Utrechts burgerlijk armbestuur opmerken, rijst de vraag, of hetzelfde bezwaar ook niet geldt voor andere armbesturen aldáár en elders? Deze vraag is niet overbodig, wanneer men door eene vergelijking van het cijfer der *bedeelde personen* met dat der *gezamentlijke uitgaven* tot volkomen ongerijmde besluiten moet geraken. En eene ongerijmdheid noemen wij het, wanneer deze vergelijking ons over het jaar 1855 doet zien, dat het Roomsch Cath. armbestuur gemiddeld aan zijne armen per hoofd slechts *f* 6, de Hervormde Diaconie slechts *f* 13 zouden bedeeld hebben. De ruimste grenzen stellende voor *tijdelijke* voor *zeer geringe* onderstanden, zoo is dergelijk resultaat eene *onmogelijkheid*. Het burgerlijk armbestuur te Utrecht, hetwelk in het afgeloopen jaar tegen een zeer laag tarief, en met de uiterste strengheid bedeeld heeft, moest de kosten der bedeeling binnen de gemeente gemiddeld op *f* 27 à *f* 28 per persoon stellen, terwijl die der *elders* verpleegden, te Utrecht armlastigen op *f* 37 moeten geschat worden. Nu mogen Diaconiën zich minder uitsluitend tot oude en ongehuwde personen bepalen, hare bedeeling daarentegen is doorgaans ook wat ruimer, terwijl daarenboven ook bij haar velen, die dusgenaamde *besteedgelden* erlangen, toch wel nooit minder dan van *f* 50—*f* 70 's jaars kunnen genieten. Wij zijn derhalve van de *onmogelijkheid* en *ongerijmdheid* der bovengemelde uitkomsten overtuigd wat betreft Utrecht. Is nu de bedenking vermetel, dat het met andere plaatsen in ons Land wel niet anders gesteld zal zijn, te meer, daar wel bij alle armbesturen, zoo niet de bovenaangetoonde dwaling, dan toch zeker de zucht bestaat, om zich den schijn te geven, alsof men met betrekkelijk geringe middelen *zeer veel* kan

doen? Maar hoe moet het dan hierbij met de geloofwaardigheid onzer officiële statistiek gesteld zijn?

Naar aanleiding van het nopens de Utrechtsche armen-administratie medegedeelde, zal men ons ligt voor voorstanders der wet van 1854 houden. Wij zijn dit ook, maar alleenlijk omdat wij de overtuiging koesteren, dat diezelfde goede uitkomsten als te Utrecht kunnen verkregen worden, waar men de wet met nadruk in hare volle kracht en beteekenis ten uitvoer legt. Wij verwonderen ons over de veelal ongunstige berigten, die ook nog weder in het jongste Regeringsverslag over den toestand van het armwezen in 1855 over de werking dezer wet worden medegedeeld. Men klaagt over het ondoelmatige om de *geboorteplaats* als onderstandsdomicilie aan te nemen, vooral omdat dit een geheel ander beginsel is dan door Diaconiën wordt gehuldigd. Wij achten de bepaling der wet *de beste*, die voor dit hoogst moeijelijk punt te geven was. Iemands geboorteplaats is zonder veel moeite steeds met zekerheid te bepalen. De gevallen, dat hieromtrent zwarigheid bestond, waren te Utrecht weinige, en meestal nog uitvloeiselen der overgangsbepalingen. Heeft de wet eenige jaren gewerkt, zoo zullen zich deze bijna niet meer voordoen, en zal daarmede eene rijke bron van twisten en geschrijf gesloten zijn, die steeds vloeijen moet onder elk stelsel, waarbij inwoning gedurende zekeren tijd ter bepaling van het onderstandsdomicilie wordt aangenomen. Ook de billijkheid schijnt te pleiten voor het denkbeeld, dat elke grootere of kleinere *communauteit* ten slotte in de armoede harer leden voorziet.

Wordt hiermede een ondragelijke last op kleinere gemeenten en het platte land gelegd? Wij gelooven het niet, en zoo ja, dan is deze last zeker veel minder dan die bij het inwoningsstelsel op de steden en grootere gemeenten neèrkomt. Daarheen toch is de loop der bevolking en vooral der schamele bevolking. Het zijn de brandpunten waar alle onzuivere bestanddeelen heentrekken, om daar, na eenigen tijd verblijfs, straffeloos op het bloed en merg der stedelijke finantiën te kunnen teeren. Duidelijk blijkt dit uit eene schifting der besluiten tot bedeeling en zieken-verpleging over het jaar 1857 te Utrecht ten laste van andere gemeenten opgemaakt. Meer dan *een derde* daarvan gold gemeenten binnen de provincie, en hier weder hoofdzakelijk die, welke meer in de *onmiddellijke* omgeving der stad gelegen waren. Eene onevenredige vermeerdering van den armenonderstand in de steden wordt door de bepalingen der wet tegengegaan.

Men klaagt over de Kerkbesturen, die er slechts op bedacht zijn, om de armen van zich af te schuiven en aan de burgerlijke besturen over te laten. Men vreesde er aanvankelijk ook te Utrecht ten sterkste voor, er werd over gesproken, mede gedreigd. Gelukkig, dat de ondervinding beter heeft geleerd. Christelijke armenverzorgers, van welke gezindheid ook, komen niet ligt tot handelingen, zóó strijdig met hunne taak en roeping. Maar daarenboven legt *de vrijheid* der kerkelijke gemeenten, om hare armen weg te zenden,

nog *geene verpligting* aan het burgerlijke bestuur op, om die armen aan te nemen als de zijnen. Er zoude hierbij een strijd, een *conflict* van hard tegen hard, van onmenschelijk tegen onmenschelijk kunnen plaats vinden, waarin wij echter niet zien, dat de politie spoediger behoeft verteederd te worden, of menschelijker te gevoelen dan de christelijke liefde. Dit wordt, naar onze meening, nog te veel door de burgerlijke besturen voorbijgezien, en een streng vasthouden aan het beginsel der wet, dat alleen bij *onvermijdelijke noodzakelijkheid* door hen *kan* gehandeld worden, zal de kerkgenootschappen tot betere opvatting en behartiging harer verpligtingen dringen. Geen punt is in dit opzigt van hooger belang, dan de jaarlijksche regeling van het *maximum* van den onderstand.

Hechtende aan dat woord, wil men het meestal ruim nemen, omdat men immers daaronder *kan* blijven? Dit is eene bedriegelijke redenering, die het armbestuur te Utrecht niet wilde volgen. Dáár begreep men, dat de burgerlijke armverzorger door de naauwste grenzen gedekt moet zijn tegen eigene menschlievendheid De ondervinding had dan ook dáár reeds geleerd, dat de *hoogste cijfers* van een tarief op den duur toch ook *de gewone* worden der bedeeling. Een laag maximum voor den burgerlijken onderstand is ook uit een beginsel van orde en zedelijkheid noodig. Die onderstand moet in den regel alleen toegestaan worden aan hen, die buiten eenige kerkelijken band, als verstootelingen wegens wangedrag en zedelijke verdorvenheid, het *résidu* der maatschappij vormen. Maar de toestand der zulken moet dan ook minder gunstig zijn dan die van armen, welke als lidmaten in eenige kerkelijke gemeente zijn opgenomen. Deze dwang moet daarop heilzaam werken. In Utrecht zag men dit treffend, daar vroeger, gelijk wij reeds opmerkten, bijna de helft der Hervormde bedeelden geene lidmaten waren, en thans velen door een getrouw bezoek der catechisatiën zich aan eenigen kerkelijke gezindheid trachten aan te sluiten. Noodlottig en geheel tegen den geest der wet achten wij dan die hooge *tarieven* vooral in platte-landsgemeenten. In deze laatsten heeft dit meestal plaats, hetgeen dubbel opmerkelijk is, omdat, met uitzondering van zieken-verpleging, het onderhoud ten platte lande toch veel goedkooper zal zijn dan in de steden. Wij achten ook eene te groote *uitvoerigheid* in die *tarieven* ondoelmatig, omdat, wanneer alle gevallen voorzien en omschreven worden er ook ligt gebruik van wordt gemaakt. Dit is daarenboven eene zaak van geheel plaatselijk belang, en wij kunnen ons daarom niet vereenigen met het *model tarief* door de Regering bij ministeriële circulaire aan de gemeentebesturen ter navolging aanbevolen.

Wij herhalen ten slotte onze overtuiging, dat evenzeer als de gestrenge toepassing der wet van 1854 een belangrijk keerpunt heeft gevormd in de geschiedenis der Utrechtsche armenbedeeling, zij dit ook overal doen zal, wanneer zij op dezelfde wijze wordt toegepast. Maar de lust daartoe schijnt soms geheel te ontbreken. Zoude men anders onder eene wet, die het subsidie-stelsel veroordeelt, die

daarvan zooveel mogelijk wenscht teruggekomen te zien, subsidiën uit de gemeente-kassen aan kerkelijke armbesturen zien toekennen, om deze daarvoor alle armenzorg ook de politie-zorg op zich te doen nemen? Beter handelde men in Utrecht, waar men in de laatste jaren alle subsidiën trapsgewijze poogde te verminderen.

Waarlijk de bedoelingen des wetgevers zijn duidelijk en niet onmogelijk om te bereiken.

Alle subsidiën uit fondsen der burgerlijke gemeente aan kerkelijke besturen moeten ophouden.

In de behoeften der armen en noodlijdenden moet slechts op tweeërlei wijze voorzien worden: *in den regel* door de kerkelijke gemeente en vrije liefdadigheid: *bij uitzondering*, en niet dan in gevallen van de dringendste noodzakelijkheid, waar de orde en rust der maatschappij het noodig maken, door het burgerlijk bestuur. Waar de arme gebruik maakt van de hem aangebodene gelegenheid van onderwijs en opleiding, waar hij zooveel mogelijk wil trachten naar goed gedrag en zedelijkheid, vindt hij van zelf de gelegenheid, om als lid eener christelijke gemeente te worden opgenomen, en niet uit den rei zijner broeders te worden uitgestooten. Maar hij is daarmede ook voor dagen van armoede verzekerd van de hulp dier kerkelijke gemeente. Hij heeft in zijne armoede een hooger stand punt ingenomen, want in een kerkelijk bedeelde is meer zedelijke waarde, op hem is meer toezigt, hij is niet zoo diep gezonken als de arme die door het burgerlijk bestuur verpleegd wordt, en die alleen iemand zijn kan, die door verzuim of slecht gedrag tot die laagte is gezonken. Deze denkbeelden moet men ook den armen trachten in te prenten, daar heen moeten aller pogingen leiden. Zoo zullen de beginselen der wet zegevieren, en wij zullen er ons in verheugen, niet zoozeer omdat daardoor jaarlijks mindere sommen aan de kassen der gemeenten zullen onttrokken worden, maar omdat daardoor steeds meer de armenzorg op haar juist standpunt zal worden teruggebragt, dat der diaconale hulp en christelijke liefde, omdat, naarmate de betrekkingen tusschen de armen en het burgerlijk bestuur meer verbroken en opgeheven worden, die tusschen de armen en hunne geloofsgenooten zich zullen versterken en uitbreiden, en alzoo het *christelijke* beginsel over het *socialistische* zegepralen.

Utrecht, Maart 1858. W. R. BOER.

STATISTIEKE UITKOMSTEN

VAN HET

KULTUURSTELSEL OP JAVA.

De volgende Tabellen geven een overzigt van de hoeveelheid der produkten, door het Gouvernement gedurende 15 jaren van Java, ten gevolge der verpligte kultures ontvangen, en van de geldelijke uitkomsten, door dat stelsel en het handels monopolie verkregen.

KOFFIJ.

Hoeveelheid Koffij in het geheel ontvangen. pikols.	Gezamenlijke kosten van de Koffij aan het Gouvernement.	Opbrengst van de in Nederland geveilde Koffij, per pikol. Netto.	Totale verkoopprijs. Netto.
1840....706,258	*f* 7,627,991	*f* 22,34$\frac{1}{2}$	*f* 15,781,335
1841....877,444	〃 9,425,235	〃 21,48	〃 18,847,497
1842....974,752	〃 9,849,529	〃 18,59$\frac{1}{4}$	〃 18,123,077
1843...1,048,411	〃 10,980,920	〃 15,55$\frac{1}{2}$	〃 16,303,315
1844....956,407	〃 9,041,889	〃 17,58$\frac{1}{2}$	〃 16,818,417
1845....637,596	〃 6,256,939	〃 18,21$\frac{1}{2}$	〃 11,613,810
1846....880,357	〃 8,455,469	〃 16,18$\frac{1}{4}$	〃 14,246,377
1847....772,470	〃 7,352,922	〃 15,90$\frac{3}{4}$	〃 12,288,066
1848....860,023	〃 8,299,116	〃 13,36	〃 11,489,907
1849....461,038	〃 4,779,524	〃 19,31	〃 8,902,643
1850....976,725	〃 9,231,952	〃 25,13$\frac{4}{5}$	〃 24,552,913
1851...1,069,896	〃 9,798,446	〃 23,95$\frac{3}{10}$	〃 25,627,219
1852....880,689	〃 8,172,255	〃 23,06$\frac{3}{10}$	〃 20,311,330
1853....686,499	〃 6,312,931	〃 28,95$\frac{6}{10}$	〃 19,878,263
1854...1,083,864	〃 9,739,199	〃 27,45$\frac{5}{10}$	〃 29,760,736
Totaal 12,872,429 pik.	*f* 125,324,317		*f* 264,544,905

SUIKER.

Hoeveelheid Suiker aan het Gouvernement geleverd. pikols.	Gezamenlijke kosten van deze Suiker.	Opbrengst van de in Nederland geveilde Suiker, per pikol. Netto.	Totale verkoopprijs. Netto.
1840....692,614	*f* 6,350,343	*f* 8,51$\frac{1}{2}$	*f* 5,897,608
1841....673,865	〃 6,167,198	〃 7,34$\frac{1}{2}$	〃 4,949,538
1842....773,998	〃 7,101,215	〃 6,22	〃 4,814,267
1843....803,480	〃 7,551,609	〃 8,63$\frac{1}{2}$	〃 6,938,049
1844....879,591	〃 8,360,845	〃 8,73$\frac{1}{4}$	〃 7,681,028
1845....871,135	〃 8,404,613	〃 13,47$\frac{1}{2}$	〃 11,738,544
1846....929,797	〃 8,940,167	〃 10,10$\frac{3}{4}$	〃 9,397,923
1847....945,936	〃 8,952,698	〃 11,97$\frac{3}{4}$	〃 11,329,948
1848....987,785	〃 9,475,425	〃 7,49$\frac{1}{2}$	〃 7,403,448
1849 ...949,329	〃 9,166,051	〃 10,81	〃 10,262,246
1850...1,046,666	〃 10,187,370	〃 10,30$\frac{3}{10}$	〃 10,783,798
1851....991,859	〃 9,619,337	〃 9,91$\frac{7}{10}$	〃 9,836,265
1852....936,014	〃 9,138,014	〃 9,65	〃 9,032,535
1853....941,751	〃 9,250,032	〃 11,47$\frac{3}{10}$	〃 10,803,767
1854....881,833	〃 8,613,504	〃 10,61$\frac{1}{10}$	〃 9,360,657
Totaal 13,305,653 pik.	*f* 127,278,421		*f* 130,229,621

INDIGO.

Verkregen Indigo. Amsterd. ℔.	Gezamenlijke kosten van de Indigo aan het Gouvernement.	Opbrengst van de in Nederland geveilde Indigo per Amst. ℔. Netto.	Totale verkoopprijs. Netto.
1840....2,032,097	*f* 3,122,332	*f* 2,88$\frac{1}{4}$	*f* 5,857,519
1841....1,663,427	" 2,564,797	" 2,44	" 4,058,761
1842....1,351,443	" 2,110,983	" 2,21	" 2,986,689
1843....1,461,627	" 2,312,256	" 2,50$\frac{1}{2}$	" 3,661,375
1844... 1,360,505	" 2,152,535	" 2,36$\frac{1}{2}$	" 3,217,594
1845....1,318,762	" 2,089,689	" 2,50	" 3,296,905
1846....1,453,356	" 2,370,894	" 2,46	" 3,575,255
1847....1,097,024	" 1,776,144	" 2,60$\frac{1}{4}$	" 2,855,004
1848....1,114,069	" 1,808,721	" 2,94$\frac{1}{2}$	" 3,280,933
1849.....859,919	" 1,493,534	" 2,68$\frac{7}{10}$	" 2,310,602
1850.....614,767	" 1,072,825	" 3,11$\frac{8}{10}$	" 1,916,844
1851.....679,580	" 1,149,083	" 3,35$\frac{4}{10}$	" 2,279,311
1852.....798,886	" 1,358,728	" 3,42$\frac{8}{10}$	" 2,736,184
1853.....673,365	" 1,370,655	" 3,78$\frac{8}{10}$	" 2,548,685
1854.....657,986	" 1,287,957	" 3,11$\frac{1}{10}$	" 2,046,993
17,136,913 ℔	*f* 28,051,133		*f* 46,630,654

THEE.

Verkregen Thee. Amsterd. ℔.	Gezamenlijke kosten der Thee.	Opbrengst van de in Nederland geveilde Thee per Amst. ℔. Netto.	Totale verkoopprijs. Netto.
1840.....178,995	*f* 171,597	*f* 1,18$\frac{1}{8}$	*f* 211,437
1841.....208,659	" 209,051	" 1,18$\frac{1}{2}$	" 247,260
1842.....325,758	" 251,853	" 1,93$\frac{1}{7}$	" 629,178
1843.....415,021	" 261,794	" 0,53$\frac{1}{2}$	" 222,036
1844.....649,211	" 366,219	" 0,40$\frac{3}{4}$	" 264,553
1845.....814,162	" 448,328	" 0,41	" 333,806
1846.....927,957	" 510,656	" 0,35	" 327,103
1847.....913,634	" 578,965	" 0,27	" 248,965
1848.....940,306	" 610,896	" 0,31	" 298,546
1849.....961,081	" 662,653	" 0,32$\frac{4}{10}$	" 311,390
1850.....825,021	" 537,999	" 0,44$\frac{6}{10}$	" 367,959
1851.....967,238	" 681,504	" 0,37$\frac{6}{10}$	" 363,681
1852....1,050,495	" 792,526	" 0,40$\frac{1}{10}$	" 421,699
1853....1,377,668	" 995,191	" 0,56$\frac{8}{10}$	" 748,435
1854....1,547,458	" 1,187,068	" 0,55$\frac{1}{10}$	" 852,649
12,203,764 ℔	*f* 8,266,300		*f* 5,848,697

KANEEL.

Verkregen Kaneel. Amsterd. ℔.	Gezamenlijke kosten van het Kaneel.	Opbrengst van het in Nederland geveilde Kaneel per Amst. ℔. Netto.	Totale verkoopprijs. Netto.
1840......57,074	*f* 79,347	*f* 0,82$\frac{1}{5}$	*f* 46,914
1841......82,803	" 97,396	" 0,92$\frac{1}{8}$	" 76,189
1842......85,064	" 116,015	" 0,69$\frac{1}{3}$	" 58,977
1843.....131,424	" 135,239	" 1,10$\frac{1}{2}$	" 145,223
1844.....117,549	" 116,060	" 1,33	" 156,340
1845.....166,155	" 135,572	" 1,08	" 179,447

1846.....186,060	*f* 158,274	*f* 0,89$\frac{1}{2}$	*f* 166,523
1847.....178,894	„ 145,539	„ 0,52$\frac{1}{2}$	„ 93,919
1848.....212,350	„ 132,360	„ 0,41$\frac{1}{2}$	„ 88,075
1849.....159,636	„ 111,019	„ 0,87$\frac{1}{2}$	„ 139,202
1850.....133,036	„ 100,105	„ 0,98$\frac{4}{16}$	„ 130,907
1851.....171,288	„ 116,630	„ 0,63$\frac{1}{16}$	„ 108,083
1852.....202,741	„ 122,122	„ 0,61$\frac{8}{16}$	„ 124,888
1853.....186,677	„ 119,986	„ 0,57$\frac{3}{16}$	„ 106,779
1854.....172,139	„ 134,468	„ 0,45$\frac{3}{16}$	„ 86,069
2,242,890 ℔	*f* 1,820,232		*f* 1,707,535

COCHENILLE.

Verkregen Cochenille. Amsterd. ℔.	Gezamenlijke kosten der Cochenille.	Opbrengst van de in Nederland geveilde Cochenille per Amst. ℔.	Totale verkoopprijs. Netto.
1840.......7,185	*f* 37,079	*f* 2,56$\frac{1}{8}$	*f* 18,402
1841......16,272	„ 43,507	„ 2,25$\frac{3}{16}$	„ 36,661
1842......33,848	„ 73,367	„ 2,13$\frac{1}{16}$	„ 72,117
1843......39,770	„ 64,588	„ 2,52$\frac{3}{4}$	„ 100,518
1844......39,072	„ 51,678	„ 2,71$\frac{1}{4}$	„ 105,983
1845......60,253	„ 46,048	„ 2,82$\frac{3}{8}$	„ 170,365
1846......62,737	„ 50,351	„ 3,12	„ 195,739
1847......78,846	„ 50,614	„ 2,93$\frac{1}{4}$	„ 231,215
1848......69,200	„ 56,853	„ 2,00$\frac{1}{4}$	„ 138,573
1849......81,031	„ 61,161	„ 2,19$\frac{3}{16}$	„ 177,701
1850.....139,774	„ 71,195	„ 2,09$\frac{1}{16}$	„ 293,385
1851.....127,798	„ 90,499	„ 1,62$\frac{8}{16}$	„ 208,055
1852......90,029	„ 73,614	„ 1,92$\frac{5}{16}$	„ 177,357
1853......79,075	„ 55,373	„ 2,31$\frac{2}{16}$	„ 182,821
1854.....110,432	„ 66,593	„ 2,01$\frac{8}{16}$	„ 222,851
1,035,322 ℔	*f* 892,520		*f* 2,331,743

PEPER.

Verkregen Peper. pikols.	Gezamenlijke kosten van de Peper aan het Gouvernem.	Opbrengst van de in Nederland geveilde Peper per pikol. Netto.	Totale verkoopprijs. Netto.
1840.........298	*f* 2,141	*f* 15,13	*f* 4,508
1841.......2,906	„ 18,194	„ 11,43	„ 33,216
1842.......4,532	„ 28,086	„ 11,47	„ 51,982
1843.......1,639	„ 10,415	„ 8,48$\frac{1}{2}$	„ 13,907
1844.......2,258	„ 14,087	„ 10,36$\frac{3}{4}$	„ 23,510
1845.........341	„ 252	„ 11,76$\frac{1}{4}$	„ 4,011
1846.......2,105	„ 13,120	„ 9,65	„ 20,313
1847.......1,366	„ 8,575	„ 8,27	„ 11,297
1848.......4,840	„ 30,428	„ 6,73$\frac{3}{4}$	„ 32,609
1849.........281	„ 1,903	„ 8,64$\frac{7}{16}$	„ 2,430
1850.......4,047	„ 24,295	„ 13,58$\frac{1}{16}$	„ 54,962
1851.......7,603	„ 45,543	„ 11,50	„ 87,434
1852.......1,087	„ 6,954	„ 16,67$\frac{3}{16}$	„ 18,122
1853.......1,044	„ 6,716	„ 18,91$\frac{5}{16}$	„ 19,747
1854.......2,655	„ 15,645	„ 21,22$\frac{5}{16}$	„ 56,352
37,002 pik.	*f* 226,354		*f* 434,400

Onder de ontvangen en verkochte hoeveelheid koffij is begrepen $^{2}/_{5}$ produkt, ten bedrage van 5,148,971 pikols koffij, welke den Souverein als belasting toekomt, en die opgebragt hebben *f* 105,817,962, waarmede de rekening van den verkoop ten bedrage van *f* 264,544,905 moet verminderd worden, blijft voor het handelsmonopolie zuiver *f* 158,726,943. De inkooprekening van het handelsmonopolie moet daarentegen verhoogd worden met het montant van 15 jaren vrijgestelde en dus door den Souverein niet ontvangen landrente, ten bedrage van gemiddeld [1]:

Rijstvelden	100,000	bouws in de	Preanger-Regentschappen.
〃	85,000	〃 〃 〃	residentie Madioen.
〃	50,000	〃 〃 〃 〃	Kederie.
〃	12,000	〃 〃 〃 〃	Patjitan.

Totaal 247,000 bouws à *f* 6 belasting in het jaar *f* 1,482,000,
is over 15 jaren 〃 22,230,000.

Alzoo aan niet ontvangen landrente. . . . . *f* 22,230,000
Werkelijk aan de bevolking betaald. 〃 125,324,317 voor van haar gekochte produkten.
Totaal inkoop. . . . *f* 147,544,317 Totaal verkoop *f* 158,726,943.

RECAPITULATIE.

	Hoeveelheid produkten, gedurende 15 jaren ontvangen.	Prijs in geld en landrenten voor de produkten betaald.	Totaal netto van den verkoop der produkten ontvangen.
Koffij . . . . . pikols.	12,872,429	*f* 147,554,317	*f* 158,726,943
Suiker . . . . 〃	13,305,653	〃 127,278,421	〃 130,229,621
Indigo . . . Amst. ℔.	17,136,913	〃 28,051,133	〃 46,630,654
Thee . . . . . 〃	12,203,764	〃 8,266,300	〃 5,848,697
Kaneel . . . . 〃	2,242,890	〃 1,820,232	〃 1,707,535
Cochenille . 〃	1,035,322	〃 892,520	〃 2,331,743
Peper . . . . . pikols.	37,002	〃 226,354	〃 434,400
		f 314,089,277	*f* 345,909,593

Bij den verkoop boven den inkoopsprijs ontv. *f* 31,820,316 Netto.

De rekening van het handelsmonopolie moet echter verder belast worden:

[1] Daarom betaalt het handelsmonopolie voor de koffij in stede van *f* 8,40 per pikol, zoo als in de overige residentiën:
slechts *f* 3,15 per pikol in de residentie Preanger-Regentschappen.
〃 〃 5,25 〃 〃 〃 〃 〃 Madioen en Kederi.
〃 〃 6,05 〃 〃 〃 〃 adsist-residentie Patjitan.
De rekening van den Souverein zou bezwaard moeten worden met de kosten van afpakking en vervoer tot de strandpakhuizen over 5,148,971 pikols koffij, indien die som ook niet door de bevolking werd gedragen, zoo als werkelijk het geval is; want zij ontvangt voor de 5 pikols, welke zij aflevert, slechts *f* 42,—; terwijl zij, na aftrek van 2 pikols belasting voor de overblijvende en haar zuiver toebehoorende, 3 pikols zou moeten ontvangen *f* 46,67 (zie Besluit van 3 Februarij 1833, *Staatsbl.* N°. 7) en de latere resolutie, 1844.

1) Met de territoriale regten, (uitgaande) op al deze producten, aan den Souverein verschuldigd:

1840	*f*	2,318,222.
1841	"	2,051,309.
1842	"	2,029,677.
1843	"	2,034,515.
1844	"	2,603,037.
1845	"	2,084,569.
1846	"	1,930,773.
1847	"	2,181,523.
1848	"	1,282,406.
1849	"	1,203,959.
1850	"	1,264,981.
1851	"	1,647,299.
1852	"	1,453,704.
1853	"	1,570,686.
1854	"	1,593,510.
	f	27,250,170.

f 27,250,170.... ....*f* 27,250,170.

Voordeelig saldo van de verkooprekening. .*f* 4,570,146.

2) Voor het handelsmonopolie is gedurende 15 jaren gebezigd een kapitaal, groot *f* 314,089,277, afkomstig van leeningen door den Staat gesloten gemidd. tegen 5 pCt rente, = *f* 1,046,964 renten 's jaars = *f* 15,704,463 over 15 jaren. Het is duidelijk, dat, indien dit kapitaal (ruim 20 millioenen) niet jaarlijks voor het handelsmonopolie noodig ware geweest, deze som tot amortisatie van schuld zou gestrekt, en dus de Staat de renten er van niet, zoo als nu, zou hebben behoeven te betalen. Rekent men nu van het oogenblik, dat de voorschotten op de produkten door het Gouvernement worden verstrekt, tot dat, na afloop der veilingen in Nederland, het provenu in 's Lands kas wordt overgebragt, *niet langer dan een jaar*, dan wordt de handelsrekening van het monopolie belast met 15 jaren rente van het gebezigde kapitaal:

ten bedrage van................................*f* 15,704,463.
het voordeelig saldo der verkooprekening bleef.....″ 4,570,146.

werkelijk verlies................................*f* 11,134,317.
= *f* 742,287 in het jaar.

De handelsrekening sluit alzoo met een direct verlies van ruim elf millioenen, zonder in rekening te brengen de pakhuishuur en de traktementen aan ambtenaren en geëmploijeerden, voor de berging en het beheer van zulke groote massa's produkten vereischt. Hoeveel kapitaal het Gouvernement bovendien heeft moeten aanwenden, om die produkten te verkrijgen, laat zich op verre na niet schatten noch berekenen, zoo als het benoodigde:

1. Aan voorschotten ten behoeve der contractanten, voor de levering van suiker, tabak, thee enz. Men beweert, dat die voorschotten vroeger van 10—12 millioenen jaarlijks hebben bedragen, waarvan

veel ten gevolge van verongelukte ondernemingen, is afgeschreven en kwijtgescholden moeten worden.

2. Voor het *bouwen* van het aantal indigofabrieken en pakhuizen, voor het opslaan van zooveel produkten gevorderd.

3. De traktementen der ambtenaren — een zeer aanzienlijk getal (meer dan 200) — bij de directie en onder den directeur der kultures werkzaam.

4. De opoffering van wettige belasting (landrente) door den Souverein ten behoeve van het kultuurstelsel gedaan, kan echter met eenige juistheid uit de oogsten worden bepaald.

Zoo men weet, werd door den Heer VAN DEN BOSCH bij de invoering van het zoogenaamde kultuurstelsel — meer duidelijk en juister gezegd van gedwongen arbeid en verpligte levering van produkten — bepaald (*Staatsblad van Neêrl.-Indië*, 24 Januarij 1834): "Als beginsel wordt aangenomen, dat eene dessa (dorp), welke het "*een vijfde* van derzelver rijstvelden (gemeentegrond) afzondert, voor "de teelt van een gewas voor de markt van Europa geschikt, *niet* "*meer arbeid vorderende* dan de rijstkultuur, van het betalen der "landrenten zal zijn verschoond."

"Alle personen aan deze kultuur, volgens de bovengenoemde wijze "dienstbaar, moeten van het betalen der landrenten *worden vrij-* "*gesteld.*"

"In het vervolg zal men, inzonderheid dáár waar dit stelsel van "kultures nog moeijelijkheden ondervindt, *zich streng moeten houden* "*aan het beginsel*, dat de bearbeiding van *een vijfde* der gronden, "met gewassen voor de markt van Europa geschikt, den Javaan "*vrij kent van verschuldigde landrente.*"

Deze met zooveel duidelijkheid gestelde grondslagen en bepalingen zijn echter door de uitvoerders van dat stelsel niet behartigd noch nageleefd.

Ongeacht het duidelijke voorschrift van den Heer VAN DEN BOSCH, dat *alle personen*, dienstbaar bij de kultures, van het betalen der landrenten moesten *vrijgesteld* worden, zijn de landrenten evenwel ingevorderd, doch niet tot het *volle* bedrag = een vijfde van het produkt, waarop, zoo men weet, de Souverein als *minimum* van belasting, wettig regt heeft, maar slechts tot eene heffing van $^1/_8$ of $^1/_9$ der waarde van den rijstoogst, voor welk *verlies* aan landrente, de winst op de verkregene produkten den Souverein moest schadeloos stellen. De boven aan de Regerings-Verslagen ontleende cijfers toonen echter op duidelijke wijze, dat er bij den verkoop een aanzienlijk verlies geleden is, hetwelk verhoogd moet worden met de som der minder gehevene landrenten, aan het verkrijgen dier produkten opgeofferd, waarvan de onderstaande Tabel een overzigt geeft:

	Hoeveelheid geoogste padie in pikols.	Gemiddelde marktprijs per pikol.	Het 1/5 verschuldigde landrente, dat de Souverein zou hebben moeten ontvangen.	Aanslag op hetgeen werkelijk aan landrente is betaald.
1840	19,668,301	*f* 3,42	*f* 13,453,117	*f* 7,804,089
1841	22,122,783	〃 2,83	〃 12,521,495	〃 8,273,074
1842	22,542,931	〃 3,18	〃 14,337,303	〃 8,745,885
1843	23,065,874	〃 3,85	〃 17,760,719	〃 9,141,457
1844	20,675,061	〃 3,64	〃 15,051,443	〃 8,830,458
1845	23,913,087	〃 3,75	〃 17,934,813	〃 9,729,601
1846	22,811,190	〃 3,79	〃 17,290,882	〃 9,911,830
1847	23,407,063	〃 4,16	〃 19,674,713	〃 9,975,088
1848	27,850,328	〃 2,46	〃 13,702,359	〃 10,459,080
1849	25,333,661	〃 3,18	〃 16,112,208	〃 8,829,948
1850	25,491,958	〃 2,93	〃 14,938,285	〃 9,643,681
1851	26,036,967	〃 2,58	〃 13,435,074	〃 9,028,478
1852	25,143,178	〃 2,30	〃 11,565,860	〃 9,481,362
1853	28,916,839	〃 2,34	〃 13,533,078	〃 9,607,893
1854	28,259,152	〃 2,50	〃 14,133,576	〃 9,200,802
			f 225,444,925	*f* 138,662,726

Bij den aanslag moet gevoegd worden.............*f* 22,230,000 [1],
welke de Souverein met de koffij verrekend heeft, en boven ten laste van het handelsmonopolie is gebragt.

Totaal....*f* 160,892,726.

Bij vergelijking met de ministeriële verslagen, zullen de bovenstaande cijfers blijken juist te wezen. Er vloeit uit voort, dat de Souverein gedurende 15 jaren, 1840—1854, aan wettige belasting (1/5 der waarde van het rijstgewas) had behooren te heffen *f* 225,444,925. doch slechts heeft ontvangen......................〃 160,892,726.

Dus te min.......*f* 64,552,199.

Voegt men daarbij het direct verlies op den verkoop der produkten.............................〃 11,134,317.

Totaal...........*f* 75,686,516.

Of die ruim 75 millioenen een werkelijk verlies voor 's Lands kas is geweest? Daaromtrent kunnen twijfelingen reizen:

1) Of de Javanen, *niet* aan den gedwongen arbeid onderworpen, wel in staat zouden geweest zijn gemiddeld ruim 15 millioenen landrenten in het jaar op te brengen? De Heer J. VAN DEN BOSCH heeft in zijne bekende Memorie van 1829 als bewezen aangevoerd en tot grondslag van het kultuurstelsel aangenomen, dat de Javanen hoofdelijk *voor de invoering* van dat stelsel *f* 2½ 's jaars als *minimum* zonder bezwaar aan landrente betaalden. In 1854 bedroeg het zielental op Gouvernements-gebied 8,180,000, die dus in dezelfde even-

---

[1] Mogt men van meening zijn, dat deze aanslag te laag is, in verhouding tot het rijstprodukt der residentiën Preanger-Regentschappen, Madioen, Kederi en Patjitan, dan kan men die som naar welgevallen verhoogen, en die verhooging moet *dan* ten laste komen van het handelsmonopolie, waardoor natuurlijk geene de minste verandering wordt gebragt in de slotrekening van winst en verlies.

redigheid *f* 20,450,000 zouden hebben kunnen opbrengen, doch er is blijkens de bovenstaande tabel slechts *f* 9,200,802 ontvangen.

2) Of de Javanen zonder het kultuurstelsel, wel dezelfde hoeveelheid produkten voor de Europesche markt zouden voortgebragt hebben? Om zulks met statistieke bewijzen te staven, zou er een tijdperk van ten minste 20 jaren op Java hebben moeten bestaan, waarin de ongehinderde werking van Europeesch kapitaal en onderneming en van vrijen arbeid voor de Javanen had kunnen waargenomen worden, en dat is nimmer het geval geweest. Van 1620 tot 1812 was er gedwongen kultuur, erkend vrij slechts van 1818—1823 en van 1827—1830. Er blijft dus niet anders over dan van die vrije onderneming op kleine schaal, tot het groote te besluiten.

Sedert 1838 is de landverhuur door de Vorsten en Hoofden aan Europeanen weder geoorloofd geworden. In de residentie Djocjocarta zijn 47 landen verpacht, waar onderneming en arbeid vrij is. In 1854 werd van 44 landen geproduceerd 322,539 ponden indigo; van *drie* landen werd geene opgave ontvangen, doch zij hebben volgens gemiddelde berekening opgebragt 22,671 ponden; dus totaal 345,210 ponden indigo.

De daaraan grenzende residentie Bagelen is voor de gedwongen indigokultuur *de meest gunstige;* zij is even groot, doch veel sterker bevolkt. In 1854 werd alleen in die provincie 315,296 ponden indigo verkregen, dat is de helft der produktie van geheel Java = 687,986 ponden, geoogst in de acht residentiën aan de verpligte indigokultuur onderworpen, waaruit het volgende resulteert:

VERGELIJKING DER PRODUKTEN IN 1854.

Vrije kultuur residentie Djocjocarta.

Koffij 48 pik. à *f*24,30. . *f* 1,166.
Indigo 345,210 ℔ à *f*3.35 „ 1,156,453.

Totaal. . . . *f* 1,157,619.

De bevolking bedroeg 323,383 zielen.
Geproduceerde waarde pr. hoofd *f* 3,58.

Bij den vrijen arbeid is de productie van 150,140 pond in 1849, gestegen tot 345,210 pond indigo in 1854. Er werd ruim 50 pond per bouw verkregen; onder de bevolking neemt de welvaart jaarlijks toe.

Gedwongen kultuur residentie Bageleen.

Koffij 53,121 pik. à *f*24,30 *f* 1,290,840.
Indigo 315,269 ℔ à *f*3,35 „ 1,056,151.

Totaal. . . . *f* 2,346,991.

De bevolking bedroeg 619,234 zielen.
Geproduceerde waarde pr. hoofd *f* 3,79.

Bij den gedwongen arbeid is de productie van 1,114,069 pond in 1848, gedaald tot 687,968 pond in 1854 en tot 448,529 pond in 1855, dat is in acht residentiën (geheel overig Java) slechts 30 pCt. meer dan de ééne provincie Djocjocarta voortbrengt; de bouw bragt in 1854 onder gedwongen kultuur niet meer op dan 34 pond, in 1855 slechts 24 pond. Onder de indigoplanters is de armoede toenemende.

Men ziet uit het bovenstaande, dat het Gouvernement in de residentie, die het *meest voordeelige* voor de indigokultuur is, met al de middelen, die het ten dienste staan, met de vrije beschikking over land en volk, aan koffij en indigo slechts 21 cents aan waarde per hoofd over de geheele bevolking *meer* heeft kunnen voortbrengen, daar de vrije ondernemers, die gedurende de laatste jaren zeer belemmerd zijn geworden, om hunne ondernemingen uit te breiden door de onzekerheid, of de in 1858 expirerende contracten wel zouden verlengd worden, waardoor zij gevaar liepen hunne aangewende kapitalen geheel te verliezen. En evenwel is hunne productie in zes jaren verdubbeld; terwijl die van het Gouvernement meer dan de helft is verminderd.

Er schijnt dus op grond van dit en meer dergelijke feiten (de koffijproductie te Soeracarta, de vrije tabaksteelt te Rembang, de vrije theeproductie in onderscheidene residentiën), geen redelijke twijfel te kunnen bestaan, dat Java, indien men *geleidelijk meer* vrije ondernemingen had toegelaten, evenzeer in productie zou zijn toegenomen, als het nu achteruit gaat (zie *Tijdschrift voor Neêrl.-Indië*, jaarg. 1857, afl. Junij).

De opgegevene cijfers zullen, zoo men vertrouwen mag, strekken ter juistere beoordeeling der vaak zoo onjuiste voorstelling van de voordeelen van het gedwongen kultuurstelsel.

Velp, Februarij 1858. W. BOSCH.

EENIGE BIJDRAGEN TOT DE STATISTIEK DER PERIODIEKE DRUKPERS.

De drukpers voegt aan de tegenwoordige zamenleving een element toe, hetgeen aan de oudheid en de middeneeuwen geheel onbekend was.

Inzonderheid is dit waar, en wordt het jaar aan jaar nog meer bevestigd, ten opzigte van de periodieke letterkunde en de snelheid waarmede de tijdingen verspreid worden. Waren geheele wereld-deelen vroeger onbekend, en kwamen uit de bekende gewesten de tijdingen slechts langzaam, thans deelen de meeste landen in het onderling verkeer, en geene gewigtige gebeurtenis geschiedt er op de wereld, of zij wordt binnen weinige weken of dagen aan het publiek in de onderscheidene landen der wereld medegedeeld. Dat men een lid der menschheid was, kon men vroeger gelooven, maar de leden wisten weinig wat met het ligchaam geschiedde; thans *kunnen* vele millioenen deelen in de algemeene gebeurtenissen der wereld. De periodieke drukpers is zeker bestemd een groote rol in de wereldgeschiedenis te spelen. Verwoestend, maar ook zegen-aanbrengende kan hare werking zijn. Door hare voordeelen zoowel als door hare nadeelen, zal zij de zelfstandige aanneming der waarheid bevorderen. De Statistiek heeft echter dit niet te onderzoeken, zij bepaalt zich alleen, de materiële uitbreiding van de periodieke letterkunde aan te wijzen, en daardoor hare magt te doen kennen.

Na een enkel woord over de periodieke letterkunde in het algemeen, zullen wij enkele bijdragen daarover leveren, wat de voornaamste Staten betreft, terwijl wij ons voorstellen in een volgend jaar een statistiek van de periodieke drukpers in ons Vaderland te geven.

Voor dat de dag- en weekbladen in gebruik waren, ging men naar de markt en naar de plaatsen waar vreemdelingen aankwamen om het nieuws te vernemen. Losse gedrukte legerberigten komen reeds in het begin van de zestiende eeuw voor. In 1536 verschenen, volgens sommigen, gedrukte nieuwstijdingen in Venetië, omtrent den oorlog met SOLIMAN, welke werden voorgelezen, terwijl de hoorders daarvoor eene *Gazetta*, eene Venetiaansche munt, betaalden. Volgens het *Conversations lexicon* bevinden zich eenige exemplaren

van zulke legerberigten nog te Florence, in de bibliotheek van MAGLIABECCHI. Deze losse berigten gingen langzamerhand in geregelde periodieke mededeelingen over. Op het *Britsch Museum* worden bewaard eenige nommers van *the English Mercurie*, met de numero's 50, 51 en 54, behoorende tot het jaar 1588. Een naauwkeurig onderzoek heeft echter de overtuiging geschonken, dat die stukken veel later zijn gemaakt, gelijk zulks met vele bewijzen wordt aangetoond in het geschrift: *A letter to Antonio* PANIZZI Esq. *on the reputed earliest printed Newspaper, the English Mercurie. Bij* THOMAS WATTS, *of the Britsch Museum, Londen* 1839, aangehaald door CUCHEVAL CLAVIGNY, *Histoire de la Presse en Anglterere et aux Etats-unis. Paris* 1857.

De geregelde periodieke letterkunde is bijna gelijktijdig ontstaan in Engeland, Frankrijk en in ons Vaderland, en bijna op dezelfde wijze. Geen wonder! Eene gelijke behoefte drong er toe. Eerst waren het personen, die betaald werden voor de nieuwstijdingen, die zij, in de fel door de godsdienstoorlogen geschokte tijden, overbragten, daarna werden de nieuwstijdingen geschreven en de geschrevene berigten verkocht, later eerst werden zij gedrukt.

Men vergelijke omtrent den eersten oorsprong van de periodieke drukpers van Frankrijk het werkje van FELIX ROUBAUD: THEOPHRASTE RENAUDOT *créateur du Journalisme en France*, Paris 1854, — ten opzigte van Engeland het reeds genoemde van CUCHEVAL CLAVIGNY, en van Nederland, de *'s Gravenhaagsche Bijzonderheden*, door Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, en onderscheidene artikelen in *de Navorscher*.

Het gelijke resultaat, hetgeen de geschiedkundige nasporingen van drie geheel op zich zelf onderzoekende schrijvers, hebben opgeleverd, is een nieuw bewijs van hetgeen de staats- en regtswetenschap van den tegenwoordigen tijd verkondigt: dat elke maatschappelijke inrigting hare organische ontwikkeling bezit.

Terwijl wij de zeer vele hoogst belangrijke bijzonderheden in gemelde geschriften voorbijgaan, nemen wij slechts enkele berigten daaruit over, terwijl wij de statistieke cijfers door hen medegedeeld door eenige andere aanvullen.

ENGELAND.

In 1619 deed een drukker: NATHANIEL NEWBERRY vele nieuwstijdingen als afzonderlijke bladjes in het licht verschijnen. Eerst den 23sten Mei 1622 verscheen het eerste weekblad. In de eerste maanden wisselden zich verschillende redacteurs af, tot dat den 25sten September van hetzelfde jaar NATHANIEL BUTTER zich met de redactie belastte. Dit eerste verschijnen van een blad, dat week aan week nieuwstijdingen mededeelde, wekte zoozeer de aandacht, dat in schotschriften en in blijspelen met de nieuwe inrigting gespot werd. De omwenteling onder CROMWELL deed het getal weekbladen aanzienlijk

toenemen; de restauratie der STUARTS deed het op nieuw verminderen. Onder WILLEM III nam het getal weder toe. De uitgebreidheid der periodieke pers, bij den aanvang der 18de eeuw, was echter nog gering. Het formaat was klein, en geen der bladen kwam meer dan twee malen in de week in het licht. Den 11den Maart 1702 kwam het eerste *dag*blad uit. Het bestond uit vertalingen van de vreemde weekbladen. Het eerste nommer bevatte vijf artikelen uit de *Haarlemsche Courant*, drie uit de *Gazette de France*, één uit de *Amsterdamsche Courant*, enz. Nadat de onderneming onder den eersten uitgever niet gelukkig was geweest, ging de *Dayly-Courant* later in andere handen over.

Omtrent dezen tijd kwamen ook de maandschriften en de driemaandsche tijdschriften het eerst in het licht.

De Engelsche periodieke drukpers had bij deze ontwikkeling voortdurend met vervolgingen te kampen, waarbij de zwaarste straffen werden uitgesproken. En ook in den tegenwoordigen tijd ontbreken in de Engelsche wetgeving die zware straffen nog niet, ofschoon zij door het politieke leven in onbruik zijn geraakt.

In 1782 kwamen in Engeland 58 bladen uit; in 1821 166, en tien jaren later was dit getal tot 300 geklommen, terwijl ook telkens het getal exemplaren toenam, gelijk wij reeds vroeger, in het *Jaarboekje* van 1850 mededeelden, maar thans hier voor de duidelijkheid herhalen.

In	1827	werden	in	Engeland	gezegeld	ruim	27½	mill.	vellen	druks.
〃	〃	〃	〃	Ierland	〃	〃	3½	〃	〃	〃
〃	1835	〃	〃	Engeland	〃	〃	31½	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	Ierland	〃	〃	4	〃	〃	〃
〃	1840	〃	〃	Engeland	〃	〃	54½	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	Ierland	〃	〃	6½	〃	〃	〃
〃	1844	〃	〃	Engeland	〃	〃	60	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	Ierland	〃	〃	6½	〃	〃	〃

In 10 jaren dus bijna 100 pCt. meer.

In 1832, vóór de vermindering van het zegelgeld in Engeland, hadden alle Engelsche bladen te zamen 921,943, in 1849 2 millioen advertentiën.

Volgens het officiëel verslag, op last van het Parlement opgemaakt, bedroeg het getal tijdschriften, met uitsluiting van de *Magazines*, *Reviews* en *Pennymagazines*, in 1856 623, waarvan 133 in Londen in het licht verschenen. De groote staatkundige *dag*bladen worden bijna alle te Londen uitgegeven.

In 1724 bedroeg het getal 3, in 1792 13, in 1854 16.

Ten opzigte van het getal exemplaren jaarlijks verkocht, geeft de volgende staat, ontleend aan het werk van CLAVIGNY, een overzigt:

	TIMES.	ADVERTISER.	DAILY NEWS.	HERALD.	CHRONICLE
1837	3,065,000	1,380,000	—	1,928,000	1,940,000
1838	3.065,000	1,565,225	—	1,925,000	2,750,000
1839	4,300,000	1,535,000	—	1,820,000	2,028,000
1840	5,060.000	1,550,000	—	1,956,000	2,075.500
1841	5,650,000	1,470,000	—	1,630,000	2.079,000
1842	6,305,000	1,445,000	—	1,559,500	1,918,500
1843	6.250,000	1,534,000	—	1,516,000	1,784,000
1844	6,900,000	1,415,000	—	1,608,070	1,628,000
1845	8,100,000	1,440,000	—	2 018,025	1,554,000
1846	8,950,000	1,480,000	3,520,500	1,752,500	1,356,000
1847	9,205,000	1,500,000	3,477.000	1,510,000	1,233,000
1848	11,025,000	1,538,000	3,530,638	1,335,000	1,150,304
1849	11.300,000	1,528,200	1,375,000	1,147,000	937,500
1850	11,900,000	1,549,843	1,152,000	1,139,000	912,547

	POST.	GLOBE.	SUN.	STANDARD.	TOTAAL VAN AL DE BLADEN
1837	735,000	864,000	794,000	1.330,000	12,036,000
1838	875,000	920,000	1,344,000	1,075.000	13,519,220
1839	1,006,000	900,000	1,231,000	1,030,000	13,850,000
1840	1,125,000	997,800	1,281,000	1,040,000	15,084,500
1841	1,165,210	1,069,000	1,225,000	1,025,000	15,313,210
1842	1,795,025	1,101,050	1,173,000	1,000,000	15,679,075
1843	1,900,000	948,125	1,098,000	920,000	15,950,000
1844	1,002,000	875,000	868,000	867,000	15,163,070
1845	1,200,500	852,000	1,098,500	846,000	16,709,025
1846	1,450,500	764,000	1,104,000	780,000	21,067,500
1847	990,100	690,000	909,000	659,000	20,173,830
1848	964,500	720.000	893,000	652,000	21,809,254
1849	905,000	630,000	873,000	539,000	19,234,700
1850	828,000	585,000	834,500	492,000	19,391,843

Daar de dagbladen op Zon- en Christelijke feestdagen niet verschijnen, kan het getal abonnés gerekend worden op $^{1}/_{300}$ van het getal exemplaren, zoodat *de Times* in 1850 had ongeveer 40,000 abonnés. In 1854 wordt dit getal opgegeven 51,041, en voor de *Morning Advertiser* 7,645, voor de *Daily News* 4,745, voor de *Herald* 3,700, voor de *Morning Chronicle* 2,791, voor de *Morning Post* 2,660, voor de *Globe* 2,716, voor de *Sun* 2,636, voor de *Standard* 1,322.

De totale jaarlijksche afzet van exemplaren van de groote dagbladen was in 1854 24,809,618, zoodat het getal verkochte exemplaren van de groote Engelsche bladen sedert de laatste 20 jaren, na de verlaging van het zegelregt, meer dan verdubbeld is.

Dat de verdubbeling aan de verlaging van het zegelregt inzonderheid is toe te schrijven, blijkt ook nog uit de volgende cijfers. In het halfjaar van 5 October 1835 tot 5 April 1836 hadden alle bladen doen zegelen 14,875,652, in het volgende halfjaar 21,363,148 vellen, zoodat er reeds dadelijk kwam eene vermeerdering van 50 pCt.

In 1848 was het geheele bedrag zegels:

	ZEGELS VAN 10 CENTIMEN.	ZEGELS VAN 5 CENTIMEN.
Voor Engeland.......	67,476,768	8,704,236
Schotland............	7,497,064	176,854
Ierland..............	7,028,966	44,702
	82,002,798	8,925,792

De volgende staat geeft eene vergelijking van vroegere tijden:

GEZEGELDE TIJDSCHRIFTEN IN ENGELAND.

	AANTAL VERSPREIDE BLADEN.	GEMIDDELDE JAARL. TOENEMING.	BEVOLKING.	AANTAL BLADEN PER HOOFD.
1751......	7,412,575	—	6,377,574	1.1
1801.....	16,085,085	173,450	10,942,646	1.5
1821.....	24,862,186	438,855	14,391,631	1.7
1831.....	35,198,160	1,033,597	16,539,318	2.1
1841.....	59,936,897	2,473,873	18,720,394	3.2
1849.....	78,792,934	2,357,005	—	4.0

Het juiste getal voor de latere jaren is ons onbekend, maar te rekenen naar de verdubbeling van de groote bladen, kan men ook hier eene groote vermeerdering aannemen.

Onder deze tijdschriften hebben de *dagbladen* het grootste aandeel.

De *weekbladen* hebben in Engeland ook een zeer groote uitbreiding gekregen. Van de *London Illustrated News* werden in 1848 3,000,000, in 1856 5,527,866 nommers in het jaar verkocht, hetgeen een getal van meer dan 100,000 abonnés geeft. De *News of the World*, en de *Weekly Times* debiteren wekelijks 109,106 en 75,042 nommers.

In Groot-Brittanje komen verder 375 maandschriften uit, en 60 om de drie maanden, onder welke er vele wegens hunnen soliden inhoud ook op het vaste land gelezen worden.

FRANKRIJK.

Het eerste nommer van de *Gazette* van THEOPHRASTE RENAUDOT verscheen den 1sten April 1631 onder bescherming van RICHELIEU. Door de uitgebreidheid der briefwisseling, door de juistheid en belangrijkheid zijner berigten wist de bekwame redacteur aan zijn blad een Europeschen invloed te verschaffen. De regering maakte zich later geheel van de *Gazette de France*, welke naam de *Gazette* van RENAUDOT reeds vroegtijdig aannam, meester, en tot in deze eeuw heeft dat blad zijn bestaan voortgezet. Niettegenstaande de groote menigte van staatkundige pamphletten, die gedurende de *Fronde* in Frankrijk in het licht verschenen, kwamen er echter geene nieuwe politieke week- of dagbladen vóór de omwenteling in het licht. De provinciale bladen waren meest advertentie-bladen.

Naauwelijks echter was de omwenteling begonnen of een stortvloed van periodieke geschriften overstroomde Frankrijk. Het getal periodieke geschriften tusschen 1789 en 1800 opgerigt, wordt op 750 begroot. De meeste hadden slechts een kort bestaan. Onder de strenge dwingelandij van NAPOLEON werd het getal *dag*bladen tot 13 beperkt. Na den val van NAPOLEON I werd de periodieke drukpers door de censuur gedrukt; wel werd deze in 1820 opgeheven, maar toen bedreigden vele drukpersvervolgingen voortdurend de vrijheid. De periodieke drukpers nam echter zeer in omvang toe. In 1824 telde de *Constitutionel* reeds 16,250, en het *Journal des Débats* reeds 13,000 abonnés. In 1826 bedroeg het getal periodieke geschriften in Parijs 127, in 1829 307.

Na de Julij-revolutie steeg dat getal zeer snel, tot dat het bij de gevorderde cautionnementen weder daalde. In 1835 was het getal periodieke geschriften, d. i. dag-, week- en maandschriften in Parijs echter weder 346. Inzonderheid door de feuilletons wisten de *Presse* en de *Constitutionel* hunne abonnementen zeer te doen toenemen, zoodat het getal van de laatste tot 25,000 steeg.

Het getal dagbladen, die in 1845 in Parijs in het licht kwamen, bedroeg 26, met omstreeks 180,000 abonnés gezamenlijk. De omwenteling van 1848 deed het getal dag-, week- en maandschriften zeer toenemen, zoodat in 1848 bij de 500 bladen in het licht verschenen. *Le petit-fils du Père Duchêne*, een der meest populaire bladen, verkocht op sommige dagen 80,000 exemplaren. Reeds in 1848 werd door den Generaal CAVAIGNAC het getal bladen verminderd, en die vermindering is onder NAPOLEON III nog toegenomen. In 1851 werden in Frankrijk 166 Journalen uitgegeven, waarvan verreweg het grootste gedeelte in Parijs. Eene eenigzins juiste algemeene statistiek van de tegenwoordige Fransche dagbladen is ons niet bekend.

DUITSCHLAND.

Reeds zeer vroegtijdig heeft men in Duitschland nieuwstijdingen gehad, die op onbepaalde tijden in het licht verschenen. De geregelde dagbladen en tijdschriften zijn in de 18de eeuw opgekomen. BIEDERMANN, in zijn *Deutschlands politische, materiëlle und sociale Zustände im Achtzehnten Jahrhundert*, Th. I, S. 113, berigt, dat in 1784 het getal nieuwsbladen als 217 werd opgegeven, ofschoon men algemeen dit getal te gering schatte. Zoowel de verlossing van het Fransche juk, als de invloed van de gebeurtenissen van 1830 deden het getal periodieke geschriften toenemen. Maar inzonderheid heeft men na 1848 eene opmerkelijke vermeerdering van periodieke geschriften gehad. In 1849 verschenen 1,551 Duitsche nieuwsbladen, zonder de wetenschappelijke tijdschriften. Dit getal was verdeeld als volgt: Anhalt 10, Baden 55, Beijeren 127, Brunswijk 9, Bremen 18, Frankfort 17, Hamburg 24, Hannover 32, Hessen-Darmstadt 34, Hessen-Homburg 4, Hessen-Kassel 22, Hohenzollern 4, Holstein 17,

Lippe 4, Lubeck 4; Luxemburg 4, Mecklenburg 22, Nassau 13, Oldenburg 8, Oostenrijk 74, Pruissen 632, Reuss 11, Rusland (de Oostzee provinciën) 14, Saxen 183, Saxische hertogdommen 44, Schaumburg-Lippe 2, Sleeswijk 5, Schwarzburg 14, Duitsch Zwitserland 77, Waldeck 2, Wurttemberg 67. Zeer vele van de nieuw opgerigte dagbladen zijn weder te niet gegaan, maar ook later weder door andere vervangen, zoodat in 1855 het getal Duitsche dagbladen en tijdschriften in Duitschland en in de Duitsche provinciën van Rusland en Zwitserland 1,600 bedroeg, buiten 860 wetenschappelijke en letterkundige tijdschriften.

Uit een rapport van de commissie van beoordeeling voor de tentoonstelling te Munchen ontleenen wij de volgende opgave voor het jaar 1854.

In dat jaar verschenen 2,025 tijdschriften, waarvan 403 politieke en 1,622 andere. Daarvan kwamen in *Zuid-Duitschland*, namelijk in Oostenrijk, Beijeren, Wurttemberg en Baden 686 uit, waarvan 208 politieke en 478 niet politieke.

In *Noord-Duitschland*, d. i. in Pruissen, Hannover en Brunswijk, 825 (130 politieke en 695 niet politieke), en in Saxen en de overige Duitsche staten 514 (65 politieke en 449 niet politieke [1]).

In geen land heeft de omwenteling van 1848 grooter invloed gehad op de periodieke drukpers dan in Oostenrijk.

Vóór de omwenteling in 1846 verschenen er in Oostenrijk 155 nieuwsbladen en tijdschriften, waaronder slechts 67 in de Duitsche taal. Nadat in het jaar 1848 dit getal zeer snel geklommen, maar ook weder snel verminderd was, was echter de uitbreiding voor een groot gedeelte blijvend. In 1855 verschenen in Oostenrijk 271 periodieke geschriften, waaronder 148 in de Duitsche taal, en van deze 15 staatkundige binnen Weenen. In Pruissen begon de uitbreiding ten gevolge van de constitutie van 1847 reeds gedeeltelijk vóór de omwenteling van 1848. Na die omwenteling nam zij echter zeer snel toe, maar ook weder af, ofschoon ook hier een blijvende vermeerdering schijnt plaats te grijpen. Enkele bladen tellen 12,000 abonnés.

ITALIE.

In *Italië* is de periodieke drukpers voortdurend onderdrukt. Reeds Paus GREGORIUS XIII, 1572—1583, verklaarde zich tegen de schrijvers van nieuwstijdingen, *menanti*, die hij met eene woordspeling als *minantes* aanduidde. Met de omwenteling van 1848 ontstonden er zeer vele periodieke geschriften, die bijna alle weder opgehouden hebben.

Sardinië telt in zijn 45 staatkundige dagbladen alleen meerdere dan geheel Italië. De *Gazzetta del popolo*, heeft 7,000 abonnés. Ook in wetenschappelijke maandschriften munt Sardinië uit, ofschoon

[1] *Algemeene Konst en Letterbode*, 1855, No. 39.

ook in het overige Italië onderscheidene letterkundige tijdschriften het licht zien.

SPANJE.

In *Spanje* heeft de periodieke letterkunde gelijken tred gehouden met de staatkundige gebeurtenissen. Na 1834 kwam een groot getal periodieke geschriften op. Madrid alleen telde 18 staatkundige bladen, waarvan echter vele weder te niet gingen. Voor de provinciën telde men in 1836 49 officiële bladen, *Boletines Officiales*, 30 staatkundige journalen en 16 tijdschriften aan wetenschap en kunst gewijd. In 1841 kwamen in Madrid 42 tijdschriften uit, waaronder 19 dagbladen. Het grootste getal abonnés, 14,000, telde een katholiek tijdschrift. In 1848 verschenen in Madrid 54 tijdschriften, in 1850 65.

BELGIE.

In weinig landen heeft de drukpers zulk een snellen voortgang gemaakt als in België. In 1756 bestonden er in de 9 Belgische provinciën niet meer dan 5 dagbladen, waarvan 2 Vlaamsche, in 1830 bestonden er nog slechts 28, en in Maart 1856 verschenen er niet minder dan 244 dagbladen, weekbladen en maandwerken, waarvan 46 in de Vlaamsche taal.

Volgens een berigt in de *Amsterdamsche Courant* van 16 Mei 1856, is de volgende opgave betreffende de verspreiding der Brusselsche dagbladen aan de Fransche regering medegedeeld: 1°. De *Moniteur*, officiëel orgaan, 600 exemplaren. — 2°. *L'Indépendance belge*, voor de Belgische Regering gezind; geeft verscheidene editiën uit, waarvan een (die niet in Frankrijk komt) tegen het Fransche bewind is, hoezeer dit blad, naar men zegt, een subsidie uit Parijs krijgt. De Heer BERARD, als vertegenwoordiger eener vennootschap, is eigenaar. Tot de Parijsche korrespondenten van de *Indép. belge* behooren de Heeren L. FAUCHER, JULES LECOMTE en CAVAILHAC, benevens een ambtenaar bij een der vreemde legatiën. Trekt 6,000 exemplaren. — 3°. *Le Télégraphe*, oppositieblad, vertegenwoordigende het linker-centrum. Dit blad staat in betrekking met eenige der meest gematigde Fransche uitgewekenen, en voert een gestadige oppositie tegen het Fransche keizerrijk. Eigenaar is de Heer BRIAVOINE, een der medearbeiders is de Heer RAGANT. De Fransche korrespondentie wordt door des eigenaars zoon en een Engelschman geleverd. 2,000 exemplaren. — 4°. *l'Echo de Bruxelles*, anti-katholijk orgaan, met weinig oorspronkelijken inhoud, eigenaar de Heer BRIAVOINE, 14,000 exemplaren. — 5°. *Le Belge*, socialistisch en republiekeinsch orgaan; in oppositie tegen de Fransche regering, eigenaar de Heer LABARRE, medearbeiders de Heeren D'OLIVIER en MADIER DE MOUJEAU. — 6°. *L'Observateur*, oppositie-blad, organ der linkerzijde, en onder den invloed der meest gematigde uitgewekenen, eigenaar de Heer HERITS, medearbeiders een der broeders

'an den Heer MADIER DE MOUJEAU en andere uitgewekenen. Twee ›arijsche korrespondenten, nl. een Franschman en een Duitscher. Γrekt 1,200 exemplaren. — 7°. *L'Etoile belge*, republiekeinsch en ›ocialistisch blad, in oppositie tegen de Fransche regering, wordt ›estuurd door de haar het meest vijandige uitgewekenen, eigenaar le Heer FAURE, Franschman en oprigter van de *Indépendance*. Trekt ',000 exemplaren. — 8°. *La Nation*, hevig socialistisch orgaan; het ›uitensporigste van alle belgische oppositiebladen, het orgaan van *a Marianne*. Hoewel deze courant niet meer dan 700 geabonneerden telt, worden er alle dagen 6,000 à 7,000 exemplaren getrokken :n verspreid, naar gelang van den aard van zijnen schandelijken ınhoud, eigenaars de Heeren LABARRE & C°. De *Nation* heeft twee ›arijsche korrespondenten, tot de meest verbitterde vijanden van het egenwoordige regeringstelsel in Frankrijk behoorende. — 9°. *Le National*, gematigd demokratisch orgaan, eigenaar de Heer MASCART. Γrekt 1,500 exemplaren. — 10°. *Le Sancho*; een blad voor industriële *puffs*, en waarin nu en dan schandelijke levensschetsen staan, :igenaar de Heer JOLY. Trekt 200 exemplaren. — 11°. *Le Charivari*; een blad met vuile en zedekwetsende afbeeldingen, en artikelen even buitensporig als die van *la Nation*. Over het algemeen ›evat de *Charivari* spotprenten op de Fransche regering, eigenaar le Heer D'OLIVIER, medearbeider de Heer MUSET. Trekt 500 exemplaren. — 12°. *Le Crocodile*; een blad overeenkomende met het aatstgenoemde, en anti-godsdienstig. Dagelijks worden de beraadslagingen in de Belgische Kamers er in gepariodiëerd, eigenaar de Heer D'OLIVIER, medearbeider de Heer MUSET, Trekt 500 exemplaren. — 13°. *Méphistophelès*; een blad dat de vergaarbak is van de pennevruchten der schrijvers van de ergste soort. Alles en allen worden daarin gehoond en beleedigd, en al de schandelijke geschriften der demagogen worden er in opgenomen. Trekt 400 exemplaren. — 14°. *La Presse Belge*, oppositie-orgaan, eigenaar de Heer HEYMAN. Trekt 350 exemplaren. — 15°. *l'Emancipation* en *l'Eclair*; twee organen der regterzijde; men zegt dat zij door de Fransche regering betaald worden, eigenaar de Heer COOMANS. De *Emancipation* trekt 1,000, de *Eclair* 600 exemplaren. — 16°. *Le Nord*, Russisch orgaan, op kosten van de Russische regering uitgegeven. Bestuurder de Heer CAPPELMANS. Trekt 1,200 exemplaren.

NOORD-AMERIKA.

De uitbreiding van de Noord-Amerikaansche periodieke pers is begonnen met den beroemden FRANKLIN, die daaraan zijn groot fortuin te danken heeft gehad.

In de Noord-Amerikaansche koloniën verschenen reeds vóór de omwenteling, in 1750, 20 tijdschriften. Dit getal was in 1775 tot 34 geklommen. Gedurende de omwenteling werden de meeste weekbladen in dagbladen veranderd.

In 1800 was het getal tijdschriften	....	150
〃 1810 〃 〃 〃 〃	....	359
〃 1828 〃 〃 〃 〃	....	851
〃 1834 〃 〃 〃 〃	....	1,390

waarvan in Boston alleen 43 dagbladen en 47 andere tijdschriften.

In 1850	2,717
〃 1855 omstreeks	3,000

In New-York alleen verschenen 82 staatkundige bladen.

Wat het getal bladen betreft, die verkocht werden, wij vinden bij CLAVIGNY daarvan de volgende opgave:

1801	13,000,000
1810	22,200,000
1834	70 à 80,000,000

In 1850 was, volgens een officiëel verslag aan het congres aangeboden, de statistiek der periodieke drukpers als volgt:

Het aantal dagbladen en andere periodieke werken bedroeg den 1sten Junij 1850 2,800, van welke 2,494 al de inlichtingen hadden gegeven, die bij de ter invulling toegezonden tabellen verlangd werden; 234 andere hadden alle vragen beantwoord, behalve die betreffende hunne gewone oplage; de overblijvende 72 maakten het geraamd bedrag uit voor Californië en voor die staten, welke de ingevulde tabellen nog niet gezonden hadden, of wel die terug ontvangen hadden ter verbetering van ingeslopen misstellingen.

De gezamenlijke oplage van die couranten en tijdschriften beliep op dat tijdstip 5,000,000, makende voor het geheele jaar 414,600,000 nommers, zoo als blijkt uit de volgende tabel der zevende telling. in 1852 openbaar gemaakt.

PERIODIEKE WERKEN.	GETAL.	OPLAGE.	NOMMERS JAARL. GEDRUKT.
Dagelijks uitkomende	350	750,000	235,000,000
Driemaal in de week uitkomende..	150	75,000	11,700,000
Tweemaal 〃 〃 〃 〃	125	80,000	320,000
Wekelijks uitkomende	2,000	2,875,000	149,500,000
Tweemaal in de maand uitkom....	50	300,000	7,200,000
Maandelijks uitkomende	100	900,000	10,800,000
Viermaal in het jaar uitkomende...	25	29,000	80,000
te zamen....	2,800	5,009,000	414,600,000

Hierbij moet opgemerkt worden, dat deze statistiek verkregen is in een land waar geen zegel op de bladen geheven wordt, door de opgave der uitgevers.

Bij deze wijze van opgaven kunnen natuurlijk de getallen der uitgegeven numero's en der verkochte bladen op geene volkomen zekerheid aanspraak maken; zij wijken echter niet veel af van eene andere opgave omtrent 1850, die tevens belangrijk is wegens de verdeeling der tijdschriften, (de halfmaandelijksche enz. uitgezonderd).

	AANTAL BLADEN.	GELEVERDE EXEMPLAREN.
Letterkundige	569	1,692,403
Zonder kleur en onafhankelijke	83	303,722
Staatkundige	1,630	1,907,794
Godsdienstige	191	1,071,657
Wetenschappelijke	53	207,041
	2,526	5;182,617

Uit eene vergelijking tusschen Engeland en Noord-Amerika zal men zien, dat de periodieke drukpers in het laatste land verre weg de meeste uitbreiding gekregen heeft.

ZUID-AMERIKA.

Maar het is niet alleen Noord-Amerika, dat van Europa de beweging der periodieke drukpers heeft overgenomen. Ook in de Midden- en Zuid-Amerikaansche Staten, die eerst zooveel later hunne staatkundige zelfstandigheid gekregen hebben, doet zich de periodieke drukpers als eene bedrijvige nijverheid kennen.

Aan een opmerkelijk artikel, voorkomende in *La libre Recherche*, van 1856, van den Heer SANTIAGO F. GODOY, *La presse périodique dans l'Amérique méridionale*, ontleenen wij de volgende cijfers:

Het eerste Journaal kwam in Chili in 1812 uit; tusschen 1818 en 1820 vermeerderde het getal bladen tot 25; in 1855 was het getal als volgt:

	JOURNALEN.	WAARONDER ELKEN DAG VERSCHIJNENDE BLADEN.	GETAL JAARLIJKSCH VERKOCHTE EXEMPLAREN.
Mexico	30	niet opgegeven.	niet opgegeven.
Centraal-Amerika	3	"	"
Havannah	7	"	"
Porto-Rico	3	"	"
De Dominicaansche Republiek	4	"	"
Nieuw-Grenada	48	12	6,009,600.
Venezuela	3	0	82,800.
Ecuador	3	0	161,000.
Peru	27	4	2,028,000.
Bolivia	2	1	108.000.
Chili	14	6	2,028,800.
Buenos-Ayres	6	5	1,224,000.
De 13 provinciën van La Plata	4	1	360,000.
Paraguay	2	1	363,000.
Montevideo	4	2	495,000.
Braziliё	32	niet opgegeven.	niet opgegeven.
	192		

Van deze Journalen, waarvan vele weekbladen of halve-weekbladen zijn, worden er 6 in het Engelsch, 5 in het Fransch, 1 in het Duitsch, 29 in het Portugeesch en de overige in het Spaansch geschreven.

J. DE BOSCH KEMPER.

OPGAAF VAN HET GETAL HUWELIJKEN IN DE GEMEENTE LEYDEN, IN DE JAREN 1830—1856 VOLTROKKEN, EN VAN HET GETAL PERSONEN VAN BEIDER KUNNE, DIE BIJ DE VOLTREKKING VAN HUN HUWELIJK NIET HEBBEN KUNNEN SCHRIJVEN [1].

JAARTAL.	GETAL HUWELIJKEN.		DE HUWELIJKSACTE NIET GETEEKEND DOOR			
			DEN MAN.		DE VROUW.	
1830	210		48		79	
1831	182		84		66	
1832	248		71		111	
1833	303		86		134	
1834	324		70		143	
1835	312		73		115	
1836	344		80		155	
1837	337		78		135	
1838	294		65		123	
1839	261		71		105	
	—	2,815	—	676	—	1,166
1840	280		75	24%.	141	41%.
1841	240		55		106	
1842	265		56		110	
1843	265		49		122	
1844	294		75		122	
1845	306		68		142	
1846	244		54		115	
1847	228		51		89	
1848	246		52		101	
1849	725		83		156	
	—	2,693	—	618	—	1,204
1850	393		131	23%.	223	44%.
1851	326		70		155	
1852	310		55		143	
1853	357		46		104	
1854	249		43		98	
1855	250		43		95	
1856	280		50		105	
	—	2,165	—	438	—	923
				20%.		42%.

[1] Vergelijke hierbij de opgaven voor de gemeenten Rotterdam, 's Gravenhage, Dordrecht, Gouda, Leeuwarden en Haarlem, in Jaarg. 1855, bl. 353; 1856, bl. 303 en 1857, bl. 345.

KUNSTWEGEN IN DE PROVINCIE UTRECHT.

De geschiedenis der Kunstwegen in de provincie Utrecht is van late dagteekening. Behalve de groote wegen naar Amsterdam, Leiden, Gorinchem en Deventer (welke laatste eerst krachtens de Wet van 30 Januarij 1817 is aangelegd), was deze provincie bijna geheel van goede middelen van verkeer verstoken. Vóór 1824 was het grootste gedeelte van dit vruchtbare gewest in den winter, en bij langdurigen regen zelfs in den zomer, bijna ontoegankelijk.

De Wet van 12 Julij 1821, die aan de provincie het heffen van 6 opcenten op de grond- en personele belasting toestond, stelde haar in staat de middelen van verkeer tusschen de onderscheidene gemeenten te verbeteren, maar het duurde nog lang, eer dat zich de bewoners van dit door de Natuur bevoorregte gewest in een goed stelsel van wegen konden verheugen.

Eerst 3 jaren nadat deze toekenning van inkomsten aan de provincie plaats had gevonden (t. w. in 1824), werd er tot een kleine verbetering besloten. Het was de bestrating van een gedeelte van den weg van het dorp de Meern tot de grenzen der provincie boven de stad Oudewater. Deze weg, die door de provincie moest worden onderhouden, was slechts een zandweg, en groot was het ongerief, dat hierdoor voor de bewoners van het stadje Montfoort, waardoor hij liep, veroorzaakt werd. Men besloot derhalve het gedeelte, in deze plaats gelegen, te bestraten, een werk, dat aan de provincie *f* 5,300 heeft gekost. Jaarlijks wordt nog door de gemeente Montfoort een som van *f* 50.— opgebragt als tegemoetkoming voor de opoffering, welke de provincie zich ten behoeve van die plaats getroost had.

Het volgende jaar werd een meer belangrijk werk uitgevoerd. Het was de verbetering van den weg naar de Ronde Veenen. De weg, die daarheen liep, was des winters geheel onbruikbaar. Door de provincie werd hij opgehoogd en bezand; een werk, dat haar *f* 8,000 heeft gekost. Deze weg, de Ter Aasche Zuwe genaamd, naar het dorp, waardoor hij liep, wordt onderhouden door de aangrenzende gemeenten en polders, die zich daartoe ten tijde van den aanleg verbonden hebben. Door het verbeteren van dezen weg is een groote weldaad bewezen aan de Ronde Veenen, die vroeger bijna geheel van de groote middelen van verkeer waren afgesloten; doch het is te betreuren, dat men bij den aanleg hem niet breeder

heeft gemaakt. Daar rijtuigen elkander niet dan op enkele punten kunnen voorbijrijden, is de weg voor een druk verkeer niet geschikt.

In het jaar 1827 kwam de straatweg van Soestdijk naar de Bilt tot stand, waardoor de groote wegen van Amsterdam naar Amersfoort en die van Utrecht naar Arnhem verbonden werden. De aanleg was een onderneming van bijzondere personen, die daartoe een kapitaal van *f* 80,000 tegen 2½ pCt. rente hadden opgenomen; doch ten einde de zaak te bevorderen, nam de provincie 10 aandeelen, ieder van *f* 500 —. Deze weg heeft later tot vrij belangrijke landontginning aanleiding gegeven en dus weder een bewijs geleverd hoe weldadig goede middelen van verkeer voor de ontwikkeling van het volk zijn.

In hetzelfde jaar werd ook de zoogenaamde Polsbroeker-damweg naar het Tienhovensche veer opgehoogd en bezand. Door de provincie werd hierin voor den som van *f* 1,400 bijgedragen.

Sedert lang had zich de behoefte doen gevoelen aan een verbeterde gemeenschap tusschen de dorpen aan den *Leidschen* Rijn en de Vecht. Om van de dorpen Harmelen en de Meern naar Maarssen zich te begeven, was men veelal genoodzaakt den weg over de stad Utrecht te nemen. Vooral was dit een groot bezwaar voor die ingezetenen, die zich tusschen Maarssen en Harmelen bevonden, en zich van tijd tot tijd naar het eerste dorp, als hoofdplaats van het kanton, begeven moesten. Reeds in 1825 waren er aan de Provinciale Staten daaromtrent ontwerpen medegedeeld, doch eerst in 1828 werden deze uitgevoerd. De weg werd ten koste van de provincie aangelegd en kwam op omstreeks *f* 15,000 te staan; het onderhoud daarentegen werd aan de ingezetenen opgedragen. Deze kantonnale weg is voor de landerijen tusschen den Leidschen Rijn en de Vecht een verbetering van groote waarde, en zoude waarschijnlijk een nog levendiger verkeer veroorzaakt hebben, zoo aan het onderhoud altijd de vereischte zorg besteed ware geworden. Hij werd vooral door de ingelanden in de nabijheid van het dorp Vleuten op prijs gesteld, die het hunne daartoe bijdroegen door een gedeelte van den weg te verhoogen en van zand te voorzien.

Gedurende de jaren 1830 en 1831 werd er een zandweg van Utrecht naar Wijk-bij-Duurstede gemaakt. Hij liep over de dorpen Vechten, Bunnik, Odijk, Werkhoven en Cothen. De kosten van den aanleg bedroegen *f* 27,000, en werden voor het grootste gedeelte door de provincie gedragen. De stad Utrecht gaf een toelaag van *f* 5,000, met het oog op de voordeelen, welke een gemakkelijker verkeer met het zoo vruchtbare zuidelijke gedeelte van de provincie voor hare markt zoude opleveren. Het onderhoud van dezen weg werd door de provincie voor hare rekening genomen, die daarvoor het regt verkreeg 2 tollen te heffen, te Vechten en te Odijk, en zoowel van de dorpskassen van Bunnik, Odijk, Werkhoven, Cothen en Wijk-bij-Duurstede, als van de wegpligtige geërfden vaste bijdragen ontving. Te zamen beloopen deze jaarlijks ruim *f* 500.

Nadat deze weg eenigen tijd als zoodanig onderhouden was geworden, heeft het drukke verkeer het besluit doen nemen, dien allengs tot een grindweg te maken. Uit de kosten van het onderhoud heeft men jaarlijks een klein gedeelte tot grindweg gemaakt, en op deze wijze zonder buitengewoon groote uitgaven thans een kunstweg tot stand gebragt, die in de daad een sieraad der provincie genoemd mag worden, en een gelegenheid aanbiedt tot een bezoek aan een der schoonste en vruchtbaarste gedeelten van ons land.

Vóór den aanleg van den straatweg van Amsterdam naar Utrecht was de rijweg langs de Vecht, oorspronkelijk slechts een jaagpad, een gewigtig middel van vervoer geweest. De straatweg had echter den zandweg op den achtergrond geplaatst, en het gevolg hiervan was geweest, dat de laatste in zeer slechten toestand was geraakt. Inzonderheid was dit het geval geweest met het gedeelte van dien weg tusschen Utrecht en Breukelen. Het herstellen van dien weg, t. w. door ophooging, bezanding en bepuining zoowel van het jaagpad als den daarnevens loopenden rijweg, moest volgens aanbesteding op bijna *f* 18,000 te staan komen; daar echter een dergelijke som voor de verhoefslaagde gemeenten te bezwarend gerekend werd, nam de provincie in 1831, volgens de vroeger daaromtrent getroffen overeenkomsten met de belanghebbende gemeenten, ruim ⅔ van de kosten voor hare rekening. Zij droeg daarin voor *f* 12,000 en hielp daardoor dit nuttige werk uitvoeren. Door het onvoldoende nakomen van eenige gemeenten aan de verpligting tot het verdere onderhouden van den weg, geraakte deze op sommige plaatsen weder in diep verval, en deed zich de behoefte aan een vaste regeling in dit opzigt gevoelen, te meer, daar enkele gemeenten hare verpligting tot onderhoud in twijfel begonnen te trekken. Na langdurige briefwisselingen tusschen het bestuur der provincie en dat der gemeenten is het dan óók onlangs gelukt een overeenkomst te treffen, waarbij de provincie het onderhouden van den weg op zich heeft genomen, en de verschillende gemeenten, die bij den weg het meeste belang hadden, tot het leveren van jaarlijksche bijdragen zich hebben verbonden.

Ook de zoogenaamde Bisschopsweg bij de Eembrug te Baarn was in zeer vervallen toestand, en aanzienlijk waren de kosten, die vereischt werden, om dien weg door ophooging bruikbaar te maken. Door bijdragen van belanghebbende besturen kon die ophooging echter in 1833 plaats vinden, en werd de weg bovendien met grind gedekt. De kosten van dit werk bedroegen *f* 7,600, waarvan *f* 6,000 door de provincie werden opgeleverd.

In het volgende jaar werd de weg van Galgewaard naar de Portengensche brug bezand. Door de provincie werd *f* 3,500 hiervoor opgeofferd; maar tot nog toe bevindt zich deze weg in ongunstigen staat.

Omtrent denzelfden tijd schonk de provincie *f* 3,000 als toelaag tot het bestraten van den weg van Bunschoten naar Amersfoort,

die vroeger bij regenachtig weder geheel onbruikbaar was. Het bestraten van den weg werd door Bunschoten zelf ondernomen; doch de provincie verbond zich boven de gegeven toelaag, jaarlijksche tegemoetkoming te verschaffen onder zekere bepalingen, in betrekking staande tot de uitkomsten der onderneming. Het toegezegde maximum van *f* 600 is echter tot 1857 steeds gevorderd geworden.

Sedert deze verbetering verliepen er eenige jaren, voor dat er door de provincie weder groote opofferingen ten behoeve van het verkeer der ingezetenen werden gedaan. Het scheen dat de moeijelijkheden, waarin ons land gewikkeld was, ook hierop een nadeeligen invloed hadden. Zij vergenoegde zich met het geven van een toelaag van *f* 1,600, tot de bezanding van de zoogenaamde Velderslaan, tusschen Nichtevecht en Abcoude, en van *f* 1,500 voor de Doornkade tusschen Jutfaas en Oud-Wulven in 1835; van *f* 600 voor het bezanden van den weg van Bunnik naar Zeist in 1838.

Na 1840, dus na den strijd met België, bestond weder meer opgewektheid. Behalve de toezegging van een jaarlijksche toelaag aan den weg van Utrecht naar Schalkwijk en het waarborgen van de rente voor dien van Houten naar het Beusichemsche Veer, gaf de provincie in 1842 een toelaag van *f* 2,000 voor den Kamerijkschen dijk; van *f* 2,000 voor de Wilnissche Zuwe, ten einde tusschen de Ronde Veenen en Woerden een middel van verkeer tot stand te brengen; en van *f* 500 in 1845 tot het begrinden van de Vreelandsche Zuwe tot aansluiting met die van Kortenhoef.

De staatkundige hervorming van 1848 gaf ook aan de provincie Utrecht in deze eenig leven. De nieuwe Provinciale Staten wilden blijken geven van hunne belangstelling in hetgeen het verkeer en daardoor de welvaart bevorderen kon. Bij gelegenheid dat de muren van Amersfoort waren afgebroken, had het bestuur van deze gemeente het daarvan afkomende puin aangewend tot het macadaniseren van den weg, die naar Leusden leidt, op den afstand van een half uur gaans gelegen. Men rekende daarbij op de toezegging, die voor eenigen tijd door de Provinciale Staten gedaan was, dat de weg door deze tot Doorn zoude worden voortgezet, indien Amersfoort voor den weg naar Leusden zorgen wilde. Lang echter hadden de Staten op het vervullen van hunne belofte doen wachten, en het was eerst in 1852, dat zij tot het maken van een grindweg van Leusden naar Doorn besloten voor rekening van de provincie. Het aanleggen van dezen weg, ruim 2 uren gaans lang, heeft haar, na aftrek van de toelagen van gemeenten en bijzondere personen, meer dan *f* 12,000 gekost. Aanmerkelijk is hierdoor intusschen het verkeer tusschen het noordelijk en zuidelijk gedeelte der provincie verbeterd geworden.

Sedert dien tijd zijn er geene belangrijke werken door de provincie tot bevordering van het verkeer gemaakt geworden en heeft zij zich kunnen bepalen bij het geven van eenige toelagen: t. w. *f* 840 in 1854, voor het bezanden van den Galekopperdijk, onder de gemeente Ouden-Rijn; *f* 300 in 1856, voor het bezanden en

verbeteren van den weg van Westbroek naar de Gagel; *f* 700 voor het verbeteren van den Winkeldijk, onder Abcoude, en *f* 1,000 in 1857, voor het bezanden en verbeteren van den weg van Houten naar Odijk. Voor het laatste werk waren reeds in 1851 plannen beraamd geworden, die echter niet voor 6 jaren later ten gevolge van de toelaag der provincie werden uitgevoerd. In den herfst van 1857 is het werk voltooid geworden, en zijn er tevens bepalingen gemaakt om een behoorlijk onderhoud te verzekeren.

Nog altijd is er behoefte aan goede wegen tusschen de Vecht en het Gooiland. Tusschen Vreeland en Utrecht, op 4 uren afstands van elkander gelegen, is er geen geschikte weg om naar Hilversum te komen. Bijna onbruikbare zandwegen voeren de inwoners van de gemeenten Maarssen, Breukelen en Loenen, te midden van dreigende plassen, naar de Stichtsche Veluwe. Met blijdschap mag men intusschen wijzen op eene gedeeltelijke verbetering, die thans te Loosdrecht wordt ondernomen, en die misschien de aanvang van een grooter werk zal wezen. Deze onderneming strekt tot verbetering van de gemeenschap tusschen Loosdrecht en den straatweg van Hilversum op Utrecht, door een kei- en grindweg van omtrent ¾ uur lengte. Reeds hebben de Heeren J. P. DE WITT en Dr. J. C. HACKE vergunning verkregen tot het aanleggen van den weg en het heffen van een tol, ten einde in de kosten van onderhoud te gemoet te komen. De aanleg van den weg is op *f* 9,000 begroot, waarvoor de provincie een toelaag van *f* 1,500 heeft toegezegd. De gemeente Loosdrecht heeft zich verbonden de kosten van het onderhoud voor hare rekening te nemen, die de opbrengst van den tol zouden te boven gaan, en hierdoor is het blijvend bestaan van dezen weg gewaarborgd. Reeds sedert eenigen tijd in aanbouw, zal hij weldra voltooid zijn.

De groote wegen der 2de klasse, in Utrecht, die als zoodanig in 1820 in beheer en onderhoud aan de provincie zijn overgegaan, waren slechts 2: t. w.

de weg van Utrecht over Houten naar Culenborg, en

de weg van de Meern tot de grensscheiding van Zuid-Holland boven Oudewater.

Toen deze wegen aan de provincie werden overgedragen, waren beiden niet meer dan zandwegen.

Langs den eersten weg had een zeer druk vervoer plaats, vooral van veldvruchten uit Gelderland, die te Utrecht ter markt werden gebragt. Des zomers bij nat weder, maar vooral des winters had hij van de zware vrachten veel te lijden en was dikwijls bijna onbruikbaar. Verbetering van den weg was een behoefte, die door allen werd erkend; maar de groote kosten, daaraan verbonden, hielden terug. Eerst in 1839 werd een vennootschap gevormd, die, volgens een met de provincie getroffen overeenkomst, van de Regering vergunning verzocht tot het aanleggen van een macadamweg en het heffen van 3 tollen (2 geheele, te Schalkwijk en te Utrecht, en 1 halve te Houten). Voor de boerenwagens werd de tol zeer

laag, doch voor andere rijtuigen nagenoeg met het tarief van de groote rijkswegen der 1ste klasse gelijk gesteld. De provincie verbond zich daarbij tot een jaarlijksche toelaag van minstens *f* 1,500 en hoogstens *f* 2,000. In 1840 was de grindweg voltooid. Later heeft het Rijk een straatweg van Culemborg naar 's Hertogenbosch voor zijne rekening aangelegd en de grindweg van Utrecht naar Culemborg daardoor gemaakt tot de groote militaire weg van Utrecht naar 's Hertogenbosch, eene omstandigheid, die voor het onderhoud ver van gewenscht is, en waaruit de Provinciale Staten herhaaldelijk aanleiding hebben genomen om zich tot het Rijk te wenden, met het verzoek, den weg voor rekening van het Rijk over te nemen. Sedert dat de weg een militaire gemeenschap is geworden, meenen zij, dat hij een zaak is van algemeen belang, en dat het derhalve onbillijk is, indien ééne provincie zich daarvoor uitsluitend opofferingen getroost.

Dezelfde ondernemers, die de vergunning voor den weg van Utrecht naar Culemborg hadden verkregen, sloegen ook het oog op dien van Houten naar den Lekdijk bij het Beusichemsche Veer, die geheel uit kleigrond bestaande, des winters bijna onbruikbaar was. Zij wilden ook aan dien kant den aanvoer van veldvruchten uit Gelderland naar de Utrechtsche markt bevorderen. De daartoe gevraagde vergunning werd door hen verkregen, en hun toegestaan den weg te macadamiseren met heffing van tollen; doch zij konden de tot deze verbetering noodige gelden niet bijeen krijgen, zonder dat de provincie de rente waarborgde. Zoodra deze zich bereid verklaarde 4½ pCt. rente van de gevorderde *f* 41,000 te waarborgen, werd het kapitaal aangeboden. In 1842 werd de weg voltooid; maar de geldelijke uitkomsten waren zoo ongunstig, dat de provincie jaarlijks aanzienlijke sommen moest bijpassen, opdat de rente aan de geldschieters voldaan zoude kunnen worden; en toen eindelijk de tolopbrengst onvoldoende werd om de kosten van het onderhoud te bestrijden, werd de provincie genoodzaakt den weg over te nemen, wilde zij dien voor de ingezetenen niet laten verloren gaan. Sedert Januarij 1857 is hij een provinciale weg geworden.

De andere weg van de 2de klasse, t. w. van de Meern naar Oudewater, wordt voortdurend regtstreeks door de provincie onderhouden en door het aanbrengen van grind veel verbeterd. Tot nog toe is deze vrij van tol gebleven, en is hierbij dus het beste stelsel bij den aanleg van wegen, t. w. het bestrijden van de kosten door het bestuur als voor eene zaak van algemeen belang, aangenomen geworden. Zeer ware het te wenschen, dat dit overal werd toegepast, daar het opheffen van alle tollen niet alleen voor het verkeer zeer bevorderlijk zoude wezen, maar ook voor het inkomen des volks eene groote besparing zoude veroorzaken.

Een zeer belangrijk werk, dat de provincie tot verbetering van de middelen van verkeer nog hielp voltooijen, was het bestraten van den weg van de paardenposterij de Klomp bij Veenendaal naar

het Ingensche Veer. Een kapitaal van *f* 67,000 werd voor deze onderneming vereischt; doch in weerwil dat het Rijk het onderhoud voor zijne rekening nam, werden er niet meer dan *f* 49,000 aangeboden. De provincie trad tusschenbeide, en waarborgde een rente van 4½ pCt. voor de *f* 18,000, die te kort kwamen. De inschrijving werd daarop volgeteekend; en voor de gewaarborgde rente heeft de provincie jaarlijks met p. m. *f* 360 kunnen volstaan.

Als provinciale wegen moet men thans beschouwen de volgende:

I. De weg van Utrecht naar Culemborg.
II. De weg van de Meern naar Oudewater.
III. De weg van Utrecht naar Cothen.
IV. De Bisschopsweg bij Baarn.
V. De weg van Doorn naar Leusden.
VI. De weg van Houten naar het Beusichemsche Veer.

Deze wegen hebben te zamen eene lengte van 13 uren gaans, te weten:

De eerste is lang	14,787	ellen.
" tweede " "	19,625	"
" derde " "	18,245	"
" vierde " "	1,760	"
" vijfde " "	11,440	"
" zesde " "	8,730	"
	74,587	ellen.

Zij zijn geheel met grind bedekt. Alleen 825 ellen van den weg van de Meern naar Oudewater zijn bestraat geworden.

E. VAN VOORTHUYSEN.

(De Schrijver van dit stukje acht zich verpligt in het openbaar zijnen dank te betuigen aan den verdienstelijken Kommies-chef aan het Provinciaal Gouvernement te Utrecht, voor de belangrijke en uitvoerige mededeelingen omtrent de kunstwegen hem verschaft. Hij betreurt het, dat de bescheidenheid van den verdienstelijken ambtenaar hem verbood een naam te noemen, welken hij zoo gaarne aan ieder had bekend gemaakt, die hoogachting koestert voor kennis, door een langdurig en vlijtig onderzoek verkregen.)

HET VERBRUIK VAN KATOE[illegible]

GENERALE INVOER VAN KATOENEN GOEDEREN OP JAVA EN MADURA.

	INVOER VAN VOORTBRENGSELEN VAN					
	Europa, Amerika en de Kaap de G. Hoop	de West van Indië en Bengalen.	China, Manilla en Siam.	Japan.	den Oosterschen Archipel.	TOTAAL
1825	*f* 1,696,978	*f* 896,040	*f* 249,394	*f* 13,978	*f* 9,236	*f* 2,865,[illegible]
1826	〃 2,211,061	〃 603,775	〃 214,880	〃 11,636	〃 152,430	〃 3,193,[illegible]
1827	〃 2,827,827	〃 1,677,069	〃 238,196	〃 17,899	〃 23,168	〃 4,784,[illegible]
1828	〃 4,885,711	〃 790,088	〃 169,743	〃 22,722	〃 63,580	〃 5,931,[illegible]
1829	〃 5,116,684	〃 453,751	〃 65,170	〃 20,971	〃 97,258	〃 5,735,[illegible]
1830	〃 3,884,095	〃 386,897	〃 112,248	〃 20,583	〃 74,534	〃 4,478,[illegible]
1831	〃 2,936,696	〃 459,971	〃 81,437	〃 18,892	〃 48,654	〃 3,540,[illegible]
1832	〃 1,963,068	〃 579,119	〃 120,816	〃 3,882	〃 30,631	〃 2,697,[illegible]
1833	〃 3,984,066	〃 622,618	〃 123,245	〃 4,047	〃 35,989	〃 4,769,[illegible]
1834	〃 4,450,044	〃 816,073	〃 90,638	〃 1,885	〃 98,996	〃 5,457,[illegible]
1835	〃 4,134,708	〃 638,496	〃 67,131	〃 11,674	〃 142,643	〃 4,994,[illegible]
1836	〃 6,176,024	〃 346,103	〃 69,565	〃 7,816	〃 124,419	〃 6,723,[illegible]
1837	〃 7,142,831	〃 594,077	〃 108,127	〃 16,401	〃 105,613	〃 7,967,[illegible]
1838	〃 9,744,368	〃 269,039	〃 37,320	〃 2,080	〃 63,022	〃 10,113,[illegible]
1839	〃 10,536,125	〃 218,221	〃 43,214	〃 140	〃 138,107	〃 10,935,[illegible]
1840	〃 13,100,690	〃 252,850	〃 19,258	〃 1,069	〃 45,664	〃 13,419,[illegible]
1841	〃 7,684,430	〃 120,240	〃 10,876		〃 88,741	〃 7,904,[illegible]
1842	〃 10,855,232	〃 111,792	〃 22,749		〃 103,592	〃 11,093,[illegible]
1843	〃 7,157,414	〃 208,927	〃 13,225		〃 106,678	〃 7,486,[illegible]
1844	〃 8,871,260	〃 176,187	〃 9,381	〃 291	〃 64,373	〃 9,121,[illegible]
1845	〃 10,934,101	〃 166,692	〃 10,214	〃 166	〃 72,633	〃 11,153,[illegible]
1846	〃 12,471,441	〃 183,453	〃 19,316		〃 57,853	〃 12,732,[illegible]
1847	〃 10,070,859	〃 77,833	〃 15,733		〃 74,270	〃 10,238,[illegible]
1848	〃 8,438,665	〃 62,239	〃 9,210	〃 66	〃 105,759	〃 8,615,[illegible]
1849	〃 8,918,224	〃 83,395	〃 22,824		〃 40,840	〃 9,065,[illegible]
1850	〃 9,837,756	〃 111,586	〃 10,019		〃 17,395	〃 9,976,[illegible]
1851	〃 14,351,993	〃 134,430	〃 34,827		〃 37,691	〃 14,558,[illegible]
1852	〃 14,301,915	〃 149,285	〃 20,278		〃 32,453	〃 14,503,[illegible]
1853	〃 13,106,269	〃 96,289	〃 9,637		〃 47,117	〃 13,259,[illegible]
1854	〃 15,008,779	〃 118,278	〃 13,328		〃 32,187	〃 15,172,[illegible]
1855	〃 14,450,584	〃 114,194	〃 5,811		〃 16,292	〃 14,586,[illegible]

OEDEREN OP JAVA EN MADURA.

GENERALE UITVOER VAN KATOENEN GOEDEREN VAN JAVA EN MADURA.

UITVOER VAN VOORTBRENGSELEN VAN						Op Java en Madura gebleven.	Totale bevolking van Java en Madura.	Verbruik per hoofd	
uropa en nerika.	de West van Indië en Bengalen.	China, Manilla en Siam.	Japan.	den Oosterschen Archipel.	TOTAAL.				
87,184	f 167,682	f 3,225	f 4,508	f 296,641	f 559,235	f 2,306,391			1825
156,157	〃 59,004	〃 8,716	〃 1,510	〃 213,045	〃 438,432	〃 2,755,350			1826
302,880	〃 71,614	〃 3,889	〃 2,566	〃 198,170	〃 579,119	〃 4,205,040			1827
375,462	〃 170,293	〃 5,414	〃 2,054	〃 535,398	〃 1,088,621	〃 4,843,223			1828
512,778	〃 122,968	〃 5,713	〃 3,173	〃 510,782	〃 1,155,414	〃 4,598,420			1829
366,548	〃 173,775	〃 4,655	〃 102	〃 309,163	〃 854,243	〃 3,624,114			1830
349,092	〃 135,703	〃 18,304	〃 1,027	〃 365,895	〃 870,021	〃 2,670,629			1831
480,325	〃 142,250	〃 9,118		〃 426,400	〃 1,058,093	〃 1,639,423			1832
471,433	〃 156,598	〃 8,396		〃 476,341	〃 1,112,768	〃 3,657,197			1833
634,704	〃 343,976	〃 3,703		〃 602,904	〃 1,585,287	〃 3,872,349			1834
621,408	〃 153,181	〃 1,880		〃 579,686	〃 1,356,155	〃 3,638,497			1835
,132,352	〃 120,338	〃 2,149		〃 624,406	〃 1,879,245	〃 4,844,682			1836
,858,627	〃 84,457	〃 1,555		〃 632,115	〃 1,576,784	〃 6,390,265			1837
,304,061	〃 62,944	〃 1,719		〃 948,460	〃 2,317,184	〃 7,798,645			1838
,978,928	〃 125,437	〃 2,368		〃 839,963	〃 2,946,696	〃 7,989,111			1839
,924,737	〃 106,760	〃 1,856		〃 1,131,327	〃 3,164,680	〃 10,254,871			1840
,142,800	〃 112,827	〃 2,418		〃 928,686	〃 2,186,731	〃 5,717,556			1841
,684,249	〃 58,725	〃 7,807		〃 800,353	〃 2,546,134	〃 8,547,231			1842
,350,069	〃 68,586	〃 1,283		〃 716,815	〃 2,136,753	〃 5,349,491			1843
,542,888	〃 46,108	〃 1,884		〃 836,956	〃 2,427,836	〃 6,693,656			1844
,817,447	〃 81,607	〃 802		〃 762,194	〃 2,662,050	〃 8,521,756			1845
,022,025	〃 85,589	〃 545		〃 683,817	〃 2,791,976	〃 9,940,087			1846
,981,243	〃 47,557	〃 549		〃 853,317	〃 2,882,666	〃 7,356,029			1847
,594,482	〃 19,913	〃 917		〃 880,591	〃 2,495,903	〃 6,120,086			1848
,830,394	〃 31,724	〃 1,917		〃 686,596	〃 2,550,631	〃 6,514,652			1849
,626,798	〃 21,149	〃 1,672		〃 546,905	〃 2,196,524	〃 7,780,232	9,570,023	f 0.81	1850
,918,618	〃 30,671	〃 1,006		〃 687,829	〃 2,638,124	〃 11,920,817	9,687,346	〃 1.23	1851
,562,503	〃 27,985	〃 8,371		〃 834,601	〃 3,433,460	〃 11,070,471	9,943,075	〃 1.11	1852
,800,497	〃 17,988	〃 1,572		〃 632,511	〃 2,452,568	〃 10,806,744	10,290,045	〃 1.05	1853
,341,191	〃 21,273	〃 6,136		〃 676,918	〃 3,045,518	〃 12,127,054	10,581,890	〃 1.05	1854
,750,783	〃 11,557	〃 4,932		〃 682,941	〃 3,450,213	〃 11,136,668	10,916,158	〃 1.02	1855

In het voorgaand jaar is op verschillende plaatsen en bij verschillende gelegenheden de vraag ter sprake gebragt: of het verbruik van lijnwaden en andere katoenen goederen door de bevolking van Java en Madura in de laatste jaren, in vergelijking met de voorgaande en in verhouding tot het zielental, toegenomen of wel verminderd was, en, bijaldien er toeneming bestond, of deze alsdan voldoende mogt geacht worden?

Ofschoon er nu nog al verschil over deze vraag bestond, ja zelfs over de grootte en de meerdere of mindere belangrijkheid van dat verbruik zelf: ééne meening, ééne overtuiging werd door *allen*, *die* over dit onderwerp het woord voerden, zonder onderscheid gedeeld, t. w. dat het verbruik van katoenen kleedingstoffen tot de meest juiste gegevens behoort, waarnaar men de welvaart der Javanen kan en mag beoordeelen.

't Is mij niet onbelangrijk voorgekomen dit onderwerp aan een bepaald onderzoek te onderwerpen. Daartoe heb ik uit de bekende *Verslagen van den handel en de scheepvaart op Java en Madura*, die sedert 1825 jaarlijks van Regeringswege te Batavia verschijnen, de voorafgaande tabel te zamengesteld, die zoowel den jaarlijkschen invoer als den uitvoer van katoenen goederen van beide eilanden vertegenwoordigt; het verschil tusschen het jaarlijksch totaal van beiden, het excédent van den invoer op den uitvoer, levert ons dus het cijfer van 't geen daarvan op Java en Madura bleef, en dus van het jaarlijksch verbruik in staathuishoudkundigen zin. In staathuishoudkundigen zin, zeg ik; want om het *werkelijk* verbruik op te kunnen geven, zou men nog de waarde van 't geen onverkocht in handen der handeldrijvenden en neringdoenden overbleef, van het excédent van den invoer op den uitvoer moeten aftrekken; maar natuurlijk is de onverkochte voorraad met geene mogelijkheid op te geven. Intusschen kan hierdoor geen verschil van eenig belang ontstaan; want wij zouden dan natuurlijk toch alléén te doen hebben met dien voorraad op het einde van 1855, het laatste jaar, dat in mijne tabel opgenomen is, waarvan weder zou moeten worden afgetrokken 't geen op 1 Januarij 1825 nog in voorraad was van vroeger invoeren, daar dit toch in het tijdvak, waarover deze berekening loopt, verbruikt werd.

Door nu de som van het excédent van den invoer op den uitvoer te deelen in de bevolking van genoemde eilanden, zoo als die sedert 1850 door de Regering in de jaarlijksche "*Verslagen van het* "*beheer en den staat der koloniën en bezittingen van het Rijk in an-* "*dere werelddeelen*" wordt opgegeven, verkrijgt men van zelf de grootte van het verbruik per hoofd, *voor zooveel de van elders door handel ingevoerde katoenen manufacturen aangaat.* Men lette

hierop wél. Immers, wat Java zelf van zulke stoffen voor eigen verbruik heeft voortgebragt, kan natuurlijk niet met juiste cijfers opgegeven worden; intusschen geloof ik, dat ook te dezen opzigte althans eenig licht door deze tabel verspreid wordt, zoo als ik nader hoop aan te toonen.

Voorts zijn ook de voor rekening van het Koloniaal Gouvernement op Java en Madura in- en uitgevoerde lijnwaden en katoenen goederen niet in deze statistiek vervat; maar vooreerst dienden die uit den aard der zaak bepaald en uitsluitend ter voorziening in de behoefte van het Oost-Indisch leger, dat niet in de opgaven der bevolking begrepen is; en ten anderen is die invoer, noch op zich zelf, noch in vergelijking met dien door den handel, van wezenlijk belang. Intusschen deel ik de cijfers er van hier, om der volledigheid wille van deze statistische opgave, mede:

Voor Gouvernements-rekening op Java en Madura

	INGEVOERD UIT NEDERLAND.	UITGEVOERD.
1825	—	—
1826	—	—
1827	ƒ 75,643	ƒ 110,068
1828	" 71,882	" 38,144
1829	—	" 40,069
1830	—	" 86,586
1831	—	" 64,767
1832	" 7,261	" 26,222
1833	—	" 95,143
1834	—	" 40,739
1835	—	" 58,420
1836	—	" 2,449
1837	" 98,511	" 19,688
1838	" 347,348	" 30,183
1839	" 337,347	" 58,468
1840	" 234,404	" 53,934
1841	" 97,247	" 81,431
1842	" 63,575	" 24,535
1843	" 94,627	" 39,722
1844	" 56,167	" 10,606
1845	" 28,330	" 14,835
1846	" 23,720	" 7,240
1847	" 17,296	" 3,391
1848	" 69,608	—
1849	" 24,039	" 5,532
1850	" 43,216	" 3,737
1851	" 104,221	" 4,055
1852	" 78,018	—
1853	" 231,191	" 1,300
1854	" 327,852	" 1,841
1855	" 235,768	" 5,720

Het totaal van deze cijfers is:

	OVER 1825/34.	OVER 1835/44.	OVER 1845/54
voor den invoer...	*f* 154,786	*f* 1,329,226	*f* 947,491
en voor den uitvoer	〃 501,738	〃 379,436	〃 41,931

Tot het jaar 1836 waren de uitvoeren aanmerkelijk grooter dan de invoeren, of liever vonden de laatste, op maar twee uitzonderingen na, in 't geheel niet plaats, 't geen het bewijs levert, dat de Javaansche katoennijverheid toen nagenoeg uitsluitend in de behoeften aan kleeding van het leger voorzag; voor welk bedrag dit ook later nog het geval geweest is, blijkt niet uit de statistiek.

De cijfers der tabel spreken, wat de jaren 1850/55 aangaat, duidelijk genoeg voor zich zelven, dan dat het noodig zou zijn nog iets ter opheldering daarbij te voegen; wij zien, dat het verbruik der van elders ingevoerde lijnwaden en katoenen goederen op Java en Madura bedroeg:

in 1850	*f* 0.81	per hoofd.
〃 1851	〃 1.23	
〃 1852	〃 1.11	
〃 1853	〃 1.05	
〃 1854	〃 1.05	
〃 1855	〃 1.02	

Intusschen belet mij de onbekendheid van het bevolkingscijfer van vroegere jaren, helaas! het verbruik daarvan ook voor toen per hoofd op te geven, en ik ben dus, om toch tot eenig resultaat en tot eenige gevolgtrekkingen te kunnen komen, beperkt tot den maatregel, om het tijdvak, waarover deze opgaven zich uitstrekken, in drie tientallen jaren te verdeelen, terwijl ik het laatste jaar, 1855, buiten de berekening laat. Het komt mij voor, ik wees daarop reeds elders, dat men deze verdeeling gerust kan volgen, zonder gevaar voor groote onjuistheden in de gevolgtrekkingen. In elke dier perioden toch komen alsdan jaren voor, waarin verschillende omstandigheden of gebeurtenissen gunstig of ook ongunstig op de voortbrenging, en dus tevens op de verbruiksmagt van kleedingstoffen der bevolking van Java werkten.

Ik behoef overigens wel naauwelijks te herinneren, dat het zoogenaamd cultuurstelsel eerst in de tweede helft van het eerste tiental jaren, in 1831, op Java werd ingevoerd, en zich dus pas in het volgend tijdvak kon ontwikkelen, 't geen toen natuurlijk een magtigen stoot gaf aan de welvaart van den Javaan, terwijl het in de jaren 1845/54 tot meer volledige ontwikkeling kwam, of, om de meening van velen uit te spreken, tot volledige rijpheid en uitvoering *kon* en *moest* gekomen zijn.

Eene dergelijke verdeeling nu in drie tientallen jaren leert ons het volgende:

De *totale* INVOER van katoenen goederen op Java en Madura bedroeg:

	IN 1825/34.	IN 1835/44.	IN 1845/54.
	f 43,473,369	*f* 89,762,203	*f* 119,307,298
en de UITVOER........	″ 9,301,233	″ 22,538,198	″ 27,149,420
't geen bijgevolg als excédent, dat er tot verbruik van de bevolking bleef, eene som aanwijst van.	″ 34,172,136	″ 67,224,005	″ 92,157,878
De vermeerdering van het verbruik bedroeg dus, elk volgend met het voorafgaand tijdvak vergeleken, eene som van		″ 33,051,869	″ 24,933,873
of wel, percentsgewijze berekend,........		97 pCt.	en 37 pCt.

terwijl die, het laatste décennium tegenover het eerste geplaatst,

f 57,983,742 of 170 pCt. bedraagt.

Indien wij intusschen de natuur en den oorsprong van deze cijfers wat nader beschouwen, zal het ons blijken, dat zij geenszins het *totaal verbruik* van katoenen goederen op Java en Madura vertegenwoordigen.

Beide, de invoer en de uitvoer, zijn in vijf verschillende rubrieken verdeeld, naar gelang van de gewesten waar de goederen, waaruit zij bestonden, werden voortgebragt; wanneer wij deze elk voor zich zelve optellen, dan verkrijgen wij de volgende cijfers:

	1825/34.	1835/44.	1845/54.	EXCÉDENT VOOR HET VERBRUIK IN: 1825/34.	1835/44.	1845/54.
INVOER van voortbrengselen van Europa, Amerika en bewesten de K. d. G. H. gelegen landen.	ƒ 33,956,230	ƒ 85,403,082	ƒ 117,440,002			
UITVOER van dito	" 3,736,563	" 13,540,119	" 19,495,198			
Excédent				ƒ 30,219,667	ƒ 71,862,963	ƒ 97,944,804
INVOER van voortbrengselen van de West van Indië en Bengalen.	" 7,285,401	" 2,935,932	" 1,183,480			
UITVOER van dito	" 1,543,863	" 934,393	" 385,456			
Excédent				" 5,741,538	" 2,001,539	" 798,024
INVOER van voortbrengselen van China, Manilla en Siam	" 1,465,767	" 400,846	" 165,386			
UITVOER van dito	" 71,133	" 24,919	" 23,487			
Excédent				" 1,394,634	" 375,927	" 141,899
INVOER van voortbrengselen van Japan	" 136,495	" 39,491	" 232			
UITVOER van dito	" 14,935	" —	" —			
Excédent				" 121,560	" 39,491	" 232
Aan deze cijfers ontbreken nog die van den invoer en den uitvoer der voortbrengselen van den Oosterschen Archipel; en evenwel hebben wij thans reeds een totaal van				ƒ 37,477,399	ƒ 74,279,920	ƒ 98,884,959
terwijl ons straks bleek dat de *geheele som* waarmede de invoer van katoenen goederen in elk tijdvak den uitvoer overtrof, slechts bedroeg				" 34,172,136	" 67,224,005	" 92,157,878
Of *minder* dan de bovenstaande getallen alléén				ƒ 3,305,263	ƒ 7,055,915	ƒ 6,727,081
Vergelijken wij nu de cijfers der in den Oosterschen Archipel voortgebragte en op Java en Madura in- en uitgevoerde katoenen fabriekaten, dan verkrijgen wij: voor den INVOER	ƒ 629,476	ƒ 982,852	ƒ 518,198			
voor den UITVOER	" 3,934,739	" 8,038,767	" 7,245,279			
of wel, als méér uitgevoerd dan ingevoerd, juist dezelfde sommen van zoo even, namelijk:				ƒ 3,305,263	ƒ 7,055,915	ƒ 6,727,081

Hieruit volgt dus dat, terwijl Java en Madura aan den eenen kant katoenen goederen ontvingen die op andere, in den Oosterschen Archipel gelegen eilanden werden voortgebragt, beide eilanden, of wij kunnen wel als zeker aannemen Java alléén, aan den anderen kant een niet onbelangrijk bedrag en voor oneindig grooter sommen van zijne eigene fabriekaten van gelijke natuur uitvoerde. De invoer zal naar alle waarschijnlijkheid voornamenlijk bestaan hebben in 't geen men *gekleurde weefgoederen* of wel in *kleuren geweven goederen* noemt en geschied zijn van Macassar, dat voor die fabriekaten, met name voor zijne Boeginesche Sarongs, Kain-Pandjangs, Slendangs en Doeken, niet alleen met regt beroemd is, maar de hoofdzetel van dit vak van nijverheid in den Indischen Archipel kan genoemd worden.

Maar tevens, ik wensch hierop alleen in 't voorbijgaan te wijzen, zonder het geheel onopgemerkt te laten, maar tevens had deze industrie in de laatste jaren kennelijk een meer dan harden strijd te voeren met Europa, sedert men zich daar op de imitatie ook van deze zoo speciale fabriekaten heeft toegelegd en daarin grooter volkomenheid heeft bereikt, getuige de vermindering van den invoer op Java en Madura in 1845/54 tegenover dien van 1835/44, eene vermindering die niet minder dan *f* 464,654 op *f* 982,852, en dus 47 pCt. bedroeg.

De uitvoer van katoenen fabriekaten, op Java zelf voortgebragt, zal, ja *moet* mijns achtens voornamelijk bestaan hebben in de bekende *Batikgoederen*, eene geheele eigenaardige soort van gedrukte katoenen stoffen, welker vervaardiging bepaald en uitsluitend op Java t' huis behoort, waar zij de meest geliefkoosde kleederdragt van den landzaat uitmaken, en van waar zij zich ook op andere eilanden onzer Bezittingen heeft overgeplant.

De belangrijke vermeerdering dezer uitvoeren in het middentijdvak tegenover het eerste levert het feitelijk bewijs, dat deze industrie zich aldaar toen krachtig heeft uitgebreid, geholpen als zij daarin werd door de Europesche katoennijverheid, die haar het noodige "*printing cloth*" in steeds betere hoedanigheid tot lager prijzen leverde, terwijl de vermindering der uitvoeren in het laatste décennium den invloed in cijfers doet kennen van de aangroeijende mededinging van Europa in de vervaardiging of den namaak dezer zoo speciale kleedingstoffen. Maar tevens, en daarop hebben wij hier om den aard van ons onderzoek bovenal te letten, maar tevens pleit de belangrijke vermeerdering van de eigen *voortbrenging* en van de *uitvoeren* van katoenen fabriekaten in 1835/44 ten gunste van een alstoen sterk vermeerderd *eigen verbruik* daarvan door den Javaan, en mag men daarentegen uit de vermindering, die wij in de cijfers van 1845/54 opmerken, met gelijk regt afleiden, dat dit verbruik alstoen weder afgenomen was.

Men ziet dus dat, terwijl men alléén van de van elders voortgebragte katoenen goederen het verbruik op Java en Madura met *geheel juiste* cijfers kan opgeven, maar voor die van *eigen fabrikaat* geene bepaalde noemen kán, men toch door eene naauwkeurige

beschouwing der statistische gegevens veel licht over het laatste punt kan verspreiden en bijdragen verkrijgen tot de beantwoording der vraag: of het *totaal verbruik* van katoenen goederen er in de laatste jaren, in vergelijking met de voorafgaande en in verhouding tot de aangegroeide bevolking, toegenomen of wel verminderd is?

Nog een paar opmerkingen ten slotte.

Een gedeelte der van Europa in Amerika ingevoerde katoenen weefsels, met name van de ongebleekte en witte lijnwaden, ondergaat op Java nog eene waardevermeerdering vóór en aleer zij tot verbruik aangewend worden; deze toch vormen de grondstof (of het "*printing cloth*") van de aldaar vervaardigde Batikgoederen, terwijl weder een ander gedeelte door het blaauwverwen in de bekende Salemporis en Moeris veranderd wordt.

De *invoer* der katoenen voortbrengselen van Europa, Amerika en bewesten de Kaap de Goede Hoop gelegen landen, van de West van Indië en Bengalen, van China, Manilla en Siam en van Japan overtrof den *uitvoer* daarvan:

	in 1835/44 tegenov. 1825/34 met ƒ 36,802,521.		in 1845/54 tegenov. 1835/44 met ƒ 24,605,039.
't geen eene toeneming van het verbruik dezer fabriekaten aanwijst van.....	98 pCt.	en	33 pCt.

tegenover de voorafgaande jaren.

Voorts blijkt nog uit de volgende berekening de aard van het verbruik door den Javaan van de van elders ingevoerde katoenen kleedingstoffen, alsmede het feit, dat de Westersche katoennijverheid daarin gaandeweg voor een grooter deel en tegenwoordig genoegzaam geheel voorziet.

In deze berekening komen de in den Oosterschen Archipel voortgebragte lijnwaden natuurlijk niet voor.

	IN 1825/34.	IN 1835/44.	IN 1845/54.
Excédent van den in- op den uitv. van voortbr. van: Europa, Amerika en de K. de G. Hoop....	80.64 pCt.	96.75 pCt.	99.05 pCt.
De West van Indië en Bengalen..............	15.32 "	2.69 "	0.81 "
China, Manilla en Siam..	3.72 "	0.51 "	0.14 "
Japan................	0.32 "	0.05 "	0.00 "
	100.00 pCt.	100.00 pCt.	100.00 pCt.

Ik eindig hiermede deze statistische beschouwing, zonder mijne zienswijze uit te spreken over de gevolgtrekkingen, die aan deze cijfers met goed regt kunnen ontleend worden aangaande de mate der vermeerdering van de welvaart, en dus tevens van de verbruiksmagt van den Javaan, sedert en door de invoering van het cultuurstelsel; een onderwerp, dat mij op het terrein der koloniale polemiek zou brengen, waartoe dit Jaarboekje een minder geschikt orgaan is.

Rotterdam, April 1858. HENDRIK MULLER, S.ZOON.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT DER CREDIET-VEREENIGING IN 1857.

(*Verg. Jaarb.* 1855, *bl.* 341; 1856, *bl.* 372 en 1857, *bl.* 264[65]).

Wij ontleenen aan het in de vergadering van deelhebbers van 15 April 1858 door Mr. J. HEEMSKERK AZ., als voorzittend commissaris, uitgebragt Verslag het volgende:

De Crediet-Vereeniging telde:

op	ult°.	Decemb.	1853	197	leden	met	*f*	1,110,500.—
〃	〃	〃	1854	393	〃	〃	〃	2,250,780.—
〃	〃	〃	1855	652	〃	〃	〃	3,381,395.—
〃	〃	〃	1856	806	〃	〃	〃	4,207,245.—
〃	〃	〃	1857	959	〃	〃	〃	4,803,075.—

Van de leden zijn 94 met *f* 651,000.— niet credietrekkend; van de verleende credieten waren:

234	met	*f*	989,200.—	in blanco.
39	〃	〃	199,000.—	op incassas.
70	〃	〃	323,250.—	op borgtogt.
556	〃	〃	2,640,625.—	op hypotheek, schepen en inschrijvingen op het grootboek.
899		*f*	4,152,075.—	

Het totaal der verleende credieten is dus 899, terwijl 6 leden credietrekken, deels blanco, deels op hypotheek, 14 in blanco en op incassas, 5 in blanco en op borgtogt, 3 op hypotheek en incassas, 3 op hypotheek en borgtogt, 1 op borgtogt en incassas, en 2 in blanco, op hyp. en incassas, te zamen 34; na aftrek waarvan voor het getal credietrekkende leden blijft 865.

De verhouding van de credieten op hypotheek tot het totaal der credieten was in 1856 als 65.76, in 1856 als 65.67 en in 1857 als 63.59: 100. Deze afneming is geen ongunstig teeken, hoewel zij nog niet aanmerkelijk genoeg is om daaruit gevolgtrekkingen te maken.

Van de gezamenlijke 959 leden zijn: 405 niet stemhebbende; 407 van *f* 3,000 tot beneden *f* 10,000, 138 van *f* 10,000 tot beneden *f* 30,000, 6 van *f* 30,000, 3 (de directeuren) van *f* 50,000.

Hunne woonplaatsen zijn: in Noord-Holland 517 (waarvan te Amsterdam 363), Zuid-Holland 221, Gelderland 59, Drenthe 46, Overijssel 42, Utrecht 37, Noord-Brabant 10, Zeeland 7, Friesland 7, Groningen 3, Limburg 2, Frankrijk 4, Pruissen 3, Luxemburg 1.

In het afgeloopen jaar had de Raad van Admissie in zijne 12 vergaderingen, 574 aanvragen om lidmaatschap te beoordeelen; altoos onder voorbehoud van het onderzoek door of van wege de Directie naar de waarde der onderpanden.

Voortdurend genoot de vereeniging blijken van welwillendheid van de Nederl. Bank; en in den ongunstigsten tijd hebben Commissarissen en Directeuren gemeend het disconto aan de crediettrekkende leden iets lager dan het maximum van 1½ pCt. boven dat der Bank te moeten berekenen. Het door de leden betaalde disconto *heeft* in den loop van 1857 gevarieerd van 5½ tot 8½ pCt. — De rente voor de gelden betaald, die à deposito aan de Vereeniging werden verstrekt, variëerde van 3½ tot 6½ pCt.

In de verrigtingen der Directie, is, bij vergelijking met vorige jaren, weder eene aanmerkelijke uitbreiding zigtbaar. Zij disconteerde ten bedrage van *f* 12,554,858 en verdisconteerde bij de Ned. Bank voor *f* 11,876,321. In April werd het kleinste bedrag in disconto genomen, namelijk *f* 889,693; het hoogste in December, zijnde *f* 1,488,599. De gemiddelde verhouding van het gebruikte crediet tot het totaal cijfer van deelneming was 68.48 : 100. In 1856 was die verhouding als 66.61 : 100.

De stortingen à 10 pCt. tot ultimo December 1857 ontvangen, beliepen *f* 480,307.50. Het reserve-fonds vermeerderde in 1857 met *f* 3,351.44 daarop afgeschreven, en met *f* 2,136.53½ uit bijdragen van nieuwe leden volgens art. 7, lid 2 der Statuten.

De Directie ontving in dit jaar à deposito *f* 593,000;
op ult° December bedroeg de depositorekening 〃 162,870.

Van de winst- en verlies-rekening bestaat de credietzijde uit:
1°. het goede slot der discontorekening ten bedrage van. *f* 77,758.27
2°. dat der plaatsverliesrekening.................... 〃 111.87
3°. twee uitkeeringen uit failliet-massas, op vorderingen welke ingevolge art. 7 lid 4 der Statuten, als totaal verloren waren beschouwd op eene vorige balans.................................. 〃 1,016.64

maakt.... *f* 78,886.78

op de debetzijde komt voor kosten van
directie en administratie............ *f* 8,225.—
voor kantoor-onkosten................ 〃 4,063.21½
〃 verliezen aan leden............... 〃 35,535.92
f 47,824.13½

zoodat als winst overblijft............ *f* 31,062.64½

De verliezen werden geleden aan 22 personen. De meeste hadden hun oorsprong in handelsrampen, waarin het jaar 1857 zoo vruchtbaar was. Evenwel mag niet worden verzwegen, dat het grootste getal der verliezen zoude zijn voorkomen, indien de realisatie van verhypothekeerde goederen beter aan de taxatie had beantwoord. Reeds sedert 2 jaren had de verkregen ondervinding de Directie genoopt om grootere strengheid in acht te nemen bij de aanneming van onderpanden en om naauwlettend toezigt te houden op de leden die vroeger met hypothecair crediet zijn toegelaten. Zij gaat langs dezen weg voort om langzamerhand de klip der hooge taxatiën van vorige jaren te boven te komen.

Het saldo van *f* 31,062.64½ volgens art. 11 der statuten, is verdeeld als volgt: De leden ontvingen over hunne gefourneerde gelden 4 pCt. per 12 maanden, zijnde.............. *f* 17,628.04½; van de overige *f* 13,434.60, ontvangt de

Directie 20 pCt.	*f* 2,686.92	
het reservefonds circa 19 pCt.	" 2,484.53	
de leden circa 61 pCt.	" 8,263.15	
		f 13,434.60
	maakt....	*f* 31,062.64½

zoodat de leden in het geheel eene uitdeeling van 5⅞ pCt. genoten.

VROEGERE GEHEIMHOUDING OMTRENT STATISTIEKE OPGAVEN.

Men leest bij METELERKAMP, *De toestand van Nederland,* I, bl. 120: "Ik had mij gevleid de tolopgaven van in- en uitgevoerde goederen gedurende het tijdvak van 40 of 50 jaren voor 1795 te zullen hebben kunnen bekomen, waaruit men met de meeste zekerheid tot de toeneming, stilstand of vermindering van dezen bron van welvaart zoude mogen besluiten. Maar ik ben tot mijne verwondering in deze verwachting geheel te loor gesteld: — De Admiraliteitsbedienden zijn, gelijk mij verzekerd is, met eede verbonden, geene opgaven van het beloop der uit- en inkomende goederen te mogen geven; en men zoude het zeer bedenkelijk voor de Republiek vinden, *zulke groote Staats-geheimen* te openbaren."

Mogt de vroegere geheimhouding nimmer terugkeeren, en mogten de beoefenaars der statistiek zich voortdurend verheugen in eene regering, die welwillend is in het geven van statistische mededeelingen!

HET VERSCHIL TUSSCHEN WETTELIJKE EN FEITELIJKE BEVOLKING.

Tusschen de opgave van de *wettig gedomiciliëerde* bevolking en de opgave van de *feitelijk verblijfhoudende* bevolking bestaat nog steeds een groot verschil, hetwelk waarschijnlijk niet geheel opgehelderd zal worden, dan na de tienjarige volkstelling, die in het aanstaande jaar moet plaats hebben.

Wij achten het echter belangrijk op dat verschil de aandacht te vestigen.

Dat verschil was als volgt:

1 JANUARIJ.	WETTELIJKE.	FEITELIJKE.	VERSCHIL.
1851	3,019,063	2,986,869	32,194 minder.
1852	3,073,171	3,119,160	45,989 meer.
1853	3,124,469	3,168,006	43,537 "
1854	3,160,107	3,203,232	43,125 "
1855	3,195,210	3,238,753	43,543 "
1856	3,215,780	3,261,227	45,447 "
1857	3,251,498	3,298,137	46,639 "

Dit in het oog loopend en afwisselend verschil duidt stellig onnaauwkeurigheid aan. Tijdelijke afwezigheid, die *niet* vermeld is, terwijl het tijdelijk verblijf in de volksregisters *wèl* is opgeteekend, schijnt ons de meest algemeene oorzaak daarvan.

Een belangstellend Lezer van het Jaarboekje heeft in 1856 de opmerking gemaakt, dat *wij* steeds een verkeerd cijfer voor de feitelijke bevolking hebben genomen, en *wèl* de tijdelijk aanwezigen in de gemeente bij de wettelijke bevolking hebben gevoegd, maar *niet* de afwezigen er hebben afgetrokken. Wij hebben daarop in den vorigen jaargang geantwoord, dat wij de opgaven volgden, in de Provinciale Verslagen medegedeeld.

Naar aanleiding van een beleefd schrijven vestigen wij nogmaals de aandacht op het verschil.

Wij geven den briefschrijver gaarne toe, dat het aanmerkelijk verschil van ruim 46,000 personen, waarmede de feitelijke bevolking de wettelijke overtreft, de bijzondere aandacht der Regering verdient, en de zaak nogmaals overwegende, gelooven wij met hem, dat de oorzaak daarvan voornamelijk gelegen is in het niet aftrekken van de afwezigen, terwijl deze elders bij de feitelijke bevolking gevoegd worden.

Ook kan het zelfs geschieden, dat in eenige gemeenten, waarin het cijfer der feitelijke bevolking wordt gevonden door het bijtrekken der tijdelijk verblijvenden en het aftrekken der tijdelijk afwezigen, dit bijtrekken en aftrekken nog zeer onvolledig plaats vindt. En daar, uit den aard der policie-maatregelen, bij de bevolkingsregisters meer zorg wordt gedragen om degenen, die in eene gemeente komen in te schrijven, dan om de vertrekkenden af te

schrijven, schijnt ons inzonderheid hieraan het verschil te worden veroorzaakt.

In het *Statistisch Jaarboek* wordt, bij de vermelding van het verschil, de opmerking gevoegd: "*dat het betrekkelijk verschil tusschen de beide soorten van bevolking het grootst was in Drenthe en Limburg, als een gevolg: voor de eerste provincie van de Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid en voor de laatste van de garnizoenen. Het kleinst was het verschil in Friesland, Gelderland, Zuid-Holland en Groningen.*"

Waren de bevolkingregisters volledig in orde, dan moesten de verschillen van meer of minder in de onderscheidene provinciën en gemeenten tegen elkander opwegen.

VERONGELUKTE SCHEPEN.

Te Parijs wordt door twee particuliere personen, de Heeren MOREL en BAL, sedert vele jaren een register gehouden van de zeevarende schepen onder verschillende vlaggen; het wijst ook de mate van bruikbaarheid van ieder schip aan, alsmede het aantal schepen, die in en uit de vaart komen. Uit dit register, bekend onder den naam van *Veritas*, zijn de volgende uitkomsten, betreffende de scheepvaart in het afgeloopen jaar, getrokken. Het aantal in het register vermelde schepen bedroeg in de laatste zes jaren, van 1852 tot en met 1857, gemiddeld 30,000; zijnde het voor het jaar 1858 nagenoeg 35,000. Van dit aantal zijn verloren gegaan:

1,850	of	ruim	6	percent	in	het	jaar	1852;
1,610	"	"	5	"	"	"	"	1853;
2,120	"	"	7	"	"	"	"	1854;
2,000	"	"	6½	"	"	"	"	1855;
2,130	"	"	7	"	"	"	"	1856;
2,230	"	"	7½	"	"	"	"	1857.

Het aantal schepen, die met man en muis vergaan zijn en van welke niets meer vernomen is, bedroeg slechts 101 in 1857, tegen 115 in 1856, 138 in 1855 en 253 in 1854.

Het aantal ongelukken, die ten gevolge van aanzeiling op zee voorvallen, worden steeds grooter. In 1857 zijn daardoor 111 schepen geheel verloren gegaan.

Het aantal in brand geraakte schepen is in 1857 minder geweest dan in vorige jaren: het bedroeg 51, tegen 63 in 1856 en 62 in 1855.

Onder de in 1857 verloren gegane schepen worden 104 stoomschepen geteld, en 93 schepen, die in het eerste jaar na het van stapel gaan verongelukt zijn.

(*Staatscourant*, 1858, No. 6).

HET GETAL DIENSTBODEN IN AMSTERDAM.

Onder de statistieke opgaven, waaruit de levenswijze eener bevolking kan worden opgemaakt, behoort de statistiek der dienstboden. Wij hebben een staat der dienstboden in Amsterdam voor 1849 medegedeeld in het *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje* voor 1851, bl. 224. Wanneer men dien staat vergelijkt met het getal dienstboden in 1856 is dit getal geklommen van 9,305 dienstboden van de eerste klasse, waaronder 796 gewone mannelijke en 8 jagers, tot 10,187, waaronder 720 gewone mannelijke en 4 jagers.

In de administratieve *stedelijke* verantwoording over het dienstjaar 1856/57 wordt dit getal van 10,187 dienstboden *niet* teruggevonden. Dat kon ook niet om den aard van de plaatselijke belasting, zoo als die op dienstboden, krachtens de artikelen 2, 15 en 25 der verordening van 5 Mei 1856 te heffen was, en waardoor wel dienstboden, zelfs *buiten de gemeente gebezigd*, waren te belasten, maar van den anderen kant eene menigte *vrouwelijke dienstboden* waren vrij te stellen. Van die vrijgestelde vrouwelijke *dienstboden* zijn in de administratieve verantwoording alleen de 1,101 opgegeven, die behoorden tot de gevallen van het houden van *twee* vrouwelijke dienstboden bij het bezit van minderjarige of daarmede gelijk te stellen kinderen. De 2,164, die gerekend worden te behooren tot de gevallen van het houden van slechts *ééne* vrouwelijke dienstbode bij het bezit van minderjarige kinderen, zijn daarbij *niet* vermeld omdat zij, als niet behoevende te worden aangegeven, niet op de leggers der kohieren en zelfs niet altoos op de beschrijvingsbilletten voorkomen, en dus nimmer met eenige juistheid waren op te geven; doch allen zijn desniettemin strengelijk bij het Rijk ten behoeve der Stad gecontrôleerd, zoodat men het er voor houden mag, dat geene dezer 2,164 dienstboden aan de belasting, waar zij te pas kwam, zijn ontsnapt.

De eigenlijke stand van zaken was dus in 1856 als volgt:

	BIJ HET RIJK.		BIJ DE STAD.	
	BELAST.	ONBELAST.	BELAST.	ONBELAST.
Vrouwelijke dienstboden der 1e klasse...	9,467	—	6,203	3,264
Mannelijke 〃 〃 1e 〃 en Jagers..	724	—	748	—
Tuinlieden der 2e klasse..............	151	—	176	—
Tuinknechts 〃 2e 〃	144	—	156	—
Tuinlieden en Tuinknechts der 4e klasse.	17	—	23	—

Waarbij, omtrent het verschil in het getal *mannelijke dienstboden, jagers, tuinlieden* en *tuinknechts*, die bij het Rijk en bij de Stad als belast worden opgegeven, nog valt aan te merken, dat dat getal bij de Stad noodwendig iets grooter moet zijn, omdat hare belasting

ook die soorten van dienstboden treft, ofschoon zij *buiten de gemeente* in dienst zijn, van belastingschuldigen, die hier tijdelijk komen wonen, doch elders zijn gedomicilieerd, en daarom ook elders in de *Rijks*belasting worden aangeslagen.

De Rijksverdeeling der dienstboden van de 1e klasse, moest zij (zoo als in het *Jaarboekje* van 1851) over de gezinnen, naar mate van het aantal der gehoudene dienstboden, geschieden, zou over 1856, tegenover 1855 en 1849 zijn te stellen als volgt:

EERSTE KLASSE.

GETAL GEZINNEN, HOUDENDE HET NAVOLGEND AANTAL PERSONEN.

	EEN.	TWEE.		DRIE.		VIER.		VIJF.		ZES.		ZEVEN.		ACHT.	
DIENSTJAAR.	AANTAL.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.
1856..	4483	1485	2970	408	1224	142	568	71	355	53	318	17	119	7	56
1855..	4366	1468	2936	441	1323	151	604	81	405	46	276	25	175	5	40
1849..	3963	1271	2542	353	1149	148	592	77	385	47	282	29	203	9	72

	NEGEN.		TIEN.		ELF OF MEER.		TOTAAL-GENERAAL.	AANTAL MANNELIJKE DIENSTBODEN DAARONDER BEGREPEN.	AANTAL JAGERS NIET DAARONDER BEGREPEN.
DIENSTJAAR.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.	AANTAL.	TOTAAL.			
1856....	6	54	4	40	—	—	10,187	720	4
1855....	9	81	1	10	—	—	10,216	758	4
1849....	6	54	4	40	2	23	9,305	796	8

Hieruit blijkt, dat, nadat eerst jaarlijks het getal dienstboden was toegenomen, de vermindering sints het jaar 1855 waargenomen slechts 29 personen bedroeg, en vooral de *mannelijke* dienstboden treft. Wat verder in 1857 gebeurd is, kan als nog met geene juistheid worden opgegeven.

EENIGE STATISTIEKE OPGAVEN

OMTRENT

DE PERSONELE BELASTINGEN,

IN BETREKKING TOT DE HUURWAARDE.

De volgende opgaven zijn ontleend aan de *Memorie van beantwoording van het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs over het Wetsontwerp tot wijziging der Gemeentewet* (*Plaatselijke belastingen*) (*Bijblad* 1857/58, bijl. bl. 306 en 307) en de redevoering van den Minister van Finantiën, in de zitting der Tweede Kamer van 16 Febr. 1858.

Volgens de Kohieren van de dienst 1856/57, werd dat jaar gemiddeld per inwoner in de personele belasting betaald aan Rijksbelasting, in:

Noord-Holland	*f* 3.14	Gelderland	*f* 1.67^{5}
Zuid-Holland	" 3.02	Overijssel	" 1.35^{5}
Utrecht	" 2.87^{5}	Noord-Brabant	" 1.31
Zeeland	" 2.20	Drenthe	" 1.06
Groningen	" 2.05	Limburg	" 1.02^{5}
Friesland	" 2.02^{5}	Het Rijk	" 2.17^{5}

Hoe onevenredig thans de perceelen in groote steden in verhouding tot het platteland worden getroffen, moge uit de volgende berekening blijken. Bij de dienst van 1852/53 betaalde men gemiddeld per perceel in de gemeenten:

boven 48,000 zielen	*f* 48.04½
van 36,000—48,000 zielen	" 48.47½
" 24,000—36,000 "	" 27.25½
" 17,000—24,000 "	" 32.45
" 12,000—17,000 "	" 29.21
" 8,000—12,000 "	" 20.95
" 5,000— 8,000 "	" 16.05
" 3,000— 5,000 "	" 16.81½
beneden 5,000 zielen	" 11.57½

Zeer belangrijk is de volgende tabel, aan dezelfde bron ontleend, inzonderheid doordien zij bevat de opgave der *belastbare* en der *onbelastbare* perceelen, volgens de kohieren over 1856/57.

	AANTAL BELASTBARE PERCEELEN.	AANTAL ONBELASTBARE PERCEELEN.	GEHEEL AANTAL PERCEELEN BELAST- EN ONBELASTBAAR.
N.-Brabant	43,204	35,428	78,632
Gelderland	44,064	28,450	72,514
Z.-Holland	75,523	49,462	124,985
N.-Holland	64,803	42,062	106,865
Zeeland	24,696	6,687	31,383
Utrecht	15,724	15,026	30,750
Friesland	36,429	14,899	51,328
Overijssel	22,721	19,047	41,768
Groningen	25,754	14,487	40,241
Drenthe	8,657	8,232	16,889
Limburg	12,744	23,926	36,670
	374,319	257,706	632,025

Het geheel bedrag der huurwaarde en dat per perceel en per hoofd der bevolking was aldus:

	TOTAAL 1856/7.	PER BELASTBAAR PERCEEL 1856/7.	PER BELAST- EN ONBELASTBAAR PERCEEL 1856/7.	PER HOOFD DER BEVOLKING 1856/7,
-Brabant	*f* 2,110,025	*f* 48.84	*f* 26.83	*f* 0.31^{4}
·lderland	" 2,402,361	" 54.52	" 33.13	" 0.36^{5}
-Holland	" 7,895,752	" 104.55	" 63.17	" 0.82^{2}
-Holland	" 8,310,146	" 128.24	" 77.76	" 1.03^{8}
eland	" 1,241,678	" 50.28	" 39.57	" 0.44^{8}
recht	" 1,756,372	" 111.70	" 57.12	" 0.67^{3}
iesland	" 1,965,379	" 53.96	" 38.29	" 0.46^{3}
erijssel	" 1,151,292	" 50.67	" 27.56	" 0.31^{9}
·oningen	" 1,436,813	" 55.79	" 35.71	" 0.42^{3}
·enthe	" 317,833	" 36.71	" 18.82	" 0.21
mburg	" 677,347	" 53.15	" 18.47	" 0.19^{2}
	f 29,264,998	*f* 78.18	*f* 46.30	*f* 0.56^{1}

Wanneer men hierbij in aanmerking neemt, dat in de groote steden, tegenover de gegoede klasse een zeer talrijke mingegoede klasse staat, schijnt eene belasting naar de huurwaarde als Rijksbelasting hoogst ongelijk drukkend, vooral wanneer men daarbij nog de grootste steden, waarin uit den aard der zaak het verschil der huishuren het grootst is, het meest belast. De statistieke uitkomsten vorderen het ernstig onderzoek der vraag: Of de huurwaarde niet als maatstaf van eene Rijksbelasting zeer onjuist is en alleen als maatstaf van eene plaatselijke belasting regtvaardig?

Wij geven ten slotte de verdeeling van de huurwaarde naar klas-

sen voor Amsterdam, gelijk zij in de administratieve rekening als eersten grondslag van het vermoedelijk inkomen is aangenomen, met de opmerking, dat de perceelen, onder *f* 80 huurwaarde, een getal van omstreeks 32,200 [1] zal bedragen:

KLASSE VAN HUURWAARDE.	GETAL AAN-SLAGEN.	KLASSE VAN HUURWAARDE.	GETAL AAN-SLAGEN.
Van *f* 80 tot bened. *f* 190	10,273	Van *f* 1,290 tot bened. *f* 1,390	78
" " 190 " " " 290	1,931	" " 1,390 " " " 1,490	73
" " 290 " " " 390	1,695	" " 1,490 " " " 1,590	37
" " 390 " " " 490	1,201	" " 1,590 " " " 1,690	39
" " 490 " " " 590	764	" " 1,690 " " " 1,790	21
" " 590 " " " 690	483	" " 1,790 " " " 1,890	25
" " 690 " " " 790	359	" " 1,890 " " " 1,990	7
" " 790 " " " 890	236	" " 1,990 " " " 2,090	13
" " 890 " " " 990	176	" " 2,090 " " " 2,190	6
" " 990 " " " 1,090	165	" " 2,190 " " " 2,490	28
" " 1,090 " " " 1,190	116	" " 2,490 " " " 2,990	19
" " 1,190 " " " 1,290	106	" " 2,990 en hooger.	—

Landverhuizers uit Antwerpen. In de *Staatsc.* 1857, N°. 51 en 1858, N°. 48, wordt opgegeven, dat uit Antwerpen het volgende aantal landverhuizers vertrokken zijn:

In 1850	op 40	schepen	7,016	In 1854	op 108	schepen	25,843
" 1851	" 51	"	9,243	" 1855	" 38	"	7,434
" 1852	" 68	"	14,428	" 1856	" 56	"	10,010
" 1853	" 66	"	15,262	" 1857	" 68	"	13,446

De jongste Handelscrisis in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika heeft ten gevolge gehad, dat van de 204,061 handelsfirmaas, die de Vereenigde Staten bezitten, 3,947 zijn gefailleerd, met een schuldenlast van 291,750,000 dollars, waarvan slechts 156,021,000 doll. betaald werden, zoodat de geleden verliezen 143,780,000 bedragen. In New-York had men 1 faillissement op de 15 firmaas, in Milwaukie 1 op de 33, in Dubuque en Chicago 1 op de 11, in Philadelphia 1 op de 26, in Cincinnatie 1 op de 28, in New-Orleans 1 op de 38, in Mississipi 1 op de 103 en in Georgië 1 op de 170.

(*Amst. Courant*, 1858, N°. 77).

[1] Verg. het *Rapport der Commissie, benoemd tot opsporing van middelen ter voorziening in het tekort enz.*, 1855.

REGTSGELEERD ONDERWIJS IN FRANKRIJK.

In 1857 is te Parijs uitgekomen: *Notice sur le doctorat en droit*, par A. DE FONTAINE DE RESBECQ, waarin onderscheidene statistieke bijzonderheden zijn medegedeeld omtrent het regtsgeleerd onderwijs in Frankrijk, die niet onbelangrijk te achten zijn bij de aanstaande regeling van het hooger onderwijs bij ons; terwijl in de *Notice* verder vermeld worden alle onderscheidene wetten, die het hooger onderwijs in de regtsgeleerdheid regelen.

Tot toelichting van de volgende statistiek dient, dat voor de onderscheidene regterlijke betrekkingen van procureur, van notaris, van advocaat en regterlijk ambtenaar onderscheidene graden gevorderd worden, en dat het doctoraat slechts een wetenschappelijke graad is, die de bevoegdheid geeft tot het geven van onderwijs; zoodat naast de professoren nog geagreëerde docenten zijn.

Tableau de l'enseignement dans chacune des facultés.

Les neuf facultés de droit, aujourd'hui existantes, sont établies dans les villes Paris, Aix, Caen, Dyon, Grenoble, Poitiers, Rennes, Strasbourg et Toulouse.

Faculté de Droit de Paris.

COURS DE	1e ANNÉE. CHAIRES.	2e ANNÉE. CHAIRES.	3e ANNÉE. CHAIRES.	4e ANNÉE. CHAIRES.
Droit romain	2	2	—	—
Code Napoléon	2	2	2	—
Introduction générale à l'étude du droit	1	—	—	—
Législation criminelle et procédure civile et criminelle	—	1	—	—
Droit criminel et législation pénale comparé	—	1	—	—
Procédure civile	—	1	—	—
Code de Commerce	—	—	1	—
Droit administratif	—	—	1	—
Droit des gens	—	—	—	1
Histoire du droit romain et du droit français	—	—	—	1

4e année: Conférences pour la préparation aux examens du Baccalauréat, de la Licence et du Doctorat, existant dans toutes les Facultés.

FACULTÉ DE DROIT DE:	AIX.	CAEN.	DYON.	GRENOBLE.
	CHAIRES.	CHAIRES.	CHAIRES.	CHAIRES.
Code Napoléon........	3	3	3	3
Droit romain...........	1	1	2	1
Procédure civile........	1	1	—	1
〃 〃 et législation criminelle...	—	—	1	—
Code de Commerce....	1	1	1	1
Droit administratif......	1	1	1	1
	7	7	8	7

FACULTÉ DE DROIT DE:	POITIERS.	RENNES.	STRASBOURG.	TOULOUSE.
	CHAIRES.	CHAIRES.	CHAIRES.	CHAIRES.
Code Napoléon........	3	3	3	3
Droit romain...........	1	2	2	2
Procédure civile.......	1	—	—	1
〃 〃 et législation criminelle...	—	1	1	—
Droit criminel........	—	—	—	1
Code de Commerce.....	1	1	1	1
Droit administratif......	1	1	1	1
Droit des gens........	—	—	1	—
	7	8	9	9

Frais d'études dans les Facultés de droit.

Les droits à percevoir dans les Facultés de droit sont fixés ainsi qu'il suit.

Rétributions obligatoires.

		FRANCS
Capacité.....	Inscriptions (quatre à 30 fr.).................	120.
	Examen..........................	60.
	Certificat d'aptitude.........................	40.
	Visa du certificat d'aptitude..................	25.
	Total......	245.
Baccalauréat..	Inscriptions (huit à 30 fr.)....................	240.
	Deux examens (60 fr. par examen)...........	120.
	Deux certificats d'aptitude (40 fr. par certificat)..	80.
	Diplôme	100.
	Total........	540.

		FRANCS.
Licence	Inscriptions (quatre à 30 fr.)	120.
	Deux examens (60 fr. par examen)	120.
	Deux certificats d'aptitude (40 fr. par certificat)	80.
	Thèse	100.
	Certificat d'aptitude	40.
	Diplôme	100.
	Total	560.

Doctorat	Inscriptions (quatre à 30 fr.)	120.
	Deux examens (60 fr. par examen)	120.
	Deux certificats d'aptitude (40 fr. par certificat)	80.
	Thèse	100.
	Certificat d'aptitude	40
	Diplôme	100.
	Total	560.

Rétributions facultatives.

Conférences pour les aspirants au baccalauréat, à la licence et au doctorat en droit, rétribution annuelle.................150.

Aux termes du décret du 10 Avril 1852, les étudiants en droit sont tenus de suivre deux cours de la Faculté des lettres. Le décret du 22 Août 1854 les autorise à remplacer un de ces cours par un cours près de la Faculté de théologie ou par un cours de la Faculté des sciences. Aux termes de ce même décret, le prix des inscriptions dans la Faculté des lettres à été fixé à 10 francs.

Statistique des réceptions au grade de docteur.

ANNÉE.	RÉCEPTION.	ANNÉE.	RÉCEPTION.	ANNÉE.	RÉCEPTION.
1806	6	1823	10	1840	52
1807	9	1824	18	1841	61
1808	7	1825	17	1842	65
1809	16	1826	27	1843	66
1810	22	1827	23	1844	89
1811	24	1828	18	1845	97
1812	31	1829	20	1846	88
1813	35	1830	21	1847	82
1814	8	1831	25	1848	77
1815	8	1832	28	1849	83
1816	8	1833	20	1850	58
1817	6	1834	24	1851	59
1818	26	1835	26	1852	80
1819	15	1836	31	1853	63
1820	15	1837	53	1854	83
1821	10	1838	36	1855	87
1822	7	1839	38	1856	85

Total 1,963. Ne sont pas compris dans ces chiffres les diplômes qui ont pu être délivré par collation, en vertu de l'arrêté du 23 Mai 1809. Il y en a 139.

VERMEERDERING DER WAARDE VAN HET GROVE GELD (1489—1620).

In P. J. TWISK, *Chronyk van den ondergangh der Tyrannen*, Dl. II. bl. 1824, wordt, naar eene mededeeling in *de Navorscher* 1858, bl. 64, het volgende staatje gevonden van de stijging der geldprijzen van het laatst der 15de tot het begin der 17de eeuw:

	1489.	1520.	1552.	1586.	1607.	1620.	
Rozenobel	66	85	96	146	169	180	st.
Hen. Nobel	50	75	84	128	148	160	"
Angelot	37	57	63	100	100	113	"
Goud. Leeuw	30	44	48	74	86	92	"
Fr. Zonnekr.	24	36	40	65	70	76	"
Andr. Gulden	20	29	32	49	56	59	"
Hong. Duk.	26	39	41	44	76	82	"
Duits. Goudg	18	28	31	48	55	58	"
Goud. Reaal		60	66	100	115	122	"
Corolus guld		20	21	33	42		"

KOOPPRIJZEN DER LANDERIJEN IN DE BEEMSTER. VAN 1779—1857.

De Heer J. BOUMAN, de verdienstelijke schrijver van de geschiedenis der *bedijking*, *opkomst en bloei van de Beemster*, heeft in de *Landbouw-Courant* 1857, N°. 41, 44 en 46, een zeer belangrijke statistiek medegedeeld van de koopprijzen der landerijen in de Beemster over een 78-jarig tijdvak.

Na te hebben opgemerkt, dat er altijd een zeer groot verschil bestaan heeft tusschen de hoogste en laagste prijzen, 't zij door bijzondere omstandigheden, 't zij door de mindere waarde van landen met *Unjer* bezet, de lager liggende gronden enz., wijst de schrijver er op, hoe thans eenige dier omstandigheden niet meer in aanmerking komen: het *slechte* land is veel verbeterd, vroeger zoogenaamd *ongezond* land bestaat schier niet meer, het onderscheid tusschen de waarde van bouw- en weiland is niet zoo groot meer; door dat men het unjer grootendeels onschadelijk weet te maken kan het daarmede bezette land zonder nadeel beweid worden, terwijl men het nu zonder veel bezwaar ook bebouwt, en eindelijk zijn de *tienden* grootendeels in de Beemster afgekocht.

Wanneer men de medegedeelde cijfers over drie 26-jarige tijdvakken verdeelt, verkrijgt men de volgende cijfers van de middenprijzen per bunder:

	VERKOCHTE BUNDERS.	GEMIDDELDE PRIJS.
1779—1804	3,029	*f* 664
1805—1830	1,853	〃 690
1831—1856	1,932	〃 905

De gemiddelde prijzen waren over de genoemde jaren als volgt [1]:

1779	*f* 650	1805	*f* 585	1831	*f* 465
1780	〃 670	1806	〃 585	1832	〃 615
1781	〃 770	1807	〃 645	1833	〃 700
1782	〃 875	1808	〃 665	1834	〃 700
1783	〃 825	1809	〃 645	1835	〃 700
1784	〃 710	1810	〃 645	1836	〃 730
1785	〃 770	1811	〃 585	1837	〃 730
1786	〃 825	1812	〃 585	1838	〃 760
1787	〃 825	1813	〃 585	1839	〃 820
1788	〃 835	1814	〃 560	1840	〃 850
1789	〃 680	1815	〃 730	1841	〃 825
1790	〃 600	1816	〃 760	1842	〃 825
1791	〃 650	1817	〃 785	1843	〃 700
1792	〃 450	1818	〃 910	1844	〃 700
1793	〃 740	1819	〃 —	1845	〃 725
1794	〃 680	1820	〃 —	1846	〃 840
1795	〃 660	1821	〃 700	1847	〃 910
1796	〃 600	1822	〃 —	1848	〃 910
1797	〃 600	1823	〃 —	1849	〃 1,000
1798	〃 475	1824	〃 —	1850	〃 1,050
1799	〃 450	1825	〃 —	1851	〃 1,070
1800	〃 450	1826	〃 735	1852	〃 1,050
1801	〃 530	1827	〃 760	1853	〃 1,120
1802	〃 475	1828	〃 815	1854	〃 1,520
1803	〃 530	1829	〃 —	1855	〃 1,575
1804	〃 475	1830	〃 —	1856	〃 1,635

Ten slotte deelt de schrijver eenige cijfers mede omtrent in het derde kwartaal van 1857 gehouden veilingen, waaruit blijkt, dat hebben opgebragt 118 bunders land *f* 118,000, of ruim *f* 1,847 per bunder en met de onkosten *f* 2,031.

[1] De aanteekeningen, waaruit de Schrijver geput heeft, waren over 1805—1830 minder naauwkeurig en geregeld bijgehouden, en van sommige jaren werden de cijfers gemist. Veilig, zegt de Schrijver, kan men aannemen, dat de koopprijzen in de niet aangeteekende jaren weinig verschil hebben opgeleverd met de voorafgaande en volgende.

STATISTIEK DER GEVANGENISSEN OVER 1856 [1].

Het getal gevangenissen was in 1856 als volgt:

IN DE	GROOTST GET. TEGELIJK AANWEZ.	KLEINST GET. GEWEEST.	BIJ AFWISSEL. AANWEZIG.	AANWEZIG OP 31 DEC. 1856.	GEMIDDELD GENOMEN.
Strafgevangenissen	2,861	2,545	3,713	2,728	2,707
H. van verzekering.	1,992	1,167	9,691	1,403	1,562
H. van arrest.....	1,045	276	8,929	584	583
H. van bewaring..	—		24,684	175	236
			47,017	4,892	5,088

Wat de eerste en tweede kolom betreft, die in alles *hoogere* cijfers oplevert, valt op te merken, dat aan het einde van het eerste kwartaal het grootste en aan het einde van het derde kwartaal het kleinste getal aanwezig was.

De 3e en 4e kolom geven tot meerdere beschouwing aanleiding. Wij zien daaruit, dat de vermeerdering van het getal gevangenen sedert eenige jaren waargenomen, in 1856, en wel in ruime mate heeft voortgeduurd, zoo als uit de volgende opgave van verschil in *meerder* of *minder* nader blijkt:

	BIJ AFWISSELING OPGENOMEN.					
	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
Strafgevangenissen..	— 211	— 77	— 133	+ 272	+ 65	+ 23[illegible]
H. van verzekering..	+ 649	+ 702	— 95	+ 1,547	+ 267	+ 1,03[illegible]
H. van arrest.......	+ 398	+ 247	+ 769	+ 1,022	+ 409	+ 1,616
H. van bewaring....	+ 1,514	+ 1,452	— 545	+ 4,016	+ 4,305	+ 2,27[illegible]
	+ 2,350	+ 2,324	— 4	+ 6,857	+ 5,046	+ 5,13[illegible]
terwijl voor de gevangeniss. te zamen de vermeerd. bedroeg voor de op 31 Dec. aanwezigen.......	+ 5	— 126	+ 88	+ 396	+ 529	+ 2[illegible]
en gemidd. genomen het totaal cijfer voor al de gevangen. was...	4,304	4,095	4,051	4,351	4,800	5,088
De verhouding van het getal gevangenen tot de bevolk. des rijks was op 1,000 zielen....	8.2	8.8	8.7	10.7	12.1	14.[illegible]

[1] De officiële *statistiek der gevangenissen over* 1856 zag het licht nadat het *Jaarboekje* tot hiertoe was afgedrukt. De belangrijkheid dier statistiek vordert, dat wij haar in ons Jaarboekje opnemen, ofschoon zij in de 1ste afdeeling te huis behoort. Zie voorts bl. 42.

Naar de geslachten bedroeg de afwisselende bevolking: in de strafgevangenissen 3,263 m. en 450 v.; h. van verzekering 7,375 m. en 2,316 v.; h. van arrest 6,715 m. en 2,214 v.; h. van bewaring 19,990 m. en 4,694 v; totaal 37,343 m. en 9,674 v., of op 100 m. 25.9 v. Met ultimo Dec. 1856 waren er in het Rijk op 100 m. 101.9 v.

De gevangenen naar de onderscheidene provinciën ingedeeld verkrijgt men weder de meeste gevangenen in Utrecht en Drenthe; de minste in Friesland en Groningen, en in betrekking tot de geslachten weder de minste vrouwelijke gevangenen in Friesland, N.-Holland en Groningen, en de meeste in Limburg, Drenthe en Noord-Brabant.

Het getal vreemdelingen in de strafgevangenissen, h. van verzekering en h. van arrest opgenomen, bedroeg 687, of op 100 3.07, van welke alleen in het h. van arrest te Amsterdam 251. Er waren onder hen in de:

	STRAFGEVANGENISSEN.	HUIZ. VAN VERZEKERING.	HUIZ. VAN ARREST.	TOTAAL.
Pruisen	78	111	89	278
Hannoveranen	44	49	65	158
Oostenrijkers	//	1	1	2
Andere Duitschers	22	26	3	51
Belgen	44	54	52	150
Franschen	1	6	3	10
Zwitsers	2	1	1	4
Engelschen	1	3	16	20
Denen, Zweden, Noren	1	3	2	6
Italianen	1	//	//	1
Spanjaard., Portugezen	1	//	//	1
N.-Amerikanen	//	1	1	2
Ned. O. en W. Indiërs	1	2	//	3
Afrikanen	1	//	//	1
	197	257	233	687

Naar den burgerlijken staat, de geloofsbelijdenis en het standpunt van beschaving waren er:

	STRAFGEVANGENISSEN.	H. VAN VERZEKERING.	H. VAN ARREST.	TOTAAL.	VERHOUDING.
gehuwd	1,135	3,750	3,533	8,418	1 : 1.65
ongehuwd	2,578	5,941	5,396	13,915	
Protestanten	2,082	5,547	4,437	12,066	op 1,000 6.11
Katholieken	1,522	3,928	4,391	9,841	// // 8.06
Israëlieten	109	216	101	426	// // 6.64
konden lezen en schrijven wél	2,377	5,202	3,799	11,378	
konden lezen en schrijven niet	1,336	4,489	5,130	10,955	

Hier in het bijzonder de aandacht vestigende op de jeugdige veroordeelden, opgenomen in de centrale gestichten, dan bekomen wij deze uitkomsten:

	Kenden lezen en schrijven.			Kenden dit niet.			Totaal.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
1851.......	65	21	86	231	33	264	296	54	350
1852.......	87	6	93	207	56	263	294	62	356
1853......	102	18	120	200	38	238	302	56	358
1854......	151	45	196	208	18	226	359	63	422
1855......	185	25	210	213	45	258	398	70	468
1856......	191	23	214	213	43	256	404	66	470

In de tabel van den leeftijd der gevangenen is weder het treurige verschijnsel waar te nemen van toeneming der jeugdige gevangenen. Die beneden de 16 jaren bedragen alleen 2,373 of 10.62 pCt.; dat is weder 1 pCt. meer.

Het getal vrijgesprokenen, wier plaatsing echter in een verbeterhuis door den regter dienstig is geacht, bedraagt 50 jongens en 12 meisjes, te zamen 62, of 15 meer dan in het vorige jaar. De jongens zijn nu te Alkmaar geplaatst. De meisjes zullen weldra van Amsterdam naar de te Montfoort in te rigten gevangenis voor meisjes worden overgebragt.

Ten opzigte van het getal zieken en gezonden is eene meer ongunstige verhouding vooral bij de strafgevangenissen waar te nemen. De gunstigste verhouding geeft de gevangenis voor criminele mannen te Leeuwarden: 1 ziek op 2.02 gevangenen; de ongunstigste de gevangenis voor correctionele mannen te Hoorn 832 zieken en 303 niet zieken of 1 : 0.36.

De sterfte bedroeg in de strafgevangenissen 3.42, in de h. van verzekering 0.35, in de h. van arrest 0.11, te zamen 0.76 pCt. Een zelfmoord had er plaats in het h. van arrest te Gorinchem. Drie gevallen van krankzinnigheid hebben zich voorgedaan: 2 te Rotterdam en 1 te Maastricht.

Het getal kleine kinderen is weder zeer toegenomen. Het bedroeg in 1856 758, of 158 meer dan in 1855. In de gevangenis werden geboren 31 of 5 meer dan in 1855.

De tabellen van den straftijd der veroordeelden wijzen het opmerkelijk verschijnsel aan, dat het getal *criminele* gevangenen, hetwelk sedert 1850 steeds afnemende was, in 1856 weder is toegenomen; maar belangrijk is het cijfer der *correctionele* gevangenen vermeerderd, en wel met 2,344 alleen in de h. van arrest en verzekering. Die toeneming is weder grootendeels gelegen in de plaats gehad hebbende aanhoudingen ter zake van bedelarij en kleine diefstallen. Ongerekend de militairen, wier getal 828 bedroeg, waren er 1,212 criminelen en 16,066 correctionelen.

Ook weder ditmaal zien wij in het Verslag het getal recidivisten toegenomen met nagenoeg 2 pCt. "Deze waarneming vooral" zegt de Inspecteur van 's Rijks gevangenissen, "plaats de noodzakelijkheid

eener krachtige verbetering van ons gevangeniswezen in een helder licht."

De cijfers ten aanzien van den aard der misdrijven corresponderen met die, welke boven, bl. 37, zijn medegedeeld, inzonderheid is het cijfer der gevangenen wegens landlooperij en bedelarij sterk toegenomen even als dat der gegijzelden, zoo als blijkt uit het volgende:

	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
gevangen. wegens landlooperij en bedelarij......	1,646	1,702	1,681	2,252	2,448	3,271
gegijzelden voor schulden...	99	74	79	87	98	120
" " boeten ten laste van het Rijk......	247	226	201	206	178	250
gegijzelden voor boeten ten laste der gemeente......	414	384	552	586	580	763

De tabel aanwijzende de beroepen der gevangenen toont o. a. eene zeer aanzienlijke vermeerdering aan van de gevangenen, die geen beroep kennen, of die onder praesumptie staan van zeer verdachte beroepen te hebben, en van het getal gevangenen uit den stand der dienstboden. Er waren:

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.
geen beroep kennende..........	2,302	2,426	2,864	3,159	4,005
arbeiders, sjouwers enz.........	4,611	5,247	6,214	6,280	7,209
arbeidsters, naaisters enz........	1,415	1,412	1,656	1,925	2,202
dienstboden............	632	611	685	834	903

Gedurende 1856 is onderwijs gegeven in al de strafgevangenissen en huizen van verzekering en in 15 huizen van arrest, door 40 onderwijzers met behulp van 47 gevangenen als adsistenten. In de huizen van arrest te Endhoven, Zutphen, Tiel, Rotterdam, Dordrecht, Goes en Roermond werd, hoofdzakelijk door den slechten toestand der gebouwen, geen onderwijs gegeven. 7,048 gevangenen werden wegens ouderdom of ongeschiktheid en 9,106 als genoeg onderwezen niet toegelaten tot het onderwijs, 2,912 werden toegelaten.

In de gevangenissen waren in 1856 665 werkzalen en plaatsen, 7,981 gevangenen namen aan den arbeid deel. Het daarvoor genoten loon was *f* 83,712, waarvan *f* 46,271 rijksaandeel. Er werden ontslagen 1,586 zonder uitgaanskas; 2,627 met minder dan *f* 5; 218 met *f* 5—*f* 10; 225 met *f* 10—*f* 25; 178 met *f* 25—*f* 50; 63 met *f* 50—*f* 100; 9 met meer dan *f* 100. In de strafgevangenissen is in 1856 door 100 arbeidende gevangenen verdiend: Leyden *f* 3,037, Woerden *f* 2,491, Gouda *f* 3,025, Rotterdam *f* 824, Hoorn *f* 2,176, Amsterdam *f* 566, Leeuwarden *f* 2,722. Te Leyden aanzienlijk meer; te Leeuwarden belangrijk minder.

Het getal cellen voor afzonderlijke opsluiting in de huizen van verzekering is met 116 vermeerderd, alle in de cellulaire gevangenis te Utrecht Bij afwisseling zijn 987 cellulair veroordeelden opge-

sloten geweest. In de huizen van arrest is het getal cellen niet vermeerderd; 280 veroordeelden werden er opgenomen. In het geheel zijn in 543 cellen opgenomen 1,267 veroordeelden; dus 314 meer dan in 1855. Hun straftijd bedroeg:

Een maand en minder	518	3—6 maanden	256
1—3 maanden	315	6—12 "	178

Het getal bestraffingen was weder te Leyden het grootste: bedragende 650.

Gratie of afslag is slechts door 200 gevangenen genoten.

Er zijn ontslagen 15,943 en ontvlugt 6.

De huizen van bewaring zijn met 1 vermeerderd: te West-Kapelle. De gemiddelde bevolking dier huizen bedroeg 236. Het getal doortrekkende gevangenen was 11,003.

De kosten van onderhoud was in 1856 over:

	TOTAAL.	PER HOOFD.
strafgevangenissen	*f* 440,909	*f* 44.78
h. van verzekering	" 234,933	" 40.21
" " arrest	" 113,034	" 49.85

De voeding in de groote gevangenissen (bij eigen beheer) en de aanbesteding van *het geheele onderhoud* in de huizen van arrest bedroeg:

		CENTS.	
In de groote gevangenissen	het minst	15.38	te Rotterdam.
	" hoogst	21.83	" Woerden.
In de huizen van arrest	het minst	27.50	" Almelo.
	" hoogst	38.00	" Winschoten.

De Inspecteur eindigt het Verslag met te wijzen: "op de noodzakelijkheid, vooreerst tot verbetering van vele, nog zoo gebrekkige gevangenisgebouwen; voorts tot verbetering van het onderwijs en den arbeid, waardoor gelegenheid tot het aanleeren van eenig beroep wordt gegeven; maar vooral tot herziening der verouderde reglementen op het gevangeniswezen, waardoor een einde zal kunnen worden gemaakt aan den staat van onzekerheid, thans nog op dit belangrijk onderwerp bestaande."

OVERZIGT

DER

VOORNAAMSTE STAATSGEBEURTENISSEN IN 1857.

JANUARIJ.

Nederland. 16. Overeenkomst met de vrije stad Hamburg tot regeling der voorwaarden, waarop consulaire agenten dier stad in Indië zullen worden toegelaten [1]. — 18. Veranderingen in het Ministerie (zie bladz. XV van den jaarg. 1857).

Frankrijk. Conferentiën te Parijs tusschen de gevolmagtigden, regelende de grenzen tusschen Rusland en Turkije. — 3. De Aartsbisschop van Parijs door een' geestelijke, VERGER, in de kerk St. Etienne du Mont, vermoord.

Oostenrijk. 15. Bezoek van den Keizer en de Keizerin aan Milaan. — 24. Muntverdrag tusschen Oostenrijk en Liechtenstein ter eener en de door de Muntconventie van 30 Julij 1838 verbondene Staten van het Tolverbond ter andere zijde. — 25. Algemeene amnestie voor het Lombardisch-Venetiaansch-Koningrijk. De regtbank voor staatkundige misdrijven te Mantua opgeheven. — Statuut voor de nieuwe organisatie van het leger. — 27. Keizerlijk bevel, regelende de ontruiming van de door Oostenrijk bezette Donauvorstendommen.

Pruissen. 20. De Minister VON MANTEUFFEL legt in de Kamer van Afgevaardigden de verklaring af, dat de oorzaak van eenen oorlog met Zwitserland weggenomen is (zie verder *Zwitserland*).

Duitsch-Verbond. 15. Eene conferentie te Neurenberg geopend voor de zamenstelling van een algemeen Duitsch Wetboek van Koophandel.

Luxemburg. 29. De Duitsche Bondsvergadering neemt het besluit: "dat zij met genoegen de mededeeling der groothertogelijke regering heeft ontvangen, dat deze aan het Bondsbesluit van 23 Augustus 1851 gevolg heeft gegeven."

Zwitserland. 5. In antwoord op de nota van den Zwitserschen Gezant te Parijs, Dr. KERN, overhandigd 4 Januarij, verklaart de Fransche Minister, Graaf WALEWSKI, dat het Fransche gouvernement

---

[1] Gevolgd door onderscheidene andere dergelijke overeenkomsten. Verg. bl. 187.

wil medewerken om de verwikkelingen tusschen Pruissen en Zwitserland ten einde te brengen in den geest, dat Neuchâtel volkomen onafhankelijk zij. — 8. De Bondsraad treedt toe tot het door Frankrijk voorgeslagen bemiddelingsverdrag. — 15. De Volksraad, den 12den tot eene buitengewone vergadering bijeengekomen, neemt met 91 tegen 4 stemmen, dit door den Bondsraad ter tafel gebragte verdrag aan. hetwelk daags daaraan ook door den Stendenraad met 33 tegen 2 stemmen goedgekeurd wordt: het proces ter zake van den Neuchâtelschen opstand wordt daarbij te niet gedaan. — 17. Bevel van den Bondsraad tot ontbinding der op de been gebragte legercorpsen.

Spanje. 6. Gevangenneming van den Generaal PRIM, Graaf van Reus. — 16. Koninklijk decreet, tot bijeenroeping der Cortes, te kiezen naar de voorschriften der Wet van 8 Mei 1854. — 19. Gevangenneming van den Generaal ORIBE. — 31. Aanschrijving van den Minister van Oorlog aan de Gouverneurs der provinciën tegen de verspreiding van kettersche boeken.

Sardinië. 18. De Kamer van Afgevaardigden huldigt eenstemmig het beginsel van vrijheid van onderwijs.

Napels. 4. Het koninklijke oorlogs-stoomfregat Carlo III door eene uitbarsting van buskruid vernield. — 18. De Aartsbisschop van Matera, GAETANO-ROSSINI, onder de godsdienstoefening door eenen Priester, SALVATORE ANGONA, vermoord. — Afkondiging in het officiële dagblad van eene overeenkomst tusschen het koninklijk bewind en den Argentijnschen Statenbond gesloten, rakende het aanleggen van koloniën van Napolitaansche staatsgevangenen aan den Platastroom.

Rusland. De Russische militaire post van het Slangeneiland teruggeroepen. — 17. De afbakening van de nieuwe Moldavisch-Russische grens bij Ismaël begonnen. — Voltooijing van een fort aan den mond des Goergans, op de grenzen der provincie Mazanderan.

Turkije. 6. De grensregeling tusschen Turkije en Rusland ten einde gebragt op de conferentie te Parijs. — 7. Zitting der Europische conferentie te Konstantinopel, waarin de firmans tot het bijeenroepen der Moldo-Wallachysche volksvertegenwoordiging worden vastgesteld. — 30. Deze firmans aan de Turksche kaïmakams toegezonden.

Neêrlandsch-Oost-Indië. 2. De Pangerang RATOE, van Nanga-Kayan, op Borneo, wegens muiterij gevangen genomen.

China. 12. De Britsche Admiraal M. SEYMOUR beschiet Kanton. — 18. Tienduizend Chinezen doen een' vergeefschen aanval op het fort Dutch-Folly, dat nogtans den volgenden dag door de Engelschen ontruimd wordt, die zich nu tot het bewaren van het fort Teatotum bepalen. — Een Chineesch bakker te Hongkong ter dood veroordeeld wegens den verkoop van vergiftigd brood aan de Engelschen.

Egypte. 19. Eerste spadesteek tot aanleg van een kanaal, waardoor de Nijl in regtstreeksch verband wordt gebragt met het te graven kanaal door de landengte van Suez.

Zuid-Afrikaansche-Republiek. 6. De Heer M. W. PRAETORIUS, tot President verkozen, aanvaardt plegtig zijne hooge waardigheid.

Britsch-Amerika. 14. Tractaat tusschen Engeland en Frankrijk, betreffende de visscherij op de kust van Newfoundland.

FEBRUARIJ.

Nederland. 17. Interpellatie van Mr. J. R. THORBECKE in de Tweede Kamer, omtrent het reglement op de drukwerken in Neêrlandsch-Oost-Indië, den 12den November te Batavia afgekondigd. — 23. De Tweede Kamer ontvangt het wetsontwerp op het lager onderwijs; in art. 21 wordt gezegd: "dat het schoolonderwijs, onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, dienstbaar wordt gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen en aan hunne opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden."

België. 21. De Kamer der Volksvertegenwoordigers neemt het wetsontwerp aan over de begeving der akademische graden.

Groot-Brittanje. 5. Het Lagerhuis besluit een enquête in te stellen naar den toestand der Britsche bezittingen in Noord-Amerika, onder het bestuur der Hudsonsbaai-Compagnie (wier octrooi in 1859 eindigt). — 25. Eerste uitreiking der nieuwe orde: het Victoriakruis. (Zie verder *Britsch-Oost-Indië*, *Perzië* en *Arabië*.)

Oostenrijk. 9. Invoering van een nieuw passtelsel. — 10 en 20. Wisseling van nota's met de regering te Turijn, over de uitvallen der Sardinische pers tegen het Oostenrijksche gouvernement. — 21. De Veldmaarschalk RADETZKY als Gouverneur-Generaal van het Lombardisch-Venetiaansch-Koningrijk door den Aartshertog MAXIMILIAAN vervangen.

Pruissen. 18. Twee voorstellen der regering tot veranderingen in de Grondwet behandeld: het eene, rakende den tijd der zittingen, aangenomen, doch dat, hetwelk strekken kan om het wijzigen der staatsregeling gemakkelijker te maken, verworpen.

Denemarken. 9. Afkondiging eener wet ter beteugeling van het kwellen van dieren. — 18. Het gouvernement verklaart, dat de voorstellen der hoven van Weenen en Berlijn, betrekkelijk de grondwetten van den Deenschen Staat, het terrein van den Duitschen Bond overschrijden. — 20. Verklaring, dat, gelijk de Deensche integriteit door de eischen van Weenen en Berlijn wordt bedreigd, zij aan den anderen kant gevaar loopt door het Scandinavismus. — 23. De Commissaris des Konings ontbindt de Staten van Sleeswijk, op grond, dat "de vergadering door hare weigering om de belastingen te verdeelen, zich aan grondwetschennis heeft schuldig gemaakt."

Portugal. 21. Overeenkomst tusschen Portugal en Rome, ten aanzien der benoeming van geestelijken in Portugeesch-Indië en te Macao.

Spanje. 17. Het gouvernement maakt toebereidselen om dwangmaatregelen tegen Mexico te nemen.

Parma. 5. Afmarsch der Oostenrijksche bezettingstroepen. — 7. Amnestie aan staatkundige veroordeelden.

Rusland. 7. Ukase betreffende den aanleg van een net van ijzeren spoorwegen binnen den tijd van tien jaren.

Turkije. 20. De afbakening der grenzen naar de zijde van Rusland ten einde gebragt. — 27. Afkondiging der firmans betreffende de voorregten aan vreemde kolonisten te verleenen.

Montenegro. 14. Vorst DANIELO vertrekt naar Parijs, na alvorens de erfopvolging in zijn vorstendom geregeld te hebben.

Griekenland. 7—28. De Fransche en Engelsche bezettingstroepen schepen zich aan den Peireos in. — Aanneming van de *Code Napoléon.*

Oostersche-Archipel. 18. Serawak door eene bende Chinezen overrompeld. Sir JAMES BROOKE ontkomt te naauwernood. Hij doet bij de Nederlanders te Pontianak aanzoek om hulp, waaraan voldaan wordt.

Britsch-Indië. 8. Tentoonstelling van volksvlijt te Bombay. — Oprigting eener hoogesehool aldaar, waarbij ook inlanders aangesteld worden. — 25. Opstand van het 19de regiment seapoys te Berhampoer.

Perzië. 5. De Generaal JAMES OUTRAM behaalt eene overwinning te Boerazdsjoen (Borazgoon) op de Perzen. — 8. Nederlaag der Perzen te Khoesh-ab. — 10. De Engelschen trekken naar Abeesier terug.

Arabië. 14. De Engelschen nemen het eiland Periem in de straat van Bab-el-Mandeb in bezit.

Vereenigde-Staten. 11. De Pennsylvaniër JAMES BUCHANAN tot President der Unie gekozen.

Mexico. 5. De nieuwe Grondwet door den President COMONFORT bezworen. Daarbij is bepaald, dat de Mexicaansche Unie door 24 *souvereine* Staten en het gebied Neder-Californië wordt gevormd.

Haïti. 17. Wapenstilstand met de Dominicaansche-Republiek.

MAART.

Nederland. 7. In de Tweede Kamer wordt rapport uitgebragt door de Commissië, in wier handen de stukken betreffende de drukwerken in Nederlandsch-Indië waren gesteld. — 9. Begin der graving van het kanaal van Deventer naar de Dalmsholte.

België. 11. Oprigting der Antwerpsche maatschappij voor handel en nijverheid.

Frankrijk. 5. Begin der conferentiën tusschen de vertegenwoordigers der groote Mogendheden over de aangelegenheden van Neuchâtel. — 7. Overeenkomst met Groot-Brittanje, betreffende den handel en het grondgebied in Senegambië. — Menigvuldige

inhechtenisnemingen te Parijs. — 31. Opening van den spoorweg tusschen Bordeaux en Cette.

Groot-Brittanje. 21. Ontbinding van het Parlement na de motie van het Lid COBDEN, houdende afkeuring der geweldige maatregelen van den Admiraal SEYMOUR tegen Kanton. (Zie *Perzië.*)

Oostenrijk. (Zie *Sardinië.*)

Pruissen. 4. De Tweede Kamer verwerpt het wetsontwerp op de echtscheidingen.

Denemarken. 4. Een koninklijk besluit bepaalt de verdeeling van het door Sleeswijk bij te dragen aandeel in de gemeenschappelijke uitgaven der monarchie voor de belastingjaren 1856—1857 en 1857—1858. — 14. Verdrag over den afkoop van den Sondtol met Engeland, Rusland, Pruissen, Zweden, Nederland, Frankrijk, Noorwegen, Mecklenburg-Schwerin, België, Bremen, Hannover, Hamburg, Lubeck, Oostenrijk en Oldenburg, tot een bedrag van 30.466,325 rijksdaalders. — 17. Uitvaardiging eener wet, die de verpligting opheft van ouders, om hunne kinderen te laten doopen.

Spanje. 20. Een Spaansch smaldeel zeilt naar Havanna, met bestemming naar de kust van Mexico.

Sardinië. 14. De Tweede Kamer neemt het wetsontwerp tot versterking van Alessandria aan. — 23/30. Afbreking der diplomatieke betrekkingen met Oostenrijk.

Napels. 1. Heimelijke verspreiding van valsche proclamatiën te Napels, waarin eene volledige amnestie, de invoering eener constitutionele staatsregeling en de abdicatie des Konings worden afgekondigd.

Turkije. 7. De Porte benoemt NICOLAUS KONAKY VOGORIDES, de zoon van den Vorst van Samos, tot Kaïmakam van Moldavië, ter vervanging van THEODORITZA BALSCH, den 1sten dezer maand overleden. — 9. Memorie der Porte aan de buitenlandsche Hoven, rakende de toepassing der wet op de krijgsdienst. — 13. Moldavische troepen gaan over de Pruth, om het van Rusland verkregen grondgebied te bezetten. — Hevige brand te Salonichi. — 31. De Engelsche vloot verlaat den Bosporus.

Neêrlandsch-Oost-Indië. 19. Krooning van den nieuwen Sultan van Tidore, ALTING of SAFIOEDIN, te Ternate. — 28. Ruim 1500 Chinezen van Serawak gekomen, worden op hun verzoek te Seminis en Pemangkat woonplaatsen aangewezen. — 30. Tractaat, gesloten met den Sultan van Atsjien.

Perzië. 4. Vrede met Engeland te Parijs gesloten, waarbij Perzië van al zijne aanspraken op Afghanistan en Herat afziet, enz. — 26. Inneming van Mohammerah door de Engelschen.

Nicaragua. 6, 16, 23. Wederkeerige aanvallen der verbondenen op het hoofdkwartier van WALKER te Rivas en van WALKER op het hoofdkwartier der verbondenen te San Jorge.

Paraguay. 17. Herkiezing van den President Don ANTONIO LOPEZ, tot opperhoofd der Republiek voor den tijd van 7 jaren.

APRIL.

België. 4. De Gezant van Turkije te Brussel verzoekt, namens de Porte, dat het Belgische gouvernement zijnen Ambassadeur BLONDEEL te Konstantinopel terugroepe. — 21. De openbare beraadslagingen in de Tweede Kamer begonnen over het wetsontwerp tot regeling der liefdadige instellingen: "de Kloosterwet."

Frankrijk. 8. Besluit, regelende een spoorwegnet voor Algerië. — 20. De Grootvorst KONSTANTIJN van Rusland in Frankrijk.

Groot-Brittanje. 30. Het nieuwe Parlement geopend.

Pruissen. 3. Ratificatie te Montevideo, van het met Uruguay gesloten handels- en scheepvaartverdrag.

Wurttemberg. 8. Overeenkomst van den Pauselijken Staat, te Rome onderteekend.

Denemarken. 1. De heffing van den Sondtol houdt op. — 8—19. Verandering in het Ministerie: de Kamerheer VON SCHEELE treedt af. — 15. Overeenkomst met de Vereenigde Staten betreffende den Sondtol: de Republiek betaalt eene schadeloosstelling van 717,829 rijksdaalders.

Spanje. Don HENRIQUEZ, schoonbroeder der Koningin, tijdelijk uit Spanje gebannen, als hebbende zich openlijk aanbevolen bij de tegenpartij van het Kabinet voor het lidmaatschap der Cortes. — 8. Algemeene amnestie voor allen, die aan Carlistische opstanden van 1855 en 1856 hebben deelgenomen.

Sardinië. 2. Eerbewijzingen van eene deputatie Toscaners aan Graaf DE CAVOUR en Generaal DE MARMORA. — 26. Verdrag van koophandel met Perzië gesloten.

Rusland. 29. Uitbreiding van vroeger verleende amnestiën.

Finland. 8. Manifest des Keizers, betreffende de instelling eener Commissie ter bewaring der regten en privilegiën des Grootvorstendoms.

Neêrlandsch-Indië. 4. Expeditie tegen de marga Goemay-Oeloe, bij Lahat, op Sumatra. — 5. Gevecht bij de doeson Padang. — 6. De doesons Sekajoe en Arahantiga vermeesterd en vernield. — 7. De talangs Dedap, Biijong en Toengkoek vernield. — 19. Vlugt des Sultans van Siak, die in een' twist met zijnen broeder geraakt, door den Engelschman WILSON wordt verschalkt. — 22. Belangrijke expeditie onder den Luitenant VAN ALPHEN naar de Baai van Lakasombie, ter uitroeijing der zeerooverijen.

Britsch-Indië. 11. BIJOY SIENGH, Radja van Hindoe-Khoesch, sterft. Zijn Rijk wordt door den Gouverneur-Generaal bij Britsch-Indië ingelijfd.

Perzië. 14. De Shah bekrachtigt den vrede van Parijs.

Nieuw-Grenada. 1. MARIANO OSPINA neemt plaats als President der Republiek. De nieuwe Regering sluit eene overeenkomst met Groot-Brittanje, Frankrijk, de Vereenigde-Staten en Sardinië, waarbij de landengte van Panama tot één souvereine en zelfstandige Staat wordt verklaard.

Venezuela. 19. Nieuwe constitutie afgekondigd. — 20. De Generaal JOSÉ TADEO MONAGAS tot President verkozen.

Peru. 22. De Generaal VIVANCO door zijnen mededinger CASTILLA te Callao geslagen.

MEI.

Nederland. 2. De Tweede Kamer besluit, dat het reglement op de drukwerken in Indië eene herziening behoort te ondergaan.

België. 27. Ten gevolge van de stemmingen over de belangrijkste artikelen der wet op de liefdadigheid, ontstaat een volksoploop te Brussel, die door demonstratiën te Antwerpen, Gent, Luik en andere plaatsen wordt gevolgd. Te Jemmappes wordt het klooster der broeders van de christelijke leer geplunderd. — 30. De Koning verdaagt de zittingen der beide Kamers voor onbepaalden tijd.

Frankrijk. 7. De Heer GROS benoemd tot buitengewoon Commissaris van het Fransche gouvernement in China, "met eene zending van denzelfden aard als het Britsche bewind aan Lord ELGIN heeft toevertrouwd." — 17. De Koning van Beijeren te Fontainebleau.

Groot-Brittanje. 7. Eerste zitting van het nieuwe Parlement. — 11. De Staatssecretaris verklaart, dat het verdrag met Frankrijk over de visscherij op de kust van Newfoundland niet bekrachtigd wordt, omdat die kolonie zich daartegen heeft verklaard. — 30. De Grootvorst van Rusland in Engeland.

Oostenrijk. 8. Amnestie voor staatkundige misdrijven.

Pruissen. 8—16. Bezoek van Prins NAPOLEON te Berlijn. (Zie *Zwitserland.*)

Zwitserland. 26. Verdrag tusschen de groote Mogendheden en Zwitserland, betreffende de zaken van het kanton Neuchâtel. De Koning van Pruissen doet afstand van zijne souvereine regten op dit gewest, en ziet af van de schadeloosstelling, die hem bij dit verdrag is toegerekend.

Spanje. 1. De Maarschalk ESPARTERO neemt zijn ontslag als lid van den Senaat.

Kerkelijke Staat. 4. Reis van den Paus door zijn Rijk (keert terug te Rome 5 Sept.) — 19. De staat van beleg te Ancona in de Romagna opgeheven.

Napels. 6—27. Koninkl. besluiten, behelzende eene overeenkomst met den Paus omtrent de regtsmagt van kerkelijke personen en goederen.

Neêrlandsch-Indië. 8. De benting Soengi-Man, op Borneo, het verblijf der muitende Sintangsche Prinsen, stormenderhand door de Nederlandsche troepen ingenomen.

Britsch-Indië. [1] Opstand der inlandsche troepen te Mee-

---

1 Wij stippen hier slechts enkele hoofdgebeurtenissen aan omtrent den opstand in

roet, die eerlang door den afval van een groot gedeelte des legers en der bevolking van eenige districten gevolgd wordt. — 11. Inneming van Delhi door de opstandelingen.

China. 25 en 27. Riviergevechten bij Kanton, waarbij de Engelschen vele djsonken vernielen.

Algerië. 24—26. Overwinning der Franschen op de Kabielen.

Centraal-Amerika. 1. De Generaal WALKER geeft zich over aan Kapitein DAVIS. — 9. Ratificatie van het door Honduras met Groot-Brittanje gesloten verdrag aangaande de Baai-eilanden.

JUNIJ.

Nederland. 16. Instelling eener Commissie tot onderzoek van de mogelijkheid om Neêrlandsch-Indië door Europeërs te koloniseren. — 29. Begin der openbare beraadslagingen in de Tweede Kamer over de wet op het onderwijs (20 Julij aangenomen).

België. 13. Koninkl. Besluit, waarbij de wetgevende Kamers worden gesloten.

Frankrijk. 2. Bijeenkomst te Parijs van tegen het keizerlijke Gouvernement gekante partijen, om onderling te overleggen, welke gedragslijn bij de verkiezingen te volgen. — 14. Handels- en scheepvaartverdrag met Rusland. — 21 en 22. Verkiezingen te Parijs, die ongunstig voor het Gouvernement uitvallen.

Groot-Brittanje. 22. Congres voor de volksopvoeding, door Prins ALBERT geopend. — 26. Prins ALBERT ontvangt bij Koninklijk besluit den titel van Prins-gemaal.

Pruissen. 19. Koninklijke Proclamatie, die de bewoners van Neuchâtel van den eed van trouw en hunnen leenpligt jegens den Kroon ontheft. — 25. Handelsverdrag met Perzië, te Parijs gesloten.

Wurttemberg. 5. Overeenkomst met de Pauselijken Stoel, betreffende de aangelegenheden der R.-K. Eeredienst in het Koningrijk.

Luxemburg. Nieuwe Kieswet voor de Staten des Lands.

Zwitserland. 11 en 12. De Volksraad en de Kantonsraad nemen het met Pruissen gesloten verdrag eenstemmig aan. — 21. Stemming in Neuchâtel, over de herziening der staatsregeling: 5,289 stemmen vóór, 142 tegen.

Spanje. 7. Een Spaansch smaldeel landt te Havannah, waar de Gouverneur-Generaal 12,000 man troepen voor den oorlog tegen Mexico vereenigd heeft. — Frankrijk en Engeland bieden Spanje en Mexico hunne bemiddeling aan. — 17—26. De Tweede Kamer neemt het wetsontwerp aan tot regeling van het openbaar onderwijs. — Republikeinsche bewegingen in de provincie Sevilla.

Indië, en verwijzen naar een belangrijk artikel in *the Companion to the Almanac 1858*: *A Chronological account of the Connexion between England and India*, van de vroegste tijden tot Sept. 1857.

Sardinië.—Toscana. 30. Oproerige bewegingen te Genua en Livorno.

Napels. 27—1 Julij. Landing van den Overste PISACCANE en andere uitgewekenen met de stoomboot Cagliari op het eiland Ponza. PISACCANE geslagen en gedood.

Rusland. 9. Nieuw algemeen vrijgeviger handelstarief. — 24. SJAMIEL door Vorst ORBELIANI aan de Salatawia geslagen.

Neêrlandsch-Indië. 2. De Resident van Riouw komt te Boekit-Batoe, in Siak, om den Sultan tegen den Engelschman WILSON bij te springen. — 14. Brand te Makassar, waarbij 193 huizen vernield worden. — 18. Het eerste berigt door den electro-magnetischen telegraaf in Indië overgeseind (van Samarang naar Batavia).

Britsch-Indië. 1. De opstand breidt zich uit tot Indore, Kawnpoer enz. — 15. Besluit van den Gouverneur-Generaal nopens de drukpers. — 27. Moord aan de Engelschen te Kawnpoer, door NENA SAHIEB.

China. 3. Lord ELGIN, de Commissaris der Britsche aangelegenheden in China, komt te Sincapoer.

Japan. 17. Overeenkomst met de Ver. Staten van N.-Amerika te Simoda, betreffende het handelsverkeer.

Kaapland. 29. Het Parlement gesloten: een der aangenomen wetten waarborgt 6 pCt. rente aan den spoorweg van de Kaapstad naar Wellington.

Zuid-Afrikaansche-Republiek. 1. Verslag tusschen de Presidenten PRAETORIUS en BOSHOFF, strekkende om een einde te maken aan de geschillen tusschen de Z.-A. Republiek en den Oranje-Vrijstaat.

Algerië. 9. De Beni-Setka onderwerpt zich aan het Fransche bewind.

Tunis. Een Israëliet wegens smaadredenen tegen de Mohamedaansche Godsdienst door de geestelijke regtbank ter dood veroordeeld en op barbaarsche wijze omgebragt.

JULIJ.

Nederland. 3. Tractaat van vriendschap en handel tusschen Nederland en Perzië. — 11. Indiening van drie wetsontwerpen tot het aanleggen van een spoorwegnet. — 18. Indiening van een wetsontwerp tot afschaffing van de slavernij in Suriname en N.-West-Indië.

België. 31. Tractaat met Perzië.

Frankrijk. 5. De Generaal CAVAIGNAC en de Heeren OLLIVIER en DARIMON te Parijs tot leden van het wetgevend ligchaam verkozen. — 16. Overlijden van BÉRANGER.

Groot-Brittanje. 7. Lord PALMERSTON verklaart zich in het Parlement tegen de doorgraving der landengte van Suez.

Oostenrijk. 8. De Koning en Koningin van Pruissen te Weenen. — 27. Opening van den spoorweg van Laibach naar Triëst (voltooijing van de lijn Weenen—Triëst).

Hannover. 18. De Gemeenteraad der stad Hannover vereenigt zich met het protest des Burgemeesters tegen de mededeeling des Ministers van Binnenlandsche Zaken, vermeldende dat de Koning weigert het schuttersfeest te Hannover bij te wonen, "omdat Z. M. met de Regering der hoofdstad niet in aanraking wil komen, die blijken heeft gegeven eener stelselmatige oppositie tegen het Gouvernement."

Zweden. Aanneming der grondwetsbepaling, volgens welke de Koning geen buitenlandsche Kroon mag aannemen, zonder de toestemming der staten.

Spanje. 19. De kanalisatie van den Ebro door eene Engelsche maatschappij ten einde gebragt zijnde, wordt dit vaarwater plegtig voor de scheepvaart opengesteld. — 21. Spanje neemt de bemiddeling van Frankrijk en Engeland in zijn geschil met Mexico aan.

Sardinië. 13. Afkondiging der wet, waarbij het cellulair stelsel voor gevangenen wordt aangenomen. — Te Genua een stuk geschut ontscheept, door burgers van Boston aan Sardinië vereerd tot wapening van Alessandria.

Ionische-Republiek. 2. De wetgevende Vergadering geeft haren afkeer te kennen van het Engelsch beschermheerschap en haren wensch om met Griekenland vereenigd te worden.

Turkije. 19. Verkiezingen voor den Divan in Moldavië. — 20. Protest aan de Europische magten van vele Moldaviërs tegen de kiezerslijsten. — 26. Nota van Frankrijk, Rusland, Pruissen en Sardinië aan de Porte, houdende klagten tegen de Moldavische overheden. — 31. Verandering in het Ministerie.

Neêrlandsch-Indië. 19—24. Expeditie tegen het landschap Goemay-Talang. — 23. Onderwerping des Sultans van Sambalioeng (Borneo). — 26. Een Nederlandsch smaldeel zeilt naar Timor, om BAKIKOOI, Fettor van Takaip, een leenman des Keizers van Groot-Sonnabait, te tuchtigen voor zijn verzet tegen het Nederl.-Indisch bewind.

Britsch-Indië. 17. De Generaal HAVELOCK rukt Bithoer binnen en behaalt den 30sten eene aanzienlijke overwinning.

Siam. 7. Handelsverdrag met de Vereenigde-Staten.

Cochinchina. 20. De Spaansche Bisschop DIAZ te Ramtieng onthoofd.

AUGUSTUS.

Nederland. 12. De Eerste Kamer neemt het wetsontwerp tot inkoop van nationale schuld aan. — 13. De Koning bekrachtigt de wet op het onderwijs. — 21. Overeenkomst met de Vereenigde Staten tot wederkeerige uitlevering van boosdoeners.

Frankrijk. 5—10. Bezoek van den Keizer en de Keizerin op Osbornehouse. — 6. Drie Italianen, TIBALDI, BARTOLOTTI en GRILLI, door het Hof van het Departement der Seine, wegens een' aanslag op het leven des Keizers, tot deportatie of tuchthuisstraf veroordeeld. — 15. Inwijding der voltooide Louvre.

Groot-Brittanje. 5. De kabel voor den Trans-Atlantischen telegraaf bij Valentia ontrold. — Belangrijke beraadslagingen in het Parlement over den staat van Britsch-Oost-Indië. — 25. De wet op de echtscheiding aangenomen.

Oostenrijk. 15. De getalssterkte van het leger verminderd. — 31. Statistiek-Congres te Weenen.

Pruissen. 5. De stad Vreden door brand verwoest.

Denemarken. 15. Opening der Staten-vergadering van Holstein. — De Regering biedt eene concept-constitutie aan.

Sardinië. 30. Begin der werkzaamheden aan den spoorwegtunnel door den Mont-Cénis.

Rusland. 15. Odessa aan de algemeene tariefswetgeving onderworpen. — 31. Inwijding van het gedeelte spoorweg tusschen St. Petersburg en Loega (137 Ned. mijlen).

Turkije. 26. Op aandrang van Frankrijk, Pruissen, Rusland en Sardinië, vaardigt de Porte een besluit uit tot vernietiging der verkiezingen in Moldavië.

Neêrlandsch-Oost-Indië. 25. De Nederlandsche troepen trekken tegen den Fettor van Takaip op. — 29. Soenleo, de residentie des Fettors, ingenomen. — 31. Verovering van Soenikiki.

Britsch-Indië. 17. De Generaal COLIN CAMPBELL aanvaardt het opperbevel over het Engelsch-Indische leger.

China. De Britsche zeemagt verklaart de haven en rivier van Kanton in staat van blokkade.

SEPTEMBER.

Nederland. 21. Opening der Staten-Generaal. — 27. Interpellatie in de Tweede Kamer over de inbezitneming der Kokoseilanden door de Engelschen.

Frankrijk. 25. Bijeenkomst van NAPOLEON III met Keizer ALEXANDER II te Stuttgart.

Groot-Brittanje. 6. Wanordelijkheden te Belfast, ter gelegenheid van predikatiën in de opene lucht. — 11. De geschiedschrijver MACAULAY tot Baronnet verheven.

Oostenrijk. 9. De Keizer van eene tweede reis naar Hongarije teruggekeerd, rigt een geschrift aan den Aartshertog ALBRECHT, waarin hij verklaart: "dat de nationaliteit der onderscheidene volksstammen des Rijks geëerbiedigd, en zij, wat hunne taal betreft, niet bemoeijelijkt mogen worden."

Pruissen. 11. Vergadering van Evangelische Christenen te Berlijn. — 14. De Keizer van Rusland te Berlijn.

Denemarken. 9. De Stenden-vergadering van Holstein besluit, dat zij zich buiten staat heeft gezien aan de bedoelingen des Konings, betrekkelijk het invoeren eener verbeterde staatsregeling voor de bijzondere aangelegenheden des hertogdoms, te beantwoorden.

Zweden en Noorwegen. 12. Instelling eener Regerings-Commissie uit Zweedsche en Noorweegsche Leden van den Staatsraad, om, gedurende de ziekte des Konings, voorloopig het bewind te voeren. — 21 en 23. De Noorweegsche Storthing en de Zweedsche Rijksdag keuren het wetsontwerp goed om het rijksbestuur aan den Kroonprins op te dragen. — 30. Geldleening van 25 millioen rijksdaalders in Zweden voor den aanleg van spoorwegen.

Sardinië. Overlijden van MANIN, gewezen Dictator van Venetië.

Modena. 28. Wanordelijkheden te Carrara.

Rusland. 3. De Keizer gaat op reis om Keizer NAPOLEON III en Keizer FRANS II te ontmoeten.

Turkije. 10—29. Verkiezingen in Moldavië en Wallachye.

Neêrlandsch-Indië. 21—28. Militaire expeditie tegen Lidak, op Timor. — 23. De Sultan van Lingga, MACHMOED MOETHAFAR SJAH, door den Gouverneur-Generaal afgezet.

Britsch-Indië. 14—21. Verovering van Delhi door de Engelschen.

Tunis. 1. De Bei besluit tot verschillende hervormingen en vaardigt wetten uit, die eene algemeene gelijkheid van burgerlijke regten vaststellen, de bestaande monopoliën afschaffen en de Europeërs regt geven om grondeigendom te verwerven.

OCTOBER.

België. 27. Vernieuwing der Gemeenteraden: de liberalen behalen eene schitterende zege.

Frankrijk. 8. Keizerlijk besluit betreffende een nieuw reglement voor het Collège de France.

Groot-Brittanje. 7. Boete- en bededag; 23,654 personen vergaderen onder het gehoor van den Leeraar SPURGEON in het Kristalpaleis.

Oostenrijk. 1. Zamenkomst der Keizers van Oostenrijk en Rusland te Weimar. — 12. Voltooijing der spoorweglijn tusschen Milaan en Venetië.

Pruissen. 12. De bruggen over de Weichsel voltooid zijnde, gaat de eerste doorloopende trein van Berlijn naar Koningsbergen. — 23. De Koning, door eene ernstige ziekte getroffen, draagt de opperste leiding der staatsaangelegenheden aan den Prins van Pruissen op.

Denemarken. 2. De Koning bezoekt Sleeswijk. — 27. De Tweede Kamer van den Rijksdag beslist, dat de gemeenschappelijke Grondwet des Rijks, in weerwil der verklaring van de Holsteinsche Staten, verbindend is en van kracht blijft.

Zweden. 14. De Rijksdag neemt het wetsontwerp aan, waarbij alle nadruk van buitenlandsche werken in Zweden verboden wordt. — Het wetsontwerp tot meerdere godsdienstvrijheid verworpen.

Spanje. 1. Het ministerie NARVAEZ neemt zijn ontslag en wordt door het ministerie ARMERO opgevolgd.

Parma. 4. Hertogelijk besluit, waarbij de tariefs-wetgeving, ten gevolge van het ophouden van het tolverbond met Oostenrijk, gewijzigd wordt.

Kerkelijke-Staat. 16. De Paus woont de plegtigheid bij van het leggen van den eersten steen aan het stationsgebouw te Civita-Vecchia, voor den spoorweg tusschen die haven en Rome.

Turkije. 4 en 12. De divans te Jassy en Bucharest geopend. — 19 en 21. Beide Vergaderingen erkennen dat het voor het welzijn der vorstendommen noodig is ze te zamen onder het bestuur van éénen Vorst te plaatsen, gekozen uit een der regerende huizen van het Westen. — Zamenzwering in Servië ontdekt.

Neêrlandsch-Indië. 10. De bewoners van Parigi (Gorontalo) gestraft wegens verzet. — 11—13. De Chinezen op Rampang (Riouw) bedrijven wanordelijkheden.

Kaapland. Groote hongersnood onder de Kaffers.

Vereenigde-Staten. De troepen der Vereenigde-Staten in aantogt tegen Utah.

Midden-Amerika. 19. Nicaragua verklaart den oorlog aan Costa-Rica. — San Salvador biedt zijne bemiddeling aan.

NOVEMBER.

Nederland. 25. Overeenkomst tusschen Nederland en Hamburg, tot regeling van het postwezen. — 27. De begrooting voor het Departement van Oorlog verworpen.

België. 12. De Tweede Kamer ontbonden.

Frankrijk. 29. Plotselinge dood van den Generaal L. E. CAVAIGNAG.

Groot-Brittanje. 9. De Bank van Engeland brengt het disconto op 10 pCt.

Oostenrijk. 7. Overeenkomst tusschen Oostenrijk, Beijeren, Turkije en Wurttemberg, betreffende de scheepvaart op den Donau.

Hessen-Darmstadt. 18. Ontploffing van het kruidmagazijn te Mainz.

Luxemburg. 19. Nieuwe kieswet voor de Staten des Groothertogdoms. — 30. De Statenvergadering door Prins HENDRIK geopend.

Spanje. 28. De Koningin bevalt van eenen zoon. — Koninkl. Besluit, waarbij gelast wordt in de 2655 steden en plaatsen des Rijks, die geen kerkhof hebben, een terrein daartoe af te zonderen.

Napels. 16—17. Aardbeving in Basilicata en Principato. — 28. Het hof van Salerno verklaart de Cagliari voor goeden prijs.

Rusland. 28. De slooping der vestingwerken van Riga begonnen.

Turkije. Protest der Porte tegen de vereeniging van Moldavië en Wallachyë.

Britsch-Indië. 20. De Generaal CAMPBELL ontzet Lucknow. — Vier-en-twintig personen van het geslacht des Konings van Delhi bij vonnis ter dood gebragt. — De wetgevende Raad besluit, dat geene buitenlanders zich in Indië mogen neêrzetten of reizen, zonder daartoe verlof verworven te hebben. — 25. De Generaal HAVELOCK sterft aan de cholera. — 27. Gevecht te Kawnpoer, waarin de Engelschen onder WINDHAM door de muiters van Gwalior geslagen worden. — Lucknow door de Engelschen ontruimd.

Midden-Amerika. WALKER landt op nieuw in Midden-Amerika, doch spoedig in het naauw gebragt, geeft hij zich aan den kommandeur PAULDING van de Amerikaansche marine over.

DECEMBER.

Nederland. 11. De wet, houdende de bepaling, dat de wettelijke rente voor alle transactiën 5 en 6 pCt. moet beloopen, wordt ingetrokken. — 26. De Kolonel VAN MEURS tot Minister van Oorlog benoemd.

België. 10. Verkiezingen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers, die meest in liberalen zin geschieden. — 15. Opening der Kamer.

Oldenburg. 30. De landdag geopend. De Groothertog herinnert, dat gedurende ruim veertig jaren geene nieuwe directe belasting is ingevoerd of eene bestaande verhoogd, terwijl de grondlasten in dien tijd met een derde zijn verminderd.

Hamburg. 7. Een Staats-discontobank opgerigt. — 12. De Keizer van Oostenrijk magtigt de Weener Bank, om 10 millioenen marken zilver voor den tijd van één jaar ter beschikking der Regering van Hamburg te stellen.

Spanje. 9. Bij den doop van den Kroonprins wordt eene amnestie voor staatkundige veroordeelden afgekondigd.

Rusland. 2. Ukase, waarbij de vrijmaking der lijfeigenen in de gouvernementen Kowno, Wilna en Grodno wordt voorbereid. — 5. Overeenkomst te Konstantinopel geteekend, betreffende de grensregeling met Turkije in Trans-Kaukasië.

Turkije. 5. De Heer DE LESSEPS komt te Konstantinopel, ten einde de doorgraving der landengte van Suez te bevorderen. — Twee Armeniërs ontvangen den titel van bassa. — 10. Opstand in Bosnië. — 25 en 31. De divans van Wallachyë en Moldavië eindigen hunne taak.

Neêrlandsch-Indië. 1. Contract tusschen het Ned.-Ind. Gouvernement en den nieuwen Sultan van Lingga. — 20—24. Expeditie tegen de nieuwe sterkte te Klapa-Pati, waar de Engelschman WILSON zich gevestigd had.

Britsch-Indië. 7. De muiters van Gwalior door Generaal CAMPBELL geslagen. — 29. De Generaal WALPOLE bezet Etawah en de Generaal ROSE Ratgur.

China. 15. De Engelschen en Franschen bezetten het eilandje Honan, bij Kanton. — 12. De Admiraal RIGAULT DE GRENOUILLY verklaart, dat ook van de zijde van Frankrijk de haven van Kanton geblokkeerd is. — 28. Kanton gebombardeerd en vervolgens ingenomen.

Vereenigde-Staten. 23. Het Huis der Afgevaardigden verklaart Utah in openbaar verzet.

Mexico. 17. Ten gevolge eener omwenteling wordt de President COMONFORT tot dictator benoemd.

Fransch-Guiana. 3. "Eene lading zwarte landverhuizers" komt te Cayenne aan.

GESCHRIFTEN

OVER

STAATHUISHOUDKUNDE, STATISTIEK, STAATS- EN ADMINISTRATIEF REGT,

IN NEDERLAND VERSCHENEN.

(MEI—DEC. 1857. — JAN. TOT ULTIMO MEI 1858. *Vervolg van Jaarg.* IX, bl. 390 v. v.)

ALGEMEENE WERKEN.

Vervolgwerken. De Economist, 6de en 7de jaarg., p. jaarg. *f* 3.80. — Bijblad tot de Economist, j. 1857 *f* 2.40, 1858 *f* 3.80. — Tijdschrift voor staathuishoudkunde Dl. 16 *f* 6.50. — Wetenschappelijke bladen, p. j. *f* 9 60. — Pantheon, p. j. *f* 6. — Practische Volksalmanak 1858 *f* 0.90. — De Gids, p. j. *f* 12. — Nieuwe bijdragen voor regtsgeleerdheid 1857, 1e en 2e *f* 2.60. — Bijblad tot de bijdragen enz., VII *f* 7. — Themis 1857 *f* 6.20. — Vijfde verzameling van regtsgel. adviezen *f* 2.15. — GERVINUS, Geschiedenis der 19e eeuw, II *f* 6.45. — Onze tijd, Dl. 21, p. j. *f* 6. — Maandelijksche Kronijk 1858, V Dl. p. j. *f* 3.60. — Tijdschrift voor buitenlandsche en koloniale wetgeving, II *f* 10.

E. VAN VOORTHUIJSEN, Staathuishoudkunde (volksbibliotheek, N°. 57). Amst., Weijtingh en v. d. Haart .... *f* 0.25.

W. ELLIS, Grondtrekken der staathuishoudkunde. Uit het Engelsch vertaald door H. Hooft Graafland, 2e druk. Utrecht, B. Dekema .... *f* 0.90.

Mr. H. J. SMIDT, Volkshuishoudkunde. Een overzigt van de beginselen dier wetenschap. Gron., J. B. Wolters................................ *f* 1.50.

J. B. SAIJ, Ontwikkeling van de beginselen der staathuishoudkunde, eenv. verklaring van de wijze, waarop de rijkdom voortgebragt, verdeeld en verbruikt wordt. Naar het Fransch. Deventer, J. de Lange............ .....*f* 4.90.

Dr. F. O. SCHULZE, Volkshuishoudkunde voor allen die in landbouw en nijverheid belang stellen. Naar het Hoogd., bewerkt door E. C. Enklaar, 1e—6e afl. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink......................... *f* 3.75.

F. BASTIAT, Staathuishoudkundige harmoniën. Uit het Fransch overgebragt door C. M. A. Simon van der Aa. Sneek, van Druten en Bleeker...*f* 3.60.

D. BUDDINGH, Nieuwe statistieke mededeelingen betreffende den landbouw, handel en nijverheid in Nederland enz. 1851. Haarlem, A. C. Kruseman.*f* 0.90.

D. BUDDINGH, Jaarberigten van algemeene statistiek voor landbouw, handel en nijverheid, voor staatslieden, kooplieden, fabriekanten (1851—1856). Haarlem, A. C. Kruseman.. *f* 0.90.

SCHLOSSER, Geschiedenis der achttiende en negentiende eeuw tot op den ondergang van het Fransche Keizerrijk, goedk. uitg. 2e druk, en geheel herzien door P. van Os, afl. 1—3. Sneek, van Druten en Bleeker, per afl.......*f* 0 30.

TH. B. MACULAIJ, Gesch. van Engeland sedert de troonsbestijging van Jacobus

III. Naar het Eng., met aant. 's Gravenh., C. H. Susan, Czn., 1e—5e deel, buiten int .... *f* 25 00.

J. P. SMEELE, Over de oorzaken van den strijd tusschen Engeland en zijne Amer. kol. in de vorige eeuw. Acc. proefschrift. 's Hage, C. H. Susan, Jr. *f* 1.50.

De krisis in Indië, hare oorzaken en de middelen om haar te boven te komen. door een Engelsch officier, die 32 jaar in Indië gediend heeft. Naar den 2den druk uit het Engelsch door Dr. D. Koorders. Met een naauwkeurige kaart van het oorlogstooneel. Amsterd., Gebrs. Binger .... *f* 1.30.

Jkhr. Mr. D. M. M. D'HANGEST Baron D' YVOY VAN MIJDRECHT, Frankrijks invloed op de buitenlandsche aangelegenheden der voormalige Ned. republiek, gestaafd door oorspronkelijke stukken uit de archieven te Parijs. Arnh., Is. An. Nijhoff en Zn. .... *f* 2.00.

LE Baron O. F. SIRTEMA DE GROVESTINS, la Russie ramenée à l'ordre et l'Europe en 1857. La Haye, T. C. B. ten Hagen .... *f* 2.00.

SICCO VAN GOSLINGA, Memoires relatifs à la guerre de succession de 1705—1709 et 1711, publiés, par H. A. Evertsz et H. M. Delprat, au nom de la société d'histor, d'archéologie, et linguistique de Frise. Leeuwarden, G. T. N. Suringar .... *f* 1.20.

De opstand in België tegen het ultramontanisme (overgedrukt uit de Prot. bladen). Arnhem, G. W. v. d. Wiel .... *f* 0.25.

De strijd der liberale en der catholijke partij in België, eene waarschuwing voor andere landen. Brieven van een' Belg aan een' Zuid-Duitscher. Uit het Hoogd. Gron., A. L. Scholtens .... *f* 1.10.

Oorzaken van voorspoed in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Heusden, Gebrs. van Genderen .... *f* 0.30.

TH. B. MACULAY, Het leven van drie beroemde Eng. staatslieden. Naar het Eng. Meppel, H. ten Brink .... *f* 2.50.

VERGENS, Levens van beroemde staatslieden. Naar het Eng., nieuwe uitgave. Haarlem, Erven F. Bohn .... *f* 1.80.

NEDERLANDSCHE STATISTIEK, STAATSREGT ENZ.

1. *Algemeene werken.*

Vervolgwerken. Statistisch Jaarboek 1858, Dl. VII *f* 2.50. — Residentie-almanak 1858, 33e jaarg. *f* 3.90. — Staatsbl. (offic.) 1857 *f* 3.50; id. bij van Goor en de Jong *f* 1.25. — Bijvoegsel op het Staatsbl., door VAN DORP *f* 6.50. — Staatsc. *f* 30 met Bijbl. Ieder afz. *f* 20 en *f* 15. — Weekbl. van het Regt, p. j. *f* 20. — LUTTENBERG's Chron. Verz. van wetten *f* 2.75. — VERWOERT, Klapper op de staatsregterlijke wetten (compleet) *f* 12.60. — OUDEMAN en DIEPHUIS, Opmerkingen en mededeelingen, betreffende het Ned. Regt. Dl. XII *f* 1.28. — V. D. HONERT (D'ENGELBRONNER), Arresten van den Hoogen Raad. — DE GIJZELAAR, Ned. Regtspraak, LV *f* 10.

O. VAN REES, Redevoering over de staathuishoudk. geschiedenis van Nederl. Zutphen, W. Thieme .... *f* 0.30.

J. J. DE LA BASSECOUR CAAN, Handleiding tot de kennis van het administratief regt in Nederland (2e en 3e deel. De provinciale en plaatselijke gemeente). 's Hage, Gebrs. Belinfante .... *f* 4.00.

Mr. C. W. OPZOOMER. Aanteekening op de wet, houdende algemeene bepalingen der wetgeving van het Koningrijk. 2e en herziene druk. Amsterd., J. H. Gebhard en C°. .... *f* 0.60.

J. VAN DEINSE. strafwetten. Opgave van speciale wetten en koninkl. besluiten als algem. maatregelen van inw. bestuur, welke onderwerpen behelzen waarop strafbepalingen zijn vastgesteld of betrekking hebben. Middelburg. J. C. en W. Altorffer .... *f* 3.40.

Tijdschrift voor administratief regt. Bijdragen tot de kennis van het staats-, provinciaal- en gemeentebestuur in Nederl., onder red. van G. H. Betz, J. A. Fruijn en P. F. Hubrecht. Rott., Otto Petri .... *f* 5.50.

Nederl. wetboeken, benevens de grondwet en eenige andere wetten, besluiten, reglementen enz. Uitgegeven onder toezigt van A. Oudeman, 3e herziene en verm. druk. Gron. J. B. Wolters en de erven C. M. van Bolhuis Hoitsema...ƒ 4.90.

H. M. VAN ANDEL, De onteigening ten algemeenen nutte, volgens de wet van 28 Aug. 1851. Leyden, P. H. v. d. Heuvel.......................ƒ 1.80.

Het regt van enquête en de sterke drank-quaestie in de 2e Kamer. 's Hage, H. C. Susan, C. Hzn...ƒ 1.00.

VITRINGA, Gedenkschrift, 1e stuk, behelzende bijzonderheden uit het geslacht Vitringa. — Schets van de staatsgesteldheid van het Vaderland, in het bijzonder met betrekking tot Gelderland, van af Willem III tot 1787. — Schets van het leven en de staatkundige loopbaan van Mr. H. H. Vitringa. Arnhem, Is. An. Nijhoff en Zn...ƒ 3.00.

SIRTEMA DE GROVESTINS, Le Bn Robert Fagel. La Haye, T.C.B.ten Hagenƒ 1.00.

SIRTEMA DE GROVESTINS, Gedenkschriften aan den graaf van der Duijn van Maasdam en van den Baron van der Capellen. Amsterd., A. H. van Gorcum, per afl...ƒ 1.00.

Algem. register op de verslagen der handelingen van de Staten-Generaal, offic. uitgave...ƒ 2.75.

H. W. KROON, Tegenwoordige staat van het Kon. der Nederl. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkh., landgoederen en verdere merkwaardige plaatsen in ons vaderl. Zuid-Holland, 1e—8e aflev. Amsterd., J. C. Loman, Jr., per afl...ƒ 0.30.

ALPHONSE ESQUIROS, Nederland en het leven in Nederl. geschetst, naar het Fransch door N. S. Calisch. Amsterd., Gebrs. Binger.............ƒ 4.25.

J. L. MOTLEIJ, The rise of the Dutch republic. A history. Amsterd., Binger Brothers, vol. I—III...ƒ 8.20.

JOHN LOTROP MOTLEIJ, De opkomst der Ned. republiek. Met inleiding en aanteekeningen van Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink, 1e—3e afl. 's Hage, W. P. van Stockum.

Kantteekeningen op het handboek der gesch. van ons Vaderl. van G. Groen van Prinsterer (door Mr. C.) Nijmegen, C. A. Thieme, J. Fz.... .ƒ 3.30.

E. J. KIEHL, Le gouvernement representatif en Neêrlande etc. Rotterd., H. Nijgh, 1e liv...ƒ 1.00.

2. *Politiek.*

J. DE BOSCH KEMPER, Open brief aan Mr. G. Groen van Prinsterer. Amst., E. S. Witkamp...ƒ 0.50.

G. GROEN VAN PRINSTERER, Antwoord aan Jkhr. Mr. J. de Bosch Kemper. 's Hage, Gebrs. van Cleeff.......................................ƒ 0.40.

J. DE BOSCH KEMPER, Repliek aan Mr. G. Groen van Prinsterer. Amsterd., E. S. Witkamp...ƒ 0.30.

G. GROEN VAN PRINSTERER, Dupliek aan Jkhr. Mr. J. de Bosch Kemper. 's Hage, Gebrs. van Cleeff.......................................ƒ 0.25.

G. GROEN VAN PRINSTERER, Open brief aan de kiezersvereeniging: Nederland en Oranje, te Leyden. 's Hage Gebrs. van Cleeff.................ƒ 0.10.

Politieke brieven I. Rotterd., Mensing en Koning..............ƒ 0.15.

Een Chineesch kunstvuurwerk afgestoken door een politieken stokebrand. Amsterd., L. F. J. Hassels.....................................ƒ 0.20.

Wespen op het gebied van staatkunde, wetenschap en kunst, nº. 1—3. Tiel, H. C. A. Campagne, ieder.......................................ƒ 0.30.

3. *Grondgebied.* — *Bevolking.* — *Geneeskundige staatsregeling*, *enz.*

Vervolgwerken. STARING, Bodem van Nederland. — Geneeskundige Courant ƒ 7.25. — Ned. Tijdschrift voor geregtelijke geneeskunde IV ƒ 4.80.

Staten der in 1854, 1855 en 1856 te Amsterdam gestorvenen. C. G. van der Post.

Schat der gezondheid. Tijdschrift enz. Haarl., C. Zwaardemaker, p. j...*f* 3.—.

Dr. W. C. H. STARING, Voormaals en thans. Opstellen over Neêrl. grondsgesteldheid. Haarlem, A. C. Kruseman, afl. 1......................*f* 0.95.

De geneesk. staatsregeling van Nederland en hare geschiedenis volgens de officiële stukken. Uitgegeven onder toezigt van L. J. Egeling. Tiel, H. C. A. Campagne...*f* 0.80.

Memoriën van toel. op de ontw. van wet, regelende de uitoef. der geneesk. enz. Rott., P. C. Hoog...*f* 0.40.

De uitoefening der geneeskunst overgelaten aan de vrije concurrentie. Rott., Hendrik Altmann...*f* 0.30.

B. F. SUERMAN, De geneeskundige wetsontwerpen door de Regering aangeboden aan de Staten-Gener. beschouwd. Utrecht, C. van der Post, Jr..*f* 0.50.

D. VERGENS, Het ontwerp der geneeskund. staatsregeling 1857 getoetst aan de eischen der maatsch. en het belang der geneeskunst-oef. 1e en 2e stuk. Weesp, G. G. Brugman, te zamen...*f* 0.50.

W. DE SITTER, Gezondheids-Commissiën. Gron. H. R. Roelfsema....*f* 0.80.

Verslagen van de verrigtingen der gezondheids-commissie der stad Utrecht, gedurende de jaren 1855 en 1856. Utrecht, Kemink en Zn...........*f* 0.30.

Water en melk. Wat men denkt van de voorgestelde wetenschappelijke keuring van levensmiddelen (te Amsterdam). Amst. L. F. J. Hassels...*f* 0.15.

4. *Provinciale en Gemeente-zaken.*

Vervolgwerken. Gemeenteblad. Weekblad voor de burg. administratie *f* 6. — De Gemeentestem *f* 8. — De Prov. Verslagen. — Jaarboekje voor de Gemeentebesturen 1858, III *f* 1.80. — Regeringsalmanak van en voor de prov. Gelderland *f* 1.50. — Utrechtsche Almanak *f* 1.40. — OOMKENS, Regeringsalmanak van en voor de prov. Groningen *f* 0.40. — Jaarb. voor Overijssel *f*. 1. — Drentsche regeringsalmanak *f* 0 30.

J. VAN DEVENTER, H. AZN., Memorie met bijlagen, betreffende de geldmiddelen der gemeenten in de prov. Overijssel in 1857, enz.

Verordening op het bouwen en sloopen te Utrecht, vastgesteld op den 14den Julij 1857, voorafgegaan door eenige beschouwingen. Utrecht, C van der Post, Jr...*f* 0.15.

Beknopt verslag van de zittingen der Gemeenteraad van Groningen. Gron., Erven C. M. van Bolhuis Hoitsema.............................*f* 2.20.

Plaatselijke belastingen te Schiedam. Schiedam, P. J. van Dijk....*f* 0.90.

5. *Rijks Geldmiddelen.*

Vervolgwerken. Jaarb. voor de ambtenaren der directe belastingen enz., 25e j. *f* 1.25. — Tijdschrift voor de registratie enz. 12e j. *f* 4.80. — Verzameling van wetten, besluiten enz. betreffende de dir. belastingen enz. in 1855. *f* 1.50.

Redevoering van den Minister van Finantiën bij de indiening der staatsbegrooting 1858 (offic.)...*f* 3.—.

I. LUZAC, Handleiding tot de kennis van de algemeene beginselen der belasting. Leyden, Jac. Hazenberg. Cz.............................*f* 0.60.

Nieuwe denkbeelden omtrent een hervormd belastingstelsel voor het rijk en de gemeenten, met verligting van lasten bij vermeerdering van opbrengst. 's Hage, M. M. Couvée......................:...................*f* 0.30.

De belastingen, de ambtenaren en de belastingschuldigen in onderling verband beschouwd. Een woord aan velen. Gron. K. de Waard...........*f* 0.25.

Mr. L. Het personeel als belasting beschouwd, in verband met het nieuwe ontwerp van wet dienaangaande. Deventer, J. de Lange............ƒ 0.50.

A. VROLIK, Redevoering uitgesproken in de zitting van de 2e kamer der Staten-Gener. van maandag 15 Febr. 1858. Amst., M. Schooneveld en Zn. ƒ 0.30.

J. J. DE GELDER, Woordenboek voor de registratie, bevattende eene uitgew. inleiding naar Championnière en Rigand, nopens de regtsregelen voor de registratie-belasting enz. Tiel, H. C. A. Campagne 1e afl.............ƒ 2.40.

Over het ontwerp van wet op het regt van successie en van overgang, door Mr. E. E. Nijmegen, H. C. A. Thieme.........................ƒ 0.45.

A. VAN HOIJNTEMA, Opheld. de wetg. der registr. betreffende. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1 dl.......................................ƒ 2.50.

Wettelijke verordeningen betreffende den vrijdom van accijns op den turf en de steenkolen, verm. met eenige ophelderingen en aanteeken. ten dienste van fabriekanten, trafikanten, werkbazen, turfschippers en veenlieden. Leeuwarden, G. T. N. Suringar...ƒ 0.50.

6. 's Rijks Verdediging. — Marine.

Vervolgwerken. Recueil militair 1857 ƒ 3.20. — De militaire spectator 1857 ƒ 8.25. — De nieuwe militaire spectator 1857 ƒ 6. — Naam- en ranglijst der officieren 1858, 27e j. ƒ 1.20. — Jaarb. voor de kon. milit. academie, 1858, 8e j. ƒ 1. — Kon. Ned. marine ƒ 0.85. — Verz. van zeeorders 1856 ƒ 2.15.

Betoog dat het veroorloven van de burgerpractijk aan de officieren van gezondheid zoude zijn regtvaardig, billijk en het algemeen ten nutte, door een officier van gezondheid. Deventer, J. Brinkgreve..............ƒ 0.30.

Het billijke en pligtmatige van een verbeterd organis. van de geneesk. dienst der landmagt betoogd. 's Hage, F. Overhoff.......................ƒ 0.15.

Gedachten omtrent de militaire geneesk. dienst in Nederland. Utrecht, W. F. Dannenfelser...ƒ 0.50.

Brief aan een lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, over het bevorderingstelsel bij het Ned. leger. 's Bosch, Gebrs. Muller. ....ƒ 0.50.

J. K. H. DE ROO VAN ALDERWERELT, Gesch. van het 7e regiment infanterie. Arnhem, J. F. Thieme...ƒ 4.25.

Een ernstig waarschuwend woord aan het Ned. volk, over bezuiniging in verband met 's lands verdediging. Leyden, B. Noothoven van Goor.....ƒ 0.25.

Jkhr. Mr. J. C. DE JONGE, Gesch. van het Ned. zeewezen, vermeerderd met de nagelaten aanteekeningen van den overleden schrijver, en uitgegeven onder toezigt van Jkhr. Mr. J. K. J. de Jonge, 1e dl. 1e afl. Haarlem, A. C. Kruseman, per afl...ƒ 0.90.

N. C. SIEBURGH, Een ieder op zijn werk! klaar om te wenden! (overgedrukt uit de Gids). Amsterdam, P. N. van Kampen.....................ƒ 0.60.

H. HUIJGENS, Bijdrage tot de kennis der schroefstoomwerktuigen van de Ned. Marine. Amsterdam, W. G. Hulst van Keulen..............ƒ 5.00.

Jkhr. VAN ARKEL, Gedenkschrift wegens de verschillende bronnen van het fonds ter aanmoediging en ondersteuning der gewapende dienst in Nederland enz. Haarlem, C. Zwaardemaker.............................ƒ 1.00.

7. Onderwijs.

Vervolgwerken. Nieuwe bijdragen tot bevordering van het onderwijs 1854 p. 1. ƒ 4. — Nieuw Nederl. tijdschrift voor onderwijs enz. 1858 ƒ 2. — Bijdragen tot de kennis en bloei der Ned. gymnasiën ƒ 2.10. — G. GROEN VAN PRINSTERER, Adviezen 2 deelen compl. ƒ 9.50.

P. DE RAADT, Instituut voor hooger onderwijs als laatste voorbereiding tot het academieleven. Amst. P. N. van Kampen ....ƒ 0.50.

G. D. J. SCHOTEL. De illustre school te Dordrecht. Eene bijdrage tot de Geschied. van het schoolwezen in ons Vaderl. Utrecht, Kemink en Zn. ƒ 2.75.

A. A. J. MEIJLINK, Officiële geschiedenis der wet van 1806 voor het lager schoolwezen en onderwijs enz. 's Hage, Gebr. J. en H. van Langenhuijsen. ƒ 7.00.

B. BRUGSMA, Kort overzigt van de opvoeding door het onderwijs in de lagere scholen. 6e druk. Gron., A. L. Scholtens........................ƒ 2.40.

GROEN VAN PRINSTERER, Over het ontwerp van wet op het lager onderwijs, 1—5. 's Hage, Gebrs. van Cleeff..................................ƒ 2.10.

G. GROEN VAN PRINSTERER, Redevoering uitgesproken in de zitting van de tweede kamer der Staten-Gener. van 9 Julij 1857, betrekkelijk het ontwerp van wet op het lager onderwijs. Amsterd., H. de Hoogh...........ƒ 0.05.

De opleiding tot christel. deugden op de algemeene Volksschool. (Redev. der Ministers enz.). Amst., E. S. Witkamp.........................ƒ 0.05.

S. TALSMA, Protest tegen de stelling van den Heer Mr. Groen van Prinsterer: Neem het kruis weg, gelijk het geschiedt in de scholen van Christenen en Israelieten en het christendom vervalt. Wagen., G. H. van Hattum.....ƒ 0.15.

Wil de natie gemengde scholen? Utrecht, Kemink en Zn.........ƒ 0.05.

A. VINET, Over het christ. beginsel in het volksonderwijs. Amsterdam, H. Höveker...ƒ 0.20.

Eenige bezwaren tegen de voordragt van wet tot regeling van 't lager onderwijs. Uitgegeven door de vereeniging "Regt voor allen." Amst. C. L. van Langenhuijsen..ƒ 0.30.

De onderwijsvraag (overgedr. uit de Gids). Amst., P. N. van Kampen. ƒ 1.40.

Twee rijks kweekscholen voor onderwijzers naar aanleiding van art. 1 en 12 der nieuwe wet op het onderwijs van den 13den Aug. 1857, (Staatsbl. N°. 103). 's Gravenhage, Erven Doorman.....................................ƒ 0.30.

IS. J. LION, de wet op het lager onderwijs ten behoeve van allen, die met het onderwijs in betrekking staan, volledig verklaard en toegel. Haarlem, de Erven F. Bohn...ƒ 1.95.

Wet van den 13 Augustus 1857 (*Staatsbl.* N°. 103) tot regeling van het lager onderwijs. Toegelicht door de memoriën, verslagen en redevoeringen der regering en der wetgevende magt, en voorafgegaan van een overzigt van de geschied. der wetgeving op het lager onderwijs. Door een ambtenaar bij de wetgevende magt. 's Hage, H. C. Susan, CHzn......................ƒ 2.20.

Wet op het lager onderwijs met toelicht., getrokken uit de daarover bij de regering en de Staten-Gener. gewisselde stukken, bew. door J. Nieuwenhuis en W. J. Wendel. Gron., H. Geertsema, Jr..........................ƒ 1.90.

H. HEMKES, AZ., Wet op het lager onderwijs van 13 Aug. 1857 met aant. uit de geschied. van het onderwijs, de handelingen der regering en der wetgevende magt. Gron., J. Oomkens, Jz..................................ƒ 1.50.

D. VAN HINLOOPEN LABBERTON, Handleiding tot de kennis der verordeningen op het lager onderwijs. Gouda, G. B. van Goor 1e stuk............ƒ 0.15.

S. WILDSCHUT, Regeling van het toezigt en bestuur over het openbaar onderwijs in Amsterdam. Amst., van Heteren.........................ƒ 0.30.

J. BRAUN, Open brief met bescheidenheid gerigt aan den Wel-Edel gestr. Heer Mr. S. Wildschut, ten gevolge van Z. W. E. G. brochure, getiteld: Regeling enz. Amsterd., C. L. Brinkman.................................ƒ 0.25.

Jaarboekje voor het lager- en middelbaar onderwijs voor 1858. Hoofdredacteur Dr. J. J. v. d. Kloes. Nijmegen, H. C. A. Thieme...........ƒ 0.75.

Maandschrift voor christel. opvoeding en christel. onderwijs, onder red. van H. J. Lemkens. Utrecht, Kemink en Zn..........................ƒ 3 60.

Neêrlands schoolwezen. Jaarboekje voor onderwijzers, leden van 't schooltoezicht enz., onder red. van H. Cremer, 1e jaarg. Franeker, T. Telenga. ƒ 0.60.

8. *Archieven. — Kaarten enz.*

Vervolgwerken. Het Nederl. rijksarchief 3. en 4 ƒ 7.60. — Catalogus van de bibliotheek der stad Amsterdam I—III. — F. MULLER's, Bibliotheek van

pamfletten enz. 3 en 4 ƒ 2.72½. — RIJHOFF's, Bijdragen voor Vad. Geschied. enz. — KNOOP, Gesch. van het Huis van Oranje-Nassau I—IIe afl., per afl. ƒ 0.45. — Werken van het Hist. Genootschap te Utrecht en van N.-Brabant enz. — Topographische kaart [1]. — G. MEES, AZN., Hist. atlas van Nederland, 7e en 8e afl.

Vervolg van Mr. Joan van de Waters groot plakkaatboek 's lands van Utrecht, van den vroegsten tijd af tot het jaar 1805, door Mr. C. W. Moorees en Dr. P. J. Vermeulen, 1e dl. 4e afl. Utrecht, Kemink en Zn. ....ƒ 1.95.

J. VAN LEEUWEN, Alphab. register of algem. repertorium op het groot plakkaat- en charterboek van Friesland. Work., H. Brandenburgh en Zn. ƒ 2.50.

J. VAN DOORNINCK, Tijdrekenkundig register op het oud provinciaal archief van Overijssel 1e ged. A°. 1225—1393. Zwolle, Erven J. J. Tijl.......ƒ 1.00.

Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, recueil publié, avec autorisation de S. M. le Roi, par Groen van Prinsterer. Deuxième série. Tome I, 1584—1599. Utrecht, Kemink & fils.............ƒ 4.80.

Catalogus der biblioth. van het ministerie van Marine. 's Hage, 's landsdrukkerij...ƒ 0.60.

Catalogus der boekerij van den hoogen raad der Nederlanden, opgemaakt in 1856. 's Hage, Gebrs. Giunta d' Albani. *Niet in den handel.*

Verslag der werkzaamheden tot de zamenstelling der groote kaart van de hoofdrivieren in Nederland, op last van den Minist. van binnenl. zaken, verrigt door de ingen. en landm. bij de algemeene dienst van den waterstaat. 's Hage, van Weelden en Mingelen.................................ƒ 5.00.

9. *Kerkelijk Regt.*

Vervolgwerken. Handelingen der alg. Synode der Herv. kerk 1856. — Handel. der Synode der Christel. afgescheiden kerk. — Reglementen op de kerk administratie enz. enz., bij SWAINOAN, V. D. BNDT en anderen.

F. C. W. KOKER, Onderzoek naar den aard en de geschiedenis der vicarie-goederen in Nederland. Utrecht, J. Greven........................ƒ 2.00.

IJSSELSTEIJN, Over den invloed van de kerkel. wetgev. der middeleeuwen op den regtstoestand van Nederl. Leyden, Gebrs. van der Hoek. *Niet in den handel.*

De Zondagswet en hare jurisprudentie. Handleiding voor allen die zich willen bekend maken met hunne wettelijke regten en verpligtingen op de christelijke feestdagen. Arnhem, H. A. Tjeenk Willink.................ƒ 0.50.

10. *Armwezen.*

Vervolgwerken. Tijdschrift voor het armwezen (nieuwe Serie).

A. J. F. OORT, Handleiding voor het patronaat voor armen. Uitgegeven door de maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Amst. Frederik Muller. Deventer, J. de Lange. Leyden, A. W. Sijthoff..........................ƒ 0.40.

Brieven over armenbezoek. Naar het Hoogd., door eene vriendin der armen. Gron., M. Smit.... ....ƒ 0.10.

ROSALIE KOCH, Wat de Christel. liefde vermag. Schetsen uit het leven van August Herman Franke, Elisabeth Frij en Sara Martin, naar het Hoogd. Dockum, A. Schaafsma................ ....ƒ 2.50.

---

[1] Van deze kaart zijn thans uitgegeven de bladen Aalten, Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Breda, Eindhoven, Geertruidenberg, 's Hage, Harderwijk, 's Bosch, Hillegom, Rhenen, Rotterdam, Utrecht, Venlo, Vierlingsbeek en Zutphen, benevens het verzamelingsblad, de verklaring der voorstellen en teekens, gebruikt bij de gravure en het titel- en dekblad. De prijs van elk afz. te verkrijgen blad is ƒ 2.80, met uitz. van dat van 's Hage, hetwelk ƒ 2.20 en die van Harderwijk en Hillegom, welke ƒ 1.40 kosten.

Verslag der administratie van de diac. der Ned. Herv. gemeente te 's Hage, over 1856. 's Hage, W. P. van Stockum.......................*f* 0.30.

Een woord over de werkuren, gerigt aan de patroons en hunne werklieden, naar het Hoogd. Delft, F. Trenité.......................*f* 0.20.

W. RUIJS, Open brief aan den Heer Dr. E. van Voorthuysen, naar aanleiding zijner voorles. over werkverschaffing. Utrecht, L. E. Bosch en Zn...*f* 0.25.

W. RUIJS, Proeve van betoog dat grondeigendom niet kan bestaan. Utrecht, L. E. Bosch en Zn.......................*f* 0.40.

A. A. VOCKER en J. C. DE MAN, De gestichten en openbare gebouwen van Middelburg. Middelb., A. J. de Wilde.......................*f* 1.60.

De Fundatiën der vrijvrouwe van Renswoude, gevestigd te Utrecht, Delft en 's Hage 1756—1856. (Ten dienste der fundatiën) gedr. bij J H. Molenbroek. *Niet in den handel.*

W. MOLL, Toespraak bij de inw. des nieuwen gebouws van de vereenig. voor ziekenverpleging. Amst. J. H en G. van Heteren.......................*f* 0.50.

11. *Geregtelijke Statistiek. — Gevangeniswezen enz.*

Vervolgwerken. Geregt. statistiek. 1856 *f* 1.50. — Jaarb. voor de regterl. magt 1858 *f* 1.40.

Rapport van den inspecteur der gevangen. betreff. zijne inspectiereis. 's Hage, algemeene Landsdrukkerij.

Beschouwingen van de regterl. collegiën, de comm. van administratie en de colleg. van regenten over de onderscheidene gevangenissen enz. 's Hage, algemeene Landsdrukkerij.

A. A. STUART, De gemeenschappelijke of de afzonderlijke opsluiting uit een zedelijk godsdienstig oogpunt beantwoord, met eene opdragt aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie. Amst, P. N. van Kampen.......................*f* 0.50.

C. W. OPZOOMER, De weg tot hervorming onzer gevangenissen. Amsterdam, J. H. Gebbard en C°.......................*f* 0.60.

C. J. N. NIEUWENHUIS, Mijn verblijf in de gem. en afz. gevangenis en eenige besch. voor die beide inrigt. door een ontslagen gevangene beschreven. Utrecht, W. F. Dannenfelser.......................*f* 0.75.

Verzameling van Kon. besluiten en ministeriële aanschrijvingen betrekk. onderw. van politie (1852—1857). Devent., J. de Lange.......................*f* 2.00.

J. DE BOSCH KEMPER, Het hooger beroep in strafzaken. Amsterd., E. S. Witkamp.......................*f* 0.40.

W. B. DONKER CURTIUS VAN TIENHOVEN, Een woord aan Mr. de Bosch Kemper, hoogl. te Amsterdam. Met een kort naberigt aan Z. Exc. den Min. van Justitie. 's Hage, Gebrs. van Cleef.......................*f* 0.15.

H. VERWOERT, Gids voor bezoldigde en onbezoldigde rijksveldwachters. Inhoudende hunne instructie, de wetten, reglementen en besluiten, tegen welker overtreding straf is bedreigd, benevens voorschriften van verbalen en relazen, mede ter beteekening van dagvaarding en andere geregtelijke stukken in strafzaken. Utrecht, J. G. Broese.......................*f* 1.50.

De wetgeving op het notaris-ambt, bevatt. de wet van 9 Julij 1842, (*Staatsbl.* N°. 20) met aanteek. en aanwijzing of opgave van den text daarmede in verband staande verordening enz. Tiel, A. van Loon.......................*f* 2.10.

12. *Waterstaat. — Openbare Werken enz.*

Vervolgwerken. Verslag aan den Koning over de openbare werken, 1855 en 1856 *f* 1.00. — BOUMAN, Opkomst en bloei van den Beemster, compleet *f* 5 — *f* 7.25. — Jaarboekje en verhandel. van het Kon. Instituut van Ingenieurs.

Wetten enz. op den waterstaat in Nederland, met aant. van J. F. Boogaard, 1e ged. 's Hage, M. Nijhoff.......................*f* 1.90.

A. E. TROMP en J. STROOTMAN, rapport eener reis naar Engeland en Frankrijk tot het opnemen van belangrijke dok- en andere bouwwerken. Amsterd., Wed. G. Hulst van Keulen .... f 2.50.

Verslag aan den Minister van Oorlog over de schelpkalk en branderijen in Nederland, door J. P. de Bordes en J. W. Gunning. 's Hage, van Weelden en Mingelen.. f 1.00.

F. W. CONRAD, Over de doorgraving der landengte van Suez. Amsterd., C. G. van der Post.. f 2.40.

F. W. CONRAD, Reizen naar de landengte van Suez, Egypte, het H. Land; met platen, kaart en portretten, te afl. 's Hage, M. Nijhoff.............. f 1.20.

J. P. DE BORDES, De doorgraving van de landengte van Suez. Zutphen, W. J. Thieme..... .... f 1 00.

F. W. CONRAD en J. P. DELPRAT, Verslag over de verzakking te Nijmegen. Amst., C. G. van der Post.. f 1.50.

A. J. VAN HOIJSTEMA, Vervolg op de tabellen der waterhoogten aan de peilschalen op de Waal te Nijmegen en op de Merwede te Gorinchem en aan de Steenenhoeksche kanaalsluis overgebragt tot A. P. enz., behelzende het jaar 1856. Tiel, A. van Loon.. f 0.25.

Het ministerie en de materiële belangen van Nederland in het algemeen, en bijzonder van de hoofdstad, door IJ en Amstel. Amst., Joh. Visser.. f 0.40.

J. H. CORDES, Korte beoordeeling der ontworpen doorgraving van Holland op zijn smalst. Amst., H. A. Meijer........... .... f 0.60.

Verzameling van stukken betreffende het Hondsbossche en Duinen tot Petten, de sluizen daartoe behoorende en de dijken daarmede in verband staande 1388—1598, zonder plaats en naam van schrijver (niet in den handel) en 60 exempl. op gedrukt.

Rapport over het ontworp. polderreglement voor de prov. Zeeland. Uitgebragt door de respective besturen van drie zee- of buitenpolders in het arrond. Axel. Neuzen, C. W. Overbeke.. f 0.50.

K. WAGTHO, Overzigt der handelingen van de prov. staten van Zeeland, betreffende het beheer der calamiteuse polders enz. Middelburg. Gebrs. Abrahams.. f 0.90.

A. CALAND, Memorie betreffende den verachterden toestand der tegenwoordige Middelb. haven, enz. Middelb., J. C. en W. Altorffer............. f 0.20.

A. CALAND, Open brief aan den Heer Mr. K. Wagtho, betrekkelijk zijne verdediging van het onlangs ontworpen polderreglement van Zeeland. Middelburg, J. C. en W. Altorffer... f 0.30.

A. CALAND, Nadere beschouwing over het herstel en de verbetering der Middelburgsche haven. Middelburg, J. C. en W. Altorffer.... .... f 0.25.

De Middelburgsche haven. Middelb., J. C. en W. Altorffer....... f 0.05.

Verslag van den Heer Ingenieur-Directeur der Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij, over da kanalisatie in het oostelijk gedeelte van de provincie Overijssel. Zwolle, Erven J. J. Tijl .... f 0.50.

U. O. SCHILTUIS, JZ., Redevoering over een algem. verbetering der scheepvaartkanalen in de provincie Groningen. Groningen, Erven C. M. van Bolhuis Hoitsema.. .... f 0.10.

Rapport en nader rapport der comm. ter zake van de verd. der provincie Gron. in nieuwe waterschappen enz. Gron., C. M. van Bolhuis Hoitsema. f 0.55.

Centraal Verslag van den raad der gemeente Groningen, benevens advies der plaatselijke geneesk. commissie over de verbetering der scheepvaartkanalen in de prov. Groningen. Gron., Erven C. M. van Bolhuis Hoitsema....... f 0.40.

Nadere toelichting van de beschouwingen van sommige door de staten der prov. Groningen vastgestelde ontwerpen ter algem. verbetering der scheepvaartkanalen in da provincie, van den Heer H. Oostwijn door de staatscommissie ter zake van de verbetering en vereeniging der scheepvaartkanalen. Gron., C. M. van Bolhuis Hoitsema.. f 0.50.

Staten der molenkoloniën gelegen tusschen het Reitdiep en Damsterdiep in de prov. Groningen. Groningen, C. M. van Bolhuis Hoitsema......... f 0.30.

A. A. J. MEIJLINK, Kaart nopens de aftappingen van de Maas, met toelicht. nota. 's Hage, A. A. Nannink......................................f 1.00.
C. A. DE OZUS, Kaart der gem. Haarlemmermeer enz. Rotterd., van Gogh en Oldenzeel ....f 1 en f 1.50.

13. *Nijverheid. — Landbouw enz.*

Vervolgwerken. De Volksvlijt, per j. f 7. — Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid, 2e reeks, Deel VI. — Berigten der Geldersche en Holl. maatschappij van Landbouw. — De Landbouw-Courant, enz.

B. H. VON BAUMHAUER, Officiële lijst der bekrooningen, toegekend aan de Nederl. inzenders en werklieden door de internationale jury, over de door Nederl. ingezonden voorwerpen uitgespr. oordeel. Haarl., A. C. Kruseman..f 0.60.

E. W. VAN SCHREVEN, Het verband tusschen nijverheid en wetenschap, een aandrang tot de wetensch. opl. van den nijveren stand, voorlezing enz. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink.......................................f 0.50.

Beschouwing der bij het voorloopig verslag van de commissie in de 2e Kamer aangevoerde gronden tot staving der grondwettigheid van de afschaffing van het tiendregt. Goes, F. Kleeuwens en Zn.......... ....f 0.15.

Dr. M. DE VRIES, De visscherijen geheeten het Vroon, ten jare 1433 aan de stad Leyden in erfpacht gegeven. Taalkundig onderzoek. Leyden, E. J. Brill..f 0.90.

14. *Handel. — Scheepvaart. — Middelen van vervoer enz.*

Vervolgwerken. Statistiek van den handel en scheepvaart 1856 f 6.50. — Staat der Nederl. zeemagt en koopvaardijvloot 1858. Uitgave van TUBERGEN en KRUIJSMULLER f 0.40, BLIKMAN en SARTORIUS f 0.30. — Het overzigt van de scheepvaart onder Ned. vlag op de O. I. in 1857 enz Amst, MARLOFF f 0.75. — JACOB SWART, Verh. en berigten betrekkelijk het zeewezen enz., p. j. f 7.20. — S. GILLE HERINGA, Jaarb. der posterijen 1856/57 f 1.25.

J. A. MOLSTER, Nederlandsch handelsregt (volksbibliotheek N°. 53). Amsterdam, Weijtingh en van der Haart..................................f 0.25.

J. L. DE BRUIJN KOPS, Handelcijfers. Overzigt van den in-, uit- en doorvoer der Ned. handelsartikelen in elk der jaren 1846 tot en met 1855. Amsterd., J. H. Gebhard en C°.......................... ....f 2.50.

H. EWEIJS, Neêrlands vloot en reederijen 1858, alphabetisch opgem. Rotterd., P. M. Bazendijk...... ....f 1.25.

Handelstabellen, bevatt. 1°. alphab. opgave van alle munten der wereld zoowel wezenlijke als imaginaire, met aanwijzing van derzelver soort, gehalte, waarde in Ned. cour. en de landen of steden waar zij gebruikelijk zijn, en 2°. alphab. opgave van de landen en voorn. handelsteden met aanwijs. van derzelver muntstelsel enz, 2e druk. Rott., P. C. Hoog..........................f 0.60.

Statuten der Ned. handelmaatschappij, alsmede een overzigt van hare geschiedenis en tabel van de prijzen der aandeelen 1824—1857. Amsterdam, H. W. Weijtingh...f 0.60.

De belangen van groothandel en nijverheid getoetst aan het tractaat met België en de herziening van het tarief van in- en uitvoer door een Amsterdammer, Amsterd., Gebrs. van Es...................................f 0.15.

Considérations sur les crises financières et sur la législation anglaise, concernant les bancs de circulation. La Haye, A. Belinfante..............f 0.30.

F. W. C. BLOM, Beschouwingen betreffende de verkoopwijze van Indische producten door de Ned. Handelm. Rott., M. Wijt en Zonen..........f 0.40.

F. A. LINSE, Openbare brief aan den Heer F. W. C Blom, naar aanleiding zijner beschouwingen betreffende de verkoopwijze der O. I. producten door de Ned. Handelmaatschappij. Amsterd., J. Noordendorp..............f 0.20.

Eenige opmerkingen betrekkelijk de Java-koffij-veilingen. 's Hertogenbosch. Gebrs. Muller.. *f* 0.20.

De Java-koffij-veilingen der Nederl. Handelmaatsch. beschouwd door een koopman. Amst., Gebrs. Kraaij.. *f* 0.50.

Jaarboekje der telegraaf- en spoorweglijnen in Nederland, zamengesteld door J. W. R. Gerlach. Breda, Broese en C°.......................... *f* 0.90.

Handboek voor ondernemers en bestuurders van vervoermiddelen, expediteurs enz., bevattende de voornaamste verordeningen op het vervoer te land en te water. Zutphen, W. J. Thieme.............................. *f* 1.75.

J. G. W. FIJNJE, Bijdrage tot de kennis van het belang der Ned. spoorwegen. Dordt, Blussé en van Braam.................................... *f* 0.60.

J. G. W. FIJNJE, Bijlage behoorende bij de bijdrage tot de kennis van het belang der Ned. spoorwegen. Dordt, Blussé en van Braam........... *f* 0.30.

Iets tegen iets in de bijdrage van den ingenieur J. G. W. Fijnje, betrekkelijk de Nederl. spoorwegen. Amst., C. L. Brinkman............... *f* 0.25.

Jkhr. P. OPPERDOES ALEWIJN, Kort betoog over de noodzakelijkheid van den aanleg van meerdere spoorwegen in Nederl. Hoorn, Gebr. Vermande. *f* 0.20.

Chemins de fer neêrlandais. Note sur les divers systèmes d'encouragement à accorder par l'État aux Compagnies de chemins de fer, B. C. S. La Haye, Belinfante frères.. *f* 0.20.

Op welke wijze kan een goed spoorwegnet in Nederland tot stand komen? Amsterd., G. W. Tielkemeijer.................................... *f* 0.50.

Spoorwegen. Nieuw stelsel van vertakkingen Kampen, K. van Hulst.. *f* 0.40.

J. D. L, Spoorwegen in Nederl. Arnhem, D. A. Thieme.......... *f* 0.50.

Adres aan de beide Kamers der Staten-Gener., ingediend door de commissie benoemd door den raad der gemeente Winschoten, bij het aanleggen van spoorwegen. Gron., J. B. Wolters.................................. *f* 0.25.

Adres van de kamer van koophandel te 's Hage aan den raad der gemeente, met gelith. kaart van den geprojecteerden spoorweg naar Scheveningen. (Niet in den handel).

15. *Overzeesche Bezittingen. — Kolonisatie. — Slaven-emancipatie* [1].

Vervolgwerken. De Indiër (dagblad) *f* 13. — VAN HOËVELL. Tijdschrift voor Ned. Indië, 19 jaarg., p. j. *f* 13. — Staatsblad van Ned. Indië 1856 *f* 1.50. — Werken van het Kon. Instituut over taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië. — Handelingen en geschriften van het Indisch genootschap te 's Gravenhage: onderzoek leidt tot waarheid. — LAUTS, Geschied. van de vestiging enz. van de magt in Ned. Indië, III *f* 3.40. — VALENTIJN's Oud en nieuw, 12—17 afl. *f* 1.00. — Suriname, Jaarb. voor 1857 *f* 2.10. — Gouvernementsbladen van Suriname 1856 *f* 0.80. — West-Indië, bijdragen tot de bevordering van de kennis der Ned. W. I. *f* 4.35. — Tijdschrift van de M. ter bevordering van de afschaffing der slavernij, 4e jaarg., I. *f* 0.90. — P. MELVILL VAN CARNBEE, Algem. Atlas van Ned. Indië N°. 13—24, per stuk *f* 2.25.

H. D. LEVYSSOHN NORMAN, De britsche heerschappij over Java en onderhoorigh. (1811—1816). 's Hage, Gebrs. Belinfante........................ *f* 3.30.

P. BLEEKER, Reis door de Mina Hassa en den Molukschen archipel, gedaan in 1855 enz. Batavia, Lange en C°. Zalt-Bommel, Joh. Noman en Zn.. *f* 12.00.

S. A. BUDDINGH, Dagboek mijner overlandmail-reis van Batavia naar Nederl., via Triëst, in 1857 enz. Arnhem, G. W. v. d. Wiel.............. *f* 0.60.

Proeve eener chronologisch-historische schets van de lotgevallen der Prot. kerk in Ned. Oost-Indië van 1615—1857. Arnh., G. W. v. d. Wiel. *f* 1.50.

Verslag van het beheer en den staat der Ned. bezittingen en koloniën in

[1] Alleen zijn hier opgenomen de in Nederland uitgegeven werken. Omtrent de litteratuur in Indië zie men bl. 133.

Oost- en West-Indië en ter kust van Guinea over 1849. Ingediend door den Minister van Koloniën. Utrecht, Kemink en Zn. ....*f* 6.00.

Handelingen der regering en der Staten-Gener. betreffende het reglement op het beleid der regering van Ned. Indië, 1e deel, ontw. en wet benevens registers, memoriën en verslagen. Utrecht, Kemink en Zn. 1857, half linnenbanden met verg. rugtitels..*f* 20.00.

Burgerlijk wetboek voor Ned. Indië met aanteekeningen, getrokken uit de werken van Voorduijn, Asser en anderen enz. Zalt-Bommel, Joh. Noman en Zn...*f* 10.75.

Mr. H. A. BLUME, De toekenning van regt op verblijf in Ned. Indië, en de hoofdonderscheidingen in zijn bevolking, naar aanleiding van Art. 105, 106, 107 en 109 van het regerings-reglement voor Ned. Ind. Leyden, J. W. van Leeowen...*f* 2.25.

Wenken en raadgevingen voor hen die naar Oost-Indië wenschen te vertrekken. Amsterd., E. S. Witkamp...................................*f* 0.10.

G. F. DE BRUIJN KOPS, Statistiek van den handel en scheepvaart op Java en Madura sedert 1825, uit officiële bronnen bijeenverzameld, Deel I. Batavia, Lange en C°. Amst., J. H. Gebhard en C°.......................*f* 5.75.

J. J. A. SANTHAGENS, Versnelde gemeenschap tusschen Java en Nederl. Amst., P. N. van Kampen...*f* 0.80.

Iets over den handel en scheepvaart met betrekking tot Java. Rotterd., van der Meer en Verbruggen...*f* 0.25.

L. VITALIS, Antwoord op het voorstel van een der geachte leden van de 2e Kamer der Staten-Generaal, ten doel hebbende om na expiratie van de thans in werking zijnde contracten voor de suikerondernemingen op Java, dezelve bij wijze van uitbesteding af te staan, en ook om dien afstand bij eene wet te regelen. 's Hage, A. van Hoogstraten en Zn.........................*f* 2.00.

Mr. R. W. J. C. BAKE, Een woord over de verhooging van het plantloon op Java. Amsterd., J. H. Scheltema.................................*f* 0.35

Handleiding voor officieren en onderofficieren die van of naar Oost-Indië vertrekken, benevens eene opgave der formaliteiten, in acht te nemen bij een huwelijk per procuratie. Gron., J. Oomkens............................*f* 0.90.

O. UMBGROVE, Iets over Indië en bijzonder over het leger. 's Hage, Erven Doorman..*f* 0.40.

R. F. DOLAÇO BELMONTE, Over de hervorming van het regeringstelsel in Nederl. West-Indië. Leyden, P. H. van den Heuvel.......................*f* 2.00.

Ontwerp eener Nederl. West-Indische ontginning en Handelmaatschappij, met een kapitaal van 50 mill. gulden. 's Hage, M. Nijhoff (A. Belinfante). . *f* 0.80.

Rapport van den Gouverneur van Suriname omtrent de ontworpen Nederl. W. I. ontginning en Handelmaatschappij, met de memorie van beantwoording. 's Hage, Belinfante...*f* 1.00.

A. D. VAN DER GON NETSCHER, Bijdrage ter aanwijzing van de grondslagen, waarop de afschaffing der slavernij in Suriname dient gevestigd te worden. 's Hage, A. Belinfante...*f* 0.50

Slaven-emancipatie en slaven-arbeid in Suriname, door een grondeigenaar in die kolonie. Leyden, P. H. van den Heuvell.........................*f* 0.25.

M. COHEN STUART, De vrijmaking van onze slaven, de eisch en roeping van onzen tijd. Alkmaar, Joh. Roem....................................*f* 0.25.

J. WOLBERS, Schets van een plan tot aankoop van plantaadjes in Suriname, met het doel om dezelven in vrijheid te stellen en als werklieden in hun eigen onderhoud te voorzien. Amst., W. H. Kirbergen.........................*f* 0.10.

J. WOLBERS, Neêrlands schuld en Neêrlands roeping jegens de slaven in Suriname en verdere Nederl. West-Indische bezittingen. Amsterdam, H. de Hoogh...*f* 0.15.

S. VAN DISSEL, Curaçao. Herinneringen en schetsen. Leyden, A. W. Sijthoff..*f* 2.50.

Jhr. C. A. STEYSTEIN, Mr. Jan Jacob Mauricius, Gouverneur-Generaal van Suriname, van 1742—1751. 's Gravenh., Gebr. van Cleeff..........*f* 1.80.

B. P. G. VAN DIGGELEN, Nederl. belangen in betrekking tot landverhuizing en kolonisatie. Kampen, K. van Hulst................................f 0.60.

Verslag aan den Koning, uitgebragt door de staatscommissie, ingesteld bij 's Konings besluit van 16 Junij 1857, N°. 90, op het adres van F. H. van Vlissingen en negen anderen, betreffende Europesche kolonisatie in Ned. Indië, met 7 bijlagen, uitgegeven op last van den Minister van Koloniën. 's Hage, Gebrs. van Cleef..f 1.40.

De Holl. in Jowa. Brieven uit Pella van een Gelderschman. Arnhem, D. A. Thieme..f 1.25.

De Holl. aan de Kaap de Goede Hoop. Amst., E. S. Witkamp.....f 0.15.

Rapport (tweede opmerkbaar) over de Japansche aangelegenheden, uitgebragt door H. Exc. de Ministers van Koloniën en Buitenl. Zaken, onder dagteekening van 19 April en 7 Mei 1857. 's Hage, C. W. Mieling en M. J. Visser. f 0.40.

ERRATA.

Bl. 12, reg. 1 v. o.: De naam der vereenigde gemeente is: Haarlemmerliede en Spaarnwoude.

» 304, » 13 v. b. *staat:* eenige bijzonderheden, *lees:* eenige meerdere bijzonderheden.

» 324, » 6 v. b. *staat:* daar *lees:* dan

Bij den Uitgever zijn nog exemplaren voorhanden der voorgaande jaargangen:

De vijf eerste jaargangen, (Serie I) te zamen, met Alphabetisch Register. .... *f* 3.—

Afzonderlijke jaargangen, II, III, IV en V ieder. » 1.—

Jaargang I, V, VI en volgende ieder........ » 2.50

———

GEDRUKT BIJ [illegible]